

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ТУРИЗМУ

ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ
ЕКОНОМІКИ І ТУРИЗМУ

Серія: «Економічні науки»

7/2012



Львів
2012

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Львівський інститут економіки і туризму

ББК 65

В 53

Вісник Львівського інституту економіки і туризму [Текст] : зб. наук. ст. / М-во освіти і науки, молоді і спорту України. Львів. інст-т економіки і туризму ; [редкол. : І. О. Бочан та ін.]. — Львів : ЛІЕТ, 2012. — № 7. — 350 с : іл., табл. — 300 пр. — ISBN 978-966-2400-13-7.

Bulletin of Lviv Institute of Economics and Tourism [Text] : collection of scientific works / Ministry of Education and Science, of young people and sport of Ukraine, Lviv Institute of Economics and Tourism ; [editor-in-chief Bochan I. O.]. — Lviv : LIET, 2012. — # 7. — 350 p.

Висвітлюються актуальні питання теоретичних і прикладних аспектів економіки, розвитку туристичної індустрії в Україні і, зокрема, в Західному регіоні; аналізуються підходи до створення туристичного продукту й організації спеціальних видів туризму. Особлива увага звертається на вивчення краєзнавства, екологічного супроводу туристичної діяльності та підготовки фахівців для даної галузі.

Для фахівців туристичної галузі, науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів навчальних закладів туристичного профілю.

Topical issues of theoretical and practical aspects of economics of the tourist industry development in Ukraine and particularly in Western region are reflected; approaches to design of tourist product and organizing special kinds of tourism are analyzed. Special attention is given to local studies issues, ecological accompaniment of tourist activity and training specialists for the given branch.

For specialists of tourist sphere, scientific and pedagogical workers, post-graduates and students of tourist educational institutions.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. *Бочан І. О.*, д. е. н., професор — головний редактор;
2. *Завальницька Н. Б.*, к. е. н., доцент, проректор з наукової роботи і туризму — заступник головного редактора;
3. *Берест Р. Я.*, д. і. н., доцент;
4. *Білонога Ю. Л.*, д. т. н., в. о. професора;
5. *Бомба М. Я.*, д. с.-г. н., професор
6. *Буряк П. Ю.*, д. е. н., професор;
7. *Васильчак С. В.*, д. е. н., професор;
8. *Доманцевич Н. І.*, д. т. н., в. о. професора;
9. *Жук Ю. Т.*, д. т. н., професор;
10. *Задорожний І. М.*, к. т. н., професор;
11. *Лащик І. П.*, к. е. н., доцент;
12. *Лихолат С. О.*, к. е. н., доцент;
13. *Майкова С. В.*, к. т. н., доцент;
14. *Майовець Є. Й.*, д. е. н., в. о. професора;
15. *Майор О. В.*, к. е. н., доцент;
16. *Михасюк І. Р.*, д. е. н., професор;
17. *Муравська С. В.*, к. і. н., доцент;
18. *Параняк Р. П.*, д. с.-г. н., професор;
19. *Реверчук С. К.*, д. е. н., професор;
20. *Сокіл В. В.*, д. філол. н., професор;
21. *Стоколос-Ворончук О. О.*, к. філол. н., доцент — відповідальний секретар
22. *Тринько Р. І.*, д. е. н., професор, академік УААН;

Рекомендовано до друку
вченого радою Львівського інституту
економіки і туризму (протокол № 2 від 08.02.12)

ISBN978-966-2400-13-7

© Львівський інститут
економіки і туризму, 2012
© Автори статей, 2012

ЗМІСТ

Розділ 1. ЕКОНОМІКА І ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ

<i>Караван Ю. В. Стійкий розвиток економіки з врахуванням екологічного фактору</i>	11
<i>Гальків Л. І. Економічні та соціально-економічні чинники втрат людського капіталу України</i>	21
<i>Максимець О. Б., Максимець Ю. В. Перспективи використання зарубіжного досвіду стимулювання і мотивації праці в Україні у сучасному глобалізованому світі</i>	27
<i>Коркуна Н. М., Цегелік Г. Г. Аналіз податкової політики деяких країн ЄС та України</i>	33
<i>Цимбалюк В. М. Державне регулювання дорадчою службою в Україні</i>	38
<i>Юзик Л. О. Моделювання поведінки відповідального покупця на споживчому ринку</i>	42
<i>Фоміна М. В. Розвиток складних соціально-економічних систем в умовах глобальних трансформацій</i>	48
<i>Клим Н. М., Колінсько Н. І. Завдання аудиту для формування інформації на ринку цінних паперів України</i>	54

Розділ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТУРИЗМОЛОГІ

<i>Герасименко В. Г. Місце теорії туризму в структурі туризмології</i>	60
<i>Біль М. М., Гринькевич О. С. Понятійно-категоріальний апарат дослідження туристичної галузі регіону</i>	69
<i>Лозинський Р. М. Туристична освіта в Україні: етапи становлення, сучасний стан і перспективи розвитку</i>	76
<i>Захарчин Р. М. Управління туристичною діяльністю через призму уdosконалення підготовки кадрів: прикладний аспект</i>	82
<i>Івашків Л. Я. Інтерактивні методи навчання: теоретичні й практичні аспекти</i>	88
<i>Крап Н. П., Козій І. Я. Елементи математичного моделювання туристичних послуг із використанням Internet-технологій</i>	93

Розділ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА УПРАВЛІНСЬКІ ОСНОВИ ТУРИСТИЧНО ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Бочан І. О. Високі трансакційні витрати як фактор зниження конкурентоспроможності держави, підприємств, суспільства: інституціональний підхід</i>	98
<i>Кудла Н. Є. Вплив туризму на суспільно-економічний розвиток регіону</i>	103
<i>Анісімович-Шевчук О. З. Розвиток туризму в контексті утвердження демократичних стандартів держави</i>	107

<i>Погребняк Л. В. Інвестиції в бізнес-послуги та туризм — майбутнє розвитку регіону</i>	113
<i>Подвірна Х. Є. Міжнародний туризм у закладах готельної індустрії Львівської області.....</i>	117
<i>Мальська М. П., Зінько Ю. В., Шевчук О. М. Особливості структури і функціонування готельного господарства Ізраїлю</i>	122

Розділ 4. ТОВАРОЗНАВСТВО І ТОРГІВЛЯ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ

<i>Кінаш І. П. Місце і роль закладів торгівлі у вирішенні соціальних потреб населення</i>	130
<i>Теплицька Г. Й. Порівняння сучасних типів та форматів торговельних підприємств за кордоном та в Україні</i>	135
<i>Заяць Н. О. Інформаційні аспекти внутрішньої торгівлі як елемент її економічного зростання</i>	140
<i>Жолинська Г. М. Проблеми та перспективи використання сучасної упаковки</i>	144
<i>Павлишин М. Л., Задорожний І. М. Значення тари і упаковки для якості й безпечної харчової продукції.....</i>	148
<i>Павлишин М. Л., Бурак Є. І. Проблеми розвитку сучасного ринку вершкового масла в Україні</i>	152
<i>Височин І. В. Система контролінгу в управлінні товарооборотом підприємств роздрібної торгівлі</i>	157
<i>Микитів Н. С. Мерчандайзинг в конкурентному середовищі торговельного бізнесу</i>	164
<i>Луців Н. В. Сучасні текстильні матеріали для виготовлення одягу для зимових видів спорту</i>	169
<i>Гущак О. М. Вплив рослинних барвників на формування екологічної безпеки текстильних матеріалів</i>	177
<i>Зарічанська Є. В. Складові організаційного механізму поводження з промисловими відходами</i>	181

Розділ 5. ХАРЧОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА РЕСТОРАННИЙ СЕРВІС

<i>Крюк Т. В., Пікула Л. Ф. Про необхідність контролю вмісту важких металів у продуктах харчування</i>	188
<i>Сливка Н. Б., Турчин І. М., Шибанова А. М. Розробка технології сиркових виробів з прешиботичними властивостями</i>	193
<i>Майкова С. В., Джурік Н. Р. Вино як один із засобів розвитку туристичної індустрії</i>	197
<i>Доманова О. В., Шубіна Л. Ю., Дікун Ю. С. Вплив водних екстрактів кропиви та хріну на водопроникність натуральних ковбасних оболонок</i>	202

<i>Костецький О. М., Костецький О. О. Конфігурація «Вайтер» для автоматизованого обліку в громадському харчуванні на платформі «1С:Бухгалтерія»</i>	206
<i>Костецький О. М., Цьона Н. Б. Комп'ютеризація обліку трудомістких операцій в громадському харчуванні</i>	212

Розділ 6. КРАЄЗНАВСТВО, КУЛЬТУРА І ТУРИЗМ

<i>Берест Р. Я., Вілюра М. О. Товариство «Просвіта» у Куликові та його культурно-освітня діяльність (1909–1939 рр.)</i>	217
<i>Козак Г. Ю. Історична роль просвітителів Кирила та Мефодія на тлі церковно-політичного протистояння двох християнських центрів — Константинополя та Риму</i>	224
<i>Берест Р. Я. Шляхи та перспективи розвитку археологічного туризму на Львівщині</i>	229
<i>Бегей О. І. Релігійний туризм: соціологічний аналіз</i>	235
<i>Стоколос-Ворончук О. О., Шкляєва Н. В. Краєзнавча спадщина: мотиви татарських нападів в народних топонімічних переказах Північної Волині</i>	241
<i>Жалко Т. Й., Цимбала О. С. Краєзнавчі дослідження російських та українських вчених XIX — початку ХХ ст.: весняні календарно-обрядові пісні Західного Полісся</i>	245

Розділ 7. РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ І РЕАБІЛІТАЦІЯ

<i>Гнаткович О. Д., Завальницька Н. Б. Санаторно-курортний комплекс як складова частина територіальної рекреації</i>	251
<i>Бомба М. Я. Шляхи забезпечення розвитку агротуризму в західних областях України</i>	255
<i>Безручко Л. С. Особливості розвитку сільського зеленого туризму у Львівській області</i>	261

Розділ 8. ІНФРАСТРУКТУРА ТУРІНДУСТРІ ТА ПИТАННЯ ЕКОЛОГІ

<i>Бочан І. О., Цимбалюк М. Ф. Сільські туристичні послуги: вимоги до них та технологія надання</i>	267
<i>Бордун О. Ю., Котик Л. І. Трансформація транспортно-туристичного комплексу Львівської області у контексті євроінтеграції</i>	271
<i>Білощерківська Т. М. Значення альтернативних засобів розміщення для обслуговування туристів під час проведення чемпіонату ЄВРО–2012</i>	277
<i>Дячук О. І. Перспективи розвитку екологічного туризму на територіях природно-заповідного донду Рівненської області</i>	282
<i>Сусол Н. Я. Визначення основних засад забезпечення умов для обслуговування неповносправних у закладах ресторанного господарства</i>	287

<i>Грабовська О. С., Грабовський С. С., Шах А. Є. Місто майбутнього або Львів — без сміттєзвалища</i>	291
---	-----

Розділ 9. АУДИТОРІЯ

<i>Гуляк О. Б. Інтуїтивне пізнання у системі професійного становлення студента туристичного профілю</i>	295
<i>Вітер М. Б. Роль комп'ютерних технологій в інформаційному просторі сучасного суспільства</i>	300
<i>Пурденко О. А. Податок на додану вартість у системі оподаткування підприємств електроенергетики</i>	305
<i>Мирончак З. П., Андрушко Р. П., Лиса О. В. Місце документування в умовах автоматизованої обробки облікових даних</i>	312
<i>Лотоцька-Дудик У. Б. Сучасний стан водопостачання та якість питної води Львівщини</i>	315
<i>Лащук І. П. Формування та еволюція суспільно-політичних поглядів Лесі Українки</i>	320
<i>Матвіїв-Лозинська Ю. О. Проблема позааудиторної виховної діяльності у вищих навчальних закладах туристичного профілю</i>	323
<i>Філь О. М. Ономасіологічний аспект запозиченої лексики</i>	328
<i>Білецький Е. В. Гіdraulіка та тепловіддача в умовах переходної течії рідини в трубі</i>	332

Розділ 10. ПОДІ . ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІ

<i>Муравська С. В. Засідання науково-методичної комісії зі сфери обслуговування у Львівському інституті економіки і туризму (12–14 вересня 2011 р.)</i>	341
<i>Цимбала О. С. Осередок культурно-мистецького життя сучасного Львова (про Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького)</i>	343
<i>Стоколос-Ворончук О. О. Рецензія (Рецензія на книгу: Берест Р. Середньовічні монастирі Галичини: житло і побут [Текст] : монографія. — Львів, 2011. — 332 с., іл., табл. — ISBN 971-617-607-040-5)</i>	346

TABLE OF CONTENTS

Section 1. ECONOMY AND ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

<i>Karavan Yu. V.</i> The influence of tourism for social-economic development region	11
<i>Hal'kiv L. I.</i> Economic and socio-economic factors of Ukraine's human capital losses	21
<i>Maksymets O. B., Maksymets Yu. V.</i> Prospects of use of foreign experience of stimulation and motivation of work in Ukraine in the modern global world	27
<i>Korkuna N. M., Tsegelyk G. G.</i> Analysis of the tax policy of some EU countries and Ukraine	33
<i>Tsymbalyuk V. M.</i> State control of the advisory service in Ukraine	38
<i>Yuzyk L. A.</i> Design of conduct of responsible buyer at the consumer market	42
<i>Fomina M. V.</i> Development of complex social and economic systems under circumstances of global transformations	48
<i>Klym N. M., Kolinko N. I.</i> The Task of Audit How to Form the Information in the Market of Ukraine's Value Papers	54

Section 2. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF TOURISM STUDIES

<i>Gerasymenko V. G.</i> The place of tourism theory in the structure of tourismology	60
<i>Bil' M. M., Hrynk'evych O. S.</i> The conceptual and categorical apparatus of tourism industry research in the region	69
<i>Lozynskyj R. M.</i> Tourist education in Ukraine: stages of formation, modern state and prospects for development	76
<i>Zaharchyn R. M.</i> Managing of tourist activity in the light of improving specialists training: applied aspect	82
<i>Ivashkiv L. Ya.</i> Interactive methods of studies: theoretical and practical aspects	88
<i>Krap N. P., Koziy I. Y.</i> Elements of mathematical modeling tourist services using internet technologies	93

Section 3. SOCIAL-ECONOMIC AND MANAGEMENT FUNDAMENTALS OF TOURISM ACTIVITY

<i>Bochan I. O.</i> High transaction costs a factor of reducing state, companies, society competitiveness: institutional approach	98
<i>Kudla N. Ye.</i> The influence of the tourism on the social and economic development of the region	103
<i>Anisimovych-Shevchuk O. Z.</i> Tourism development in the context of strengthening the democratic standards of the state	107

<i>Pohrebnyak L.V. Investments in business services and tourism are the future of region development</i>	113
<i>Podvirna K. Y. Features of development of foreign tourism hotel establishments of Lviv region</i>	117
<i>Malska M. P., Zinko Y. V., Shevchuk O. M. Structural and functional peculiarities of hospitality industry in Israel</i>	122

**Section 4. COMMODITY OF GOODS AND TRADE:
TENDENCIES, PROBLEMS AND APPROACHES**

<i>Kinash I. P. Place and role of tredt esteblishmets in meeting people social needs</i>	130
<i>Teplyts'ka H. Y. Comparison of modern types and formats of sales outlet enterprises in Ukraine and abroad</i>	135
<i>Zajac N. O. Information aspects of internal trade in her element of economic growth</i>	140
<i>Zholinska G. M. Problems and prospects of the use of modern packing</i>	144
<i>Pavlyshyn M. L., Zadorozhnyy I. M. Packing and packaging value for foodstuffs safety and quality</i>	148
<i>Pavlyshyn M. L., Buriak Ye. I. Problems of modern butter market development in Ukraine</i>	152
<i>Vysochyn I. V. Controlling system in the management of retail trade turnover</i>	157
<i>Mykytiv N. S. Merchandising in the competitive environment of trading business</i>	164
<i>Lutsiv N. V. Modern textile materials for making winter sport clothes</i>	169
<i>Guschak O. N. Influence of vegetable dyes on the environmental safety of textile materials</i>	177
<i>Zarichanska Y. V. Components of organizational mechanism of industrial wastes treatment</i>	181

**Section 5. NUTRITIONAL TECHNOLOGIES
AND RESTAURANT SERVICE**

<i>Krjuk T. V., Pikula L. F. About the need to control of the content of heavy metals in foodstuff</i>	188
<i>Slyvka N. B., Turchyn I. M., Shybanova A. M. Development of the cheese products with prebiotic properties technology</i>	193
<i>Maykova S. V., Dzhuryk N. R. Wine as one of the instruments for tourist industry developement</i>	197
<i>Domanova H. V., Shubina L. Y., Dikun Y. C. Influence of water extracts of a nettle and horse-radish on water penetration of natural sausage casings</i>	202
<i>Kosteckiy O. M., Kosteckiy O. O. Configuration «Vayter» for automated accounting in catering to the platform «1C: Accounting»</i>	206

<i>Kosteckiy O. M., Tsона N. B. Accounting computerization labor-intensive operations in catering</i>	212
---	-----

Section 6. COUNTRY STUDY, CULTURE AND TOURISM

<i>Berest R. Ya., Vilura M. O. The association «Prosvita» in Kylukiv and its culture-aducational activity (1909–1939)</i>	217
<i>Kozak H.Yu. The historical role of enlighteners Kyryk and Methodiy on the church-political confrontation between two Christian centers — Constantinopol' and Rome</i>	224
<i>Berest R. Ya. Ways and prospects of archaeological tourism in Lviv</i>	229
<i>Begey O. I. Religious tourism: sociological analysis</i>	235
<i>Stokolos-Voronchuk O.O., Shklyaeva N. V. Ethnographical heritage: motives of tatar attacks in folk toponymic retellings of Northern Volyn'</i>	241
<i>Zhalko T. Y., Tsymbala O. S. Ethnographic reseach of russian and ukrainian scientists of nineteenth — early twentieth century: spring calendar ritual songs of the Western Polissya</i>	245

Section 7. RECREATIONAL TOURISM AND REHABILITATION

<i>Hnatkovych O. D., Zavalnycka N. B. Sanatorium-resort complex as part of territorial recreation</i>	251
<i>Bomba M. Ya. Ways of providing the agro tourism development in western regions of Ukraine</i>	255
<i>Bezruchko L. S. Features of development of rural green tourism in Lviv region</i>	261

Section 8. TOURISM INDUSTRY INFRASTRUCTURE AND ECOLOGY ISSUES

<i>Bochan I. O., Tsymbalyuk M. F. Rural travel services: requirements for them and technology of concession</i>	267
<i>Bordun O. Yu., Kotyk L. I. Transformation of transport and tourist complex of Lviv region in the context of European integration</i>	271
<i>Bilotserkivs'ka T. M. The importance of alternative means of tourists accomodation during the championship EURO–2012</i>	277
<i>Dyachuk O. I. Prospects of ecotourism development in the areas of natural reserved fund of the Rivne region</i>	282
<i>Susol N. Ya. Definition of the basic principles to ensure the conditions for the service of disabled in restaurant industry establishments</i>	287
<i>Grabovska O. S., Grabovskyy S. S., Shakh A.Ye. City of future or Lviv — without dust-hole</i>	291

Section 9. AUDITORIUM

<i>Hulyak O. B. Intuitive knowledge in the system of professional formation of tourism students</i>	295
<i>Viter M. B. The role of computer technology in information space of modern society</i>	300
<i>Purdenko O. A. Value-added tax in the system of taxation the enterprises of energetics</i>	305
<i>Myronchak Z. P., Andrushko R. P., Lusa O. V. Documenting location in an automated accounting information</i>	312
<i>Lototska-Dudyk U. B. Mordern state of water-supply and quality of drinking water of Lviv region</i>	315
<i>Lashchyk I. P. Formation and evolution of Lesia Ukrainska's social and political views</i>	320
<i>Matviyiv-Lozynska Y. O. Problem of extra curriculum educational activities in higher educational establishments of tourist sphere</i>	323
<i>Fil O. N. Onomasiological aspect of the borrowing vocabulary</i>	328
<i>Biletskyy Y. V. Hydraulics and heat transfer in transitional fluid flow in pipes</i>	332

Section 10. EVENTS. INFORMATION. REVIEWS

<i>Murav's'ka S. V. Meeting of the scientific and methodological commission in the field of hospitality industry in Lviv institute of economy and tourism (12–14 September 2011)</i>	341
<i>Tsymbala O. S. Center of culture and artistic life of the modern Lviv (about Andrey Sheptyts'kyy National museum in Lviv)</i>	343
<i>Stokolos-Voronchuk O. O. Review (Book review: R. Berest. Medieval monasteries of Halychyna: habitation and way of life [Text] : monograph. — Lviv, 2011. — 332 p., illustrations, tales. — ISBN 971-617-607-040-5)</i>	346

Розділ 1.
ЕКОНОМІКА І ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ

УДК 339.9:330.342

Караван Ю. В.

**СТИЙКИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ
З ВРАХУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНОГО ФАКТОРУ**

Розглянуто основні напрями та етапи формування моделі стійкого соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням економічного фактору.

Ключові слова: суспільство, економіка, екологія, проблеми, освіченість, менеджмент, моніторинг, рекреація.

Сучасний світ це складна динамічна система. Центральною проблемою людства стала проблема самого життя, його збереження на Землі.

Як природа постійно впливає на суспільство, так і суспільство постійно впливає на природу. Ця взаємна направленість несе об'єктивний характер: без неперервного та живого взаємозв'язку з природою людство просто не може існувати. Взаємодія природи та суспільства завжди процес суперечливий. Суперечливість закладена в самій основі взаємодії. Природа творча, перш за все, у відношенні до себе самої і в цій творчості володіє великою долею опірності. Супротив природи впливу людини є величина, що розвивається. Безмежні можливості природи, але не можливо зупинити і зростання потреб людей. Вічне питання про єдність людини і природи в наш час набуло небувалої актуальності і напруженості. При цьому це питання вже виникає як питання про розрив єдності в ситуації загрози глобальної екологічної кризи. На даний час гігантський потенціал накопиченої технічної потужності виступає у вигляді дволикого Януса, який криє в собі і загрозу безглазого самознищення, і перспективу величезного соціального розв'язту [15, с. 60].

Ми живемо в перехідний період, коли завершує існування і розвиток один тип людини і створюються передумови для формування іншого типу. Нова цивілізація буде суттєво відрізнятись від сучасної. Сучасні прогнози такі: це буде цивілізація, в якій буде заохочуватись расове, регіональне та культурне різноманіття; не застигла цивілізація, а пульсуюча, безперервно породжуючи нове, і в той же час здатна забезпечити стабільність тим, хто цього потребує. Нова цивілізація зустрінеться з серйозними проблемами: особистості і суспільства; справедливості, рівності, моралі; занятості; добробуту та самозабезпечення. Людство може вижити лише у тому випадку, якщо його будуть надихати високі цілі. Важливо, щоб досягнення людського розуму і духу допомогли людству вибрати найменш небезпечний магістральний шлях розвитку в майбутню цивілізацію.

Концепція сталого розвитку виходить із припущення про можливість переходу на модель сталого розвитку в ході гармонізації взаємодій суспільної та природно-екологічної мети систем при збалансованому узгодженні економічних, соціальних і екологічних (поточних і перспективних) інтересів суспільства [1, с. 86].

Зростання екологічної напруженості в світі викликало до життя об'єктивну потребу враховувати екологічний фактор при переході на модель сталого розвитку, яка, маючи

значну науково-пізнавальну цінність, важлива також і з точки зору прикладних аспектів її реалізації. Концептуальні ідеї та модельні уявлення сталого розвитку покликані інтегруватися в загальнонаціональні, регіональні та т. п. політики і програми, повинні відображатися в механізмах міжнародної співпраці, конкретизуватися за допомогою індикаторів і показників, бути реалізованими за допомогою продуманої системи інструментів.

Сучасна концепція сталого розвитку економіки формувалася під безпосереднім впливом рішень 2-ої Всеєвропейської конференції ООН з навколошнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992). В активний науковий обіг було введено поняття стійкий розвиток, яке передбачає гармонізацію взаємовідносин суспільства з природним середовищем, перехід від сучасного індустріально-споживацького суспільства до ноосферної цивілізації. За минулі роки, з урахуванням документів Всеєвропейської конференції ООН зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002), в концепцію і практику реалізації ідей стійкості були внесені та продовжують вноситися істотні зміни та доповнення. Завданням Конференції ООН щодо зміни клімату, яка відбулась в грудні 2009 року в Копенгагені, було прийняття нової глобальної угоди з захисту клімату Землі, яка повинна була замінити Кіотський протокол, дія якого закінчується в 2012 р. Однак повного компромісу з даного питання досягти не вдалось.

У сфері охорони довкілля прийнято і діє кілька міжнародних конвенцій: Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі віддалі, Конвенція про оцінку впливу на навколошнє середовище в транскордонному контексті, Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій, Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер, Конвенція про комбіновані перевезення та інші угоди, які регулюють міжнародні відносини у цій сфері [14, с. 148].

Особливе значення сьогодні має затвердження нових підходів до економічного розвитку з урахуванням поточного та перспективного стану ресурсів біосфери, які повинні знайти відображення в ресурсно-екологічній політиці, що розробляється в суспільстві, та у відповідних механізмах її реалізації. З позиції сучасних уявлень, стійким не може вважатися економічне зростання, яке не вносить суттєвих позитивних змін в тривалість і якість життя основної маси населення, в екологічну обстановку на значній території країни.

Україна не може стояти осторонь усіх євроінтеграційних процесів, тому відповідно виникають питання geopolітичних, соціальних, економічних та гуманітарних аспектів транскордонних відносин. Довжина спільного державного кордону з ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) становить 1481,5 км (19,5 % державного кордону України) [7, с. 12].

Техногенне навантаження на навколошнє природне середовище в Україні в 4–5 разів перевищує аналогічні показники в країнах з вищим рівнем розвитку, продовжуючи при цьому посилюватися, а ресурсоємність кінцевого продукту в нашій державі в 5–8 разів більша, ніж у передових країнах. Тенденція, за якої впровадження новітніх технологій має зменшувати тиск на довкілля, не простежується. На етапі впровадження знаходиться чимало екологічно небезпечних проектів.

Екологічна свідомість і культура більшості громадян перебуває на незадовільному рівні — масового й організованого характеру набули браконьєрство, самовільні вирубки лісу, знищення лісосмуг, незаконне неліцензоване видобування корисних копалин та використання мінеральних джерел тощо.

Стійкий розвиток України на основі еколого-економічної компоненти повинен розглядатись, в першу чергу, в контексті глобалізаційних процесів. Останні не лише нівелюють національну ідентичність, але й посилюють, поряд з іншими, еколого-економічну складову національної безпеки країн, що не мають чіткої геополітичної позиції в рамках стратегії стійкого розвитку. Саме такою і є Україна.

Розвиток світової цивілізації вимагає суттєвої зміни взаємовідносин в системі «суспільство–природне середовище». Це стосується усіх сторін нашого життя і в першу чергу — системи «економіка та екологія». Економічні проблеми завжди є переважаючими в житті суспільства, але, якщо не враховувати екологічних аспектів, тоді губиться і суть економічного розвитку. Адже цей розвиток досягається саме завдяки дотриманню екологічних норм і правил.

Однак в структурі природоохоронних видатків України питома вага цих фондів поки що дуже незначна і має тенденцію до зменшення. Екологічні збори складають мізерну частину в загальній структурі податкових надходжень. Крім цього, кошти природоохоронних фондів використовуються не в повному обсязі, а значна їх частина — не за цільовим призначенням і не на пріоритетні напрями.

В Україні важка економічна ситуація ускладнюється наявністю болючих ринкових трансформацій та загальним кризисним станом економіки. Зокрема, мова йде про специфічну форму «ефекту екологічного та економічного бумерангу», суть якого полягає в тому, що «необмежена» економіка руйнє природу, що негативно впливає на економіку. 90 % екологічних порушень є наслідками господарської діяльності людини і лише 10 % викликані стихійними явищами в природі. Доцільно відзначити загострення в нашій країні екологічних проблем, які викликані накопиченням токсичних відходів, умовами зберігання та видалення відходів, які не відповідають санітарно-гігієнічним вимогам, що приводить до забруднення поверхневих та підземних вод, ґрунтів, атмосферного повітря. Так, щорічний обсяг відходів, який припадає на 1 кв. км площи України, в 6,5 разів вищий, ніж у США, і в 3,2 рази вищий, ніж у країн ЄС [8, с. 252].

В основу осмислення та вирішення проблем екологічності не лише виробництва, економіки, але й соціальної сфери, соціального, людяного людського існування необхідно покласти методологічний принцип системності як регулятив, що визначає результати мислення і практики. Термін «екологічність економіки» в широкому його розумінні повинен говорити людям, що екологічність може бути і буває економною, дійсно, а не декларативно, налаштована на реалізацію власне соціальних, гуманістичних цінностей та ідеалів. Лише екологічність такого типу забезпечує благополуччя і природного, і соціального середовища, в обох них, нерозривно з'язаних і взаємно визначаючих одну одну, живе і діє людина. Цей ж принцип допомагає усвідомити, що екологізація буття суспільства, складовою якої є досягнення екологічності виробництва, економіки в цілому, стане реальністю лише внаслідок врахування та використання цілого ряду інших факторів, від яких принципово залежить сама її можливість, ступінь її реалізації: забезпечити реальне перетворення біосфери в ноосферу, глобалізація загальнолюдського буття, віднаходження ефективних способів використання науки, вдосконалення технологій, управління, нарешті, сформування людини гуманного типу [7, с. 420]. необхідність еволюції природи і суспільства, що в перспективі

Екологічний фактор, який останнім часом дедалі більше лімітує економічний розвиток, примушує економіку жити не лише за економічними законами, а й враховувати екологічні: подальший розвиток можливий тільки в достатньо вузьких межах екологічного коридору [2, с. 10].

Для ефективного вирішення цих проблем, перш за все, необхідні нові підходи в галузі природоохоронної політики держави, значні інвестиції в природоохоронні споруди та обладнання. Наприклад, в екологічно благополучній Австрії екологічні інвестиції сягають 16 % від усіх капіталовкладень, в той час як в Україні фінансування з боку бюджету складає 1,8 % від загальної величини затрат. Серед основних напрямів створення сприятливого інвестиційного клімату в сфері екологічної безпеки можна виділити

політику стимулювання підприємств до проведення модернізації діючого виробництва. Для цього необхідно залучити передові вітчизняні та закордонні технології шляхом надання податкових та кредитних пільг, застосування системи держзамовлень на екологічно чисту продукцію. Для вирішення екологічних завдань багато країн з перехідною економікою, в тому числі й Україна, створили альтернативні джерела фінансування — екологічні фонди, кошти в які поступають від екологічних оплат та податків. Ресурси екологічних фондів можуть бути використані в різних напрямах природоохоронної діяльності.

Також необхідно виділити ще одне джерело фінансування природоохоронної діяльності — власні кошти підприємств, установ, організацій. У відповідності до МС ICO 14000, система екологічного менеджменту на підприємстві повинна бути документована, включати процедури моніторингу та вимірювання параметрів навколошнього середовища, під час оцінювання функціонування даної системи обов'язковим є використання внутрішнього аудиту. Цим же стандартом визначено, що ефективний екологічний менеджмент на виробництві можливий лише за участі усіх його співробітників. Для цього необхідним є формування нового, ноосферного способу мислення в системі «духовність—економіка—екологія» [8, с. 253].

Одним з основних принципів державного впливу на бізнес процеси сьогодні є забезпечення екологічної безпеки громадян країни. З одного боку, держава зобов'язана забезпечити науково обґрунтоване співвідношення екологічних і економічних інтересів та створити такі законодавчі рамки здійснення діяльності суб'єктів господарювання, за яких вигода від використання природних ресурсів не перевищувала б розумних меж шкоди, що наноситься екологічним системам.

З іншого боку, еволюція приватних комерційних організацій від малих форм, які були зосереджені на покритті поточного дефіциту оборотних коштів, до сучасних гіганських бізнес структур з річним бюджетом, який співрозмірний з бюджетом деяких держав, розширення масштабів підприємництва до глобальних розмірів, привели до зміни свідомості і зростання розуміння особливої відповідальності співробітників цих організацій, і, перш за все, керівників, як основних ідеологів корпоративної культури і правил ведення бізнесу, перед поколіннями сьогоднішніми і майбутніми. Накопичення достатньої кількості активів в економічних суб'єктів і зростання розмірів бізнесу змінило горизонт планування з коротко термінованого на довготривалий, спонукало найефективніші бізнес-структурі до стратегічної, цільової поведінки, орієнтованої на досягнення довготермінових цілей. При цьому збереження екологічного середовища розглядається як обов'язкова умова проведення бізнесу з оптимальними затратами за плановий період. Суттєве погіршення екології може зробити деякі види підприємницької діяльності такими, що не мають сенсу, тобто, розроблені плани ніколи не реалізуються, а здійснені сьогодні інвестиції не окупляться.

У зв'язку з цим, основна мета діяльності комерційного підприємства може бути означена так: досягнення максимального прибутку за короткотривалий період при збереженні фінансової стабільності та платоспроможності підприємства і мінімізації негативного впливу на навколошнє середовище від його виробничих процесів і продуктів виробництва за довготривалий період часу [11, с. 151].

Під час вирішення екологічних проблем в різних напрямах може допомогти філософія, оскільки вона «стимулює формування нової громадської свідомості, орієнтованої потреби переборення екологічних протиріч, сприяє подоланню обмеженності окремих наукових позицій, однобокості духовно-практичних орієнтацій людини в її спілкуванні з природою» [5, с. 302]. Перший круг проблем пов'язане з усвідомленням фундаментальності діалектичного протиріччя між людиною і природою та розгляд філософських

принципів, на основі яких ці протиріччя можна було б перебороти. Друге коло проблем включає питання пізнання, взаємодії людини і природи в плані суб'єктивно-об'єктного відношення. Третє коло проблем — етико-естетичні. Воно стосується формування екологічної етики і свідомості, естетики природи, розгляд діалектики свободи і відповідальності людини у відношенні до природного середовища. Філософське осмислення екологічної ситуації могло б сприяти формуванню загально методологічних принципів аналізу та вирішенню глобальних проблем.

Розвиток сучасної цивілізації відбувається під впливом екологічних катастроф, які загрожують людству і викликані забрудненням середовища, дефіцитом ресурсів, перенаселенням, руйнуванням системи «людство-природа». Все більш стає очевидним, що головна екологічна проблема не в природі, а в цінносно-етичній уяві людини і суспільства [9, с. 63]. Перед людиною повстало дуже важке завдання — забезпечити сумісну еволюцію суспільства і природи, а для цього необхідна обновлена мораль. Любов людини, яка єгоїстично направлена лише на неї саму, привела, врешті-решт, до екокризи. Варто пам'ятати про те, що природа, у відповідності з синергетичними уявленнями, може відреагувати навіть на незначний вплив людини на неї. Маленький кровопивця-комар надоїв усім, але повне його знищення обернулось би для людства катастрофою, оскільки в біосфері Землі він займає свою нішу. Саме тому людина змущена відноситись до природи так само дбайливо, як до себе самої. В цьому випадку гуманізм втрачає свій попередній зміст і стає екогуманізмом [12, с. 402].

В цьому важливу роль відіграє екологічне виховання, яке має формувати активну природоохоронну позицію, що сприяло б виходу України з екологічної кризи і руху суспільства та шляху до стійкого розвитку. Екологічне виховання досягається за допомогою комплексу природоохоронного та екологічного навчання, що включає в себе виховання в вузькому розумінні цього слова, шкільну та вузівську екологічну освіту, пропаганду екологічного світогляду. Мета екологічної освіти полягає у формуванні екологічної свідомості, культури, моралі, етики, тобто світоглядних орієнтирів людини і людства, а не опису лише біологічних процесів.

Екологічність діяльності залежить від освіченості людини, але освіченості, не тотожної навчанню, освіті. Освіта — це лише володіння знаннями в тій чи іншій сфері дійсності, техніки і технології матеріально-предметної діяльності. Але як ці знання будуть реалізовані емпіричною людиною, з яким не лише економічним, але й екологічним, соціальним, моральним ефектом вони будуть застосовані — це повністю залежить від освіченості людини. Ефект реалізації пізнання — при рівних економічних досягненнях — може бути як позитивним, творчим, так і деструктивним, руйнівним. Саме загальна, гуманітарна освіченість визначає, як людина розпорядиться знаннями [13, с. 344].

Екологізація мислення майбутніх професіоналів в сучасних умовах є важливою стороною, ціллю і формою гуманізації освіти, умовою гуманізації соціуму, зростанням культури природокористування. Людині давно пора не лише скасувати цей термін, але пам'ятаючи застереження Тютчева Ф. І. «не то, что мните вы, природа...», переосмислити себе в ній, почати відноситись до неї як до суб'єкта, рівного собі. Якщо навіть визнати суть антропного принципу, що Всесвіт створено «під людину», його параметри забезпечують саму можливість появи в ньому людини, то все одно рід людський зобов'язаний усвідомити це припущення не як надання йому вседозволеності, статусу пана Всесвіту, а як обставину, що породжує категоричний екологічний імператив, обов'язок відноситись до природи на паритетних началах. Справжня освіта, її екологізація-гуманізація наблизить екологічність буття людства, в тому числі, як результату екологічності виробництва, економіки, усієї творчої активності землян [7, с. 32].

Стратегічна мета екологічного менеджменту дуже точно сформульована у «Всесвітній стратегії охорони природи», що прийнята під егідою ООН. В ній, зокрема, записано: «Ми не отримали в спадщину Землю наших батьків. Ми взяли її в борг у наших дітей». Необхідно чітко усвідомлювати, що суспільство, яке марнотратно використовує природні багатства, фактично живе за рахунок майбутніх поколінь.

У відповідності до антропоцентричного підходу, цінність природного середовища обмежувалась границями його можливого використання у виробничих та рекреаційних цілях, тобто в наданні ресурсів для економічного використання та поглинання відходів антропогенної діяльності. Оцінці прямої та опосередкованої дії людини та її діяльності на природні комплекси та окремі компоненти природного середовища, тобто її зворотного навантаження не приділялось належної уваги.

На сьогоднішній день рівень розвитку цивілізації та антропогенного впливу на природу досяг таких масштабів, що негативні наслідки цього неможливо не помітити. Деградація екологічних систем, зростаючий дефіцит невідновлюваних природних ресурсів привели людство до розуміння необхідності комплексного розв'язування економічних та екологічних проблем. В пріоритетних напрямах розвитку науково-технічного прогресу поступово стали появлятись не лише завдання задоволення потреб все зростаючої численності населення, за рахунок зростання обсягів виробництва на основі екстенсивного використання природних ресурсів, а відновлювання натурального природного середовища, створення екологічно чистих технологій. Еволюційний рух громадської свідомості у бік розуміння значимості проблем екології для виживання людства змінило зміст економічної теорії і породило екологічний підхід до питань комплексної взаємодії людини і природи, більш актуальними сьогодні стали екологічні проблеми.

Діяльність будь-якої людини, суб'єкта господарювання, державної організації впливає на природу. Якщо цей вплив не виходить за рамки екологічного нормативу, то його можна назвати таким, що умовно не наносить шкоди.

При цьому шкідливі речовини не зникають безслідно. Вони накопичуються в ґрунті, воді, атмосфері, в біологічних та рослинних об'єктах, що з часом може привести до перевищення допустимих концентрацій. У цьому випадку, впливи, які умовно не наносять шкоди, переходят у впливи екологічно шкідливі, тобто такі, що ведуть до значних, як правило, незворотних змін в природному середовищі, що спровалюють негативний вплив на людину. Тому, обґрунтованим є включення в перелік нормативів, які характеризують вплив різних об'єктів на навколоішне середовище, показників напіврозпаду шкідливих речовин і швидкість їхнього накопичення в природних компонентах, а також часового прогнозу самоочищення цієї території від антропогенного впливу [11, с. 151].

Серед існуючих підходів в менеджменті сьогодні найбільш затребуваним є ситуаційний підхід, сутність якого полягає в моделюванні ситуацій з певним набором вхідних змінних та управлінських рішень. При появі в реальній діяльності підприємства аналогічної ситуації а неї поширюються правила моделі.

Бізнес — це також модель, що характеризується кількісними показниками, поточний моніторинг яких орієнтується на оцінку величини відхилення фактичних показників від показників моделі, усвідомлення причини їхнього виникнення і коректування системи для усунення її розбіжності з запланованою моделлю або переходу до реалізації іншої моделі.

Епоха утворення єдиної планетної цивілізації, яка розгортається в даний час — це свідчення утворення ноосфери. Шлях до тріумфу пролягає через деструктори (помилки, невдачі, нісенітності тощо), а завдання людства — анулювати їх (не допускати нісенітностей, виправляти помилки). Історія свідчить, що людство в цьому не стоїть на місці. Але вона ж свідчить про те, що в еволюції життєствердження розгортається

і еволюція деструкторів. На сьогоднішній день є сенс стверджувати про появу деструкторів в науці в статусі вірусів науки.

Вірусом стає така наукова помилка, яка руйнує апарат відкриття. Небезпечною стає ситуація, коли появляються нові, які претендують на статус науки, інформаційні блоки (наприклад, акмеологія, уфологія, парапсихологія, культурологія, універсологія), але науками, по суті, ще не є. Їхні творці, оформивши себе за всіма основними інваріантами науки як соціального інституту (вчені ступені і звання, наукові установи тощо), можливо, саме через це починають вважати себе справжніми вченими, а оскільки адекватного наукового підтвердження цьому (перш за все, специфічних законів специфічної сутності) ще не існує, то розпочинаються амбіціозні запевнення в тому, що такою є специфіка цієї «науки», відбуваються амбіціозні ін'єкції цього образу в справжні науки (наприклад, спроба ін'єкції так званого креативного розуму в біологію).

Останнім часом, внаслідок занепокоєння можливості небезпекою від реалізації наукових досліджень, розгорнулась гуманізація науки. В тому вигляді, в якому вона реалізується сьогодні, вона перетворилась у вірус в науці, отримуючи її не лише власною персоною, але й своїми конкретизаціями: паністоризмом, пансоціологізмом, панкультурологізмом.

Ставши високопродуктивним соціальним інститутом, наука виявилась впливовою соціальною силою. Але, разом з тим, вона виявилась схильна до впливу всіх інших соціальних сил. Останні все частіше заважають науці працювати ін'єкцією в них невігластва, звинуваченням в усіх глобальних бідах людства, апологетизацією та ін.

Необхідно розвивати науку екологічно, тобто, перш за все, оберігати науку від вірусів за допомогою таких антивірусних принципів науки, як:

- «Не має межі науковому пізнанню»;
- «Базисні поняття будь-якої конкретної науки повинні бути своєчасно обґрунтовані науковою філософією»;
- «Наука, перш за все, має потребу не в авторитетах, а в істині»;
- «Наука за своюю природою є самодостатньою; вона, як і геній, не потребує сторонньої експертизи здійсненого нею; вона сприймає будь-яку соціальну ін'єкцію, але не інакше, як попередньо трансформувавши її в наукову проблему»;
- «Будучи однією з найвищих цінностей людства вона є органічним носієм найвищої людяності»;
- «Наука не винна в зіпсованій реалізації наукових досягнень»;
- «Переслідування людини як вченого — злочин проти людяності».

Дотримуватись цих принципів необхідно, але недостатньо. Сьогодні наука, подібно до Інтернету, потребує комплексу антивірусних заходів. Яким він буде, покаже час [3, с. 26].

Моделюючи свою діяльність в майбутньому, плануючи розширення її масштабів до міжнародних, суб'єкти господарювання сьогодні повинні орієнтуватись не лише на створення окремих елементів, а на побудову системи управління впливом на навколошнє середовище з метою мінімізації негативних наслідків. Системи управління навколошнім середовищем побудовані на основі ICO 14001:2000, відповідають тому мінімальному рівню вимог, який обов'язковий для підприємств, що мають на меті розширення масштабів бізнесу до світового рівня. При цьому вони не регламентують показники впливу на навколошнє середовище (ПДК, ПДВ, ПДС, ПДУ, та ін.), не вимагають обов'язкового застосування найкращих з можливих технологій, такі вимоги підприємство встановлює самостійно в своїй екологічній політиці в загальному вигляді, а в програмі екологічного менеджменту вказує конкретні значення контролюваних величин.

Основне завдання сьогоднішнього дня — це усвідомлення власниками та керівниками різних рівнів на підприємстві необхідності впровадження в організації систем еколо-

гічного менеджменту і в рамках встановлених їм обмежень, дотримання принципу постійного покращання стану навколошнього середовища.

Рекреація, як вид економічної діяльності і важливий соціальний інститут, має чітку орієнтацію на використання природних ресурсів і надзвичайно зацікавлена у збереженні навколошнього середовища. У взаємовідносинах рекреаційного бізнесу і довкілля виділяються три основні аспекти [10, с. 276]:

1. Рекреація, як вид людської діяльності, вимагає дотримання чітко визначених нормативів користування природними багатствами та їх відновленням.

2. Рекреація породжує певні наслідки активності відпочиваючих: деградацію біоценозів, погіршення стану ландшафтів, порушення пожежної безпеки місцевості тощо.

3. Рекреація є дієвим засобом природоохоронного виховання та формування екологічної культури населення.

Стратегія сталого розвитку сфери рекреаційних послуг повинна ґрунтуватись на поєднанні економічного, соціального та екологічного підходів в контексті глибокої структурної перебудови національного господарства країни.

Еколого-економічний підхід до розвитку природно-ресурсного потенціалу зумовлює потребу в системі еколого-економічних показників. Значення системи показників полягає в формуванні фундаментального інформаційного забезпечення напрямків руху сфери рекреаційних послуг регіону до екологічно сталого соціально-економічного розвитку [6, с. 54].

На сучасному етапі, в умовах зростання НТП, посилюється увага людей до рекреації — «відновлення здоров'я і працездатності шляхом відпочинку поза житлом на лоні природи або під час туристичної поїздки, пов'язаної з відвіданням цікавих для огляду місць, а саме: національних парків, архітектурних пам'яток, музеїв» [4, с. 124].

Складовими рекреації є відпочинок, оздоровлення, туризм. Серед рекреаційних ресурсів суттєве значення мають ресурси природного характеру: люди виїжджають на узбережжя морів, озер, рік, у гірські масиви, ліси тощо. Виїжджаючи на тривалий час або ж на декілька годин за сотні кілометрів чи в приміську зону, в спеціально обладнані для рекреації місця або вибрані власне людиною, спілкуючись з природою задля відновлення своїх сил, люди створюють потужний прес на неї. Особливо відчутний він під час так званого «дикого» туризму, який більш поширеній, ніж туризм організований.

Низька екологічна культура відпочиваючих призводить до масового забруднення природного середовища. Виходом з такої ситуації є поєднання рекреаційних природоохоронних інтересів шляхом створення в природних місцях національних парків, рекреаційних зон, туристичних стежок. Ці території, окрім головного завдання — збереження в недоторканості природних комплексів, покликані виконувати і рекреаційні функції, а при вмілому підході та вдалій організації вирішувати економічні питання.

Умовою довготривалості та якості використання рекреаційних зон є дотримання екологічних засад. Це є важливим як з економічної точки зору, так і з огляду на те, що одним з найважливіших нормативних показників успішності природокористування щодо охорони природи і навколошнього середовища є здоров'я людини, яка проживає в цьому середовищі. Стан навколошнього середовища і безпека життєдіяльності людини тісно пов'язані між собою.

Екологічний фактор, поряд із соціально-економічними та політичними параметрами, покликаний оцінюватися як системоутворюючий фактор у житті суспільства, у розвитку сучасної цивілізації. Перехід до сталого розвитку повинен носити цілеспрямований характер з чітким виділенням етапів та пріоритетних завдань, включаючи забезпечення екологічно допустимого впливу на природне середовище та раціоналізацію потреб населення. З урахуванням зростаючої глобалізації цілеспрямований розвиток

супільства визначається необхідністю об'дання зусиль держави з збереженням біосфери Землі. Ця співпраця повинна базуватися на принципах і цінностях, життєво важливих для всіх людей. Сучасна ситуація з новою силою ставить питання про необхідність при переході до ноосферної цивілізації використати більш активні зусилля з формування сучасної екологічної свідомості, причому не лише у широких верств населення, а й у керівних осіб, що приймають рішення на різних рівнях управлінської ієрархії.

Перехід до сталого розвитку передбачає включення екологічного чинника в систему оцінки соціально-економічного розвитку країн, покликаний подолати обмеженість макроекономічних показників, які не відображають екологічну ситуацію. Необхідними є спеціальні індикатори сталого розвитку, засновані на системі інтегрованих екологічних та соціально-економічних показників і узгоджено використовувані на загальнонаціональному та регіональному рівнях. З урахуванням активного формування єдиного екологічного простору на глобальному рівні важливо узгодити національні індикатори з підходами, які застосовуються в міжнародній практиці. Основний принцип при їх визначенні полягає в необхідності врахування збитків від забруднення навколишнього середовища та виснаження природних ресурсів на макроекономічному рівні у взаємоз'язку з якістю і тривалістю життя населення. Індикатори сталого розвитку покликані відобразити зміни стану економіки, соціальної сфери та навколишнього середовища в часі, дати кількісну та якісну характеристику найгострішим проблемам і бути основою для прогнозування розвитку ситуації.

Зміна характеру екологічних проблем з урахуванням глобалізації передбачає застосування нових механізмів їхнього вирішення. Особливе значення сьогодні набуває нове покоління інструментів екологічної політики, складовим компонентом яких виступають ринкові інструменти, що застосовуються з урахуванням специфіки екологічних благ як таких, які виконують особливо значущі суспільні функції. Після вступу в силу Кіотського протоколу вперше стали використовуватися ринкові інструменти купівлі-продажу квот на викиди парникових газів з метою зниження напруженості глобальних екологічних проблем та збереження навколишнього середовища. Накопичений досвід застосування ринкових відносин всередині національних економік став основою для створення економічного механізму для вирішення екологічних проблем на міжнародному рівні, включаючи торгівлю квотами на забруднення навколишнього середовища.

«Людина може захистити себе від наслідків власного безумства лише створивши здорове суспільство, яке відповідає її потребам, корінь яких знаходиться в самих умовах її існування» [16, с. 532].

Література

1. Бедрій Я. І. Основи екології та охорони навколишнього природного середовища [Текст] : навч. посібник / Я. І. Бедрій, В. С. Джигирей, А. І. Кидисюк. — Львів : Сполом, 1999. — 238 с.
2. Бєденський П. Г. Дослідження проблем конкурентоспроможності [Текст] / П. Г. Бєденський // Вісник НАН України. — К., 2007. — № 5. — С. 9–18.
3. Гайворонський Б. П. Экология науки и ноосферная безопасность [Текст] / Б. П. Гайворонський // Аспекти ноосферної безпеки в пріоритетних напрямах діяльності людини : матеріали І-ої міжнародної науково-практичної конференції. — Тамбов : Вид. Першина Р. В., 2010. — С. 25–27.
4. Гладков Н. А. Охорона природи [Текст] : навч. посібник / Н. А. Гладков, А. В. Михеїв. — К.: Вища школа, 1980. — 174 с.
5. Гуревич П. С. Основы философии [Текст] : підручник / П. С. Гуревич. — М. : Гардарауки, 2005. — 448 с.
6. Дітчук І. Л. Основи екологічних знань [Текст] : навч. матеріали / І. Л. Дітчук. — Тернопіль : Тернопіль, 1994. — 174 с.

7. Дубовіч І. Краєзнавчий словник-довідник [Текст] / І. Дубовіч. — К. : Знання, 2008. — 839 с.
8. Зось-Кіор М. Устойчивое развитие Украины на основе эколого-экономической компоненты [Текст] / М. Зось-Кіор // Важелі і механізми формування сталого розвитку економіки в умовах світової глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. — Тернопіль : Крок, 2010. — 1. — С. 252–253.
9. Канке В. А. Философия [Текст] : уч. пособие / В. А. Канке. — М. : Логос, 2002. — 272 с.
10. Кифяк О. В. Еколого-економічні аспекти регіонального розвитку сфери рекреаційних послуг [Текст] / О. В. Кияк // Транскордонне співробітництво як важлива складова своєінтеграційних процесів України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Чернівці : ЧТЕІ КНТУ, 2010. — С. 275–278.
11. Ковалева Т. Ю. Роль региональной статистики в оценке экологически безопасного развития субъекта РФ [Текст] / Т. Ю. Ковалева // Правовые и социально-экономические проблемы современной России: теория и практика: сб. статей Всероссийской науч.-практ. конф. — Пенза : РИО ПГСХА, 2008. — С. 151.
12. Кохановский В. П. Основы философии науки [Текст] : навч. посібник / В. П. Кохановский, Т. Г. Лешкевич, Т. Я. Матяш, Т. Б. Фатхи. — Ростов н/Д : Фенікс, 2008. — 603 с.
13. Лежніков В. Образование как решающий фактор экологизации производства, экономики, социального бытия [Текст] / В. Лежніков // Важелі і механізми формування сталого розвитку економіки в умовах світової глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. — Тернопіль : Крок, 2010. — С. 343–344.
14. Малишко М. І. Екологічне право України [Текст] : навч. посібник / М. І. Малишко. — К.: МАУП, 2001. — 302 с.
15. Родюкова Е. Н. Экология и философия [Текст] / Е. Н. Родюкова // Аспекти ноосферної безпеки в пріоритетних напрямах діяльності людини: матеріали І-ої міжнародної науково-практ. конф. — Тамбов : Вид. Першина Р. В., 2010. — С. 59–62.
16. Фром Е. Бегство от свободы; Человек для себя [Текст] : моногр. / Е. Фром. — Минск: ООО «Попурри», 1998. — 672 с.

Караван Ю. В.

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ С УЧЕТОМ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ФАКТОРА

Рассмотрены основные направления и этапы формирования модели устойчивого социально-экономического развития общества с учетом экономического фактора.

Ключевые слова: общество, экономика, экология, проблемы, образованность, менеджмент, мониторинг, рекреация.

Karavan Yu. V.

THE INFLUENCE OF TOURISM FOR SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT REGION

Annotation. In the article we have described the basic ways and stages of formation the stability social-economical model in the developing society. We took into consideration the economical factors.

Key words: society, economic, ecology, problems, erudition management, monitoring, recreation.

УДК 314.172:316.4+331.28+331.526

Гальків Л. І.

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ВТРАТ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

Обґрунтовано вплив вад розрахунку прожиткового мінімуму та споживчого кошика на втрати людського капіталу. Досліджено регіональну варіацію доходів та заробітної плати населення, динамічні зміни зайнятості та безробіття у контексті втрат людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, прожитковий мінімум, споживчий кошик, доходи населення, заробітна плата, зайнятість, безробіття.

XXI століття ознаменувалося, з одного боку, стрімким розвитком людського капіталу, обумовленим інтенсифікацією інноваційного науково-технічного і технологічного поступу розвинених країн світу, з іншого боку, — нагромадженням його втрат. Це актуалізує проблематику дослідження чинників, які зумовлюють втрати людського капіталу.

Виокремленню чинників розвитку людського капіталу на макро- та мезорівні присвячено праці В. Антонюк [1], В. Близнюк [2], О. Грішнової [3], Н. Веохоглядової [4], Л. Семів [5] та ін. Автори сходяться на тому, що формування і реалізація людського капіталу відбувається в межах певної соціально-економічної системи, що дозволяє серед чинників, які впливають на його втрати, виділити економічні та соціально-економічні. Перші головним чином активізуються негараздами функціонування економічного комплексу й домінують серед страхів українців (табл. 1), переважна частина з яких оцінюють економічне становище своєї країни у цілому як погане (70 %) і висловлюють нездоволення рівнем життя (64 %) [6]. Ключовою характеристикою цього рівня слугує прожитковий мінімум (ПМ), який із ролі базового соціального стандарту скочується до суто розрахункової величини. Це на практиці підтверджив соціальний експеримент, проведений національним форумом профспілок України у жовтні 2010 р., під час якого з п'яти добровольців лише один зміг вижити на визначену ПМ суму. Тому, при підписанні Генеральної угоди про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових угод в Україні на 2010–2012 роки між урядом, роботодавцями і профспілками останні настоювали, щоб рівень ПМ для працездатної особи (мінімальної заробітної плати) був не меншим 45 % від середньої зарплати в Україні.

Таблиця 1
Групування побоювань українців за результатами дослідження «Омнібус» в липні 2011р.*

Групи побоювань за % зазначеного параметру	Параметри побоювань та їх частки
50,0 і більше	зростання цін (74,7), безробіття (71,9), невиплата зарплат і пенсій (56,8)
20,0–49,9	зростання злочинності (42,0), зупинення роботи підприємств (33,8), голод (33,6), небезпечні для життя інфекції (26,6)
10,0–19,9	масові вуличні заворушення (19,4), холод у квартирі (19,3), розпад України як держави (16,1), наслідки катастрофи на ЧАЕС (15,9), встановлення диктатури (13,8), міжнаціональні конфлікти (12,1) повернення до старих порядків часів застою (11,5)
до 9,9	наплив біженців, переселенців і приїжджих (8,9), міжрелігійні конфлікти (7,6), напад зовнішнього ворога на Україну (6,5), пічого не бояться (2,3)

*Складено за: [7]

Те, що в 2008–2011 рр., фактичні і планові величини ПМ суттєво різнилися, а його розміри на кінець наступного року планувалися навіть меншими, ніж досягнутий їх рівень за попередній рік, можна пояснити не настільки соціально-економічними підходами до його визначення, як спробами пом'якшення фіiscalного тиску та бюджетними можливостями. Серед інших причин, за якими ПМ не забезпечує нормальне відтворення людського капіталу, виділімо такі: він орієнтується на мінімально допустимі розміри споживання найменш незахищених верств населення; його норми розрахунку не оновлюються з необхідною частотою; він застосовується лише при встановленні розміру державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям та сім'ям з дітьми, соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, натомість як мав би також застосовуватись при визначенні мінімальної зарплати, мінімальної пенсії, пільгових пенсій та допомоги; його розрахунок ґрунтуються лише на потребах елементарного виживання людини і не враховує низку життєво необхідних витрат: на будівництво чи купівлю житла або одержання його у найм чи оренду, на освіту, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах, на платні медичні послуги тощо; відсутній чіткий законодавчий механізм його елімінування від інфляційної складової: неузгодженість його зі ставками тарифних розрядів; відсторонення громадськості від роботи над його визначенням. Окрім того, ПМ мінімально забезпечує встановлення адресної соціальної допомоги для малозабезпечених сімей. Цей стандарт для сім'ї визначається як сума розмірів ПМ для дітей, працездатних та непрацездатних членів сім'ї. Відповідно, допомога є доплатою у розмірі, який дозволяє забезпечити прожитковий мінімум. Викривлення розрахунків ПМ пов'язане з недоліками розрахунку мінімального споживчого кошику, що негативно позначається на можливостях нарощування людського капіталу (табл. 2).

Таблиця 2
Вплив недоліків розрахунку споживчого кошика на втрати людського капіталу України

Складові розрахунку	Зміст	Вплив на втрати людського капіталу
Структура	За старіла структура споживання (вона переглядається раз у п'ять років) відстає від ресурсальних змін у споживанні населення	Не забезпечуються реальні потреби людей
Регіональні відмінності	Не враховуються регіональні коливання цін на споживчі товари	Цариться регіональна диспропорційність людського капіталу
Норми та стандарти	Норми, закладені до ПМ, нижчі за фізіологічні, набір товарів не відповідає медичним стандартам і не забезпечує багатьох потреб, необхідних для мінімального споживання працездатних осіб	Порушуються умови покращення капіталу здоров'я
Платні послуги	Неврахування комерціалізації та платності послуг, зокрема освіти та охорони здоров'я, транспорту, зв'язку тощо	Зниження інвестиційних можливостей людського капіталу
Продукти харчування	Вищі темпи зростання цін при надто високій частці, яка майже удвічі випереджає країни СС, спричиняють суттєве його здорожчання	Перевитрати на харчування знижують шанси розвитку інших складових людського капіталу

Український споживчий кошик не враховує сучасних потреб людини, передусім, пов'язаних з технологічними, інтелектуальними, інформаційними змінами в сучасному суспільстві. Багато груп товарів і послуг, які необхідні для стримування втрат людського капіталу і які введено у розрахунки кошиків розвинених країн, в Україні відсутні. Зокрема, за кордоном у витрати на культуру і відпочинок, крім квитків до театру, витрат на

книги і періодику, включають і відвідування футбольних матчів, абонементи в басейн, на теніс, у спортзал. Плануючи видатки на культуру, масовий спорт та майбутнє здоров'я нації, суспільства закладають передумови зростання людського капіталу. Загальноєвропейські стандарти вимагають включати до споживчого кошика також й відсутні у нас послуги соціальної сфери — щомісячну вартість дитячих ясел, амбулаторний догляд за хворими, утримання у будинках пристарілих, доставку продуктів харчування додому. Натомість, невідповідний потребам сьогодення споживчий кошик закладає негаразди для наступних поколінь, актуалізуючи думку лауреата Нобелівської премії миру, професора економіки Мухаммада Юнуса, що бідняк — це людина, яку штучно позбавляють життєвих ресурсів і не дають реалізувати свій потенціал [7]. Отже, між якістю і повнотою відображення вимог часу у споживчому кошику та рівнем втрат людського капіталу існує обернена кореляція.

У Україні можна говорити про існування двох споживчих кошків — офіційного (у 2010 р. для однієї працездатної людини він становив 1569 грн. або 196 США), на основі якого ведуться офіційні розрахунки й перераховують соціальні виплати, та іншого, який характеризує реальний споживчий мінімум. За даними центру Розумкова, пересічні громадяни оцінили останній у 3580 грн. (\$ 447 США), а експерти ООН — у \$ 500 США [8]. Отже, реальний зміст споживчого кошика вимагає принаймі потрійного підвищення витратної частини бюджету і тому структура споживання, що відображається в індексі інфляції, не відповідає реальному стану мінімально необхідних витрат на життя. Також доцільно враховувати, що для України характерна регіональна варіація цін.

Інша проблема — інфляційні процеси, нерівномірність зростання цін, викривлення вагової структури, неповнота переліку товарів та послуг для розрахунку індексу споживчих цін — викликають серйозні сумніви щодо якісного відображення ним реального стану та актуалізують вимоги до покращення методологічних аспектів його визначення. Невисока якість отриманої інформації також пояснюється тим, що в Україні участь в обстеженнях домогосподарств є добровільною і оплачуваною, тому зазвичай, згоду на них надають незаможні прошарки населення. Унаслідок цього вагова структура індексу споживчих цін відображає споживання бідних, а не репрезентує усе населення. окрім цього, вагові коефіцієнти товарів та послуг помітно варіюють за регіонами. Наприклад, у столиці в структурі індексу споживчих цін хліб та хлібопродукти займають 5,3 % (60 % від середнього рівня в Україні), а у м. Житомирі та м. Чернігові — 10,1 %. Водночас, витрати за графою «Відпочинок та культура» в м. Києві становить 4,7 %, а у м. Житомирі — 2,3 % [9]. Тому однакова зміна цін на певні товари в усіх регіонах призводить до різної зміни в кожному з них, що має враховуватись при коригуванні регіональних соціальних виплат відповідно до індексу споживчих цін.

Динаміка регіональної диференціації наявного доходу у розрахунку на одну особу зростає (рис.1). Якщо у 2001 р. столиця двократно не випереджала за цим показником жоден регіон, а топ-п'ятірка за випередженням лежала у межах від 99,8 % (Чернівецька обл.) до 74,9 % (Херсонська обл.), то у 2009 р. вище подвійного перевищення досягнуто в 19 регіонах, а найвищі показники топ-п'ятірки варіювали від 177,1 % (Закарпатська обл.) до 136,4 % (Кіровоградська обл.). Прискорене зростання розмаху варіації наявного доходу за 2001–2009 pp. із 1721,9 грн. до 17516,9 грн., порівняно зі зміною середнього його значення в Україні — від 2425,5 грн. до 14606,2 грн., спричинило збільшення коефіцієнта осциляції від 70,4 % до 119,9 %. Це вказує на поглиблення відмінностей у регіонах. Суттєво відхиляється за регіонами і середньомісячна заробітна плата. Так, у розрахунку на одного штатного працівника, її максимальне значення в м. Києві перевищувало мінімальне значення (Тернопільська обл.) 2001 року, 2009 року, 2010 року від-

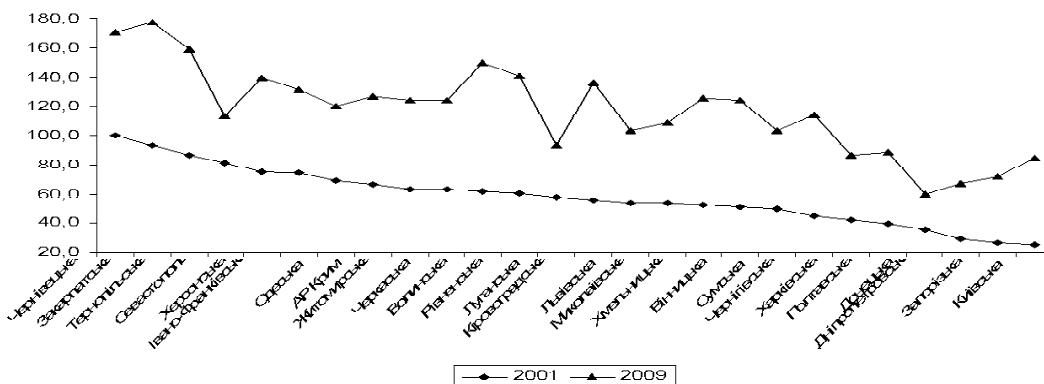


Рис. 1. Випередження наявного доходу у розрахунку на одну особу в м. Києві над регіонами України у 2001р. і 2009 р., % (розраховано та побудовано за [12])

повідно у 2,89, 2,24 та 2,07 рази. Навіть від першої п'ятірки столиця відривається суттєво. У 2010 році вона випереджала Донеччину на 25,7 %, Дніпропетровщину — на 31,0 %, Київщину — на 33,1 %, Луганщину — на 33,8 %, Запорізьку обл. — на 36,3 % (табл. 3). Високе значення коефіцієнта осциляції підтверджує суттєвість розриву регіональних відмінностей в оплаті праці.

Таблиця 3
Варіація заробітної плати за регіонами України у 1995–2010 pp.*

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Максимальна заробітна плата в регіоні, грн	549	643	761	967	1314	1729	2300	3074	3161	3431
Мінімальна заробітна плата в регіоні, грн	190	237	304	388	553	727	943	1313	1412	1659
Середня заробітна плата в Україні, грн	311	376	462	590	806	1041	1351	1806	1906	2239
Коефіцієнт осциляції, %	115,43	107,98	98,92	98,14	94,42	96,25	100,44	97,51	91,76	79,14

*Розраховано та побудовано за: [12]

Окрім іншого, загострюється проблема регіональних відмінностей ринку праці. Розмах навантаження на вільні робочі місця у 2009 році становив 76,6 місць, коливаючись від 0,4 (м. Київ) до 77 (Черкаська обл.). Відносно невисока кількість претендентів на одне вільне робоче місце у м. Севастополі (1), Дніпропетровській (5), Донецькій (6), Херсонській (7) областях. Надзвичайно важка ситуація на Вінниччині (39) Хмельниччині (48), Івано-Франківщині (48).

Отже, в Україні відстежується міжрегіональна диференціація фінансових ресурсів населення та «праценадлишковості» з посиленим відривом м. Києва. Регіони з високим розривом між чисельністю носіїв людського капіталу та низькими дивідендами від використання цього капіталу, характеризуються низьким рівнем інвестування. Сусідство регіонів-аутсайдерів та регіонів-лідерів призводить до порушення права рівноцінного користування соціальними благами та послугами й провокує інтенсифікацію неконтрольованого відливу носіїв людського капіталу до інших регіонів. Для нашої країни також характерною є тенденція значної варіації рівня оплати праці й за видами економічної діяльності. Співвідношення між заробітною платою у працівників найбільш оплачуваного (діяльність авіаційного транспорту) та найменш оплачуваного (рибалство) виду

діяльності у 2008 р., 2009 р. і 2010 р. становило відповідно 4,45, 4,97 та 4,69 рази. Такий великий розрив вказує на формування заробітної плати залежно від певних сфер діяльності, а не від кількості, якості та результатів праці.

Здійснений нами аналіз економічної активності виявив [11], що за останнє десятиліття спостерігалося, по-перше, зниження питомої ваги безробітних (у середньому щорічно на 0,31 в.п.) і, по-друге, збільшення рівня зайнятості (у середньому щорічно на 0,60 в.п.). Частка економічно неактивного населення щорічно зростає, причому її зміна є повільнішою і менш рівномірною за зміну зайнятого населення. У загальній кількості зайнятих частка осіб працездатного віку характеризувалася тенденцією до зниження. Зокрема, у 2009 році відносно 2000 року цей показник зменшився на 0,85 в.п. і склав 90,95 %. Питома вага безробітних працездатного віку у загальній кількості населення була значно вищою і варіювала від 99,03 % (2000 р. і 2004 р.) до 99,94 % (2007 р.).

Зниження реальних доходів гальмує якісне та кількісне відтворення населення, стримує розвиток фізичного, інтелектуального та професійного рівня людських ресурсів, значно ускладнює, а іноді й унеможлилює, здобуття та використання нових знань, удосконалення кваліфікації, і, як наслідок, спричиняє втрати людського капіталу. Для виправлення цього в Україні, окрім іншого, необхідно привести у відповідність вартість робочої сили до її репродуктивної діяльності. Вважають, що мінімальна зарплата повинна перевищувати рівень прожиткового мінімуму не менше, ніж на 50 %, натомість до 2009 р. її рівень офіційно затверджувався нижчим від прожиткового мінімуму.

Економічні та соціально-економічні реформи в Україні мають спрямовуватись на зменшення втрат людського капіталу через зростання рівня зайнятості та зростання фінансових ресурсів населення, зниження рівня розшарування суспільства за рівнем доходів тощо. Створення умов нормальної життєдіяльності носіїв людського капіталу є передумовою не тільки покращення життя громадян країни, а й досягнення її економічного поступу, соціальної та політичної стабільності.

Література

1. Антонюк В. П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку [Текст] : монографія / В.П. Антонюк / НАН України. Ін-т економіки промисловості. — Донецьк, 2007. — 348 с.
2. Близнюк В. В. Людський капітал як фактор економічного розвитку (еволюція методологічних підходів та сучасність) [Текст] / В. В. Близнюк // Економіка і прогнозування. — 2005. — № 2. — С. 64–77.
3. Грішнова О. А. Людський капітал : формування в системі освіти і професійної підготовки [Текст] / О. А. Грішнова. — К. : Знання, 2001. — 254 с.
4. Верхоглядова Н. І. Трансформація процесу формування людського капіталу в умовах сучасних структурно-інноваційних перетворень в Україні [Текст] / Н. І. Верхоглядова // Держава та регіони. (Серія : «Економіка та підприємництво»). — 2006. — № 5. — С. 55–58.
5. Семів Л. К. Мотиваційні аспекти розвитку людського капіталу в оцінці представників інтелектуальної еліти [Текст] / Л. К. Семів // Сталий розвиток економіки. — 2010. — № 1. — С. 3–9.
6. Результати соціологічного дослідження, проведеного Research & Branding Group з 1 по 9 березня 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/druzhni-azarovu-sociologi>.
7. Лише 13 % українців побоюються встановлення диктатури, більшість непокоїть зростання цін і безробіття — опитування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.interfax.com.ua/ukr>.
8. Королевська Н. Кошик бідності [Електронний ресурс] / Н. Королевська // Українська правда 17.01.2011. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua>.
9. Межа бідності в Україні та Європі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zet.in.ua/socium>.

10. Прищуліна О. Аналітична записка щодо удосконалення методик визначення величини прожиткового мінімуму, індексу споживчих цін та інших соціальних показників в Україні [Електронний ресурс] / О. Прищуліна. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/30.htm>.
11. Гальків Л. І. Втрати людського капіталу: теорія й методологія дослідження та діагностика: [Текст] : монографія / Л. І. Гальків. — Львів : вид-во Львів. комерц. акад., 2010. — С. 132–133.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

Гальків Л. І.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПОТЕРЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА УКРАИНЫ

Обоснованно влияние недостатков расчета прожиточного минимума и потребительской корзины на потери человеческого капитала. Исследовано региональную вариацию доходов и заработной платы населения, динамические изменения занятости и безработицы в контексте потерь человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, прожиточный минимум, потребительская корзина, доходы населения, заработка плата, занятость, безработица

Hal'kiv L. I.

ECONOMIC AND SOCIO-ECONOMIC FACTORS OF UKRAINE'S HUMAN CAPITAL LOSSES

The influence of the living minimum and consumer basket calculation defect on the human capital losses is described. Influence of these defects is described on the human capital losses. Regional variation of population profits, employment and unemployment dynamics in the context of human capital losses are researched.

Key words: human capital, living minimum, consumer basket, population profits, salary, employment, unemployment.

УДК 331.101.3

Максимець О. Б., Максимець Ю. В.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ СТИМУЛОВАННЯ І МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Розглянуто особливості мотивації і стимулювання праці. Розкрито зарубіжні моделі здійснення мотивації праці. Обґрунтовано особливості формування мотивації і стимулювання праці в Україні. Проаналізовано значення глобалізації на побудову моделей стимулювання та мотивації праці у сучасних умовах.

Ключові слова: мотивація праці, стимулювання праці, мотиваційно-стимулювальний механізм, система мотивації.

Аналіз трансформаційних перетворень в Україні засвідчує нестачу в багатьох вітчизняних підприємців знань у веденні ринкової економіки. Досвід розвитку мотиваційно-стимулювального механізму, набутий світовою практикою, заслуговує на детальне, уважне, критичне осмислення та продумане використання в українській економіці.

Проте, механічне перенесення закордонного досвіду на українські реалії майже нічого не змінить. Тому передумову його використання становить аналіз та осмислення декількох умов: по-перше, корені використання тієї чи іншої системи мотивації закладені в історичних, морально-етичних, психологічних принципах; по-друге, українське суспільство швидше, ніж підприємці, виявилося готовим сприймати нові форми мотивації; по-третє, існує розуміння, що мотивація може дати належний ефект лише в різноманітності її форм і виявів, а матеріальне стимулювання є однією з багатьох форм.

Питання мотивації та стимулювання праці постає актуальним і дискусійним. Дано проблематика знайшла відображення у наукових дослідженнях В. Базилевича, А. Гальчинського, В. Гесця, П. Єщенка, М. Карліна, Г. Климка, А. Колота, В. Лагутіна, Ю. Пахомова, Б. Пірсона, І. Радіонова, М. Чепиги, А. Чухно та ін.

Україна — європейська держава, однак тривалий історичний період перебувала між двома ціннісними орієнтирами — західною та східною цивілізаціями. Менталітет нашого народу сформувався на перехресті двох протилежних і суперечливих впливів.

Для мотиваційних моделей характерна своєрідна система цінностей, сукупність внутрішньо-фіrmових принципів, правил і норм поведінки між співробітниками компанії. В основі європейської філософії мотиваційної поведінки закладені традиційні цінності націй. Вони передбачають стимулювання добросовісної праці, заохочення працівників для їх досягнення, повагу до особистості керівника, систематичне підвищення кваліфікації працівника та його заробітку. Американська філософія мотиваційно-стимулюючого механізму побудована на традиціях конкуренції й індивідуалізму, чіткої орієнтації на отримання високих прибутків і заробітної плати, задоволення потреб персоналу та його соціальних гарантій. Східна філософія ґрунтується на теорії людських відносин і відданості фірмі. В межах східної філософії мотивації трудової діяльності також існують особливості. Японська модель, наприклад, відрізняється від китайської та південнокорейської, а мотиваційна модель поведінки, що діє в Сінгапурі, відрізняється від Гонконгу. Однак є країни, де Конституція відсутня (Великобританія), але велике значення має звичаєве право. У Китаї багато економічних, ділових процесів регулюють не закони, а особисті зв'язки та симпатії. Діловий контракт лише зміцнює ті відносини, що складаються між людьми [5, с. 56].

В основу японського механізму мотивації праці покладено три принципи: пожиттєвий найм персоналу, система ієрархії та система підприємництва на засадах чіткого визначення зарплати і службового просування.

Система пожиттєвого найму почала активно формуватися в Японії у післявоєнних 50-х роках. Якраз розрахунки на майбутнє розвитку національної економіки в умовах стабільності стали першопричиною її утвердження. В основу системи пожиттєвого найму покладено гарантію зайнятості аж до виходу на пенсію. Поетапне підвищення в посаді, статусі й заробітній платі залежить від терміну служби. Як підтверджують дослідження, солідарність службовців із використанням такої системи різко зростає. По-перше, там відсутній дух індивідуальної конкуренції, а отже, створюються можливості стабільної та безпечної роботи колективу; по-друге, не спостерігається спротиву колективу впровадженню високотехнологічного устаткування, що може створити загрозу безробіттю; по-третє, переміщення працівників не позначається на величині зарплати і дає змогу підприємству оптимально перерозподілити трудові ресурси.

Система пожиттєвого найму сприяє тому, що існує постійний попит на молодих спеціалістів, випускників шкіл і вищих навчальних закладів, одночасно компанії не полюбляють приймати на роботу людей середнього віку, оскільки це суперечить принципу організації системи оплати праці [6, с. 75].

Система пожиттєвого найму є потужним мотивом для ефективної творчої праці. В яких обсягах досвід системи пожиттєвого найму може бути використаний в Україні? Першою та вагомою проблемою для менеджерів, які використовують цю систему, є обмеження вільного регулювання кількості робочої сили, а відтак - величини заробітної плати. Особливо важливим є друге. Наприклад, у системі трудових показників заробітна плата на підприємствах розвинутих країн достатньо значна. Неефективно є система пожиттєвого найму працюючих в умовах економічного спаду, коли прибутки фірми зменшуються, а витрати на робочу силу залишаються незмінними.

До найважливіших ознак системи пожиттєвого найму належить колективізм. Тому ця система ефективна в тих країнах, де сповідують колективістські принципи [10, с. 18].

На Заході система пожиттєвого найму у дещо видозмінений формі отримала назву «система довгострокового найму». Її повільне просування на європейських та українському ринках праці зумовлене жорсткими обмеженнями на звільнення працівників. Для масових звільнень у цих країнах, на відміну від Японії, необхідні попередні повідомлення відповідних державних органів та їх згода. У США такі погодження взагалі відсутні. В Україні, як засвідчує криза кінця 2008–2009 рр., особливих погоджень на звільнення не потрібно, зокрема у сфері дрібного бізнесу, а сама система колективного найму є далекою перспективою.

На японських підприємствах переважає вертикальна система ієрархічних взаємовідносин. Керівник у цій системі — це глибоко шанована людина, до його думки дослухаються не лише на виробництві, а і в особистому сімейному житті працюючого. В Україні керівник, власник бізнесу, дуже часто відріваний від поточних виробничих процесів на підприємстві. Його стурбованість внутрішнім життям колективу набуває форми контролю, інспектування або ревізії. Корпоративна культура для них є незрозумілою сфeroю, яка створює зайні турботи та додаткові витрати [4, с. 13].

Чим вищу посаду обіймає керівник у Японії, тим менше він думає про себе, а більше — про підлеглих [2, с. 38]. В Україні — все навпаки: чим вищу посаду займає керівник, тим більше він віддалений від розуміння потреб колективу.

Одним із напрямів стимулювання трудової активності на багатьох японських фірмах є докладання максимуму зусиль для ідентифікування працівника з фірмою [3, с. 76]. Прив'язаність до фірми на Заході отримала назву «корпоративний дух» і виявляється через такі терміни, як лояльність, прихильність, приналежність. На Сході

корпоративної єдності досягають через скорочення дистанції між працівником і менеджером. Це особливо простежується на японських підприємствах, де менеджери не мають власних кабінетів, ідалень, окремих стоянок для транспорту. Керівництво компанії всіляко намагається підтримувати в працівників ілюзію того, що вони насправді є господарями виробництва.

Світові тенденції засвідчують потребу молодих працівників у роботі, яка відповідала б їхнім індивідуальним уподобанням. Такої ж позиції дотримуються молоді спеціалісти в Україні. Для творчого зростання необхідна мотивація досягнень, змагання і схвалення.

Стосовно молодих людей, які у зарубіжних країнах і в Україні поповнюють робочу силу, для них потрібно шукати нові методи мотивації. Молоді працівники хочуть знати, чого можна очікувати від компанії у короткостроковій перспективі. Це, скажімо, компенсаційні пакети, навчання ефективному бізнесу, довгострокові програми у вигляді пільгових кредитів на придбання машини, житла, страхування за рахунок фірми та ін.

Дослідження підтверджують ще одну особливість сучасної мотивації праці у світі: чим менше підприємство, тим більше виявляється тенденція надання високої зарплати окремим працівникам. Працівники старшої вікової групи часто, а молоді — тим паче великого значення надають тривалості робочого дня й удосконаленню системи оплати праці.

Одна з найважливіших складових трудової мотивації — фахова підготовка й організація праці. Японські підприємства тривалий час орієнтувалися на навчання персоналу в процесі безпосередньої праці. Глобалізація економіки, нові виклики зумовлюють переорієнтацію на підготовку кадрів із відривом від виробництва, причому орієнтуються на перспективних працівників, які демонструють високу продуктивність праці.

У сучасному глобалізованому світі матеріальне стимулювання є складною системою мотивації працівників до трудової діяльності. У ХХІ ст. основними засобами залишаються різні види грошових доходів: зарплата, дохід від акцій, бонуси. Чільне місце в економіці зарубіжних країн посідає заробітна плата — основний метод мотивації на західних фірмах [6, с. 69].

У країнах Західної Європи, Америки, де діють розвинуті системи державного соціального забезпечення, роль зарплати визначальна, але постає не так гостро, як у тих державах, де вона залишається чи не єдиним джерелом існування у старості або в періоди непрацездатності. Наприклад, в Україні значення заробітної плати, як і в японському суспільстві, не лише не знижується, а й, очевидно, буде зростати в умовах швидкого старіння населення і використання такої соціальної моделі, згідно з якою витрати, спрямовані на забезпечення непрацездатного населення, все більше покладають на працюючих.

Підходи до організації заробітної плати менеджерів та іншого персоналу в різних країнах мають свої особливості. У Сінгапурі зарплату працівників визначають, використовуючи критерії майстерності, знання справи, бажання працювати, готовності до співробітництва, стану трудової дисципліни персоналу. За запізнення і прогули існує система відповідних стягнень.

В Японії на багатьох фірмах зарплату менеджеру виплачують лише в тому випадку, коли бригада виконує заплановане завдання. Винагорода видається у межах фонду заробітної плати, встановленого для цього конкретного обсягу робіт і, відповідно, до кваліфікаційного рівня працівника [8, с. 126].

Трансформація системи оплати праці у багатьох країнах пов'язана зі зростанням в економіці країни осіб з високим рівнем освіти. Високий рівень освіти формує підвищенні потреби, що вимагають подальшого фахового вдосконалення, тобто зростання освіти. Залежність рівня посадового окладу від рівня освіти стимулює високу мотивацію до здобуття освіти.

Рівень заробітної плати все більше тяжіє до оплати за результатами праці. До найпоширеніших, на які варто звернути увагу, з огляду на можливість використання в Україні, можна віднести оплату: за багаторічне, бездоганне виконання посадових обов'язків; за професійну майстерність; за високу продуктивність та ініціативність праці; за виконання конкретної особливої роботи.

До мотиваційних елементів, що заслуговують на увагу, належить використання бонусів. Практика провідних компаній розвинутих країн засвідчує, що коефіцієнт приросту бонусів залежить від віку, стажу роботи та величини заробітної плати. Вихідними показниками, які використовують фірми, і які визначають суму на бонуси, є обсяги виробництва, обсяги продажів, додана вартість, прибуток.

Окрім заробітної плати, різних премій, у світовій бізнесовій практиці застосовують й інші засоби «соціального пакету»: витрати фірми на медичне обслуговування і житло працівника; спортивні й культурні заходи; допомоги з виробничого травматизму; інші разові виплати. Їхня частка може бути незначною, але введені до загальної системи мотивації праці, вони можуть бути важливим чинником активізації трудової діяльності.

В умовах посилення глобалізації економічних процесів має місце проникнення культури й етики бізнесу однієї країни в іншу. Прикладом можуть слугувати американські фірми «Hewlett-Packard» та «Xerox Corporations», які активно впроваджують японські методи управління мотивацією [9, с. 33].

Однак такі процеси відбуваються не завжди легко. Дослідження японського професора А. Ватанате про середовище американських менеджерів і службовців японських підприємств у США підтвердили, що у 78 % респондентів існують проблеми з адміністраціями японських фірм, зокрема, для 69 % — це мовні бар'єри, 61 % — недовіра через незнання японського менталітету [1, с. 56–62].

Дослідження підтверджують, що найбільше запозиченням досвіду переймаються у тих країнах, де існують серйозні проблеми з мотивацією праці, надмірним індивідуалізмом або навпаки — з надмірним відчуттям групової мотивації. Це засвідчує досвід функціонування підприємств у США, Франції, Англії. Французькі компанії в японській системі стимулювання й мотивації визначають два позитивні моменти: зростання зацікавленості працівників у справах компанії та децентралізація відносин із профспілками.

Аналіз використання міжнародного досвіду в сфері мотиваційно-трудових відносин в Україні впродовж усіх років трансформаційного періоду дає змогу дійти такого висновку. В українському бізнесі спостерігаються два підходи до організації мотиваційної діяльності. Перший перешов від командно-адміністративної економіки. А. Старінська називає його «совковим» [7, с. 42]. Другий — це спіле копіювання західних моделей без найменшої ув'язки зі сучасними українськими реаліями. Згідно з першим підходом, визначальним стимулом вважають зарплату, і він, значною мірою, ґрунтується на елементах примусу: ми платимо зарплату, а ви повинні працювати. Цілком очевидно, що примусом забезпечити високоефективну працю неможливо. Такий підхід використовують переважно у регіонах із надлишковою робочою силою. Другий підхід взяли на озброєння керівники столичних компаній і компаній великих міст. Поширенна практика використання бонусів, коли зарплата мізерна, а преміальний відсоток достатньо значний. Така система мотивації, на перший погляд, є ефективною, адже матеріальна винагорода й соціальні преференції ув'язуються з кінцевим результатом. Заробляючи більше для себе, працівник збільшує доходи фірми. Однак зауважимо, що кожен працівник розглядає власні доходи не лише в поточному періоді, а й у тривалому. За умов коли працівник здоровий, енергійний, така система ефективна, але коли він стає тимчасово непрацездатним, така система у працівника не викликає позитивних емоцій, оскільки він не отримує

заробітної плати, що загрожує і йому, і його сім'ї. Існують проблеми у використанні на українських підприємствах системи нематеріальної мотивації, також запозиченої із зарубіжного досвіду. Наприклад, працівників надають пакет соціальних пільг: оплата страхування, транспорту, мобільних телефонів. Але здебільшого ніхто не цікавиться, чи саме такий пакет йому потрібний, можливо, для менеджера на цьому етапі привабливішим було б збільшення заробітної плати.

У наступному десятиріччі ХХІ ст., як засвідчують світові тенденції, успішними стануть лише ті компанії й у тих країнах, які зможуть запропонувати зміст, ціль, розуміння природи людини, її цінностей, тобто все те, що підтримує зростання капіталу окремої особи. Виконання цього завдання і в Україні також вимагатиме від усіх працівників, зокрема від менеджерів, які обіймають вищі посади, змінити спосіб мислення і поведінки, насамперед усунути елементи обману й авторитаризму. Стилем керівництва має стати співпраця.

Отже, у ХХІ ст. жодна система трудової мотивації в чистому вигляді існувати не зможе. Буде відбуватися повільне взаємопроникнення та використання найціннішого, що створила світова підприємницька культура.

Література

1. Биггарт Н. Социальная организация и экономическое развитие [Текст] / Н. Биггарт // Эконом. социология. — 2001. — Т. 2. — С. 56–62.
2. Ольсевич Ю. Институционализм — новая панацея для России? [Текст] / Ю. Ольсевич // Вопр. экономики. — 1999. — № 6. — С. 27–42.
3. Посадков Е. Дифференциация заработной платы в российской переходной экономике [Текст] / Е. Посадков // Человек и труд. — 2000. — № 10. — С. 76–81.
4. Сбитнев А. Структура и мотивы формирования корпоративной культуры [Текст] / А. Сбитнев // Менеджер и менеджмент. — 2007. — № 9. — С. 9–19.
5. Скрипников С. Бессовство предпринимательства [Текст] / С. Скрипников // Эксперт Украина. — 2006. — № 3. — С. 56.
6. Слиньков В. Н. Мотивация, стимулирование и оплата труда: практические рекомендации [Текст] : учеб. / В. Н. Слиньков. — К. : Дакор, КНТ, 2008. — 336 с.
7. Старинская А. Мотивационное дежавю [Текст] / А. Старинская // Менеджмент и менеджер. — 2008. — № 1. — С. 41–54.
8. Цветов В. Пятнадцатый камень сада Рёандзи [Текст] : науч. пособ. / В. Цветов. — М. : Изд-во. полит. лит., 1986. — 302 с.
9. Шинкаренко И. Капитал с душой [Текст] / И. Шинкаренко // Эксперт Украина. — 2007. — № 4. — С. 33.
10. Шмелев Н. Экономика и общество [Текст] / Н. Шмелев // Вопр. экономики. — 1996. — № 1. — С. 18–24.

Максимець А. Б., Максимець Ю. В.

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА СТИМУЛИРОВАНИЯ И МОТИВАЦИИ ТРУДА В УКРАИНЕ В СОВРЕМЕННОМ ГЛОБАЛИЗОВАННОМ МИРЕ

Рассмотрено особенности мотивации и стимулирования труда. Раскрыто зарубежные модели реализации мотивации труда. Обосновано особенности формирование мотивации и стимулирование труда в Украине. Проанализировано значение глобализации на построение моделей стимулирования и мотивации труда в современных условиях.

Ключевые слова: мотивация труда, стимулирование труда, мотивационно-стимулирующий механизм, система мотивации.

Maksymets O. B., Maksymets Yu. V.

**PROSPECTS OF USE OF FOREIGN EXPERIENCE
OF STIMULATION AND MOTIVATION OF WORK IN UKRAINE
IN THE MODERN GLOBAL WORLD**

It is considered features of motivation and work stimulation. It is opened foreign models of realization of motivation of work. Formation of motivation and work stimulation in Ukraine is proved features. Value of globalization on construction of models of stimulation and motivation of work in modern conditions is analysed.

Keywords: motivation of work, the work stimulation, the motivationno-stimulating mechanism, motivation system.

УДК 330

Коркуна Н. М., Цегелик Г. Г.

АНАЛІЗ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕЯКИХ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ

На основі статистичних даних за 2006–2009 роки проводиться аналіз податкової системи деяких країн ЄС та України. Розглядається інтеграції національних систем оподаткування в ЄС.

Ключові слова: податкова система, бюджет.

В країнах з ринковою економікою податки є найважливішим компонентом дохідної частини державного бюджету. Тому основне завдання органів державного управління полягає у відшуканні варіанта податкової системи, яка б оптимально поєднувала інтереси держави і платників податків. Це завдання визначає важливість удосконалення податкової системи держави та економічного аналізу результатів її діяльності. Особливо значущу роль відіграють контрольні функції податкових органів. Зрозуміло, що умовою реалізації вищезазначеного завдання може бути тільки науково-обґрунтована податкова політика, яка спирається на чинну світову практику.

Система оподаткування повинна виконувати різноманітні функції і, зокрема, стимулювати економічну діяльність, з одного боку, та забезпечувати необхідний обсяг коштів для покриття загальнодержавних потреб, з іншого. Такі можливості, надані податковою системою, є об'єктивними наслідками її функціонування. Суспільство може використовувати їх на свою користь або ж невдало розтратити наявний потенціал. Все залежить від рівня свідомого використання владними структурами регуляторних властивостей податків.

Проблема удосконалення податкової системи знайшла своє відображення у працях В. Л. Андрушченка, О. Д. Василика, В. П. Вишневського, Т. І. Єфименка, Ю. Б. Іванова, А. І. Крисоватого, М. І. Крупки, І. О. Луніної, В. М. Мельника, П. В. Мельника, С. В. Михайлена, В. М. Опаріної, А. М. Соколовської, Л. Л. Тарангул, В. М. Федосова, О. П. Чернявського, Л. М. Шаблистої та ін., в яких закладено науково-теоретичне підґрунтя підвищення ефективності податкової політики держави. Поряд з цим, недостатньо вирішеними залишаються питання вдосконалення регулятивної моделі вітчизняної податкової системи та конструкція конкретного і взаємопов'язаного інструментарію, що дало б змогу цілеспрямовано впливати на розвиток національної економіки і соціальні процеси в країні. Існуюча в Україні система оподаткування потребує подальшого вдосконалення, основні напрями якого полягають у: стимулюванні розвитку економічної діяльності і, насамперед, виробництва матеріальних благ; забезпечені бюджетними ресурсами покриття загальнодержавних потреб у галузі економіки, оборони та міжнародних зобов'язань; забезпечені фінансуванням з державного бюджету суб'єктів держави, які потребують дотацій і соціальних видатків. Для вирішення цих питань можна використовувати досвід провідних індустріальних країн у галузі податкової політики, враховуючи, безумовно, українську специфіку.

Метою нашого дослідження є порівняльний аналіз податкової політики та показників державних фінансів деяких країн ЄС та України.

Загальновідомо, що в країнах з ринковою економікою основним джерелом доходів держави є податки. Так, у Японії частка податків з фізичних та юридичних осіб складає приблизно 80–85 % від всіх доходів державного бюджету [1]. Крім того, державний бюджет поповнюється за рахунок збільшення державного боргу, продажу концесій, гербових зборів та інших доходів. Проте, податки, безумовно, є найважливішою частиною державного бюджету.

У зарубіжних країнах податкові питання давно вже займають важливе місце у фінансовому плануванні підприємств. В умовах високих податкових ставок неправильний або недостатній облік податкового чинника може привести до доволі несприятливих наслідків або навіть до банкрутства підприємства. З іншого боку, правильне використання передбачених податковим законодавством пільг і знижок може забезпечити не тільки збереження отриманих фінансових накопичень, але і можливості фінансування розширення діяльності, нових інвестицій за рахунок економії на податках або навіть за рахунок повернення податкових платежів з казни.

Податкова система — це закріплена законодавством сукупність податків і обов'язкових платежів, що стягаються в державі, а також принципів, форм і методів їх встановлення, зміни, скасування, сплати, стягнення, обчислення податків та податковий контроль [2]. Це система інститутів, організацій, які займаються регулюванням податкових відносин. Одночасно податкова це і податковий механізм, що включає сукупність засобів і методів організаційно-правового характеру, спрямованих на виконання дій податкового законодавства. За допомогою цього механізму забезпечуються стійкість і цільова спрямованість функціонування податкової системи, здійснюється податкова політика. Податкову систему можна представити і як сукупність податків, зборів, мита та інших платежів, встановлених до сплати. Системи податків у різних країнах відрізняються одна від одної: за структурою, набором податків, способами їх стягнення, податковими ставками, фіскальними повноваженнями різних рівнів влади, податковою базою, податковими пільгами. Це закономірно, оскільки податкові системи складалися і продовжують складатися під впливом різних економічних, політичних і соціальних умов. Однак будь-яка податкова система повинна відповідати загальним вимогам.

У Договорі про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄС), підписаному в 1957 р., є спеціальний розділ про податки. Але його положення стосуються тільки непрямого оподаткування, що має безпосередній вплив на торгівлю, і, в основному, обмежуються деякими загальними принципами. Зокрема, забороняється обкладати товари, імпортовані з країн-членів, внутрішніми податками в більшому розмірі, ніж вітчизняні товари, а також повернати податки при експорті в сумах, що перевищують ті, які були дійсно стягнуті.

На практиці основним методом ліквідації податкових бар'єрів в ЄС є поступове зближення податкових систем країн-членів. При цьому допускається збереження між ними деяких відмінностей, що не роблять істотного впливу на умови конкуренції і не перешкоджають нормальному функціонуванню єдиного ринку. Такий прагматичний підхід до здійснення податкової гармонізації знайшов відображення в «Білій книзі» про завершення створення єдиного внутрішнього ринку ЄС (1985) та інших документах Європейської Комісії, де розглядаються ці проблеми.

Цілями інтеграції національних систем оподаткування в ЄС є:

- привести у відповідність структуру податкових систем, порядок стягнення основних видів податків у всіх країнах співтовариства;
- забезпечити нейтральність податків з точки зору умов конкуренції на єдиному ринку, іншими словами, недискримінаторний податковий режим для всіх його учасників;
- створити умови для скасування контролю на внутрішніх кордонах Співтовариства;
- усунути можливість подвійного оподаткування прибутків компаній, що здійснюють діяльність у двох або більше країнах ЄС;
- виключити можливість ухилення від сплати податків і гарантувати надходження відповідних доходів до бюджетів країн-членів.

Основними напрямами податкової інтеграції стали гармонізація ПДВ і акцизів, а також уніфікація оподаткування компаній. При цьому не ставиться мета передачі всієї

податкової виручки органам ЄС. Доходи країн-членів від стягування податків продовжують надходити до їхніх національних бюджетів окрім певної частини податку на додану вартість (ПДВ), що відраховується до єдиного бюджету Спільноти (у 1997 р. — 1,4 % від стягненої суми цього податку). Фактично в ЄС до цього часу не створено єдиного податкового простору, що ускладнює функціонування єдиного внутрішнього ринку.

Важливо підкреслити, що законодавчі акти, що стосуються прямих або непрямих податків, приймаються Радою ЄС одноголосно. Такі акти носять форму директив, які визначають цілі та терміни проведення тих чи інших заходів. Конкретні методи їх реалізації є прерогативою національних органів влади, які приймають відповідні закони.

1 травня 2004 в Європейський Союз (ЄС) вступило десять нових країн: Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія і Естонія. Відповідно до Договору про створення ЄС даного інтеграційного угрупування, що налічує в даний час 25 держав, членам Спільноти належить продовжити роботу на шляху створення єдиного європейського економічного простору, в рамках якого відсутні бар'єри (у тому числі податкові) для вільного обігу товарів, послуг, капіталів і трудових ресурсів. Важливим фактором успішного розвитку інтеграції є відповідна модифікація національних податкових систем країн — членів ЄС, яка в даний час здійснюється під впливом міжнародної податкової конкуренції та європейської податкової гармонізації (координації).

Як відомо, збір податків не є самоціллю держави. Податки покликані гарантувати реалізацію невід'ємних функцій уряду в економіці, соціальний захист і справедливість, забезпечити стабільні надходження до державного бюджету. Тому характер і способи здійснення національної податкової політики, ступінь ліберальності податкового клімату країни чимало залежать від ролі, яка відводиться державі в сучасній змішаній економіці. Чим менші за обсягом і витратами адміністративно-господарські функції уряду, чим ефективніша державна система соціального забезпечення, тим дешевше обходиться платникам податків утримання відповідного управлінського апарату, а також купівля товарів і послуг.

У двох провідних на сьогоднішній день моделях макроекономічного розвитку — неоліберальній та соціальної ринкової — пріоритетні функції податків дещо відрізняються. Якщо в рамках неолібералізму податкам приділяється перш за все роль непрямого економічного регулятора, то соціальна ринкова система, поступово трансформуючись в ідео-фікс держави-соцзабезпу (social welfare state), змушена розвивати фіскальну функцію податкових платежів [3]. Тому країни з елементами неолібералізму в національній економічній політиці, зазвичай, мають більш низьку частку державних витрат по відношенню до ВВП і більш низькі показники податкового тягаря. Навпаки, соціальна ринкова модель, що допускає і велику державну опіку бізнесу, і більший за вартістю набір соціальних гарантій, виявляється більш витратною у фінансовому плані. Для країн, прихильників даної моделі розвитку, характерні високі пропорції державних витрат, а також відсоток податків до ВВП (табл. 1) [4].

Дані табл. 2 дають змогу оцінити пріоритети в національній податковій політиці. Так, послідовники неоліберальної (інакше — англосаксонської) моделі розвитку (Ірландія і Великобританія) серед старих членів ЄС (ЄС-15) відрізняються доволі скромною роллю держави в економіці. Ці країни можуть проводити ліберальну податкову політику, в якій акцент зроблено на стимулюючу роль оподаткування. Навпаки, найбільш характерні представники соціального ринкового господарства (Німеччина, Франція, Данія і Швеція) допускають набагато більший рівень державних витрат, що визначає підвищений податковий тягар для фізичних та юридичних осіб.

Як видно з табл. 2, доходи бюджетів економічно розвинутих країн (Італії, Великобританії, Німеччини та Франції) у відсотках до ВВП є значно вищими, ніж доходи бюджетів пострадянських країн. В Україні цей показник є найменшим серед розглянутих країн.

Таблиця 1

**Динаміка податкових надходжень до бюджетів деяких країн ЄС
у відсотках до ВВП протягом 2006–2009 рр.**

Роки	Естонія			Франція			Польща		
	Податкові надходження			Податкові надходження			Податкові надходження		
	Загальні	Прямі	Непрямі	Загальні	Прямі	Непрямі	Загальні	Прямі	Непрямі
2006	20,7	13,4	7,2	27,8	15,4	11,9	21,4	13,9	7,5
2007	21,7	13,8	7,8	27	15,1	11,5	22,8	14,2	8,6
2008	20	12	7,9	26,7	14,8	11,5	22,8	14,2	8,6
2009	22,4	14,9	7,5	25,1	14,9	9,8	20,3	12,8	7,4
	Угорщина			Німеччина			Болгарія		
	Податкові надходження			Податкові надходження			Податкові надходження		
	Загальні	Прямі	Непрямі	Загальні	Прямі	Непрямі	Загальні	Прямі	Непрямі
2006	24,6	15,1	9,4	23,1	12,1	10,8	26,3	19,4	6,5
2007	25,9	15,6	10,2	24	12,6	11,2	29,9	14,7	15,2
2008	26,1	15,5	10,5	24	12,5	11,3	24,1	17,4	6,1
2009	26,2	16,3	9,8	23,7	12,7	10,8	20,9	15,1	5,6
	Італія			Великобританія			Латвія		
	Податкові надходження			Податкові надходження			Податкові надходження		
	Загальні	Прямі	Непрямі	Загальні	Прямі	Непрямі	Загальні	Прямі	Непрямі
2006	29,3	14,8	14,5	30	12,7	17	21,2	12,7	8,4
2007	29,9	14,7	15,2	29,4	12,5	16,6	22,7	12,9	9,7
2008	29,1	13,8	15,3	30,3	12	16,7	20,5	10,8	9,7
2009	29,1	13,6	14,6	27,9	11,7	15,8	17,9	10,7	7,2

Четвірка країн Центральної Європи (Угорщина, Польща, Словаччина і Чехія) близьче за типом своєї моделі макроекономічного розвитку до традиційних соціально орієнтованих економік континентальної Європи, в той час як Словенія, держави Балтії (Литва, Латвія, Естонія) і середземноморські Кіпр і Мальта намагаються копіювати досвід неоліберального розвитку. Відповідно податкові системи країн Вишеградської четвірки мають дещо більшу фіскальну орієнтацію, у той час як податкова політика

Таблиця 2
**Показники державних фінансів деяких країн членів Європейського Союзу
та України (у відсотках до ВВП)**

Роки	Італія			Німеччина			Латвія		
	Доходи	Видатки	Дефіцит	Доходи	Видатки	Дефіцит	Доходи	Видатки	Дефіцит
2006	45,6	50,1	-4,5	44	45,7	-1,7	37,4	37,0	0,4
2007	46,6	48,5	-1,9	44	43,9	<0,1	37,7	38,0	<0,1
2008	46,2	48,8	-2,7	43,9	43,7	<0,1	34,6	38,6	-4,1
2009	46,6	51,9	-5,2	44,5	47,6	-3,3	33,7	42,9	-8,9
	Естонія			Франція			Болгарія		
	Доходи	Видатки	Дефіцит	Доходи	Видатки	Дефіцит	Доходи	Видатки	Дефіцит
2006	37	33,2	3,80	51	53,5	-2,6	39,9	36,6	3,30
2007	38,2	33,7	3,2	49,7	52,6	-2,7	46,6	37,8	3,40
2008	37	39,9	-2,8	49,5	52,8	-3,3	39,3	37,3	1,80
2009	43,4	45,4	-1,7	48,4	55,6	-7,6	35,9	40,7	-3,9
	Україна			Польща			Великобританія		
	Доходи	Видатки	Дефіцит	Доходи	Видатки	Дефіцит	Доходи	Видатки	Дефіцит
2006	31,6	32,3	-0,7	39,4	43,3	-3,9	41,4	44,1	-2,7
2007	30,8	31,9	-1,1	44	42,4	-2,0	41,7	43,7	-2,8
2008	31,4	32,9	-1,5	39,5	43,3	-3,7	42,5	47,3	-4,8
2009	29,8	33,9	-4,1	37,2	44,5	-7,1	40,4	51,7	-11,3

решти шести новобранців ЄС носить доволі ліберальний характер, вона більшою мірою стимулює підприємницьку активність.

Зазначені обставини свідчать про те, що конвергенція національних податкових систем, що здійснюється в процесі міжнародної податкової конкуренції (в односторонньому порядку), є першочерговою для країн неоліберальної орієнтації. Для соціальних ринкових господарств більш вдалим варіантом конвергенції виявляється міжнародна податкова координація, в рамках якої усуваються негативні фінансові наслідки скорочення функцій держави в економіці.

В роботі проведено аналіз двох основних моделей макроекономічного розвитку країн ЄС: неоліберальну та соціально ринкову. Розглянуто динаміку загальних, прямих та непрямих податкових надходжень до бюджету деяких країн ЄС та показники державних фінансів (у відсотках до ВВП).

На основі проведеного порівняльного аналізу податкових систем країн-членів ЄС та України можна зробити висновок, що для кожної з розглянутих країн характерні індивідуальні можливості пристосування до вимог податкової політики в рамках ЄС.

Література

1. Аналитический обзор экономик Центральной и Восточной Европы [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.e-news.com.ua>.
2. Сабельников Л. В. Налогообложение в Европейском Союзе [Текст] / Л. В. Сабельников, Г. М. Зотов, Е. Д. Чеботарев. — М., 2005. — 201 с.
3. Толстопятенко Г. П. Европейское налоговое право. Сравнительно-правовое исследование [Текст] / Г. П. Толстопятенко. — М. : НОРМА, 2001. — 25 с.
4. Government finance statistics — Summary tables 2/2010 [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EK-10-002/EN/KS-EK-10-002-EN.PDF.

Коркуна Н. М., Цегелик Г. Г.

АНАЛИЗ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ НЕКОТОРЫХ СТРАН ЕС И УКРАИНЫ

На основе статистических данных за 2006–2009 годы проводится анализ налоговой системы некоторых стран ЕС и Украины. Рассматривается интеграции национальных систем налогообложения в ЕС.

Ключевые слова: налоговая система, бюджет.

Korkuna N. M., Tsegelyk G. G.

ANALYSIS OF THE TAX POLICY OF SOME EU COUNTRIES AND UKRAINE

The analysis of tax system of Ukraine and some EU countries is done basing on statistics of 2006–2009. The integration of EU national tax systems is considered.

Key words: tax system, budget.

УДК 338.24.(477)

Цимбалюк В. М.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОРАДЧОЮ СЛУЖБОЮ В УКРАЇНІ

Досліджувалась історія дорадництва на селі, законодавчо-нормативна база із сільськогосподарського дорадництва, обґрунтовується необхідність туристичного дорадництва в сільському туризмі. Пропонується інноваційний проект із започаткування туристичного дорадництва в сільському туризмі на базі Львівського інституту економіки і туризму.

Ключові слова: дорадництво, туристичне дорадництво, проект з дорадництва.

Дорадництво, як спосіб надання рекомендацій на селі, має свою давню історію. окремі елементи його були закладені ще в Галичині, яка входила до складу Австро-Угорської імперії. Йому пізніше сприяло товариство «Сільський господар», до якого входили представники української сільської інтелігенції.

Становлення сільськогосподарського дорадництва в теперішній час опирається на вітчизняний та багатий досвід розвинутих в аграрному відношенні країн світу, в першу чергу Європейського Союзу та Північної Америки. Що стосується формування дорадництва з питання функціонування сільського туризму в загальній системі сільськогосподарського дорадництва, то це питання ще не вивчалось і в доступній нам літературі відсутні дані з цієї проблеми.

В нашій країні робота з дорадництва розпочалась з Угоди про партнерство та співробітництво, підписано між Європейським Союзом та Україною в Люксембурзі 10 червня 1994 року. У 1994–2000 рр. при активному сприянні Комісії з питань аграрної політики при Президентові України та Міністерства аграрної політики прийнято у січні 2001 року Закон України «Про стимулування сільського господарства на період 2001–2004 року» [2], яким передбачено сприяння розвитку мережі сільськогосподарських дорадчих служб, як однієї із основних форм взаємодії органів державного управління з органами місцевого самоврядування і сільськогосподарських виробників.

17 червня 2004 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [1]. Цим законом передбачені завдання та методи дорадчої служби.

Так, основними завданнями є:

- підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення господарства суб'єктами господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості та сільському населенні в умовах ринкової економіки;
 - надання суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості та сільському населенню дорадчих послуг з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології;
 - надання дорадчих послуг органам виконавчої влади та органам місцевого само-врядування з питань підготовки та реалізації планів соціально-економічного розвитку, формування громадянського суспільства;
 - поширення та впровадження у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки;
 - сприяння розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості, у тому числі сільського зеленого туризму, зайнятості сільського населення;
 - робота з сільською молоддю, ініціювання та реалізація молодіжних програм;
 - інші завдання, визначені законом.
- Основними методами дорадчої діяльності є:
- навчання суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільському населенні, яке надає послуги в сільському туризмі;

- дослідження соціально-економічних проблем сільської місцевості та розробка варіантів їх розв'язання;
- демонстраційні покази форм і методів роботи суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільського населення в інших сферах діяльності;
- інформаційне забезпечення суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, сільського населення тощо.

Поряд з цим, розроблені ряд нормативно-правових актів [4], які створюють належні сприятливі умови для надання рекомендацій та підготовки кадрів для суб'єктів господарювання, зокрема дорадників та експертів-дорадників. Вони повинні здійснювати свою діяльність у сільській місцевості та надавати рекомендації і окремі послуги сільському населенню з питань сільськогосподарського виробництва взагалі, а також туристичних послуг та формування сільського туристичного продукту зокрема.

Ринкові умови та ведення високотехнологічного сільського господарства в окремих господарствах призвело до зменшення занятості населення та надлишок робочої сили. Для покращання соціального становища на селі та підвищення добробуту населення, особливо в реєраційних регіонах, було взято курс на розвиток сільського туризму, як виду підприємницької діяльності на селі [3, 5]. З цією метою був прийнятий Закон України «Про індивідуальне селянське господарство», що заклав правову основу надання туристичних послуг власниками сільських осель та забезпечив нормативне регулювання цієї діяльності.

Зрозуміло, що власникам сільських осель притаманна праця в полі, на фермі з вирощування сільськогосподарських рослин та виробництва продуктів тваринництва. Туристична сфера діяльності для них нова і досвіду та уміння для формування туристичної послуги і сільського туристичного продукту в них не має.

Варто зазначити, що основи сільськогосподарського дорадництва розраховані на категорії людей села, які працюють на полі або фермі, на постійній основі, вже довгий час займаються сільськогосподарським виробництвом, мають свої традиції, навички та уміння.

Веління часу є те, що в останні роки у сільській місцевості з'явилася сфера надання туристичних послуг, особливо в Карпатському регіоні та депресивних районах, де є природні обмеження займатись сільськогосподарським та промисловим виробництвом. Ця діяльність є цілком новою для суб'єктів села в цьому новому для них ринку туристичних послуг, які не обізнані або мало обізнані з технологіями створення туристичних послуг або сільського туристичного продукту. Ця категорія суб'єктів ринку послуг як ніхто і в більшій мірі потребують дорадчих послуг в галузі туризму і зокрема сільського туризму. В зв'язку з цим створення туристичного дорадництва у сфері сільськогосподарської дорадчої служби буде відповідати меті та завданню Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [1].

Враховуючи вищесказане пропонуємо інноваційний проект наукової розробки із започаткування туристичного дорадництва у сільських районах області. Він включає:

1. Проведення семінарів і конференцій у Львівській та інших областях, що спрямовані на ознайомлення слухачів з досягненнями науки та передового досвіду у створенні та функціонуванню суб'єктів діяльності сільського туризму, надання послуг та рекомендацій з технології туристичної діяльності із сільського та промислового туризму у сільській місцевості.
2. Навчання 50 слухачів (дві групи по 25 осіб) у Львівському інституті економіки і туризму під час двохтижневого перебування за відповідною програмою.
3. Видання підручника «Сільське туристичне дорадництво» в кількості 5 тис. екземплярів, розрахованого на суб'єктів з надання туристичних послуг із сільського та промислового туризму у сільській місцевості та сільських територіях.

У зв'язку з цим, така категорія селян, яка вирішила працювати у сфері туристичного бізнесу і надавати послуги, вкрай потребує дорадчої допомоги в плані надання консультацій і рекомендацій, та навіть навчання цієї нової для них справи. Така ситуація на селі вимагає від спеціалістів та практиків туризму включитись у цю роботу, а Львівському інституту економіки і туризму — виступити ініціатором цієї справи, зокрема вийти з пропозицією про створення на своїй базі осередку дорадчої служби та підготовки спеціалістів з дорадчої діяльності силами професорського-викладацького складу.

Вважаємо за доцільне спеціалістам та магістрям з напрямку «Туризм» на старших курсах читати дисципліну «Туристичне дорадництво на селі». Однією із важливих функцій дорадчої діяльності в інституті було б переведення мови науки на мову практики, а також підготовка та навчання як самих дорадників, так і поширення знань із сфери туристичної діяльності серед сільського населення.

Вже зараз потрібно вийти з пропозиціями та рекомендаціями, а також з проханням до обласної ради передбачити в місцевих бюджетах фінансування туристичної дорадчої діяльності на селі через відповідні регіональні програми. Доцільно також звернутись до Міністерства аграрної політики України, курортів, туризму та освіти, науки і молоді з проханням сприяти створенню туристичної дорадчої служби. Така робота в нашому інституті буде відповідю на виконання Закону «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» і сприятиме розвитку сільського туризму на селі.

Отже, на державному рівні створена необхідна законодавчо-нормативна база з розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності на селі. Завдання зараз повинні бути зосереджені на створенні туристичної дорадчої служби з метою надання послуг сільським оселям із створення повноцінного сільського туристичного продукту. Львівський інститут економіки і туризму повинен стати ініціатором цієї справи, започаткувати підготовку кадрів для дорадчої діяльності серед своїх студентів та надання допомоги сільському населенню, яке займається цією сферою туристичної діяльності. Цьому буде сприяти інноваційний проект з підготовки кадрів для дорадчої служби.

Література

1. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», Верховна Рада України [Текст]. — К. : Парлам. вид-во, 2004. — № 13. N 1807- 1V.
2. Закон України «Про стимулювання сільського господарства на період 2001–2004 року», Верховна Рада України. [Текст]. — К. : Парлам. вид-во, 2001.
3. Робер М. А., Тильтман Ф. Психология индивида и группы [Текст] / М. А. Робер, Ф. Тильтман, пер. с франц. — М. : Прогресс, 1988. — 256 с.
4. Теорія та практика дорадництва (Планування та втілення програм Екс-теншн) [Текст] : навч. посіб. / Т. Буткалюк, Ю. Ванжула, Г. Лоянич та ін. — Вінниця : Консоль, 2004. — 240 с.
5. Управлінський консалтинг [Текст] : навч. посіб. / М. Ф. Кропивко, Т. П. Кальна-Дубінок, М. Ф. Безкровний та ін. — М. : Агроконсалт, 2004. — 344 с.

Цымбалюк В. М.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КОНСУЛЬТАЦИОННОЙ СЛУЖБЫ В УКРАИНЕ

Исследовалась история советничества на селе, законодательно-нормативная база ее, дается обоснование необходимости туристического советничества на селе. Предлагается инновационный проект по обучению кадров: советников, экспертов-советников на базе Львовского института экономики и туризма.

Ключевые слова: советы, туристические советничество, проект из обучения основ туристи-ческого советничества.

Tsymbalyuk V. M.

STATE CONTROL OF THE ADVISORY SERVICE IN UKRAINE

The history of the advisory service in rural areas and legislative and regulatory basis of the agricultural extension services are researched, the necessity of travel advisory service in rural tourism is proved. An innovative project to launch a tourist advisory service of rural tourism at Lviv Institute of Economy and Tourism is proposed.

Key words: *advisory service, travel advisory service, advisory service project.*

УДК 338.51

Юзик Л. О.

МОДЕЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ПОКУПЦЯ НА СПОЖИВЧОМУ РИНКУ

Дослідження ринку споживчих товарів в Україні демонструють значні зміни споживчого ландшафту з погляду сегментації, які обумовлені позитивною соціальною ідентичністю, що призвело до формування нової сучасної моделі поведінки покупців. Встановлено, що концептуальна схема сучасної поведінки відповідального споживача ґрунтуються на стимулах стійкого споживання, стимулах соціально-відповідального маркетингу, позитивній соціальній ідентичності поведінки.

Ключові слова: споживчий ландшафт, споживча поведінка, відповідальний споживач.

В умовах глобалізації споживчого ринку конкуренція загострюється, і для отримання конкурентних переваг, виробники та продавці стикаються з проблемою визначення заходів, які забезпечать довготривале лояльне відношення з боку зацікавлених сторін. На даному етапі розвитку суспільства визначальним і підтримуючим зовнішнім стимулом є соціалізація бізнесу, що виражається в соціальній політиці, соціальних програмах і проектах, що проголошуються державою. Соціальна орієнтація економіки впливає на мотивацію, а соціальна відповідальна поведінка організацій як колективів, так і споживачів стає нормою ринкової поведінки.

Проблема відповідальної поведінки споживачів на ринку є ключовою для маркетингової діяльності, для розробки стратегій реакції фірми на споживчу поведінку.

Дослідженням поведінки споживачів присвячені роботи відомих фахівців: Котлера Ф., Балабанової Л. В., Боуена Д., Мейкенза Д., Ламбена Ж.-Ж., Березіна І. С., Дуровіча А., Браймера Р. А. Але аналіз наукової літератури показує, що в даний час фахівцями продовжується фундаментальне вивчення теоретико-методологічних основ поведінки споживачів, однак питання мотивів та моделювання соціально-відповідальної поведінки споживачів на сучасному ринку залишаються недостатньо розробленими.

Метою статті є розробка моделі відповідальної поведінки покупців в умовах соціально-орієнтованої економіки.

За останні десять–п'ятнадцять років на ринку товарів повсякденного попиту в Україні відбулися значні зміни: значно перетворився споживчий ландшафт з погляду сегментації за рівнем доходів і купівельної спроможності, географічної концентрації добробуту, розбірливості споживачів, диференціації їх потреб і переваг; змінилися категорії товарів і їх виробники; багато ринків зараз досить сильно консолідовани; спостерігаються зміни в роздрібній торгівлі: відкриваються нові магазини, з'являються нові формати, роздрібна торгівля реструктурує і консолідує канали дистрибуції.

Поряд з розвитком української економіки швидко перетворюється і споживчий ландшафт, і це повинно знайти відображення в стратегіях маркетингу. Ключовими чинниками успіху в новій ситуації будуть складність і досконалість. Зростання добробуту означає, що базові потреби більшості споживачів задовольняються майже за всіма категоріями товарів. У міру перетворення споживчого ландшафту змінюється структура ринку з погляду товарних категорій [1].

Стандарт 9001-2001 «Система управління якістю» доводить, що вище керівництво підприємства повинне забезпечувати визначення і виконання вимог споживачів для підвищення їх задоволеності [2, с. 11].

Модельні поведінки споживачів систематизують інформацію щодо того, як, у якій послідовності, під впливом яких чинників приймаються рішення про купівлю товарів

та послуг. Завдяки побудові й використанню таких схем стає можливим розуміння поведінки споживачів у процесах вибору та придбання продуктів, а отже — ефективніше користування маркетинговими інструментами та методами.

Традиційна модель поведінки споживачів враховує такі чинники впливу на рішення про купівлю товарів:

- чинники навколошнього середовища (культуру, субкультуру, соціальні класи, сім'ю);
- маркетингові чинники (інструменти й методи маркетингових політик);
- чинники ситуаційного впливу (події, ситуації, матеріальні свідоцтва, що можуть змінювати попереднє рішення про купівлю навіть у процесі її здійснення);
- чинники «чорної скриньки» споживача (розумові процеси, оцінні критерії, які зумовлені особливостями індивіда) [3, с. 234].

Сучасна модель поведінки покупців обумовлена формуванням нового споживчого ландшафту, який характеризується позитивною соціальною ідентичністю (рис. 1.).

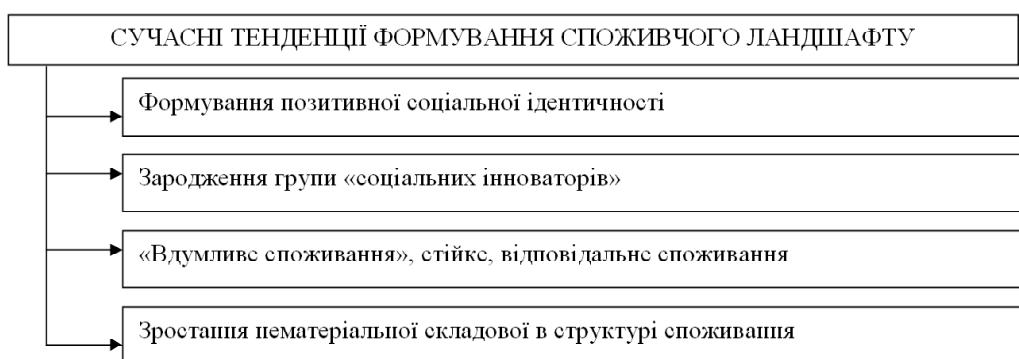


Рис. 1. Сучасні тенденції формування споживчого ландшафту

В міру відновлення економіки всього світу, маркетологи стикаються з новими проблемами у відносинах із споживачами. Споживачі переглянули свої пріоритети. Тероризм, політична нестабільність, глобальне потепління і погіршення стану навколошнього середовища — всі ці проблеми встали на повний зріст ще до того, як фінансові ринки та урядові організації (покликані вирішувати ці проблеми) почали давати збій. В результаті, у багатьох людей у всьому світі з'явилася недовіра і відчуття тривоги, що призвело до перегляду пріоритетів і цінностей. В світлі цих проблем почало формуватися нове відношення споживачів. Багато людей перестали балувати себе надмірним споживанням і безрозсудними витратами. Виникла нова тенденція — «вдумливе споживання» (mindful consumption), яке виявляється в тому, що споживачі починають купувати менше товарів і менше брендів, а їх вибір стає більш обґрунтованим і зваженим [4].

Для все більшої кількості громадян придбання товарів має суспільне вимірювання. Це усвідомлення виражається у виборі місцевих товарів соціального значення, «зелених» товарів (біологічно чистих продуктів), а також розміщення фінансових коштів відповідно до соціальних критерій.

Сучасна креативна економіка, пов’язана з розвитком сфери соціально значущих ідей, багато в чому визначає образ національного співтовариства і формує позитивну соціальну ідентичність. В основі такої ідентичності — протилежна індивідуалізації свідомості і поведінки — тенденція до зміцнення соціальної солідарності. Під кінець третього десятиліття нинішнього століття в активне життя вступить нове покоління, що народжується сьогодні, — групи «соціальних інноваторів» — це лідери, які мотивовані на вирішення соціально значущих проблем, відкриті для діалогу, такі, що віддають перевагу нематеріальній мотивації своєї діяльності.

У структурі споживання росте його нематеріальна складова. Найважливішим показником індивідуального життєвого успіху стає стан здоров'я, який розглядається сьогодні як ключовий ресурс самореалізації. Практика підтримки здорового способу життя виявляється пріоритетною сферою соціальних інновацій. Спостерігається масове залучення покупців до режиму економії енергії, сировини і в цілому екологічного та соціально відповідального споживання і регулювання параметрів споживання [5].

Концептуальна схема поведінки відповідального споживача акцентує увагу на стимулах стійкого споживання і соціально-відповідального маркетингу, позитивній соціальній ідентичності поведінки (рис. 2).

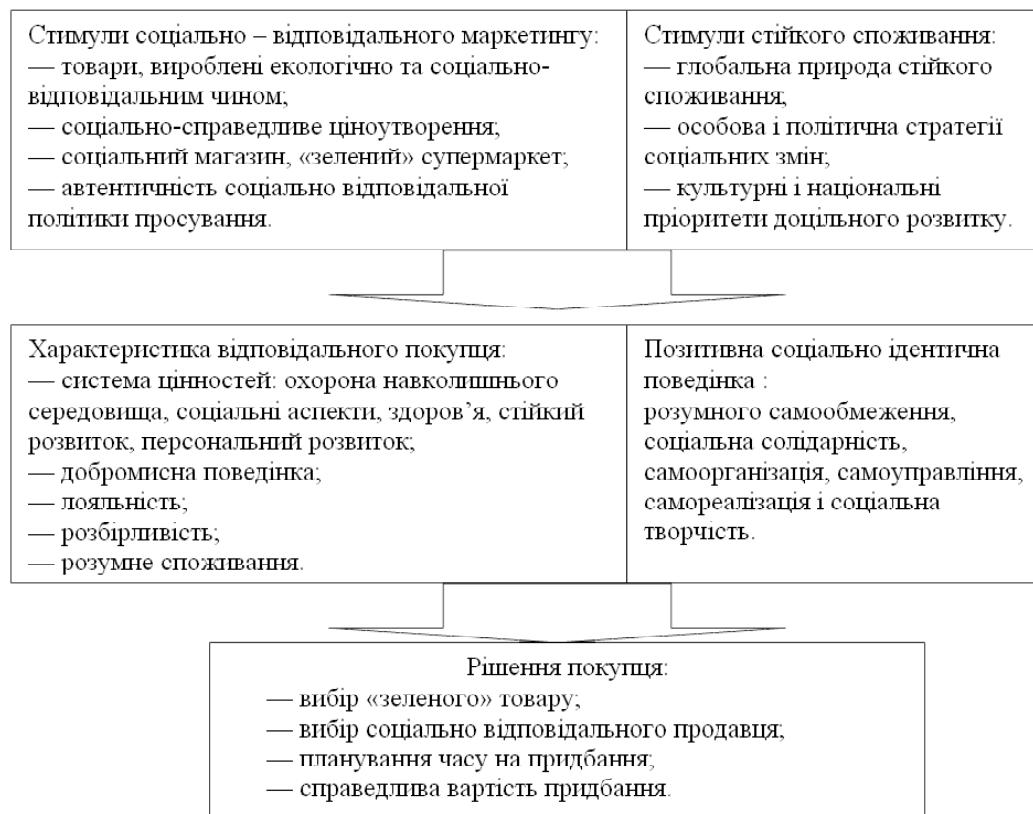


Рис. 2. Авторська модель поведінки відповідального споживача

На думку Е. Доннера стійке споживання включає коло соціальних, економічних і політичних правил на індивідуальному, домашньому, суспільному, діловому та урядово-му рівнях, які підтримують і заохочують:

- зменшення безпосереднього екологічного навантаження від виробництва, використання і знищення продукції і послуг;
- забезпечення основних потреб в споживанні основних товарів і послуг, таких як продукти харчування, вода, здоров'я, освіта і житло;
- споживання товарів і послуг, які позитивно впливають на здоров'я і добробут споживачів;
- створення і застосування приладів раціонального використання енергії і води, суспільного транспорту та інших необхідних мерів;
- виробництво і продаж нових товарів і послуг, адаптованих до нових світових обмежень;

— стиль життя, цінностями якого є суспільна взаємодія, місцеві традиції і нематеріальні цінності [6, с. 3–5].

Згідно з результатами третього щорічного опитування Global GoodPurpose, не дивлячись на економічний спад, що продовжується, споживачі пред'являють вимоги до компаній і брендів, а також до самих себе, в тому, що стосується переходу на нові пріоритети і прихильності соціально-значущим зобов'язанням.

Автори дослідження виражають упевненість, що прихильність бізнесу до суспільно-корисної діяльності чим далі тим більше допомагатиме компаніям і брендам в бізнесі. Це відбувається із-за активності небайдужих споживачів, яка постійно росте. Як показали результати дослідження, 64 % респондентів висловили намір порекомендувати такі компанії, а 67 % — висловили готовність (за умови ідентичності якості) відмовитися від споживання товарів і послуг на користь тих, що поставляються соціально-відповідальними постачальниками.

Результати дослідження в умовах економічного спаду свідчать про зміни в споживчих перевагах — традиційні параметри статусу і маркери престижу (як, наприклад, розкішні вілли або ексклюзивні автомобілі) поступаються місцем в свідомості споживачів асоціації компаній і брендів з суспільно-корисною справою, укріплюючи, тим самим, для бізнесу необхідність прихильності яким-небудь автентичним суспільно-корисним цілям.

Як продемонстрували результати дослідження, 66 % опитаних вважають, що корпораціям вже недостатньо просто віддавати гроші на добродійність, вони повинні інтегрувати досягнення суспільно-корисних цілей в свою повсякденну діяльність. Таким чином, компаніям потрібно розробити власні моделі поведінки — від одноосібного дотримання параметрів корпоративної соціальної відповідальності до «взаємної соціальної відповідальності», заснованої на цілях, що розділяються і брендом, і його споживачами. Взаємна соціальна відповідальність припускає взаємну участі і залучення в процес реалізації благих справ — до довгострокової, суспільно-корисної і взаємної вигоди, тобто, по суті, сприяючи об'єднанню зусиль в соціальній відповідальності і маркетингу для того, щоб сам бренд став каталізатором позитивних соціальних змін. За думкою М. Марксона, ініціатора дослідження «Добрі справи», «...стійка асоціація з суспільно-корисним благом стає зараз новим критерієм соціального статусу, що визначає «добромисну» поведінку споживачів. Соціально-значущі цілі стають все більш важливі для досягнення успіху в бізнесі. Разом з тим, також вірно і те, що такі цілі для бізнесу повинні бути автентичними, такими, що йдуть від дійсних цінностей бренду і етичних принципів компанії. Для того, щоб вибрати такі цілі, компанії і бренди повинні вийти за межі програм, заснованих на корпоративній соціальній відповідальності, що традиційно розуміється, тих, де вони жертвують засоби на випадкові благі цілі, незалежно від їх дійсних переваг» [7, с. 3–5].

Маркетинговий профіль сучасного соціально-відповідального споживача виглядає наступним чином (рис. 3).

Важливо зрозуміти, що зелений ринок далеко не однорідний. Весь ринок для зелених товарів і послуг можна розбити на чотири сегменти: законодавці моди, шукачі вигоди, відповідні стандарти і обережні покупці. Законодавці моди найпершими пробують новинку, шукачі вигоди і відповідні стандарти утворюють масовий ринок, а обережні покупці — завжди «плентаються в хвості». Оскільки у кожній групи споживачів свої переконання щодо достоїнств продукту, то і маркетинговий підхід до кожного сегменту повинен бути особливим.

Що стосується обережних покупців, то їх доцільно не зачіпати. Законодавці моди — це найважливіша група на етапі впровадження нового зеленого продукту. Вони не тільки

Маркетинговий профіль сучасного соціально-відповідального споживача	
Переваги	вважають за краще набувати товарів і послуг, які вироблені екологічно і соціально відповідальним чином
Сегментація	за позиціонуванням стійкості щодо інших мотивів в системі цінностей покупця, включаючи ціну, бренд і якість продукту
Цільовий сегмент	відносно вищі шари суспільства і добро-освідченій сегмент з середнього класу
Система цінностей	охорона навколошнього середовища, соціальні аспекти, здоров'я, права людини, стійкий розвиток і персональний розвиток
Портрет типового покупця	40–50 років, має одного — двох дітей, рівень доходів і освіти перевищує середні показники (за результатами WEF/Deloitte Touche Tohmatsu, 2010)

Рис. 3. Маркетинговий профіль відповідального споживача

стають першими споживачами новинки, але і істотно впливають на весь ринок. Їх потрібно зробити пропагандистами вашого зеленого продукту, і вони рекомендуватимуть його своїм друзям і родичам [8, с.181].

Українські споживачі хочуть купувати екологічно чисті сертифіковані продукти. За даними соціологічного опитування, 79 % жителів України бажають, аби на їхньому столі була органічна продукція, вирощена без застосування хімічних добрив і пестицидів та сертифікована за європейськими стандартами якості. Однак зараз лише 0,1 % від продажів харчових продуктів в Україні припадає на органічні продукти. В Україні є великий потенціал у цьому секторі, адже світовий ринок екологічно вирощених продуктів складає 40 мільярдів євро, а український — поки лише один мільйон євро [9].

Проблема поведінки споживачів на ринку є ключовою для маркетингової діяльності, будучи розробкою технологій реакції фірми на споживчу поведінку. Соціальна орієнтація економіки впливає на внутрішню мотивацію і робить затребуваним соціально відповідальну поведінку організацій, колективів і окремих працівників. Сучасна модель поведінки покупців обумовлена формуванням нового споживчого ландшафту, характеризується позитивною соціальною ідентичністю. Концептуальна схема відповідальної поведінки споживача акцентує увагу на стимулах стійкого споживання і соціально-відповідального маркетингу, позитивній соціальній ідентичності поведінки.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є дослідження стратегій соціально-орієнтованого маркетингу.

Література

1. Ноэль К., Непраш М. Пора подтягиваться [Електронний ресурс] // Вестник McKinsey. — Режим доступа: <http://www.mckinsey.com>.
2. Державний Стандарт України. Система управління якістю [Текст]. Вимоги (ISO 9001: 2000, IDT) К. : Держспоживстандарт України, 2001. — 26 с.
3. Войчак А. В., Федорченко А. В. Маркетингові дослідження [Текст] : підруч. / За наук. ред. А. В. Войчака. — К. : КНЕУ, 2007. — 408 с.
4. Транзер Б. Вдумчивий потребитель для посткризисного маркетинга [Електронний ресурс] // Режим доступа: <http://www.e-xecutive.ru/marketing/advertising/1394523/>
5. Семененко И. С. От человека 2000-х к поколению-2030. Социальная идентичность в современной России формируется через противостояние [Електронний ресурс] // Режим доступа: http://www.ng.ru/scenario/2010-03-30/12_generation.

6. Устойчивое потребление в представлениях потребителей Беларуси [Текст]. — Минск : Конфідо, 2010. — 24 с.
7. Global Goodpurpose 2009: исследование мнений потребителей об их отношении к общественно-полезным делам и брендам [Електронний ресурс] // Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/corporate/2009/10/23/2234>.
8. Сетиаван А., Котлер Ф., Картааджайя Х. Маркетинг 3.0: от продуктов к потребителям и далее — к человеческой душе [Текст]. — М. : Эксмо, 2011. — 240 с.
9. Гришико Л. Екологічно чисті продукти в Україні: попит перевищує пропозицію [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.dw-world.de/dw/article/0.5583047.00.html>.

Юзык Л. А.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПОВЕДЕНИЯ ОТВЕТСТВЕННОГО ПОКУПАТЕЛЯ НА ПОТРЕБИТЕЛЬСКОМ РЫНКЕ

Исследования рынка потребительских товаров в Украине демонстрируют значительные изменения потребительского ландшафта с точки зрения сегментации, обусловленные позитивной социальной идентичностью, что привело до формирования новой современной модели поведения покупателей. Установлено, что концептуальная схема современного поведения ответственного потребителя основывается на стимулах стойкого потребления, стимулах социально-ответственного маркетинга, позитивной социальной идентичности поведения.

Ключевые слова: потребительский ландшафт, потребительское поведение, ответственный потребитель.

Yuzyk L. A.

DESIGN OF CONDUCT OF RESPONSIBLE BUYER AT THE CONSUMER MARKET

Market of consumer goods research in Ukraine demonstrate the considerable changes of consumer landscape from the point of segmentation, conditioned by positive social identity, that has led to forming a new modern model of conduct of buyers. It is set that the conceptual chart of modern conduct of responsible user is based on the stimuli of proof consumption, stimuli socially-responsible marketing, to the positive social identity of conduct.

Key words: consumer landscape, consumer conduct, responsible consumer.

УДК 330.342

Фоміна М. В.

РОЗВИТОК СКЛАДНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Статтю присвячено дослідженням ступеня сумісності глобального та сталого розвитку, спроможність до реалізації останнього залежить від рівня стійкості соціально-економічної системи. Проаналізовано місце України в глобальній економіці та особливості її розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, глобалізація, складні соціально-економічні системи.

Глобалізація, її темпи, протиріччя та наслідки обумовлюють необхідність пошуку моделі національного економічного розвитку. Сам процес пошуку є альтернативним, тобто передбачає наявність різноспрямованих сценаріїв розвитку подій. В основу вибору покладено сукупність протиріч та проблем: по-перше, сучасні характеристики процесу глобалізації торкаються усіх сфер життєдіяльності суспільства, тоді як економічний аналіз дає змогу дослідити глобалізацію в межах предмету економічної теорії, тобто має місце термін «економічна глобалізація», більш вузький, але спроможний звести змістовність процесу до суто економічної сфери; по-друге, об'єктивно-суб'єктивний характер процесу глобалізації. Об'єктивність його підкреслюється політекономічним підходом — динаміка виробничих сил (а саме, всього виробництва) та економічних відносин (перехід до інформаційного суспільства). Але наслідки таких зрушень не завжди позитивні, для більшої частини світової спільноти вони негативні — прояв суб'єктивізму. Тобто, на зміну індустріального протиріччя між капіталом і найманою працею приходить нове — між глобальним капіталом та національною державою: з одного боку, глобальний капітал прискорює процес переходу до постіндустріального суспільства, з іншого — узурпує більшість населення планети, тих, хто залишився за межами глобального капіталу; по-третє, наявність глобальних конфліктів, які можуть привести до глобальних катастроф. В економічній теорії їх умовно поділяють на озброєні та екологічні [1, с. 89]. Як показує історія, компроміси під час озброєних конфліктів світова спільнота навчилась находити. Але з екологією — складніше. Не дивлячись на наявність науково-обґрунтованої ідеї сталого розвитку, яка була покладена в основу підготовки матеріалів доповіді міжнародної комісії з навколошнього середовища та розвитку «Наше загальне майбутнє», опублікованого у 1987 році (після цього він набув статусу загальноприйнятого) та резолюції Генеральної Асамблей ООН «Екологічна перспектива до 2000 р. та далі», відповідно до якої сталий розвиток повиненстати керівним принципом діяльності урядів, міжнародних та суспільних організацій, питання збереження середовища для майбутніх поколінь залишається відкритим.

Теорії глобалістики і основам сталого розвитку присвячена велика кількість наукових досліджень вітчизняних та закордонних вчених, зокрема: Белоруса О. Г., Геєця В. М., Корінцева О. І., Лук'яненка Д. Г. Провідною думкою в них є ідентичність, взаємозалежність та взаємообумовленість процесів глобалізації та сталого розвитку. Детальне дослідження означених проблем дозволило сформувати авторський погляд, а саме — глобалізація і сталий розвиток — це два окремих, за діалектичним змістом, процеси. Однак вони на певних етапах розвитку соціально-економічної системи є сумісними (тобто можуть відбуватися одночасно). Глобалізацію окрема система ігнорувати не може, бо це еволюційний процес розвитку людства. А на спроможність соціально-економічної системи до сталого розвитку впливає рівень її стійкості.

Отже, метою статті є обґрунтування залежності між сталістю та стійкістю розвитку соціально-економічних систем в умовах глобалізації.

Логічною є наступна послідовність дослідження, по-перше, здійснити градацію країн у світовій глобальній економіці; по-друге, проаналізувати внутрішній стан економіки України та зробити висновки відносно її стійкості; по-третє, здійснити зовнішній моніторинг економіки України з метою встановлення спроможності її до сталого розвитку в умовах глобалізації.

Як вже наголошувалося, пріоритетом сучасного економічного розвитку є обмеження темпів зростання, що пов'язане із шкідливим впливом промисловості на навколишнє середовище. Проте, в процесі глобалізації, навіть не дивлячись на міжнародні домовленості щодо обмеження обсягів виробництва як основи збереження природних ресурсів, країни продовжують ігнорувати спрямованість на стабільний розвиток та нарощувати виробничі потужності. Тобто, між темпами економічного розвитку та спроможністю до екологічно безпечного сталого розвитку є об'єктивний зв'язок.

Спробуємо класифікувати країни в залежності від їх економічного стану та розвитку. Для цього дослідимо існуючі підходи [1, с. 240–244]. Найповніше уявлення про групи країн у світовій економіці дає інформація міжнародних організацій, членами яких є більшість країн світу. І хоча оцінки ними груп країн у міжнародній економіці дещо різняться, проте, чітко викристалізуються два полюси: верхній полюс — розвинуті країни, яким притаманна постіндустріальна фаза економічного розвитку; нижній полюс — країни, що розвиваються, тобто реалізують стадію індустріального розвитку.

Організація об'єднаних націй (ООН) класифікує країни за критерієм — стан і рівень соціально-економічного розвитку: перша група — промислово розвинуті, або індустріальні, країни (ПРК, industrial countries) — це 24 високо розвинуті країни, питома вага яких у світовому ВНП — 54,6 %. Найпотужнішу групу серед цих країн становлять країни «Великої сімки» (у 2005 році до «Великої сімки» приєднали Росію, тобто вона стала «Великою вісімкою». У зв'язку із негативними наслідками глобальної фінансово-економічної кризи в середині 2009 р. розглянуто питання щодо розширення кількості членів, тобто мова йде вже про «Велику двадцятку», за рахунок включення в склад об'єднання країн, які інтенсивно розвиваються, наприклад, Китай). Group of seven: США, Японія, Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія, Канада — ці держави виробляють 17 % світового ВНП і зосереджують у своїх руках 51 % міжнародної торгівлі. Сюди ж входять усі 15 країн — членів Європейського Союзу, а також країни — члени ЄАВТ.

Друга — країни з перехідною ринковою економікою (economies/countries in transition) — 28 країн Центральної та Східної Європи і колишнього СРСР, що переходят від адміністративно-командної системи до ринкової економіки. У цій групі є також потужна підгрупа, що має суттєві досягнення у реформуванні власних економік. Це так звана група «просунутих країн» (сьогодні вже члени ЄС), до якої належать Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина та Чехія.

Третя — країни, що розвиваються (developing countries), це 132 держави Азії, Африки, Латинської Америки. Через їхню велику кількість і різноманітність національних економік ці країни, зазвичай, класифікують з урахуванням їх географічного розташування [9, с. 134].

Згідно з класифікацією Міжнародного валутного фонду і Світового банку, яка здійснюється за критерієм «рівень доходу», і охоплює 209 країн світу, виділено: по-перше, країни з низьким доходом (low-income countries) — 64 держави, в яких ВНП на душу населення становить менше 725 дол. США. По-друге, країни з середнім доходом (middle-income countries), які поділяються на: країни з нижчим середнім доходом (lower middle-income countries) — 66 держав з ВНП на душу населення — у межах від 726 до 2895 дол. США; а також країни з вищим середнім доходом (upper middle-income countries) — 35 держав, в яких ВНП на душу населення — 2896–8995 дол. США [3, с. 157].

По-третє, країни з високим доходом (high-income countries) — 44 держави, в яких ВНП на душу населення становить 8995 дол. США і вище.

Новітнім і цікавим підходом є класифікація країн за критерієм конкурентних позицій, яка здійснюється на основі кластерного аналізу [1, с. 68; 2, с. 46] і об'єднує країни в групи не за одним параметром, а за множиною характеристик, тим самим скорочуючи великі масиви інформації, роблячи їх компактними та наочними, легкими для аналізу та прогнозування. Відповідно до означеного концептуального підходу, країни світу поділено на 8 кластерів (від найкращого, до найгіршого). Найкращий результат — кластер 1, який включає високо розвинуті країни світу з найвищим рівнем конкурентоспроможності та обсягами інновацій (США, Фінляндія, Тайвань, Сінгапур, Швеція, Швейцарія, Австралія, Канада, Норвегія). Найгірший — кластер 8, до якого входять неконкурентоспроможні країни з найнижчим рівнем інноваційного розвитку (Нікарагуа, Гондурас, Болівія, Зімбабве, Гаїті і, на жаль, Україна).

Дослідивши існуючу та визнані науково підходи до класифікації країн світу за рівнем розвитку, ми дійшли висновку, що складні соціально-економічні системи в умовах глобалізації доцільно класифікувати за наступними критеріями: за рівнем стійкості системи; за здатністю системи до сталого розвитку.

Виходячи з суто теоретичних позицій, були обґрутовані 3 види стійкості соціально-економічних систем (стійкі, нестійкі, стало нестійкі) та встановлена спроможність їх до сталого розвитку (табл. 1).

Таблиця 1
Авторський підхід до класифікації країн в глобальному економічному просторі

Класифікаційна ознака	Кількість країн, які входять до групи	Рівень сталості	Спроможність до сталого розвитку
Промислово розвинені країни	47, в т. ч. індустріальні — 24; найрозвинутіші промислові країни — 7; ЄС — 15.	Стійкий	Спроможні до сталого розвитку
Країни з трансформаційною економікою	51, в т. ч. країни другого світу — 28; «просунуті європейські країни» — 5; країни, що наближаються до «просунутих» — 6; країни СНД — 12	Нестійкий	Спроможні до підтримуемого розвитку, як першого етапу сталого розвитку
Нерозвинені країни	132, держави Азії, Африки, Латинської Америки	Стало нестійкі	Не спроможні до сталого розвитку, потребують стабілізації

Якщо їх скоординувати з існуючими класифікаціями, отримаємо наступне: Україна знаходиться у 2-й групі, бо вважається країною з трансформаційною економікою, рівень сталості — нестійкий, тобто неможливо реалізувати сталій, але сформована базова основа для підтримуемого розвитку (авторська категорія, підтримуемий розвиток — це процес приведення економіки в стійко зрівноважний стан, формування умов для ефективного функціонування економіки з метою реалізації сталого екологічно безпечного розвитку).

Для обґрутування головних напрямів реалізації підтримуемого розвитку конкретної соціально-економічної системи потрібно здійснити внутрішній аналіз та зовнішній моніторинг її стану, що дозволить виявити головні тенденції економічного розвитку та оцінити ранг країни в глобалізованому середовищі.

Дані офіційної статистики свідчать, що підсумком розвитку України у 2004–2010 роках є: скорочення будівництва у 2 рази, обсягів переробної промисловості — більш ніж на 1/3, а промислового виробництва — на 35 %; зростання заборгованості з зарплати — на кінець 2010р. вона перевищує 1,5 млрд. грн. (але це задекларована офіційно заборгованість, на практиці ситуація значно гірша), скорочення реальних доходів населення на 12,9 %, відповідно і обсягів споживання — на 18 %; зростання безробіття до 2,097 млн. осіб, тобто до 9,5% працездатного населення (за даними Міжнародної організації праці) [7; 8]; скорочення інвестиції в основний капітал більш ніж у 2 рази; недофінансування бюджету — це повний провал соціальних програм. Однак зараз, навіть несоціальні програми не фінансуються. Наприклад, сума невідшкодованого НДС дорівнює приблизно 15 млрд. грн. [4]; зростання боргових зобов'язань. Так сукупний зовнішній борг держави у 2010 р. склав 256 млрд. грн., що практично удвічі більше, ніж у попередньому; тільки сільське господарство має приріст 1,3 % [7].

Економіка України має нестійкій стан з тенденцією до погіршення.

Наступний етап дослідження — зовнішній моніторинг. Актуальність його пов'язана із тим, що: офіційна статистика відображає не всі соціально-економічні процеси, які відбуваються в системі; офіційні статистичні дані не завжди відповідають реальному стану економіки; процес порівняння України з іншими країнами світу дозволяє більш чітко визначити її місце в світовому глобальному просторі.

Всесвітнім банком [9, с. 254] розроблена система індикаторів, які дозволяють ранжувати країни за критеріями: чисельність населення, народжуваність, легкість здійснення бізнесу, податкове навантаження, рівень життя, конкурентоспроможність, інноваційний розвиток, включення у процес глобалізації та ін. Кожен рейтинг здійснюється за визначеного методикою за чітко визначеного кількістю країн (в більшість рейтингів не включають стало нестійкі, а в деякі — нестійкі економіки). З метою узагальнення результатів зовнішнього моніторингу складено таблицю результатів рейтингових оцінок місця Україні в глобальному середовищі (табл. 2). Дані таблиці свідчать про те, що Україна знаходиться у скрутному становищі, вихід з якого можливий тільки за умови урахування тенденцій світового розвитку.

Дослідження особливостей розвитку соціально-економічних систем в умовах глобальних трансформацій дало змогу зробити теоретичні та прикладні висновки.

По-перше, існує велика кількість підходів до ранжування країн в світовій економіці на основі критеріїв: рівень соціально-економічного розвитку, рівень доходу (ВВП на душу населення), конкурентні позиції. Авторська класифікація соціально-економічних систем базується на двох критеріях: стійкість системи, спроможність системи до сталого розвитку і передбачає класифікацію країн на: промислово розвинені (стійкі, спроможні до сталого розвитку), країни з трансформаційною економікою (nestійкі, спроможні до підтримувемого розвитку); нерозвинені країни (стало нестійкі, неспроможні до підтримувемого розвитку і потребують стабілізаційних економічних програм).

По-друге, здійснення внутрішнього аналізу дозволило, з одного боку, встановити негативні тенденції соціально-економічного розвитку України, а з іншого, виявити невідповідність статистичної інформації дійсності. Тому, для уточнення місця конкретної країни в глобальній економіці, доцільно здійснювати зовнішній моніторинг.

По-третє, дослідження місця України в світових рейтингах підтвердило попередні висновки: економіка є нестійкою, інвестиційно непривабливою, неорієнтованою на інноваційний розвиток. Узагальнений рейтинговий показник (успішність країни) свідчить про те, що Україні, з її багатим природно-ресурсним потенціалом, треба докорінно зміню-

Таблиця 2

Загальна рейтингова оцінка України (дані за 2008 рік)

№	Рейтинг/показник	Місце України
1	Рейтинг країн за чисельністю населення	27 з 221
2	Індекс глобалізації	42 з 122
3	Рейтинг за рівнем народжуваності	185 з 195
4	Рейтинг за індексом материнства	37 з 66
5	Рейтинг за рівнем смертності	17 з 195 (1 місце — найвищий рівень смертності)
6	Рейтинг країн за легкістю здійснення бізнесу	145 з 181
7	Рейтинг країн за розміром податкового навантаження	Україна відсутня
8	Рейтинг країн за рівнем безробіття	174 з 205
9	Рейтинг країн за рівнем життя	77 з 177
10	Глобальний рейтинг винагороди топ-менеджерів	34 з 51
11	Індекс конкурентоспроможності в сфері інформаційних технологій	57 з 66
12	Рейтинг інноваційного розвитку	75 з 107
13	Рейтинг за кількістю користувачів Інтернету	31 з 222
14	Рейтинг країн по рівню софверного приставки	11 з 102
15	Рейтинг країн за рівнем щастя	174 з 178
16	Рейтинг країн за кількістю курців	1 з 173 (найвищий рівень)
17	Кредитний рейтинг	Україну не включено
18	Рейтинг економічної свободи	133 з 157
19	Рейтинг країн за спрійняттям корупції	134 з 180
20	Рейтинг глобальної конкурентоспроможності	73 з 131
21	Рейтинг країн по якості життя	98 з 111 (найвищий рівень смертності)

вати напрямки та механізми розвитку з урахуванням тенденцій світових глобальних трансформацій (однією з яких є реалізація підтримувемого розвитку).

Результати проведеного дослідження можуть бути основою для розробки стратегії розвитку вітчизняної економіки та формування державної економічної політики.

Література

1. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації [Текст] : моногр. / Л.Л. Антонюк. — К. : КНЕУ, 2004. — 215 с.
2. Антонюк Л. Економетричні методи аналізу конкурентоспроможності країн [Текст] / Л. Антонюк, В. Вацик // Економіка України. — 2004. — № 6. — С. 46.
3. Україна у вимірі економіки знань [Текст] / В. М. Геєць, В. П. Александрова, Ю. М. Бажан та ін.; [за ред. В. М. Геєця]. — К. : Основа, 2006. — 588 с.
4. Економічна політика України [Електронний ресурс] : Інформація Міністерства економіки. — 2008. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/contro/uk/publish/category>.
5. Місячний Економічний Моніторинг України № 7 (93), 2008. [Електронний ресурс] : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. — 2008. — Режим доступу: www.iер.kiev.ua.
6. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку [Текст] // В. М. Геєць, В. П. Александрова, Ю. М. Бажан та ін.; [за ред. В. М. Геєця]. — К. : Ін-т екон. прогнозув. Видво «Фенікс», 2003. — 1008 с.
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
8. Тестова версія Офіційного Веб-сайту ДержКомСтату України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/druk/soc_ek/publ_u.html?lang=uk/14/07/2010.

-
9. Белорус О. Г. Глобальное устойчивое развитие [Текст] : моногр. / О. Г. Белорус, Ю. М. Мацейко. — К. : КНЕУ, 2006. — 484 с.
10. Основи стійкого розвитку [Текст] : навч. посіб. / О. І. Корінцева, О. М. Шевченко та ін.; [за ред. Л. Г. Мельник]. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. — 654 с.
11. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності [Текст] : навч. посіб. / Д. Г. Лук'яненко. — К. : КНЕУ, 2005. — 204 с.

Фоміна М. В.

РАЗВИТИЕ СЛОЖНЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Статья посвящена исследованию степени совместимости глобального и устойчивого развития, способность к реализации которого зависит от уровня стабильности социально-экономической системы. Проанализировано место Украины в глобальной экономике и особенности ее развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, глобализация, сложные социально-экономические системы.

Fomina M. V.

DEVELOPMENT OF COMPLEX SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS UNDER CIRCUMSTANCES OF GLOBAL TRANSFORMATIONS

The article is devoted to research of degree of compatibility of global and steady development, the last depends on the level of stability of the socio-economic system. The place of Ukraine in the global economy and feature of its development is analyzed.

Key words: steady development, globalization, complex social and economic systems.

УДК 657.6

Клим Н. М., Колінько Н. І.

ЗАВДАННЯ АУДИТУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ

Проведено дослідження інформаційних потреб ДКЦПФР в отриманні надійної і точної інформації щодо ринку цінних паперів. Визначено параметри для прийняття завдань аудиту на підприємствах акціонерної форми власності.

Ключові слова: аудит, завдання аудиту, міжнародні та національні стандарти аудиту.

Розвиток аудиту в Україні свідчить про об'єктивну змогу вітчизняних аудиторських фірм та аудиторів забезпечити прийнятні на міжнародному рівні стандарти якості щодо забезпечення громадського інтересу в надійній та якісній інформації на ринку цінних паперів.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України (далі ДКЦПФР) здійснює формування та забезпечує реалізацію єдиної державної політики щодо розвитку і функціонування ринку цінних паперів та їх походінх в Україні, а також координацію діяльності державних органів у зазначеній сфері [2; 12; 13].

Формування адекватної інформації для ДКЦПФР збільшує вимоги до підтвердження її достовірності, потребує вдосконалення системи обліку прав власності на цінні папери та механізму розкриття інформації на фондовому ринку.

Питання становлення аудиту в Україні вивчалися такими науковцями, як Голов В., Білуха М., Лебедевич С., Величко О., Кузьмін В. та ін. Незважаючи на значний інтерес до вивчення проблем аудиту вчених, практика аудиту сьогодні не завжди має чітко визначені параметри для прийняття завдань, наслідки яких свідчили б про якісну інформацію для ДКЦПФР.

Метою дослідження є вивчення інформаційних потреб ДКЦПФР в отриманні надійної і точної інформації щодо ринку цінних паперів та визначення параметрів для прийняття завдань аудиту на підприємствах акціонерної форми власності.

В Україні аудит з метою підтвердження достовірності і повноти річної і консолідованої фінансової звітності відкритих акціонерних товариств, підприємств — емітентів облігацій, професійних учасників ринку цінних паперів, фінансових установ та інших суб'єктів господарювання, звітність яких згідно з законодавством України підлягає офіційному оприлюдненню, за винятком установ і організацій, які повністю містяться за рахунок державного бюджету; перевірка фінансового стану засновників банків, підприємств з іноземними інвестиціями, відкритих акціонерних товариств (окрім фізичних осіб), страхових і холдингових компаній, інститутів сумісного інвестування, довірчих товариств та інших фінансових посередників; емітентів цінних паперів при отриманні ліцензії на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів визначається як обов'язковий [1; 12].

Аудиторська перевірка на вимогу акціонера (акціонерів), який є власником більше 10-ти відсотків акцій товариства, може проводитися не частіше двох разів на календарний рік [2].

Інформація, що підлягає офіційному оприлюдненню, повинна забезпечувати достовірність фінансової звітності акціонерних товариств і сприяти підвищенню рівня прозорості та відкритості ринку цінних паперів.

Зміст операції, що повинен надати (виконати) аудитор у відповідності до встановлених вимог, регуляторних актів ДКЦПФР, передбачає визначення елементу завдання з наданням впевненості та виду завдання. Аудитор при цьому виступає як відповідальна

сторона щодо дотримання відповідних критеріїв з подання інформації згідно діючих стандартів обліку та аудиту.

Згідно з Кодексом етики професійних бухгалтерів, цілі бухгалтерської професії, і, зокрема, аудиту, полягають у виконанні роботи відповідно до найвищих стандартів професіоналізму, досягненні найкращих результатів й, загалом, у задоволенні громадського інтересу в надійній та якісній інформації [11]. Такі цілі вимагають задоволення чотирьох основних потреб суспільства в аудиті, а саме: у довірі, професіоналізмі, якості послуг та конфіденційності.

Рішенням Аудиторської палати для проведення аудиту фінансової звітності підприємств, як Національні стандарти аудиту в Україні, застосовуються Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики (МСА) Міжнародної федерації бухгалтерів.

Відповідно до зазначених МСА, аудитори повинні дотримуватися фундаментальних принципів. До них відносять: чесність; об'єктивність; професійна компетентність та належна ретельність; конфіденційність; професійна поведінка [11].

Важливим при підборі та обранні аудиторів є відсутність конфлікту інтересів між аудиторською фірмою, яка може бути обраною для проведення аудиторської перевірки акціонерним товариством [5].

З точки зору проведення аудиту, виникає необхідність врахування вимог МСА, надання впевненості та етики, в тому числі виконання вимог стандартів № 210 «Умови завдань з аудиторської перевірки»; № 510 «Перші завдання: залишки на початок періоду»; № 580 «Пояснення управлінського персоналу»; № 240 «Відповідальність аудитора за розгляд шахрайства та помилок під час аудиторської перевірки фінансових звітів»; № 550 «Зв'язані сторони»; інших стандартів у частині прав і обов'язків акціонерних товариств та аудиторів.

Якісне виконання завдання аудитором можливе лише за умови його правильної ідентифікації у відповідності до Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості та етики (надалі — концептуальна основа МСА). У відповідності до концептуальної основи МСА роботи, які виконуються аудиторами, і на які розповсюджується дія МСА, поділяються на дві групи: завдання з надання впевненості, супутні послуги [11].

Для того, щоб виконане аудитором завдання визначалось як завдання із надання впевненості, для нього повинні бути ідентифіковані п'ять обов'язкових елементів:

- тристоронні відносини між аудитором, відповідальною стороною та користувачами (користувачем виступає ДКЦПФР, відповідальною стороною — керівництво товариства);

- предмет завдання;
- відповідні критерії;
- достатні відповідні докази;

— письмовий висновок з надання впевненості, форма якого відповідає завданню з надання обґрунтованої впевненості або завданню з надання обмеженої впевненості.

Якщо неможливо ідентифікувати хоча б один з обов'язкових елементів завдання, то таке завдання не вважається завданням з надання впевненості, і визначається як інші завдання. Ідентифікація елементів завдання повинна здійснюватись в процесі прийняття такого завдання.

Зазначимо, що при проведенні аудиту в акціонерних підприємствах доцільно чітко визначати параметри для прийняття завдань, наслідки яких подаються до ДКЦПФР [4].

На підставі аналізу змісту регуляторних документів ДКЦПФР було визначено елементи завдань аудиторів, наслідки виконання яких передаються до ДКЦПФР. Це дозволило їх ідентифікувати, а отже і встановити МСА, у відповідності до якого повинні надаватись результати виконаних робіт користувачеві (табл. 1.) [7–10].

Таблиця 1

Ідентифікація завдань аудиторів, наслідки виконання яких передаються до ДКЦПФР

№ п.п	Назва документа, що повинен надати (виконати) аудитор у відповідності до встановлених вимог регуляторних активів ДКЦПФР	Елемент завдання з наданням відповідності		Вид завдання	Стандарт, у відповідь до якого надається висновок
		Предмет	Достатні відповідні докази		
1.	Аудиторський висновок щодо повного комплекту фінансових звітів загального призначення (згідно П(С)БО)	Повний комплект фінансових звітів загального призначення	Визначається у відповідності до твердження, що містить показники, інформація фінансових звітів	Аудит повного комплекту фінансових звітів загального призначення	МСА 700, МСА 701, МСА 720
2.	Аудиторський висновок щодо сплати статутного фонду (капіталу)	Наслідки процесу сплати статутного фонду (капіталу)	Визначається у відповідності до завдань, що формують предмет перевірки	Виконання погоджених процедур	МССП 4400
3.	Аудиторський висновок щодо фінансового стану юридичної особи-засновника заявитика, у тому числі спроможності сплатити внесок до статутного фонду (капіталу) заявитника з доданням Балансу і звіту про фінансові результати його діяльності за період, у якому сплачувався відповідні внески та за попередній період	а) фінансовий стан б) спроможність сплатити внесок до статутного фонду	Задання з наданням відповідності, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації (за умови чіткого формулювання критеріїв та визначення необхідних доказів)	Виконання погоджених процедур	МСЗНВ 3000 або МССП 4400
4.	Аудиторський висновок щодо балансу та звіту про фінансові результати за період, що передував кварталу, в якому подається документ	а) компоненти повного пакету фінансового звіту загального призначення згідно П(С)БО б) проміжна фінансова звітність	Визначається у відповідності до твердження, що містить показники та інформацію фінансових звітів	а) Задання з аудиту спеціального призначення б) Огляд проміжної фінансової звітності	МСА 700, МСА 701, МСА 800 МСЗО 2410

Вимоги до аудиторських висновків, які подаються до ДКЦПФР при отриманні ліцензії на провадження професійної діяльності на фондовому ринку, передбачають виконання аудитором двох видів завдань [4; 6]:

- надання аудиторського висновку щодо сплати статутного фонду (капіталу), яке було нами визначено як супутні послуги — виконання погоджених процедур;
- надання аудиторського висновку щодо фінансового стану юридичної особи-засновника заявитика, у тому числі спроможності сплатити внесок до статутного фонду (капіталу) заявитика з доданням балансу і звіту про фінансові результати його діяльності за період, у якому сплачувались відповідні внески та за попередній період. Таке завдання (в тому вигляді, як воно визначається регуляторними документами сьогодні), неможливо чітко ідентифікувати.

Висновок про сплату статутного фонду та висновок про фінансовий стан за вимогою ДКЦПФР повинен складатись у відповідності до МСА800.

Повний пакет фінансових звітів загального призначення, як відомо, включає в себе: Баланс, Звіт про фінансові результати, Звіт про власний капітал, Звіт про рух грошових коштів, Примітки. Перші три компоненти містять кількісні фінансові показники, а розкриття інформації про ці фінансові показники повинно здійснюватись у примітках. Коли аудитор робить висновок щодо повноти та достовірності повного пакету фінансових звітів, то він робить цей висновок в цілому відносно всієї сукупності поданої фінансової інформації.

Аудиторська думка формується внаслідок виконання завдань з аудиту спеціального призначення — аудит компонентів фінансових звітів у відповідності до вимог МСА800, а внаслідок виконання завдання, з огляду проміжної фінансової інформації, у відповідності до МСЗО 2410.

Пунктом 4 статті 75 Закону України «Про акціонерні товариства» також визначено, що висновок аудитора, крім даних, передбачених законодавством про аудиторську діяльність, повинен містити інформацію, передбачену частиною другою статті 74 цього Закону (факти порушення законодавства під час провадження фінансово-господарської діяльності, а також встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку та подання звітності), а також оцінку повноти та достовірності відображення фінансово-господарського стану товариства у його бухгалтерській звітності.

При розкритті інформації емітентами та професійними учасниками фондового ринку для забезпечення інформаційних потреб користувачів фінансової звітності акціонерних товариств аудитори мають висловлювати думку стосовно таких питань:

- відповідності вартості чистих активів вимогам законодавства;
- сплати акціонерним товариством та товариством з обмеженою відповідальністю статутного фонду (капіталу) у встановлені законодавством терміни (сплачено повністю чи частково). У випадку, якщо статутний фонд (капітал) сплачено не у повному обсязі, зазначається розмір сплаченої та несплаченої частини статутного фонду (капіталу);
- дотримання вимог ліквідності професійних учасників фондового ринку, для яких ці показники визначені Комісією;
- забезпечення випуску цінних паперів відповідно до законодавства України (вид, розмір та опис забезпечення за цінними паперами) (у випадку наявності);
- відповідність іпотечного покриття іпотечних облігацій даним реєстру іпотечного покриття відповідно до Закону України «Про іпотечні облігації»;
- стану виконання зобов'язань за борговими та іпотечними цінними паперами (вид та розмір зобов'язань за цінними паперами, своєчасність та повнота виконання зобов'язань за цінними паперами відповідно до проспекту емісії);
- відповідності вимогам законодавства України розміру власного капіталу компанії з управління активами, яка має в управлінні активи недержавних пенсійних фондів.

Дослідження інформаційних потреб ДКЦПФР в отриманні надійної і точної інформації щодо ринку цінних паперів дозволили визначити параметри для прийняття завдань аудиту на підприємствах акціонерної форми власності для забезпечення їх ідентифікації відповідно до МСА.

Застосування МСА є одним із чинників вдосконалення не лише системи корпоративного управління, а й забезпечення виконання завдань аудиту при формуванні інформаційних потреб на ринку цінних паперів.

Інформування ДКЦПФР про структуру та склад інформації, що розкривається акціонерними товариствами у відповідності до вимог МСФЗ та МСА має вплив на значення показника транспарентності та сприяє покращенню інвестиційного клімату країни в цілому.

Вивчення світового досвіду і практики виконання завдань аудиту цінних паперів з дотриманням вимог міжнародних стандартів аудиту є актуальним для українських корпорацій у контексті їхнього входження у світовий економічний простір.

Література

1. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22 квітня 1993 року № 3125-ХІІ (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] // Відомості Верховної ради України. — Режим доступу : <http://zakon.gov.ua>.
2. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної ради України. — Режим доступу : <http://zakon.gov.ua>.
3. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.gov.ua>.
4. Про схвалення Інформаційного листа Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Щодо розкриття на фондовому ринку інформації про діяльність публічних акціонерних товариств на основі міжнародних стандартів фінансової звітності»: Рішення Державної комісії з цінних паперів та Фондового ринку від 30 червня 2010 р. № 1033 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.stocmarket.gov.ua>.
5. Про схвалення нової редакції Рекомендацій щодо обрання акціонерним товариством аудиторів фінансової звітності: Рішення Державної комісії з цінних паперів та Фондового ринку від 30 червня 2010 р. № 103 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.stocmarket.gov.ua>
6. «Положення щодо підготовки аудиторських висновків, які подаються до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку при розкритті інформації емітентами та професійними учасниками фондового ринку», затвердженого рішенням ДКЦПФР від 19.12.2006 р. № 1528 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.stocmarket.gov.ua>.
7. «Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів», затвердженого рішенням ДКЦПФР від 19.12.2006 р. № 1 591 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.stocmarket.gov.ua>.
8. «Порядок та умови видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку, переоформлення ліцензії, видачі дубліката», затвердженого рішенням ДКЦПФР від 26.05.2006 р. № 345 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.stocmarket.gov.ua>.
9. «Положення про порядок реєстрації випуску акцій», затвердженого рішенням ДКЦПФР від 26.04.2007 р. № 942 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.stocmarket.gov.ua>.
10. «Положення про порядок реєстрації випуску облігацій підприємств», затвердженого рішенням ДКЦПФР від 17.07.2003 р. № 322 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.stocmarket.gov.ua>.
11. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики [Текст] : вид. 2006 р. — К. : Аудиторська палата України, 2006. — 1144 с.
12. Величко О. Аудит у розкритті інформації акціонерними товариствами [Текст] // Бухгалтерський облік і аудит. — № 10. — 2006.
13. Загальнодоступна інформаційна база даних ДКЦПФР про ринок цінних паперів. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.stocmarket.gov.ua.

Клым Н. М., Колинько Н. І.

ЗАДАНИЯ АУДИТА ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИИ НА РЫНКЕ ЦЕННЫХ БУМАГ УКРАИНЫ

Проведены исследования информационных потребностей Государственного комитета ценных бумаг и фондового рынка Украины в получении надежной и точной информации относительно рынка ценных бумаг. Определено параметры для принятия заданий аудита на предприятиях акционерной формы собственности.

Ключевые слова: аудит, задание аудиту, международные и национальные стандарты аудита.

Klym N. M., Kolinko N. I.

THE TASK OF AUDIT HOW TO FORM THE INFORMATION IN THE MARKET OF UKRAINE'S VALUE PAPERS

Annotation. We have done the research of information needs SCVPFM in getting the reliable and exact information as for market value papers. It was shown the parameters for taking audits' tasks in the enterprises with shareholder property.

Key words: audit, audits tasks, international and national standards of audit.

Розділ 2.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТУРИЗМОЛОГІЇ

УДК 338.48.001

Герасименко В. Г.

МІСЦЕ ТЕОРІЇ ТУРИЗМУ В СТРУКТУРІ ТУРИЗМОЛОГІЇ

У статті аналізуються основні етапи і тенденції у розвитку туристичної науки. Досліджуються передумови виникнення теорії туризму. Обґрунтовується місце теорії туризму в структурі туризмології.

Ключові слова: *наука, туризм, теорія туризму, туризмологія.*

Сучасний світовий туризм являє собою надзвичайно багате за змістом і проявами соціально-економічне явище. Поняття «туризм» сприймається, перш за все, як походи і подорожі людей з метою пізнання, відпочинку чи оздоровлення або специфічна галузь господарської діяльності, що задовольняє різноманітні потреби туристів. В той же час варто визначити, що поступово утворюється туристична наука, організована система знань про туризм, яка узагальнює різноманітний матеріал спостережень над практикою туризму. Формування науки про туризм, як зазначають дослідники, відбувається на двох основних рівнях, як «зверху» (постановка проблем, формулювання ідей та гіпотез, визначення концептів туризму, розробка теоретичних моделей), так і «знизу» — теоретичне осмислення практики туризму, узагальнений аналіз її складових — економіки, маркетингу, логістики, рекреалогії.

Отже, сьогодні є всі підстави стверджувати, що туризм — це і вид господарської діяльності і, одночасно, сфера теоретичної праці. Вважаємо доречним провести тут одну аналогію. Якщо, наприклад, розглядати мистецтво і мистецтвознавство, то відразу стає зрозумілим, що це різні види людської діяльності. У першому випадку це форма людської діяльності, в результаті якої отримують вироби мистецтва (музика, живопис, кіно і таке інше). Мистецтвознавство являє собою галузь наукового дослідження сфери мистецтва — комплекс суспільних наук, який присвячений вивченю духовної культури людства [2, т. 10]. Схожа ситуація складається і в туризмі, але на відміну від мистецтвознавства, ступінь розробленості проблем загальнотеоретичного рівня з виявленням законів і закономірностей розвитку сучасного туризму, бажано було б покращити.

Вагомий внесок у створення і розвиток науки про туризм належить російським вченим. Так, І. В. Зорін і В. О. Квартальнов розробили поняття про об'єкт, предмет і суб'єкт туристичної науки, яку вони називають «туристикою» [2]. М. Б. Біржаков присвятив спеціальне дослідження щодо вибору назви системи наук про туризм. Він також пропонує називати її «туристикою» або «турологією» [3]. Багато уваги приділяють розвитку науки про туризм українські вчені Пазенок В. С. і Федорченко В. К. Вони переконані в тому, що туризм гідний своєї науки та висловлюються за назву «туризмологія». За ініціативою Федорченка В. К. в Київському університеті туризму, економіки і права за участю колег з інших вузів та наукових установ підготовлено грунтовну монографію присвячену саме теоретичним, концептуальним ракурсам дослідження

туризму [1]. Проте, незважаючи на певну кількість наукових праць, у спеціалізованій літературі не сформовано цілісного уявлення про туристичну науку, її об'єкт і предмет, зміст та структуру.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Аналіз публікацій українських та іноземних вчених показує, що наука про туризм у теперішній час знаходиться у стадії формування. Немає сьогодні й усталеної, теоретично обґрунтованої назви даної галузі наукових досліджень. Звертає на себе увагу нерозробленість понятійного апарату, пов'язаного з дослідженням туризму, відсутність розмежування між поняттями «теорія туризму» та «наука про туризм».

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати основні етапи і тенденції у розвитку туристичної науки, дослідити передумови виникнення теорії туризму, визначити її місце в системі наукових знань про туризм.

Зростаюча роль туризму в економічному, соціальному і політичному житті суспільства потребує наукового осягнення і теоретичного осмислення цього явища. Саме такому соціальному замовленню, нагальній потребі сучасності відповідає формування теорії туризму, за допомогою якої можна було б узагальнювати і систематизувати різноманітні дослідження туризму як суспільного явища.

Відомо, що теорія — це логічне узагальнення досвіду, суспільної практики. Теорія туризму не є виключенням. Знання про туризм виникали і накопичувались протягом всього періоду його становлення та еволюції.

Як вже зазначалось, туризм є відносно новим соціально-економічним явищем. Подорожі, що здійснювались до XIX сторіччя, не можна вважати туризмом в сучасному розумінні. Більшість вчених-спеціалістів сходяться на тому, що сучасний туризм зі своєю структурою, матеріальною базою, методами роботи почав складатися тільки в XIX ст. Новими і незавершеними є й знання в цій галузі. Саме тому теорію туризму варто сприймати і вивчати як «відкриту» систему логічно упорядкованих наукових знань про зазначене явище. Формування теорії туризму пов'язане та обумовлене процесом перетворення туризму в суспільно значимий фактор, який має серйозні наслідки для розвитку людської цивілізації в її новій історії.

До другої половини XIX сторіччя туризм розвивався як елітарне та індивідуальне за своїм характером явище, яке не мало особливого значення та наслідків у суспільному житті. Його масовий розвиток розпочинається з появою та утвердженням капіталістичних суспільних відносин у Західній Європі. Саме тут, а точніше у країнах Альпійського регіону, отримують розвиток перші масові види туризму — бальнеолікування і рекреаційний туризм.

Відповідно саме у Австрії, Швейцарії, Німеччині помічені перші спроби систематизації знань, пов'язаних з тими або іншими процесами в галузі туристичного розвитку.

Так, є відомості про те, що ще у 1795–1796 роках August Schlozer підготував і прочитав перший лекційний курс про туризм в університеті м. Гьотинен [4, с. 7]. З інших публікацій випливає, що початок теорії туризму відноситься до більш пізнього періоду — 80-х років XIX сторіччя. Зокрема, дослідники вказують на наукові праці тих років: «Туризм у німецькому Південному Тіролі» («Das Fremdenwesen im deutschen Sudtirol») німця Johann Angerer (1881 р.); («Das Hotelwesen») швейцарця Eduarda Froler (1883 р.); доповідь австрійця Joseph Shradner на конгресі з прискорення туристичного розвитку в австрійських провінціях у м. Гранц у Австрії у 1884 році [5, с. 355].

На цей же час приходиться і виникнення туристичної термінології, яка є елементом будь-якої науки.

Напевно, є й інші, поки що не знайдені дослідниками, праці вітчизняних та іноземних вчених, у яких містяться спроби наукового осягнення, теоретичного осмислення туриз-

му. Але й ті дослідження, які вже відомі, дають підстави стверджувати, що у кінці XIX — початку ХХ сторіччя були закладені засади теорії туризму як важливого явища суспільного життя.

Початок сучасної теорії туризму може бути пов’язаний з появою і розвитком її створювачів та інституціональних носіїв. Це, перш за все, всі спеціалізовані навчальні та дослідницькі установи, які заклали основи і розпочали дослідження в галузі туризму.

В окремих історичних дослідженнях відображені приклади появи і діяльності навчальних закладів, які вважаються первісними створювачами та носіями теорії туризму. До них відносяться: Вище училище готельного господарства і транспорту в Дюссельдорфі (Німеччина), Інститут туризму при Вищому торговому училищі у Берліні, Науково-дослідний інститут туризму при Вищому училищі світової торгівлі у Відні (сьогодні економічний університет), Інститут досліджень з туризму у м. Берн в Швейцарії.

Наведені приклади свідчать, що Європа є не тільки колискою туризму, але й науки про нього. Певний внесок у теорію туризму був зроблений в США. В 1932 році у Вашингтонському університеті вперше представлена навчальна програма з готельної справи. Через рік американський професор R. Braun надрукував свою працю «Бізнес-рекреації», де вперше використав термін «рекреація» (recreation).

Наукові досягнення в галузі туризму в період після Другої Світової війни пов’язані з декількома подіями. У 1949 році у Швейцарії (м. Берн) заснована Міжнародна асоціація наукових експертів з туризму (AIEST), яка приступила до видання журналу «Revue de tourisme». Велику роль у становленні цієї установи як авторитетного наукового закладу відіграв швейцарський професор Claude Kaspar — президент AIEST протягом багатьох років.

Пізніше теорія туризму розпочала розвиватись і в східноєвропейських країнах. У середині 50-х років у Польщі було створено Науково-дослідний інститут туризму при Вищому училищі статистики і планування у Варшаві. У 60-ті роки у Люблюні і Спліті (СФРЮ) розпочалось навчання фахівців з туризму з вищою освітою. У 70-ті роки аналогічні заклади були створені у Болгарії, СРСР, Угорщині, Чехословаччині.

Формування і утвердження теорії туризму є результатом не тільки діяльності інституцій, але і праці вчених, прізвища яких назавжди залишаться в історії як її засновників. Вагомим є внесок у даному напряму швейцарських професорів Kurt Kraft і Walter Hunzicker. Традиції швейцарської наукової школи пізніше і до наших часів продовжують та збагачують Paul Risch, Jost Krippendorf, які відомі у цілому світі своїми працями з проблем туристичного маркетингу і збереження навколошнього середовища в процесі туристичного розвитку. Їх земляка професора Claude Kaspar також знають у науковому світі як автора фундаментальних досліджень у багатьох галузях туризму.

З австрійської наукової школи з туризму заслуговують уваги такі вчені, як: Р. Bernicker, J. Stadner, W. Edner, J. Mazanec, E. Spatt, а з німецької — G. Walterspiel, B. Pfister, H. Sauermann.

Вагомий внесок у розвиток теорії туризму здійснили і радянські вчені: В. І. Азар, М. А. Ананьев, П. М. Зачиняєв, І. В. Зорін, В. А. Кватальський, Н. П. Крачило, М. Е. Немоляєва, М. С. Фалькович, В. К. Федорченко.

В Україні на сьогоднішній день найбільш сформованою можна вважати систему наукових поглядів на туризм, які пов’язані з дослідженням географії туризму, просторових аспектів розміщення туристських ресурсів, розробкою методології формування та розвитку територіальних рекреаційних систем. Вагомий внесок у розвиток цих ідей зробили українські вчені О. О. Бейдик, Ю. А. Заставний, М. М. Крачило, О. О. Любіцева, Б. П. Яценко та інші.

Економічні дослідження туристської проблематики відображені в працях українських фахівців: Агафонової Л. Г., Євдокименка В. К., Долішнього М. І., Карсекіна В. І.,

Коніщевої Н. Й., Стиченка Д. М., Ткаченко Т. І., Шульгіної Л. М. Історичні аспекти розвитку туризму висвітлено у роботах Дьорової Т. А., Поповича С. І., Тронька П. Г., Федорченка В. К. Туризм як соціальний інститут розглядається в наукових працях Мініч І. М., Пазенка В. С., Яковенка Ю. І.

Провідні тенденції у розвитку теорії туризму на сучасному етапі розвитку, починаючи з середини ХХ сторіччя, полягають, на наш погляд, у таких напрямах [6, с. 3–10].

По-перше, збільшується число навчальних і дослідницьких закладів у сфері туризму. У Німеччині, Австрії, Швейцарії, Франції, Великобританії, Італії, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії, Японії десятки провідних університетів готовлять фахівців для сфери туризму.

У 80–90-і роки відбувається експансія і в нетрадиційні регіони та країни, де туризм перетворюється у провідну галузь економіки. Ці процеси є характерними для Канади, Австралії, Нової Зеландії, Японії, Індії, Китаю, В'єтнаму, Куби.

По-друге, у період, який досліджується, високими темпами збільшується кількість осіб з науковими ступенями і званнями в галузі туризму. Основною причиною такого становища є швидке зростання потреб у спеціально підготовлених і висококваліфікованих кадрах для його управління.

По-третє, у сучасний період розвитку теорії туризму значно збільшується кількість періодичних видань і спеціалізованої навчальної та наукової літератури. Науково-інформаційне забезпечення туризму реалізується за допомогою десятків наукових журналів та тисяч томів навчально-методичної літератури.

По-четверте, нарощає обсяг коштів, що інвестуються у розвиток туристичної науки та освіти. З початку 90-х років тільки у Східній Європі була профінансована і здійснена низка довгострокових програм з розвитку спеціалізованого навчання і науки з туризму: «Tempus», «Phare», «Socrates», «Know How Fund» та інші.

По-п'яте, поглиbuється інтегральний характер теорії туризму. Характерні структурні зміни у змісті теорії туризму пов'язані з тим, що він увібрал у себе багато функціональних наукових напрямків таких як: маркетинг, планування, фінансування, управління людськими ресурсами та інші. Крім того, важко сьогодні уявити собі цілісне пізнання туризму без інтегрування його з іншими науковими галузями: соціологія, психологія, географія, медицина, екологія, історія, культурологія та інші. Поступово туризм знайшов своє місце у предметах багатьох наук, що в свою чергу, сприяло розширенню і ускладненню його власного предмета.

Наразі туризм може вивчатись і управлютись тільки загальними зусиллями спеціалістів різних наукових галузей. Виходячи з такої позиції, окрім авторів розглядають знання про туризм як універсальну науку, яка «обслуговується» низкою суміжних наук і сама перетворюється у складову цих наук. Наочно цей тезис зображенено на рис. 1.1.

Більшість науковців все ж вважає, що сьогодні можна говорити про існування не окремої науки, а системи прикладних наук про туризм. Так, відомий російський вчений М. Б. Біржаков у 5-ому виданні своєї книги «Вступ до туризму» виділив спеціальний розділ — «Найменування науки про туризм» [3, с. 210]. В ньому він зазначає: «розглядаються три найменування системи наук про туризм. Саме системи, тому що туризм — це численна система знань, яка охоплює багато сторін життя людини та її діяльності» [3, с. 210–211]. Далі М. Б. Біржаков наводить можливі варіанти назви науки про туризм — туристика (пропозиція Російської міжнародної академії туризму, Москва), турологія (пропозиція Академії туризму, Санкт-Петербург) і турографія. Всі вони відбувають вплив різних академічних шкіл, що склались у великих наукових центрах. Той факт, що вчені різних країн ведуть дискусії з цього приводу, свідчить про те, що необхідність



Рис. 1.1. Туризм як складова інших наук

комплексної науки про туризм усвідомлюється практично всіма. Дійсно, встановити назву науки є важливою справою для системи освіти, системи підготовки кадрів вищої кваліфікації, спеціалізації вчених рад.

Як можливий варіант назви туристичної науки в українських наукових колах «балотувалися» такі терміни: туризмологія, туризмознавство, туризмографія, туризометрія, туристика. На думку українських вчених О. О. Любіщевої, В. С. Пазенка, В. К. Федорченка, найбільш вдалою назвою для науки про туризм є термін «туризмологія». Обґрунтуванню саме такої назви присвячене спеціальне дослідження проф. Пазенка В. С. [3, с. 34—39]. Вчений зазначає, що необхідно розрізняти явище і сутність туризму. Якщо багатоманітні явища та прояви туризму можна пізнати засобами емпіричного пізнання на практиці, то сутність — тільки за допомогою логічних процедур мислення. Зазначене зауваження має понятійне і концептуальне значення при аналізі пропозицій щодо назви науки (або наук) про туризм. На перший погляд всі дефініції, що наведені вище, ідентичні за змістом і є різними визначеннями одного і того ж. Однак це поверхневе ототожнення, вважає Пазенок В. С. Наприклад, «туризмознавство», на думку автора, це найзагальніше поняття, яке охоплює будь-яке знання про туризм — загальне і часткове, теоретичне і практичне, абстрактне і конкретне. У туризмознавчому загалі все «рівноправно» — технологія приготування їжі, визначення собівартості пакету туристських послуг, логістика чи «конструювання» інноваційного турпродукту. Туризмознавство охоплює й історію зародження туризму, і в тому числі літопис виникнення і еволюції теоретичних рефлексій цього феномена.

«Туризмографія», як пояснює сама етимологія слова, — є письмові зафіксовані свідчення щодо туризму, його опис, звіти, розповіді, щоденники, книги, статті, наукові розвідки та інші зразки епістолярного чи белетристичного жанру.

Специфічним змістом позначений і термін «туризометрія». Він насамперед відбиває можливість математично «замірити» туристську діяльність, підрахувати туристичні потоки, навести різноманітні статистичні дані щодо економічної та соціальної ефективності туризму [1, с. 37].

Термін «туристика», який широко вживається зараз в російській і польській спеціалізованій літературі, претендує на «самостійність», автономність туристського знання за аналогією таких понять як «статистика», «белетристика», «кінематика». Але він нічим не кращий за термін «туризмознавство», а за благозвучністю значно поступається останньому.

Поняття «туризмологія», на думку В.С. Пазенка, на відміну від вже названих, найбільш вдало в концептуальному вигляді відбиває сутність такого явища як туризм [1, с. 37]. Доводи вченого уявляються нам достатньо переконливими. По-перше, це поняття відповідає традиції утворення теорій, які базуються на знанні закономірностей свого об'єкту (логосу). По-друге, сама назва науки (або комплексу наук) — «туризмологія» немовби підкреслює фундаментальний характер тих знань, що вона репрезентує.

Отже, пропозиція українських вчених щодо назви нової науки — «туризмологія» — заслуговує всілякої підтримки. Що ж стосується її визначення, то воно, на наш погляд, потребує уточнення. Енциклопедичний словник-довідник з туризму за редакцією В. К. Федорченка надає таке визначення: «Туризмологія — теорія туризму, галузь соціокультурного та економіко-бізнесового знання, яке характеризується розгалуженими між науковими зв'язками, що фокусуються в теоретичному усвідомленні та концептуальному оформленні багатоаспектного феномена туризму» [7, с. 325].

Від перших же слів цієї дефініції створюється враження, що її автори ототожнюють поняття «туризмологія» і «теорія туризму». Така позиція здається нам помилковою.

Як вже зазначалось, туризмологію сьогодні можна уявити як систему прикладних наук про туризм або, за визначенням О. О. Любіщевої, як науковий міждисциплінарний напрям, у межах якого поєднуються різноманітні дослідження туризму як суспільного явища [8, с. 11]. Структурна схема туризмології, так як ми її уявляємо, наводиться на рис. 1.2.

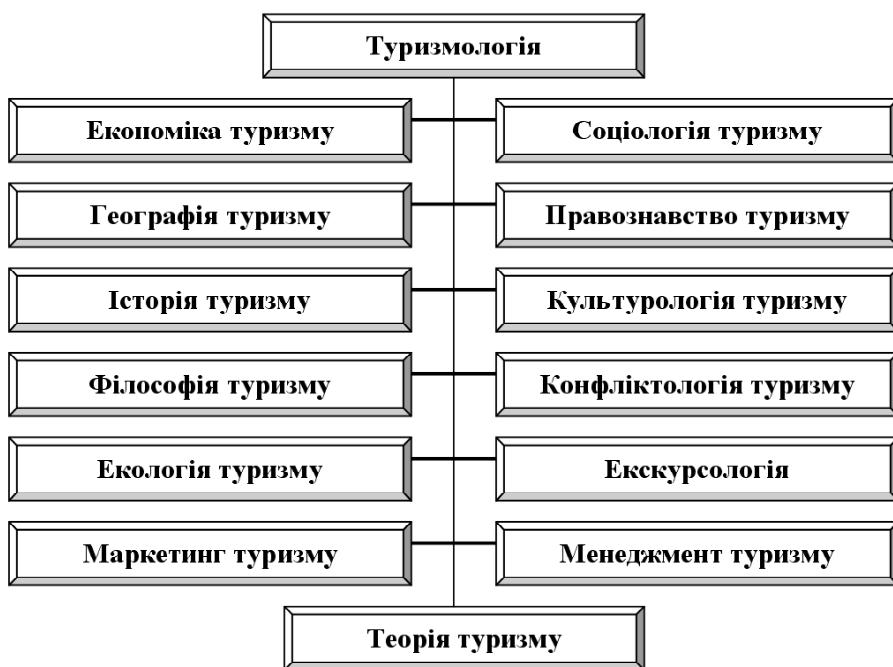


Рис. 1.2. Структурна схема туризмології

З рисунку видно, що туризмологія розглядається нами як цілісна система загальних і прикладних наук про туризм і туристичну діяльність, а теорія туризму — як складова туризмології, її теоретична основа. Під туризмологією необхідно розуміти не загальну теорію туризму, а узагальнючу назву цілого комплексу наук або міждисциплінарного наукового напряму. З цієї причини намагання встановити і сформулювати предмет туризмології не мають ніякого сенсу. Можна лише визначити її проблематику — досліджувати все, що відбувається у сплетінні: «людина—подорож—туристична дестинація—навколошне середовище».

Зовсім по-іншому виглядає ця справа коли мова йде про визначення предметів наук, які є складовими туризмології. Тут особливих проблем не виникає. Наприклад, предмет такої науки як економіка туризму, за звичаєм, визначається як «вивчення економічної поведінки людей (економічних відносин), що виникають в процесі виробництва (формування), реалізації та організації споживання туристичних продуктів з метою задоволення потреб значної частини населення в них» [9, с. 87]. Предметом такої науки як маркетинг туризму є «принципи і методи організації маркетингу туристичного бізнесу, вивчення споживчих переваг туристів, розкриття сутності аналізу процесу обслуговування в маркетингу послуг, аналіз сегментації споживачів туристичних послуг, основи управління маркетинговою діяльністю туристичної компанії» [10, с. 13].

Можна і надалі наводити цитати такого роду з монографій, підручників і навчальних посібників з туризмологічної проблематики, однак повернемось до теорії туризму.

Теорія — цевища форма організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві якісні характеристики явища, що досліджується [3, с. 35]. Існування будь-якої теорії, в тому числі і теорії туризму, неможливо уявити без чітко фіксованого понятійного апарату, який відбиває властивості та тенденції досліджуваного явища, закономірності його розвитку. В туризмології основу такого понятійного апарату складають, за висловлюванням В. С. Пазенка, терміни-концепти — «системоформуючі одиниці туризмології..., які організують в понятійний спосіб увесь теоретично усвідомлений образ туризму» [1, с. 55]. До них належать такі поняття як «турист», «туризм», «подорож», «дестинація», «туристичний продукт», «індустрія туризму», «інфраструктура туризму» та інші. В теорії туризму вони відбивають суттєві та необхідні ознаки конкретних явищ, пов’язаних з туризмом. Тільки після розроблення достатньої кількості наукових понять, за допомогою яких виникає можливість розкриття якісних і кількісних залежностей між досліджуваними об’єктами, можна перейти до нового типу достовірного знання. Зрозуміло, що розглянуті поняття — концепти туризму не вичерпують зміст теорії туризму. Вона включає також вчення про принципи, судження, методи, функції. Принципи уявляють собою основне, вихідне положення будь-якої теорії, відправну ідею вчення, первісну форму систематизації знань про туризм. Судження як структурна одиниця теорії туризму — це порівняння понять, встановлення зв’язків між предметом або явищем та його ознаками. Методи становлять систему принципів і приписів, що вказують, які операції чи процедури необхідно здійснити, аби вирішити конкретну задачу чи досягнути певної мети в туристичній діяльності. Ці методи різноманітні.

На сучасному етапі теорія туризму все більш активно включає у свій методичний інструментарій досягнення математики, математичної статистики, інформатики. Для спостереження над туристичними потоками, вивчення динаміки і структури споживання туристичних послуг з успіхом використовуються методи математичного аналізу, економетричні методи, теорія масового обслуговування.

Як форма пізнання теорія туризму виконує певні функції. Можна виділити, як мінімум, три основні функції теорії туризму — пояснювальну, синтезуючу і прогностичну. Пояснювальна функція туризму полягає в тому, що вона на основі використання відповідних принципів, загальнонаукових та конкретних методів дослідження надає можливість побудувати достовірну картину розвитку туризму як в минулому, так і у найближчій перспективі. Прогностична функція теорії туризму полягає в тому, що вона дозволяє передбачити майбутнє: яким буде стан суспільного життя в світі, яким буде характер взаємодії економічних, політичних і соціальних чинників суспільного процесу і, відповідно, як буде розвиватись туризм в світі. Наступна функція теорії туризму —

синтезуюча. Вона «синтезує всі здійснені узагальнення щодо туризму і відпрацьовує у системний спосіб цілісну теоретичну концепцію туризму, забезпечує комплексний підхід до туризму як предмету наукового пізнання» [1, с. 11]. З формальної точки зору, теорія туризму являє собою синтез всіх основних форм пізнання.

Викладені міркування надають нам підстави зробити таке узагальнення: теорія туризму є достовірне наукове знання, що зафіковано на підходящій для цієї мети науковій мові у формі численних взаємопов'язаних утверждень (концептів) і яке, як цілісність, виконує пояснювальну, синтезуючу та прогностичну функції. Підкреслимо при цьому, що теорія туризму є не просто складовою туризмології, а її найважливішим компонентом. І це зрозуміло, тому що із всієї сукупності знань про туризм найбільш зрілу і завершену форму мають тільки ті, які можуть бути систематизовані на основі положень і принципів теорії туризму.

Теорія туризму включає знання, за допомогою яких можуть бути описані та поясненні різноманітні явища в туризмі, а відкриті в цій сфері закономірності — упорядковані.

Завершуючи аналіз сучасного етапу розвитку теорії туризму та її місця в туризмології, можна зробити такі висновки:

- поглиблюється науковий характер системи знань про туризм;
- у дослідженнях туризму використовується новий науковий апарат за рахунок застосування сучасних методів математики, інформатики, статистики;
- продовжується накопичення нових знань про туризм як важливе явище суспільного життя;
- відбувається уніфікація туристичної термінології і методики статистичних спостережень і досліджень у туризмі.

Але не варто забувати, що на початку ХХІ сторіччя наука стикається з новими вимогами для дослідження відповідних теоретичних і прикладних проблем. Отже, виникає необхідність об'єднання зусиль різних освітніх, науково-дослідних установ, окремих вчених у національному і світовому масштабі з метою вирішення актуальних проблем, які стоять перед туризмом у новому сторіччі.

Література

1. Туризмологія: Концептуальні засади теорії туризму [Текст] : наук.-навч. вид. / Кер. проекту та відповід. редактори : Пазенок В. С., Федорченко В. К. — К. : КУТЕП, 2008. — 825 с.
2. Зорин І. В. Туристика [Текст] / І. В. Зорин, В. А. Квартальнов. — М. : Советский спорт, 2001. — 236 с.
3. Биржаков М. Б. Введение в туризм [Текст] : изд. 5-е / М. Б. Биржаков. — С-Пб. : «Издательский дом Герда», 2003. — 320 с.
4. Шраднер Йозеф. Туризмът. Едно икономическо изследование [Текст] / Йозеф Шраднер. Превод от немски Мариета Ноева. — Варна : Наука и икономика, 2010. — 105 с.
5. Нешков М. Туристическая наука в крае на ХХ век. [Текст] — Икономика и развитие на обществото. Том IV / М. Нешков, Н. Апостолов. — Варна : Университетско изд., 2002. — С. 354–360.
6. Герасименко В. Г. Формування і розвиток теорії туризму [Текст] / В. Г. Герасименко // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. — 2005. — № 6 (18). — С. 3–10.
7. Молій В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму [Текст] / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух. [передм. В. М. Литвина]. — К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. — 372 с.
8. Любіцєва О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). [Текст] / 3-є вид., перероб. та доп. / О. О. Любіцєва. — К. : Альтерпрес, 2005. — 436 с.
9. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу [Текст] : монографія / Т. І. Ткаченко. - 2-ге вид., випр. та доповн. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. — 463 с.
10. Правик Ю. М. Маркетинг туризму [Текст] : підручник / Ю. М. Правик. — Знання, 2008. — 303 с.

Герасименко В. Г.

МЕСТО ТЕОРИИ ТУРИЗМА В СТРУКТУРЕ ТУРИЗМОЛОГИИ

В статье анализируются основные этапы и тенденции в развитии туристической науки. Исследуются предпосылки возникновения теории туризма. Обосновывается место теории туризма в структуре tourismологии.

Ключевые слова: наука, туризм, теория туризма, tourismология.

Gerasymenko V. G.

THE PLACE OF TOURISM THEORY IN THE STRUCTURE OF TOURISMLOGY

The main stages and tendencies of tourist science development are analyzed in this article. The preconditions of tourism theory origin are investigated. The place of tourism theory in the structure of tourismology is substantiated.

Key words: science, tourism, tourism theory, tourismology.

УДК 379.85:338.48

Біль М. М., Гринькевич О. С.

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ РЕГІОНУ

Узагальнено підходи до визначення основних понять і категорій у дослідженні туристичної галузі на регіональному рівні. Запропоновані власні визначення туризму, туристичної галузі, туристичного продукту регіону, псевдотуризму, регіональної туристичної політики.

Ключові слова: туризм, рекреація, туристична діяльність, туристична галузь, туристична інфраструктура, туристична індустрія, ринок туристичних послуг, туристичний продукт, державна та регіональна туристична політика.

В умовах динамічного розвитку та конкурентного ринкового середовища туристична галузь в Україні потребує особливих підходів щодо визначення концептуальних засад управління її розвитком, насамперед, несуперечливого понятійно-категоріального апарату. Незважаючи на напрацювання вчених у розумінні суті основоположних понять, у вітчизняній теорії і практиці туризму спостерігається суттєва плутанина у визначеннях багатьох із них. Проблеми неоднозначного трактування ключових понять дослідження туристичної галузі, у тому числі на регіональному рівні, позначаються на якості розробки та реалізації механізмів регіонального управління туристичною галуззю. У цьому контексті не втрачає своєї актуальності вислів французького філософа Р. Декарта (1596–1650): «Формулюйте визначення слів і ви позбавите світ від багатьох помилок». Важливість чіткості формулювання основних понять у туризмі як об'єкті не лише теорії, а й практики регіонального управління, обумовлює актуальність даного дослідження.

Вивченню понятійно-категоріального апарату дослідження туристичної галузі присвячені праці таких вітчизняних вчених, як В. Безносюк, М. Борущак, І. Бочан, М. Гнатюк, О. Гулич, Л. Гринів, Н. Герасимчук, А. Єфремов, Н. Жукова, Н. Коніщева, О. Любіцька, Л. Михайлишин, І. Мініч, О. Моран, Н. Опанасюк, В. Полюга, О. Шаптала, І. Школа та інших.

Метою даного дослідження є узагальнення та формулювання суті основних категорій та понять, які використовуються в теорії і практиці управління туризмом на регіональному рівні. Відповідно до поставленої мети основними завданнями є:

- огляд теоретико-методологічних підходів щодо дефініції туризму у вітчизняній науковій думці та чинній нормативно-правовій базі;
- визначення видів економічної діяльності (згідно чинної Класифікації видів економічної діяльності — КВЕД-2010), які в сукупності формують туристичну галузь національної економіки;
- типологія основних видів туризму;
- формулювання ключових понять і категорій, які можуть використовуватися у дослідженні туризму на регіональному рівні.

У дослідженнях туристичної галузі на різних рівнях використовують комплекс різноманітних понять, серед яких найбільш поширеними є: туризм, рекреація, туристична галузь, туристична сфера, туристична індустрія, туристична діяльність, туристична інфраструктура, туристичний потенціал, туристичний продукт, ринок туристичних послуг та інші. Насамперед, важливо розмежувати поняття туризму і рекреації.

Неоднозначність та багатогранність проявів туризму (від франц. *tourisme* — прогулянка, поїздка) зумовили існування значної кількості різних його дефініцій. У вітчизняній науковій думці та нормативно-правових документах знаходимо його розуміння, як (табл. 1):

- виду діяльності, галузі національної економіки;
- процесу;
- явища;
- сфери діяльності держави;
- сфери суспільного життя, діяльності осіб, які здійснюють подорож;
- технології реалізації потреб.

Таблиця 1
Основні підходи до визначення суті поняття «туризм»

Джерело / Автор	Визначення
Закон України «Про туризм» [1]	— тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування
Модельний закон про туристичну діяльність [2]	— складова частина соціально-економічної сфери держави, яка включає вільні переміщення (туристичні подорожі, туристичні поїздки, тимчасові виїзди) громадян і (або) їх перебування за межами постійного місця проживання протягом періоду, що не перевищує встановленого національним законодавством періоду, в лікувально-оздоровчих, пізнавальних, релігійних (крім релігійного обрядового паломництва), спортивних, професійно-ділових та інших цілях, що відповідають суспільній моралі за виключенням заняття на місці перебування діяльності, що оплачується з місцевого фінансового джерела
О. Гулич, Л. Гринів, Н. Герасимчук [3, с. 8]	— тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю
Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності [4]	— діяльність осіб, які здійснюють поїздки і перебувають у місцях, що знаходяться за межами їх звичайного середовища на термін від 24 годин до одного року, з будь-якою метою, але без здійснення діяльності, що оплачується з джерел, які знаходяться у місці відвідання
Н. Опанасюк [5]	— тимчасове подорожування людини за межі місця проживання з метою пізнання, відпочинку, оздоровлення або з іншою метою, яка не передбачає зайняття оплачуваною діяльністю в місці чи країні тимчасового перебування, шляхом вільного обрання форм і напрямків пересування
I. Мініч [6]	— економічне явище, яке характеризує господарські стосунки «хазіїв» і «гостей»; — соціокультурне явище, яке акцентує увагу на змістовному боці туризму як засобу задоволення певних культурних потреб і запитів людей
Н. Жукова [7, с. 7]	— соціально значимий процес, що припускає переміщення індивідуумів і окремих груп у просторі з метою, що є пріоритетною для нього відповідно до психологічних і соціальних факторів потреб
А. Єфремов [8, с. 343]	— система подорожей, що здійснюються на основі між державних угод з врахуванням чинних міжнародних норм та місцевих звичаїв
В. Полягра [9, с. 6]	— галузь сучасної національної і регіональної економіки; — сфера соціально-економічної політики держави та її регіонів; — технологія реалізації рекреаційних потреб і запитів; — сфера реалізації прав і потреб громадян на відпочинок, пересування, оздоровлення
О. Шаптала [10, с. 13]	— вид рекреації, що здійснюється шляхом переміщення людей з місця свого постійного проживання в іншу місцевість або країну у вільний час на період понад 24 години, але не більше 1 року, з метою відпочинку, оздоровлення і лікування, здійснення гостинних, пізнавальних, релігійних або ділових поїздок, а також отримання задоволення, але без заняття оплачуваною роботою

Узагальнюючи визначення вітчизняних вчених, а також регламентацію нормативно-правових документів, визначаємо туризм як сферу життєдіяльності:

- людини, пов’язану з її перебуванням за межами постійного проживання, як правило, з некомерційними цілями;
- суб’єктів, які забезпечують реалізацію таких цілей за рахунок виробництва та пропозиції на ринку різноманітних туристичних продуктів.

Туризм виникає в процесі переміщення конкретного суб’єкта — туриста, під яким розуміємо фізичну особу, яка здійснює тимчасове переміщення терміном від кількох годин до одного року на значну відстань від постійного місця проживання з метою задоволення некомерційних інтересів і потреб.

Рекреація (від лат. *recreatio* — відновлення) — це поняття, яке в географічному контексті є ширшим за туризм і характеризує відновлення фізичних і духовних сил людини як за місцем проживання, так і за його межами.

Досліджуючи туристичну галузь, важливо розмежовувати поняття галузі та індустрії. Поняття туристичної індустрії (від лат. *industria* — діяльність) є ширшим і вказує на сукупність самостійних видів економічної діяльності, що включають в себе суб’єкти туристичної діяльності, а також туристично-рекреаційні об’єкти, які формують туристичну інфраструктуру.

Формулюючи визначення туристичної галузі, важливо враховувати законодавче визначення суті та суб’єктів туристичної діяльності. Туристичну діяльність можна розглядати з двох позицій, як діяльність:

- суб’єктів, які здійснюють виробництво і реалізацію туристичних продуктів;
- туриста, спрямовану на задоволення потреби у відпочинку, оздоровленні, лікуванні, пізнанні.

Суб’єктами туристичної діяльності згідно Закону України «Про туризм» виступають: туристичні оператори; туристичні агенти; інші суб’єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійні, розважальні та інші туристичні послуги; гіди-перекладачі, екскурсоводи, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу — фізичні особи, які проводять діяльність, пов’язану з туристичним супроводом і які в установленах порядку отримали дозвіл на право здійснення туристичного супроводу, крім осіб, які працюють на відповідних посадах підприємств, установ, організацій, яким належать чи які обслуговують об’єкти відвідування; фізичні особи, які не є суб’єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування [1].

З урахуванням законодавчо визначених суб’єктів туристичної діяльності та згідно Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД-2010) туристична галузь формується з видів діяльності статистичних одиниць (юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців тощо), які розподілені за такими секціями КВЕД (рис. 1):

- секція I. Тимчасове розміщування і організація харчування: діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування. Надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів. Діяльність із забезпечення стравами та напоями (ресторанів, надання послуг мобільного харчування);
- секція N. Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування: діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг із бронювання та пов’язана з цим діяльність;
- секція Q. Охорона здоров’я та надання соціальної допомоги: діяльність лікарняних (санаторно-курортних закладів) закладів;

— секція R. Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок: діяльність у сфері спорту, організування відпочинку та розваг.

Секції КВЕД-2010, у яких передбачено діяльність суб'єктів
туристичного бізнесу

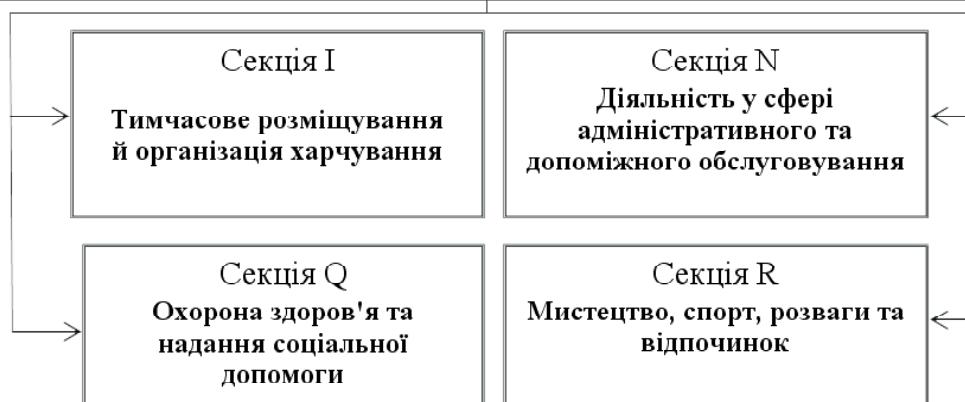


Рис. 1. Секції Класифікатора видів економічної діяльності,
в яких передбачено діяльність у сфері туризму

На сьогоднішній день агрегування даних про результати діяльності наведених вище суб'єктів економіки секцій I, N, H та Q, діяльність яких пов'язана з туристичною, здійснюється лише на рівні національної економіки. На регіональному рівні, незважаючи про заявлене стратегічне значення туристичної галузі в економіці цілої низки регіонів України, внесок туризму у розвиток регіональної економіки органами державної статистики не визначають.

Результатом туристичної діяльності є туристичний продукт, під яким розуміємо сукупність певної (варіабельної) кількості й якості товарів та послуг переважно рекреаційного характеру, підготовлених у даний момент для реалізації споживачам [12, с. 5].

Досліджуючи туристичну галузь на регіональному рівні, важливо виокремити поняття туристичного продукту регіону (від лат. produktus — вироблений) як сукупність усіх видів товарів, робіт і послуг, які розроблені на основі регіональних історико-культурних, природничих та інших рекреаційних ресурсів і пропонуються у регіоні для споживачів.

Ринок туристичних послуг виступає сферию задоволення потреб населення у послугах рекреаційного та туристичного призначення. Саме на ринку туристичних послуг суб'єкти туристичної діяльності визначають рівень конкурентоспроможності пропонованого туристичного продукту.

Розглядаючи туристичну інфраструктуру (від лат. infra — під) як поняття, безпосередньо пов'язане з туристичною галуззю, важливо акцентувати увагу на виділенні науковцями понять туристичної інфраструктури та інфраструктури загального призначення. Це доводять Дж. К. Холловей та Н. Тейлор, які в інфраструктуру включають дороги, нові термінали в морських портах та аеропортах, мости, а до туристичної інфраструктури, яку вони називають суперструктурою, відносять все, що робить життя туриста більш комфортним, а саме готелі, ресторани, магазини і послуги [14, с. 127-128]. На важливості розвитку додаткової інфраструктури для туризму акцентує увагу І. Школа. Вчений зазначає, що пропозиція на туристичному ринку характеризується явною перевагою послуг, які створюються як в галузях, спеціалізованих для задоволення попиту туристів (вказана Дж. К. Холловеєм та Н. Тейлором суперструктура), так і в галузях,

які одночасно задовільняють попит місцевого населення (загальна інфраструктура, яка охоплює всі елементи, що існують незалежно від туристичних потоків). У багатьох випадках загальна інфраструктура служить цілям задоволення потреб туристів, проте необхідний додатковий розвиток інфраструктури в туристичних цілях [15, с. 111].

Поняття туристично-рекреаційного регіону (від англ. *region*, лат. *regio*) є відносно новим і виникло в умовах активізації туристичної діяльності та яскраво вираженої спеціалізації окремих територій за туристично-рекреаційним напрямком. Під туристично-рекреаційним регіоном розуміють географічну територію (місце, регіон), яку гість або туристичний сегмент вибирає з метою подорожі, і яка містить всі споруди, необхідні для перебування, розміщення, харчування і організації дозвілля туристів [16, с. 67].

Важливим поняттям у туристичній галузі є місткість туристично-рекреаційного регіону. Термін місткості все активніше починає використовуватись у демографічних та географічних роботах з середини XIX століття. У сучасних умовах все більшу увагу дослідників привертає проблема розрахунку туристично-рекреаційної місткості території. Туристично-рекреаційна місткість — це загальна кількість осіб, які можуть перебувати на визначеній території, не завдаючи шкоди природному середовищу. Її важливо розглядати і як економічну категорію, і як статистичний показник розвитку туристичної галузі. Урахування такої категорії особливо важливе для забезпечення екологічної безпеки регіону.

У силу наявності на відповідній території туристично-рекреаційних ресурсів, історично складених традицій чи, навпаки, модних тенденцій, формуються сприятливі умови для розвитку окремих видів туризму. Такими видами туризму, згідно Закону України «Про туризм», є наступні [1]: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для інвалідів; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний та інші. Така класифікація видів туризму не є повною та доповнена науковцями та практиками за рахунок таких видів як діловий, політичний, космічний, науковий, навчальний, промисловий, шопінг-туризм, фестивальний, кінний, спелеотуризм та інші. Нові види туризму виникають в умовах жорсткої конкурентної боротьби суб'єктів туристичної діяльності, а також наявності відповідних (ексклюзивних) об'єктів, які викликають інтерес у туриста, хоча в окремих випадках можуть навіть становити загрозу для його життя і здоров'я. Такими видами є військовий туризм, а також так званий туризм нетрів, коли турист, перенасичений матеріальними благами, свідомо обмежує себе, отримуючи послуги з тимчасового розміщення та харчування набагато нижчої якості, ніж у повсякденному житті і таким чином отримує нові емоції та враження від туристичного продукту.

Окремі соціально-економічні прояви туризму реалізуються через так званий псевдотуризм як різновид туризму, який пов'язаний зі зміною місця проживання, як правило, з ціллю працевлаштування або іншими цілями, не пов'язаними з рекреацією, за сприяння суб'єктів туристичної діяльності. По суті, маємо справу з прихованою трудовою та іншими видами міграції.

Багато видів туризму можуть набувати ознак екотуризму, який є орієнтованим на збереження навколошнього середовища, формування гуманістичного світобачення з дотриманням положень концепції збалансованого розвитку.

Важливим видом туризму виступає також соціальний туризм, що здійснюється окремими категоріями осіб, які здебільшого представляють незахищенні верстви населення та який фінансиється (повно або частково) за рахунок коштів державного бюджету або джерел позабюджетного фінансування (соціалізація туризму).

Одним з центральних понять в туристичній галузі є поняття державної туристичної політики, під якою розуміють цілеспрямовану діяльність державних та недержавних структур щодо розробки і реалізації методів економіко-правового характеру з метою створення сприятливих умов туристичної діяльності. Державна туристична політика обмежена системою принципів, норм, ідей, що визначають пріоритети функціонування механізму державного управління туристичною галуззю, повинна ґрунтуватись на чинному законодавстві та декларуватись у відповідних документах.

В основі функціонування механізму державного управління туристичною галуззю на регіональному рівні лежить регіональна туристична політика, під якою розуміємо практичну діяльність відповідних державних інституцій у тісній співпраці та взаємодії з підприємницькими, науковими, освітніми та громадськими структурами щодо використання методів державного управління з метою досягнення визначених стратегічних завдань розвитку регіону. Метою регіональної туристичної політики є створення сприятливих умов розвитку туристичної галузі в регіоні для позитивного впливу туризму на загальний соціально-економічний стан території і, як наслідок, формування конкурентоспроможної регіональної економіки.

У дослідженні туристичної галузі важливо чітко розмежовувати зміст низки понять, серед яких туризм і рекреація, туристична галузь, туристична індустрія, туристична діяльність, туристично-рекреаційний регіон, туристична інфраструктура, туристично-рекреаційна місткість, туристичний продукт регіону, державна та регіональна туристична політика тощо. Усі ці поняття є основоположними в реалізації функцій державного та регіонального управління туристичною галуззю та визначені стратегічних завдань розвитку. Саме недоліки понятійно-категоріального апарату дослідження туристичної галузі є однією з причин недосконалості реалізації державної туристичної політики. Тому вкрай важливо на сучасному етапі спеціалізованим органам державної влади на найвищому рівні ініціювати процес розроблення і затвердження розгорнутого понятійно-категоріального апарату дослідження туризму з застосуванням наукових, освітніх, громадських бізнес-структур та врахуванням тих напрацювань, які відображені в сучасній науковій літературі, нормативно-правових документах та міжнародних актах.

Література

1. Про внесення змін до Закону України «Про туризм»: Закон України від 18 листопада 2003 року №1282-IV: Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15>.
2. Модельный закон о туристской деятельности, принят на XXVII пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 27-15 от 16 ноября 2006 года): Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_g17.
3. Гулич О. І. Методика формування стратегій сталого соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів [Текст] / О. І. Гулич, Л. С. Гринів, Н. М. Герасимчук / НАН України, Інститут регіональних досліджень. — Львів, 2008. — 52 с.
4. Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності, затверджена Наказом Державної туристичної адміністрації України, Державного комітету статистики України від 12.11.2003 р. № 142/394 (Зареєстровано в Мініст. України 8 грудня 2003 року за №1128/8449) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1128-03>.
5. Опанасюк Н. А. Конституційно-правові основи туризму в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 // Н. А. Опанасюк. — Київ, 2005 / Все о туризме. Туристическая бібліотека [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.tourlib.columb.net.ua/Lib/Aref_tourism/shmagenta.htm.

6. *Мініч І. М.* Соціальні чинники і функції інфраструктури туризму: соціологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. соціолог. наук : 22.00.04 // І. М. Мініч. — Київ, 2002. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/37924.html>
7. *Жукова Н. Л.* Розвиток системи маркетингу туристичних послуг [Текст] : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.06.01 // Н. Л. Жукова. — Донецьк, 2002. — 20 с.
8. Устойчивое развитие рекреационно-экономического комплекса Крыма [Текст] / Коллектив авторов; Под ред. д.э.н., проф. А. В. Ефремова. — Симферополь : Таврия, 2002. — 400 с.
9. *Полюга В. О.* Економічні і організаційні важелі регуляторної політики розвитку туризму [Текст] : автореф. дис. ... канд. економ. наук: спец. 08.02.03 // В. О. Полюга. — Ужгород, 2005. — 24 с.
10. *Шаптала О. С.* Державне управління сферою рекреаційного обслуговування в Автономній республіці Крим в умовах ринкових відносин [Текст] : автореф. дис. ... доктора наук з державного управління : 25.00.02 // О. С. Шаптала. — Київ, 2005. — 36 с.
11. Класифікація видів економічної діяльності. ДК 009:2010. Видання офіційне. — Київ: Держспоживстандарт України, 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
12. *Бобарікіна О. М.* Організація маркетингових досліджень туристичного продукту [Текст] : автореф. дис. ... канд. економ. наук: спец. 08.06.01// О. М. Бобарікіна. — Сімферополь, 2006. — 20 с.
13. *Дутчак С. В.* Туристсько-рекреаційні ресурси ландшафтів (на прикладі території Чернівецької області): автореф. дис. ... канд. географ. наук :11.00.11 // С. В. Дутчак. — Київ, 2008. — 20 с.
14. *Холловей Дж. К.* Туристический бізнес [Текст] / Дж. К. Холловей, Н. Тейлор. Пер. с 7-го англ. изд. — К. : Знання, 2007. — 798 с.
15. *Школа І. М.* Менеджмент туристичної індустрії [Текст] : навч. посіб. / За ред. проф. І. М. Школи. — Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. — 662 с.
16. *Борущак М.* Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів [Текст] : моногр. / М. Борущак. — Львів : ІРД НАН України, 2006. — 288 с.

Биль М.М., Гринькевич О. С.

ПОНЯТИЙНО-КАТЕГОРИАЛЬНЫЙ АППАРАТ ИССЛЕДОВАНИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ РЕГИОНА

Обобщенно подходы к определению основных понятий и категорий в исследовании туристической отрасли на региональном уровне. Предложены собственные определения туризма, туристической отрасли, туристического продукта региона, псевдотуризму, региональной туристической политики.

Ключевые слова: туризм, рекреация, туристическая деятельность, туристическая отрасль, туристическая инфраструктура, туристическая индустрия, рынок туристических услуг, туристический продукт, государственная и региональная туристическая политика.

Bil' M. M., Hrynn'kevych O. S.

THE CONCEPTUALAND CATEGORICALAPPARATUS OF TOURISM INDUSTRY RESEARCH IN THE REGION

The approaches to the basic concepts and categories in the study of the tourist industry at regional level are generalized. The own definition of tourism, tourist industry, regional tourist product, pseudo tourism, regional tourist policy are also offered.

Key words: tourism, recreation, tourism, tourist branch, tourist infrastructure, tourist industry, tourist service market, tourist product, state and regional tourist policy.

УДК 796.5

Лозинський Р. М.

ТУРИСТИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Досліджено особливості становлення, сучасний стан і перспективи розвитку туристичної освіти в незалежній Україні. Виділено та проаналізовано етапи становлення туристичної освіти в державі, охарактеризовано її сучасний стан, територіальну організацію, проблеми та шляхи розвитку.

Ключові слова: туризм, туристична освіта, туристична індустрія, фахівець з туризму, менеджмент.

Якісна туристична освіта є важливою запорукою гармонійного розвитку туристичної галузі в Україні. Зокрема, наявність фахівців високої кваліфікації з туризму вагомо сприяє інноваційно-інвестиційному спрямуванню розвитку туристичної індустрії в державі та її регіонах. Наукові дослідження стану туристичної освіти дають можливість встановити генезис найважливіших її сучасних проблем і визначити шляхи їх подолання, що й визначає актуальність статті.

Метою статті є дослідження особливостей становлення, сучасного стану та перспектив розвитку туристичної світи в незалежній Україні. Головними завданнями були: виділення й аналіз етапів розвитку туристичної освіти в Україні; характеристика її сучасного стану, територіальної організації, проблем і перспектив розвитку.

Інформаційною основою для написання статті були: публікації відомих українських фахівців із проблем педагогіки туризму, історії туризму в Україні, в тому числі історії туристичної світи [4; 6]; законодавство України у сфері туризму; нормативні акти державних установ і відомств, що пов'язані з розвитком туристичної галузі в Україні; Інтернет-ресурси, зокрема, відомості інформаційної системи «Конкурс» щодо вступу до вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації [2], інтернет-сторінки провідних українських вищих навчальних закладів туристичного профілю.

У ХХ ст. в Україні впродовж тривалого періоду повноцінної туристичної освіти не існувало, що було зумовлено особливостями розвитку туристичної галузі в колишньому Радянському Союзі, зокрема, нерозвиненістю мережі туроператорських і турагентських фірм, внаслідок неринкового характеру економіки в колишньому СРСР, значною роллю самодіяльного туризму. Усе це не створювало особливої потреби у фахівцях із менеджменту туризму. Підготовки кадрів з туризму здійснювалася здебільшого на спеціалізованих курсах. Важливою складовою туристичної освіти було також навчання громадських туристських кадрів для самодіяльного туризму. Головним центром туристичної освіти в Україні напередодні розпаду СРСР був Український навчально-методичний центр (УНМЦ) у системі Федерації профспілок України. Історія цього закладу розпочалася з Республіканських туристичних курсів, заснованих у Києві у 1972 р. В 1982 р. на базі цих курсів було створено Українську філію Всесоюзного Інституту підвищення кваліфікації працівників туристично-експкурсійних організацій, який у 1989 р. реорганізовано в Український навчально-методичний центр [6, с. 147].

З проголошенням незалежності України та переходом економіки до ринкових умов господарювання поступово почала зростати потреба у фахівцях з туризму різноманітного профілю, що стимулювало розвиток туристичної освіти у державі. В історії туристичної освіти незалежної України, на наш погляд, можна виділити чотири етапи: 1991–1996 pp.; 1997–2003 pp.; 2003–2009 pp., з 2010 р. до тепершнього часу.

На першому етапі, в перші роки незалежності, Україна перебувала у стані економічної кризи. Кризові явища охопили й туристичну галузь, що не викликало надто великої потреби у фахівцях із туризму. У цей період відбувалася реорганізація, відповідно до нових суспільних умов, установ, закладів і організацій, пов'язаних із туристичною освітою, створених у радянський період. Засновано також перші приватні навчальні заклади, що спеціалізувалися на підготовці фахівців для туристичної галузі. Зокрема, в 1992 р. УНМЦ набув статусу Українського інституту туризму (з 1996 р. — Інститут туризму Федерації професійних спілок України), в 1994 р. він отримав право на здійснення освітньої діяльності за III рівнем акредитації [4]. В 1992 р. засновано Донецький інститут туристичного бізнесу (ДІТБ) приватної форми власності.

Другий етап у розвитку туристичної освіти характеризується доволі швидким зростанням її популярності. Ліцензію на підготовку фахівців для туризму в цей період щороку отримували до десяти, а іноді й більше нових вищих навчальних закладів. Важливою особливістю цього етапу було те, що підготовка фахівців із туризму здійснювалася здебільшого у межах напряму «Менеджмент». На цьому етапі до процесу підготовки фахівців із туризму активно залучаються класичні університети. Наприклад, у Львівському національному університеті імені Івана Франка на кафедрі географії України підготовка фахівців з менеджменту туризму розпочалася ще у 1997 р.

Розвитку туристичної освіти в Україні наприкінці 90-их років ХХ ст. вагомо сприяло також поступове поліпшення економічної ситуації, в тому числі й в туристичній галузі. Туризм став одним з пріоритетних напрямків економічного розвитку держави, це було відображене у прийнятому ще в 1995 р. Законі України «Про туризм» [1]. Вагомим стимулом у розвитку туристичної освіти стало встановлення особливих вимог до кадрового забезпечення працівників туристичних фірм у ліцензійних умовах щодо здійснення господарської діяльності у сфері туризму: наявність у керівників туристичних фірм вищої освіти у галузі туризму (або стажу роботи); наявність певної кількості фахівців у штаті туроператорських і турагентських фірм з вищою освітою у галузі туризму (або стажу роботи). Ці вимоги до кадрового забезпечення залишаються незмінними впродовж багатьох років, попри часті зміни ліцензійних умов ведення господарської діяльності у сфері туризму наприкінці 90-их років ХХ ст. — у перше десятиліття ХХІ ст.

Третій етап у розвитку туристичної освіти передусім пов'язаний з впровадженням в державі нового напрямку підготовки фахівців — «Туризм». Зростання популярності туристичної освіти зрештою зробило очевидним необхідність введення до переліку напрямів підготовки фахівців у вищих навчальних закладах окремого напряму, пов'язаного виключно з туризмом. Відповідно, до «Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями», в квітні 2002 р. введено напрям «Туризм» [5]. У наступні роки ліцензію, що надавала право на підготовку фахівців з цього напряму, отримало десятки вищих навчальних закладів. За короткий період він став надзвичайно популярним, ввійшов до переліку напрямів, з яких щороку був найвищий конкурс серед абитурієнтів.

Четвертий етап у розвитку туристичної освіти наразі характеризується деяким зменшенням її популярності, що, з одного боку, можна пояснити поступовим насиченням ринку туристичної освіти, а з іншого — зменшенням загальної кількості абитурієнтів в Україні у зв'язку з досягненням віку навчання у вищих навчальних закладах осіб, народжених у середині 90-их років ХХ ст., в період піку демографічної кризи в державі.

На сьогодні в Україні про підготовку кадрів для сфери туризму та готельного господарства декларують близько 150 вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації. Перелік закладів III–IV рівнів акредитації, що готують фахівців за спеціальністю

«Туризм» з базовою (бакалавр) та повною (спеціаліст, магістр) освітою, є значно вужчим, він включає близько 50 вищих навчальних закладів (без філій й інших підрозділів).

У більшості держав Європи туристична освіта здебільшого розвивається за так званою «бінарною» системою, коли поряд з кафедрами туризму в класичних університетах, функціонують також спеціалізовані заклади, вузько зорієнтовані на підготовку фахівців у галузі туризму [3]. В Україні також існує декілька профільних вищих навчальних закладів, підготовка фахівців з туризму для яких є базовим напрямом (або одним з базових), але, крім них, є велика кількість інших навчальних закладів, де також представлено цей напрям підготовки.

Вузько спеціалізованих на туризм вищих навчальних закладів небагато, головне спрямування підготовки студентів у таких закладах, зазвичай, відображене в їх назві. Серед вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації в Україні на сьогодні існує лише декілька закладів, орієнтованих на туризм: Київський університет туризму, економіки і права; Львівський інститут економіки і туризму, Донецький інститут туристичного бізнесу, Інститут туризму Федерації професійних спілок України.

Підготовку студентів з напряму «Туризм» здійснюють чимало класичних університетів України. Відомими осередками підготовки фахівців з туризму є: Київський, Львівський, Харківський, Чернівецький, Волинський, Запорізький університети. Широко напрям «Туризм» представлено також в педагогічних університетах й інститутах України, а також у вищих навчальних закладах загальноекономічного та культурологічного спрямування. Оскільки туристична освіта вважається престижною, серед закладів, що готують фахівців із туризму, значною є частка приватних.

Вищі навчальні заклади, що здійснюють прийом на спеціальність «Туризм» є майже у всіх регіонах України, за винятком Житомирської та Рівненської областей (табл. 1). Найбільшим центром туристичної освіти в Україні є Київ. У ньому в 2011 р., за матеріалами інформаційної системи «Конкурс», прийом на туристичну спеціальність здійснювався в 11-х вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, а сумарний ліцензований обсяг прийому становив майже 2000 місць. До найбільших центрів туристичної освіти відносяться також Харків, Львів, Запоріжжя, Черкаси, Сімферополь, Івано-Франківськ, Миколаїв, Одеса (рис. 1). Територіальна організація туристичної освіти України частково пов’язана з

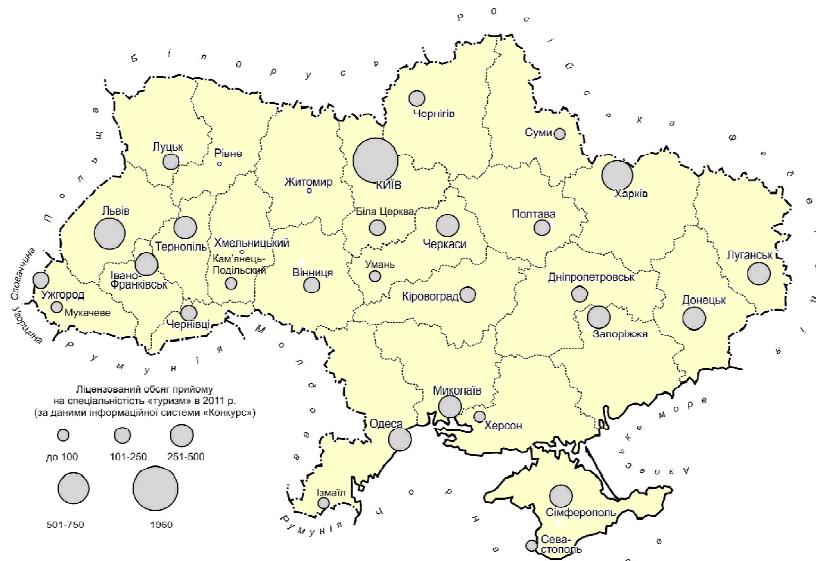


Рис. 1. Центри туристичної освіти в Україні (станом на осінь 2011 р.).

Таблиця 1
**Розподіл ліцензованого обсягу підготовки фахівців України за спеціальністю «Туризм»
за регіонами у 2011 р. (за матеріалами інформаційної системи «Конкурс»)**

Регіони України	Ліцензований обсяг підготовки фахівців			Кількість закладів, що здійснювали набір	
	Деннє навчання	Заочне навчання	Разом	Всього	В т. ч. філій та ін. підрозд.
АР Крим	240	210	450	3	2
Вінницька область	130	130	260	2	1
Волинська область	75	50	125	2	1
Дніпропетровська область	140	140	280	2	1
Донецька область	190	190	380	3	1
Житомирська область	—	—	—	—	—
Закарпатська область	175	125	300	4	1
Запорізька область	235	235	470	3	1
Івано-Франківська область	240	200	440	3	—
Кіївська область	100	100	200	1	1
Кіровоградська область	90	90	180	1	1
Луганська область	125	155	280	2	—
Львівська область	265	255	520	4	1
Миколаївська область	180	180	360	2	1
Одеська область	230	115	345	4	1
Полтавська область	90	90	180	1	1
Рівненська область	—	—	—	—	—
Сумська область	60	—	60	1	1
Тернопільська область	175	130	305	3	—
Харківська область	280	280	560	5	2
Херсонська область	120	90	210	2	1
Хмельницька область	50	—	50	1	1
Черкаська область	250	190	440	5	1
Чернівецька область	120	120	240	2	1
Чернігівська область	135	135	270	2	1
м. Київ	1210	750	1960	11	—
м. Севастополь	50	50	100	1	1
<i>Усього</i>	<i>5105</i>	<i>4160</i>	<i>9265</i>	<i>71</i>	<i>23</i>

особливостями розвитку туристичної галузі в регіонах держави. Зокрема, значний розвиток туристичної освіти в Карпатському регіоні, а також в приморських регіонах, значною мірою зумовлений туристичною спрямованістю їх економіки.

Туристичну освіту в Україні й далі надають не лише за напрямом «Туризм», а й за напрямом «Менеджмент». Зокрема, Донецький інститут туристичного бізнесу й Інститут туризму Федерації професійних спілок України здійснюють підготовку фахівців із туризму лише в межах напряму «Менеджмент».

На сьогодні можна стверджувати, що період найбільшої популярності туристичної освіти в Україні вже минає. В 2011 р. високий конкурс на спеціальність «Туризм» зберігся лише на заході України, де найбільшою є кількість абітурієнтів, натомість в інших регіонах держави кількість поданих заяв абітурієнтами була значно меншою, порівняно з попередніми роками.

Найближчим часом, на наш погляд, варто очікувати таких змін в системі туристичної освіти в державі:

— зменшуватиметься кількість абітурієнтів, що прагнуть здобувати туристичну освіту. Пов'язана ця тенденція, по-перше, із загальним зменшенням кількості

випускників середніх навчальних закладів у державі, по друге, із деяким зменшенням зацікавленості туристичною освітою, внаслідок поступового насичення цього освітнього сегменту фахівцями;

— зменшиться кількість вищих навчальних закладів, що готують фахівців із туризму, передусім коштом невеликих приватних закладів, що не витримуватимуть конкуренції з боку потужніших закладів;

— туристична освіта найефективніше розвиватиметься в головних осередках підготовки цього напряму фахівців для господарства держави: спеціалізованих закладах туристичного профілю та деяких найбільших університетах України.

Важливим для розвитку туристичної освіти буде проведення в Україні й Польщі в 2012 р. Чемпіонату Європи з Футболу (ЄВРО-2012). Якщо цей чемпіонат надасть нового поштовху в розвитку туризму — тоді варто очікувати збереження високого рівня популярності туристичної освіти. Якщо ж ефект у туристичній галузі від ЄВРО-2012 виявиться короткотривалим і не матиме значного впливу на подальший розвиток в Україні туристичної індустрії, можна очікувати зменшення популярності туристичної освіти, своєрідного «розчарування» в туризмі, що, відповідно, висуватиме нові вимоги до закладів туристичної освіти.

Література

1. Закон України «Про Туризм» [Текст] // Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 31. — С. 241; 2001 р., № 32. — С. 172.
2. Інформаційна система «Конкурс» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://vstup.info>.
3. Пальчук М. І. Современные тенденции профессионального туристического образования в странах ЕС [Текст] / Марина Пальчук // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи» (22–25 травня 2006 р.) : зб. наук. праць. — К., 2006. — С. 42–47.
4. Педагогіка туризму [Текст] : навч. посіб. / В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко, М. І. Скрипник та ін. — К. : Видавничий дім «Слово», 2004. — 296 с.
5. Про внесення змін до переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Наказ Міністерства освіти і науки України № 241 від 08.04.2002 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0854-04>.
6. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні [Текст] : навч. посіб. / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова / Передм. В. А. Смолія. — К. : Вища шк., 2002. — 195 с.

Лозинский Р. М.

ТУРИСТИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УКРАИНЕ: ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Исследованы особенности становления, современное состояние и перспективы развития туристического образования в независимой Украине. Выделены и проанализированы этапы становления туристического образования в государстве, охарактеризовано современное состояние, территориальную организацию, проблемы и перспективы развития.

Ключевые слова: туризм, туристическое образование, туристическая индустрия, специалист по туризму, менеджмент.

Lozynskyy R. M.

TOURIST EDUCATION IN UKRAINE: STAGES OF FORMATION, MODERN STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

The peculiarities of formation, modern state and prospects for the development of tourist education in independent Ukraine are investigated. The stages of tourist education development in the state are determined and analyzed. The modern state, territorial organization, problems and prospects for development are described.

Key words: tourism, tourist education, tourist industry, specialist in tourism, management.

УДК 379.85

Захарчин Р. М.

УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Аргументовано необхідність використання нових технологій управління та шляхів удосконалення навчального процесу; системно викладено прикладні аспекти удосконалення підготовки фахівців спеціальності туристичного і готельно-ресторанного спрямування на основі досвіду Львівського інституту економіки і туризму.

Ключові слова: *туристична діяльність, компетентність, фахове спрямування, зміст освіти, модель фахівця*

Структурна трансформація всіх форм життєдіяльності суспільства і галузей національної економіки вимагає системного переосмислення усталених понять, концепцій та практик в освітянській сфері.

Із розвитком інтеграційних процесів, побудови економіки знань, стрімкої інтелектуалізації суспільства, зростають вимоги до носіїв знань та природи їх пізнання, основи яких закладаються в освітянських інституціях. Сьогодні освіта покликана забезпечувати примноження інтелектуального потенціалу, тому її зміст повинен бути адекватним до сучасних викликів. У цьому контексті доцільно розглядати зміст освіти за формулою і суттю, шукати нові технології управління та шляхи удосконалення навчального процесу, який починається із формування навчальних планів.

Однак, практика сьогодення показує, що зміст освіти не зовсім відповідає вимогам глобалізаційного світу, навчальні заклади не в повній мірі забезпечують підготовку фахівців, які б володіли системним мисленням, поєднували високу професійність із креативністю, а знання не трансформуються у компетенцію. Відтак, якісна освіта за таких умов є сумнівним явищем.

Відсутність системно-цільового погляду на реформування освітянської сфері ще більше актуалізують досліджувану проблематику і вимагають її першочергового розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує про неабиякий інтерес до окресленої проблематики. І це не дивно, оскільки основною передумовою ефективного управління розвитком туристичної сфери є, крім природних ресурсів, людський ресурс, тобто, кваліфіковані менеджери, здатні відчувати кон'юнктуру ринку, володіти сучасним управлінським інструментарієм та системним прогнозуванням тенденцій формування політики в туристичній сфері. Однак, зауважимо, що більшість публікацій мають загальний характер, автори висвітлюють своє бачення, не прив'язуючись до конкретної сфери, зокрема, туризму. Серед важливих публікацій загально концептуального спрямування необхідно виділити фундаментальні праці вітчизняних науковців: С. Вовканича, в яких характеризуються компетенції та вимоги до фахівців, здатних працювати в знаннєвомісткій економіці [2], Н. Кузнецової, в яких зазначаються інноваційні підходи до формування кадрів [3], Н. Ревуцької [4], І. Рошик [5], О. Тимошенко [6], в яких аргументується необхідність появи нової парадигми підготовки компетентних фахівців. У цьому ж руслі описуються сучасні підходи до стилю управління, що ґрунтуються на знаннях [1], тобто, фактор знання є надзвичайно важливим у досягненні успіху організацій. Особливо його значимість зростає у туристичній галузі, в якій людський фактор є домінуючим, тому серед наукових праць галузевого спрямування (туризму) варто виділити наукову публікацію Цехмістрової Г. С. [7], в якій висвітлюються питання змісту підготовки кадрів для туристичної сфери. Однак, відсутні дослідження, в яких окреслена проблематика знайшла б комплексне відображення.

Мета статті полягає у системному викладі прикладних аспектів удосконалення підготовки фахівців спеціальностей туристичного і готельно-ресторанного спрямування на основі досвіду Львівського інституту економіки і туризму.

Вважаємо за доцільне розглянути практичні аспекти зазначеної проблеми з огляду на накопичений досвід і напрацьовану програмно-методичну базу у Львівському інституті економіки і туризму.

Формування концепції змісту освіти і процесу навчання у нашому навчальному закладі відбувалося з урахуванням закономірностей освітянської політики, регіональної специфіки, тенденцій розвитку туристичного бізнесу, порівняння світового досвіду освітянської практики. З огляду на це, перед нами постало складне завдання вдосконалення змісту підготовки фахівців першочергово через удосконалення змісту визначальних освітянських документів, зокрема навчальних планів та програм навчальних дисциплін, що відповідає вимогам підготовки сучасного знанневого працівника, актуальність якої підтверджується науковцями. Зокрема, професор Вовканич С. Й. наголошує, що «підготовка знанневого працівника не обмежується отриманням базової вищої освіти лише за рахунок засвоєння стандартних програм ВНЗ. Його відмінною особливістю є участь в освоєнні і творенні знань. Переважно такі працівники, на відміну від звичних, рутинних послуг у виробничому чи управлінському процесі, надають аналітичні послуги, в основі яких створення, модифікація і синтез знань» [2, с. 11].

Цілком підтримуючи прагнення оптимізувати предметну компоненту за рахунок інтегрування, об'єднання (приєднання) окремих дисциплін, насамперед фахового спрямування, що дозволить усунути ймовірність дублювання програмного матеріалу, зменшить кількість предметів і, відповідно, заходів підсумкового контролю, а також удосконалити структуру педнавантаження викладачів, ми, свого часу, здійснили такі кроки щодо вдосконалення структури і змісту навчальних планів спеціальностей туристичного і готельно-ресторанного спрямування, визначених вперше розробленими стандартами освіти (ОПП):

— по-перше, докорінно реформували не тільки структуру і зміст, а змінили саму сутність дисципліни «Фізичне виховання», якій надали всіх ознак фахової через включення розділів «спортивний туризм», «спортивно-ігрова анімація» як рівноцінних складових. Мету, завдання, програмний матеріал дисципліни підпорядкували не тільки забезпеченю підтримки та розвитку фізичного і морального здоров'я та комплексного формування розумових і фізичних якостей особистості, але також і формуванню навиків професійної компетенції в різних видах спортивного туризму та організації спортивно-ігрової анімації в туристично-готельній інфраструктурі. Для цього в програмі дисципліни передбачено достатній обсяг всіх видів навчальної діяльності (лекція, самостійна робота, індивідуальна робота, професійні тренінги), що дало змогу відійти від практики сухо спортивного (фізкультурного) контексту розуміння дисципліни та її спортивно-нормативного механізму досягнення результатів;

— по-друге, найсуттєвіші зміни ми внесли в блок фахових дисциплін, запропонувавши шлях інтегрування дисциплін, споріднених за суттю та формуванням професійних компетенцій. Зокрема, ми запровадили дисципліну «Рекреація» на базі об'єднання профільних «Рекреаційна географія», «Рекреаційні комплекси», «Рекреація», які забезпечували цілісний комплекс знань рекреації, включаючи ознайомлення з рекреаційними ресурсами різних країн. Однією з ключових дисциплін у системі підготовки фахівців туристичного профілю повинна бути дисципліна, зміст якої максимально зосереджений на технології надання туристичних послуг. На нашу думку, такою дисципліною може стати «Технологія туристичної справи», в якій ми запропонували об'єднання предметів

«Технологія туристичної діяльності» і «Технологія готельної справи», а також долучили предмет «Діяльність туристичної самодіяльної організації», оскільки в основі діяльності самодіяльних туристичних організацій є ознаки технологій надання туристичних послуг, що уможливлює формування туристичного продукту для споживачів масового туризму;

— по-третє, у циклі професійної та практичної підготовки пропонуємо інтегровану дисципліну «Організація туристичної справи» на базі укрупнення дисциплін, пов’язаних змістом і завданнями формування фахової компетенції;

— по-четверте, запропоновано у форматі програми єдиного предмету об’єднати «Організацію сфери туристичних послуг», «Туроперейтинг» («Організація туризму»), «Організацію транспортних подорожей», як рівноцінні складові (розділи), а також долучити таку складову, як «Організація анімаційної діяльності», оскільки всі перелічені складові утворюють єдиний процес створення і реалізації туристичного продукту. Доцільність приєднання навчальної дисципліни «Організація транспортних подорожей» до складу інтегрованого курсу, наше переконання, зумовлена тим, що у туризмі транспортні послуги входять до переліку основних видів послуг і є вагомою складовою туристичного продукту. Тому, для формування стійких, комплексних професійних знань, вмінь та навичок доцільно вивчати явище транспортних подорожей та перевезень як структурну складову турпродукту, щоб не розривати логічний цикл організації його виробництва;

— по-п’яте, із дисциплін «Технологія туристичної справи» і «Організація туристичної справи» вважаємо за доцільне вилучити такі складові, як «Технологія ресторанних послуг» та «Організація ресторанних послуг», об’єднавши їх в окрему дисципліну «Технологія і організація ресторанної справи» у циклі професійної та практичної підготовки, мотивуючи це тим, що надання і організація ресторанних послуг має свої особливості у виробничо-реалізаційному процесі та організації обслуговування споживачів туристичних послуг в різносторонніх аспектах цієї складової туристичного продукту.

Наведені приклади оптимізації предметної компоненти навчальних планів відображають наші концептуальні засади щодо вдосконалення навчального процесу як у цілому, так і в рамках підготовки за напрямами та спеціальностями «Туризм», «Готельно-ресторанна справа». Прогрес вбачаємо і в умілому підборі нормативних і вибіркових дисциплін та в їхній ефективній реалізації, в т. ч. через інтегровані курси та інтегровані види занять, які ми активно використовуємо, особливо на випускному курсі.

Беручи до уваги те, що для інноваційного розвитку цих галузей необхідна нова генерація інноваційних кадрів, спроможних мислити креативно, прагматично, і реалізовувати інноваційні ідеї, то, на нашу думку, саме такий підхід зумовить якісну підготовку сучасних фахівців, професіоналів туризму та готельно-ресторанної справи. Завдання системної підготовки якісного кадрового потенціалу для туризму і готельно-ресторанної справи є для нас найважливішим, і воно відповідає викликам сьогодення, оскільки, як стверджують дослідники із проблематики формування інноваційних кадрів, «освіта наділяє робочу силу продуктивними знаннями, сприяє нарощенню нових знань людини, стимулює процес продукування нових ідей» [3].

Із урахуванням цілої низки проведених змін, коригувань, трансформацій, інтегрувань предметної компоненти на виконання відповідних ухвал Вченої ради ЛПЕТ щодо оптимізації навчальних планів підготовки та спеціальностей «Туризм» і «Готельно-ресторанна справа», їх зміст на сьогоднішній день базується на шести основних складових (рис. 1), які, на наш погляд, відображають головні напрямки формування сучасної моделі фахівця, професіонала, продиктовані актуальними потребами туристичної та готельно-ресторанної індустрії.

Наукова складова, окрім, можливо, «Основ наукових досліджень», іншими окремими дисциплінами не визначена, але проходить через змістове навантаження

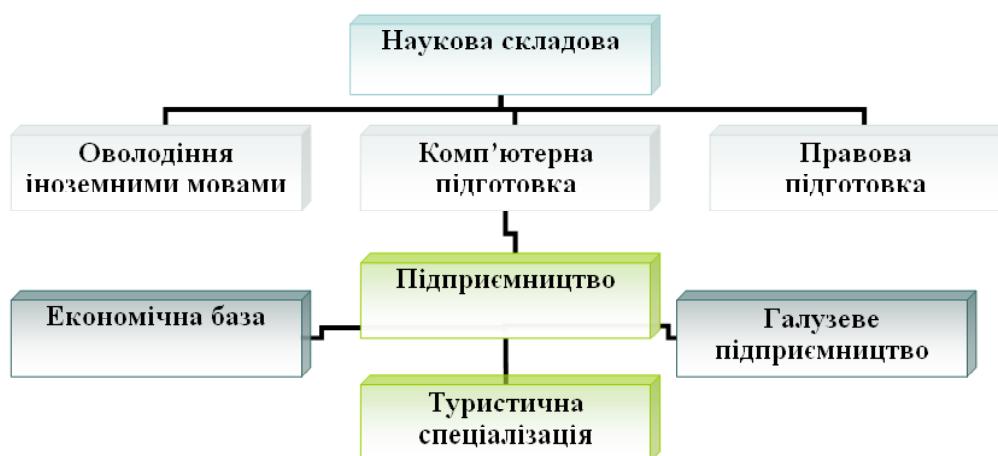


Рис. 1. Основні складові навчальних планів (джерело: власна розробка автора)

навчальних програм усіх предметів, а також реалізується через передбачені курсові роботи, індивідуальну творчу роботу студентів, окрім форми державної атестації, яку ми розглядаємо як інтегрований підсумок усієї навчальної, дослідницької і наукової діяльності. Ця складова спрямована на опанування методологією наукового дослідження в галузях туризму та готельно-ресторанної справи.

Складова «Оволодіння іноземними мовами» забезпечується запропонованими шістьма дисциплінами, як нормативними, так і вибірковими. Це, зокрема, «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Друга іноземна мова», «Ділова іноземна мова», «Друга ділова іноземна мова», Спецкурс іноземної мови за професійним спрямуванням (слов'янські мови), Спецкурс іноземної мови за професійним спрямуванням (італійська мова).

Мовна підготовка побудована у логічній послідовності, що дає можливість на базі попередньо вивченої основної мови закріпити і поглибити профільний, прикладний для туристичної та готельно-ресторанної індустрії зміст, набути необхідної мовної практики для фахової комунікації.

Окрім цього, ми створюємо студентам умови опанування додатковими іноземними мовами (наприклад, польською, італійською), що зумовлено географічним сусідством, регіональним міжнародним співробітництвом, конкретними діловими зв'язками нашого закладу із зарубіжними партнерами.

Складова «Комп'ютерна підготовка» охоплює дисципліни «Інформаційні системи і технології», «Інформаційні технології і системи в туристичній індустрії», «Інформаційні системи і технології в готельно-ресторанній справі». На нашу думку, ці дисципліни повинні реалізовуватися послідовно, без розриву у межах курсів, чи семестрів, що забезпечує логічну наступність підготовки студентів у контексті оволодіння першочергово базовими знаннями, а відтак — формувати сучасну інформаційну компетенцію у сфері технологій, що використовуються безпосередньо у туристичному та готельно-ресторанному бізнесі.

Складова «Правова підготовка» через блок профільних правничих дисциплін («Правознавство», «Правове регулювання туристичної діяльності», «Міжнародне право», «Право», «Договірне право»), які мають як загальне, так і профільне спрямування, забезпечує комплекс знань, необхідних для майбутньої професійної діяльності у правовому полі, та дозволяє вміло використовувати законодавство і нормативно-правову базу в корпоративних інтересах.

Складова «Підприємництво» у нашому баченні складається з двох блоків — «економічна база» та «галузеве підприємництво». Перший блок за рахунок фінансово-економічних дисциплін загального характеру («Економічна теорія», «Економіка підприємства», «Облік і аудит», «Фінанси», «Основи підприємництва») формує комплекс знань та умінь, що закладають основу економічної підготовки; другий — поглиблює, конкретизує та закріплює це в рамках майбутньої фахової компетенції в конкретних галузях.

Складова «Туристична спеціалізація» формується за рахунок варіативної частини навчального плану шляхом запровадження в систему підготовки на обох освітньо-кваліфікаційних рівнях окремих вузькоспеціалізованих дисциплін профільного характеру. Реалізуючи в предметній компоненті такі із них, як «Спеціалізований туризм», «Туристичне краснавство», «Туристичні ресурси України», ми надаємо студентам можливість глибше, предметніше ознайомитись із особливостями основних видів туризму в Україні (регіоні), специфікою створення і надання послуг у сфері готельно-ресторанного господарства, що, наше переконання, сприятиме випускникам у виборі сфери та місця працевлаштування, а також сприятиме їхній конкурентоспроможності на регіональному ринку праці.

Інноваційний розвиток туристичної та готельно-ресторанної сфери вимагають нової генерації кадрів, наділених сучасним мисленням, прагматичністю і мобільністю до коливань ринку, тому актуальними залишаються питання якісної підготовки кадрів. Завдання системної підготовки якісного кадрового потенціалу для туризму і готельно-ресторанної справи передбачає оптимізацію предметної компоненти навчальних планів, що відображають концептуальні засади удосконалення навчального процесу як у цілому, так і в рамках підготовки за напрямами та спеціальностями «Туризм», «Готельно-ресторанна справа». Досвід Львівського інституту економіки і туризму засвідчує про напрацьовану практику удосконалення структури і змісту навчальних планів спеціальностей туристичного і готельно-ресторанного спрямування, який полягає в умілому підборі нормативних і вибіркових дисциплін, та в їхній ефективній реалізації, в т. ч. через інтегровані курси та інтегровані види занять, які активно використовуються, особливо на випускному курсі.

Перспективи подальших досліджень необхідно розглядати в напрямку активізації методичного забезпечення пропонованих нами інновацій у вищій школі.

Література

1. Бенсік А., Богнар К. Критерії успіху діяльності організації, яка базується на знаннях, або необхідність зміни стилю управління [Текст] / А. Бенсік, К. Богнар // Проблеми та перспективи управління в економіці. — 2007. — № 2. — С. 50–59.
2. Вовканич С. Й. Теоретико-методологічні основи дослідження людського та інтелектуального капіталу в знаннєвомісткій економіці: концептуалізація понять [Текст] / С. Й. Вовканич, Л. К. Семів // Регіональна економіка. — 2007. — № 4. — С. 7–19.
3. Кузнецова Н. Б. Кадри інноваційного типу: сутність, значення та особливості формування в умовах розвитку інноваційної економіки [Текст] / Н. Б. Кузнецова // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 6 (96). — С. 115–121.
4. Ревуцька Н. В. Формування концепції інтелектуалізації бізнесу в сучасній парадигмі управління / Н. В. Ревуцька // Формування ринкової економіки [Текст] : збірник наук. праць. — Спец. Випуск: Економіка підприємства: теорія і практика. — Ч. II. — К. : КНЕУ, 2008. — С. 543–548.
5. Роцік І. А. Трансформація вищої освіти в контексті євро інтеграції [Текст] / І. А. Роцік // Менеджер. Вісник ДДУУ. Науковий журнал. — Донецьк, 2004. — № 3 (29). — С. 208–209.
6. Тимошенко О. В. Формування системи факторів конкурентоспроможності вищого навчального закладу [Текст] / О. В. Тимошенко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2003. — № 2. — С. 112–118.

7. Цехмістрова Г. С. До формування змісту підготовки кадрів для туристичної сфери [Текст] / Г. С. Цехмістрова // Науково-методичний збірник «Нові технології навчання» / Інститут інноваційних технологій змісту освіти МОН України. — К., 2009. — Вип. 56. — С. 10–14.

Захарчин Р. М.

УПРАВЛЕНИЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ: ПРИКЛАДНОЙ АСПЕКТ

Аргументирована необходимость использования новых технологий управления и путей совершенствования учебного процесса; системно изложены прикладные аспекты усовершенствования подготовки кадров специальностей туристического и гостинично-ресторанного профиля, учитывая опыт Львовского института экономики и туризма.

Ключевые слова: туристическая деятельность, компетентность, профессиональное направление, содержание образования

Zaharchyn R. M.

MANAGING OF TOURIST ACTIVITY IN THE LIGHT OF IMPROVING SPECIALISTS TRAINING: APPLIED ASPECT

The article proves the necessity of use of the new managing technologies and ways to improve the training process; systematically determines the applied aspects of improving the training process of specialists for tourist and hotel-restaurant spheres based upon the experience of Lviv Institute of Economy and Tourism.

Key words: tourist activity, competence, professional orientation, content of education, model of specialist.

УДК 378.147

Івашків Л. Я.

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті висвітлюються методи інтерактивних технологій у вищій школі. Проведено аналіз особливостей використання методів діалогу та дискусії у навчальному процесі.

Ключові слова: інтерактивні методи, діалог, дискусія, вища школа

Проблема активізації пізнавальної діяльності, розвитку самостійності і творчості тих, що навчаються, була і залишається одним з актуальних завдань педагогіки. Її реалізація у сучасній вищій школі сприятиме підготовці конкурентоспроможних висококваліфікованих фахівців, здатних до активної творчої діяльності й постійного самовдосконалення. Для цього необхідно підвищити якість освіти, зокрема, вводячи нові методи і засоби активного оволодіння спеціальністю, здійснювати навчання на основі творчої співпраці викладача і студента та поваги до його особи. Такі методи навчання мають спиратись не на монолог, а на діалог, на розвиток у студента здатності до самостійних суджень, вміння вести наукову суперечку.

Педагогіка співробітництва є основою сучасних концепцій освіти. Науковці пропонують розглядати її як особливого типу «проникаючу» технологію, яка є втіленням нового педагогічного мислення, джерелом прогресивних ідей і яка тісно чи іншою мірою входить до складу сучасних педагогічних технологій [3, с. 163; 10].

Відомо, що залежно від рівня пізнавальної активності в учбовому процесі розрізняють пасивне і активне навчання. Під час пасивного навчання той, хто навчається, виступає в ролі об'єкту учбової діяльності: він повинен засвоїти і відтворити матеріал, який передається йому викладачем або іншим джерелом знань. Це відбувається під час використання лекції-монологу, читання літератури. Студенти, у такому випадку, зазвичай, не співпрацюють один з одним і не виконують проблемних та пошукових завдань.

Під час активного навчання студенти стають суб'єктом учбової діяльності, вступають в діалог з викладачем, активно беруть участь в пізнавальному процесі, виконуючи творчі, пошукові та проблемні завдання. Вони здійснюють взаємодію один з одним під час виконання завдань в парі, групі.

Одним з сучасних напрямів «активного навчання» є інтерактивне навчання. Інтеракція у психології — це здатність взаємодіяти або знаходитися в режимі діалогу з кимось, бесіди. У педагогіці — це спосіб пізнання, здійснюаний у формах спільноти діяльності тих, хто навчається, під час якого усі учасники освітнього процесу взаємодіють один з одним, обмінюються інформацією, вирішують проблеми спільно, моделюють ситуації, оцінюють дії колег і свою власну поведінку, занурюються в реальну атмосферу ділової співпраці в процесі вирішування проблем.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про те, що інтерактивні технології розглядаються в контексті особистісно орієнтованих технологій. Цьому питанню присвячені дослідження К. О. Баханова, О. Л. Глотова, К. Ф. Нор, О. М. Пехоти, Л. В. Пироженко, О. І. Пометун, Г. П. П'ятакової, Г. А. Цукерман, О. Г. Ярошенко та ін. Використання інтерактивних та креативних методів у навчально-виховному процесі постійно привертає увагу різних учених і педагогів [2; 4; 6; 11; 12, с. 338–341].

На сьогодні розроблено велику кількість форм і методів інтерактивного навчання [2; 4; 9; 12, с. 338–341], до яких належать: евристична бесіда, презентація, дискусія, «мозкова атака», метод «круглого столу», метод «ділової гри», конкурси практичних робіт з їх обговоренням, ролеві ігри, тренінги, колективні рішення творчих завдань,

кейс-метод. Ці методи навчання у дидактичному процесі ВНЗ є доповненням та розширенням традиційних методів навчання.

Мета статті полягає у поглибленному аналізі особливостей використання дискусійних методів інтерактивного навчання в традиційних формах навчального процесу вищої школи.

Формування компетенції висококваліфікованого фахівця, професіонала у галузі туризму та готельно-ресторанної справи, можливе тільки через відповідний досвід діяльності та спілкування. Такий досвід може бути отриманий саме в режимі інтерактивного навчання, яке активно впроваджується у Львівському інституті економіки і туризму. Це інтегровані лекції зі студентами старших курсів (з декількох споріднених дисциплін), відкриті лекції викладачів із використанням інтерактивних методів навчання [7; 8].

Принципами інтерактивного навчання є взаємодія у діалозі; робота в малих групах на основі кооперації і співпраці; активно-рольова (ігрова) діяльність; тренінгові організації навчання.

Аналізуючи досвід впровадження інтерактивних методів і прийомів навчання, ми звернули особливу увагу на використання у педагогічному процесі таких методів, як діалог та дискусія. І. Мельникова [5, с. 90] у своєму науковому дослідженні зауважує, що спілкування «професор–студент» у системі вищої освіти є важливим функціональним і професійно значимим фактором педагогічної діяльності. Воно виконує особливу роль як засіб вирішення навчальних завдань, психолого-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу, а також як засіб організації взаємин «викладач–студент», що суттєво впливає на успішність навчання [5, с. 90].

В. Бабенко [1] назначає, що коли викладач підпорядковує матеріал лекції вирішенню конкретної проблеми, студенти не тільки сприймають думки лектора, але й здійснюють продуктивну діяльність, а саме: виконують те чи інше завдання, зіставляють різні точки зору та ін. На такій лекції діяльність студентів набуває пошукового характеру, що дозволяє забезпечити глибоке осмислення і розуміння навчальної інформації. Такий підхід забезпечує активізацію уваги аудиторії, встановлення більш тісних зв'язків між лектором і студентами, розуміння необхідності засвоєння знань, емоційний фон. Розумне використання на лекціях елементів практичних завдань дозволяє підняти її з рівня репродуктивної на рівень продуктивної [1].

Для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів на початку лекції–бесіди І. Мельничук [6] використовує такі інтерактивні методи, як інтелектуальна розминка у формі обміну думками, експрес-опитування, сократична бесіда, що дає змогу виявити певні прогалини у знаннях студентів. Зокрема, сократична бесіда здійснюється шляхом постановки викладачем в певній логічній послідовності таких запитань, які потребують від студента не готових відповідей, а аналізу певних явищ і фактів, висловлювання власних поглядів [6].

Участь слухачів у лекції–бесіді, лекції–діалозі можна забезпечити різними методами. Як на початку лекції, так і під час неї викладач ставить перед студентами запитання, мета яких не контроль засвоєння знань, а з'ясування думок і рівня обізнаності слухачів з певної проблематики, ступінь їхньої готовності до сприйняття наступного матеріалу. Запитання мають бути адресовані всій аудиторії і сформульовані у такий спосіб, щоб можна було дати однозначну відповідь. Враховуючи розбіжність чи одностайність у відповідях, лектор-педагог буде свої подальші міркування, маючи при цьому можливість найбільш доказово викласти наступну тезу виступу [10].

Діалог під час лекції може бути як прямим (безпосереднім), так і непрямим. Безпосередній діалог, у свою чергу, може бути відкритим, коли студенти самі висловлюють точку зору з певної проблеми, та закритим, коли викладач ставить перед аудиторією

запитання, робить психологічну паузу, щоб студенти продумали відповідь. Потім лектор сам відповідає, а слухачі мають можливість порівняти його відповідь із своєю власною. У непрямому діалозі педагог викладає матеріал так, щоб студент слідкував за його думками, ведучи із лектором внутрішній діалог.

Поступово входить у практику викладачів метод дискусії. Хоча цей метод давно і успішно використовується в навчальних закладах західного світу й забезпечує добре результати для вирішення тих завдань, де інші методи виявляються менш ефективними.

Дискусія — від латинського «*discussion*» розгляд, дослідження. У педагогіці це метод навчання, що підвищує інтенсивність та ефективність учебного процесу за рахунок активного включення студентів в колективний пошук істини. Це публічне обговорення або вільний обмін знаннями, судженнями, ідеями, думками з приводу якого-небудь спірного питання, проблеми. Її істотними рисами є поєднання діалогу і обговорення-суперечки, зіткнення різних точок зору, позицій.

Дискусію розглядають як метод інтерактивного навчання і як особливу технологію. В якості методу дискусія використовується в різних формах навчання: семінарських заняттях, соціально-психологічних тренінгах, ділових іграх, кейс-технологіях. Як технологія, дискусія й сама може включати інші методи та прийоми: «мозковий штурм», аналіз ситуацій тощо.

Темою дискусії може бути не будь-яке питання, а лише таке, яке допускає різні тлумачення й оцінки, тісно пов'язане з сучасним життям, особисто значиме для студента, впливає на його моральні і політичні погляди. Цінними є дискусії, що розглядають багатоаспектні проблеми (екологічні, економічні, соціальні). Це сприяє формуванню умінь у слухачів розглядати питання неоднозначно, багатосторонньо.

Лекція-дискусія передбачає активний обмін думками в інтервалах між логічними розділами лекції. Оскільки лекції-дискусії, дебати євищим рівнем проблемних лекцій, то вони, зазвичай, доповнюються системою проблемних семінарів, ділових ігор, самостійної роботи, що також є методичними засобами інтерактивних технологій навчання. Зокрема, Г. Селевко [11, с. 247] зазначає, що терміни «дискусія» і «дебати» — синоніми і означають «обговорення протиріч, суперечки, що відбувається і розв'язується засобами верbalного спілкування» [6; 11, с. 247].

За способом керування розрізняють вільні, не контролювані ведучим дискусії, і дискусії, що керуються. Ефективність дискусії залежить від наявних у її учасників знань, умінь, досвіду творчої та емоційно ціннісної діяльності.

Для викладача, який організовує учебну дискусію, результат, зазвичай, вже заздалегідь відомий. Метою тут є процес пошуку, який повинен привести до об'єктивно відомих, але суб'єктивно, з погляду тих, хто навчається, нових знань. Причому цей пошук повинен закономірно вести до запланованого педагогом завдання.

У процесі підготовки майбутніх фахівців у галузі оздоровчого харчування на лекціях і семінарських заняттях ми використовували такі прийоми введення в дискусію, як: постановка проблемних запитань, пропонування проблемної ситуації, її рольове програвання, демонстрація відеосюжету, або ж аналіз суперечливих висловлювань з певної теми й альтернативний вибір учасниками однієї з декількох точок зору, способів вирішення проблеми.

При веденні дискусії використовували такі приклади активізації її учасників: загострення протилежних точок зору, підбадьорювання і заохочення учасників суперечки репліками: «хороша думка», «цікавий підхід», «давайте подумаємо разом», «яка несподівана оригінальна відповідь». Доцільно допомагати тим, хто навчається формулювати свою думку, роздумувати разом з ними. Це дає можливість розвинути співпрацю між викладачем і учасниками, здійснювати гуманізацію учебного процесу.

Для підвищення ефективності обговорення проблеми під час дискусії, на нашу думку, можна також використовувати такі прийоми:

- запитання для уточнення думки, спонукання її чіткіше формулювати і аргументувати («Що ви маєте на увазі, коли говорите...?», «Як ви доведете, що це правильно?»);
- демонстрація нерозуміння — спонукання учасників повторити, уточнити своє судження («Я не зовсім розумію, що ви маєте на увазі. Уточніть, будь ласка»);
- парофраз — повторення ведучим висловлювань студентів, з метою стимулювання уточнення та переосмислення сказаного («Ви говорите, що...», «Чи правильно я зрозуміла, що...»);
- акцентуація на альтернативній точці зору;
- висловлювання сумніву, який дозволяє відкинути слабо аргументовані та непродумані висловлювання («Ви упевнені в тому, що стверджуєте?»);
- «доведення до абсурду» — викладач погоджується з висловленим твердженням, а потім робить з нього абсурдні висновки;
- свідоме висловлювання викладачем судження, яке викликає бурхливу реакцію та незгоду учасників, прагнення спростовувати цю думку і викласти іншу точку зору.

Для оволодіння уміннями доказу і спростування студентам пропонували застосовувати таку пам'ятку про порядок розумових дій:

- вислухавши формулювання питання, варто визначити, в чому полягає проблема;
- сформулювати гіпотезу (припущення);
- висловити припущення, аргументуючи його чітко, ясно, не повторюючи того, що вже сказане;
- уважно слухати аргументи товаришів, що мають протилежну точку зору, знаходити в них сильні і слабкі сторони;
- спростовувати аргументи.

На завершальному етапі дискусії скеровували її учасників на те, щоб вони зробили висновок, до якого привела дискусія, оскільки дискусія — це не тільки спосіб доказу і спростування, а спосіб вирішення спірної проблеми. Зазначивши шлях її вирішення, можна також поставити запитання, які вимагають нових рішень та нових роздумів.

Небезпеками при веденні дискусії можуть бути її перетворення в діалог, втрата керованості або ж дискусія може не відбутись через пасивність студентів, участь в ній лише невеликої частини аудиторії.

Головним наслідком добре організованої дискусії є активне, глибоке, особистісне засвоювання знань, розвиток комунікативних навичок і формування упевненості в собі, в її учасниках. Під час дискусії студенти можуть перевірити свої переконання та установки, піддаючи їх випробуванню. Крім того, дискусія забезпечує бачення того, наскільки добре група розуміє питання, що обговорюються, й не вимагає застосування формальних методів оцінки.

Отже, доповнення традиційних методів і форм навчання інтерактивними, сприяємо орієнтації освіти на формування у майбутніх випускників вищої школи найважливіших компетенцій їх професійної діяльності. Найбільш доцільними при цьому є методи проблемного навчання, діалогу та дискусії. Отримавши в результаті інтерактивного навчання відповідний досвід діяльності та спілкування, майбутній фахівець навчається погоджувати свої дії з діями партнера (зважати на думку іншого); йти на компроміс; уміти самостійно розвиватися й вдосконалюватись, якщо наявні здібності не відповідають сучасним вимогам.

Література

1. Бабенко В. М. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів під час лекційних занять із зарубіжної літератури / В. М. Бабенко [Текст] // Вісник Житомирського педагогічного університету. — 2004. — Вип. 15. — С. 10–13.
2. Боксгорн В. В. Креативні методи навчання у дидактичному процесі ВНЗ / В. В. Боксгорн [Текст] // Вісн. Черкаського нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. — 2009. — Вип. 144 : Педагогічні науки. — С. 15–19.
3. Вем'ян В. Г. Використання новітніх технологій у сучасній педагогіці / В. Г. Вем'ян, В. Л. Путачова [Текст] // Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії : зб. статей. — Х. : ФОП Александрова К. М. ; ІНЖЕК, 2010. — С. 162–167.
4. Лазарев М. І. Метод креативного навчання майбутніх інженерів технічних дисциплін / М. І. Лазарев, Н. П. Рубан [Текст] // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. — 2008. — № 20. — С. 177–185.
5. Мельникова І. М. Освітнє середовище і духовно-етичний розвиток молоді / І. М. Мельникова [Текст] // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. — 2004. — Вип. 40. — С. 88–94.
6. Мельничук І. М. Засоби інтерактивних технологій у традиційному навчанні соціальних працівників у вищій школі / І. М. Мельничук [Текст] // Вісн. Черкаського нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. — 2009. — Вип. 157 : Педагогічні науки. — С. 104–109.
7. Методичні рекомендації до проведення інтегрованої лекції на тему «Технологічні та економічні аспекти використання харчових добавок у новітніх технологіях харчування» з дисциплін «Новітні технології харчування», «Екологія та технологія продуктів оздоровчого і профілактичного призначення», «Економіка підприємств ресторанного господарства», «Польська мова» [Текст] : [уклад. Сливка Н. Б., Івашків Л. Я., Білоцерківська Т. М., Філь О. М.]. — Львів : ЛІЕТ, 2010. — 112 с.
8. Методичні рекомендації до проведення лекції за інноваційними технологіями із дисципліни «Технологія продуктів функціонального призначення» на тему «Функціональні інгредієнти: харчові волокна та поліненасичені жирні кислоти» [Текст] : [уклад. Івашків Л. Я.]. — Львів : ЛІЕТ, 2010. — 88 с.
9. Педагогічні технології [Текст] : навч. посібн. / О. С. Падалка, А. С. Нісімчук, І. О. Смолюк, О. Т. Шпак. — Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. — 252 с. — ISBN 5-88500-009-3.
10. Покровська О. А. Загальнотеоретичні та практичні аспекти лекцій та її різновидів як форми навчання / О. А. Покровська, В. В. Смирнов, Л. Ю. Самусєва [Текст] // Вісник ДонУЕТ. — № 2 (50). — 2011. — С. 145–150.
11. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий [Текст] / Г. К. Селевко. — В 2 т. — Т. 1. — М. : НИИ школьных технологий, 2006. — 816 с. — ISBN 5-87953-211-9.
12. Хугорской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения [Текст] / А. В. Хугорской. — М. : Изд-во МГУ, 2003. — 416 с. — ISBN 5-211-04710-9.

Івашків Л. Я.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ УЧЕБЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В статье освещаются методы интерактивных технологий в высшей школе. Проведен анализ особенностей использования методов диалога и дискуссии в учебном процессе.

Ключевые слова: интерактивные методы, диалог, дискуссия, высшая школа

Ivashkiv L. Ya.

INTERACTIVE METHODS OF STUDIES: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

The methods of interactive technologies at higher school are investigated in the article. The analysis of peculiarities of using the dialogue and discussion methods in an educational process is conducted.

Key words: interactive methods, dialogue, discussion, higher school.

УДК 004.738.5:338.487

Крап Н. П., Козій І. Я.

ЕЛЕМЕНТИ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ INTERNET-ТЕХНОЛОГІЙ

Запропоновано методику математичного моделювання інформації в сфері туристичних послуг з використанням інформаційно-пошукової системи «ТУРИ».

Ключові слова: туризм, тури, маркетинг, інтернет-маркетинг, модель.

В останні роки науковим базисом, що обумовлює стратегічний розвиток України в доступній для огляду перспективі, є концепція розвитку туристичної діяльності як комплексної, заснованої на використанні ініціативи, економічної самостійності, інноваційних можливостей бізнес-суб'єктів національного ринку та його територіально-галузевих складових. Саме туристична індустрія з її інноваційно-стратегічним потенціалом може створити необхідні умови для досягнення виробничо-економічної стабільності, активізації інвестиційних потоків, підвищення ефективності використання інвестицій і формування реальних передумов для поступального росту та якісного вдосконалення найважливіших соціально-економічних процесів.

Механізмом, здатним ініціювати широкий розвиток туристичної індустрії, активізувати діяльність у ній, є впровадження в управлінську практику принципів і методів сучасного маркетингу.

Більшість українських туристичних підприємств використовують лише окремі методи і прийоми маркетингу, тоді як розвиток туристичного ринку в Україні формує умови для цілеспрямованої і комплексної маркетингової діяльності, адже маркетинг забезпечує обґрунтованість управлінських рішень, виробничої і фінансової сторін, а також сфери збути підприємства, дозволяє привести у відповідність попит і пропозицію на ринку.

Сучасний стан економіки не можна уявити без використання інформаційних технологій, і зокрема Інтернету, який має багато переваг та можливостей для розвитку туристичного бізнесу, а саме:

- можливість оперативного розміщення та пошуку в Інтернет — інформації про «гарячі» тури, місця в готелях, квитки та можливість їх бронювання;
- цілодобова, ефективна і порівняно дешева реклама;
- велика економія коштів при використанні електронної пошти при співпраці з іноземними партнерами, туроператорами, готелями, транспортними компаніями тощо;
- можливість своєчасно отримувати інформацію про нові тури, знижки, політичу та економічну стабільність у різних країнах, новини законодавства у сфері туризму в цих країнах і т. п.

Успішна діяльність туристичного підприємства в сучасних ринкових умовах у значній мірі залежить від уміння правильно визначити та послідовно здійснювати маркетингову політику.

Використання Інтернету з маркетинговою метою стає одним з актуальних завдань туристичних підприємств [2]. Маркетингові дослідження у сфері туризму доцільно проводити з використанням міжнародних інформаційно-пошукових систем, які узагальнюють інформацію про відпочинок в різних країнах світу і призначенні для швидкого пошуку місце відпочинку, підбору готелів, замовлення турів, пошуку туристичних маршрутів. Але важливою проблемою є оптимізація такого пошуку.

Питання Інтернет-маркетингу є предметом наукових досліджень таких іноземних авторів, як Ф. Котлер, У. Хенсон, А. Хартман, Д. Еймор та інші. В них досліджується феномен віртуальної економіки, тенденції її розвитку, віртуальне мікро- та макромарке-

тингове середовище, WEB-можливості для ведення бізнесу, природа, формування та специфіка функціонування комплексу маркетингу в Інтернет-просторі, використовувані віртуальними компаніями бізнес-моделі.

Надзвичайно цікавою є одна з перших у світі праць У. Хенсона «Principles of Internet Marketing». В її основі — лекції учебного курсу «Принципи Інтернет-маркетингу», вперше прочитані у 1996 році в інтелектуальному центрі Сіліконової долини (США) — Стенфордському Університеті. В них теоретично обґрунтуються передумови становлення нового напряму маркетингу, розглядаються його специфічні риси та перспективні напрями розвитку на вже реально діючих віртуальних локальних ринках, систематизується та узагальнюється досвід провідних американських компаній з маркетингової діяльності в Інтернет.

Методичні й практичні аспекти бізнесу та інтернет-маркетингу в туризмі розглядали автори: А. Болгарін, Р. Гринспен, А. Дурович, М. Кабушкін, Т. Сергеєва, В. Туватова, Д. Угрин [4].

Питання адаптації основних положень традиційного маркетингу і розвитку теоретико-методичних основ інтернет-маркетингу туристичних послуг, структури відповідного комплексу інтернет-маркетингу не можна вважати повністю розв'язаними.

Актуальним питанням є оптимізація роботи у сфері туризму під час проведення маркетингових досліджень із використанням в першому наближенні інформаційно-пошукової системи «ТУРИ».

Туризм на сьогодні відповідає одній з найперспективніших та найдохідніших галузей України. Існує дуже велика кількість цікавих та привабливих туристичних історико-культурних пам'яток, сприятливі природні умови та інші фактори, що впливають на розвиток туризму.

Інтернет-технології мають дуже важливе значення у прогнозуванні та плануванні здійснення свого бізнес-плану туристичної фірми.

Сьогодні динамічний розвиток Інтернет-економіки глобально впливає на розвиток туристичного бізнесу і має стратегічне значення для його конкурентоспроможності в майбутньому. Інформаційно-пошукова система «ТУРИ» (www.tury.in.ua) призначена для огляду ринку туристичних послуг і швидкого пошуку та бронювання туру, доступ до відповідних баз даних, а також доступ до інформаційних ресурсів в багатьох країнах, готелях, забезпечення можливостей спілкування в on-line режимі.

Використовуючи систему «ТУРИ», можна розв'язувати наступні задачі:

— об'єднувати пропозиції туроператорів в єдиному інформаційному просторі для турагенств і туристів;

— концентрувати заявки турагенств в одному місці;

— оперативно керувати пропозиціями;

— проводити спілкування в on-line режимі.

В основі системи «ТУРИ» є оновлені бази даних, які охоплюють широкий спектр туристичного ринку. Окрім цін на тури, в системі максимально представлена інформація туристичного ринку: інформація про готелі, візи, карти, схеми, екскурсії, фотогалереї.

Використовуючи програму «ТУРИ», передбачається удосконалення цієї системи з подальшим розв'язанням таких завдань:

1. Уdosконалення нормативно-правової бази та гармонізація її з міжнародними стандартами:

— розроблення нормативних вимог до облаштування туристичних маршрутів і об'єктів туристичної інфраструктури;

— розроблення типових проектів об'єктів туристичної інфраструктури;

- обладнання інформаційними та дорожніми знаками, маршрутними покажчиками об'єктів показу та сервісу, місце надання послуг, відпочинку та рекреації, маршрутів подорожей, рекомендованих для туристичного відвідування;
- проведення досліджень інтенсивності туристичного руху, розроблення системи інформаційно-аналітичного прогнозування туристичних потоків;
- визначення туристичних маршрутів, переліку необхідних послуг, вимог до об'єктів туристичної інфраструктури та їх виробничих потужностей, розроблення схеми їх розташування на маршрутах.

2. Забезпечення інформаційної підтримки:

- здійснення заходів щодо створення інформаційних туристичних пунктів;
- розроблення та видання карт, схем, довідників, буклетів для автотуристів;
- створення інформаційного банку даних з планами туристичних маршрутів.

Для розв'язання задачі оптимізації процесів у сфері туристичного бізнесу використаємо вартісну функцію:

$$g([P_{11}, P_{12}][P_{21}, P_{22}]) \quad [4], \quad (1)$$

де P_{11} — множина послідовних операцій;

P_{12} — множина паралельних операцій;

P_{21} — множина апаратно реалізованих операцій;

P_{22} — множина програмно реалізованих операцій.

Вартісна функція повинна відповідати умовам [4]:

- вартісна функція паралельно з'єднаних підсистем

$$g_{par} = \sum_i g_{ci} + c_t \max_i(T_i), \quad (2)$$

де g_{ci} — вартість апаратних засобів i -ї підсистеми;

T_i — час виконання операції i -ю підсистемою;

c_t — вартість витрат часу;

- вартісна функція послідовно з'єднаних підсистем

$$g_{pos} = \sum_i g_{ci} + c_t \sum_i T_i. \quad (3)$$

Вираз вартісної функції отримується з допомогою алгоритмічної моделі інформаційно-обчислювальної системи (ІОС). Алгоритмічна модель дозволяє у єдиній формі подати як програмну, так і апаратну частини ІОС [4]. Алгоритмічні моделі програмних засобів ІОС в основному подають графічними схемами або записуються засобами алгоритмічних мов.

Для оцінювання динамічних змін комплексних показників якості ІОС, на основі якої оптимізуємо систему «ТУРИ», використовуємо методи оптимізації, зокрема, функціонал якості функціонування системи управління процесами (СУП) у сфері туристичного бізнесу задамо у вигляді:

$$J = \int_{t_0}^{t_k} f(q, u, s) dt, \quad (4)$$

де q — вектор заданих впливів (q_i — параметри системи, які, зокрема, характеризують показники якості процесів у сфері туристичних послуг);

u — вектор керувань;

s — вектор невизначених збурень;

t_0, t_k — інтервал часу, в якому розглядається процес (формування критеріального співвідношення для удосконаленої системи, пов'язаної з ризиками);

$f(q, u, s)$ — функція, що відображає показник якості оптимізованої системи (СУП).

Визначено функціонал оцінювання у формі $F = F^+$, який використовуємо для оптимізації таких категорій, як корисність, надійність, ефективність, імовірність удачі (імовірність досягнення поставленої мети — покращення якості туристичних послуг). У формі $F = F^-$ функціонал оцінювання використовується для оптимізації таких категорій: витрати, збитки, ризик.

Засоби Internet-маркетингу в управлінні туристичним бізнесом роблять будь-яку фірму більш конкурентоздатною за рахунок підвищення її керованості та адаптованості щодо змін ринкової кон'юнктури. Використання для автоматизації управління туристичним бізнесом удосконаленої інформаційно-пошукової системи, розробленої з використанням співвідношень (2)–(4) і системи «ТУРИ», дозволяє:

- підвищити ефективність управління фірмою за рахунок забезпечення туроператорів повною, оперативною і достовірною інформацією на основі єдиного банку даних;
- поліпшити діловодство за допомогою оптимізації і стандартизації документообігу, автоматизації найбільш трудомістких його процедур;
- понизити витрати на ведення справ за рахунок автоматизації процесів обробки інформації, регламентації і спрощення доступу туроператора до потрібної інформації;
- змінити характер праці туроператорів, звільнивши їх від виконання рутинної роботи, даючи можливість зосередитися на професійно важливих обов'язках;
- забезпечити надійний облік і контроль надходжень і витрачання коштів на всіх рівнях управління туристичною фірмою;
- гарантувати повну безпеку і цілісність даних на всіх етапах обробки інформації.

Тенденції й перспективи розвитку Інтернет-середовища в Україні припускають різке збільшення в найближчі роки кількості підприємств, що займаються Інтернет-бізнесом. Дослідження основних заходів маркетингу в Інтернеті показали, що віртуальний простір сприяє появі нових методів та форм ведення туристичного бізнесу.

Можливості глобальної комп'ютерної мережі Інтернет дозволяють використовувати її як ефективний засіб у діяльності туристичних фірм, передусім, в маркетингу. Мережа Інтернет дозволяє туристичним фірмам долучитись до сучасних технологій, відкриває нові форми роботи з клієнтами, забезпечує можливість постійної взаємодії з партнерами, а також доступ до різних інформаційних джерел. На жаль, в Україні Інтернет ще не набув достатнього поширення для ефективного маркетингу в мережі, проте, якщо фірма працює із зовнішнім ринком — без Інтернету не обйтися.

Доцільно використовувати проведені маркетингові дослідження діяльності туристичних фірм і запропонований в даній праці варіант математичного моделювання туристичних послуг із використанням Internet-технологій для вдосконалення нормативно-технічного забезпечення туристичної сфери.

Література

1. Банько В. Г. Туристська логістика [Текст] : навч. посібник / В. Г. Банько. — К. : Дакор ; К. : КНТ, 2008. — 202 с. — ISBN 978-966-373-358-6.
2. Литовченко І. Л. Методологічні аспекти Інтернет-маркетингу [Текст] / І. Л. Литовченко. — Київ : Наукова думка, 2009. — 194 с. : іл. — ISBN 978-966-00-08-775.
3. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України [Текст] / В. І. Мацола ; НАН України, Інститут регіональних досліджень. — Львів : [б. в.], 1997. — 259 с. — ISBN 966-02-0271-7.
4. Угрин Д. І. Методи та засоби інтеграції даних туристичної сфери [Текст] : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 01.05.03 / Дмитро Ілліч Угрин : [Нац. ун-т «Львів. політехніка】]. — Л., 2010. — 20 с. — Бібліogr. : С. 17–18 (20 назв).
5. Державна програма розвитку туризму на 2002–2010 роки : Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=583-2002-%EF>.

Krap N. P., Koziy I. Я.

**ЭЛЕМЕНТЫ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ
ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ INTERNET-
ТЕХНОЛОГИЙ**

Предложена методика математического моделирования информации в сфере туристических услуг с использованием информационно-поисковой системы «ТУРЫ».

Ключевые слова: туризм, туры, маркетинг, интернет-маркетинг, модель.

Krap N. P., Koziy I. Y.

**ELEMENTS OF MATHEMATICAL MODELING TOURIST SERVICES
USING INTERNET TECHNOLOGIES**

The methods of mathematical modeling information in the sphere of tourist services by means of using the information search system «Tury» (Tours) are offered.

Key words: tourism, tours, marketing, internet-marketing, model.

Розділ 3.
**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА УПРАВЛІНСЬКІ ОСНОВИ
ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 330.11

Бочан І. О.

**ВИСОКІ ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ЯК ФАКТОР ЗНИЖЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ, ПІДПРИЄМСТВ,
СУСПІЛЬСТВА: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД**

В статті з інституціональної позиції розглянуто вплив трансакційних витрат на конкуренто-спроможність економіки України, зокрема, складність та вартість процесу проходження дозвільних процедур на прикладі Львівської області.

Ключові слова: трансакційні витрати, інституціоналізм, тінізація економіки, фактори зниження трансакційних витрат.

Своєрідним напрямом в економічній науці є інституціоналізм, у системі аналізу якого є трансакційні витрати. Трансакційні витрати не пов'язані з виробничою діяльністю. Як правило, це витрати, пов'язані з пошуком інформації, проведенням переговорів та прийняттям рішень, забезпеченням контролю, проходженням етапів окремих бізнес-технологій. Це забезпечення доступу до ринків, отримання дозволів та погодження у контролюючих службах, державних адміністративних органах, забезпечені конкурентних переваг у підприємництві. Трансакція, як категорія, це будь-яка операція (дія, акт) економічного суб'єкта, в якому бере участь хоча б один з контрагентів, а також вона пов'язана з взаємодією з іншими суб'єктами економіки.

С. Архіреєв включає до трансакційних витрат непередбачуваних подій, дій контрагентів, а також витрати, пов'язані з можливими розбіжностями у розумінні положень контракту; витрати неузгодженості законодавства та інших нормативних актів; витрати опортуністичної поведінки [1, с. 9–10]. Опортунізм суб'єктів призводить до поведінкової невизначеності, нечесних дій щодо використання матеріальних благ та до додаткових витрат, які інколи можуть перешкодити тій чи іншій угоді та, навіть, зробити невигідним бізнес. До таких витрат можна віднести витрати на подолання інформаційної непрозорості.

Класики інституціоналізму Д. Норт, Дж. Уелліс, О. Уільямсон, досліджуючи трансакційні витрати, визначали їх як позавиробничі витрати на експлуатацію структур управління.

Перехід від командно-адміністративної до ринкової системи управління економікою характеризується зменшенням ролі держави. В міру значущості та ролі держави в економічних процесах за інституціональними підходами трансакційні витрати зростають. Йдеться, перш за все, про недостатній рівень сформованості конкурентного середовища, що призводить до створення нерівних умов функціонування економічних агентів за умов високого рівня корупції, яка часто призводить до криміналізації суспільства та економіки, створює передумови інституційного закріплення структур, які лобіюють вигідні рішення від органів державної влади.

Трансформація ринкової економіки України покликана активізувати інноваційну діяльність в економіці на основі розвитку ефективних інститутів, які б істотно мінімі-

зували трансакційні витрати. Високий рівень трансакційних витрат, несформованість інституційного середовища обертається значими негативними наслідками для держави, що проявляється у зниженні конкурентоспроможності економіки, погрішенні здатності протистояти істотним загрозам в економічній сфері, звуженні можливостей використання конкурентних переваг в міжнародному поділі праці.

Негативний вплив трансакційних витрат сприяє тінізації та криміналізації економіки, корупції, недостатності соціальної, екологічної та інших складників економічної безпеки країни.

На мікрорівні підприємства вступають у взаємодію через виникнення трансакційних витрат у стосунках з постачальниками, суб'єктами ринкової економіки, державою, конкурентами, інвесторами, споживачами, працівниками. На жаль, часто ці стосунки відбуваються поза правовим полем, частина товару (послуг) яких проводиться в межах нелегітимних трансакцій, які реалізують окремі тіньові трансакції. Це викриває ринкове конкурентне середовище.

О. Шепеленко зазначає, що «основною причиною існування нелегальної економіки є недосконалі трансакції, а також високі трансакційні витрати функціонування в рамках закону» [5, с. 13].

Зменшення та повернення трансакційних витрат до природного рівня потребує істотного удосконалення інституційного середовища.

За умови недостатньо ефективного інституційного середовища підприємницької діяльності істотними є трансакційні витрати суб'єктів, пов'язані зі сплатою неофіційних платежів, утримання юридичних служб, недоотримання інвестицій через втрату часу тощо. В табл. 1. подано інформацію про складність проходження окремих процедур, що породжує значний рівень трансакційних витрат, з якими зустрічаються підприємці Львівської області.

Діяльність органів державного управління щодо створення таких умов, при яких трансакційні витрати суб'єктів підприємництва у контексті впливу на діяльність підприємств є недостатньою. Так, процес проходження підприємцями дозвільних процедур є складним — оцінка склала 2,27 при максимальному значенні — 5.

Таблиця 1

Оцінка підприємцями ефективності політики органів державної влади з створення сприятливого щодо мінімізації трансакційних витрат підприємницького середовища у Львівській області у 2008 р.

Позиція оцінювання	Середній бал (максимальний — 5)
Легкість проходження дозвільних процедур для здійснення інвестиційної діяльності в сфері підприємництва на рівні області, міст та районів	2,27
Сприяння створенню нових робочих місць	2,40
Забезпечення дотримання умов для розвитку добросовісної конкуренції	2,37
Сприяння покращенню доступності суб'єктів підприємництва до фінансових ресурсів	2,27
Розвиток інфраструктури підтримки підприємництва	2,28
Розширення можливостей інформаційного забезпечення підприємців	2,64
Сприяння розвитку інноваційних технологій	2,11

* Регіональна програма розвитку малого підприємництва у Львівській області на 2007–2008 роки. — С. 15.

Крім того, проходження дозвільних процедур є особливо обтяжливим для вітчизняних малих середніх підприємств. Про це свідчать результати опитувань підприємців (на прикладі Львівської області) [4], які на практиці мають справу з проходженням дозвільних процедур:

- підприємці не задоволені умовами, створеними місцевою владою, для здійснення підприємницької діяльності (13,1 % — повністю не задоволені; 20,5 % — в цілому не задоволені; 45,4 % — задоволені лише окремими аспектами);

- серед факторів гальмування та розвитку підприємництва в регіоні окремі органи державної влади, які здійснюють дозвільні процедури, отримали такі оцінки: санстанція — 26,1 %; пожежний нагляд — 17,11 %; енергонагляд — 2,63 %; екологічний нагляд — 1,32 %;

- серед основних причин, які гальмують розвиток малого бізнесу, недосконалість дозвільної системи визнали 13,91 % підприємців у м. Львові та 8,9 % підприємців області;

- боротьбу з корумпованістю та усуненням бюрократичних перепон під час ведення бізнесу підприємці визначають першочерговими кроками органів державної влади для розвитку і підтримки бізнесу в регіоні (відповідно 47,12 % та 46,78 % серед усіх можливих заходів).

Під час проходження дозвільних процедур суб'єкти підприємництва зустрічаються з бюрократичними діями представників дозвільних офісів, що значно збільшує терміни цих процедур або взагалі унеможлилює їх. Це призводить до концентрації (монополізації) товарних ринків та механізму доступу до обмежених господарських ресурсів і прав діяльності, створення штучних бар'єрів у започаткуванні (здійсненні) роботи підприємств, корупції (рис. 1).

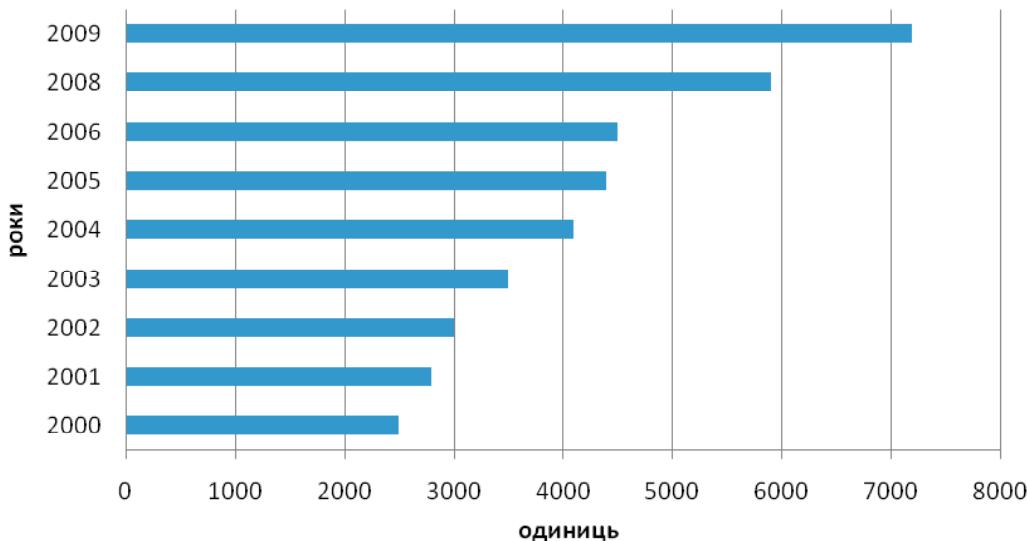


Рис. 1. Кількість дозвільних процедур на здійснення господарської діяльності в Україні, 2000–2009 pp. [3]

Значний рівень бюрократизму, інколи тривалість і складність проходження дозвільних процедур, необхідність додаткових витрат на лобіювання та (чи) пришвидшення їх проходження є перешкодою особливо для малих та середніх підприємств, які, в силу об'єктивних причин, інколи навіть відмовляються від їх проходження через обмеженість кадрових, фінансових ресурсів, коротший, порівняно з великими підприємствами, життєвий цикл діяльності (чи інвестиційних проектів тощо).

В Україні залишається високий рівень регуляторного навантаження на підприємства, яке у 2009 р. залишалось одним із найважчих навіть серед країн СНД (рис. 2).

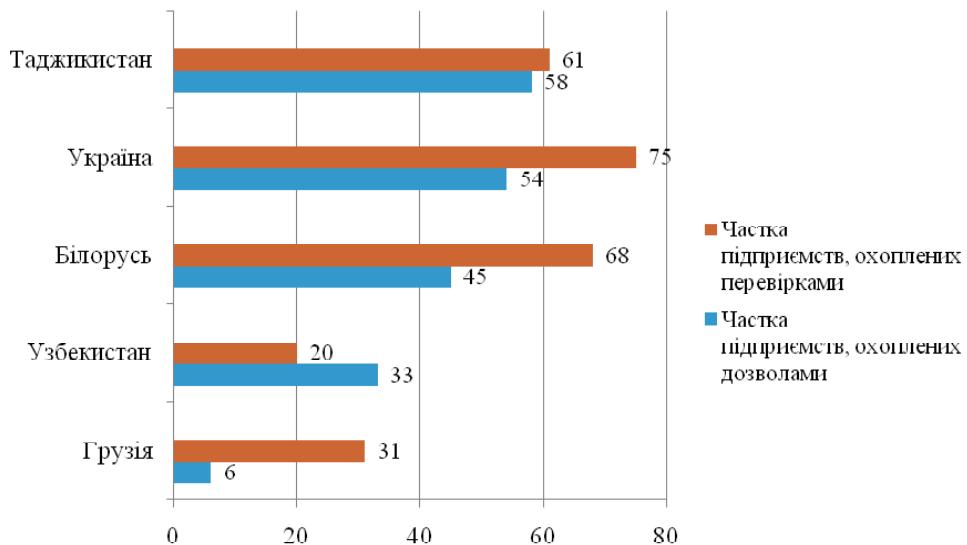


Рис. 2. Частка підприємств України, що охоплені дозволами та піддавалися перевірці у 2009 р. [2]

Як наслідок, підприємства змушені нести позавиробничі витрати, пов'язані з оплатою хабарів та фінансових витрат на так зване «вирішення питання», утриманням юридичної служби та працівників, які представляють інтереси підприємця у стосунках з дозвільними та погоджувальними службами.

Відсутність дієвих реформ у сфері покращення підприємницького середовища знижує конкурентоспроможність української економіки загалом.

Серед факторів, що дозволяють знизити трансакційні витрати підприємництва в Україні необхідно враховувати наступні:

- сприятливе економіко-правове підприємницьке поле (його продуманість з точки зору створення правовою системою економічних стимулів; простота та всеохопленість «правил гри»; низький рівень корупції та бюрократизації; наявність централізованого (державного) механізму підтримки (забезпечення) правопорядку, у т. ч. механізму вирішення конфліктів та примусу виконання договорів);
- законосулюнгність суб'єктів економіки (визнання чужих прав власності);
- високий рівень довіри в суспільстві;
- макроекономічна та політична стабільність, що знижує невизначеність та уможливлює довгострокове планування і знижує ризик інвестицій;
- оптимальний рівень податкового навантаження;
- розвиненість інформаційної інфраструктури економіки;
- сприятливий характер сформованих неформальних правил, звичаїв, традицій.

Формування цих умов є особливо важливим завданням на посттрансформаційному етапі розвитку економіки, оскільки вони характерні більшою мірою для розвинених ринкових економік, дозволяють знизити рівень трансакційних витрат та уможливлюють форми підприємницької взаємодії і кооперації.

Незважаючи на певні позитивні поступки, упродовж останніх років у покращенні інституційного середовища підприємницької діяльності, все ж можна стверджувати, що вони істотно впливають на високу динаміку трансакційних витрат, що стає передумовою сповільнення соціально-економічного розвитку України загалом.

Література

1. Архіреєв С. І. Трансакційні витрати в умовах ринкової трансформації [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.01.01. / С. І. Архіреєв / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. — Харків, 2002. — 34 с.
2. Бізнес-середовище в Україні / Міжнародна фінансова корпорація: IFC, 2009. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL : [http://www.ifc.org/ifcext/uspp.nsf/AttachmentsByTitle/IFC_Ukraine_BE_Survey_2007_UKR/\\$FILE/IFC_Ukraine_BE_Survey_2009_UKR.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/uspp.nsf/AttachmentsByTitle/IFC_Ukraine_BE_Survey_2007_UKR/$FILE/IFC_Ukraine_BE_Survey_2009_UKR.pdf).
3. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. Національна доповідь. Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL : <http://www.dkrp.gov.ua/doccatalog/document?id=118305>.
4. Регіональна програма розвитку малого підприємництва у Львівській області на 2007–2008 роки [Текст]. — Львів : BAT «Бібліос». — 40 с.
5. Шепеленко О. В. Управління трансакційними витратами в економіці України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. екон. наук : спец. 08.00.03 / Оксана Владиславівна Шепеленко. — Донецький національний університет. — Донецьк, 2008. — 34 с.

Бочан І. О.

**ВЫСОКИЕ ТРАНСАКЦИОННЫЕ ИЗДЕРЖКИ КАК ФАКТОР
СНИЖЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ГОСУДАРСТВА,
ПРЕДПРИЯТИЙ, ОБЩЕСТВА: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД**

В статье с институциональной позиции рассмотрено влияние трансакционных издержек на конкурентоспособность экономики Украины, в частности, сложность и стоимость процесса прохождения разрешительных процедур во Львовской области.

Ключевые слова: трансакционные издержки, институционализм, тенизация экономики, факторы снижения трансакционных издержек.

Bochan I. O.

**HIGH TRANSACTION COSTS AS A FACTOR OF REDUCING STATE,
COMPANIES, SOCIETY COMPETITIVENESS:
INSTITUTIONAL APPROACH**

The article on the institutional position analyzes the influence of transaction costs on the competitiveness of the economy of Ukraine, including the complexity and cost of the licensing procedures process (on the example of Lviv region).

Keywords: transaction costs, institutionalism, shadow economy, factors of reducing the transaction costs.

УДК: 338.48 (1-32)

Кудла Н. Є.

ВПЛИВ ТУРИЗМУ НА СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ

Теперішня суспільно-економічна ситуація спричиняє те, що у конкурентній боротьбі змагаються між собою не тільки регіони, області, райони, міста, а навіть найменші адміністративні одиниці — сільські ради. Відомо, що туризм займає важливе значення у світовій економіці і може у суттєвий спосіб впливати на сукупність суспільно-економічних процесів, що викликатиме багато позитивних змін у цій площині.

Ключові слова: туризм, збалансований розвиток, туристична політика, туристична індустрія.

Розвиток туризму вимагає обґрунтованих дій у сфері планування, введення і реалізації для того, щоб забезпечити його конкурентоздатність при врахуванні як умов і засобів локальної економіки, так і потреб туристів. Туристична індустрія повинна тісно кооперуватися з іншими галузями народного господарства з метою досягнення ефекту синергії та стимулювати суспільно-економічний розвиток визначені території. Не достатньо концентрувати увагу виключно на впровадженні інноваційних продуктів, технологій та змін у виробничо-організаційних процесах у туристичних підприємствах. Варто обміркувати роль туризму, яку він має виконувати, та цілі, які мають бути досягнуті. Європейський підхід ґрунтуються у цій проблематиці на доведенні тези, що туризм має розвиватися у збалансований спосіб, гармонійно здійснюючи позитивний вплив на регіональний розвиток. Важко не помітити тісного взаємозв'язку туристичної індустрії з всіма галузями народного господарства. Використання таких залежностей є можливим при одночасній зміні способу мислення про туризм, яке виникає із наявних знань. Можна сформулювати тезу, що невикористання економічного потенціалу туризму виникає з відсутності знань і розуміння сутності цього явища, що у підсумку гальмує суспільно-економічний розвиток визначені території чи регіону.

Проблематикою регіонального розвитку займається багато вітчизняних учених, які відзначають важливість диверсифікації діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, в тому числі з надання туристичних послуг. У наукових закордонних публікаціях все частіше можна зустріти використання таких понять, як збалансований, багатофункціональний, гармонійний суспільно-економічний розвиток, на який безпосередній вплив здійснює туризм.

Важливим чинником суспільно-економічного розвитку певної території є ефективне впровадження регіональної політики, яка ґрунтується на принципах збалансованості. Тому актуальним залишається питання ролі і значення туризму як стимулятора багатьох суспільно-економічних процесів.

Позитивний вплив туризму на локальну економіку у великій мірі здійснює концентрація туристичного руху. Його величина залежить, передусім, від характеру туристичної місцевості, тобто наявності туристичних атракцій. Оптимальний рівень наявності туристичних цінностей та добра комунікаційна доступність до місць туристичного прийняття мають велике значення для розвитку місцевої інфраструктури. Чим ширша пропозиція та атракційність туристичних об'єктів певної місцевості, тим більший вплив і значення туризму для локальної економіки.

Для того, щоб ефективно функціонували суб'єкти підприємницької діяльності та інші організації, які надають туристичні послуги, на визначеній території, необхідно формувати регіональні інфраструктурні елементи, у широкому розумінні цього поняття, а саме потрібно [5, с. 99]:

- активізувати розвиток місцевого сільського господарства та переробних підприємств, як джерела харчових продуктів, роздрібної торгівлі, а також суб'єктів, які займаються виробництвом будівельних матеріалів та будівництвом;
- розвивати сфери, які безпосередньо пов'язані з туризмом, наприклад, громадський транспорт, зв'язок, комунальне господарство, фінансово-страхові послуги, виробництво і реалізацію сувенірної продукції, які пов'язані з традицією і специфікою місцевості або регіону, пункти громадського правопорядку;
- розвивати технічну інфраструктуру, яка полягає у централізованому постачанні питної води, газу, електроенергії та водовідведення, що забезпечить охорону природних цінностей, довкілля;
- стимулювати розвиток соціальної інфраструктури (пункти охорони здоров'я, культурно-освітні та спортивно-рекреаційні об'єкти).

Після того, як наведені критерії будуть реалізовані, на визначеній території можна сподіватися на вагоміший вплив туризму на суспільно-виробничий її розвиток та отримання економічного ефекту, до якого відносять [2, с. 198]:

- валютні надходження;
- зміцнення економіки (на рівні району, області, регіону) завдяки виробництву товарів і послуг для туристів;
- більшу різноманітність та інтенсивність виробничої діяльності, особливо з використанням місцевих ресурсів і засобів;
- розвиток інвестиційної діяльності (місцевих, вітчизняних, закордонних інвесторів), який стимулюється зростанням інтенсивності туристичного руху;
- покращення комунального господарства шляхом розбудови туристичної інфраструктури;
- використання туристичної інфраструктури місцевою спільнотою;
- розвиток сектора послуг, який задовольняє потреби туристів і місцевого населення (наприклад, роздрібної торгівлі, спортивно-рекреаційні тощо);
- створення додаткових робочих місць у місцевостях, які не мають розвинутої промисловості або характеризуються обмеженими можливостями розвитку сільського господарства.

Зі спостережень та аналізу туристичної індустрії можна зробити висновок, що туризм на локальному чи регіональному рівні може відігравати домінуючу роль у стимулуванні господарчого розвитку та приносити економічну вигоду. Залежно від пропозиції туристичних підприємств та пропонування комплементарних благ і послуг, туризм може здійснювати на місцевість поляризаційний, стимулюючий та нейтральний вплив (рис. 1) [4, с. 22]



Рис. 1. Вплив туризму на розвиток території

Розглядаючи туризм, як поляризаційний (диференційований) чинник суспільного та економічного розвитку території, можна відмітити його вагомий і безпосередній вплив на цей процес. Більше того, цей чинник характерний для регіонів з високим ступенем атракційності, у яких окрім високого рангу туристичної атракційності та інфраструктури, добре функціонують економічні умови, які дозволяють досягати додаткові, у порівнянні з іншими територіями, вигоди. Такі можливості впливають на створення суб'єктів господарювання, які виготовляють і пропонують низку привабливих для туристів продуктів. У такий спосіб створюються сприятливі умови для розвитку інших секторів народного господарства певної території. Отже, розвиток туризму та сприятливі умови для формування локальної туристичної економіки певної місцевості створюють визначені передумови до комплексної спеціалізації, що в основному пов'язано з активізацією інших галузей народного господарства і визначаються потребами та попитом туристів. Цей процес може відбуватися ефективно за умов кооперації між суб'єктами підприємницької діяльності, а також державними установами, органами місцевого самоврядування і громадськими організаціями.

Туризм як стимуляційний чинник суспільно-економічного розвитку території характерний для місцевостей, регіонів, у яких туристична діяльність здійснює посередній вплив на локальну економіку. Це відбувається з причини функціонування інших галузей народного господарства, які мають домінуюче значення. Отже, туризм вважається додатковим чинником, який активізує і стимулює розвиток місцевої економіки. Нейтральне значення туризму проявляється тоді, коли надання туристичних послуг не впливає на суспільно-економічний розвиток певної території.

Туризм приносить багато переваг у суспільно-економічній площині, однак необхідно пам'ятати також про його негативний вплив (особливо враховуючи природне середовище). Ці загрози виникають із нерозвинutoї інфраструктури або недотримання організаторами туристичного руху раніше задекларованих денних обсягів туристичного навантаження [1, с. 134]. Залишаючи поза увагою цілу сферу дисфункцій туризму, з огляду на довкілля, варто представити негативні економічні наслідки від туризму у рекреаційно-відпочинкових місцевостях. З економічного бачення, певною загрозою для локальної туристичної економіки є надмірна залежність туризму від всього народного господарства. Так відбувається, коли маємо справу з таким явищем, яке визначається як «туристична монокультура». Особливістю її прояву є те, що туристична діяльність у певному регіоні чи місцевості генерує фінансові надходження тільки і виключно від надання послуг, оминаючи тим самим інші галузі народного господарства. У випадку, коли з'являється визначений чинник, який не сприяє та гальмує розвиток туризму, то настає спад виробництва і зменшується значення певної місцевості. Загалом, це виливається у кризові явища і накопичення багатьох економічних проблем всіх суб'єктів підприємницької діяльності, які надають туристичні послуги. Тому важливими заходами, які обумовлюють ефективний розвиток туризму, є планування економіки за критеріями багатофункціональності. До інших негативних економічних наслідків можна віднести: зростання цін на землю, продукти і послуги; інфляційні процеси, сезонність і безробіття, залежність від кон'юнктурних коливань, скуповування власності та певну економічну залежність.

У багатьох європейських країнах вплив туризму та розвиток території розглядається через поняття збалансованого розвитку, який в результаті формування і впровадження відповідної туристичної політики враховує диверсифікацію працевлаштування, збереження довкілля, охорону природних і культурних засобів. Історико-культурна спадщина, наявність краєвидів, якість послуг, що надаються, становлять критерії оцінки збалансованого туризму [3, с. 55]. Це першорядні та основні показники, які стосуються

будь-якої території. Важливим чинником, який сприяє розвитку, є формування стратегій територіальними адміністративними одиницями, виходячи з наявних існуючих засобів і людських та матеріальних ресурсів.

З метою виявлення і обмеження будь-яких негативних наслідків розвитку туризму та ефективного функціонування туристичної сфери на кожному територіальному рівні (регіональному, обласному, районному, міської чи сільської Ради) необхідне оволодіння важелями ринкових механізмів, здатність функціонування на конкурентоспроможних туристичних ринках та вміння впровадження ефективної управлінсько-маркетингової системи у регіональному і локальному укладі. Важливим знаряддям суспільно-економічного розвитку локальної туристичної індустрії є опрацювання і впровадження стратегії розвитку, а також здатність отримання ресурсів на її реалізацію та фінансування закладених цілей. У цьому контексті необхідно звернути особливу увагу на значення локальної економічної політики, в тому числі туристичної, яка може у ефективний спосіб формувати та активізувати діяльність суб'єктів господарювання на певній території.

Література

1. Кудла Н. Є. Екологізація туристичної діяльності [Текст] : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Географія та екологія: наука і освіта» / Н. Є. Кудла, Н. В. Клок. — Умань, 2010. — С. 134–137.
2. Gaworecki W. W. Turystyka / W. W. Gaworecki. — Warszawa : PWE, 2007. — 370 s.
3. Jalinik M. Uwarunkowania i czynniki rozwoju usług turystycznych na obszarach wiejskich / M. Jalinik. — Białystok : Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, 2009. — 260 s.
4. Kornak A. S. Zarządzanie turystyką i jej podmiotami w miejscowości i regionie / A. S. Kornak, A. Rapacz. — Wrocław : Akademia Ekonomiczne we Wrocławiu, 2001. — 229 s.
5. Soliński T. Innowacyjne zarządzanie rozwojem turystyki // Innowacyjność w turystyce : praca zbiorowa pod red. J. Krupy / T. Soliński. — Rzeszów. — PROCARPATHIA, 2010. — S. 98–115.

Кудла Н. Е.

ВЛИЯНИЕ ТУРИЗМА НА ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНА

Нынешняя общественно-экономическая ситуация приводит к тому, что в конкурентной борьбе соревнуются между собой не только регионы, области, районы, города, а также наименьшие административные единицы—сельские советы. Известно, что туризм занимает весомое значение в мировой экономике и может в существенный способ влиять на совокупность общественно-экономических процессов, что вызывать много положительных изменений в этой области.

Ключевые слова: туризм, сбалансированное развитие, туристическая политика, туристическая индустрия.

Kudla N. Ye.

THE INFLUENCE OF THE TOURISM ON THE SOCIALAND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

The present social and economic situation causes the fact, that in the competition not only regions, districts, cities, compete between themselves but even the smallest administrative units as village soviets. It is known that tourism occupies the importance in the world economy and can influence essentially the totality of social and economic processes that will create a lot of positive changes in this sphere.

Key words: tourism, balanced progress, policy of tourism, tourism industry.

УДК 316.62

Анісімович-Шевчук О. З.

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ УТВЕРДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ДЕРЖАВИ

Розглядаються особливості процесу демократизації суспільства. Зазначається роль політичної освіти у формуванні громадянської позиції особи. Аналізуються особливості туристичних маршрутів, пов'язаних із сучасними політичними процесами у світі.

Ключові слова: демократія, громадянин, політична освіта, туризм, політичні тури.

Сьогодні політичне життя є результатом демократичних змін. При цьому будь-яка спроба демократичного розвитку суспільства стає успішною лише тоді, коли суспільство є її основним суб'єктом, ґрунтуючись на демократії участі, ставлячи на перше місце не державу, а особу (особистість) (Барбер Б., Да́ль Р., Деггер Р., Лейн Р., Масуда Й., Тоффлер Е.). Перш за все доцільно відмітити, що одним із важливих чинників успішної інституціалізації демократії є легітимність інститутів, тобто розуміння значною частиною населення необхідності того або іншого інституту демократії та інформованості про його діяльність (не випадково набув чинності Закон України «Про доступ до публічної інформації» [1]). Адже легітимаційна політика — це завжди взаємодія суб'єкта впливу і суб'єкта визнання. Як взаємодія, легітимаційна політика можлива лише завдяки комунікації (Висоцький О., Кармак П., Дібров А. Н.).

Комуникація — це «слово з багатою історією» [13, с. 16]. Вона виникла і розвивалася разом із суспільством. Комуникація передбачає суб'єкт-суб'єктні стосунки, визначення в іншій людині суверенної особистості — це вже початок етичного ставлення людини до іншої людини. При цьому суб'єктом діяльності у політичній комунікації є людина як громадянин, як представник політичного об'єднання або державного органу; суб'єктом комунікації може бути і винятково політичне об'єднання або державний орган [20, с. 36].

Сьогодні розвиток комунікаційно-інформаційної інфраструктури та процеси інформаційної глобалізації надають індивіду кардинально нові можливості доступу до інформації, освіти, культурних надбань, дозволяють йому виступати не лише споживачем, а й джерелом інформації, комунікатором. Як зазначають дослідники, «народжується нова цивілізація, де комунікаційний зв'язок створює всі умови для повного життезабезпечення людини...» [18, с. 6]. А «для того, щоб зберегти і можливість розвитку, і демократію, політичні системи повинні перейти на нову стадію... Від того, як буде зустрінутий цей грандіозний виклик, залежить, до чого приведе кінцеве зміщення влади, яке вже зовсім близько, — до захисту чи до закабалення окремої людини» [18, с. 469]. Як зазначають сучасні дослідники (Габермас Ю. [4], Грачев М. Н. та Мадатов А. С. [5], Масуда Й. [10], Тоффлер Е. [18] та інші), потенціал демократії залежить від спроможності суспільства забезпечити участь громадян у політичному житті.

Метою написання статті є розкриття ролі громадян у сучасних політичних процесах та особливостей їх залучення до специфічного виду туризму, яким сьогодні виступає політичний туризм.

З появою громадянина як самостійного суб'єкта, що усвідомлює себе індивідуальним членом суспільства, наділений певним комплексом прав і свобод, і в той же час несе відповідальність перед суспільством, можна говорити й про розвиток громадянського суспільства (сфери спонтанного самовияву вільних індивідів і асоціацій громадян, які добровільно сформувалися та захищенні законом від прямого втручання і регламентації з боку органів державної влади). «Носії різноманітних соціальних статусів й інтересів, залишаючись незалежними від держави (а можливо, і від партій), не тільки

обмежують свавілля влади, але їй можуть сприяти формуванню нового, кращого типу громадян — більш інформованого, більш соціального за складом своєї свідомості, готового на жертви заради загального блага» [21, с. 100–101]. Відомий дослідник Габермас Ю., втілюючи ідеї громадянського суспільства [4], зазначав, що саме у межах суспільної сфери, відбуваються раціональні дебати та дискусії, за допомогою яких реалізується участь громадян у політичному житті суспільства. На основі інститутів громадянського суспільства формуються різноманітні об’єднання: благочинні фонди, клуби за інтересами. «В ідеалі громадянське суспільство створює проміжний рівень управління між індивідумом і державою. Воно здатне розв’язувати конфлікти і контролювати поведінку громадян, не звертаючись до механізмів суспільного (public) примусу» [4, с. 101]. Адже «суспільство є «природною» системою, що існує незалежно від акторів ... — учасників системи дії. Історія являє собою соціальну драму їх протиборства, ставкою якого є контроль за виробництвом суспільства самого себе шляхом використання знань, накопичення ресурсів, перевороту у системі цінностей» [12]. А саме політичне життя, у значній мірі, залежить від домінуючих у суспільстві цінностей, взірців поведінки, що склалися. Наприклад, «не можливо ввести монархічну форму правління там, де монархія у масовій свідомості не сприймається як цінність. Не можна утвердити принципи правової держави там, де народу не відомі інші взірці поведінки, крім безслівного підпорядкування правителю. Механізм легітимації забезпечує вироблення тих структурних утворень і норм, які чужі культурі даного суспільства. Якщо у масовій свідомості домінують уявлення про те, що влада ефективна лише тоді, коли вона зосереджена в руках одного правителя, то всі спроби провести у житті принципи розподілу влади будуть сприйматися у кращому випадку як чудацтво, данина моді» [14, с. 40].

Сучасне розуміння демократії потребує, з одного боку, певного рівня компетентності громадян, а, з іншого, політиків, громадських діячів, державних службовців. Розвиток політичної освіти є важливим завданням, що постає перед сучасною політичною системою. У суспільствах консолідованих демократій це завдання обумовлене необхідністю зберегти непорушність демократичних цінностей, інституцій та зразків поведінки. У тоталітарних і авторитарних суспільствах політична освіта виконує роль ідеологічного чинника, а в суспільствах, що перебувають у процесі переходу від тоталітарного чи авторитарного до демократичного врядування, завдання такої освіти пов’язане з необхідністю створити визначальну передумову перетворень, сприяти формуванню демократично налаштованих громадян.

На основі інформативності про політичний процес відбувається формування політичного мислення, оскільки лише політично інформована, освічена особистість здатна самостійно політично мислити (оцінити події і зміни, що відбуваються у політичному житті суспільства). Фактором формування і розвитку політичного мислення є особистий досвід суб’єкта, його участь у політичній діяльності, оскільки суттєвий вплив на свідомість суб’єкта спричиняють лише знання, які перевірені на досвіді. Ми погоджуємося із науковцем Рябовим С., який стверджував, що «потреби практичного застосування людьми політичних знань для досягнення конкретних цілей у суспільній взаємодії спричиняють існування політичного знання прикладного характеру. Отримання таких знань буває спрямоване на якомога більш ефективну мобілізацію ресурсів для розв’язання нагальних завдань громади та окремих суспільних груп» [17].

Тому, ми вважаємо, що розвиток демократичної політичної освіти шляхом створення та використання різноманітних політико-туристичних маршрутів сприятиме не обслуговуванню політиків у їхньому прагненні завоювати владу, досягти успіхів у кар’єрі, а слугуватиме формуванню відкритості роботи державних інститутів (напри-

лад, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, Адміністрації Президента), органів місцевого самоврядування; інформуватиме й навчатиме людей виявляти проблеми громадського життя, обговорювати шляхи їх розв'язання, демонструватиме свою публічність і т.д. Ніхто не заперечить, що становлення такого виду масового туризму в Україні, як політичний туризм, сприятиме утвердженню гуманістичних цінностей та демократичних стандартів держави. Розвиток політичного туризму сприятиме формуванню політичної культури, свідомості громадян, демонструватиме відкритість роботи органів державної влади, особливо, коли туризм здатен подолати тенденції ворожості, розколу, сепаратизму та низки інших взаємопов'язаних проблем інтеграції суспільства. Туристична діяльність сприятиме розширенню сфери свобод особистості, сфери прийняття самостійних, відповідальних політичних рішень.

Питання політичного туризму висвітлюються у праці Мойней М. [23], дослідженнях Шелдса Р. [25], Розенау Дж. [16] та інших. Цію проблематикою також цікавляться ю українські автори, зокрема Рудич Ф. М. [19]. Автори зазначають, що туристичні комунікації дозволяють встановлювати стосунки невимушено, ґрунтуються на добровільному спілкуванні, заснованому на довірі. Туризм здатен примирювати. Звичайно, забезпечити певну культуру спілкування та доброзичливі контакти повинні всі інститути суспільства, не лише політика, але й дипломатія, економіка, наука, освіта, мистецтво. Таке наше розуміння політичного туризму не суперечить й Закону України «Про туризм», згідно якого «туризм — це тимчасовий виїзд (подорож) осіб з постійного місця проживання з пізнавальною, оздоровчою, професійно-діловою, спортивною, релігійною та іншою метою на термін від 24 годин до одного року поспіль, без зайняття оплачуваною діяльністю в місці тимчасового перебування» [2].

Про зростання рівня зацікавленості людей політичним туризмом свідчить й те, що «Європейський парламент, з його відділами у Брюсселі та Страсбурзі, ще донедавна приваблював тільки шкільні групи та пенсіонерів. Сьогодні ситуація змінюється: євроустанова переживає справжній бум. ... тільки минулого року відвідали майже 300 тисяч туристів. Така популярність вищого законодавчого органу Євросоюзу спонукає депутатів до розширення туристичних можливостей установи, зауважила у інтерв'ю Радіо Свобода віце-президент Європарламенту Ізабель Дюран. ... Фахівці навіть називають цей новий феномен «політичним туризмом», а на рівні Євросоюзу вже говорять про створення окремої організації під назвою "Федерація політичного туризму"» [8]. «Громадянська свідомість + економічна криза = популярність Європарламенту. Європейський парламент — це нервовий центр рішень об'єднаної Європи і саме тому візити до цієї установи можна вважати інтелектуальним туризмом, бо саме так люди вчаться бути свідомими громадянами» [8]. Інтерес громадян країн Європейської співдружності пояснюється тим, що рішення, які ухвалює ця установа, стосуються їх безпосередньо і, зрештою, ухвалюються від їхнього імені. Європарламент вирішує багато питань, пов'язаних із повсякденним життям європейців. Тому це логічно, що європейці, подорожуючи, відвідують це місце, так само, як й американці звідусіль приїжджають до Вашингтона, аби відвідати Конгрес, Адміністрацію Президента США. [22].

До речі, професор Михальченко М. зазначає, що «багато навіть не здогадується, що криза, яку переживає сучасна Україна, пов'язана здебільшого із ситуацією в ідеологічній сфері» [11, с. 236]. Тому саме завдяки правильній розробці та розвитку нового туристичного продукту, в основу якого покладено буде принципи політичного туризму, — політична апатія, масова схильність до бюрократизації будь-якої публічної діяльності, правовий ніглізм, безвідповідальність, а також низка інших, відомих вад громадянського суспільства України — поступово замінююватимуться на цінності демократії.

Однак існує й інший бік проблеми функціонування феномену «політичний туризм», про який можна дізнатися із публікацій періоду виборів Президента України 2004 року. У той час окрім осіб (у тому числі іноземців), які прибували на Майдан з метою ознайомлення, можна було побачити й таких, які були присутніми задля отримання прибутку. Такі поїздки не можна ототожнювати з туризмом. У таких повідомленнях насторожує те, що мова йде не лише про громадян України, але й іноземців [3], які брали участь в політичних акціях на території іншої держави. А це вже можна розінити як втручання у справи іншої держави. За словами одного із «туристів» — це «люди з активною життєвою позицією, які всім цікавляться, всім, що відбувається у суспільстві, на просторі колишнього Союзу». У нього багато знайомих практично у всіх країнах СНД. Там всюди присутній російський фактор, всюди говорять російською, хоч політичні режими є різні, зі своєю специфікою. ... У межах політичних турів вони вже почали освоювати пострадянський простір» [3]. Побували подібні «туристи» у Львові під час святкування Дня Перемоги у травні 2011 року [7]. Якщо звернутися до історичних подій, то у кінці 20-х років XIX ст. «нову форму подорожей розпочали політичні рухи, які мали статус військових або напіввійськових, у своїй більшості молодіжних, часто з націоналістичною, а інколи навіть фашистською орієнтацією. Ці організації пропонували дешеві або практично безкоштовні поїздки для об'єднання людей або їх навчання в пропагандистських цілях, а також для того, щоб через країнознавство розвивати патріотичні почуття. Найбільш фашистський характер такі подорожі мали місце в націонал-соціалістичній Німеччині та в Італії» [15, с. 14–15].

«Туризм з певною метою» також починає активно розвиватися. Автори підручника «Міжнародний туризм і сфера послуг» [9], підтверджують, що до видів туризму з певною метою «можна віднести розважальний, навчальний, військовий, екстремальний» [9, с. 19] та багато інших. Події у сучасному світі свідчать також про те, що існують туристи-екстремали, які прагнуть потрапити у «гарячі точки» на планеті (Лівія, Єгипет, Туніс, Палестина). Існують фірми, які пропонують конкретні маршрути, зокрема в Північну Корею, Північну Ірландію, Грузію, Боснію і Сербію, Косово, Ефіопію [24].

Можливо, виконання громадянином певної ролі в певні періоди часу стомлює. Обираючи той чи інший об'єкт туризму, особа реалізує свої комплекси, бажання або намагається опанувати ту сферу чи область, яку вона в повсякденному житті не може осилити або подолати. У зв'язку з цим, туристичне життя розкриває прагнення, бажання людини, що можуть іноді шокувати суспільство. Відповідно, такий вид політичного туризму можна віднести до пригодницько-екстремального туризму, який «пов'язаний із фізичними навантаженнями, а іноді і з небезпекою для життя» [9, с. 19]. Одні з них, можливо, прагнуть отримати «задоволення від видовища», інші — побачити «історію майбутнього», адже «історія — це минуле політики, а політика — це сьогоднішній день історії» (Е. Фрімен).

Отже, наше переконання, сьогодні в Україні потрібно не лише визнати існування політичного туризму, але й на нормативно-правовому рівні врегулювати такий вид подорожей. Відомий американський фахівець в галузі міжнародних відносин Розенау Дж., говорячи про структурні зміни, які відбулися в міжнародній політиці, зазначав, що сьогодні «головною дійовою особою стає вже не держава, а конкретна особистість. Результати змін у сфері міжнародних відносин є досягненням так званого міжнародного континууму, символічними постатями якого виступають турист і терорист» [16]. Тому українські парламентарі повинні зрозуміти, що головна мета розвитку політичного туризму — це демонстрування відкритості, публічності роботи головних органів управління та місцевого самоврядування, це також культивування базових цінностей демократії,

формування готовності особистості діяти відповідно до вимог законності та справедливості. Важливою складовою змісту політичного туризму, як складової політичної освіти, має бути підготовка індивіда до компетентної й відповідальної участі у житті громади та суспільства, а політичний туризм повинен визначатися як подорож з пізнавальною, освітньою, а також, іноді, й з пригодницько-екстремальною метою, без одержання доходів у місці відрядження і втручання у внутрішні справи держави.

Література

1. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р. // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-17>.
2. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://jurisconsult.net.ua/zakoni/355-zakon-ukrayini-pro-turizm.html>.
3. Архипелаг Крым — в моде политический туризм // Новый регион [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nr2.ru/crimea/78694.html>.
4. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості : дослідження категорії громадянське суспільство / Пер. з нім. А. Онишко / Юрген Габермас. — Львів : Центр гуманіст. досл. ЛНУ імені Івана Франка, 2002. — 318 с.
5. Грачев М. Н., Мадатов А. С. Демократия: методология исследования, анализ перспектив / М. Н. Грачев, А. С. Мадатов. — М. : Изд-во «АЛКИГАММА», 2004. — 128 с.
6. Дойч К. Народи, нації та комунікація // Націоналізм : Антологія / Карл Дойч. — К. : Смолоскип, 2000. — С. 547–548.
7. День перемоги у Львові // Українська правда [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/photo-video/2011/05/10/6178359>.
8. Єреміца В. «Політичний туризм» : інтерес європейців до установ ЄС зростає [Електронний ресурс] / В. Єреміца. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/articleprintview/2004335.html>.
9. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. Міжнародний туризм і сфера послуг : [Текст] підруч. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. — К. : Знання, 2008. — 661 с.
10. Масуда Й. Комп'ютотія // Філософська і соціологічна думка / Й. Масуда. — 1993. — № 6. — С. 36–50.
11. Михальченко М. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? [Текст] : моногр. / М. Михальченко. — К. : Институт социологии НАНУ, 2001. — 440 с.
12. Цит. за Панарин А. С. Філософія політики. — Tourain A. La societeinvisible: regard 1974–1976. — Р. 10.
13. Пітерс Джон Дарем. Словеса на вітрі: історія ідеї комунікації [Текст] / Пер. з англ. А. Іщенка / Пітерс Джон Дарем. — К. : Вид. дім КМ «Академія», 2004. — 302 с.
14. Пушкарєва Г. Политическая система : синергетический поход [Текст] / Г. Пушкарєва // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 12. Политические науки. — 2001. — № 6. — С. 32–49.
15. Розвиток туристичного бізнесу регіону [Текст] : навч. посіб. / За ред. док. екон. наук, проф. Школи І. М. — Чернівці : Книги-XXI, 2007. — 292 с.
16. Розенау Дж. К исследованию взаимопрересечения внутриполитической и международной систем // Теория международных отношений: Хрестоматия / Сост., науч. ред. и comment. П. А. Цыганкова [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://grachev62.narod.ru/tmo/chapt14.html>.
17. Рябов С. До обґрунтування концепції політичної освіти в Україні // Політична освіта в Україні: проблеми та перспективи розвитку: Лабораторія законодавчих ініціатив [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.parliament.org.ua/index.php?action=magazine&id=9&ar_id=1079&iar_id=651&as=2.
18. Тоффлер Э. Метаморфозы власти [Текст] : пер. с англ. / Э. Тоффлер. — М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. — 669, [3] с. — (Philosophy).
19. Рудич Ф. М. Туризм і політологія // Філософія туризму. — К. : Кондор, 2004. — 268 с. — Серія туристична книга [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/filotur112.htm.

20. Чудинов А. П. Политическая лингвистика [Текст] / А. П. Чудинов. — М., 2007. — 256 с.
21. Шміттер Філіп К., Карл Террі Ліннц. Що таке демократія... а що — ні // Глобальне відродження демократії / За ред. Даймонда Л. і Платтнера М. — Львів : Ахілл, 2004. — С. 96–109.
22. D.C.'s Best Political Tours [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.hotel-scheap.org/discount-travel-blog/entertainment/d-c-s-best-political-tours/>; <http://www.globatron.org/akbar-lightning/political-tourism>.
23. Moynagh M. Political Tourism and Its Texts / Maureen Moynagh. — Toronto : University of Toronto Press Incorporated, 2008. — 301 p.
24. Political tours: current affairs at first hand [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.politicaltours.com/>; Alternative tours (Political tours) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.alternativetours.ps/cmsms/index.php?page=political-tours>.
25. Shields Rob. Political Tourism Mapping Memory and the Future at Quebec City // Stephen P. Hanna and Vincent J. Del. Mapping Tourism [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kriso.ee/Mapping-Tourism-illustrated-edition/db/9780816639564.html>.

Анисимович-Шевчук О. З.

РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В КОНТЕКСТЕ УТВЕРЖДЕНИЯ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ СТАНДАРТОВ ГОСУДАРСТВА

Рассматриваются особенности процесса демократизации общества. Отмечается роль политического образования в формировании гражданской позиции лица. Анализируются особенности туристических маршрутов, связанных с современными политическими процессами в мире.

Ключевые слова: демократия, гражданин, политическое образование, туризм, политические туры.

Anisimovych-Shevchuk O. Z.

TOURISM DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF STRENGTHENING THE DEMOCRATIC STANDARDS OF THE STATE

The peculiarities of the process of society democratization are researched. The role of political education in the citizenship identity formation is reported. The characteristics of tourist products related to modern political process in the world are analyzed.

Key words: democracy, citizen, political education, tourism, political tours.

УДК 658.114:336.581

Погребняк Л. В.

ІНВЕСТИЦІЇ В БІЗНЕС-ПОСЛУГИ ТА ТУРИЗМ — МАЙБУТНЄ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Аналізуються підходи та наводяться визначення понять кластерів бізнес-послуг і туризму. Доводиться необхідність інвестування в бізнес-послуги та туризм на регіональному рівні в сучасних умовах.

Ключові слова: інвестиції, фінансова галузь, прямі іноземні інвестиції, туризм, сільський туризм.

Туризм — один з видів активного відпочинку, поширений з різною інтенсивністю майже в усіх країнах світу. Як правило, надання туристичних послуг є формою підприємницької діяльності, тобто передбачає одержання прибутку. У деяких державах люди, яких можна побачити на вулицях, є виключно або туристи, або обслуговуючий персонал.

Зараз в Західному регіоні великі підприємства, на яких працювало міське та частина сільського населення, припинили діяльність. Агропропромислові комплекси зруйновано. У структурі економіки значну роль відіграє малий та середній бізнес, зокрема туристичний. Також інвестування фінансової галузі, як і розвиток інфраструктури міста в цілому, стимулює розвиток туризму. Для розвитку такого виду туризму, як сільський, проблемним залишається формування інвестиційної привабливості території.

Важливо те, що туризм, в тому числі й сільський, проголошено одним із пріоритетних напрямків розвитку господарського комплексу України. Оцінку інвестиційної діяльності було здійснено багатьма вітчизняними та іноземними вченими-економістами такі як Г. Александер, Дж. Бейлі, Г. Бірман, А. Бистряков, І. Бланк, П. Віленський, А. Гойко, А. Загородній, В. Захарченко, А. Марголін, А. Мертенс, Ю. Несветаєв, А. Пересада, В. Царьов, Д. Черваньов, Є. Четиркін, У. Шарп, Є. Шилов, С. Шмідт. Але їхні праці присвячені методології інвестування у великі промислові підприємства. Тому оцінка інвестицій у розвиток фінансової галузі та інфраструктури міста є особливо актуальним в сучасних умовах господарювання.

Метою наукового дослідження є обґрунтування чинників інвестиційної привабливості міста та наявній очікувані результати інвестицій.

Наше місто має добрий потенціал. Львів посів третю сходинку у рейтингу європейських міст та регіонів щодо стратегії залучення прямих іноземних інвестицій. Такі дані у лютому 2010 року оприлюднило британське видання «Financial Times» у рейтингу «European Cities-Regions of the Future 2010/11». Наскільки регіони світу привабливі для інвесторів визначали за допомогою незалежної бази даних, досліджуючи 223 європейські міста та 142 європейські регіони. Львів також посів четверту сходинку щодо наявності людського потенціалу і третю за аналізом економічної ефективності.

Починаючи з 2006 р., місто вже розпочало активно готуватись до проведення Чемпіонату Європи з футболу. Саме ЄВРО-2012 дає Львову багато можливостей присвоїти темпи економічного розвитку. Основними країнами-інвесторами у міську інфраструктуру за чотири роки були: Кіпр, Польща, Австрія, США, Німеччина та ін. Коли ж йде мова про Кіпр, то маються на увазі внутрішні інвестори, тому що більшість українських олігархів формують свої активи в офшорних зонах, страхуючи себе від політичних, економічних ризиків, рейдерських нападів та, певною мірою, уникаючи сплати податку на прибуток. Тож ці кошти повертаються назад вже у вигляді інвестицій. Обсяг іноземних інвестицій у Львів за один 2007 р. дорівнював їхньому сумарному числу за попередні 16 років і становив близько 285 млн. дол. США. Далі, у зв'язку з

кризою, показники почали спадати до 202 млн. дол. США — в 2008 р. та 180 млн. дол. США — в 2009 р. [2].

Останні проекти 2009 р. у Львові — це «Кінг Крос Леополіс» — італійська інвестиція вартістю 100 млн. дол. США, хоча процес входження на ринок почався ще у 2007–2008 рр. Іншим пунктом у цьому описі є ТЦ «Опера Пасаж» — це інвестиції фінської групи у 12 млн. євро, яка володіє готелем «Леополіс». Для закордонних інвесторів ринок добре знайомий і вони лише розширили його [4]. Від сьогодні до Євро-2012 не очікується якихось значних капіталовкладень тому, що вже немає часу [5]. Ніхто не хоче мати недобудований об'єкт на період проведення ЄВРО-2012.

Основною галуззю, у яку надходять прямі іноземні інвестиції, є фінансова галузь, на яку припадає 50 % усіх прямих вкладів протягом 2005–2009 рр. У Львові найбільше викуповувалися банківські установи. Великою мірою криза, яку ми мали на ринку споживчого кредитування, була спричинена діяльністю іноземних банків. Оскільки попит був величезний, вони залучили сюди дешевий іноземний ресурс — свій капітал, масово видавали кредити, дуже часто не дотримуючись цивілізованої процедури оцінки платоспроможності клієнта. Відповідно, коли настала криза, у нас з'явилася величезна кількість так званих безнадійних позик на ринку, і банки самі ж стали жертвами. В середньому на банк було 15–20 % так званих безнадійних кредитів, які для банківських установ сьогодні є величезною проблемою.

У 2008 р. вперше до стратегії економічного розвитку Львова залучили незвичайний союз влади і бізнесу [3]. Львівська міська рада, фонд «Ефективне управління» спільно з міжнародною консалтинговою компанією Monitor Group розробили проект «Стратегія підвищення економічної конкурентоспроможності міста до 2015 року». Двома пріоритетними напрямками для розвитку економіки міста було визначено туризм і сферу бізнес-послуг. Кластер бізнес-послуг включає в себе аутсорсинг бізнес-процесів і знань, він пропонуватиме високоякісні послуги за низькою ціною транснаціональним компаніям у Східній Європі. Туризм здійснює суттєвий вплив на економіку і розвиток регіону, сприяє надходженню валути в країну, створенню нових робочих місць, покращенню інфраструктури і т. п.

Місто фактично вже має сформовану останню сферу, що представлена понад 100 компаніями, які обслуговують українських і міжнародних клієнтів [1]. Львів також займає добре позиції для використання ринку аутсорсингу бізнес-послуг, вартість якого оцінюють в 90 млрд. дол. США. Щодо туристичного кластеру, то місто Лева щороку відвідує близько одного мільйона туристів, та все ж ця сфера потребує інтенсивного розвитку. Завдяки підготовці до чемпіонату місто нарешті зможе приймати міжконтинентальні авіарейси, що значно підвищить рейтинг аеропорту, а відтак, суттєво збільшить його туристичну привабливість. Також на сьогоднішній день у великих масштабах розвивається міська інфраструктура. Зокрема, це готельна галузь, в якій до початку чемпіонату очікується поповнення більш, ніж на 20 нових готелів.

Статистика свідчить, що 35 % міських жителів Євросоюзу віддають перевагу відпустці в сільській місцевості. У Нідерландах частка потенційних «сільських» туристів ще вища 49 %. Тому рекреація, туристичні програми, які б пов'язували Львів з Карпатами та регіоном загалом, де є дуже багато замків, — це все наш актив.

Саме зараз є потреба у розробці програми розвитку сільського туризму. Її реалізація можлива за умови:

— пошуку і налагодження контактів із сільським населенням — фермерами та іншими жителями сільських місцевостей, які зацікавлені у створенні відповідного туристичного продукту;

— об'єднання виробників відповідного туристичного продукту в громадські організації, а також створення під їх егідою інформаційно-тренінгових центрів, де здійснюватиметься консультування та навчання зацікавлених осіб;

— налагодження соціологічного моніторингу на рівні виробника і споживача туристичного продукту;

— створення комп'ютеризованих баз даних, розміщених в Інтернет-мережі, де буде зібрана інформація для виробників і споживачів сільського туристичного продукту.

Світовий науково-практичний досвід свідчить, що туризм розвивається прискореними темпами у випадку відсутності соціально-економічних передумов для розвитку промисловості чи сільського господарства, що характерно для Західного регіону України. Так, минулого року Львів став переможцем щорічного рейтингу журналу «Фокус» — 55 найкращих міст для життя в Україні. За рівнем культурних заходів і туристичною привабливістю наше місто набрало максимальну кількість балів. Якщо зараз Львів відвідує 1 млн. туристів в рік, то мета — привернути до Львова 10 млн. туристів у 2014 році, підвищивши його туристичну привабливість як для іноземців, так і для українців. Вже активно розвивається готельний та ресторанний бізнес. Зобов'язання відповідати стандартам УЕФА для прийняття ЄВРО-2012 стимулювало необхідні покращення у сфері послуг, транспортної інфраструктури та безпеки. Вважаємо, що децентралізація допомогла би прискорити ці зміни. Для отримання максимальної користі від туризму кожна держава розробляє туристичну політику, яка є одним з напрямків соціально-економічної політики держави.

Згідно з «Міською цільовою програмою підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в м.Львові», здійснено прогноз щодо фінансування розвитку міста Львова, який представлено у табл. 1. [6].

Таблиця 1
Прогноз щодо фінансування розвитку міста Львова [6]

Джерела фінансування	Обсяг фінансування (тис. грн.)	У тому числі за роками (тис. грн)				
		2008	2009	2010	2011	2012
Державний бюджет	922,4	129,6	258,1	274,8	179,5	80,5
Місцевий бюджет	311,1	41,0	72,6	108,4	64,9	24,2
Інші джерела	3 974,9	816,9	1 262,0	1 354,0	465,5	76,5
Усього за Програмою	5 208,4	987,5	1 592,6	1 737,2	709,8	181,2

Соціологічне дослідження, проведене Центром вивчення громадської думки Інституту міста, показало, що львів'яни цінують древність міста, називаючи його «містом великих історичних традицій», «містом легенд», «містом-загадкою», містом-музеєм, містом культури, містом, в якому знаходитьться 40 % пам'ятників архітектури всієї України на двох гектарах. Багато з тих інвесторів, які є сьогодні у Львові, великою мірою визначили своє місце інвестування саме через те, що тут приємно перебувати. Інвестори — це живі люди, їм приємно бути там, де красиво, де вирує бурхливе життя та панує жива атмосфера.

В багатьох країнах і регіонах туризм є основним джерелом прибутків. За чисельністю працівників індустрія туризму стала однією з найбільших у світі — в ній зайнято понад 260 млн. чол., тобто кожний 10-й працюючий. Туризм є багате джерело створення робочих місць. Це одна з небагатьох галузей економіки, де залучення нових технологій не призводить до скорочення працюючого персоналу. Витрати на створення одного

робочого місця тут в 20 разів менші, ніж у промисловості, а оборотність інвестиційного капіталу в 4 рази вища, ніж в інших галузях господарства.

В умовах відсутності соціально-економічних передумов розвитку промисловості та сільського господарства, наближення ЄВРО-2012, інвестування фінансової діяльності та інфраструктури міста, сформована потужна сфера бізнес-послуг. До початку чемпіонату в цьому процесі завершаться зміни. Львів зможе приймати міжконтинентальні рейси та розміщувати гостей. Все це значно підвищує туристичний потенціал регіону. Разом з рекреацією, туристичними програмами, що пов'язують Львів з Карпатами та регіоном загалом, де є дуже багато замків, буде розвиватись сільський туризм. Отже, створені об'єктивні умови, за яких туризм та сфера бізнес-послуг стають основою розбудови економіки регіону.

Література

1. Сайт VII Львівського міжнародного економічного форуму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.economicforum.lviv.ua>.
2. Статистичний щорічник Львівської області за 2010 рік [Текст]. Головне управління статистики у Львівській області. — Львів, 2011.
3. Прес-служба Львівської міської ради «Перший Форум соціальних інвестицій став інноваційною моделлю співпраці між громадськими організаціями, владою та бізнесом» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.lviv.ua>.
4. Національний інститут стратегічних досліджень «Інвестиційна привабливість регіонів України в контексті її участі в інтеграційних процесах» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
5. Євро-2012: інноваційна привабливість [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://euro2012.org.ua>.
6. Паспорт Міської цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в м.Львові [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.city-adm.lviv.ua>.

Погребняк Л. В.

ИНВЕСТИЦИИ В БИЗНЕС-УСЛУГИ И ТУРИЗМ — БУДУЩЕЕ РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

Анализируются подходы и наводятся определения понятий кластеров бизнес-услуг и туризма. Доказывается необходимость инвестирования в бизнес-услуги и туризм на региональном уровне в современных условиях.

Ключевые слова: инвестиции, финансовая отрасль, прямые иностранные инвестиции, туризм, сельский туризм.

Pohrebnyak L. V.

INVESTMENTS IN BUSINESS SERVICES AND TOURISM ARE THE FUTURE OF REGION DEVELOPMENT

Approaches are analyzed and concepts of business services and tourism clusters are pointed out. The necessity of investing into business services and tourism at regional level in modern conditions is proved.

Key words: investments, financial branch, direct foreign investments, tourism, rural tourism.

УДК 338.488.2:640.412 (477.83)

Подвірна Х. Є.

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ У ЗАКЛАДАХ ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджено основні тенденції та перспективи розвитку іноземного туризму в готельних закладах Львівської області. Здійснено аналіз основних показників функціонування готелів регіону в контексті міжнародного туризму. Особливу увагу присвячено аналізу рівня доходів готельних закладів від надання послуг проживання іноземних туристів.

Ключові слова: туризм, іноземний туризм, готельний заклад, доходи готельних закладів, готельний бізнес.

Формування оновленої України збіглося в часі з універсальними зв'язками між державами, одним із яких є інтеграція. Інтеграція є доволі складним механізмом, ефективне функціонування якого неможливе без узгодження дій усіх його складників. Інтеграція в цілому, особливо в туристичній сфері, є велінням часу. Все це є цікавим та актуальним як для міжнародних інтеграційних об'єднань, так і для окремих держав, зокрема й України. Як відомо, міжнародний туризм є одною з форм зовнішньоекономічних відносин України. При цьому важливо відмітити, що в структурі зовнішньоекономічних відносин України відбуваються глибокі зміни співвідношення можливостей загальнодержавного і регіонального рівнів зовнішньоекономічної динаміки. Готельний бізнес є основною складовою туристичної галузі України. Розвиток внутрішнього та міжнародного туризму значною мірою пов'язаний з рівнем матеріально-технічної бази туристичних підприємств, розгалуженістю та різноманітністю їх мережі, якістю та обсягом послуг, пропонованих готельним господарством [4, с. 45].

Вивченням тенденцій та перспектив розвитку готельного господарства регіонів займається багато вітчизняних учених, які розглядають шляхи удосконалення системи управління готельним комплексом на базі стратегії розширення бізнесу [2, с. 141]. У наукових публікаціях все частіше можна зустріти дослідження важливих теоретичних і практичних аспектів розвитку готельного господарства України. Разом з тим, потрібно відмітити, що сучасні тенденції та перспективи розвитку готельної індустрії регіонів держави в контексті міжнародного туризму розглядаються доволі фрагментарно [5, с. 71].

Актуальність даного дослідження зумовлена насамперед тим, що головною складовою успішного проведення фінальної частини чемпіонату Євро–2012 з футболу є готовність України і, зокрема, Львівщини прийняти на належному рівні сотні тисяч іноземних туристів.

На сучасному етапі розвитку Україна стоїть перед важливим вибором, який полягає у визначенні пріоритетного напряму розвитку економіки. За таких умов правильним рішенням є туристичний бізнес, який увійшов у нове століття і став глибоким соціальним та політичним явищем, що позитивно впливає на економіку країни та її регіони. Про перспективність туристичної діяльності свідчать показники розвитку не лише розвинутих країн, але й країн, що розвиваються. Світові тенденції розвитку туристичної діяльності досягли України та її регіонів. На регіональному рівні туристичний бізнес формується на основі наявних місцевих обсягів туристично-ресурсного потенціалу, туристичної інфраструктури та туристичних потоків [1, с. 163]. Відповідно до зазначених передумов, практично усі регіони України мають можливості для подальшого розвитку туристичного бізнесу. Особливо це стосується Західного регіону України, зокрема Львівщини.

За сприяння туристичних фірм протягом 2010 р. область відвідало 9,9 тис. іноземних громадян з 39 країн світу. Упродовж названого року, в порівнянні з 2009 р., поїздки

іноземних туристів на Львівщину почалися на 6,3 %. Протягом цього періоду у готельних закладах області зупинялися громадяни з 103 країн світу, серед них найбільше було приїжджих з Польщі (третина), РФ, Німеччини, Білорусі, США, Австрії, Італії. Іноземні громадяни становили майже чверть усіх приїжджих — 82,9 тис. осіб, що на 20,7 % більше, ніж у 2009 р. Значну перевагу вони надавали категорованим готельним закладам. Більше половини від усіх приїажджих іноземців (46,1 тис. осіб) зупинялися саме у таких закладах. Здебільшого іноземні громадяни зупинялися у готелях Львова (у 2010 р. — 85,7 %) [3, с. 65].

Варто зазначити, що за 2000–2010 pp. збільшилась кількість іноземних туристів у загальній кількості приїажджих у готельні заклади Львівщини (з 19,9 % у 2000 р. до 23,5 % у 2010 р.) (рис.1). Це можна пояснити, на нашу думку, поступовим збільшенням рівня надання якісних готельних послуг та розширенням мережі готельних закладів області. Якщо аналізувати розподіл іноземних туристів по готелях, мотелях та молодіжних турбазах, то можна відмітити, що за вказаній період кількість іноземних туристів, які поселялись у готелях, доволі різко зросла, а у мотелях та молодіжних турбазах — зменшилась. Відповідно і зменшився загальний час перебування іноземних туристів у мотелях та молодіжних турбазах.

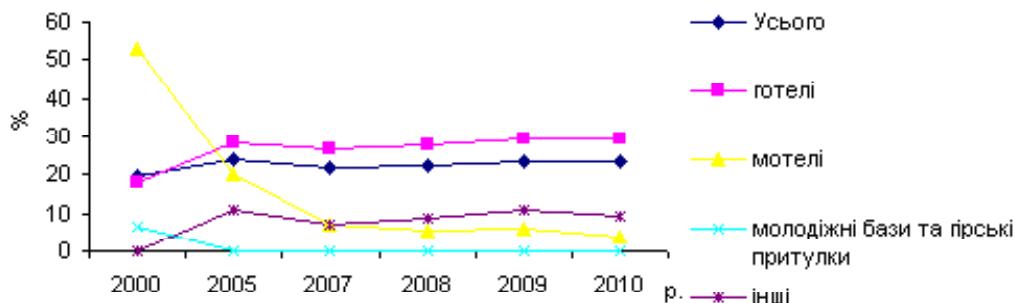


Рис. 1. Динаміка кількості іноземців у загальній кількості приїажджих у готельні заклади Львівщини за 2000–2010 pp.

Доцільно розглянути такий аспект перебування іноземців у готелях Львівщини, як їхнє заселення у готельних закладах, в т. ч. категорованих. На рис. 2 зображені динаміку кількості іноземців у готельних закладах за 2000–2010 pp. з точки зору розподілу готелів на категоровані та не категоровані. Як видно з рисунку, іноземні туристи віддають перевагу категорованим готельним закладам, причому, починаючи з 2008 р. їх кількість збільшилась [3, с. 64].

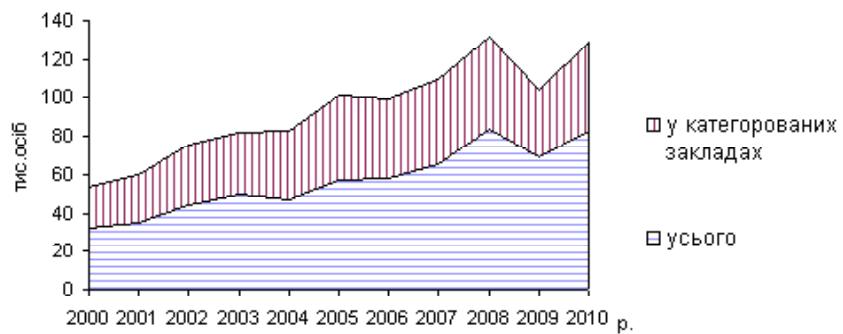


Рис. 2. Динаміка кількості іноземців у готельних закладах Львівщини протягом 2000–2010 pp.

Протягом 2000–2010 рр. змінився відсоток перебування іноземців у категорованих готельних закладах [3, с. 37]. Починаючи з 2007 р., відбувалось поступове зменшення загального часу перебування іноземців у готельних закладах Львівщини. Ця тенденція характерна для усіх категорій готелів. Пояснення та обґрунтування причин цієї тенденції може бути вагомим аргументом для подальших наукових розвідок.

Тенденцією до зменшення характеризується і такий важливий показник, як доходи від надання послуг із проживання у категорованих готельних закладах іноземним туристам протягом 2000–2010 рр. Причому ця тенденція була характерною для всіх категорій готелів. Це можна побачити на рис. 3.

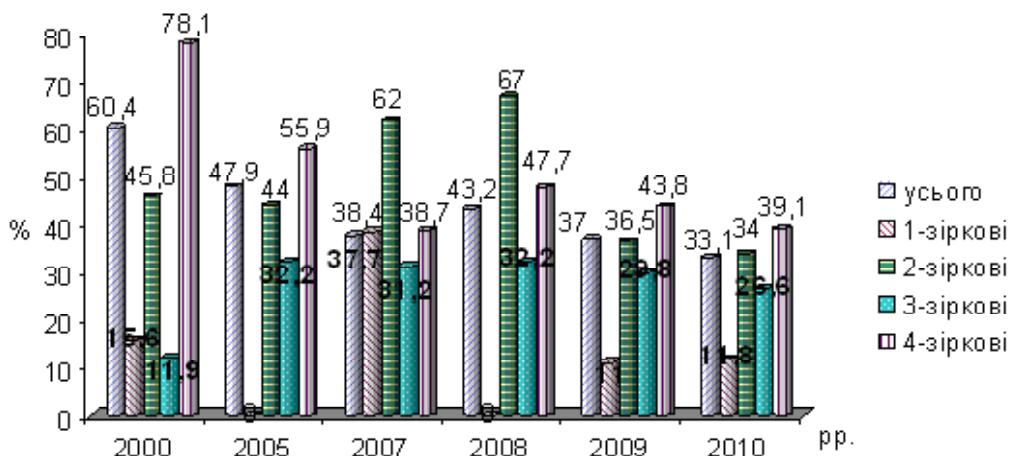


Рис. 3. Динаміка частки доходів від надання послуг іноземним туристам із проживання у категорованих готельних закладах Львівщини протягом 2000–2010 рр.

Частка доходів від надання послуг із проживання у категорованих готельних закладах іноземців від загальних доходів у 2010 р. мала свої просторові відмінності, які відображені на рис. 4. В цілому видно, що цей показник не є високим, не сягаючи навіть 50% [3, с. 65]. Окрім цього, на територіях близько 8 адміністративних районів Львівщини взагалі не було зафіксовано значення цього показника. До районів, доходи від перебування іноземців яких не перевищують 10%, належать: Городоцький, Золочівський, Мостиський, Пустомитівський, Сколівський та Яворівський. На нашу думку, проблемним є той момент, що готельні заклади на територіях прикордонних і з потужним рекреаційно-туристичним потенціалом районів (Старосамбірський, Турківський) не здійснюють на належному рівні заходів для приваблення іноземних туристів. Варто зазначити також, що готельні заклади районів на сході області (Радехівський, Бродівський, Буський, Перемишлянський та Жидачівський), володіючи значними туристичними ресурсами різних видів (історико-культурні, рекреаційні), не в повній мірі використовують цей потенціал для приваблення іноземних туристів. Відсутність на територіях вище перелічених районів доходу від надання послуг із проживання у категорованих готельних закладах іноземцями можна пояснити також недостатньо розвинутою мережею готельних закладів (в порівнянні з іншими адміністративними районами) та доволі великою віддаленістю від кордону.

Незважаючи на це, готельні заклади зазначених районів можуть змінити стан розвитку іноземного туризму, змінивши та удосконаливши стратегічні напрями своєї діяльності.

Підсумовуючи вище викладене, можна виділити основні особливості розвитку іноземного туризму в готельних закладах Львівщини: доволі незначне підвищення кіль-

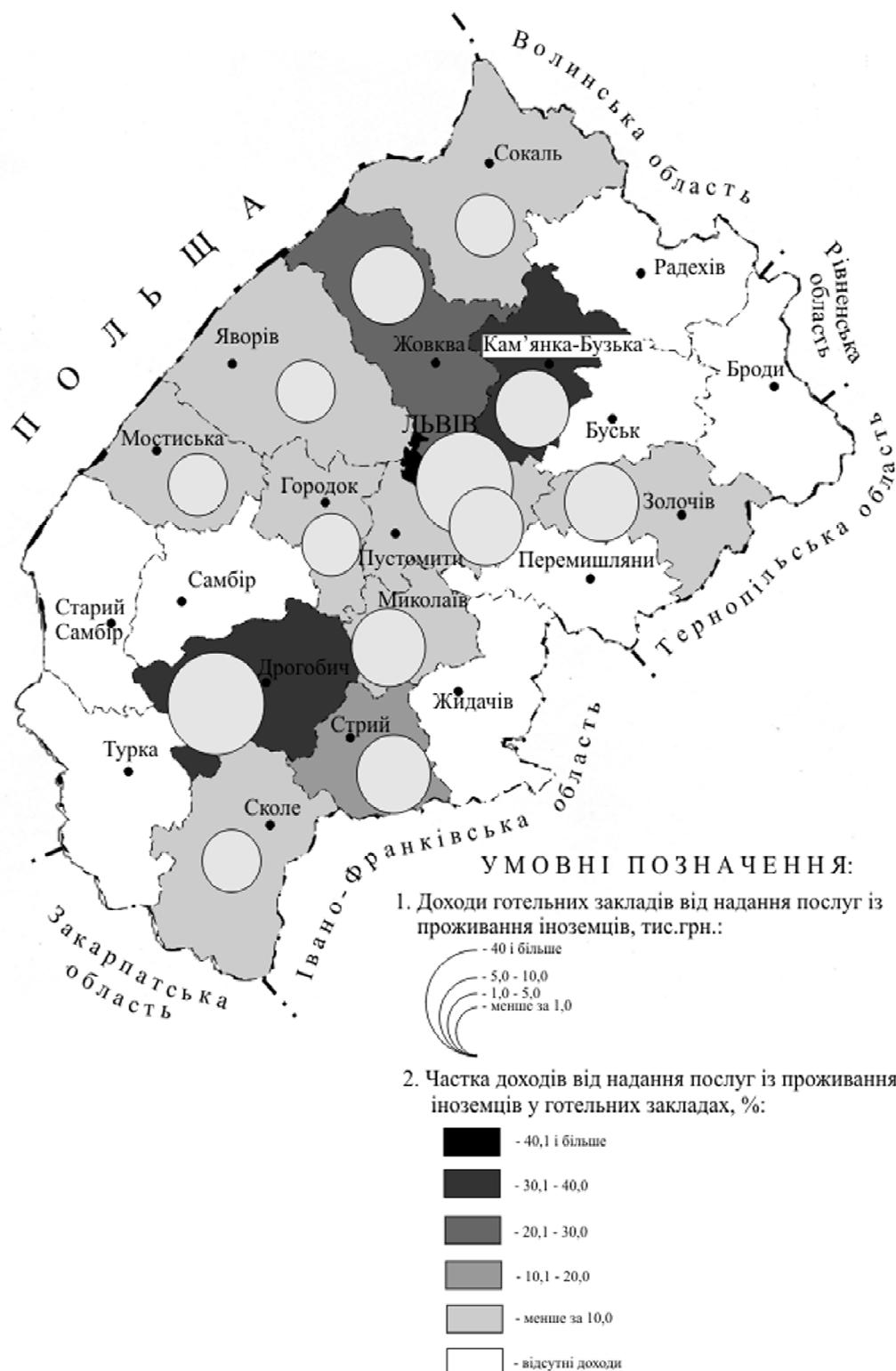


Рис. 3. Доходи готельних закладів від надання послуг із проживанням іноземних туристів у 2010 році

кості іноземних туристів, які користувались послугами проживання у готельних закладах області; поступове збільшення кількості іноземних туристів, які надають перевагу категорованим готелям; зменшення доходів від надання послуг із проживання у категорованих готельних закладах іноземним туристам.

Всі зазначені особливості по-різному впливають на функціонування готельних закладів обласного регіону. Для усунення негативних тенденцій функціонування готельним підприємствам доцільно змінити стратегічні напрямки діяльності.

Проблематика, висвітлена у даному дослідженні, заслуговує на подальші наукові розвідки, оскільки у ній розкриваються питання регіонального економічного розвитку окремих територій, а також невивчені аспекти функціонування готельних підприємств регіонів.

Література

1. Бігус М. М., Подвірна Х. С. Туристичний бізнес Львівщини на загальнонаціональному рівні [Текст] : матеріали IV Міжн. наук.-практ. конф. «Туристична індустрія: сучасний стан та пріоритети розвитку» (Луганськ, 28–29 квіт. 2011 р.). — М-во освіти, науки, молоді і спорту України, Луган. у-нт ім. Т. Шевченка. — Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2011. — С. 163–171.
2. Горіна Г. О. Особливості сучасного розвитку готельної індустрії України [Текст] / Г. О. Горіна // Вісник СумДУ : Серія «Економіка», № 2. — Суми, 2010. — С. 141–145.
3. Готельне господарство та туризм у Львівській області [Текст] : статис. збірник / Держ. комітет статистики, Головне управління статистики у Львівській області. — Львів, 2011. — 120 с.
4. Нечаюк Л. І. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент [Текст] : навч. посіб. / Л. І. Нечаюк, Н.О. Нечаюк ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 348 с.
5. Опанашук Ю. Я. Развитие гостиничного хозяйства в Украине: тенденции и перспективы [Текст] / Ю. Я. Опанашук // Гостиничный и рестораный бизнес. — 2004. — № 3. — С. 70–72.

Подвірна К. Е.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТУРИЗМ В ЗАВЕДЕНИЯХ ГОТЕЛЬНОЙ ИНДУСТРИИ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье исследовано основные тенденции и перспективы развития иностранного туризма в гостиничных заведениях Львовской области. Осуществлен анализ основных показателей функционирования гостиниц региона в контексте международного туризма. Особенное внимание посвящено анализу уровня доходов гостиничных заведений от предоставления услуг обитания иностранных туристов.

Ключевые слова: туризм, иностранный туризм, гостиничное заведение, доходы гостиничных заведений, гостиничный бизнес.

Podvirna K. Y.

INTERNATIONAL TOURISM IN THE HOTEL INDUSTRY INSTITUTIONS OF LVIV REGION

The article investigates basic tendencies and prospects of development of foreign tourism in hotel establishments in Lviv region. The analysis of basic indexes of hotels functioning in the region is carried out in the context of international tourism. The special attention is devoted to the analysis of the level of hotel establishments profits from received providing of services accommodation for foreign tourists.

Keywords: tourism, foreign tourism, hotel establishment, profits of hotel establishments, hotel business.

УДК 640.4

Мальська М. П., Зінько Ю. В., Шевчук О. М.

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА ІЗРАЇЛЮ

Розглянуто місце і роль готельного господарства у складі туристичної індустрії Ізраїлю. Проаналізовано структурні і функціональні показники готельних закладів країни протягом останніх десятиріч. Представлено територіальні аспекти функціонування готельного господарства Ізраїлю. Подано напрями розвитку готельної бази у туристичних центрах та місцевостях на ближню перспективу.

Ключові слова: готельне господарство, туристична індустрія, Ізраїль, туристичні центри і місцевості.

Ізраїль відносять до країн світу з високо інтенсивним туристичним ринком, що в останні десятиріччя демонструють прискорений розвиток туристичної галузі експортного спрямування. У значній мірі цей ринок забезпечується активною розбудовою закладів розміщення та поліпшенням якості обслуговування в них. Ця країна може служити наочною моделлю розвитку готельного господарства в умовах глобалізаційних тенденцій у сфері гостинності. Це стосується, зокрема, таких важливих складових діяльності індустрії гостинності як менеджмент готельних закладів, якість обслуговування клієнтів та їхньої ролі у забезпечені реалізації туристичних продуктів [1, 2, 3].

Досвід динамічного розвитку готельних закладів Ізраїлю дуже важливий для реформованих туристичних ринків, до яких відноситься й Україна. Зокрема, для України актуальною є необхідність розвитку готельного господарства в основних туристичних центрах та курортно-санаторних місцевостях.

В науково-методичному відношенні індустрія гостинності висвітлюється у структурно-організаційному, економічному та територіальному плані [2, 3]. При аналізі готельного господарства країн і регіонів [1, 5] основна увага звертається на структурні характеристики (види закладів розміщення, категоризацію), а також на статистичні показники їхньої діяльності (кількість ліжкомісць, завантаженість, кількість обслуговуваних). У публікаціях готельне господарство Ізраїлю висвітлюється як складова туристичної індустрії при характеристиці географічних і економічних аспектів ринку туристичних послуг [5]. Найповніше статистичні дані про готельну базу Ізраїлю представлені на двомовних (іврит і англійська мови) державних сайтах Центрального статистичного бюро Ізраїлю, Міністерства туризму і Міністерства закордонних справ Ізраїлю та ін. [6, 9, 12].

Представлене дослідження присвячене вивченю готельного господарства Ізраїлю — його структури, особливостей функціонування та перспектив розвитку. Серед завдань роботи:

- оцінка сучасного стану туристичної індустрії Ізраїлю та місця у ній готельного господарства;
- аналіз структури і територіальних особливостей готельного господарства та його динаміки за останні десятиріччя;
- оцінка перспектив і напрямів розвитку готельної бази Ізраїлю.

Туризм займає сьогодні одне з провідних місць в економіці Ізраїлю, він помітно впливає на стабільність балансових платежів країни й активно сприяє соціально-економічному розвитку її регіонів. Загальний дохід від туризму склав 4,1 млрд. дол. США, його частка складає 11 % від загального експорту країни та 30 % від експорту послуг. Туристична індустрія Ізраїлю забезпечує близько 1,9 млн. робочих місць.

За даними Центрального статистичного бюро Ізраїлю, загалом у 2010 році країну відвідало 3,45 млн. осіб. Це перевищило результат 2009 року на 26 % і 2008 року на 14 %. У тому числі 2,8 млн. осіб — це туристи, які залишалися на території країни більше однієї ночі, і це на 21 % більше, ніж у 2009 році. 472,8 тис. туристів побували в Ізраїлі з одноденним туром, у тому числі 170 тис. осіб прибували на круїзних лайнерах, що приблизно в 2,5 рази більше, ніж у 2009 році та у 3,6 рази більше, ніж у 2008 році. У 2010 році Ізраїль відвідали 335 тис. євреїв (23 % від загального в'їзного туристичного потоку), з них 10 % приїхали в Ізраїль, щоб відвідати святі для юдеїв міста.

Ізраїль має величезний потенціал для розвитку пізнавального (природничого й історико-культурного) туризму. Тут зосереджена велика кількість історичних пам'яток. Священий Єрусалим, прадавня Яффа, де Ной будував свій ковчег, легендарні Назарет і Вифлеєм — це лишень невелика частина насиченої екскурсійної програми, яку пропонує Ізраїль своїм гостям. окрім культурних та історичних пам'яток, туристів у країну приваблюють унікальні природні умови Мертвого моря, сучасні курорти Середземного та Червоного морів. Останнім часом надзвичайної популярності набув медичний туризм. Хоча мета медичного туризму помагає в отриманні медичної допомоги, крім цього, існує можливість поєднати його з подорожжю. Серед іноземних туристів найбільшою популярністю користуються паломницькі тури, пізнавальні (поєднання природи з багатою історико-культурною спадщиною), відпочинкові та інші подорожі.

В Ізраїлі існує два поділи на туристичні регіони — культурно-історичний [10] і офіційний адміністративний.

За першим поділом виділяють туристичні регіони країни, які склалися історично і згадуються ще у Біблії: Галілея, Самарія, Юдея, пустеля Негев і Приморська низовина. Цим поділом користуються при підготовці турів більшість туроператорів, особливо закордонних. Офіційно держава Ізраїль поділена на 6 округів і 15 підокругів. Території Палестинської автономії (Сектор Гази, Західний берег ріки Йордан) до числа ізраїльських округів не входять. Цей же поділ використовують і для збору та опрацювання статичних даних з туризму [9]. Територія Ізраїлю розділена на наступні округи:

- Єрусалимський округ, адміністративний центр якого — Єрусалим, — є також столицею Ізраїлю. Найбільшими містами тут є Єрусалим і Бейт-Шемеш;
- Південний округ, на території якого розташована велика частина пустелі Негев та долини Арава. Найбільшими містами тут є Beer-Шева, Ейлат;
- Північний округ з адміністративним центром містом Назарет. Серед міст цього округу є Цфат (Сафед), Кінерет, Акко, Голан;
- Тель-Авівський округ з адміністративним центром і найбільшим містом Тель-Авів-Яффа;
- Центральний округ з адміністративним центром містом Рамле, найбільші міста — Рішон-ле-Ціон, Нетанья, Год-га-Шарон;
- Західний берег ріки Йордан з найбільшим єврейським містом Модіїн-Іліт. До цього округу відносяться ізраїльські поселення на Західному березі ріки Йордан, не віднесені до Східного Єрусалиму.

Найбільшими туристичними вузлами в Ізраїлі є Єрусалим, Тель-Авів-Яффо і Ейлат, а туристичними центрами — Назарет, Цфат, Вифлеєм, Нетанья, Хайфа та ін.

Туристична інфраструктура Ізраїлю розвивається достатньо швидкими темпами, зокрема і за рахунок курортних міст. Туристичний комплекс країни забезпечений багатьма великими й дорогими готелями в Тель-Авіві, Єрусалимі, Ейлаті, Хайфі та в декількох інших великих містах.

Готельний бізнес в Ізраїлі розвинений дуже добре та продовжує свій розвиток в сторону покращення. В країні своя, особлива, класифікація, де категорії присвоюються кожному готелю за представленими в них послугами [12].

Категорії в ізраїльських готелях умовно позначаються наступним чином:

- EC (Economical Class) — економічний клас (**);
- TC (Tourist Class) — туристичний клас (***);
- STC (Superior Tourist Class) —вищий туристичний клас (***)+;
- FC (First Class) — перший клас (****);
- SFC (Superior First Class) —вищий перший клас (****)+;
- DLX (Deluxe Class) —де-люкс клас (*****);
- S.DLX (Super Deluxe Class) — супер де-люкс клас (*****+).

Економічний клас — це найдешевший варіант обслуговування, що передбачає користування ним студентами і малозабезпеченими людьми. Програма обслуговування цього класу передбачає мінімум послуг і до того ж не дуже високого рівня. Туристичний клас — це варіант обслуговування, що передбачає розміщення в готелях категорії «2–3 зірки», переліт економічним класом регулярних авіарейсів, харчування за типом шведського столу, груповий трансфер. Перший клас готелю також передбачає досить широкий спектр обслуговування. Розміщення в готелі категорії «4–5 зірок», переліт бізнес-класом, кухню з широким вибором страв, можливий варіант шведського столу, індивідуальний трансфер, послуги гіда.

Більшість готелів високого рівня розташовані у найпопулярніших туристичних центрах і місцевостях Ізраїлю, таких як Єрусалим, Тель-Авів-Яффо, Нетанья, узбережжя Мертвого моря, Ейлат, Тверія і Хайфа (табл. 1).

Таблиця 1

**Готелі 3*-5* туристичних центрів і місцевостей Ізраїлю
(складено за матеріалами Служби туризму і готелів [12])**

Туристичні центри і місцевості	Кількість готелів різного класу			Загальна кількість готелів 3*-5*
	5*	4*	3*	
Єрусалим	8	11	3	22
Тель-Авів	9	5	15	29
Нетанья	1	4	7	12
Мертвое море	6	5	2	13
Ейлат	12	10	6	28
Тверія	2	4	3	9
Хайфа	2	3	2	7

Серед послуг готелів 3*-5* у Єрусалимі, окрім основних (проживання, харчування), надають низку інших: бассейн, обмін валюти, паркування, бізнес-центр, конференц-зали, послуги няні, послуги пральні, магазини, таксі, галерея, салон краси, фітнес-центр, теніс, масаж, розважальні програми, дитячий клуб та інші.

Готелі Мертвого моря надають широкий спектр послуг. Такі курорти Ізраїлю як «Хамій Тверія», «Ейн-Геді», «Ліси Кармел», «Херодс-Вітгальіс» і багато інших відомі своїми термальними джерелами і повним комплексом послуг після профілактики і лікування різних захворювань, безлічі оздоровчих процедур, унікальних психологічних тренінгів.

У табл. 2 подано деякі важливі показники функціонування готельного господарства [6].

Таблиця 2

**Показники розвитку готельного господарства за 1990–2009 pp.
[за даними Центрального статистичного бюро Ізраїлю]**

Показники	Роки				
	1990	2000	2001–2003 у середньому	2008	2009
Іноземні туристи, які скористались нічліжною базою (млн. осіб)	1,3	2,4	1,0	2,6	2,3
Номерів в туристичних готелях (тис.)	30	46	47	48	48
Завантаженість номерів (%)	56	60	45	66	60
Кількість людино-ночей (млн.)	11	20	15	22	20
Загалом % туро-діб	51	49	22	47	41

У 1990-х роках, після збільшення кількості туристів як з-за кордону, так й ізраїльтян, було облаштовано велику кількість номерів у туристичних готелях. З 1990 по 1999 рік кількість номерів збільшилася на 5 %. Обсяги будівництва різко знизилися у 2001 році, після другої Інтифади. У 2000–2009 роках кількість готельних номерів збільшилася лише на 4 % [6].

Номери у туристичних готелях (336 готелів) склали 77% усіх номерів для розміщення в Ізраїлі. Решту склали номери в інших готелях (6 %), молодіжних хостелах (2 %), християнських хостелах (2 %), садибах сільського туризму (12 %) і польових школах (1 %). Середня кількість номерів у туристичних готелях збільшилася з 34 на початку 1960-х років до 142 у 2009 році.

Зросла кількість номерів у туристичних готелях головних туристичних центрів Ізраїлю — Ейлату (з 3,9 тис. у 1990 р. до 11,1 тис. у 2009 р.), Єрусалиму (з 7,2 тис. у 1990 р. до 9,2 тис. у 2009 р.), Тель-Авів-Яффо (з 5,1 тис. у 1990 р. до 6,6 тис. у 2009 р.), Мертвого моря (з 1,6 до 4,0 тис. відповідно), Тіберіасу (з 3,1 до 3,9 тис. відповідно), Нетаньї (з 1,4 до 1,5 тис. відповідно) і Хайфи (з 0,9 до 1,4 тис. номерів відповідно) (рис. 1) [6].

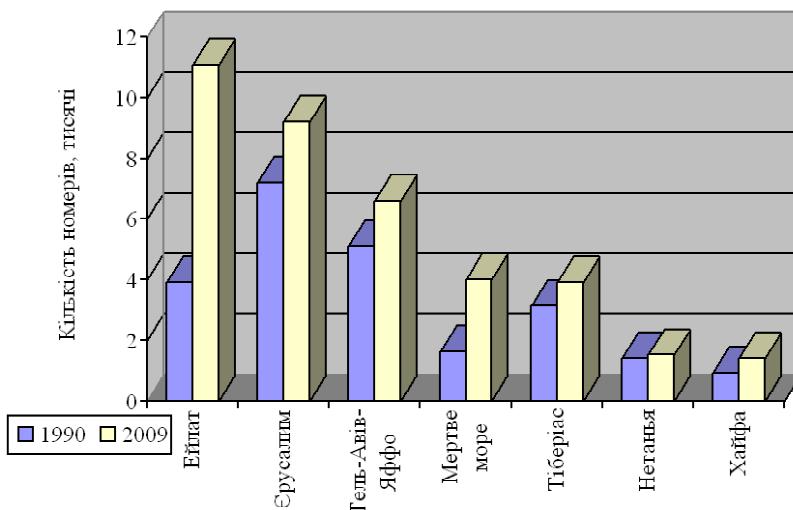


Рис. 1. Динаміка кількості номерів у туристичних готелях в головних туристичних центрах (1990 і 2009 роках) [за даними Центрального статистичного бюро Ізраїлю]

Кількість людино-ночей у 2009 році становила 19,9 мільйони, Цей показник у туристичних готелях становить близько 80 % від усіх можливих закладів розміщення.

Цікавий розподіл розміщення туристів демонструє такий показник як кількість туро-ночей. Зокрема, 49 % усіх туро-ночей, оплачених ізраїльськими туристами у 2009 році, припадало на Ейлат. Близько 55 % туро-ночей займало проживання туристів у Єрусалимі і Тель-Авіві-Яффо (відповідно 32 % і 23 % серед них забезпечили ізраїльтяни). Туро-ночі склали 80% усіх людино-ночей в Єрусалимі і Тель-Авіві-Яффо і лише 13 % — у Ейлаті [6].

З 1997 по 2000 роки завантаженість номерного фонду складала 61 % у середньому за рік; з 2001 по 2003 роки вона була нижчою 45 %, але відтоді збільшилась до 66 % у 2008 році — це був найвищий показник від 1996 року. У 2009 році цей показник знову знизився до 60 %. У 2009 році завантаженість номерів коливалася від 53 % у Північному окрузі до 66 % у Південному. Зниження завантаженості спостерігалося у роки кризи в міжнародному туризмі (2001–2003 рр.), тоді найвищий рівень цього показника зафіксовано в районі Єрусалиму і Тель-Авіву.

Уже у 2010 році завантаження готелів в середньому склала 66 %. Кращих результатів домоглися тель-авівські готелі — 74 %, готелі Мертвого моря — 73 %, Ейлату — 69 %, а Єрусалиму — 68 %, Нетанії і Хайфи по 64 % і Тверії — 62 %.

У містах, які в основному відвідують іноземні туристи, таких як Єрусалим і Тель-Авів-Яффо, на зайнятість номерів протягом останнього десятиліття була нестабільно, тому що дуже впливав рівень безпеки в Ізраїлі та економічне становище на світовому ринку.

У регіонах, де цей показник дуже залежить від внутрішнього туризму, таких як Ейлат і Мертвое море, завантаженість номерів була стабільною.

У 2009 році дохід готелів складав 7,7 мільярдів шекелів, що на 4 % нижче, ніж дохід у 2008 році (8 мільярдів шекелів). Доходи від туристів у 2009 році складали 3,2 мільярди шекелів — на 11 % нижче показника 2008 року (3,5 мільярди шекелів). А доходи від ізраїльських туристів становили 4,5 мільярди шекелів, що на 1 % вище, ніж у 2008 році (рис. 2) [6].

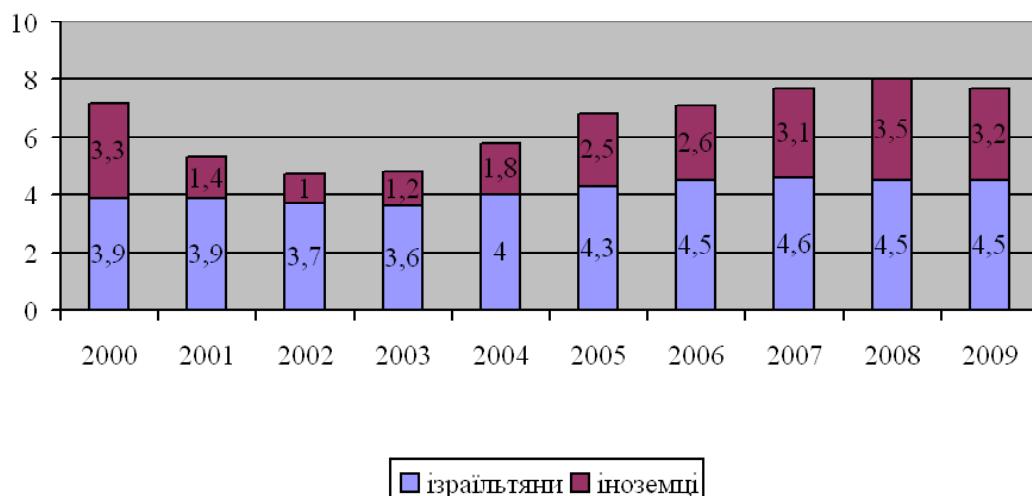


Рис. 2. Доходи готелів від іноземних та ізраїльських туристів (у мільярдах шекелів)
[за даними Центрального статистичного бюро Ізраїлю]

У 2009 році доходи від проживання туристів загалом становили 41 % від усіх доходів туристичної галузі. У 2000 році їхня частка складала 45 %, у 2001–2004 роках

це було 26 % від середньорічного показника, у 2005–2006 роках — 37 %, у 2007 році — 40 %, а у 2008 році — 44 %. Середній дохід від однієї туро-ночі складав \$ 101, щорічно номер приносив \$ 42000 доходів. Майже 37 % доходів надійшли від готелів в Ейлат і на Мертвому морі, 36 % — від готелів в Єрусалимі і Тель-Авіві-Яффо [6, 12].

У 2009 році близько 26 тис. осіб були зайняті у готелях, а ще 5,6 тис. працівників були додатково найняті на роботу через агентства зайнятості. У середньому місячна заробітна плата одного працівника готелю складала 6,1 тис. шекелів, а одного зайнятого через агентство — 4,4 тис. шекелів [12].

У 2009 році перевищення доходів туристичних готелів над витратами складало 1,4 мільярди шекелів — 19 % від доходу. Туристичні готелі отримують доходи від винаймання номерів (близько 50 %), від надання харчування та інших послуг для гостей та зовнішніх клієнтів (близько 40 %), з інших джерел — робота магазинів, клубів, організація заходів, конференцій та ін. (близько 10%).

Витрати готелів складаються з витрат на оплату працівників (40–45 %), придбання продуктів харчування (12–16 %) та інших компонентів, таких як технічне обслуговування і прибирання, водопостачання та електроенергія, податки й управління.

Окрім готелів, туристи можуть скористатися послугами християнських притулків, кіббуців (комуна сільського типу). Виникнувши як сільськогосподарські поселення, кіббуци все частіше створюють приватні виробничі підприємства. У країні близько 250 кіббуців, у кожному з яких від 60 до 2000 членів, а також безліч приватних квартир, пансіонатів, молодіжних туристичних баз. У 2005 році у країні налічувалось близько 45 молодіжних баз, діяльність яких координує Ізраїльська асоціація туристичних баз (IAMTB), що є членом однойменної міжнародної асоціації (МАМТБ) [12].

Найбільшими проблемами туристичної галузі Ізраїлю є безпека туристів в регіоні, забруднення й висихання Мертвого моря — головної відпочинкової аtrakції країни [11, 12]. Останнім часом постала така проблема, як нестача закладів розміщення у деяких невеликих туристичних центрах. Міжвідомчий комітет з внутрішніх справ і служб Ізраїлю схвалив Національний план про туризм, підготовлений Міністерством туризму спільно з Національним комітетом з планування та будівництва. На його розробку пішло майже 12 років. Особливу увагу у новій програмі приділяється готельній діяльності, збереженню земельного фонду для туристичних цілей без шкоди для екології та ландшафтів, а також турботі про культурно-історичні цінності.

Також розглядаються питання розвитку туристичної галузі в найбільш затребуваних серед туристів містах та будівництва туристичних комплексів на березі Мертвого моря і в Ейлаті. Крім того, планом визначено мінімально необхідну кількість готельних номерів у Єрусалимі і Тель-Авіві і пріоритетне право на розташування готелів. Туроператори вважають, що поява плану розвитку туризму саме зараз, коли турпотік до Ізраїлю так стрімко зростає, дуже актуальна. Особливо важливими пунктами вони називають нові курортні туристичні комплекси і збільшення номерного фонду. У даний час нестача готельних номерів, а також невідповідність наявних готелів світовим стандартам — найважливіша проблема ізраїльського турбізнесу. Враховуючи зростання туристичних потоків, планується збільшити кількість номерів ще на 55 %, що у 2011 році забезпечить одночасне обслуговування 82 тис. туристів.

Важливу роль у подальшому розвитку туріндустрії Ізраїлю відіграє Маркетингова програма на 2011 рік. Головною метою цієї програми є збільшення кількості туристів до 4 мільйонів осіб у 2011 році, зростання доходів туристичної галузі на 2 мільярди шекелів (приблизно до \$ 9,9 мільярда) і створення 15 тисяч додаткових робочих місць. Пріоритетними рекламними ринками визнані США, Росія і Німеччина. Також збільшено

маркетинговий бюджет на адресу інших країн Європи і таких нових ринків, як Польща, Бразилія, Індія і Україна.

Найнижче місце на Землі відвідують приблизно 45 % усіх туристів, що приїжджають до Ізраїлю. Міністерство туризму Ізраїлю у 2011 році буде активніше просувати можливості відпочинку на Мертвому морі. Для ознайомлення туристів з цим напрямом уже створено багатомовний сайт.

На розвиток інфраструктури розміщення у поточному році виділено 375 мільйонів шекелів (\$ 105,6 мільйона). Нові готелі будуватимуть головним чином в Єрусалимі, на узбережжі Мертвого і Галілейського морів та Галілеї. До кінця 2011 року планується відкриття 3117 нових номерів по всій країні.

Література

1. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) [Текст] : 3-те вид., перероб. та доп. / О. О. Любіцева. — К. : Альтерпрес, 2005. — 436 с. : іл., картосхеми. — ISBN 966-542-184-0.
2. Мальська М. П. Готельний бізнес: теорія та практика [Текст] : навч. посіб. / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк. — К. : Центр учебової літератури, 2009. — 472 с. — ISBN 978-611-01-0286-5.
3. Роглев Х. Й. Основи готельного менеджменту [Текст] : навч. посіб. / Х. Й. Роглев. — К. : Кондор, 2009. — 404 с. — ISBN 978-966-8251-74-1.
4. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії [Текст] : навч. посіб. / За ред. проф. І. М. Школа. — Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. — 302 с. — ISBN 966-8251-026-4.
5. Jędrusik M. Geografia turystyczna świata. Nowe trendy. Regiony turystyczne [Текст] : podręczni / Maciej Jędrusik, Jerzy Makowski, Florian Plit. — Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2011. — 384 s. — ISBN 978-83-235-0643-0.
6. Центральне статистичне бюро Ізраїлю [Електронний ресурс] : статист. бюллетень. — 2000–2010. — Режим доступу: <http://www1.cbs.gov.il/>.
7. Лікування в Ізраїлі. Медичний туризм. [Електронний ресурс] : інформ. довідник. — 2010. — Режим доступу: <http://www.isramedicare.com/index.php>.
8. Міністерство закордонних справ Ізраїлю. Останні новини, міжнародні відносини. [Електронний ресурс] : Державна політика у галузі туризму. — 2010. — Режим доступу: <http://www.israel-mfa.gov.il/mfa/home.asp>.
9. Міністерство з туризму. Віртуальна подорож по Ізраїлю. Інформаційно-туристичний центр. Туристичні агентства [Електронний ресурс] : інформ.-турис. довідник. — 2010. — Режим доступу: <http://www.goisrael.com>.
10. Офіційний туристичний сайт Ізраїлю. Вся туристична інформація. [Електронний ресурс] : електрон. путівник. — 2010. — Режим доступу: <http://www.infotour.co.il>.
11. Забруднення і висихання Мертвого моря [Електронний ресурс] : Екологічні проблеми Ізраїлю. — 2010. — Режим доступу: <http://www.gzt.ru/science/246297.html?from=copiedlink>.
12. Tourism and Hotel Services Statistics Quarterly [Електронний ресурс] : статис. щоквартальник Служби туризму і готелів. — 2000–2010. — Режим доступу: http://www1.cbs.gov.il/reader/hotel/hot_nosim_new_eng.html.

Мальська М. П., Зинько Ю. В., Шевчук О. М.

ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРЫ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ГОСТИНИЧНОГО ХОЗЯЙСТВА ИЗРАИЛЯ

Рассмотрено место и роль гостинничного хозяйства в составе туристической индустрии Израиля. Проанализировано структурные и функциональные показатели гостинничных заведений страны на протяжении последних десятилетий. Представлено территориальные аспекты функционирования гостинничного хозяйства Израиля. Обозначены направления развития отелей в туристических центрах и местностях на ближайшую перспективу.

Ключевые слова: гостинничное хозяйство, туристическая индустрия, Израиль, туристические центры и местности.

Malska M. P., Zinko Y. V., Shevchuk O. M.

**STRUCTURAL AND FUNCTIONAL PECULIARITIES
OF HOSPITALITY INDUSTRY IN ISRAEL**

The place and the role of hospitality industry as part of tourist industry of Israel have been defined in the present article. Structural and functional data of hotel establishments of the country during the last decades have been analyzed. Territory aspects of function of hospitality industry in Israel have been presented. The paper provides directions of hotel development in tourist centers and areas for the nearest future.

Keywords: *hospitality industry, tourist industry, Israel, tourist centers and areas.*

Розділ 4.
**ТОВАРОЗНАВСТВО І ТОРГІВЛЯ:
ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ**

УДК. 339.142

Кінаш І. П.

**МІСЦЕ І РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ТОРГІВЛІ У ВИРІШЕННІ
СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ**

Автор досліджує тенденції розвитку роздрібної торгівлі та ресторанного господарства. Визначає їх місце та роль у формуванні головної продуктивної сили суспільства через забезпечення населення споживчими товарами.

Ключові слова: роздрібна торгівля, продуктивна сила, споживчі товари.

Роздрібна торгівля є найпоширенішим видом посередницького підприємництва в Україні. За умов ринкової економіки ця сфера діяльності опосередковує у зростаючих масштабах обмін у товарно-грошовій формі, виступає своєрідним регулятивним фактором ефективності усіх сфер діяльності. Торгівлі відводиться важлива роль у формуванні головної продуктивної сили суспільства через забезпечення населення товарами народного споживання. Пов'язуючи виробництво із споживанням, сфера торгівлі сприяє кращому задоволенню потреб населення країни, орієнтуеться на виробництво оптимального обсягу продовольчих та непродовольчих товарів, спонукає до розширення їх асортименту та підвищення якості. Торгівлі належить важлива роль у наповненні державного та місцевих бюджетів. На неї припадає значна частина бюджетних доходів від податку на прибуток, на додану вартість, акцизних зборів та інших податкових платежів.

Останнім часом науковцями проводяться дослідження, які стосуються регіональних аспектів розвитку підприємництва. Зокрема це М. Долішній, В. Геєць, З. Варналій. Питання регуляторного впливу на розвиток підприємництва місцевих органів влади досліджували В. Бодров, Т. Бондарук. Практичними аспектами використання маркетингу у посередницькому підприємництві займались А. Павленко, А. Войчац, В. Кардаш. Оцінку проблем і перспектив бізнес-структур розглядали у своїх наукових працях В. Куценко, Я. Остафійчук та ін. Опрацювання наявних джерел переконує, що суб'єкти посередницького підприємництва, такі як роздрібна торгівля та ресторанне господарство, потребують аналізу, узагальнення, врахування нових факторів щодо розвитку. Оскільки саме ці заклади є важливою сферою послуг, то саме вони сприятимуть кращому задоволенню потреб населення, що і визначає актуальність дослідження.

Метою статті є з'ясування тенденцій розвитку роздрібної торгівлі та ресторанного господарства в Україні і визначення його місця та ролі у вирішенні соціальних потреб населення.

У Концепції розвитку внутрішньої торгівлі України підкреслюється, що «торгівля є і буде найважливішою сферою формування і стабілізації споживчого ринку, координуючукою ланкою в системі міжгалузевих та міжрегіональних зв'язків, дійовим механізмом задоволення соціальних потреб населення і недопущення соціальної напруженості

в суспільстві» [1, с. 373–380]. Основними функціями торгівлі є: доведення виробленої продукції до безпосередніх споживачів; сприяння в задоволенні фізіологічних та інших споживчих потреб населення; сприяння просуванню товарів від продавця до покупця; створення умов для відтворення суспільного продукту; надання населенню різних видів торговельних послуг; надання товарній масі відповідної споживчої форми шляхом сортuvання та розфасовки.

Розвиток торгового підприємництва, зокрема такого його показника, як обіг роздрібної торгівлі, відображає один із аспектів рівня життя населення — його купівельну спроможність. Так, роздрібний товарооборот підприємств в Україні лише за 5 останніх років зрос у 2,4 раза (у порівняннях цінах 2005 року).

Роздрібний товарообіг виражається обсягом продажу споживчих товарів населенню через торгову мережу всіма діючими підприємствами незалежно від форм власності. Основну частину його становив (у 2009 р.) товарообіг торгової мережі підприємств юридичних осіб — 48,5%; 45,3% — підприємців-фізичних осіб та 2,9% обіг неформальних ринків із продажу споживчих товарів, решту — обіг ресторанного господарства.

Роздрібний товарообіг здійснюється через торгову мережу всіма діючими підприємствами. Основна частина (понад 50%) продовольчих товарів реалізується через мережу неспеціалізованих магазинів; непродовольчі товари — переважно через спеціалізовані торгові підприємства.

Доцільно відмітити, що протягом зазначеного часу не спостерігається суттєвих відмінностей між регіонами у темпах зростання товарообігу. Наприклад, середньоукраїнський показник роздрібного товарообороту в 2010 р. до попереднього року становив 107,6%, мінімальний — 104% (Тернопільська область), максимальний — 110,7% (Луганська область).

Матеріали досліджень вказують на те, що у загальному обсязі роздрібного товарообігу (у розрахунку на одну особу) продажі непродовольчих товарів значно випереджають продажі продовольчих (рис. 1).

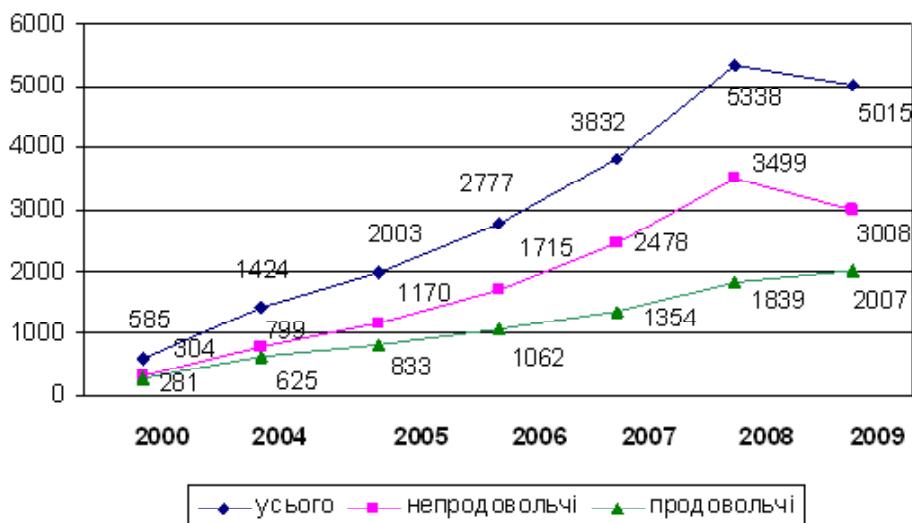


Рис. 1. Динаміка продажу продовольчих і непродовольчих товарів в розрахунку на 1 особу в Україні, грн. [2]

У цілому індекс фізичного обсягу роздрібного товарообігу підприємств у 2009 р. склав 360,1 % до рівня 2000 р., у тому числі у продовольчій групі — 254,9 % і в

непродовольчій — 473,6%. У загальному обсязі роздрібного товарообігу 60 % припадає на непродовольчі та 40 % — на продовольчі товари.

Вигідне географічне розташування України, наявність усіх видів сучасного транспорту, залізничного, автомобільного, повітряного, річкового, морського, трубопровідного, та розвинуті різноманітні шляхи сполучення з іншими державами світу є важливим чинником розвитку торгівлі.

Основними підприємствами, що здійснюють роздрібну торгівлю, є магазини. На початок 2010 р. загальна кількість останніх в Україні становила 47651 од., що на 8153 (14,6 %) менше, ніж в 2005 році. (табл. 1).

Таблиця 1
Спеціалізація мережі роздрібної торгівлі підприємств [2]

Спеціалізація	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. до 2005 р. в %
Усього магазинів у т. ч.	55804	54581	52315	50480	47651	85,4
Продовольчі	31891	29577	27719	26011	24639	77,3
Універсами, супермаркети	904	986	1141	1273	1319	145,9
Гіпермаркети	59	108	144	169	188	318,6
Непродовольчі з них	23913	25004	24596	24469	23012	96,2
Універмаги	20	14	11	12	13	65,0
Магазини самообслуговування	2675	3627	4462	5322	5498	205,5
Кіоски	19399	18970	19573	18703	17683	91,2

Мережа продовольчих магазинів зменшилась порівняно з 2005 роком більше, ніж на 22,7 %, або на 7252 одиниці. Однак, їх торгова площа з 4545 тис. м² у 2000 р. зменшилась лише на 400 тис. м². Це свідчить про те, що мережа продовольчих магазинів почала зростати перш за все за рахунок будівництва мегамаркетів з великою торговельною площею. Так, матеріали досліджень вказують на те, що за досліджуваний період більш, ніж в 3 рази збільшилась мережа гіпермаркетів та більше, ніж в 2 рази — магазинів самообслуговування. Варто відзначити, що саме ці магазини наближаються до європейських стандартів гіпер-, супер- та мінімаркетів. Зазначені зміни формату крамниць пов’язані зі зміною купівельних переваг населення на користь нецінових факторів у купівлі споживчих товарів. Українці дедалі більше усвідомлюють вигоди закупівлі продуктів у супер- та гіпермаркетах. Одночасно з цим відбувається відплів покупців з ринків, гастрономів, невеликих крамниць. Нині практично кожен 5-ий покупець купує товар в супермаркеті. Серед них можна виділити споживачів у віці від 20 до 39 років. Багато респондентів з високим рівнем доходів, а також жителі столиці та міст з чисельністю населення понад 500 тис. осіб бажають купувати продукти харчування в торговельних об’єктах такого типу [3, с. 483].

У структурі продажу товарів спостерігається тенденція до зменшення частки продовольчих та непродовольчих товарів, вироблених підприємствами на території України. Так, якщо у 2005 р. частка продовольчих товарів складала 90,9 %, то вже у 2009 р. — 88,4 %. Як не дивно, знизилась навіть частка таких товарів, як картопля, овочі, цукор.

В умовах кризи, падіння обсягів виробництва і споживчої здатності населення основними пріоритетами сфери торгівлі виступають: забезпечення конкурентоспроможності товарів; розширення сфери супутніх товарів і послуг; підвищення якості обслуговування покупців.

З розвитком ринкової економіки спостерігаємо зміни і в ресторанному господарстві (табл. 2). Так, якщо на початок 2007 р. функціонувало 4591 підприємств, у 2008 р. спостерігаємо різке збільшення (майже на 10 %), то вже на початок 2010 - тільки 4785 одиниць.

Таблиця 2

Мережа підприємств ресторанного господарства [2]

Вид діяльності підприємства	Кількість одиниць				У % до підсумку			
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Усього у т.ч.	4591	4468	5029	4785	100	100	100	100
— ресторани	582	615	698	708	12,7	13,8	13,9	14,8
— кафе	2875	2779	3034	2868	62,7	62,2	60,3	59,9
— бари	658	618	814	754	14,3	13,8	16,2	15,8
— їдельні та постачання їжі	476	456	482	455	10,4	10,2	9,6	9,5

Водночас, мережа і місткість підприємств ресторанного господарства і в містах, і в сільській місцевості має тенденцію до швидкого їх скорочення. Тому різко знижується і забезпеченість ними населення.

В умовах низьких доходів значна частина населення користується послугами ринків, де можна придбати товар за нижчою, ніж у магазинах ціною. Тож не дивно, що мережа ринків з продажу споживчих товарів зростає. За останні 7 років їх кількість збільшилась майже на 13 %. Для задоволення потреб населення, забезпечення ефективного використання часу покупців в Україні активно розвивається мережа змішаних ринків, тобто таких, де можна придбати як продовольчі, так і непродовольчі товари. Частка таких ринків у 2009 р. складала 64,1 %. Змішані ринки найпоширеніші на Донеччині (196 одиниць) та Одеськіні (122): на них припадає майже 20 % загальної кількості. Найменше таких ринків функціонує у Чернівецькій області (9).

Не менш важливою для підвищення якості обслуговування населення є структура ринків з продажу споживчих товарів за часом їх діяльності, згідно з якою вони поділяються на: постійно діючі, сезонні, ранкові та вечірні. Так, у 2010 р. найбільшу частку займали постійно діючі ринки (81 %), ранкові (17 %), вечірні (1,81 %), сезонні (0,19 %) [2].

В умовах фінансово-економічної кризи заклади торгівлі та ресторанного господарства зазнають впливу певних негативних чинників, відчувається зниження вільних фінансових ресурсів в обігу. З одного боку, банки неохоче кредитують підприємства, що торгують товарами народного господарства. Постачальники товарів також відчувають дефіцит вільних обігових коштів. Держава, місцеві органи влади не надають необхідної підтримки підприємствам посередницького бізнесу.

Торговому бізнесу необхідні кошти і для формування запасів товарів тривалого користування. По таких групах товарів, як холодильники, морозильники, пральні машини, фотоапарати, кухонні комбайни, мікрохвильові печі, відеокамери та кондиціонери повітря суттєво скоротилась забезпеченість товарообігу нормативом товарних запасів.

Поліпшенню ситуації у сфері торгівлі, наданні високоякісних послуг населенню, має сприяти раціональне, ефективне використання кадрового потенціалу. Останнім часом середньооблікова чисельність усіх працівників у цій сфері зменшується. Ситуація на ринку праці у сфері торгівлі важка для найманих працівників будь-якої кваліфікації. Сімейні підприємства утримують персонал за рахунок особистих відносин, допомоги працівникам на основі власних ресурсів підприємця, погашення банківських кредитів. Виникає закон зворотного зв'язку, що додатково знижує ліквідність комерційних банків,

які не мають фінансових можливостей ні для видачі кредитів торговим підприємствам, ні для цивілізованого процесу погашення кредитів найманими працівниками.

Не сприяє підвищенню ефективності торгової сфери та рівня оплати праці, який є значно нижчий, ніж середній показник в економіці. До речі, в Україні простежується тенденція до зниження питомої ваги заробітної плати у грошових доходах населення (дещо більше 40 %). Нині вона є значно нижчою, ніж у розвинених країнах: Японії — 69 %, Великобританії — 65, Німеччині — 64, Франції — 58, США — 53, Італії — 52 % [4].

Отже, Україні потрібна потужна роздрібна торгівля, яка стимулюватиме збут виробництва в середині країни, а це буде вигідно і постачальникам, і виробникам. А соціальному захисту населення сприятиме реалізація наступних заходів: активізація реалізації програм розвитку малого бізнесу у сфері торгівлі; стимулювання підприємств, які здійснюють торгівлю вітчизняними товарами; зниження ставки єдиного соціального податку для підприємств-роботодавців; подальший розвиток торговельної інфраструктури з орієнтацією на освоєння економічно малоефективних торговельних зон у сільській місцевості; запровадження сучасних стандартів торговельного обслуговування.

Література

1. Про Концепцію розвитку внутрішньої торгівлі України: від 20.12.1997р. № 1449-офіц. вид. // Державний вісник України. — 1998. — № 3. — С. 373–380 (нормативний документ Кабінету Міністрів України. Постанова).
2. Роздрібна торгівля України у 2009 році [Текст] : статист. бюллетень. — К. : Державний комітет статистики України, 2010. — 119 с.
3. Теорія і практика маркетингу в Україні [Текст] : монографія / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак, В. Я. Кардаш, В. П. Пилипчук та ін. — К. : КНЕУ, 2005. — 584 с.
4. [www.epp.eurostat.ec.europa.e](http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu).

Kinash I. P.

МЕСТО И РОЛЬ УЧРЕЖДЕНИЙ ТОРГОВЛИ В РЕШЕНИИ СОЦИАЛЬНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ НАСЕЛЕНИЯ

Автор исследует тенденции развития розничной торговли и ресторанных хозяйств. Определяет их место и роль в формировании главной производительной силы общества через обеспечение населения потребительскими товарами.

Ключевые слова: *розничная торговля, производительная сила, потребительские товары.*

Kinash I. P.

PLACE AND ROLE OF TREDIT ESTABLISHMETS IN MEETING PEOPLE SOCIAL NEEDS

The author examines trends in retail and restaurant facilities. Their place and role in shaping the main productive forces of society through consumer goods Providing are Determined.

Keywords: *examines trends, productive forces, Providing are Determined.*

УДК 339.37:(1-87)+477(Укр)

Теплицька Г. Й.

ПОРІВНЯННЯ СУЧАСНИХ ТИПІВ ТА ФОРМАТИВ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА КОРДОНОМ ТА В УКРАЇНІ

Визначено поняття «тип магазину» та «формат підприємства». Охарактеризовано основні параметри, які визначають належність магазину до певного формату. Детально розглянуто традиційні та перспективні формати для роздрібної торгівлі в Україні.

Ключові слова: тип магазину, формат підприємства, параметри магазину, гіпермаркет, супермаркет, дискаунт, торговий центр, комісійний магазин, бутик, «спеціалісти в категорії», центр господарських товарів, «оптовий клуб», демонстраційний зал, корпоративні мережі.

Однією з найважливіших сучасних торгових технологій є застосування мерчандайзингу. Проте вибір інструментів і технологій мерчандайзингу визначається, насамперед, типом підприємства та тим, стосовно яких товарів він застосовується [4]. Так, у супермаркетах та гіпермаркетах основна увага мерчандайзерів зосереджена, в основному, на правильному розміщенні товарів у торговельній залі, раціональному напрямленні та розподілі потоків покупців у магазині, масовій викладці товарів і реклами у місцях їх продажу, а у невеликих магазинах — найбільшу увагу приділено правильній викладці товарів на обладнанні.

На сьогоднішній день багато сучасних вчених приділяють увагу типам та форматам торговельних підприємств за кордоном та проблемам їх впровадження в Україні. Серед таких вчених: Виноградська А. М., Голошубова Н. О., Мельник І. М., Апопій В. В., Хом'як Ю. М., Міщук І. П., Рудницький С. І., Панкратов С.Г. та ін.

Хоча й існує подібність вітчизняних і закордонних типів роздрібних торговців, але є деякі відмінності в підходах до їх організації за кордоном і в Україні.

Тому метою даної статті є більш детальна характеристика та порівняння сучасних типів та форматів торговельних підприємств за кордоном та в Україні.

Відповідно до положень стандарту «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та їх визначення»: тип магазину — це сукупність характеристик магазину, що визначають його основні відмінності: асортиментний профіль, розмір торгової площини, метод продажу товарів і ціновий рівень на товари та послуги [2, 5, 6].

Дещо ширшим є поняття «формату підприємства», під яким розуміють різновид торговельного підприємства або одиниці, що характеризується сукупністю організаційних і технологічних ознак: місцем розташування, товарною спеціалізацією, розміром торгової площини, характером процесу обслуговування, номенклатурою послуг, типовим набором торговельно-технологічного устаткування, методами продажу товарів [4].

Розрізняють різноманітні параметри, які визначають належність магазину до певного формату торгівлі. До них відносять: площа торгового залу, кількість асортиментних найменувань, кількість розрахунково-касових вузлів, наявність продукції власного виробництва, форму обслуговування, середньоспісикову чисельність персоналу, середню кількість покупок за день, вид ціни (роздрібна, оптова чи дрібооптова), сервіс, що надається, години роботи, обіг за певний період, обіг з одиниці площини, площа складських, допоміжних та адміністративних приміщень [1].

Традиційними форматами в Україні вважаються наступні типи магазинів з продажу продовольчих товарів: «Гастроном», «Овочі-фрукти», «Хлібокон-дитерські вироби», «Риба» та інші вузькоспеціалізовані продовольчі магазини; до основних типів непродовольчих магазинів відносять «Товари для дітей», «Товари для жінок», «Товари для чоловіків», «Товари для дому», «Кульгтовари», «Радіогвари», «Книги», «Квіти», «Меб-

лі», «Ювелірні вироби» та інші. Характеристику основних параметрів традиційних типів магазинів подано у табл. 1 [2, 3, 5, 6].

Таблиця 1
Основні типи традиційних магазинів та їх параметри

Група магазинів за формою спеціалізації	Ознаки спеціалізації	Асортиментний профіль	Оптимальні розміри торгової площини, м ²	Методи продажу товарів
Універсальні продовольчі	Універсальність товарної пропозиції	«Гастроном»	40–2000	Індивідуальне обслуговування
Спеціалізовані продовольчі	Товарно-галузева	«Овочі-фрукти»	250–400	Різні, залежно від асортиментного профілю магазину
		«Хлібокон-дитерські вироби»		
		«Риба»		
Комбіновані непродовольчі	Єдність споживчого призначення товарної пропозиції – комплексність товарного асортименту для задоволення потреб окремих контингентів споживачів	«Товари для дітей», «Товари для жінок», «Товари для чоловіків»	650–2500	Переважно самообслуговування
Комбіновані непродовольчі	Для задоволення певної потреби	«Товари для дому»	250–1500	Різні, залежно від асортиментного профілю магазину
Вузько-спеціалізовані	Обмеженість пропозиції асортиментом товарів визначеної товарної групи	«Культтовари», «Радіотовари», «Книги», «Квіти», «Меблі», «Ювелірні вироби»	250–400	Самообслуговування та індивідуальне обслуговування

До нових перспективних форматів для роздрібної торгівлі, які давно функціонують у країнах з розвиненою ринковою економікою, відносять: гіпермаркети, супермаркети, гуртові та роздрібні магазини-склади («cash&carry»), дискаунт, торгові центри, великі спеціалізовані (у тому числі фірмові) магазини торгівлі продовольчими і непродовольчими товарами (табл. 2) [1–6].

Роздрібні торговельні підприємства розрізняються за різними ознаками. За видом асортименту товарів, що реалізується, розрізняють магазини універсальні, спеціалізовані і вузькоспеціалізовані та магазини з комбінованим і змішаним асортиментом товарів. За форматами торгівлі розрізняють: універмаг, гіпермаркет, супермаркет, магазин «Товари повсякденного попиту», міні-маркет, магазин «Промтовари», магазин-склад, магазин-демонстраційний зал, що торгує за каталогами, торговий дім і торговий центр. За рівнем роздрібних цін розрізняють: дискаунтер жорсткий і м'який, дисконтний та комісійний магазини, бутік, стоковий та магазин «Секонд хенд» (рис. 1) [1].

Таблиця 2

Основні типи перспективних магазинів та їх параметри

Типи магазинів	Ширина асортименту	Глибина асортименту	Рівень сервісу	Рівень цін	Площа, м ²	Кількість товарних позицій
Гіпермаркет	Широка	Середня	Низький	Низький	Понад 22000	50000
Гуртовий супермаркет або клуб	Широка	Середня	Низький	Низький	5500–7800	30000
Суперцентр	Широка	Глибока	Низький	Низький	11100–16500	30000
Звичайний супермаркет	Середня	Середня	Середній	Середній	100–8300	15000
Універмаг	Широка	Глибока–середня	Середній–високий	Середній–високий	11100–22200	100000
«Оптовий клуб»	Середня	Дрібна	Низький	Дуже низький	8900–11100	4000–5000
Спеціалізований магазин	Вузька	Глибока	Високий	Високий	450–1300	5000
«Спеціалісти в категорії»	Вузька	Дуже глибока	Низький	Низький	5500–13300	25000–40000
Магазини знижених цін	Середня	Глибока	Низький	Низький	2800–4400	100000
Демонстраційні зали	Вузька	Середня	Низький	Середній–низький	550–4400	10000–15000
«Cash&carry»	Вузька	Середня	Низький	Середній–низький	1000–3000	До 10000
Жорсткий дискаунт	Середня	Дрібна	Низький	Дуже низький	400–800	750–900
М'який дискаунт	Середня	Дрібна	Низький	Дуже низький	400–800	1300–1800

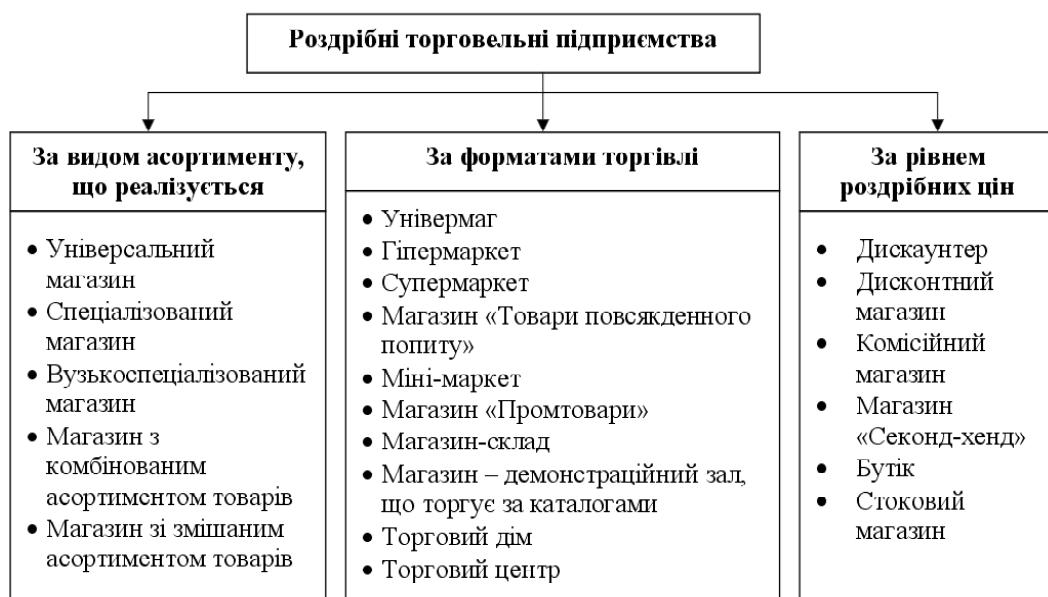


Рис. 1. Класифікація роздрібних торговельних підприємств

Гіпермаркети — це магазини самообслуговування загальноміського значення з торговельною площею понад 3000 м² та з широким асортиментом товарів (більше 15000 асортиментних позицій).

Супермаркет — це великий магазин самообслуговування всередині житлової зони міста, що має торговельну площину 1000–2000 м² з різноманітним асортиментом продовольчих і непродовольчих товарів (понад 5000 асортиментних позицій).

Дискаунт — це тип магазину, який характеризується обмеженою номенклатурою торговельних послуг, пропонує обмежені товарні лінії товарів повсякденного попиту за низькими цінами; асортимент може змінюватися відповідно до купівельних можливостей.

Торговий центр — це група торговельних об'єктів, зосереджених в одному місці та керованих як одне ціле, які за своїми типами, розмірами і місцезнаходженням функціонально відповідають запитам торговельної зони, що обслуговується ними [1, 4–6].

Комісійний магазин — це магазин-комісіонер, що здійснює роздрібний продаж товарів, прийнятих від юридичних або фізичних осіб на засадах договору комісії, без передавання права власності на підкомісійні товари [5, 6].

Магазин «Секонд-хенд» — реалізує дешеві непродовольчі товари, які були у вжитку.

Бутик — це спеціалізований магазин, який реалізує модні товари відомих марок (одяг, косметику) або товари особливого попиту (вишукані марки вин) за високими цінами [1].

Останнім часом за кордоном розвиваються нові типи суб'єктів господарювання, такі як «спеціалісти в категорії», центри господарських товарів, «гуртові клуби» і магазини низьких цін (фірмові магазини, магазини розпродажу і «магазини однієї ціни»), параметри яких подано у табл. 2.

«Спеціалісти в категорії» — це магазини надзвуздного і одночасно надглибокого асортименту товарів, який обмежується товарними найменуваннями однієї товарної групи.

Центри господарських товарів — це магазини товарів для ведення домашнього господарства і будівельних матеріалів.

«Оптовий клуб» — це специфічне торговельне підприємство, яке обслуговує жителів та інші торговельні підприємства вузьким асортиментом товарів з низьким рівнем сервісу. Асортимент такого магазину непостійний, а співвідношення продовольчих і непродовольчих товарів: 50:50.

Демонстраційні зали — це роздрібні магазини, розміщені безпосередньо на гуртових базах [5, 6].

Значна частина малих магазинів, які не входять до складу жодних об'єднань, не мають свого чітко визначеного формату.

Останніми роками широкого вжитку в Україні набули корпоративні мережі, які складаються з десятків (часто і сотень) роздрібних торговельних підприємств, що належать единому власнику або корпоративним партнерам [2,4]. Їх основною перевагою є можливість централізованого управління магазинами. Власниками корпоративних мереж можуть бути як вітчизняні, так і іноземні суб'єкти господарювання. Типовими представниками вітчизняних корпоративних мереж є супермаркети «Фуршет», «Сільпо», «ВАМ», «Вопак», «Велика кишеня», «Наш», гіпермаркет «Рукавичка», серед іноземних виділяють гіпермаркети «Ашан», «Метро», «Ельдорадо», «Фокстрот» та ін.

Отже, від вибору формату залежать планування торговельного залу, набір обладнання, кількість персоналу, асортимент, принципи розміщення товару, вибір рекламних засобів. Стандартизація форматів магазинів дозволить розробляти для них стандарти мерчандайзингу.

Література

1. Виноградська А. М. Комерційне підприємництво: сучасний стан, стратегії розвитку [Текст] : моногр. / А. М. Виноградська. — Київ : Центр навчальної літератури, 2004. — 807 с.
2. Голошубова Н. О. Організація торгівлі [Текст] : підруч. / Н. О. Голошубова. — К. : Книга, 2004. — 560 с.
3. Голошубова Н. О. Організація і технологія торгівлі споживчими товарами [Текст] : навч. посіб. / Н. О. Голошубова. — К. : Кийв. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. — 272 с.
4. Мельник І. М. Мерчандайзинг [Текст] : навч. посіб. / І. М. Мельник, Ю. М. Хом'як. — К. : Знання, 2009. — 309 с.
5. Організація торгівлі [Текст] : підруч. / В. В. Апопій, І. П. Міщук, В. М. Ребицький, Ю. М. Хом'як та ін. — Київ : Центр навчальної літератури, 2005. — 616 с.
6. Організація торгівлі [Текст] : підруч. / В. В. Апопій, І. П. Міщук, В. М. Ребицький, С. І. Рудницький та ін. — Київ : Центр навчальної літератури, 2009. — 632 с.

Теплицкая Г. Й.

СРАВНЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ТИПОВ И ФОРМАТОВ ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ЗА ГРАНИЦЕЙ И В УКРАИНЕ

Определено понятие «тип магазину» и «формат предприятия». Охарактеризованы основные параметры, которые определяют принадлежность магазина к определенному формату. Детально рассмотрены традиционные и перспективные форматы для розничной торговли в Украине.

Ключевые слова: тип магазину, формат предприятия, параметры магазину, гипермаркет, супермаркет, дисконт, торговый центр, комиссионный магазин, бутик, «специалисты в категории», центр хозяйственных товаров, «оптовый клуб», демонстрационный зал, корпоративные сети.

Teplyts'ka H. Y.

COMPARISON OF MODERN TYPES AND FORMATS OF SALES OUTLET ENTERPRISES IN UKRAINE AND ABROAD

The concept of «type of a shop» and «format of an enterprise» is given. Basic parameters which determine belonging a shop to the certain format are described. Traditional and perspective formats for retail business in Ukraine are considered in detail.

Keywords: type of a shop, format of an enterprise, parameters of a shop, supermarket, hypermarket, discount, shopping center, commissionary shop, boutique, «specialists in some category», center of economic commodities, «wholesale club», demonstration hall, corporate networks.

УДК: 65.012.8:33

Заяць Н. О.

ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЇЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

У статті проаналізовано основні аспекти економічного зростання внутрішньої торгівлі, наведений взаємозв'язок чинників внутрішнього і зовнішнього середовища та його вплив на формування інформаційного фонду торговельних підприємств.

Ключові слова: економічне зростання, інформація, інформаційне поле, товари та послуги.

Повільне і здебільшого суперечливе реформування економіки за тривалий час економічної кризи, лібералізація економічних відносин, посилення конкуренції на ринку споживчих товарів зумовили виникнення принципово нових умов господарювання для торговельних підприємств, що суттєво послабило їх економічну стабільність та процес економічного зростання.

Відновлення економічної стабільності торговельної галузі на сьогодні є важливою передумовою подальшого розвитку як регіону, так і держави в цілому. Вирішити дану проблему у короткотерміновій перспективі, з огляду на особливості ринку діяльності і обмеженість джерел інвестиційного капіталу та ресурсів, вельми складно. Об'єктивно виникає проблема пошуку шляхів, які б сприяли конкурентоспроможному розвитку торговельних підприємств та їх економічному зростанню. Цього можна досягти через формування тотального інформаційного поля та формалізацію методів обліку, аналізу, планування, контролю та прийняття оптимальних рішень.

Зазначені проблеми у розвитку вітчизняної економіки знайшли своє відображення у працях науковців В. В. Апопія, Ю. А. Бажала, В. М. Гесця, В. Г. Герасимчука, Б. Є. Кvasнюка, Є. В. Крикавського, А. А. Мазаракі, І. О. Олександрова, В. О. Черняка та багатьох інших дослідників.

Метою даної статті є виокремлення інформаційних аспектів в контексті розвитку внутрішньої торгівлі.

Для констатації факту екстенсивного чи інтенсивного економічного зростання торговельних підприємств необхідне ствердження про позитивні зміни результатів функціонування господарських об'єктів. Передумовами, на нашу думку, позитивної динаміки, повинні стати:

- збільшення валового регіонального продукту;
- збільшення обсягів промислового виробництва;
- збільшення обсягів діяльності агропромислових комплексів;
- нагромадження власного капіталу;
- інвестиційно-інноваційні процеси;
- зміна та уточнення нормативно-правової бази щодо торговельної галузі (не визначена система адміністративно-правового регулювання торговельної діяльності).

Окрім цього, передумови економічного зростання потребують не лише дослідження парадигми цього процесу, але й оцінки та врахування чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, які, безумовно, є важливими складовими під час розгляду інформаційних аспектів діяльності суб'єктів внутрішньої торгівлі.

Під час проведення обстеження торговельних підприємств і організацій, в контексті їх економічного зростання, необхідно:

- фіксувати концепцію розвитку, в т.ч. місії та мети підприємства;
- проводити обстеження ринків, на яких працює підприємство;

- проводити позиціювання товарів та послуг для отримання аналітичних даних щодо ефективності виробництва та проміжного споживання;
- формувати базу щодо кластеризації населення, на зони обслуговування в регіоні або області;
- здійснювати моніторинг настання подій ризику та кризових станів, виявляючи основні тенденції та чинники, що їх провокують;
- класифікувати клієнтів (споживачів), при цьому визначаючи клієнтську орієнтацію в залежності від товарів і послуг, а також територіальні особливості;
- формалізувати документообіг (номенклатуру та форми торговельних і інформаційних документів);
- створити відповідні інструкції, які регламентують документообіг і відповідний йому документопотік, включаючи регламент доступу до інформації.

Якщо розглядати показники економічного зростання у цифрах, можна побачити позитивну тенденцію деяких галузей, в т. ч. і торговельної. У січні та лютому 2011 р. всі галузі показали позитивну динаміку розвитку, на відміну від минулого року, коли торгівля та будівництво перебували в мінусовій зоні — промисловість (10,5 %), торгівля (11,9 %), транспорт (12,7 %). За підсумками двох місяців економічне зростання в Україні можна оцінити в діапазоні 5,1–6,1 %, близче до верхньої межі. Питома вага цих галузей у створенні ВВП є домінуючими, тому за 2 місяці він може становити близче до 6 % [3]. При тому, що показник зростання ВВП в 2010 році склав 4,2 %, треба враховувати, що база такого економічного зростання дуже низька. НБУ оприлюднив оцінку економічного стану України за січень 2011 року. Згідно з документом, зростання ВВП в січні 2011 року склало не менше 6 %.

У 2011 році влада країни очікує прискорення зростання економіки до 4,5 %, що збігається з прогнозом Міжнародного валутного фонду.

Однак, без належного інформаційного забезпечення, інформаційного фонду по кожному фактору, що впливає на економічне зростання, прогнозувати позитивну динаміку внутрішньої торгівлі не можливо.

Процес формування інформаційного фонду внутрішньої торгівлі в контексті економічного зростання ускладнюється динамічними змінами, і, в свою чергу, впливом чинників зовнішнього середовища, які взаємопов'язані з процесом внутрішньої ефективності господарських суб'єктів та чинниками внутрішнього середовища (рис. 1.).

В економіці (виробництві, розподілі, обміні, споживанні) формуються та функціонують три основні інформаційні потоки:

- інформація, яка існує у вигляді уречевлених знань у наукомісткій продукції. Ця продукція створюється на основі використання результатів складних фундаментальних і прикладних досліджень. В інформаційних продуктах, програмах сконцентровані найновітніші знання з проблем розробок технологій виробництва та управління;
- інформація, що відображає людські професійні знання, які частково фіксуються достатньо. Потрібні виробничий досвід, кваліфікація, різного роду технологічні карти, опис інноваційних проектів, що в своїй сукупності забезпечать підвищення потужності операційної системи підприємства, а відтак, і його економічне зростання;
- інформація, яка стосується методів і технологій практичного розв'язання задач управління (один з базових елементів економічного зростання) сучасним виробництвом. Цей блок інформаційних одиниць поділяється на складові, які отримали назви: менеджмент (управління персоналом, підприємством та виробництвом), маркетинг (управління розробкою нової продукції та ринками збути), таргетинг (довгострокові програми націлені на завоювання нових ринків збути). Даний вид інформаційного потоку

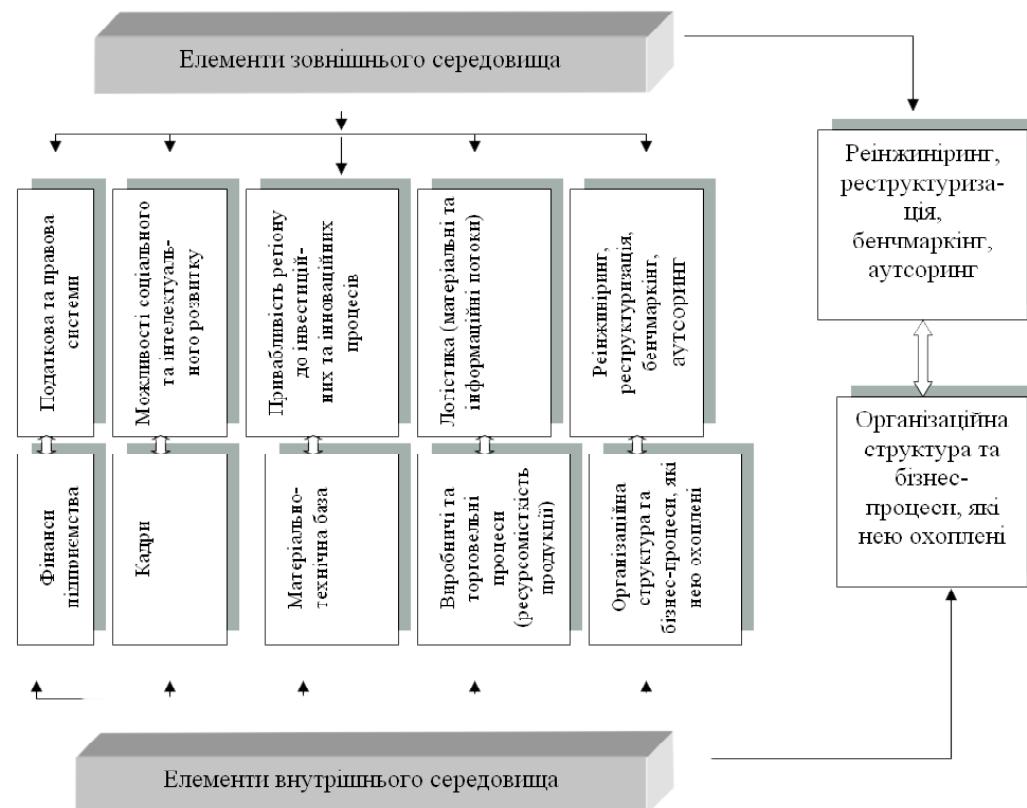


Рис. 1. Взаємозв'язок чинників внутрішнього і зовнішнього середовища та їх вплив на економічне зростання підприємства

внутрішньої торгівлі забезпечує її стабільність та можливість уникнення ризику (ризикозахищеність підприємства), відповідно базис для можливого економічного зростання.

Для систем з якісно та кількісно визначеною метою цінність інформації можна виразити через приріст ймовірності досягнення цілі. Практична цінність інформації в економічних системах полягає у тому, що для збільшення продуктивності економічної системи та забезпечення її економічного зростання в n разів, необхідно розширити пропускну здатність каналів та обсяг повідомлень, що передаються та обробляються, приблизно в n^*n разів.

Основні фактори економічного зростання, такі як природні ресурси, трудові ресурси, основний капітал та науково-технічний прогрес, потребують формування належного інформаційного забезпечення на основі системного підходу та застосування сучасних інформаційних технологій.

Саме інформаційні технології дозволяють виявити стан та наукові досягнення у внутрішній торгівлі, визначити відсутні ефективні компоненти, тенденції змін і можливості інновацій в діловій сфері.

Таким чином, належне інформаційне поле забезпечує для бізнесу п'ять основних можливостей економічного зростання: включення конкретного виду бізнесу в загальнонаціональний; оперативний та змістовний пошук партнерів і клієнтів; встановлення розвинутих партнерських зв'язків і співробітництва; модернізацію внутрішньої торгівлі як економічної системи; розвиток можливостей з генерації і використання інновацій, ефективного формування підприємницьких ідей та прискорення їх практичної реалізації.

Література

1. Баловсяк Н. В. Використання інформаційних технологій (мережі Інтернет) для створення нових робочих місць і покращення економічної ситуації в регіоні (на прикладі м. Чернівці) [Текст] / Н. В. Баловсяк, С. В. Баловсяк // Стратегічні пріоритети розвитку регіонів у системі економічної політики в Україні. — 2001. — Вип. 2. — С. 302–305.
2. Баранов О. А. Альтернативи інформаційному суспільству для України не існує [Текст] / Баранов О. А. // Зв'язок. — 2010. — № 6. — С. 7–12.
3. Баранов О. А. Информационная безопасность и экономические преобразования [Текст] / Баранов О. А. // Материалы науч. конф. «Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року». — К. : УкрІНТЕІ, 2009.
4. Макухіна Н. О. Управління комерційною діяльністю торговельних підприємств на основі вдосконалення інформаційного забезпечення : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Н. О. Макухіна. — Львів, 2008. — 21 с.
5. Ящук В. І. Економічна безпека роздрібних підприємств корпоративних мереж: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / В. І. Ящук. — Львів, 2011. — 21 с.

Заяць Н. О.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ВНУТРЕННЕЙ ТОРГОВЛИ КАК ЭЛЕМЕНТ ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

В статье проанализированы основные аспекты экономического роста внутренней торговли, приведенный взаимосвязь факторов внутренней и внешней среды и его влияние на формирование информационного фонда торговых предприятий.

Ключевые слова: экономический рост, информация, информационное поле, товары и услуги.

Zajac N. O.

INFORMATION ASPECTS OF INTERNAL TRADE IN HER ELEMENT OF ECONOMIC GROWTH

The article analyzes the main aspects of economic growth in domestic trade, given the relationship of factors internal and external environment and its impact on the formation of an information fund trading enterprise.

Keywords: economic growth, information, information field, products and services.

УДК 658.827

Жолинська Г. М.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНОЇ УПАКОВКИ

У статті висвітлюється роль та можливість переробки використаної упаковки з метою покращання екологічної ситуації в Україні.

Ключові слова: тара, упаковка, утилізація, екологія, побутові відходи.

Сучасна упаковка — це не тільки засіб захисту товару від зовнішніх факторів, вона є засобом спілкування із споживачем. Основне завдання упаковки — це зручність при транспортуванні, збереженість товару, передавання інформації споживачеві про виробника, тобто вона несе в собі комунікативну функцію. Серед великої кількості необхідних функцій гостро постає проблема утилізації використаної упаковки.

Упаковка з пластика буквально ввірвалась до нашого життя, стала абсолютно незамінною і необхідною зручністю. Проте, у полімерів є один істотний недолік: вони, виконавши своє призначення, не знищуються під впливом природних чинників протягом десятків років.

Актуальність даної теми полягає у тому, що утворення і накопичення твердих відходів людської діяльності є загальносвітовою проблемою через економічні та екологічні наслідки. Важливою складовою частиною проблеми є утилізація різноманітних за будовою і властивостями полімерних відходів, що мають свої особливості. Сьогодні відходи полімерів складають близько 10 % побутового сміття, хоча низька щільність робить ці відходи добре помітними (блізько 18–20 % за об’ємами). Унаслідок високої стійкості до дії навколошнього середовища дані матеріали зберігаються в природних умовах протягом тривалого часу.

Метою статті є проблема переробки та використання упаковки, кількість якої постійно збільшується, в результаті чого відходи постійно негативно діють на навколошнє середовище.

Основою дослідження слугують праці різних авторів та інтернет-джерела.

В роботі над статтею було використано дослідження Шеваленко Н. В. «Нові технології переробки полімерних відходів та використаної тари» [2], в якій йде мова про переваги та недоліки полімерної тари та перспективні методи її утилізації.

Також, використано працю Керимова М. Г. «Актуальные вопросы санитарного надзора и контроля за безопасностью применения полимерных материалов, предназначенных для контакта с пищевыми продуктами» [3], в якій автором розглядається можливість забезпечення безпеки продовольчої сировини та продуктів харчування шляхом ретельного дотримання санітарно-гігієнічних вимог, які висувають до полімерів «харчового» призначення.

Враховуючи такі властивості полімерних матеріалів, як висока стійкість до фізичної, хімічної, біологічної деструкції і в той же час поступове виділення токсичних з'єднань, проблема їх утилізації має екологічне значення. Проте в даний час проблема переробки відходів полімерних матеріалів стає актуальною не тільки з позицій охорони навколошнього середовища. При дефіциті органічної сировини, полімерні відходи стають багатим матеріальним і енергетичним ресурсом, тобто важливим економічним чинником, а їхнє повторне використання дозволяє скоротити використання природних ресурсів, знизити викиди в навколошнє середовище і зменшити споживання енергії.

Кожен член людського співтовариства в даний час в рік генерує приблизно 200 кг відходів (у США — 700 кг), з них 10–15 % — полімерних [2], частка яких безпе-

рервно зростає, і, якщо продовжувати вивозити відходи на звалища, незабаром людина створить абсолютно новий пейзаж: всі великі населені пункти будуть оточені суцільним кільцевим валом, що складатиметься з похованих відходів. Темпи зростання розмірів звалищ в розвинених країнах випереджають зростання населення. Населення земної кулі збільшується в рік на 1,5–2 %, а обсяг сміттєвих звалищ — на 6 %. Вміст звалищ, поступово розкладаючись, отруює навколоишнє середовище продуктами розпаду, і, хоча полімери і є достатньо інертними компонентами сміття, вони також поступово руйнуються, виділяючи небезпечні для живих організмів речовини. Тому, якщо продовжувати використовувати полімерні матеріали у зростаючих кількостях, людство повинне негайно розробити ефективні методи утилізації або знищення полімерних відходів.

Переробка різних полімерних матеріалів є однією з проблем, яка викликає неспокій екологів. Багато полімерних матеріалів можуть розкладатися протягом декількох десятирічок, що негативно впливає на стан навколоишнього середовища. На сьогоднішній день є декілька шляхів позбавлення планети від ПЕТ-сміття: організація ПЕТ-полігонів; сміттеспалювальні заводи; сміттепереробні заводи; використання хімічних добавок для природного розкладання пластмас в природі.

Найбільш використовуваним способом утилізації відходів споживання пластмас є спалювання. Теплотворна здатність 2 т пластикових відходів упаковки еквівалентна теплотворній здатності 1 т нафти. За різними оцінками, на сьогодні спалюється до 40 % полімерних відходів. Для спалювання потрібні витрати, які в даний час не можуть бути компенсовані використанням теплової енергії, що виділяється. Крім того, для спалювання необхідна значна кількість кисню. Найбільш перспективними вважається використання пластмасових відходів (окрім ПВХ) в доменному виробництві. Відходи пластмас проявляють відновні властивості, при цьому не утворюється діоксан. Переробка ПЕТ вимагає чіткого дотримання технологічних режимів, що, в значній мірі, впливає на якість отримуваного продукту.

Захоронення або вивезення на смітник для утилізації полімерних матеріалів — способи мало придатні. Це пов’язано з тим, що їх обсяг не змінюється з часом. Відповідно, площи, використовувані під смітники, повинні постійно збільшуватися, що, може, привести до виведення з господарського обігу значних територій, спричинити довготривале забруднення навколоишнього середовища, тому не є раціональним з енергетичної точки зору. Однак, саме цей метод на сьогоднішній день застосовується в Україні.

Кількість відходів, які продукує людство, збільшується прямо пропорційно з підвищеннем якості життя. Споживачі швидко звикають до комфорту — кожного разу новий пакет, індивідуальне розфасування продуктів в окрему тару тощо. Ми не завжди замислюємося, як це впливає на навколоишнє середовище та екологічну ситуацію. Екологи дослідили: кожен українець у рік створює близько 220–250 кг твердих побутових відходів, у великих містах — 330–380 кг. Кількість відходів постійно зростає [4].

Як визнали фахівці Всеукраїнської екологічної ліги, серед багатьох проблем, які створюють відходи, однією з найболячіших є утилізація ПЕТ-тар. ПЕТ-упаковка для виробників — це можливість зручного транспортування товарів, дешевизна такого пакування, а для споживачів — зручність. Тому на сьогоднішній день виробники продукції не знаходять альтернативної упаковки. За інформацією фахівців, продукція у ПЕТ-тарі стає все більш популярною — цей сегмент щорічно зростає на 10–12 % [2]. Отже, кількість таких відходів з кожним роком буде невпинно збільшуватися.

Сьогодні ПЕТ — найбільш розповсюджений пластик в харчовій і пакувальній промисловості. Причина в тому, що ПЕТ-тару можна виробляти будь-якої форми, конфігурації, об’єму і кольору. Все це разом дозволяє виробникам напоїв та інших харчових рідин

максимально відобразити в упакуванні свій фірмовий стиль і досягти впізнаваності своєї продукції на ринку. Список продуктів, для упаковки яких слугує ПЕТ, справді нескінченний: це і рослинне масло, і соуси, і фруктові соки, і молочна продукція, і пиво. Також ПЕТ-тара використовується для упаковки різних видів продукції побутової хімії і парфумерії.

Необхідно формувати культуру утилізації побутових відходів в Україні. Усі відходи традиційно скидають разом і викидають в контейнер, звозять на полігони. Сміттезвалищ і полігонів в Україні на сьогоднішній день нараховують близько 3,6 тисяч, загальна площа яких понад 6,3 тис. га [2]. Перевантажені сміттям полігони (у тому числі і сміттезвалище у с. Грибовичі, що біля Львова), експлуатуються понад норму, не відповідають вимогам екологічної безпеки.

У Європі вторинна переробка ПЕТ-тарі поставлена на державну основу. Хоча ПЕТ-пляшка є екологічно чистою, при спалюванні поліетилентерефталат виділяє велику кількість канцерогенів. Безпечнішим і набагато вигіднішим виходом є переробка використаної ПЕТ-тарі. Процес переробки включає механічну утилізацію (дроблення) і хімічну утилізацію (подрібнені частини розкладаються на свої складові частини). Кожен з отриманих компонентів проходить стадію очищення. Завершує процес отримання вторинних ПЕТ-гранул. Отримані грануляти має нижчу в'язкість, ніж первинний, тобто якість його вже нижча. Такий ПЕТ-гранулят застосовують в різних сферах — у виробництві преформ допускається додавання до 5–10 % вторинної сировини, також з нього є непогана сировина для текстильної промисловості, виготовлення черепиці, евро піддонів, вати. Приблизно третя частина переробленого продукту використовується для виготовлення волокон, синтетичних ниток, одягу і геотекстилю.

Шляхом переробки побутового сміття, і ПЕТ-тарі, вже давно прямують розвинуті країни світу. Переробка відходів зменшує їх обсяг та площині сміттезвалищ, в той же час зберігаючи природні та екологічні ресурси. В ЄС введено жорсткі норми щодо переробки упакування, згідно з якими переробці мають підлягати 55–70 % пакувальних матеріалів. На екологічні програми кожного року витрачають кілька млрд євро.

В Європі успішно працює система роздільного збирання відходів, а також система утилізації відходів для стимулювання підприємств, що спеціалізуються на зборі та переробці відходів. Окрім того, Європа вже використовує технології переробки вторинної сировини (у тому числі і ПЕТ-упаковки) у нову тару для продуктів харчування. Але Україна не знаходить стимулів для населення із сортувати сміття, не створює умов для його переробки, не побудувала ефективної системи утилізації відходів.

На сьогодні законодавча база, яка б стимулювала переробку відходів, в Україні відсутня. Окрім цього, сьогодні в Україні ще не створена ефективна система збору використаного упакування.

Експерти стверджують, що перероблення відходів покращить екологічну ситуацію, а також економічний стан шляхом експортування такої продукції. Країни азійського регіону зацікавлені у постачанні переробленої вторинної сировини. За кордоном освоєна технологія переробки ПЕТ-волокон на нитки, які використовують для виробництва різних речей для побуту. Але в нашій країні поки що такі технології не застосовуються.

Переробні підприємства навіть при великій кількості ПЕТ-сміття у контейнерах, на узбіччях доріг та зонах відпочинку мають значну потребу у використаній тарі. Населення не звикло сортувати свої побутові відходи. У європейських країнах населення сортує скляний бій окремо, пластикові відходи окремо, так само паперові та інші відходи. В Україні все відбувається зовсім по-іншому: всі відходи скидаються в один контейнер звідки вивозяться на полігони, і там гниють, а отже стають непридатними для переробки, крім того, отруюючи все навколо.

Необхідно вирішувати цю проблему, пропагуючи між співвітчизниками культуру поводження з відходами. У м. Львові вже встановили у більшості районів спеціальні контейнери для різних видів відходів, в тому числі і ПЕТ-упаковки, але ніхто не інформує населення про переваги сортування сміття.

Проблему організації переробки відходів в будь-якому випадку доцільно вирішувати на законодавчому рівні, використовуючи світовий досвід, зокрема надання пільг з боку держави для стимулування такої діяльності. Ігнорування цієї проблеми в подальшому призведе до того, що унікальні природні ландшафти нашої країни перетворяться на величезний смітник: їх окупують використані пляшки, поліетиленові пакети.

Отже, варто підсумувати, що в Україні немає ні державної, ні комунальної системи первинного збирання відходів і стимулюючих факторів для населення, є лише окремі, приватні ініціативи, які пробивають собі дорогу до вирішення екологічних та економічних завдань з утилізації полімерів.

Література

1. Лукьяненко В. В., Аров Ф. М. Спосіб одержання полімерної композиції на основі відходів полімерних матеріалів [Текст] // Заявка 20487A, від 15.07.07, С08 Україна.
2. Шеваленко Н. В. Нові технології переробки полімерних відходів та використаної тари [Текст] / Н. В. Шеваленко, Д. Ю. Кіптик, О. В. Макушинський. — Київ : Хімічна промисловість України, 2005, № 5.
3. Керимова М. Г. Актуальные вопросы санитарного надзора и контроля за безопасностью применения полимерных материалов, предназначенных для контакта с пищевыми продуктами [Текст] / М. Г. Керимова, Б. П. Суханов, А. Л. Кочергина // Вопр. питання. — 2001. — № 1. — С. 36–41.
4. Екологія України [Електронний ресурс] : Відкрився сезон полювання на сміття. — Режим доступу : http://www.eco-ua.org/index.php?item=articles&sub=5499&d_id=3
5. Продукція [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.obolon.com.ua>.

Жолинская Г. М.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ УПАКОВКИ

В статье раскрывается роль и возможность переработки использованной упаковки с целью улучшения экологической ситуации в Украине.

Ключевые слова: тара, упаковка, утилизация, экология, бытовые отходы

Zholinska G. M.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE USE OF MODERN PACKING

In the article lights up role and possibility of processing of the used packing with the purpose of improvement of ecological situation in Ukraine.

Keywords: container, packing, utilization, ecology, domestic wastes.

УДК 641.1

Павлишин М. Л., Задорожній І. М.

ЗНАЧЕННЯ ТАРИ І УПАКОВКИ ДЛЯ ЯКОСТІ Й БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

В статті розглянуто значення тари і упаковки для якості і безпечності харчової продукції.

Ключові слова: харчові товари, тара, упаковка, екологічно чиста тара й упаковка.

Аналізуючи проблеми паковання харчових продуктів, не можна опустити питання дефініцій «тара» й «упаковка», між ними є як подібність, так й відмінність. Упаковка — це засіб або комплекс засобів, які забезпечують захист харчових продуктів від пошкоджень і втрат, а довкілля — від забруднень, що полегшують процес обігу товарів. Тара — це промисловий виріб, призначений для упакування, зберігання, транспортування і реалізації продовольчих товарів у сфері обігу, який запобігає їх пошкодженням та псуванню під час перевезення, виконання навантажувальних і розвантажувальних робіт, складування та зберігання [7].

Товаропросування харчових продуктів передбачає систему доведення продуктів від виробника до споживача, у т. ч. підготовку їх до транспортування, зберігання і продажу. Товаропросування харчових продуктів без природних втрат є можливим лише за умови забезпечення якісного пакування товарів. Основною складовою частиною процесу виробництва продуктів харчування є пакування, яке необхідне для того, щоб товари були доставлені споживачам в належному вигляді. Правильне упакування продовольчих товарів має велике значення, так як впливає на збереження їх кількості й якості, зниження втрат, підвищення попиту і конкурентоспроможності, запобігання обманювання і обман споживачів, створення умов для раціональної організації торгово-технологічних процесів і застосування засобів механізації праці. Тара й упаковка є невід'ємною частиною товару, носієм реклами та комерційної інформації, оскільки охоплюють сферу виробництва і споживання.

За останні роки в Україні відбулась революція у виробництві тари і упаковки, їх дизайні. Це досягнуто за рахунок науково-технічного прогресу: автоматизації процесів виробництва, використання новітніх пакувальних матеріалів, промисловій утилізації. Різні споживні властивості, хімічний склад, умови транспортування, зберігання і реалізації харчових продуктів викликають необхідність промислового виробництва великого різноманіття упаковки. Нині асортимент упаковок для харчових продуктів в Україні надзвичайно широкий, а зовнішнє їх оформлення — професійно досконале, яскраве, привабливе, інформаційно наповнене.

Переважна більшість харчової продукції надходить у торговельну мережу в упакованому стані. З цією метою використовують багато видів споживчої і транспортної тари, різні пакувальні матеріали. Слід зазначити, що внаслідок використання великої кількості пакувальних матеріалів і тари виникають проблеми місцевого, регіонального і світового характеру. Зокрема, це стосується як їх гігієни, так й утилізації.

Використана тара й упаковка становлять понад 40 % маси світового побутового сміття. В розвинених країнах припадає приблизно 150 кг такого сміття на людину в рік (в США — 250 кг, Японії майже — 400 кг). Значна частка побутового сміття є полімерними відходами, що становить приблизно 30% до загальної маси відходів. Значну частину таких відходів заривають в землю або спалюють, що негативно впливає на екологію середовища. З метою зменшення негативного впливу такого сміття на навколоишнє середовище використовують: оборотну тару; спеціальну технологію спалювання; матеріали, які самодеструктуються; юстівну упаковку [1, 2].

Гарантована безпечності пакувальних матеріалів і тари, особливо з полімерних матеріалів, вимагає постійних досліджень щодо міграції шкідливих речовин у харчові продукти.

Найбільш безпечним для здоров'я людини вважаються «активні» оболонки — пакувальні матеріали з біополімерів природного походження. Деякі з них людина може споживати разом із продуктом. До них належать так звані «їстівні» плівки, які часто є частиною самого продукту. Іноді вони являються більш цінними для організму, ніж самий продукт. Такі плівки (упаковки) для харчових продуктів нині використовуються досить широко, наприклад, кірка сирів, глазур цукерок, пряників, східних солодощів та інших кондитерських виробів.

Їстівна плівка є бездоганною в екологічному відношенні упаковка, що виготовляється з легко засвоюваних організмом людини харчових компонентів. До них належать білки, ліпіди, вуглеводи — поліцукри (похідні крохмалю та целюлози), пектин, метилцелюлоза, ефіри, полістироли тощо. Їстівні плівки захищають харчові продукти від втрати маси, є певним бар'єром для доступу кисню, інших речовин із навколошнього середовища. Під такою плівкою практично відсутній прошарок повітря, що дуже важливо для запобігання окислення деяких речовин продукту та їх мікробіологічного псування. Такі плівки володіють високою сорбційною здатністю, утримують біологічно активні речовини і, відповідно, збагачують продукти харчування необхідними нутрієнтами: макро- і мікроелементами, вітаміни тощо [6].

У промисловості в їстівну плівку часто вводять натуральні ароматизатори і природні барвники. Завдяки цьому регулюються органолептичні показники харчових продуктів.

В якості сировини для виготовлення екологічно чистої тари й упаковки є кукурудза, 2/3 зерна якої становлять вуглеводи, у тому числі значна кількість клітковини. Пластик із зерна кукурудзи розпадається на 100 % і переходить в органічне добриво. Пакети із такого пластика використовуються в Європі, Канаді, США та інших країнах. Деякі компанії Італії виробляють пакувальний матеріал з кукурудзяного крохмалю. Тара з такого матеріалу абсолютно не токсична, швидко і повністю розпадається. Матеріал легко склеюється. На ньому наносяться високоякісні рисунки і маркування.

До нових видів екологічно чистих біорозпадаючих матеріалів належить LEAN, автором якого є шведський хімік Розен. За створення такого матеріалу вчений був номінований Нобелівською премією. За основу такого матеріалу була взята шкаралупа яйця, а саме її хімічний склад. Сировиною для такої упаковки є крейда (карбонат кальцію). До цієї речовини додавались полімерні додатки природного походження. Наукові дослідження в цьому напрямі тривали протягом 20 років. У середині 90-х років ХХ століття у Швеції було налагоджене промислове виробництво LEAN-матеріалу.

Слід зазначити, що нині деякі продукти, наприклад питне молоко, пакують у тару з такого матеріалу в багатьох країнах світу, в тому числі й в Україні. LEAN-матеріал дає можливість робити тару м'якою як гума і твердою, як скло. Тара з такого матеріалу легка. Під дією ультрафіолетових променів вона швидко розпадається. На це потрібно всього 4–5 місяців. При цьому в ґрунт повертається цінна мінеральна речовина — карбонат кальцію, який зменшує його кислотність. Упаковка з LEAN-матеріалу абсолютно нешкідлива для навколошнього середовища [4].

Зараз LEAN-матеріали постачаються молокопереробним підприємствам України. За різними джерелами інформації — їх закуповує Іллінецький молочний завод (Вінницька обл.), молочне підприємство «Ковельмолоко» (Волинська обл.), Гощанський молочний завод (Рівненська обл.). Вченими доведено, що в упаковці з такого матеріалу краще зберігаються харчові продукти.

Розроблено технологію їстівного паперу для загортання бутербродів. Для його виготовлення використовують пюре овочів і фруктів, які при попаданні до ротової порож-

нини, зразу розчиняються. Цей папір добре зберігає продукти. Є дані про те, що юстівна плівка (папір) може витіснити з ринку полімерні плівки та алюмінієву фольгу, які засмічують навколошнє середовище. Підприємства виготовляють асортимент юстівних плівок із різними смаковими добавками [5].

Лідером серед країн ЄС із раціонального використання упаковки є Німеччина. На законодавчому рівні виробники продукції зобов'язані організовувати збір своєї упаковки від торговельних підприємств і споживачів. Цим займаються спеціальні фірми, послуги яких оплачують товаровиробники.

У США, Японії, країнах ЄС категорично заборонено виробляти і використовувати пакувальні матеріали і тару в склад яких входять недозволені компоненти.

У ЄС прийнята Директива, в якій записані єдині норми для упаковки для всіх країн. Без їх дотримання не може бути реалізований харчовий продукт в будь-якій іншій країні ЄС:

- до складу упаковки й тари можуть входити лише мінімально-допустимі норми шкідливих речовин, наприклад, свинцю, ртути;
- за своїми фізичними властивостями і дизайном тара й упаковка повинні бути придатні для багаторазового використання. Після закінчення строку експлуатації з них вилучають цінні речовини;
- об'єм і маса тари й упаковки повинні бути мінімально необхідні для забезпечення збереженості продукту й безпечності його споживання.

Нині в ЄС утилізується майже 90 % використаної упаковки за масою. З цієї кількості 60 % упаковки використовується для добування корисних речовин, що входять до її складу [3].

Кінцевими споживачами продукції (покупцями) торговим підприємствам повертаються майже вся споживча тара, у тому числі з під продовольчих товарів.

У передових країнах світу велика увага приділяється дизайну тари й упаковки. Сьогодні естетичне оформлення паковання харчових продуктів у роздрібній торгівлі визначає, в значній мірі, культуру торгівлі [1].

У підвищенні художньо-естетичних переваг продовольчих товарів повинні бути зацікавлені працівники харчової промисловості й торговельних організацій.

Література

1. Завгородня В. М. Тара і упакування продовольчих товарів [Текст] : навч. посіб. / В. М. Завгородня, І. В. Сирохман, Л. І. Демкевич. — Львів : Вид-во ЛКА, 2001. — 256 с.
2. Биоразпадаемая упаковка: успехи, тенденции, перспективы [Текст] // Пищевая промышленность. — 2004. — № 2. — С. 24–25.
3. Утилизация отходов упаковки и евростандарты // Тара и упаковка. — 1999. — № 6. — С. 14–15.
4. Замотаев П. В. Полимеры, разрушающиеся под действием природных факторов [Текст] / П. В. Замотаев // Упаковка. — 1999. — № 4. — С. 34–36.
5. Открытия и гипотезы [Текст] // Научно-популярное издание. — № 4, апрель. — 2009. — С. 35.
6. Сирохман І. В. Товарознавство пакувальних матеріалів і тари [Текст] : підруч. / І. В. Сирохман, В. М. Завгородня // Режим доступу [Електронний ресурс] : http://ebooktime.net/book_47.html.
7. Апопій В. В. Організація торгівлі [Текст] : підруч. / В. В. Апопій, І. П. Мішук, В. М. Ребицький та ін. // Режим доступу [Електронний ресурс] : http://pidruchniki.com.ua/12601206/marketing/organizatsiya_torgivli_-_aporiy_vv.

Павлишин М. Л., Задорожній І. М.

**ЗНАЧЕНИЕ ТАРЫ И УПАКОВКИ ДЛЯ КАЧЕСТВА
И БЕЗОПАСНОСТИ ПИЩЕВОЙ ПРОДУКЦИИ**

В статье рассмотрено значение тары и упаковки для качества и безопасности пищевой продукции.

Ключевые слова: пищевые товары; тара; упаковка; экологически чистая тара и упаковка.

Pavlyshyn M. L., Zadorozhnyy I. M.

**PACKING AND PACKAGING VALUE
FOR FOODSTUFFS SAFETY AND QUALITY**

The article deals with the importance of packing and packaging value for foodstuffs safety and quality.

Keywords: foodstuffs, packing, packaging, environmentally friendly packing and packaging.

УДК 339.13(637.1)

Павлишин М. Л., Бурак Є. І.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО РИНКУ ВЕРШКОВОГО МАСЛА В УКРАЇНІ

Досліджено особливості та проблеми формування сучасного ринку вершкового масла в Україні.

Ключові слова: вершкове масло, ринок, конкурентоспроможність, виробництво, імпорт, ціна.

Вивчаючи проблеми посилення дефіциту молока на вітчизняному ринку, не менш актуальними є питання забезпеченості населення вершковим маслом та формування ціни на нього. Відсутність державних дотацій, низький рівень розвитку вітчизняного ринку молока, міжнародні зобов'язання України перед СОТ і ЄС, підвищення вимог у системі управління якістю в молочній промисловості призведе до занепаду виробництва вершкового масла.

Проблеми й перспективи розвитку ринку вершкового масла вивчали В. Чагаровський [1], В. Барський [2] тощо.

Отже, доволі актуальним є питання формування системи заходів для ефективного функціонування вітчизняного ринку вершкового масла, що й визначає основну мету наукової публікації.

В аграрному секторі важливе місце посідає ринок вершкового масла. Він відображає систему товарогрошових відносин між фермерами та виробниками, державою та кінцевими споживачами [3 с. 137].

Розвиток вітчизняного ринку вершкового масла має сезонний та локалізований характер. На нього впливають мікро- і макроекономічні чинники. Негативний вплив на його розвиток мають: світова економічна криза, що призвела до зниження платоспроможності населення, зміна міжгосподарських і міжгалузевих зв'язків суб'єктів господарювання, відсутність однозначності в державній політиці формування механізму виплати дотацій, а також незацікавленість держави у підтримці вітчизняного виробника.

Станом на 1.01.2008 р. в світі було вироблено 5,3 млн. т вершкового масла або на 150 тис. т більше, ніж у 2006 р. На Європейський Союз та Азію припадало 55 % світового виробництва цієї продукції (1,75 і 1,69 млн. т відповідно).

За останні 8–10 років зменшили виробництво масла країни СНД і Східної Європи. У 1988–1991 рр. у Радянському Союзі щорічно вироблялося 1,5–1,6 млн. т вершкового масла. У 2008 р. в СНД було вироблено його трохи більше 400 тис. т або у 4 рази менше, ніж у 1990 р.

Світовим монополістом з виробництва вершкового масла є Індія (у 2008 р. — 1,6 млн. т). Наступні місця за цим показником посідають США, Франція і Німеччина (480; 465 і 450 тис. т відповідно). Багато цієї продукції виробляють Нова Зеландія і Росія (343 і 300 тис. т). Інші країни світу в 2008 р. продукували таку кількість масла, тис. т: Польща — 180, Австралія — 154, Ірландія, Голландія і Великобританія — по 140, Україна і Бельгія/Люксембург — по 110. Частка 13-ти згаданих країн у світовому виробництві вершкового масла перевищувала 87 %.

У 2008 р. світове виробництво вершкового масла у розрахунку на людину становило 0,9 кг. Особливо багато цієї продукції виробляється у Новій Зеландії та Ірландії (95 і 41 кг відповідно). Виробництво масла в інших країнах становило, кг: у Бельгії/Люксембурзі — 10,5; Голландії — 9,3; Австралії — 8,5; Франції — 8,0; Німеччині — 5,5; Польщі — 4,6. Менше ніж по 2,5 кг цієї продукції на людину було вироблено в Україні, Росії, Індії та Великобританії.

Споживання вершкового масла у розрахунку на людину коливається у великому діапазоні — від 1–2 кг (Україна, Італія, США) до 9 кг (Франція). Річне споживання цієї продукції в Німеччині становить приблизно 7 кг, у Польщі — 4,5–4,6 кг.

Вершкове масло є важливим продуктом світової торгівлі. У 2008 р. країнами світу було експортовано 630 тис. т. масла. Монополістом з експорту вершкового масла є Нова Зеландія. У цьому ж році країна поставила на світовий ринок 252 тис. т цієї продукції (40 % світового експорту). Друге місце за цим показником посідали країни ЄС (200 тис. т). На третьому місці — Австралія.

Найбільшим імпортером вершкового масла є Росія (у 1995 р. — 214 тис. т, 2000 р. — 181 тис. т, 2005 р. — понад 100 тис. т). Від 20 до 30 тис. т масла у рік імпортують Єгипет, Саудівська Аравія, Мексика і Таїланд, від 10 до 20 тис. т — КНР, Бразилія, Філіппіни, Тайвань, Йорданія, Іран, Алжир, Сінгапур [4].

На вітчизняному ринку агропромислового комплексу обсяги виробництва вершкового масла з кожним роком зменшуються (рис. 1). У 2010 році його вироблено 74 тис. т, що на 62 % менше порівняно з 2005 роком.

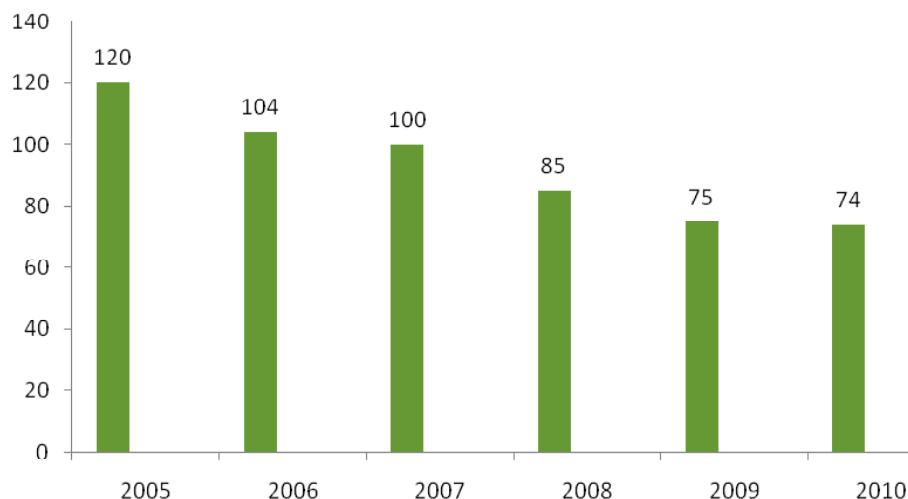


Рис. 1. Виробництво вершкового масла в Україні, тис. т. [5, с. 118]

В Україні виробництвом вершкового масла займаються переважно середні та великі підприємства молокопродуктового комплексу потужністю 25–250 т. переробки молока за зміну. Розвивається спеціалізація виробництва масла (ВАТ «Житомирський маслозавод») та його концентрація (АТ «Молочний альянс», «Укрпродукт Груп», ВАТ «Білоцерківська агропромислова група»).

Виробництво вітчизняного масла зосереджено, в основному, на 107 заводах. Основну частину ринку серед вітчизняних виробників вершкового масла займають: ДП «Мілкіленд Україна», АТ «Молочний альянс» та «Укрпродукт Груп» (рис. 2).

Підприємства з виробництва масла розміщені у сільськогосподарських регіонах з високим рівнем розвитку молочного тваринництва. Найбільші заводи з виробництва масла знаходяться у Вінницькій, Полтавській, Чернігівській і Черкаській областях.

За складної економічної ситуації на вітчизняному продовольчому ринку українські виробники не можуть повною мірою наситити ринок маслом з певних причин. У зв'язку з постійним впливом сезонного подорожчання та браком сировини із-за зниження поголів'я худоби, недостатнім фінансуванням галузі, відсутністю державної підтримки у 2010 році відбулося різке збільшення цін на вершкове масло вітчизняного виробництва (рис. 3).

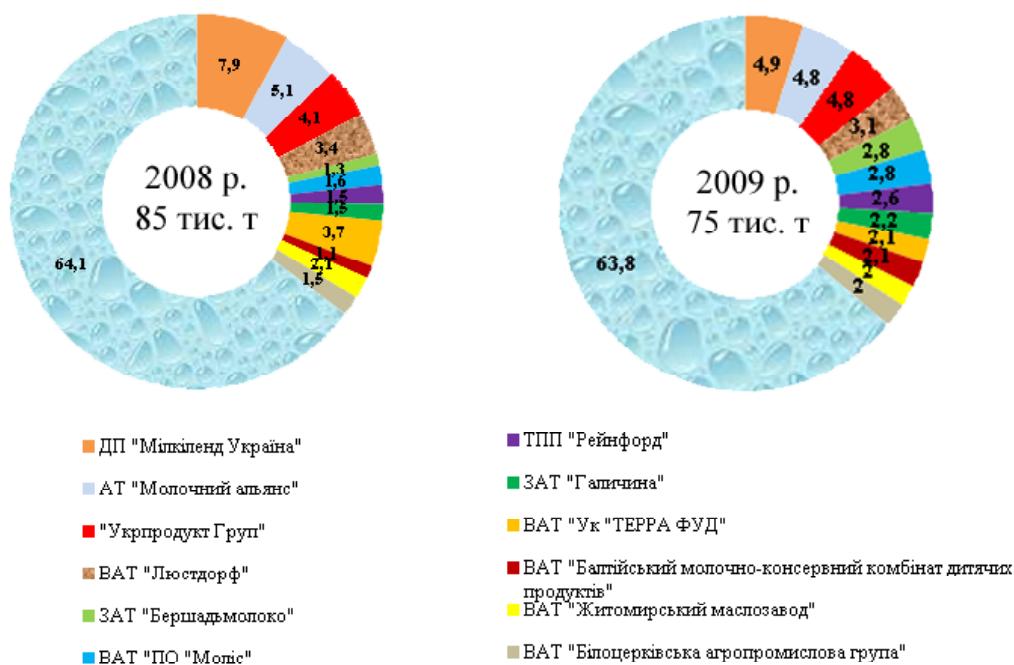


Рис. 2. Структура ринку вершкового масла за виробниками, % [6, с. 72]

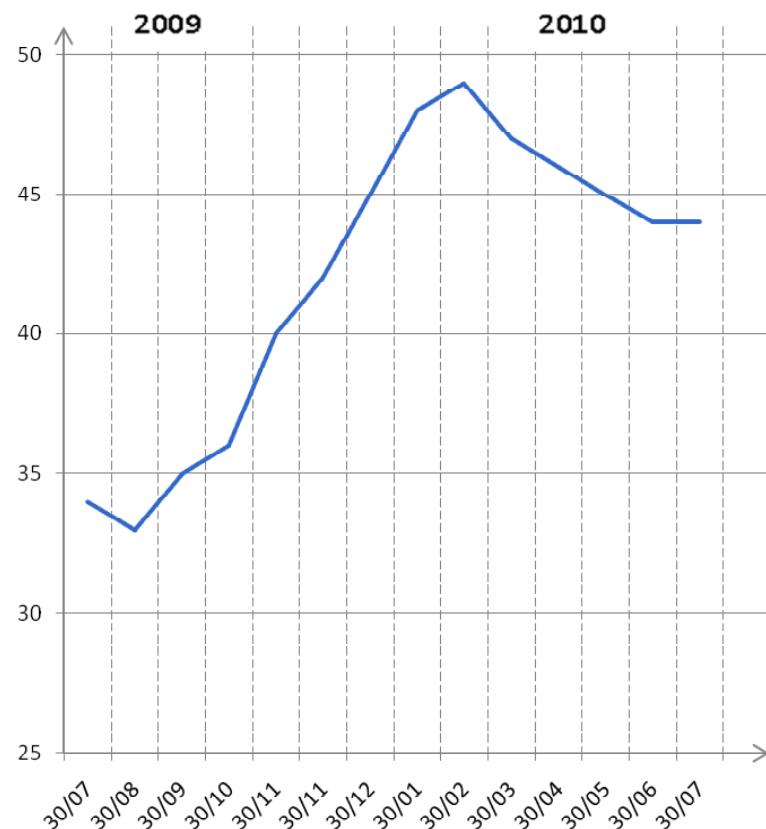


Рис. 3. Середній роздрібні ціни на вершкове масло в Україні, грн./кг [6, с. 71].

У 2011 році несприятливі тенденції на українському ринку вершкового масла тільки посилилися. На початок 2011 р. вершкове масло подорожчало майже на 30 %, порівняно із 2010 роком. Чергове збільшення цін на ринку вершкового масла відбулося восени 2011 року, коли надої молока традиційно знижуються. На сьогоднішній день оптова ціна закупівлі 1 т. вершкового масла вітчизняного виробництва становить 57–58 тис. грн./т 72,5 % жирності, а імпортери з Нової Зеландії пропонують масло по 53 тис. грн. жирністю 82 %, в перерахунку на базову жирність 72,5 % ціна цього масла становить близько 43 тис. грн./т. Це створює передумови для подальшого зниження рівня споживання вершкового масла на внутрішньому ринку, і, як наслідок, скорочення його виробництва українськими виробниками.

Основними імпортерами вершкового масла в Україну є також Білорусія, Польща та інші країни ЄС. Зростання імпорту вершкового масла в Україні у 2009 році пов’язано із його ввезенням — 16347 тонн проти 2786 тонн за 2008 рік, 91 % масла має білоруське походження. Отже, імпорт масла негативно позначається на вітчизняному виробництві. Зростання частки імпорту продукції у 2011 році пов’язане, головним чином, із зменшенням частки вітчизняного виробництва, внаслідок несприятливої цінової конюнктури на світовому ринку сухого молока, яке є похідним продуктом виробництва масла.

Отже, на нашу думку, в сучасних економічних умовах в Україні насамперед необхідно забезпечити внутрішні потреби, а також створити експортний запас якісного масла. На жаль, український уряд нічого не зробив для розширення або закріплення молочної продукції на закордонних ринках. Переговори з Європейським Союзом про зону вільної торгівлі продуктами харчування позитивних результатів не дали. Поведінка країн ЄС свідчить про те, що вони не прагнуть допускати наші товари до своїх споживачів. Сьогодні дуже актуальним залишається питання права України на квотоване ввезення масла в країни Євросоюзу. Проте, вступ України до СОТ створив бар’єр ввезення українського масла на зовнішні ринки, адже Європа регулює це питання через нетарифні методи — санітарні, фітосанітарні умови контролю за безпекою продукції.

Економічне стимулювання вітчизняних виробників молока, державне регулювання землеробства й тваринництва, удосконалення економічної політики держави — це ті заходи, які дозволяють відродити вітчизняну молочну галузь й знизити дефіцит молока в Україні. В іншому випадку український ринок молока заповниться продукцією з Білорусії, Росії, Польщі.

Література

1. Український ринок масла, спредів і сухого знежиреного молока [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.utro.ua/.
2. Барський В. Ринок вершкового масла в Україні продовжує «перегріватися» / В. Барський [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://presscenter.ukrinform.ua/news-50234.html?p=1603>.
3. Павлишин М. Л. Проблеми розвитку сучасного ринку молока в Україні [Текст]// М. Л. Павлишин, Д. С. Боляновська, Є. І. Бурак / Вісник Львівського інституту економіки і туризму. — № 6. — 2011. — С. 137–142.
4. Світове виробництво вершкового масла [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=2899&number=95.
5. Статистичний щорічник України за 2008 рік [Текст]. — К. : Консультант, 2009. — 520 с.
6. Компании и рынки [Текст] // Бізнес. — 2010. — 30.09. — С. 71.

Павлишин М. Л., Бурак Е. І.

**ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА СЛИВОЧНОГО
МАСЛА В УКРАИНЕ**

Исследованы особенности и проблемы формирования современного рынка сливочного масла в Украине.

Ключевые слова: сливочное масло, рынок, производство, импорт, конкурентоспособность, цена.

Pavlyshyn M. L., Buriak Ye. I.

**PROBLEMS OF MODERN BUTTER MARKET DEVELOPMENT
IN UKRAINE.**

The article investigates the peculiarities and problems of formation of modern butter market in Ukraine.

Key words: butter, market, competitiveness, production, import, price.

УДК 005.935:339.142

Височин І. В.

СИСТЕМА КОНТРОЛІНГУ В УПРАВЛІННІ ТОВАРООБОРОТОМ ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

У статті визначено сутність контролінгу в управлінні товарооборотом підприємств роздрібної торгівлі, його об'єкти, функції та інструменти. Охарактеризовані повноваження суб'єктів контролінгу в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі.

Ключові слова: контролінг, контролінг в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі, суб'єкти контролінгу в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі.

Торгівля, як одна із галузей економіки, що динамічно розвивається, володіє низкою характерних економічних, соціальних, організаційних, технічних та інших особливостей, які накладають свій відбиток на побудову системи контролінгу на торговельних підприємствах.

Практикуючі фахівці при вивчені проблематики побудови ефективної системи управління продажами переважним чином акцентують увагу на вивчені таких чотирьох аспектів, як: планування продажів, організація процесу продажів, мотивація продавців та контроль продажів. При чому контроль продажів не зводиться лише до контролю показників товарообороту, клієнтів, а й контролюється безпосередньо процес продажів.

Дослідження цілого ряду вітчизняних науковців та вчених країн СНД засвідчили вагому роль у перебігу управління діяльністю підприємства роздрібної торгівлі таких аспектів, як управління товарооборотом, товарним забезпеченням, товарними запасами, витратами обігу, комерційними доходом, фінансовими результатами та ін. Особливості перерахованих функціональних напрямів торговельного менеджменту потребують відповідного коригування об'єктів контролінгу та методичного інструментарію для підприємств роздрібної торгівлі.

Окремі напрацювання з питань впровадження і функціонування контролінгу та визначення місця і ролі контролю в системі контролінгу знайшли відображення в працях вітчизняних і російських науковців, зокрема: О. О. Ананькіної, Н. Г. Данілочкіної, О. М. Кармінського, О. А. Кавериної, І. І. Оленевої, С. Н. Петренко, М. С. Пушкаря, В. П. Савчука, Л. А. Сухаревої, С. Г. Фалька, Н. П. Шульги та інших. Серед зарубіжних публікацій особливої уваги заслуговують напрацювання вчених А. Дайлє, Й. Вебера, Е. Майєра, Р. Манна, Д. Хана, П. Хорвата та інших. У зазначених наукових працях практично відсутній системний підхід до дослідження проблем контролінгу та контролю в системі контролінгу в управлінні суб'єктами господарювання в торгівлі. У цьому зв'язку достатньо грунтовними є напрацювання Н.А. Борисової [1], яка розробила концепцію і практичні рекомендації щодо адаптації системи контролінгу до особливостей управління роздрібним торговельним підприємством, Т.В. Ігнатової [2], яка досліджувала стратегічний контролінг в управлінні підприємствами роздрібної торгівлі, Ю.М. Бойкової [3], яка вивчала методологічні основи контролінгу та розробила практичні рекомендації щодо його впровадження на торговельних підприємствах, М.В. Тарасюка [4], який дослідив проблематику впровадження контролінгу в управлінні торговельними мережами.

Проте, не зважаючи на високу актуальність досліджуваної проблематики, питання контролінгу в управлінні товарооборотом підприємств роздрібної торгівлі не висвітлено у науковій літературі.

Метою статті є висвітлення методологічних підходів до формування системи контролінгу в управлінні товарооборотом підприємств роздрібної торгівлі.

Будь-яка управлінська функція обов'язково інтегрована з контрольною, тому можна стверджувати, що контроль є невід'ємним елементом кожної стадії процесу управління та відокремленою стадією, яка забезпечує інформаційну прозорість якості процесу управління на всіх інших стадіях. Виходячи із зазначеного, поняття контролю можна інтерпретувати як у вузькому сенсі, тобто як один із етапів процесу управління або як одну із його функцій, так і у більш широкому сенсі, тобто як систему, яка входить в систему управління підприємством і складається із ряду елементів.

У публікаціях практикуючих фахівців та роботах науковців знаходимо опис різноманітних контролюючих інструментів сфери продажів підприємства роздрібної торгівлі: контролінг, внутрішній контроль, моніторинг, аудит та експрес-діагностика.

Категорія «контролінг» на сьогодні, не зважаючи на наявність чисельних досліджень, не має чіткого визначення. Поліфонія думок щодо сутності терміна «контролінг» насамперед пов'язана з його співзвучністю з іншим економічним терміном — «контроль», в його розумінні як процесу співставлення фактичних показників діяльності суб'єкта господарювання з плановими або бюджетними показниками. За переконанням сучасних дослідників, смислове навантаження терміну «контролінг» не обмежується контролем. Крім цього, розходження у визначеннях контролінгу полягають у часовому аспекті. Контролінг, як функціонально відособлений напрямок економічної роботи на підприємстві, постійно розвивається: розширюються його функції, збільшується набір задач, різноманітними стають його методи, активніше застосовується інформація, що забезпечується контролінгом у прийнятті не лише оперативних, але й стратегічних управлінських рішень [5, с. 164].

З урахуванням галузевих особливостей торгівлі, Ю. М. Бойкова дійшла висновку, що система контролінгу торговельного підприємства (у торгівлі) — це цілісна інтегрована система, що здійснює постійну аналітичну, методологічну, консультаційну підтримку керівництва на всіх рівнях управління в процесі підготовки, прийняття і виконання управлінських рішень, пов'язаних з купівлею-продажем товарів і наданням послуг по-купцям, шляхом координації зусиль різних служб та інформаційних потоків [3, с. 10]. За допомогою її взаємозалежних елементів здійснюються впливи на соціально-економічний розвиток торговельного підприємства, створюються умови для досягнення його стратегічних цілей, забезпечується його стійкий розвиток, підвищення ефективності торговельного обслуговування й конкурентоспроможності.

Отже, впровадження контролінгу і використання контролінгового інструментарію на підприємствах торгівлі дозволить оптимізувати та підвищити ефективність процесів планування, організації, контролю, моніторингу, регулювання діяльності підприємства на основі розробки рекомендацій щодо прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

З огляду на зазначене та базуючись на проаналізованих підходах до розуміння сутності контролінгу маркетингу та збути, пропонуємо визначити контролінг в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі як управлінську технологію, засновану на координації та інтеграції зусиль відповідних підрозділів та використанні сучасних інформаційних технологій для отримання своєчасної та релевантної інформації щодо показників товарообороту, факторів і процесів, пов'язаних з його отриманням, необхідної для ухвалення ефективних управлінських рішень, спрямованих на досягнення визначених цілей управління товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі у поточному та майбутньому періодах.

Особливістю процесу управління є єдність та взаємозв'язок його складових елементів (підсистем), що забезпечується як прямими, так і зворотними зв'язками та формує його замкнений цикл. При цьому інформаційні потоки про стан об'єкту управління

каналами прямого і зворотного зв'язку повинні надходити до інформаційно-контрольного елементу системи, яка забезпечує інтегрування елементів процесу управління товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі за допомогою відповідного інструментарію. В узагальненому вигляді структуру системи контролінгу в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі відображено рис. 1.

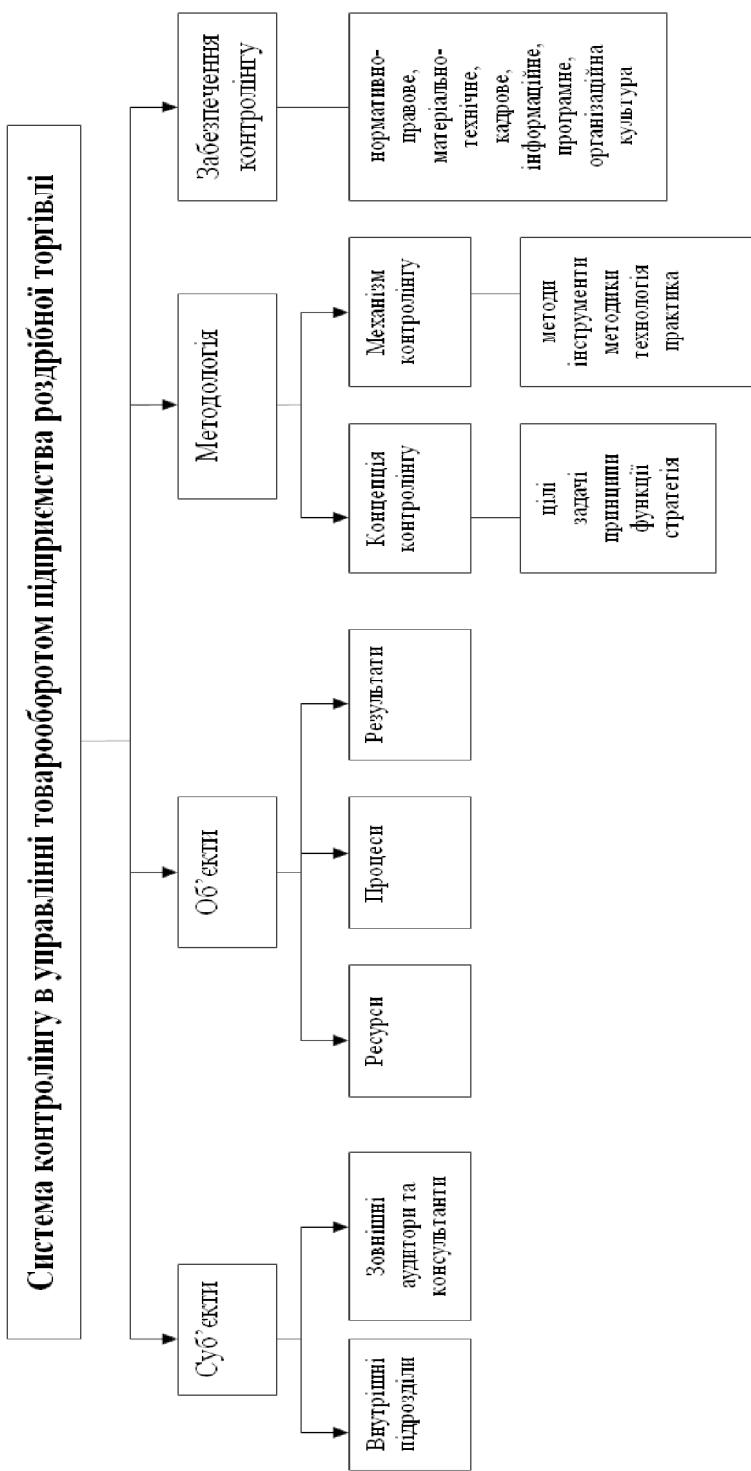


Рис. 1. Структура системи контролінгу в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі

Виходячи з того, що товарооборот, як результативний показник, залежить від ресурсів, які використовуються для його отримання, та від технології, втіленої у сформованій системі продажів, яка забезпечує взаємодію ресурсів з метою досягнення результату, контролінг має бути орієнтований на всі складові елементи механізму управління товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі, внаслідок чого його об'єктами повинні виступати: ресурси, які на вході залишаються у систему продажів; процеси, у перебігу здійснення яких мають дотримуватися встановлені регламенти, стандарти, норми, вимоги; результати, отримані на виході.

Отже, контролінг в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі включає в себе наступні сфери:

- ринкові можливості;
- кадрове забезпечення (підрозділ продажів в цілому та його окремі працівники);
- матеріально-технічне забезпечення;
- фінансове забезпечення;
- торговельно-технологічний процес.

У табл. 1 подано сфери контролінгу в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгової у кореспонденції із застосованими інструментами.

Таблиця 1

**Об'єктивно-інструментальна матриця контролінгу
в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі**

Сфери	Облік	Аналіз	Планування	Контроль
Ринкові можливості	PEST-аналіз	Бенмаркінг	Прогнозування місткості ринку Прогнозування цін реалізації Прогнозування ринкової частки підприємства	Рейтинг-аудит Асортиментно-ціновий моніторинг
Кадрове забезпечення				
Підрозділ продажів	Підсумкові звіти керівника підрозділу продажів Таємничий покупець Бліц-опитування покупців на виході з торговельного об'єкту	Динамічний, структурний, порівняльний аналіз результатів роботи підрозділу продажів Аналіз ефективності управління персоналом підрозділу	План товарообороту Бюджет продажів	Ключові показники роботи підрозділу продажів Виконання плану товарообороту Виконання бюджету продажів
Окремі працівники підрозділу продажів	Індивідуальні звіти працівників Таємничий покупець Бліц-опитування покупців на виході з торговельного об'єкту	Динамічний, структурний, порівняльний аналіз результатів роботи працівників підрозділу продажів	Квоти продажів	Ключові показники роботи працівників підрозділу продажів Виконання квот продажів
Матеріально-технічне забезпечення	Товарні звіти Технічні паспорти обладнання	Динамічний, структурний, порівняльний аналіз стану та ефективності використання матеріально-технічних ресурсів	Асортиментна політика Політика розвитку матеріально-технічної бази	Аналіз асортиментного портфелью Моніторинг стану товарних запасів Моніторинг стану торговельного обладнання
Фінансове забезпечення	Графік надходження грошових коштів від покупця підприємства (за наявності дрібнооптових продажів на умовах відстрочки платежу) Графік розрахунків з постачальниками товарів	Динамічний, структурний, порівняльний аналіз стану та ефективності управління грошовими потоками з товарними операціями	Планування руху грошових коштів за товарними операціями	Моніторинг стану розрахунків по товарних операціях (лібертарської та кредиторської заборгованостей при закупах та реалізації товарів)
Торговельно-технологічний процес	Стандарти торговельно-технологічного процесу	Аналіз торговельно-технологічного процесу	Проектування торговельно-технологічного процесу	Внутрішній контроль дотримання стандартів торговельно-технологічного процесу Моніторинг кіненів Зовнішній аудит системи продажів

Важливою науковою задачею вбачаємо розгляд функцій контролінгу в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі. Базуючись на сучасних наукових підходах до складу та змісту функцій контролінгу, а також враховуючи специфіку управління товарооборотом, можливо визначити перелік функцій контролінгу в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі: координаційно-організаційна, сервіс-

Таблиця 2

**Повноваження суб'єктів контролінгу
в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі**

Учасники системи контролінгу	Повноваження учасників системи контролінгу
Власники, топ-менеджери	<ul style="list-style-type: none"> • Визначення стратегічної цілі діяльності підприємства, «транслювання» місії і філософії підприємства персоналу, затвердження плану товарообороту, затвердження збалансованої системи показників розвитку товарообороту, делегування повноважень і відповідальності • Отримання результатів контролінгу у вигляді системи ключових показників, ухвалення управлінських рішень про зміну цілей і коригування плану товарообороту • Мотивування персоналу, ухвалення рішень про зміни у процесах системи продажів, фіксування (затвердження) факту виконання плану товарообороту
Керівник підрозділу продажів	<ul style="list-style-type: none"> • Приймає цільові установки (ключові показники роботи підрозділу продажів), погоджує план товарообороту, затверджує бюджет продажів та встановлює квоти продажів для окремих працівників підрозділу • Отримує результати контролінгу у вигляді системи ключових показників діяльності підрозділу продажів, розробляє коригуючі заходи або пропозиції щодо уточнення плану товарообороту та бюджету продажів • Здійснює оперативний вплив на керований підрозділ, управляє мотивацією персоналу, фіксує (затверджує) факт виконання квот продажів працівниками підрозділу
Працівники підрозділу продажів	<ul style="list-style-type: none"> • Приймають цільові установки (ключові показники роботи працівника) і плани (квоти продажів), інколи – мають можливість вносити пропозиції • Вводять дані в інформаційні системи, здійснюють самоконтроль згідно затверджених планів • Реалізують вироблені керівництвом управлінські рішення у напряму досягнення цілей
Внутрішній контролер	<ul style="list-style-type: none"> • Бере участь у розробці цілей і плану товарообороту, в його конкретизації та погодженні у вигляді бюджету продажів, в якості внутрішнього консультанта • Організує проведення аналізу «вузьких місць» і відхилень від планових показників, інтерпретує результати, надає їх керівництву і особам, які приймають рішення, бере участь у виробленні коригувальних заходів або вносить пропозиції про зміну цілей і плану товарообороту • Розробляє і вносить пропозиції з оптимізації системи контролінгу, а також організаційної структури, системи інформаційного забезпечення, системи мотивації
Зовнішній аудитор/консультант	<ul style="list-style-type: none"> • Проводить незалежну діагностику (аудит) сформованої на підприємстві роздрібної торгівлі системи продажів • Надає рекомендації з оптимізації існуючих процесів у системі продажів • Розробляє програму розвитку системи продажів

но-інформаційна, методична, контрольно-аналітична, підтримка процесу прийняття рішень, консалтингова.

Проведене дослідження засвідчило, що у практичній діяльності підприємств можливим є створення служби організації та контролю збути продукції (послуг), що насамперед є актуальним для збутового підприємства з розгалуженою системою просування продукції. Також можливим є створення підрозділу, до повноважень якого входить звужене коло задач з контролю результату збутової діяльності — виручки.

У діяльності підприємств роздрібної торгівлі окремі функції контролінгу в управлінні товарооборотом, як правило, будуть покладені на певних працівників підрозділу продажів, а за умови створення служби контролінгу як відокремленого структурного підрозділу (у торговельних мережах, на великих немережевих торговельних підприємствах), ці функції будуть реалізовуватися поряд з іншими функціональними напрямами (контролінг в управлінні товарними запасами, товарним забезпеченнями, поточними витратами). Крім цього, з метою незалежного діагностування системи продажів на підприємстві роздрібної торгівлі можливим є залучення зовнішнього аудитора, консультанта.

У табл. 2 подана характеристика повноважень суб'єктів контролінгу в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі.

Контролінг в управлінні товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі — це інтегруючий та інформаційно-аналітичний елемент системи управління товарооборотом, який забезпечує координацію усієї управлінської діяльності для досягнення визначених цілей управління товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі в умовах переманеної зміни внутрішнього і зовнішнього середовища. У свою чергу, ступінь досягнення поставлених цілей та ефективність реалізації функцій управління товарооборотом підприємства роздрібної торгівлі залежить від якості інформаційного забезпечення, а також від того, наскільки оперативною та достовірною буде інформація, що надходить до та від відповідних підрозділів і посадових осіб. Отже, перспективи подальших досліджень полягатимуть в систематизації існуючої документації з управління продажами підприємства роздрібної торгівлі та її удосконаленні.

Література

1. Борисова Н. А. Контроллинг в управлении розничной торговой организацией [Текст] : дис. ... канд. экон. наук (08.00.05) / Нармина Ахмедовна Борисова. — М., 2005. — 157 с.
2. Игнатова Т. В. Стратегический контроллинг как фактор устойчивого развития предприятий розничной торговли [Текст] : дис ... канд. экон. наук (08.00.05) / Татьяна Васильевна Игнатова. — Красноярск, 2008. — 194 с.
3. Бойкова Ю. М. Разработка и внедрение системы контроллинга на предприятиях торговли [Текст] : автореф. дис. ... канд. экон. наук : (08.00.05) / Юлия Михайловна Бойкова ; Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Санкт-Петербургский торгово-экономический институт». — С-Пб., 2011. — 22 с.
4. Таракрюк М. В. Контролінг в управлінні торговельними мережами: теорія, методологія, практика [Текст] : монографія / М. В. Таракрюк. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. — 548 с.
5. Ковалева Е. Б. Сущность и роль взаимосвязи стратегического и оперативного контроллинга на предприятиях [Текст] / Е. Б. Ковалева // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. Аспирантские тетради. — С-Пб., 2008. — № 35(76), ч. 1 : (Общественные и гуманитарные науки). — С. 163–167.

Высочин І. В.

СИСТЕМА КОНТРОЛЛІНГА В УПРАВЛЕНИИ ТОВАРООБОРОТОМ ПРЕДПРИЯТИЙ РОЗНИЧНОЇ ТОРГОВЛІ

В статье определены сущность контроллинга в управлении товарооборотом предприятий розничной торговли, его объекты, функции и инструменты. Охарактеризованы полномочия субъектов контроллинга в управлении товарооборотом предприятий розничной торговли.

Ключевые слова: контроллинг, контроллинг в управлении товарооборотом предприятия розничной торговли, субъекты контроллинга в управлении товарооборотом предприятия розничной торговли.

Vysochyn I. V.

CONTROLLING SYSTEM IN THE MANAGEMENT OF RETAIL TRADE TURNOVER

This article defines the entity controlling the management of retail trade turnover, its objects, functions, and tools. Describes the powers of the subjects of controlling in the management of retail trade turnover.

Keywords: controlling, controlling management turnover retail, actors controlling management turnover retail.

УДК 658.8:339.13

Микитів Н. С.

МЕРЧАНДАЙЗИНГ В КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТОРГОВЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Висвітлені окремі аспекти розвитку мерчандайзингу. Розглянуті його роль та значення в сучасних умовах для таких учасників процесу просування товарів на ринку, як виробники, посередники (дистрибутори), підприємства роздрібної торгівлі.

Ключові слова: товар, мерчандайзинг, виробник, постачальник, дистрибутор, роздрібна торгівля.

Вивчаючи численні трактування змісту, цілей, завдань та значення мерчандайзингу, як комерційної категорії, неможливо не погодитися з тим, що зародився він ще в той час, коли перші торговці стали розуміти, що вміння красиво і правильно розкладти свій товар, організувати своє «торгово-мінове» місце давало добре результати [2, с. 16]. Масштаби торгівлі багатьох минулих століть дозволяли власникам торгових підприємств особисто контролювати мерчандайзинг та визначати його стратегію. Так, практично до початку ХХ ст. торговельники володіли цілісною картиною сприйняття всього процесу продажу, починаючи від пошуку постачальників та передпродажною підготовкою товару, закінчуєчи викладкою товару та підрахунком прибутків і збитків від своєї діяльності. Мерчандайзинг раніше не виділяли в окрему галузь, і означало це слово не що інше, як «мистецтво роздрібної торгівлі». Кінець XIX — початок ХХ століть (розвиток машинного та фабричного виробництва, розподіл трудового процесу на окремі операції) фахівцями відзначається як період руйнування цілісності світосприйняття промисловців і торговельників в частині розуміння впливу їх власної роботи на весь процес виробництва і продажу товарів. Для цього періоду характерними є зростання якості, збільшення обсягів та номенклатури товарів, що пропонуються на ринку за більш доступними для споживачів цінами. Саме доступність товарів більш широким верствам населення зумовлює кращі позиції на ринку товарам, які мають певний рівень якості (часом і без врахування якості пакування), але є дешевими. Конкуренція в цей час носить здебільшого ціновий характер і мерчандайзинг того періоду головні акценти робить на цінових перевагах. В п'ятдесяти роках минулого століття інтенсивне післявоєнне збільшення числа та розмірів торговельних підприємств, виникнення та стрімкий розвиток торговельних мереж в країнах з ринковою економікою, зробили необхідним виокремлення мерчандайзингу у важливу складову маркетингу, а відтак, і конкуренції на товарному ринку. В цей час здійснюється цілеспрямоване навчання продавців мистецтву мерчандайзингу, а спеціально підготовлених співробітників почали виділяти в самостійну професійну групу — мерчандайзерів [2, с. 18].

Питання визначення змісту, завдань, ролі, значення та технологічних особливостей мерчандайзингу у забезпеченні збільшення реалізації товарів споживачам були предметом дослідження таких зарубіжних вчених як Д. Аакера, А. Веллофф, А. Дейяна, Колборн Р., К. Канаян, Р. Канаян, Ж.-Е. Массон та ін.

В Україні, рівно ж як і в інших пострадянських державах, мерчандайзинг як маркетингова складова та відносно нова категорія, почав займати провідні позиції у виробничо-комерційній сфері наприкінці ХХ століття. Такий часовий відрив у застосуванні мерчандайзингу в економічно розвинутих країнах та на вітчизняних теренах, на нашу думку, зумовлений відсутністю конкуренції та тотальним дефіцитом товарів за радянських часів і періодом насичення товарного ринку в перші роки незалежності держави.

Результати досліджень мерчандайзингової діяльності підприємств роздрібної торгівлі у контексті врахування психологічних аспектів задоволення потреб потенційних споживачів висвітлені у роботах таких вітчизняних науковців як Т. Башук, В. Божкової, М. П. Котляренко, Т. У. Лук'янець, І. М. Мельник, Л. В. Мурівanoї, І. Ф. Полещук, К. В. Смішко, Ю. М. Хом'як та ін.

Насичення українського ринку споживчими товарами, посилення конкуренції серед виробників, посерединників та продавців неминуче призвело їх до пошуку засобів боротьби за прихильність покупців та забезпечення більш вигідних позицій їх продукції безпосередньо в місцях її реалізації кінцевим споживачам. За дуже короткий термін мерчандайзинг став одним із дієвих методів конкурентної боротьби та ефективним способом збільшення продажів. Зараз вже практично не залишилось компаній, які не розглядали б його як важливу частину своєї маркетингової діяльності. Варто зауважити, що різні компанії вкладають свій зміст в поняття мерчандайзингу в залежності від цілей, які вони перед собою ставлять та від галузей, в яких працують [5].

Метою даної статті є спроба порівняти підходи щодо визначення змісту та значення мерчандайзингу учасниками просування товарів на ринку.

Вивчаючи структуру ланцюгу доведення товарів від сфери виготовлення до споживання, можливо виокремити таких учасників процесу мерчандайзингу, які передслідувати власні цілі і тому по-своєму трактують його визначення та набір структурних елементів. Цими учасниками є: виробники, посередники(дистрибутори), роздрібні реалізатори та спеціалізовані агенції.

Виробники розглядають мерчандайзинг як важому складову своєї стратегії збути, передбачаючи майбутнє позиціонування товару в торговельних підприємствах ще на етапі його розробки.

Для посередників (дистрибуторів) мерчандайзинг — це система заходів, які компанія здійснює щодо каналів товаропросування для збільшення обсягів реалізації своєї продукції.

Якщо говорити про мерчандайзинг з точки зору посередника (дистрибутора), то головними його завданнями є:

- забезпечити безперервний товарний запас продукції, яка просувається на ринку;
- розмістити товар так, щоб покупець міг його побачити, вибрати і купити без значних зусиль;
- дати покупцю в момент покупки достатню кількість інформації, для того щоб він захотів прийняті рішення на користь товару, який просувається.

Роздрібні реалізатори розглядають мерчандайзинг дещо по-іншому. Для них це засіб збільшення товарообігу та прибутковості всього асортименту за рахунок просування найбільш вигідних позицій. І в напрями його діяльності вони включають інтер'єр та планування торгового залу, дизайн вітрин, вибір торгового обладнання, управління асортиментом товарної категорії (category management), управління загальною структурою товарної викладки.

Для маркетингових агенцій, перш за все, мерчандайзинг — ще одна послуга, яку вони можуть надавати своїм клієнтам, тому до неї включаються такі складові, як розроблення організаційної структури і процедур мерчандайзингу для торгової марки (лінійки) продукції; розроблення концепції мерчандайзингу: розміщення і представлення продукції в місцях продажу; розроблення, розміщення та оновлення POS-матеріалів в місцях продажу та викладки продукції; розроблення і складення планограм і карти поліці [5].

Мерчандайзинг, як елемент сучасного маркетингу, є значним досягненням філософії бізнесу, яке дає підґрунття для побудови моделі взаємодії всіх суб'єктів товарного

ринку з метою забезпечення найвищої ефективності їх діяльності в умовах конкуренції та підвищення рівня поінформованості споживачів. І тому мерчандайзинг сьогодні привертає особливу увагу теоретиків і практиків, здатних чітко визначати принципи, які допоможуть формувати основи його розвитку в реальних умовах вітчизняного ринку. Принципи мерчандайзингу сприяють формуванню стійкого маркетингу взаємовідносин, які сформовані між покупцями і товарами, які здатні впливати більш сильно на всі інші елементи інфраструктури виробництва і торговельного бізнесу, а значить, стати основою конкурентної боротьби та інших ефективних стратегій маркетингу. За таким підходом формується маркетинг відносин, орієнтований не тільки на «цінних» або «ключових» клієнтів, а й на всіх покупців і всі товари.

Засобами мерчандайзингу виробники можуть:

- покращити відносини з гуртовими і роздрібними торговцями продукції, створити більш сприятливий комерційний клімат в них засобами пропозиції товарів, яких недостатньо для впровадження мерчандайзингу і більш повного задоволення комплексу потреб покупців;
- вдосконалювати систему розподілу і підвищити товарообіг своєї продукції, аргументуючи доцільність впровадження нових більш привабливих для ринку товарів і вмілого використання наявних торговельних площ;
- підтримуючи імідж своєї марки, не тільки зміцнити і підвищити її позиції на ринку, але і добитися прихильного відношення до неї в торговій залі магазину, відстовіти рейтинг підприємства за якістю і презентативністю;
- добитись становища лідера на ринку, розвивати стратегію вдосконалення товарів та виробничо-комерційної діяльності;
- контролювати просування своїх товарів на кінцевих стадіях їх розподілу, забезпечити їм найбільш виграшне розміщення в просторі торговельної залі і необхідну інформаційну підтримку в місцях продажу.

Зацікавленність в мерчандайзингу дистрибуторів та інших торгово-посередницьких структур обумовлена:

- необхідністю формувати асортимент товарів, які пропонуються роздрібним продавцем, бажаної ширині і глибини;
- бажанням контролювати відношення роздрібних продавців до запропонованих товарів та забезпечити їм більш вигідні позиції в торговельних залах;
- усвідомленням доцільності підтримки іміджу фірм-виробників, які постійно оновлюють свій асортимент і пропонують високоякісні товари і марки, які потрібні ринку;
- прагненням покращити комерційний клімат середовища виробників, роздрібних продавців та інших представників каналів розподілу, щоб добитися пільгових умов позиціонування товарів фірми та забезпечити їм маркетингову підтримку [4].

Фахівцями на прикладі аналізу роботи великих універсамів в Україні доведено пряму залежність обсягів продажів від якості викладення товарів. Зокрема:

- оптимізація розміщення товарних груп в торговельній залі з урахуванням правил поведінки покупців в магазині і товарного сусідства здатна збільшити продажі у відділах в середньому на 10 %;
 - оптимізація викладення товарів в магазині може збільшити дохід на одиницю площи викладення товару на 15 %;
 - сумісне використання оптимізації розміщення, викладення і реклами товарів (наприклад, методу «колірної плями») приносить до 25 % збільшення продажів у відділі, а за торговими марками (виробниками), щодо яких безпосередньо і застосовується метод «колірної плями», зростання продажів досягає 90 %.
-

За даними досліджень, що проводяться в західних країнах, 80 % товарів в магазинах купується під впливом різних імпульсів. До них може відноситися сам товар, зовнішній вигляд якого привертає до себе увагу покупця, «цікава» ціна, додаткова реклама в місці продажу товару. Отже, переважна більшість товарів купується в магазинах не тому, що вони кращі, а тому, що в конкретний момент часу ці товари спроваджують найбільш сприятливе враження на покупця [4].

Торговельний зал — це місце, де у продавця є останній шанс показати покупцеві товар, вплинути на його вибір і підштовхнути його до купівлі більшої кількості товару. Якщо навіть придбання товару було попередньо заплановане, то кінцеве рішення про здійснення покупки 7 з 10 покупців приймають безпосередньо в торговельному залі [1, с. 7]. Не використовувати цей шанс — означає добровільно відмовитися від прибутку.

Дуже відповідальною ланкою в каналі розподілу, яка займається впровадженням мерчандайзингу, є роздрібна торгівля, яка зацікавлена в:

- збільшення роздрібного товарообігу, особливо товарів імпульсивного і пасивного попиту, які володіють високою привабливістю з точки зору прибутків і тих, які користуються маркетинговою підтримкою зі сторони самих виробників марочних товарів;
- вдосконаленні торговельно-технологічного процесу та застосуванні прогресивних методів продажу товарів і обслуговування покупців завдяки застосуванню постачальників товарів з високим рівнем підготовленності до продажу за сучасними технологіями;
- скороченні витрат, пов'язаних з інформаційною діяльністю, в тому числі з реклами і консультуванням покупців під час вибору товарів;
- регулюванні потоків покупців з допомогою раціонального розміщення обладнання та забезпечення привабливості товарів для відвідувачів;
- більш ефективні експлуатації торговельних площ;
- формованні сприятливого клімату для постачальників високоякісних товарів з привабливими для роздрібної торгівельної фірми цінами, що відповідають купівельним перевагам;
- забезпечені доступності товарів для покупців без участі продавців-консультантів в процесі їх вибору і наступній експлуатації або споживанні;
- створенні іміджу підприємства як такого, що застосовує зручні для покупця прийоми продажу товарів;
- перерозподіл ресурсів на користь додаткових послуг, які стимулюють відвідування покупців;
- створенні у відвідувачів почуття, що вони є не пасивними, а повноправними учасниками процесу купівлі-продажу, який приносить їм задоволення;
- можливості виявлення марок товарів, які не достатньо підтримуються виробниками та маловідомих, але високої якості, з прийнятною ціною і перспективних з точки зору визнання покупцями. Вдале разміщення таких товарів дозволяє значно скоротити час, який витрачає покупець на усвідомлення переваг цих товарів.

Таким чином, мерчандайзинг стає все більш дієвим інструментом для досягнення успіху в напруженій боротьбі за провідні позиції на ринках збути, переможцями в якій стануть фірми, які дотримуються його принципів. Знання основ мерчандайзингу, ефективне використання його правил виведе роздрібний торговельний бізнес та систему обслуговування покупців на якісно новий культурний і діловий рівень. В завдання мерчандайзингу входять не тільки збільшення об'ємів продажу, прибутку і вдосконалення торговельно-технологічного процесу, створення продуманих комбінацій і поєднань товарів і товарних груп, які представляють собою істинну цінність в очах клієнта, але і формування мотиву для здійснення покупки, задоволення потреби в

повному обсязі та створення умов для співробітництва між покупцями, фахівцями та торговельної залі і товарами [3, с. 20–21].

Підсумовуючи розглянуті вище аспекти розвитку, впровадження, ролі та значення мерчандайзингу в контексті функціонування системи «виробник–посередник (дистрибутор)–роздрібна торгівля–споживач», можна зробити висновок, що мерчандайзинг — це таке бізнесове явище, яке, за відповідної фахової підготовки учасників виробничо-комерційної діяльності до роботи в конкурентному торговельному середовищі, здатне забезпечити бажану ефективність результатів їх праці за умови максимального врахування ними особливостей поведінки та потреб споживачів.

Література

1. Божкова В. В. Мерчандайзинг [Текст] : навч. посіб. / В. В. Божкова, Т. О. Башук. — Суми : ВДТ «Університетська книга», 2007. — 125 с. — 1000 екз. — ISBN 966-680-300-3.
2. Канаян К. Мерчандайзинг [Текст] : серия «Академия рекламы» / К. Канаян, Р. Канаян. — М. : РИП-холдинг, 2007. — 236 с. — 1000 екз. — ISBN 5-900045-29-3.
3. Мельник І. М. Мерчандайзинг [Текст] : навч. посіб. / І. М. Мельник, Ю. Т. Хом'як. — К. : Знання, 2009. — 309 с. — ISBN 978-966-346-720-7.
4. Мерчандайзинг — чудеса або розрахунок? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : toplutsk.com/articles-article_128.html.
5. Чаттерджи Д. Мерчандайзинг в действии. Как продвигать новый продукт? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.marketingclub.org.ua/urgent/articles/29/>.

Микитів Н. С.

МЕРЧАНДАЙЗИНГ В КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЕ ТОРГОВОГО БИЗНЕСА

Освещены отдельные аспекты развития мерчандайзинга. Анализируются его роль и значение в современных условиях для таких участников продвижения товаров на рынке, как производители, посредники (дистрибуторы), предприятия розничной торговли.

Ключевые слова: товар, мерчандайзинг, производитель, посредник, дистрибутор, розничная торговля.

Mykytiv N. S.

MERCHANDISING IN THE COMPETITIVE ENVIRONMENT OF TRADING BUSINESS

The article analyzes some aspects of merchandising. Its role and significance in modern terms for such participants in product promotion as: manufacturers, suppliers (distributors), retailers, are considered.

Keywords: product, merchandising, manufacturer, supplier, distributor, retail business.

УДК 677.07:[687.14:796.9]

Луців Н. В.

СУЧАСНІ ТЕКСТИЛЬНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ОДЯГУ ДЛЯ ЗИМОВИХ ВІДІВ СПОРТУ

У статті проаналізовано сучасний асортимент текстильних матеріалів, що застосовуються для пошиття одягу для занять зимовими видами спорту. Обґрунтовано, що одяг для зимових видів спорту повинен складатися з трьох функціональних шарів, а найкращими матеріалами для їх виготовлення є новітні синтетичні текстильні матеріали.

Ключові слова: одяг для зимових видів спорту, текстильні матеріали, тришарова система одягу, термобілизна, поліестер, поліпропілен, нейлон, фліс, синтепон, мембрани тканини.

Сьогодні на ринку одягу для зимових видів спорту представлено велику кількість виробів, аналогічних за призначенням, але різних за своїми властивостями та характеристиками. Їх споживчі властивості, в значній мірі, визначаються видом текстильних матеріалів, що застосовуються для їх пошиття.

Для одягу, призначеного для зимових видів спорту, комфортність формують переважно показники, що визначають гігієнічність виробу (гігроскопічність, паропроникність, повітропроникність, теплозахисні характеристики, водотривкість, водопоглинання) та зручність виробу в процесі експлуатації.

Проблеми формування асортименту та дослідження споживчих властивостей текстильних матеріалів для зимових видів спорту знайшли своє втілення у наукових працях Колосніченко М. В., Процик К. Л., частково цю тему досліджували Семак Б. Д., Пугачевський Г. Ф., Галик І. С., Осипенко Н. Проте це питання є ще мало вивченим і потребує створення наукових зasad формування асортименту та якості текстильних матеріалів для зимового спортивного одягу.

Метою дослідження є визначення основних напрямів формування сучасного асортименту текстильних матеріалів, що застосовуються для пошиття одягу для зимових видів спорту. Предметом дослідження є сучасні текстильні матеріали для одягу для зимових видів спорту.

Сучасний одяг для занять зимовими видами спорту повинен зберігати тепло, не промокати, захищати від вітру та чинити опір ковзанню вниз з схилу під час падіння. Крім того, необхідно, щоб одяг створював мікроклімат, що підтримує баланс між теплом, що виробляється організмом людини і віддається назовні, тобто, одяг повинен «дихати». Тому найкраще, щоб він складався з трьох шарів: внутрішнього, середнього та зовнішнього. Піт з поверхні тіла крізь внутрішній (контактний) шар тканини проходить через середній шар, опиняється на поверхні зовнішнього шару і надалі випаровується. Цей процес регулює вологість усередині одягу і підтримує комфортний мікро-клімат біля шкіри. Найкраще з цим завданням справляються синтетичні тканини, склад і структуру яких розробляють, враховуючи вимоги до одягу для зимових видів спорту, насамперед, поєднання високих теплозахисних властивостей та легкості.

У тришаровій системі одягу контактним шаром є білизна. Суха, тепла і «дихаюча» термобілизна — незамінний елемент цієї системи. Виготовляється вона з матеріалів, які швидко вбирають вологу і виводять її назовні. Завдяки спеціальному переплетенню матеріалу, з якого виготовлена термобілизна, досягається здатність максимально зберігати тепло за допомогою невеликого повітряного прошарку, створюваного маленькими порами. Крім того, пори ефективно розподіляють піт всією поверхнею і швидко випаровують його, відводячи вологу від тіла за рахунок капілярного ефекту.

Для виготовлення термобілизни використовують переважно текстильні матеріали на основі поліпропілену або поліефірних волокон. Найкращим є поєднання поліестеру, поліпропілену та лайкри. Деякі тканини цієї групи виробляються з волокон поліестеру з введеними до їх складу немігруючими сполуками срібла, які надають тканині антибактеріальних властивостей [3]. Залежно від виробника, тканини для термобілизни мають різні назви, склад і структуру. Найбільш поширеними матеріалами серед них є DRYFLO®, CLIMATE CONTROL, DRI-RELEASE, MICROFLEECE, MICROFIBRE, MIDWEIGHT INFINITY BASE LAYER P-520 A, RHOVYL та ін.

Середній шар одягу для занять зимовими видами спорту — це сорочки, жакети, светри, штани тощо. Як і близьна, вони повинні бути сухими і теплими, легко виводити вологу і затримувати тепло. За останній час розроблено велику кількість матеріалів, що мають такі властивості. Вони виробляються переважно із волокон поліестеру та нейлону.

Найпоширенішим матеріалом для виготовлення середнього шару одягу для зимових видів спорту є фліс, що складається з тонких поліестерових волокон. Він м'який на дотик, має хороші теплоізоляційні властивості, не накопичує вологи, не деформується, легкий в догляді. Виробництво флісу полягає в тому, що готову синтетичну тканину розкладають на рівній поверхні і за допомогою спеціальних валків з дрібними гострими гачками порушують безперервність поверхневого шару. Мільярди отриманих таким чином мікрониток формують поверхню, яка і визначає високі ізоляційні властивості флісу. Після основного процесу здійснюють операції, що впливають на зовнішній вигляд і міцність флісу. Залежно від бажання споживача, можна отримати фліс різного ступеня м'якості. Він також може бути одно- або двостороннім. Односторонній фліс, зазвичай, використовується для пошиття близни і сорочок, двосторонній — для теплішого одягу. На останній стадії фліс піддається гідрофобній обробці, в результаті якої підвищуються його захисні властивості. Роботи із створення нових видів флісу продовжуються. Мета — створення флісу з підвищеним співвідношенням теплоізоляції до ваги. На сьогоднішній день найбільше використовуються такі різновиди флісу як Microfleece, Polartec, Powerstretch, Windbloc, Windstopper, Technopile. Найбільшими виробниками флісу в світі є Malden Mills (США), Pontetorto (Італія), Eschler (Швейцарія), Gore (США).

Міцні тонкі нейлонові тканини Tactel, що виробляються фірмою DuPont, також призначенні для виробництва середнього шару спортивного зимового одягу. Завдяки сучасними засобами обробки тканини з волокон Tactel можуть мати нескінченно широкий спектр властивостей. Вони «дихають», м'які на дотик, не електризуються, не мнуться і не вимагають особливого догляду. Часто використовується поєднання Tactel з лайкрою, завдяки чому тканинам надається м'якість, формостійкість, еластичність. Для виготовлення одягу для занять зимовими видами спорту використовуються наступні різновиди тканин Tactel:

- Tactel Aquator — двостороння дихаюча тканина, в якій верхній шар — бавовна, а ніжній — волокна Tactel; розтягується майже в два рази з поверненням до початкового розміру, сохне швидше за чисту бавовну;
- Tactel Micro — дуже м'яка, міцна, здатна сильно розтягуватися тканина, що перешкоджає продуванню і намоканню;
- Tactel HT — дуже зносостійка тканина, в якої зносостійкість істотно вища, а вага на 10 % менша, ніж у звичайного нейлону [5].

Верхній шар одягу для зимових видів спорту — це куртки, штани, комбінезони. Тканини для них виробляються з капрону, лайкри, поліаміду, поліефіру і т. д. Вони повинні бути стійкими до тертя і зберігати еластичність на морозі. Крім того, важливо, щоб тканини не були «слизькими» — це допоможе утриматися на схилі під час падіння. Стійкість до тертя особливо важлива для одягу для фрірайду, катання у лісі і т. п.

Крім механічної міцності, тканини повинні бути максимально водонепроникними і при цьому відводити піт з тіла спортсмена назовні. Для оцінки цих двох якостей тканин використовуються наступні кількісні показники:

- водонепроникність — висота водяного стовпа, що утримується шаром тканини, мм. в. ст.;
- паропроникність — маса пари, що пропускається одним квадратним метром тканини за добу, г/кв. м./доб.

Для забезпечення водонепроникності тканин використовуються різні способи: спеціальну структуру тканини, просочення, напилення водовідштовхуючого шару. Проте найкращі показники мають тканини з мембраною, що розміщена на внутрішній поверхні тканини і «працює» на молекулярному рівні (рис. 1).

Світовим лідером з виробництва мембраних тканин є W. L. Gore, торговий

краплі води



Рис. 1. Принцип дії мембраних тканин Gore-Tex [1]

знак Gore-Tex. В табл. 1 наведено основні найменування тканин цього виробника, що застосовуються для виготовлення одягу для занять зимовими видами спорту.

Мембрани тканини Gore-Tex [1]

Таблиця 1

Марка	Водонепро-никність, мм в. ст.	Паропро-никність, г/м ² /доб.	Склад	Конструкція	Гус-тина, г/м ²
Gore-Tex XCRStretch 3L	50000	14000	Viper (поліамід + лайкра), 100 % еластична	Тришарова ламінована мембра	277
Gore-Tex XCR SNOW 2L	40000	15000	Garda (поліамід)	Двошарова ламінована мембра	140
Gore-Tex 2L (calypso 2L)	40000	12000	Calypso (поліефір)	Двошарова ламінована мембра	147

Мембрана Gore-Tex складається з декількох компонентів: перший полімер — це політетрафторетиленова плівка з великою кількістю мікропор, які займають до 80 %

площі поверхні. Кожна пора в 20 тисяч разів менша за краплю дощу, але в 700 разів більша за молекулу води. За рахунок цього мембрани абсолютно непроникна (витримує до 80000 мм водного стовпа) для дощу та снігу, але не є перешкодою для потових випаровувань тіла. Другий полімер допускає вихід пари води, але перешкоджає проходженню жирів, солей і косметики, які, забиваючи пори першого полімеру, могли б зіпсувати його водонепроникність. Мембрани дуже тонкі і легко можуть бути пошкоджені. Тому їх завжди захищають зовнішнім і підкладковим шарами (рис. 2).

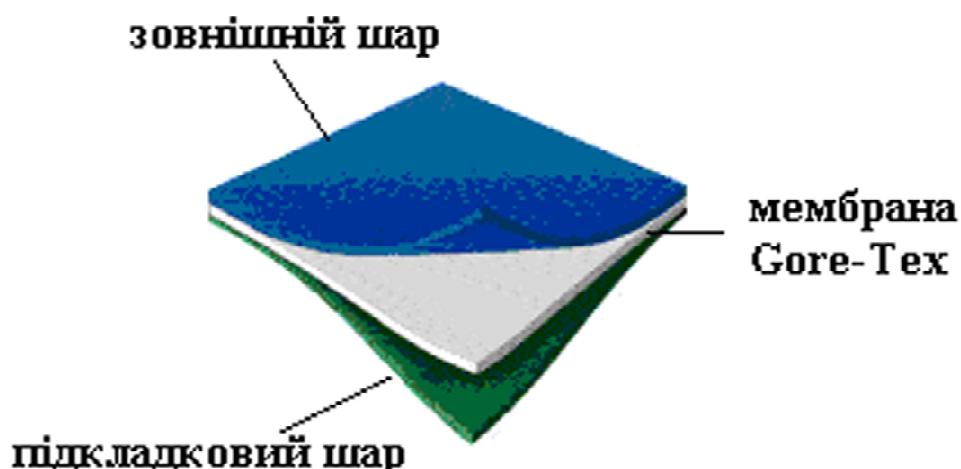


Рис. 2. Структура мембраних матеріалів Gore-Tex [1]

Мембраний матеріали Gore-Tex можуть мати різну конструкцію:

- мембрана ламінується на внутрішню сторону зовнішнього шару тканини, а з внутрішньої сторони захищається підкладкою;
- всі три шари — зовнішній, мембрана і внутрішній — ламінуються разом;
- мембрана наноситься на тонкий матеріал-носій, який розміщується вільно між зовнішнім і підкладковим шарами;
- мембрана ламінується на внутрішній шар підкладки, а зовнішній шар вільно провисає над нею.

Таким чином, вироби з використанням мембрани Gore-Tex завжди мають тришарову структуру і герметичні проклеєні шви, що дозволяє гарантувати їх 100 % непромокальність. Всі швейні вироби з використанням мембраних матеріалів Gore-Tex виготовляються тільки ліцензованими виробниками, оскільки саму тканину у вільному продажі купити неможливо. Дотримання всіх технологічних вимог роботи з матеріалами Gore-Tex, найважливішою з яких є обробка швів спеціальною непромокальною стрічкою, контролюється низкою тестів, що проводяться безпосередньо компанією W. L. Gore & Associates.

У W. L. Gore&Associates існує маса конкурентів — від маловідомих корейських виробників до крупних фірм з відомими торговельними марками. Одні з найвідоміших назв — європейський Sympatex і Dermizax японської фірми Togau. Вони відрізняються від Gore-Tex в своїй основі: плівка не має пор. У ній є вільні хімічні зв'язки, за рахунок яких пари води передаються як по конвеєру від внутрішньої сторони плівки до зовнішньої. Такі мембрани називають гідрофільними. В обох типів мембрани є свої переваги і недоліки: мікропорні «дихають» краще гідрофільних, а гідрофільні — більш еластичні і не забиваються брудом [4].

Тканини з напиленням водонепроникних і паропроникних покріттів характеризуються меншими, порівняно з мембраними тканинами, водонепроникністю і паропроникністю. Проте вони набагато дешевші. Також варто зазначити, що водонепроникність у цих тканин після прання знижується набагато більше, ніж у мембраних — на 25–40 % після 10-разового прання. Показник водонепроникності у більшості тканин перебуває в межах 3000–8000 мм.в.ст, паропроникності — 5000–10000 г/м²/доб. За конструкцією серед них переважають тканини з тришаровим покриттям з двома різними мікропористими шарами та ламіновані тканини перехресно-діагонального переплетення.

Для надання тканинами водонепроникності окремі виробники піддають тканини різним видам просочування. Існують окремі види просочування, які формують в тканині мікропористу структуру, що працює як мембрана. Це технологія XT, що використовується фірмою Spyder. Порівняльні характеристики матеріалів XT наведені в табл. 2.

Таблиця 2
Тканини з просоченням за технологією XT [1]

Марка	Водо- непроникність, мм в. ст.	Паро- проникність, г/м ² /доб.	Конструкція
XT 10000	10000	10000	Просочування тканини, що формує мікропористу дихаючу структуру
XT 8000	8000	8000	Просочування тканини, що формує мікропористу дихаючу структуру
XT 5000	5000	5000	Просочування тканини, що формує мікропористу дихаючу структуру
ENTRANT V	10000	10000	Тришарове мікропористе покриття

Крім цього, виробниками використовуються традиційні просочення для надання тканині водовідштовхувальних властивостей за рахунок використання сил поверхневого натягу. В якості просочувань використовуються спеціальні матеріали, в основному тефлонові [6, с. 265]. Родова назва цих просочень — DWR (durable water repellent). Часто виробники використовують фінішну обробку тканин, завдяки якій тканіна зберігає водовідштовхувальні властивості після прання та хімічної чистки. Так, виробники відомого товарного знаку Spylon гарантують 80 % не збереження водовідштовхувальних властивостей після 50-разового прання.

Для підвищення теплозахисних властивостей одягу для зимових видів спорту широко використовуються синтетичні утеплювачі, які гріють краще, ніж пух, звалиються набагато повільніше і практично не абсорбуєть воду. Найвідомішою торговою маркою утеплювачів для одягу для зимових видів спорту є Thinsulate® від компанії 3M. Цей виробник виготовляє синтепони різної товщини, щільності і призначення. Так, утеплювачі масою 1 м² 40–70 г призначенні для застосування в одязі для холодних погодних умов при високій руховій активності, 100 г — при середній руховій активності, 150 г — для дуже холодних погодних умов при низькій руховій активності, 200 г — для екстремально холодних погодних умов при низькій руховій активності.

Крім 3M, на ринку одягу для зимових видів спорту присутній і інший відомий хімічний концерн — DuPont, що виробляє утеплювачі під торговельними марками Thermolite, HolloFill і QualloFill. Так, асортименти утеплювачів Thermolite включає такі різновиди:

- Thermolite Active — утеплювач з мінімальною товщиною і максимальною еластичністю, призначений для занять активними видами спорту;
- Thermolite Plus — м'який утеплювач, виготовлений з використанням двох типів волокон;
- Thermolite Micro — утеплювач із надтонкими волокнами;
- Thermolite Extra — утеплювач, що виробляється із застосуванням спіральних волокон, які надають утеплювачу додаткової незмінальності;
- Thermolite Extreme — найтепліший утеплювач Thermolite, що містить в своїй конструкції три типи мікроволокон (рис. 3).



Рис. 3. Структура волокон, що застосовуються для виробництва утеплювачів Thermolite [1]

Також на ринку присутні утеплювачі менш відомих фірм, наприклад Sorel (Sorel Extreme Termo Quilt, Sorel Termo Fleece, Sorel Storm Blanket). Компанія DuPont виробляє утеплювач QualloFill з волокнами Allerban, що мають антисептичні та протимікробні властивості. W.L.Gore презентувала технологію регулювання теплозахисних властивостей Airvantage™, засновану на збільшенні товщини утеплювача за рахунок його наповнення повітрям. При цьому необхідно просто надути жилет, мікроволокна заповнюють весь простір, утворюючи повітряні «кишені» між ними і збільшуючи термоопір утеплювача.

Серед новітніх високотехнологічних утеплювальних матеріалів варто виділити Тінсулейт (Thinsulate) та Комфортемп (Comfortemp).

Тінсулейт виготовляється на основі надзвичайно тонких мікроволокон, кожне з яких у 50–70 раз тонше за людську волосину. Цей утеплювач з одного чи обох боків може мати флізелінове покриття, яке запобігає міграції волокон на поверхню матеріалу верху або підкладки.

Комфортемп — терморегулювальний нетканий матеріал, виготовлення якого ґрунтуються на новітній мікрокапсульній PCM-технології (Phase Change Material — матеріал із змінною фазою). Він складається з наповнених речовиною мікроскопічних терморегулювальних кульок. Речовина в капсулах виконує роль термоакумулятора — вона перебуває у твердому порошкоподібному стані за температури до 37 °C і перетворюється на рідину, якщо ця температура перевищується. Коли організм людини виробляє зайве тепло, PCM-мікрокапсули з порошку перетворюються на рідину, абсорбуючи тепло та надаючи відчуття прохолоди; у випадку падіння температури PCM-мікрокапсули знову переходять у порошкоподібний стан, виділяючи при цьому збережене тепло для зігрівання тіла людини. Таким чином, цей матеріал взаємодіє з тілом людини і регулює температуру та вологість підодягового простору, підсилюючи комфортність одягу [2, с. 40].

Тепловий комфортний стан людини, що займається зимовими видами спорту, значною мірою залежить від спроможності пакета матеріалів забезпечити виведення залишків вологи з підодягового шару. Повітропроникність та паропроникність матеріалів, які використовують для виготовлення одягу, відіграє важливу роль у створенні сприятливих умов для нормального функціонування організму людини. Суттєво впливають на гігієнічну комфортність також сорбційні властивості матеріалів, що пов'язані з поглинанням вологи та її віддаванням до повітряного середовища, яке має меншу вологість.

Гігієнічні показники сучасних утеплювальних матеріалів наведені в табл. 3, з якої бачимо, що найкращими гігієнічними властивостями характеризуються новітні утеплювальні матеріали Комфортемп та Тінсулейт.

Варто зазначити, що значення таких показників, як відносна паропроникність, коефіцієнт повітропроникності, водопоглинання всіх наведених в табл. 3 утеплювачів, значно перевищують рекомендовані значення цих показників [2, с. 41].

Таблиця 3
Показники гігієнічних властивостей сучасних утеплювачів [2, с. 41]

Назва матеріалу	Коефіцієнт паропроникності, мг/(год см ²)	Відносна паропроникність, %	Коефіцієнт повітропроникності, дм ² /(м ² с)	Гігрокопічність, %	Водопоглинання, %
Тінсулейт	1,24	95,7	920	1,52	305,0
Комфортемп	1,36	125	1280	1,57	148,5
Синтепон	1,04	87,2	723	1,50	169,7
Фліс	1,15	91,8	816	1,50	174,2

Одяг, який використовують спортсмени під час змагань, в певній мірі впливає на спортивний результат. На сьогодні найбільш ефективним є застосування принципу «цибулини», тобто пошарової комплектації одягу з різними властивостями кожного з шарів, що в комплексі забезпечують максимальний комфорт в екстремальних погодних умовах. Застосування новітніх матеріалів, виготовлених за провідними технологіями сприяє створенню легкого комфортного одягу для зимових видів спорту, який «дихає», забезпечує потрібні теплозахисні властивості на різних ділянках тіла людини та не перешкоджає спортсмену вільно рухатися за умов фізичного навантаження.

Література

1. Демянюк А. Препарируем горнолыжную одежду [Електронний ресурс]. — Режим доступу: rasc.ru/gear/skiarticle12.shtml.
2. Колосніченко М. В. Оптимізація комфортності одягу для зимових видів спорту [Текст] / М. В. Колосніченко, К. Л. Процік // Легка промисловість. — 2010. — № 4. — С. 40–42.
3. Комаров И. О свойствах и функциях современной одежды для спорта и деятельности в экстремальных условиях [Електронный ресурс]. — Режим доступу: http://www.rasc.ru/gear/article05.shtml.
4. Комфорт с Gore-Tex [Електронний ресурс]. — Режим доступу: mnogomirov.ru/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=16
5. Справочник тканей. Ні-Тес ткани и волокна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sportwear.ru/hi-tec.shtml.
6. Тебляшкіна Л. І. Технологія опоряджувального виробництва [Текст] : навч. посіб. — К. : Кондор, 2005. — 278 с.
7. Ходыкин А. П. Товароведение и экспертиза культтоваров: товары для спорта и активного отдыха [Текст] : учеб. — М. : ИТК «Дашков и К°», 2005. — 352 с.

Луців Н. В.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕКСТИЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ ДЛЯ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ОДЕЖДЫ ДЛЯ ЗИМНИХ ВИДОВ СПОРТА

В статье проанализирован современный ассортимент текстильных материалов, которые применяются для пошива одежды для занятий зимними видами спорта. Обоснованно, что одежда для зимних видов спорта должна состоять из трех функциональных слоев, а наилучшими материалами для их изготовления являются новейшие синтетические текстильные материалы.

Ключевые слова: одежда для зимних видов спорта, текстильные материалы, трехслойная система одежды, термобелье, полиэстер, полипропилен, нейлон, флис, синтепон, мембранные ткани.

Lutsiv N. V.

MODERN TEXTILE MATERIALS FOR MAKING WINTER SPORT CLOTHES

The article analyzes the current range of textile materials, which are used for making winter sport clothes. It's proved, that winter sport clothes should consist of three functional layers and the best materials to make them are modern synthetic textile.

Keywords: winter sport clothes, textile materials, three-layered clothes system, winter underwear; polyester, polypropylene, nylon, fleece, membranous tissue.

УКД 677.027.4: (677.31+677.494)

Гуцак О. М.

ВПЛИВ РОСЛИННИХ БАРВНИКІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕКСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ

В статті розглянуто проблеми екології довкілля, зокрема вплив рослинних барвників на формування екологічної безпеки текстильних матеріалів. Наведено переваги часткової заміни синтетичних барвників екологічно чистими рослинними барвниками аналогічних кольорів.

Ключові слова: *рослинно-технічна сировина, рослинні барвники, текстильні матеріали, екологічна безпека.*

Проблема формування ринку екологобезпечних груп товарів в Україні тісно пов'язана з широким використанням в різних галузях промисловості (в тому числі легкій та текстильній) екологічно чистої рослинно-технічної сировини (РТС). Як свідчить аналіз літературних джерел обсяги виробництва продукції з використанням РТС в останнє десятиліття постійно зростають у всьому світі. Більше того, у багатьох економічно розвинутих країнах вже створені та успішно функціонують ринки екологобезпечних на базі широкого використання різних видів рослинно-технічної сировини [2, с. 214].

Високу популярність та зростання попиту на рослинні барвники на світовому ринку текстильної сировини слід пояснити наступними причинами:

- можливістю заміни саме рослинними барвниками високотоксичних марок в малотоннажному текстильному виробництві;
- можливістю використання екологічно безпечної продукції власної рослинно-технічної сировини для екологізації технологій фарбувального текстильного виробництва та готової продукції;
- значним зростанням вимог до екологічної безпеки текстильних товарів на міжнародному та вітчизняному ринках [2, с. 250]

Необхідність оцінки ролі рослинних барвників у формуванні екологічної безпеки текстильних матеріалів і виробів диктується низкою причин, а саме:

- потребою обґрунтування пріоритетної сфери застосування рослинних барвників для екологізація текстильного виробництва, враховуючи широту їх асортименту і багатофункціональність властивостей;
- поглибленим дослідженням саме тих властивостей рослинних барвників, які визначають рівень їх екологічної безпеки, а також безпеку пофарбованих ними текстильних матеріалів і виробів;
- потребою обґрунтування вибору об'єктивних критеріїв і методик для оцінки екологічної безпеки текстильних матеріалів і виробів в практиці роботи текстильної промисловості, сфери торгівлі, установах Держспоживстандарту та інших відомствах;
- доцільністю використання для оцінки безпеки текстильних матеріалів і виробів принципів екологічної сертифікації, експертизи та аудиту [2, с. 248; 4 с. 148]

У багатьох економічно розвинутих країнах за останні роки створені і успішно функціонують спеціалізовані компанії і фірми, які комплексно займаються питанням вирощування, заготівлі, виробництва та впровадження рослинних барвників, а також оцінкою якості та реалізацією отриманої на їх основі екологічно безпечної продукції. Україна володіє значно більшими запасами рослинної технічної сировини, особливо дикоростучої, запаси якої для виробництва барвників використовуються дуже обмежено [2, с. 250].

Аналіз забруднень у викидах текстильних підприємств показав що до їх складу входять такі основні компоненти: окисли заліза, окисли та інші сполуки марганцю,

окисли заліза, сажа, сірчистий ангідрид, сірководень, фенол, оцтова кислота, мінеральні масла, бавовняний пил.

Слід зазначити, що навіть виробництво окремих видів натуральних волокон пов'язане з певними екологічними проблемами. Так, наприклад, для забезпечення врожайності бавовнику використовується велика кількість води для зрошування, а також мінеральних добрив і пестицидів, залишки яких під час поливання забруднюють ґрунт і ріки [5, с. 220].

Висока токсичність відходів при виробництві багатьох видів хімічних волокон різко загострила екологічну ситуацію у районах їх виробництва.

Формування екологічної безпеки текстильних матеріалів і виробів побутового та спеціального призначення залежить від багатьох чинників. Основні з них:

- екологічна чистота сировини — волокон, барвників, ап retів, текстильно-допоміжних речовин та інших хімікатів
- екологічна безпека технології прядильного, ткацького і фарбувально-обробного виробництва;
- екологічно обґрунтовані та безпечні для здоров'я людини умови транспортування, зберігання, експлуатації та утилізації текстильних матеріалів і виробів [5, с. 220].

Оцінюючи екологічну ситуацію на окремих етапах текстильного виробництва, слід зазначити, що найбільш гостро вона стойть на підприємствах фарбувально-оздоблювального виробництва.

Як відомо, формування асортименту і споживчих властивостей текстильних матеріалів і виробів практично неможливе без широкого застосування для їх забарвлення різних класів синтетичних барвників [6, с. 125, 7, с. 44].

Незважаючи на багаторічні зусилля хіміків, технологів, екологів і певні досягнення, вирішення проблеми екологічної безпеки багатьох марок синтетичних барвників, як і технології фарбувального виробництва в цілому, ще далеке до завершення [1, с. 312]. Тому, одним з радикальних шляхів зниження токсичності при одночасному підвищенні якості забарвлень, як свідчить зарубіжний досвід, є часткова заміна синтетичних барвників екологічно чистими рослинними барвниками аналогічних кольорів.

Для обґрунтування екологічної та економічної доцільності більш широкого застосування рослинних барвників у текстильному виробництві, були досліджено показники колористичних характеристик і стійкості забарвлень рослинних барвників, найбільш поширених в Україні [4, с. 148].

Деякі результати цих досліджень, для прикладу наведено в табл. 1.

Як видно з аналізу даних таблиці задана світlostійкість забарвлень субстрату на вовняних тканинах залежно від конкретних умов експлуатації виготовлених з них можути досягнута шляхом відповідного вибору не тільки барвника, але й виду програвлювача.

Отже, необхідний рівень екологічної безпеки текстильних матеріалів може бути досягнутий різними способами. Основні з них:

- екологізація текстильної сировини (волокон, барвників, ап retів, хімікатів) в процесі її виробництва та застосування;
- цілеспрямована модифікація властивостей цієї сировини з метою підвищення екологічної безпеки виготовленої на її основі готової продукції;
- створення нових видів текстильних волокон, які гарантують виробам підвищену комфортність;
- подальша екологізація технології текстильного виробництва;
- постійне збільшення обсягів виробництва та розширення асортименту екологічно безпечних груп і видів текстильних матеріалів.

Таблиця 1

Вплив рослинного барвника, протравлювача та тривалості сонячного опромінення (300 год.) на зміну світлостійкості забарвлень та субстрату пофарбованих рослинними барвниками вовняних тканин [3]

№ з/п	Барвник, спосіб обробки тканин	Досліджувані показники	
		Загальний колірний контраст, од ΔE	Зниження розрахункового розв'язного навантаження за основою, %
1	Пофарбована екстрактом кореня ревеню без протравлення	13,10	33,3
	Пофарбована з одночасним протравлюванням $KAl(SO_4)_2$	16,10	25,6
	Те ж, $K_2Cr_2O_7$	4,355	28,6
	Те ж, $CuSO_4$	7,766	33,7
	Те ж, $FeSO_4$	8,928	40,9
2	Пофарбована екстрактом трави багна звичайного без протравлення	1,9	30,7
	Пофарбована з одночасним протравлюванням $KAl(SO_4)_2$	9,0	27,7
	Те ж, $K_2Cr_2O_7$	5,2	32,2
	Те ж, $CuSO_4$	2,0	40,7
	Те ж, $FeSO_4$	2,1	55,3
3	Пофарбована екстрактом трави деревію без протравлення	5,3	41,7
	Пофарбована з одночасним протравлюванням $KAl(SO_4)_2$	4,1	29,3
	Те ж, $K_2Cr_2O_7$	6,2	10,6
	Те ж, $CuSO_4$	2,3	40,9
	Те ж, $FeSO_4$	11,6	34,4
	Те ж, $Fe(NH_4)(SO_4)_2$	2,4	38,6

Література

1. Лікарські рослини [Текст] : Енциклопед. довід. — К.: УРЕ, 1992. — 544 с.
2. Семак Б. Б. Наукові засади формування ринку рослинної технічної сировини та його окремих сегментів в Україні [Текст] : моногр. / Б. Б. Семак. — Львів : вид-во ЛКА, 2007. — С. 229–308.
3. Семак Б. Б. Вплив рослинних барвників і способів фарбування на якість забарвлених тканин з білкових, целюлозних і поліамідних волокон [Текст] : автореф. дис. канд. тех. наук. / Б. Б. Семак. — К. : КДТЕУ, 1997. — 17 с.
4. Семак Б. Б. Ринок рослинних барвників і особливості його формування / Торгівля, комерція, підприємництво [Текст] : зб. наук. праць. — Вип. 7 // Б. Б. Семак. — Львів : ЛКА, 2005. — С. 146–151.
5. Семак Б. Б. Роль рослинних барвників у формуванні асортименту та якості екологічного текстилю [Текст] / Б. Б. Семак // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — Серія технічні науки. — 2005. — № 22. — С. 217–221.

6. Кириллов Е. А. Цветоведение [Текст] / Е. А. Кириллов. — М. : Легпромбытизат, 1987. — 128 с.
7. Альбом цветов [Текст] : каталог / Г. П. Вишняк, В. А. Жуков, Э. Г. Певзнер. — М. : ВДАМЛегпром, 1986. — 46 с.

Гуцак Е. Н.

ВЛИЯНИЕ РАСТИТЕЛЬНЫХ КРАСИТЕЛЕЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ТЕКСТИЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ

В статье рассмотрены проблемы экологии внешней среды, в частности влияние растительных красителей на формирование экологической безопасности текстильных материалов. Приведено преимущества частичной замены синтетических красителей экологически чистыми растительными красителями аналогичных цветов.

Ключевые слова: *растительно-техническое сырье, растительные красители, текстильные материалы, экологическая безопасность*

Guschak O. N.

INFLUENCE OF VEGETABLE DYES ON THE ENVIRONMENTAL SAFETY OF TEXTILE MATERIALS

In the article problems of ecology, particularly the impact of vegetable dyes on the formation of ecological safety of textiles. The advantages of partial replacement of synthetic dyes environmentally friendly vegetable dyes of similar colors.

Key words: *plant and industrial raw materials, vegetable dyes, textile materials, environmental safety.*

УДК (658.567.003.13)

Зарічанська Є. В.

СКЛАДОВІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ПОВОДЖЕННЯ З ПРОМИСЛОВИМИ ВІДХОДАМИ

В статті досліджено проблему удосконалення механізму поводження з відходами. Здійснене уточнення поняттійного апарату з урахуванням специфіки об'єкта дослідження. Виділені та проаналізовані складові системи державного управління у сфері поводження з промисловими відходами в Україні.

Ключові слова: промислові відходи, державні установи, механізм, ефективність, забруднення.

Актуальність екологічної проблеми в Україні багато в чому зумовлена посиленням антропогенным навантаженням на навколошне середовище. Нераціональна структура економіки, в якій переважають підприємства гірничопромислової, хіміко-металургійної, машинобудівної, паливно-енергетичної галузі (основні продуценти промислових відходів), спричинили екологічну кризу у районах концентрації виробництв цих галузей. Причиною низької активності екологічної діяльності в Україні, насамперед, є неефективність сформованого механізму управління процесом поводження з відходами, що вимагає вивчення інструментів регулювання, виявлення негативних явищ, які гальмують розвиток ефективного природокористування, і розробку, на основі проведеного аналізу, напрямків удосконалення.

Сучасний розвиток регіонів показує, що складові організаційно-економічного механізму поводження з промисловими відходами не спричиняє необхідного впливу на процес і, як наслідок, не забезпечує зниження техногенного навантаження на навколошне природне середовище. Світовий досвід свідчить, що без ефективної цілеспрямованої діяльності держави неможливо досягти успіхів щодо сталого екологічно-економічного розвитку.

Обґрунтування та формування основних теоретичних положень щодо поводження з відходами, економічних інструментів та механізму природокористування закладено в наукових працях Метлової Л. П., Пастушенко П. П., Арента К. П., Корелюка П. І., Мішеніна Н. В., Шапара А. Г. [7, 9, 6, 8, 15]. Однак дослідження організаційно-економічного механізму управління у сфері поводження з промисловими відходами в Україні як комплексного, динамічного об'єкта, що характеризується цілісністю й взаємозалежністю окремих компонентів, виконано недостатньо. Для характеристики діючого механізму необхідно сформулювати критерії побудови й визначити сутність механізму управління з урахуванням специфіки сфери застосування.

Основною метою статті є систематизація інформації про процес управління у сфері поводження з промисловими відходами в Україні й формування чіткого уявлення про складові організаційного механізму та їх взаємодії.

Ключовим положенням сучасної теорії управління є системний підхід, відповідно до якого процес обґрунтування й прийняття управлінського рішення відштовхується від загальної мети розвитку й підпорядковує її досягненню діяльність всіх елементів механізму. Конкретизація з урахуванням специфіки об'єкта управління й сучасних умов господарювання дозволяє визначити механізм управління у сфері поводження з промисловими відходами як сукупність певних методів, важелів і стимулів впливу держави на суб'єкти господарювання з метою спонукання їх до раціонального використання природних ресурсів.

В процесі формування чіткого представлення про механізм реалізація діалектичних принципів системності й структурності вимагає, насамперед, визначення структури

й системи управління, функціонування яких забезпечується роботою механізму. У загальному представленні структура — це стійка упорядкованість елементів та зв'язків всередині системи, яка відображає їхнє розташування й характер взаємодії. Формування представлення про структуру, у свою чергу, вимагає визначення складових її елементів, установлення ієархії їхнього розташування та характеру зв'язку між елементами. Відповідно до принципу структурності, елемент структури може взаємодіяти з іншими елементами певною граничною або стороною, а в результаті, ті ж самі елементи можуть бути задіяні у формуванні різних ієархічних структур [1, с. 63–71].

Важливим принципом побудови системи управління є представлення системи як багаторівневої (ієархічної) структури. В ієархічній системі управління найвищого рівня завжди здійснюється управління процесами не безпосередньо, а через підсистеми проміжних, нижчих рівнів. Перевага ієархічної структури управління полягає в тому, що вирішення завдань управління можливе на базі локальних рішень, прийнятих на відповідних рівнях ієархії управління. Нижчий рівень управління є джерелом інформації для прийняття управлінських рішень на більше високому рівні. Тому першим етапом дослідження процесу управління повинна бути побудова ієархічної системи управління у сфері поводження з промисловими відходами в Україні, що вимагає, насамперед, виявлення її елементів. Системний підхід в управлінні передбачає виділення керуючої підсистеми або суб’єкта управління (органи законодавчої та виконавчої влади України різних рівнів ієархії управління) та керованої підсистеми або об’єкта управління (підприємство, на яке спрямоване управлінський вплив). Загальне представлення ієархічної системи управління у сфері поводження з відходами наведено на рис. 1.

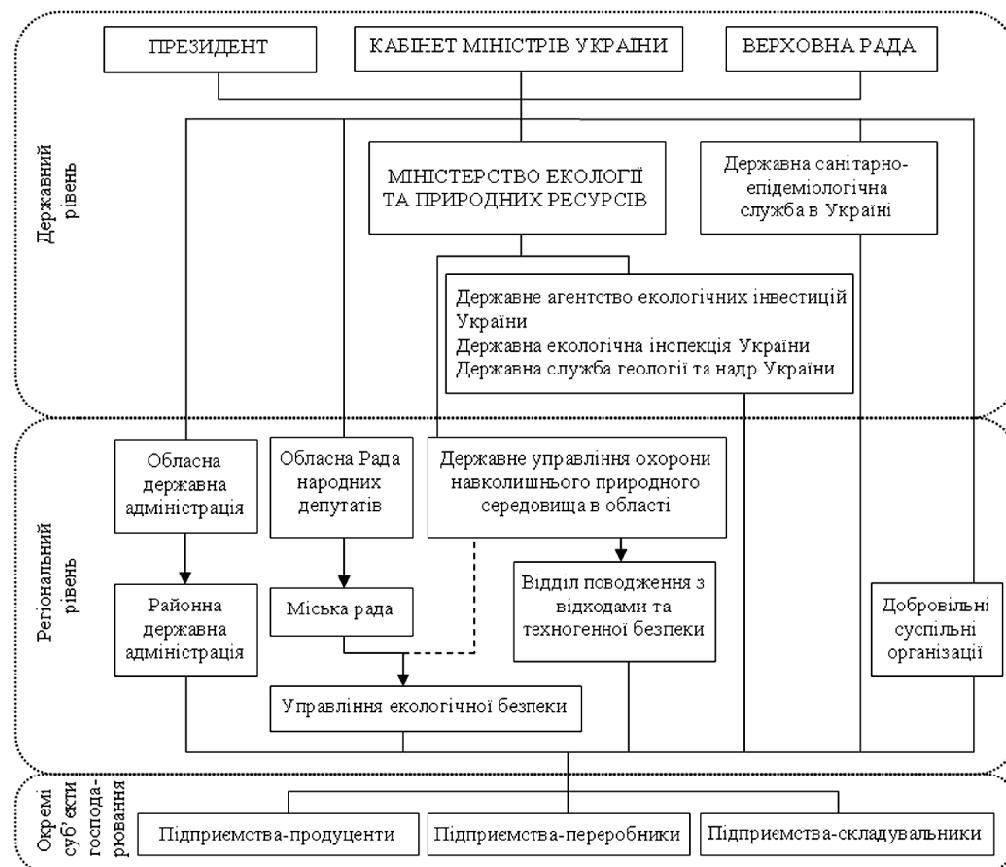


Рис. 1. Ієархічна система управління в сфері поводження з відходами

Особливість управління у сфері поводження з промисловими відходами з методологічної точки зору, базується на ЗУ «Про відходи», ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», Конституції, актами Президента, наказами. Для встановлення елементів структури управління необхідно встановити склад учасників, завданням яких є регулювання специфічних видів діяльності, пов'язаних з процесами поводження з відходами.

Економічне зростання без спричинення шкідливого впливу на навколишнє середовище можливе лише за рахунок правильної та раціональної організації управління суспільством. Саме це і пояснює увагу уряду до організації державної служби. Державне управління здійснюють всі галузі державної влади (законодавча, виконавча та судова влада), вони реалізують єдині цілі держави, дотримуючись певної стратегії внутрішньої та зовнішньої політики. Державне управління має державно-владний характер і здійснюється спеціально на те вповноваженими суб'єктами управління. Ці суб'єкти відрізняються один від іншого масштабом, напрямками, характером діяльності, з урахуванням чого здійснюється розмежування повноважень. За територіальним масштабом діяльності суб'єкти державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища розділяють на загальнодержавні та регіональні.

На державному рівні діяльність виконавчо-розпорядницького характеру спеціальних суб'єктів (Верховна Рада, Кабінет Міністрів України), згідно зі статтями 85 та 116 Конституції України та Закону України «Про відходи», спрямована на визначення зasad внутрішньої та зовнішньої екологічної політики в Україні через прийняття законів, забезпечення розробки та затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального розвитку, охорони довкілля, забезпечення організаційно-економічних засад у сфері поводження з відходами, впровадження маловідходних, безвідходних технологій, стимулювання роздільного збирання та утилізації відходів [3, 5].

Відповідає за організацію державної підсистеми контролю за станом навколишнього середовища Міністерство екології та природних ресурсів, місією якого є комплексне управління природоохоронною діяльністю в країні, формування державної політики та її реалізація у сфері охорони навколишнього середовища та поводження з відходами, здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства, координація діяльності міністерств і відомств у цій галузі [14].

Центральними органами виконавчої влади, які координуються через Мінприроди України, і здійснюють свою діяльність у сфері охорони навколишнього середовища, є:

Державне агентство екологічних інвестицій України — забезпечує реалізацію державної інвестиційної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища. Метою діяльності Держекоінвестагентства є виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та впровадження механізмів Кіотського протоколу до неї, у тому числі в частині реалізації проектів, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища [10];

Державна екологічна інспекція України — забезпечує реалізацію державної політики із здійснення державного нагляду у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, поводження з відходами [13];

Державна служба геології та надр України — забезпечує реалізацію державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, забезпечує розвиток та моніторинг мінерально-сировинної бази [12].

Одним із спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері поводження з відходами є державна санітарно-епідеміологічна служба України (Закону України «Про відходи» ст. 22), до компетенції якої належить здійснення державного санітарно-

епідеміологічного нагляду за дотриманням державних санітарних норм, правил, гігієнічних нормативів під час утворення, збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження та захоронення відходів [11].

Другим рівнем ієрархії управління є регіональний рівень, на якому виконавчу владу здійснюють місцеві державні адміністрації згідно до статті 118 Конституції України, які забезпечують виконання державних і регіональних програм охорони довкілля (ст. 119 Конституції України). Місцеві державні адміністрації на відповідних територіях організують та сприяють створенню спеціалізованих підприємств для збирання, оброблення, утилізації та видалення відходів; забезпечують складання і ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів і реєстру місця видалення відходів; затверджують нормативи та визначають розмір платежів за розміщення відходів; здійснюють контроль за діяльністю суб'єктів господарської діяльності у сфері поводження з відходами; вносять пропозиції про припинення діяльності організацій у випадку порушення ними законодавства про охорону навколишнього середовища й санітарних правил, а також взаємодіють з органами місцевого самоврядування (Закону України «Про відходи» ст. 20).

Удосконалення управління в сфері поводження з відходами повинно відбуватися шляхом уточнення ролі і місця територіального і галузевого факторів у формуванні основних якісних параметрів навколишнього середовища.

Територіальними органами управління є відповідні Державні управління охорони навколишнього природного середовища в області та Управління екологічної безпеки виконкомів Рад народних депутатів. Введення подвійної підпорядкованості територіальних органів управління міністерству та місцевим Радам народних депутатів відповідає ролі місцевих Рад у вирішенні питань охорони навколишнього середовища, визначеній статтями Конституції України та розділом IV Закону про охорону навколишнього природного середовища. Ці положення дають змогу залучити до вирішення завдань з охорони навколишнього середовища служби Рад народних депутатів, а отже, уникнути необхідності їх створення в межах Державного управління охорони навколишнього природного середовища за областями.

Для успішного вирішення завдань управління у сфері поводження з відходами доцільно, виходячи з чинного законодавства, конкретизувати функції органів управління регіонального рівня. Діяльність територіальних органів управління регулюється Законом України «Про місцеве самоврядування» [4]. У відповідності до ст. 26 даного Закону повноваження рад включають затвердження, відповідно до закону, розмірів плати за користування природними ресурсами, що є у власності відповідних територіальних громад, вирішення питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, а також про скасування такого дозволу. У веденні виконавчих органів перебуває забезпечення збалансованого екологіко-економічного розвитку відповідної території, ефективне використання природних ресурсів (ст. 27); підготовка і подання на затвердження ради проектів програм охорони довкілля; підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо розмірів плати за користування природними ресурсами; визначення розмірів відшкодувань за забруднення довкілля та інші екологічні збитки (ст. 32). Органи місцевого самоврядування у сфері поводження з відходами, згідно зі статтею 21 Закону України «Про відходи», забезпечують впровадження заходів для стимулювання, здійснення контролю за раціональним використанням та безпечним поводженням з відходами на своїй території; приймають рішення про відвід земельних ділянок для розміщення відходів і будівництва об'єктів поводження з відходами. Метою Управління екологічної безпеки міської Ради м. Донецька є стабілізація та покращання

стану навколошнього середовища шляхом затвердження екологічної політики як інтегрованого фактору соціально-економічного розвитку для забезпечення переходу до сталого (екологічно збалансованого) розвитку.

Реалізацію концептуальних засад раціонального природокористування та ефективного поводження з відходами повинні займатися не лише державні ланки влади але й громадяни України, які мають конституційне право об'єднуватися у суспільні організації задля вирішення актуальних питань. Діяльність громадських об'єднань в галузі охорони навколошнього природного середовища здійснюється відповідно до законодавства України на основі їх статутів і стосується виконання роботи з охорони та відтворення природних ресурсів, збереження та поліпшення стану навколошнього природного середовища.

Основними об'єктами управління в сфері поводження з відходами є підприємства-продуценти, які виступають продуcentами відходів. Крім того, до об'єктів управління необхідно долучити підприємства, які займаються переробкою, утилізацією та захороненням відходів. Будь-який суб'єкт господарської діяльності може об'єднувати ці види діяльності, якщо це зафіксовано в установчих документах, відповідає меті функціонування, не заборонено законодавством та підприємство має певні ліцензії.

Взаємодія органів управління у сфері поводження з відходами різних рівнів та суб'єктів господарювання має бути спрямована на об'єднання зусиль держави, області, міст, районів на вирішення проблеми екологічно безпечного поводження з відходами і максимально можливого їх використання як вторинного ресурсу.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про наявність в Україні певних елементів структури управління, які повинні й можуть займатися питаннями регулювання природоохоронної діяльності. Однак кожний із цих елементів працює автономно, що не забезпечує їхньої взаємодії в питаннях регулювання механізму поводження з відходами. Якщо розглянути схему, представлену на рис. 1, то учасники представляють, відповідно до філософської класифікації систем, у більшій мірі сумативне утворення, у якому системність виражена слабко, а ефективність є не наслідком дій системи, а практично обумовлена випадковістю [2, с. 67]. Ці елементи на даний момент володіють відносною автономістю зв'язки між ними в сфері поводження з відходами зовнішні, переважно епізодичні; якість системи практично дорівнює сумі якостей її компонентів, узятих ізольовано.

Якщо оцінювати сформовану систему управління у сфері поводження з відходами, то вона відповідає тільки деяким вимогам цілісної системи. Існують елементи системи, між якими сформовані певні зв'язки в питаннях управління, встановлено функції елементів стосовно системи. Системою створюються закони й постанови, що регулюють дії відносно відходів. Разом з тим, цілий ряд вимог до цілісної системи в цей час не виконується.

Дотепер функції окремих елементів органів влади недостатньо чітко розмежовані, відсутня належна координація між органами, що здійснюють контроль у сфері поводження з відходами; невирішенні питання обґрунтованого, ефективного розмежування повноважень між суб'єктами управління; недосконалість системи платежів за розміщення відходів; недосконалість системи інформаційного забезпечення державного регулювання; відсутність належного законодавчого закріплення форм участі громадських організацій і громадян у контролі за утворенням та утилізацією відходів.

До перспективного напрямку дослідження варто віднести розробку дієвих економічних важелів екологічного управління та їх гармонійне поєднання з існуючим організаційним механізмом задля підвищення ефективності поводження з промисловими відходами.

Література

1. Аверьянов А. Н. Системное познание мира: методологические проблемы [Текст] / М. : Политиздат, 1985. — 263 с.
2. Гаврилов Н. И. Философия — разумный уровень понимания тайн бытия [Текст]. — Донецк : Новый Мир, 1999. — 203 с.
3. Закон України «Про відходи» остання редакція від 01.01.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=187%2F98-%E2%F0>.
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» редакція від 07.08.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0>.
5. Конституція України остання редакція від 04.02.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
6. Коренюк П. І. Еколо-економічна ефективність відтворювальної системи продовольчого комплексу: теорія, методологія, практика [Текст] : моногр. / П. І. Коренюк. — Дніпропетровськ : ДДФА, 2005. — 355 с.
7. Метлова Л. П. Теорія та практика поводження з відходами (на прикладі Донецької області) [Текст] : моногр. / Л. П. Метлова. — НАН України. Ін-т економіки пром. — Донецьк, 2004. — 168 с.
8. Мищенін Е. В. Экономический механизм экологизации производства [Текст] / Е. В. Мищенін, Б. А. Семененко, Н. В. Мищенина. — Сумы : ІПП «Мрія-1» ЛТД, 1996. — 140 с.
9. Пастушенко П. П. Ефективність природокористування в умовах ринку та інтеграційних процесів: теорія, методологія [Текст] : моногр. / П. П. Пастушенко. — Донецьк : Юго-Восток, 2010. — 508 с.
10. Указ Президента України «Про Положення про Державне агентство екологічних інвестицій України» редакція від 13.04.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=455%2F2011>.
11. Указ Президента України «Про Положення про Державну санітарно-епідеміологічну службу України» редакція від 06.04.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=391%2F2011>.
12. Указ Президента України «Про Положення про Державну службу геології та надр України» редакція від 06.04.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=391%2F2011>.
13. Указ Президента України «Про Положення про Державну екологічну інспекцію України» редакція від 13.04.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=454%2F2011>.
14. Указ Президента України «Про Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України» редакція від 13.04.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=452%2F2011>.
15. Шапар А. Г. Стратегія і тактика сталого розвитку [Текст] / А. Г. Шапар, М. А. Ємець, П. І. Копач, О. К. Тяпкін. — Дніпропетровськ : Моноліт, 2004. — 313 с.

Заричанская Е. В.

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОГО МЕХАНИЗМА ОБРАЩЕНИЯ С ПРОМЫШЛЕННЫМИ ОТХОДАМИ

В статье исследовано проблему усовершенствования механизма обращения с отходами. Осуществлено уточнение понятийного аппарата с учетом специфики объекта исследования. Выделены и проанализированы составляющие системы государственного управления в сфере обращения с промышленными отходами в Украине.

Ключевые слова: промышленные отходы, государственные учреждения, механизм, эффективность, загрязнение.

Zarichanska Y. V.

COMPONENTS OF ORGANIZATIONAL MECHANISM OF INDUSTRIAL WASTES TREATMENT

The problem of mechanism improvement of wastes treatment has been investigated. Specification of conceptual device considering peculiarity of research object has been carried out. System components of state management in the sphere of industrial wastes treatment in Ukraine have been allocated and analyzed.

Keywords: industrial wastes, public institutions, mechanism, efficiency, environmental pollution.

Розділ 5.
ХАРЧОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА РЕСТОРАННИЙ СЕРВІС

УДК 54.062:637.4.04;637.046

Крюк Т. В., Пікула Л. Ф.

**ПРО НЕОБХІДНІСТЬ КОНТРОЛЮ ВМІСТУ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ
У ПРОДУКТАХ ХАРЧУВАННЯ**

Проведені дослідження елементного складу курячих яєць, перепелиних яєць та коров'ячого молока. Показано можливість наявності токсичних компонентів у продуктах харчування, що виробляються на території еко-логічно небезпечного Донбасу.

Ключові слова: курячі яйця, перепелині яйця, молоко, токсичні елементи, важкі метали, якість продуктів харчування.

В останні роки дуже актуальну є проблема погіршення якості продуктів харчування. Разом з м'ясом, птахами, яйцями або молоком ми споживаємо масу схованих інгредієнтів: антибіотики, стероїди, пестициди, консерванти й важкі метали. На відміну від бактерій, що руйнуються під час приготування їжі, ці хімікати залишаються в продуктах незалежно від упакування, зберігання або обробки, накопичуються в організмі людини, в результаті чого з'являються різні хвороби, часто невиліковні. Тому контроль безпеки харчової сировини, напівфабрикатів та готових харчових продуктів є одним з важливих завдань для сучасного суспільства для забезпечення нормальної життєдіяльності людини.

З переліченого вище списку шкідливих речовин харчових продуктів в даній роботі зупинимося більш детально на важких металах. Існує різне трактування поняття «важкі метали». У зв'язку із цим кількість елементів, що включають до даної групи, змінюється в широких межах. Критеріями належності можуть бути такі характеристики, як атомна маса, щільність, токсичність, поширеність у природному середовищі, ступінь зачленення в природні й тех-ногенні цикли [1; с. 11].

Щодо харчових продуктів, то термін «важкі метали» найчастіше розглядається не з хімічної, а з медичної та природоохоронної точок зору і, таким чином, при віднесененні в цю категорію хімічних елементів або речовин, враховуються не тільки їх хімічні та фізичні властивості, але й біологічна активність та токсичність цих елементів, а також обсяг використання в господарській діяльності [2, с. 795].

Існує більше 40 елементів, які можуть бути віднесені до важких, з них небезпечними для людини вважають Плюмбум, Ферум, Купрум, Цинк, Нікель, Кадмій, Кобальт, Стибіум, Станум, Бісмут і Меркурій. Варто зауважити, що деякі з них — Ферум, Купрум, Цинк та інші — беруть участь у біологічних процесах (головним чином як каталізатори) і в певних кількостях являються необхідними мікроелементами для функціонування рослин, тварин і людини [3, с. 20]. Падіння їх концентрації в організмі нижче допустимого рівня веде до важких розладів.

С іншого боку, важкі метали та їх сполуки мають дуже високу біологічну активність, завдяки чому легко вбудовуються в обмін речовин, заміщують необхідні для людини

компоненти й порушують стандартні процеси метаболізму. Внаслідок цього починаються патогенні процеси, які, з підвищением концентрації важких металів в організмі, мають помітний вплив на здоров'я та мають незворотній характер [3, с. 26].

Потрапляння важких металів у продукти харчування і, як наслідок, в організм людини відбувається через забруднення шкідливими елементами ґрунтів, повітря і підземних вод [3, с. 81]. В великих містах та промислово розвинутих регіонах джерелом забруднень може бути діяльність різноманітних підприємств і активна робота транспортних засобів. Підвищенню накопиченню важких металів рослинами сприяє застосування деяких добрив та отрутохімікатів, що містять в своєму складі токсичні елементи.

Один з регіонів України, де забрудненість важкими металами на сьогодні є критичною, — це Донбас [4, с. 33]. У Донецькій області діють 2000 промислових підприємств (з яких 800 — великі), включаючи 177 особливо небезпечних хімічних виробництв (сюди відносяться 7 коксохімічних заводів із застарілою технологією виробництва коксу методом «мокрого гасіння», яка характеризується потужним викидом важких і радіоактивних металів — приблизно 0,5 кг на один квадратний метр території щодня). Сумарний викид в атмосферу всіх підприємств регіону становить близько 2 млн. тонн токсичних речовин у рік, або 321 кг на кожного мешканця. У результаті практично у всіх містах регіону якість поверхневих вод не відповідає вимогам Держстандарту з вмісту важких металів. Знамениті в минулому українські чорноземи стали «сивими» від промислових викидів. Вирощена на цих землях сільгосппродукція небезпечна для здоров'я населення.

У зв'язку з цим, представляло інтерес провести дослідження щодо забруднення деяких традиційних продуктів харчування важкими металами. В якості об'єктів дослідження були обрані молоко та яйця.

Визначення концентрації металів проводили атомно-абсорбційним методом аналізу, що включає підготовку проб способом сухої мінералізації [5, с. 7] і безпосереднє проведення кількісного визначення на спектрофотометрі АС-115ПК. Було визначено 7 елементів, що відносяться до категорії токсичних — Fe, Sn, Cu, Zn, Cd, Mn, Ni.

Серед споживачів продуктів харчування існує думка, що більш корисними та безпечною для здоров'я є ті продовольчі товари, що вироблені не на державному або комерційному виробництві, а на маленькому приватному «подвір'ї», де у корм тваринам та птахам не додають гормонів росту, антибіотиків та інших стимулюючих речовин. Тому було досліджено курячі та перепелині яйця виробництва Донецької птахофабрики та ті, що одержані від місцевих домашніх птахів, й молоко, що одержано від «домашньої» корови та підготовлене і фасоване різними виробниками Донецької області.

Птахи, вирощені в домашніх умовах, одержували їжу, що не містила штучних домішок, а саме пшено, висівки, траву, насіння соняшника. Середня маса курячих яєць становила: домашніх — $60 \pm 0,5$ г, фабричних — $63 \pm 0,5$ г, що дозволило нам прирівняти яйця до однієї категорії, а саме до 1-ої. Маса перепелиніх яєць різних виробників відрізнялася не більш, ніж на 2 %, середня вага яєць становила 11,8 г.

Концентрацію важких металів у яйцях визначали у внутрішній частині (суміші білка та жовтка) і у шкаралупі. Кількісних даних про повний хімічний склад шкаралупи яєць немає. Відомо, що оболонка яєць містить переважно кальцій, тому лікарі рекомендують дорослим вживати подрібнену шкаралупу двічі на рік, курсами по 15–20 днів, для збагачення організму цим необхідним макроелементом. Проведені дослідження показали, що шкаралупа всіх яєць містить всі важкі метали, що досліджувались, у тому числі й особливо токсичний елемент Кадмій (табл. 1.). У яйцях домашніх птахів менше Fe (на 16 %), Sn (на 6,5 %), Zn (на 16 %), значно менше Cu (на 46 % для курячих та на 18 % для перепелиніх яєць). Кількість Cd, Mn та Ni практично не залежить від походження яєць.

Таблиця 1

Вміст металів у шкарапулі перепелиних та курячих яєць

Концентрація, мг / 100 г	Курячі яйця		Перепелині яйця	
	фабричні	домашні	фабричні	домашні
Fe	3,80	3,14	9,07	7,80
Sn	5,06	4,66	4,17	3,96
Cu	1,62	0,88	3,25	2,67
Zn	0,74	0,70	1,11	0,82
Cd	0,38	0,35	0,40	0,40
Mn	0,50	0,48	0,37	0,47
Ni	3,05	2,82	3,12	3,35

У внутрішній частині пташиних яєць Кадмій та Станум відсутні (табл. 2). Виявлено незначну кількість Цинку та Мангану. Найбільший вміст зі всіх металів, що досліджувались, зафіксовано для Феруму: мінімальна концентрація складає 3,94–10,3 % у курячих яйцах фабричного виробництва, максимальна — 6,64–10,3 % у домашніх курячих яйцах.

Таблиця 2

Вміст металів у внутрішній частині перепелиних та курячих яєць

Концентрація, мг / 100 г	Курячі яйця		Перепелині яйця	
	фабричні	домашні	фабричні	домашні
Fe	3,94	6,64	5,52	5,27
Sn	Не виявлено		Не виявлено	
Cu	0,15	0,17	0,28	0,43
Zn	0,065	0,061	0,11	0,10
Cd	Не виявлено		Не виявлено	
Mn	0,050	0,053	0,021	0,033
Ni	0,11	0,19	2,84	0,59

Органами санітарного нагляду встановлено жорсткі норми вмісту токсичних елементів в харчовій сировині та готових продуктах харчування. Для більшості продуктів харчування означенено гранично допустимі концентрації (ГДК) важких металів [6, с. 1–9]. В зв'язку з цим, було необхідним порівняти вміст металів у яйцах з ГДК. Як видно з табл. 3 та 4, у шкарапулі як курячих, так і перепелиних яєць кількість Кадмію перевищена в 400 разів, Нікелю — в 60 разів, Купруму та Мангану — в 10 разів. У внутрішній частині яйця перевищена кількість тільки Нікелю — у середньому в 4–10 разів, кількість інших металів не перевищує гранично допустимих концентрацій.

Таблиця 3

Вміст металів у курячих яйцях

Метал	ГДК металів для яєць, мг / кг	Концентрація металів, мг / кг			
		Шкарапулі		Внутрішня частина	
		фабричні	домашні	фабричні	домашні
Cd	0,01	3,8	3,5	Не виявлено	
Cu	3,00	8,8	16,2	1,5	1,7
Zn	50,0	7,4	7,0	0,65	0,61
Ni	0,50	30,5	28,2	1,1	1,9
Mn	0,50	5,0	4,8	0,50	0,53
Fe	50,0	38,0	31,4	39,4	66,4
Sn	200,0	50,6	46,6	Не виявлено	

Хімічний склад молока, а саме наявність в молоці металів та їх концентрації, достатньо відомий [7, с. 50–52]. Крім макроелементів, таких як Кальцій, Магній, в

Таблиця 4

Вміст металів у перепелиних яйцях

Метал	ГДК металів для яєць, мг / кг	Концентрація металів, мг / кг			
		Шкаралупа		Внутрішня частина	
		фабричні	домашні	фабричні	домашні
Cd	0,01	4,0	4,0	Не виявлено	
Cu	3,00	32,5	26,7	4,3	2,8
Zn	50,0	11,1	8,2	1,1	1,0
Ni	0,50	31,2	33,5	2,8	5,9
Mn	0,50	3,7	4,7	0,21	0,33
Fe	50,0	90,7	78,0	55,2	52,7
Sn	200,0	41,7	39,6	Не виявлено	

цьому продукті містяться в незначних кількостях Ферум, Купрум, Цинк, Кобальт, Манган, Меркурий. Багато мікроелементів можуть потрапляти в молоко додатково з устаткування після доїння, а також з тари і води. Кількість штучно внесених металів може у декілька разів перевищувати кількість натуральних.

Молоко домашнього виробництва, що було досліджено, не містить токсичних елементів (табл. 5). Кількість Купруму, Нікелю, Манганду, Стануму та Заліза складає дуже маленькі величини, що знаходяться у межах похибки спектрофотометру. Кадмій не виявлено.

Таблиця 5

Вміст елементів металів у коров'ячому молоці

Метал	Концентрація, мг / 100 г	
	Фабричне молоко	Домашнє молоко
Sn	Не виявлено	
Cu	0,03	Не виявлено
Ni	Не виявлено	
Cd	Не виявлено	
Mn	Не виявлено	

Аналогічні результати одержані для зразків молока, що вироблено на Донецькому міському молокозаводі № 2 (ТМ «Добриня») та на Мар'їнському молокозаводі (ВАТ «Лактіс», Донецька область). Серед перелічених вище елементів було виявлено тільки Купрум (табл. 5). Згідно даних наукової літератури [7, с. 51], Cu входить до складу молока в невеликих кількостях (від 4 до 60 мкг на 100 г продукту). Токсична дія елементу починається, коли його вміст у продукті перевищує 0,01 %. Отримані результати свідчать, що кількість Купруму у молоці (30 мкг у 100 г) значно нижчий, ніж ГДК.

Таким чином, проведені дослідження дають нам підставу підтвердити, що екологічна ситуація Донецького регіону є дуже небезпечною та негативно впливає на хімічний склад шкаралупи пташиних яєць незалежно від виду їх походження та виробництва. Такий вплив проявляється в накопиченні важких металів у продуктах у дуже великих концентраціях. При цьому внутрішня частина яєць за хімічним складом відповідає усім нормам, що дозволяє рекомендувати вживати в їжу тільки жовток і білок яєць птахів. Відібрани зразки молока, що є традиційними на споживчу ринку в нашому місті, відповідають вимогам нормативних документів щодо даного продукту і не забруднені токсичними металами.

Проведене дослідження ще раз показує, що одним з важливих завдань спеціалістів у галузі товарознавства та торгівлі є постійний контроль харчової сировини та готової продукції для того, щоб забезпечити споживачів ринку продуктів харчування безпечними для їх здоров'я товарами.

Література

1. Шубин А. А. Неорганическая химия. Химия элементов [Текст] : учебн. пособ. / А. А. Шубин, Т. В. Нужная. — Донецк : ДонГУЭТ, 2003. — 151 с.
2. «Heavy metals» a meaningless term? (IUPAC Technical Report) [Текст] // Pure Appl. Chem. — 2002. — Vol. 74. — № 5. — P. 793–807.
3. Давыдова С. Л. Тяжелые металлы как супертоксианты XXI века [Текст] : учебн. пособ. / С. Л. Давыдова, В. И. Тагасов. — М : Изд-во РУДН, 2002. — 140 с. — ISBN 5-209-01318-9.
4. Доклад о состоянии окружающей природной среды города Донецка в 2006–2007 годах [Текст] / Под общ. ред. Донецкого городского головы А. А. Лукьянченко. — Донецк, 2008. — 112 с.
5. ГОСТ 26929-94. Сырье и продукты пищевые. Подготовка проб. Минерализация для определения токсичных элементов [Действующий от 1996-01-01]. — Минск : Стандартинформ, 2006. — 12 с.
6. СанПиН 42-123-4089-86. Предельно допустимые концентрации тяжелых металлов и мышьяка в продовольственном сырье и пищевых продуктах.
7. Горбатова К. К. Химия и физика молока [Текст] : учебн. / К. К. Горбатова. — С-Пб. : ГИОРД, 2004. — 288 с. : ил. — ISBN 5-901065-55-7.

Крюк Т. В., Пикула Л. Ф.

ПРО НЕОБХОДИМОСТЬ КОНТРОЛЯ СОДЕРЖАНИЯ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ В ПРОДУКТАХ ПИТАНИЯ

Проведены исследования элементного состава куриных яиц, перепелиных яиц и коровьего молока. Показана возможность наличия токсичных компонентов в продуктах питания, которыерабатываются на территории экологически опасного Донбасса.

Ключевые слова: куриные яйца, перепелиные яйца, молоко, токсичные элементы, тяжелые металлы, качество продуктов питания.

Krjuk T. V., Pikula L. F.

ABOUT THE NEED TO CONTROL OF THE CONTENT OF HEAVY METALS IN FOODSTUFF

The elemental composition of the chicken eggs, quail eggs and cow's milk was investigated.

There is a hazard of the penetration of the toxic metals in foodstuff which are produced in ecologically dangerous Donbass region.

Key words: chicken eggs, quail eggs, milk, toxic elements, heavy metals, food quality.

УДК 637.1

Сливка Н. Б., Турчин І. М., Шибанова А. М.

РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЇ СИРКОВИХ ВИРОБІВ З ПРЕБІОТИЧНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ

Розроблено технологію сиркових виробів з пребіотичними властивостями. Досліджено органолептичні та фізико-хімічні показники готових виробів.

Ключові слова: технологія, сиркові маси, пребіотики.

Лікарі-гастроентерологи стверджують, що близько 90 % наших співвітчизників страждають дисбактеріозом. Дисбактеріоз — це порушення балансу між різними видами мікроорганізмів кишечника, яке є причиною цілого ряду тяжких захворювань. При дисбактеріозі йде активний розвиток патогенної мікрофлори, починають погано засвоюватися поживні речовини, зокрема вітаміни і мінерали, порушується детоксикація токсичних метаболітів, що значно збільшує навантаження на печінку, погіршується синтез і постачання організмом вітамінів, знижується противірусний захист, послаблюється протипухлинний нагляд, погіршується імунітет. Усе це веде до збою в роботі практично всіх органів людини і, як наслідок, до ослаблення здоров'я та розвитку різних захворювань [2].

Дисбактеріоз бере свій початок ще з дитинства. Зразу після народження кишечник стерильний, тобто не містить ні однієї бактерії. Тому дисбактеріозу бути не може. Проте зразу після народження починає формуватися бактеріальна рівновага (триває перші місяці після народження). Тому ранній вік дуже важливий для розуміння причин виникнення дисбактеріозу.

Дванадцять причин для дисбактеріозу:

- зниження імунітету часто веде до дисбактеріозу — стан бактеріальної рівноваги кишечника насамперед залежить від стану імунної системи;
- антибіотикотерапія;
- хронічні захворювання шлунково-кишкового тракту;
- харчові отруєння;
- кишкові інфекції;
- зловживання алкоголем — до загибелі мікроорганізмів веде не сам алкоголь, а токсичні продукти його метаболізму, насамперед ацетальдегід;
- продукти харчування, які містять консерванти, гербіциди і інші сторонні домішки;
- неправильне харчування (сюди слід віднести і використання дієт дуже часто);
- стреси і психоемоційні перевантаження;
- несприятлива екологічна обстановка, в тому числі і екологія повсякденного життя;
- помірне споживання алкоголем в окремих випадках;
- хіміє- і радіотерапія, деякі лікарські препарати.

Тому знання причин виникнення дисбактеріозу допоможе нам уникнути цього діагнозу, а також зрозуміти шляхи його профілактики і лікування.

На сучасному етапі існують два шляхи боротьби з дисбактеріозами та його профілактики. Вони полягають у відновленні нормальної мікробної флори товстого кишечника та порушень його моторики; покращенні кишкового травлення та всмоктування; знищенні надлишкового бактеріального обсіменіння товстого кишечника; стимулюванні реактивності організму. Це можна досягнути, включаючи до раціону харчові продукти, які багаті пробіотиками та пребіотиками.

Функціональні пробіотичні продукти з пребіотичними властивостями вже сьогодні вдало доповнюють фармацевтичні препарати для попередження та лікування дисбіотичних порушень.

Тому наші дослідження направлені на вивчення можливості виробництва молочних продуктів з вираженими пребіотичними властивостями [3–5].

Серед різноманіття продуктів масового споживання (як об'єктів збагачення) особливий інтерес викликають сиркові маси, технології яких дозволяють вводити до їх складу рослинні добавки.

Тому метою нашої роботи є теоретичне обґрунтування та експериментальна розробка сиркових мас з пребіотичними властивостями.

Результати власних досліджень. Основними критеріями в наших дослідженнях було отримання належних смакових якостей сиркових мас при збереженні нормативних органолептических показників продукції.

Після оцінки якості сиру кисломолочного, виготовленого різними способами (традиційним, роздільним способами, з допомогою ванн-сіток та на лінії Я9-ОПТ), нами було відібрано як основу для сиркових мас сир виготовлений роздільним способом. Такий сир мав ніжну консистенцію, низьку кислотність. Далі було проведено експерименти із введенням лактулози, пюре гарбуза та топінамбура у молочну основу з метою пошуку подальших оптимальних смакових та фізико-хіміческих показників. Рецептури на сиркову масу розроблені на основі сиру кисломолочного з масовою часткою жиру 18 %. На основі дегустаційного аналізу нами було відібрано найбільш вдалі.

У табл. 1 наведені рецептури розроблених продуктів.

Таблиця 1

**Рецептура на основі сиру кисломолочного м. ч. ж. 18 %
із додаванням пребіотичної добавки**

№ пп	Складники рецептури, г	Види рецептури			Відібрано рецептуру № 2
		№ 1	№ 2	№ 3	
1	Сир кисломолочний м. ч. ж. 18 %	902,2	898,2	888,0	
2	Пюре гарбуза та топінамбура	91,8	94,8	104,0	
3	Лактулоза	6,0	7,0	8,0	
4	Всього	1000	1000	1000	

На основі дегустаційного аналізу відібрано для подальших досліджень рецептuru № 2. Результати досліджень представлені у табл. 2

Аналіз органолептических характеристик показує, що застосування пребіотичної добавки до кисломолочного сиру суттєво не впливає на їх органолептичні характеристики.

З технологічної точки зору важливими є фізико-хімічні показники дослідних зразків. До основних фізико-хіміческих показників кисломолочного сиру відносяться кислотність, активна кислотність, масову частку вологи, сухої речовини, жиру, енергетичну цінність продукту.

Результати досліджень фізико-хіміческих показників наведені у табл. 3.

З таблиці видно, що у дослідному зразку знизився вміст вологи на 4,5 % порівняно з контролем, а вміст сухих речовин підвищився на 9 %. Це привело до підвищення енергетичної цінності продукту.

Отже, додавання пребіотичної добавки до кисломолочного сиру дозволить розширити сучасний асортимент сиркових виробів та створити продукт корисний для здоров'я.

Таблиця 2

Основні органолептичні характеристики кисломолочного сиру без і з пре біотичною добавкою

Показник	Характеристика показника
Сир кисломолочний, масова частка жиру 18 % (контроль)	
Зовнішній вигляд	Однорідна маса з нерівною поверхнею
Структура і консистенція	М'яка, однорідна, мазеподібна, розсипчаста.
Смак і запах	Чистий кисломолочний, без сторонніх присмаків і запахів
Колір	Білий з кремовим відтінком, рівномірний по всій масі
Сир кисломолочний з пре біотичною добавкою, масова частка жиру 18 % (дослід)	
Зовнішній вигляд	Однорідна маса з нерівною поверхнею
Структура і консистенція	М'яка, однорідна, мазеподібна, розсипчаста.
Смак і запах	Чистий кисломолочний, із незначним присмаком гарбуза
Колір	Жовтий, рівномірний по всій масі

Таблиця 3

Основні фізико-хімічні показники кисломолочного сиру без і з пре біотичною добавкою

Продукт	Кислот-ність, °Т	Масова частка основних складових, %			Енергетична цінність, ккал/100 г
		вологи	сухої речовини	жиру	
Контрольний зразок	124	67	33	18	167
Дослідний зразок	129	64	36	18	186

Література

1. Акулова А. В. Создание продуктов питания с бифидогенной добавкой [Текст] / А. В. Акулова, Т. Б. Цыганова // Тезисы докл. научно-практич. конф. «Прогрессивные, экологически безопасные технологии хранения и комплексной переработки сельхозпродукции для создания продуктов питания повышенной пищевой и биологической ценности — продуктов XXI века». — М. : Россельхозакадемия, 1998. — С. 45.
2. Баранова А. А. Заболевания органов пищеварения у детей [Текст] / Под ред. А. А. Баранова. — М., 1996. — 304 с.
3. Максимов В. И. Лактулоза и микроэкология толстой кишки [Текст] / В. И. Максимов, В. Е. Родоман, В. М. Бондаренко // Ж-л микробиол. — 1998. — № 6. — С. 101–107.
4. Максимов В. И. Углеводные стимуляторы бифидобактерий [Текст] / Биотехнология, № 6, 1991. — С. 3–7.
5. Фитотерапия в детской гастроэнтерологии [Текст] / Из серии «В помощь практическому врачу». — Вып. 4. — М., 1991. — 85 с.

Слывка Н. Б., Турчин И. М., Шибанова А. М.

**РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИИ СЫРНЫХ МАСС С
ПРЕБІОТИЧЕСКИМИ СВОЙСТВАМИ**

Разработана технология сырных масс с пребиотическими свойствами. Исследовано органолептические и физико-химические показатели готовых продуктов

Ключевые слова: технология, сырные массы, пребиотики.

Slyvka N. B., Turchyn I. M., Shybanova A. M.

**DEVELOPMENT OF THE CHEESE PRODUCTS
WITH PREBIOTIC PROPERTIES TECHNOLOGY**

The cheese products with prebiotic properties technology are developed. The organoleptic and physical chemical properties of finished products are studied.

Key words: technology, cheese masses, prebiotics.

УДК 664:355.43:338.33.

Майкова С. В., Джурік Н. Р.

ВИНО ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Розглянуто цілющі властивості вин, їх вплив на поліпшення харчової та біологічної цінності страв, доцільність їх введення у туристичну та готельно-ресторанну галузь, аргументовано створення та розвиток інфраструктури винного туризму в Україні.

Ключові слова: вино, туризм, ресторан, використання вина, харчування, технології харчування, оздоровче та профілактичне харчування

Сучасні наукові дослідження підтвердили оздоровчі та лікувальні властивості деяких складових частин вина для попередження низки хвороб, що привертає нашу увагу до народної медицини старовини. Ще у Стародавній Греції вино використовували як антисептичний засіб. Сьогодні дослідження підтверджують, що завдяки наявності дубильних речовин, вина позитивно впливають на органи травлення, особливо при рубцях і виразках шлунку, допомагають при ожирінні і порушенні обміну речовин, виводять шлаки і токсини з організму людини, мають здатність знижувати вміст холестерину, та, ґрунтуючись на цьому, усе більше туропраторів пропонують своїм клієнтам новітні пізнавальні та корисні подорожі, пов'язані із використанням та споживанням вин. Дослідження є актуальним, тому що вивчення властивостей вин, у тому числі й цілющих, сприяє розширенню спектру пропозицій винних маршрутів, створенню нових смакових нюансів традиційних та національних страв, збільшенню асортименту вин та винних продуктів, підвищенню рівня підготовки фахівців ресторанної галузі, зокрема офіціантів, баристів, сомельє.

З розвитком туристичної індустрії усе більше туропраторів пропонують своїм клієнтам цікаві подорожі. Одна з таких цікавих пропозицій це — винний туризм. Принципи винного туризму дуже прості: пробувати вина тільки в місцях їх виробництва. Не здивим буде оцінити також технологічну культуру виробництва вин, побувавши на виробничих лініях, особисто познайомитися з виноробами, довідатися про вікові традиції господарств. Пізнавальна складова в туризмі — це ж завжди, в більшій мірі, насолода інформацією. Поєдання із задоволенням від вина — це покращання настрою у компанії, цікава бесіда, нові враження та можливість оздоровлення. Можна стверджувати, що винний туризм є частиною кулінарного та етнічного туризму, де турист вивчає не тільки історію, побут, насолоджується краєвидами, а й закріплює свої враження смаковими та ароматичними відчуттями.

Давно відомо, що червоне вино покращує роботу серця, підвищує апетит і пришвидшує травлення, має бактерицидну і антиалергічну дію на організм людини. Зокрема, доктор Мішель де Ложеріль з Гренобльському Університету, розглядаючи питання про потенційну користь споживання вина в контексті загальної інформації, що стосується дієти, тим, хто страждає серцево-судинними захворюваннями стверджує, що лікувальними ефектами володіє не алкоголь, що міститься у вині, а мікродози хімічних речовин і сполук — більше шестисот складових. Дослідники із університету Міссурі, зокрема доктор Рон Кортіус, підтверджує це експериметально [8, 9]. Вчені з Університету Міссурі з'ясували, що речовини червоного вина захищають людину від захворювань, викликаних патогенними організмами, які містяться в харчових продуктах.

Нешодавно медики довели, що червоне вино корисне і для лікування хронічних захворювань легень [10, 11]. Дослідження, було проведено вченими (професор Сади Маталон з колегами) з Університету штату Алабама (США), показало, що речовини, які містяться в червоному вині, мають властивість знижувати розвиток раку передмі-

хурової залози у чоловіків, а також борються з патогенними мікроорганізмами. Речовина, виявлена в червоному вині, під назвою resveratrol, має добре антиоксидантні та протипухлинні властивості [11]. У рамках дослідження [11] порівнювалися подібні властивості різних сортів вина і виноградного соку. Встановлено, що вживання червоного вина, особливо сортів Каберне, Зінфандель і Мерло, дозволяє знищувати великий відсоток небезпечних бактерій і мікроорганізмів, зокрема, сальмонелу і кишкову паличку, не завдаючи шкоди корисній мікрофлорі шлунково-кишкового тракту, що є актуальним для використання цих вин в харчових технологіях у якості додатку до страви [8].

У країнах Західної Європи лікування вином почало розповсюджуватися в період раннього середньовіччя як засіб профілактики кишкових захворювань. За даними народної медицини та натуропатії натуральне вино корисне при застудних, хронічних захворюваннях, таких як грип, бронхіт, запалення легенів та ін. Для лікування доцільно вживати глінтвейн — гаряче червоне столове вино із спеціями і цукром. Встановлено, що в одній і тій же місцевості у людей, які регулярно вживають вино, відмічений понижений вміст холестерину. Легкі білі і, особливо, шампанські вина сприяють підтримці ослабленої серцевої діяльності. Білі напівсухі вина позитивно позначаються на еластичності кровоносних судин, зменшують небезпеку виникнення тромбів та інфаркту міокарду. А шампанське — покращує вентиляцію легенів, стимулюючи дихальні центри.

Отже, метою нашого дослідження було визначення широкої ролі вина у туристичній галузі, починаючи від використання вин у харчових технологічних процесах та оздоровленні до створення нових маршрутів.

Щоб бути більше до практичних потреб екскурсоводів, власників готельно-ресторанних комплексів і всіх, чия робота — це створення гарного настрою у винному туризмі, виробниками в готелях та ресторанах проводиться дегустація 3–8 видів вин (від сухих до десертних). Наприклад, зараз на Закарпатті винні маршрути розробили найкращі винороби регіону. Поціновувачам терпких напоїв пропонують відвідати 12 дегустаційних залів та винних підвалів, де вони можуть посмакувати більше ніж 100 видами напоїв.

Розвивається інфраструктура винного туризму і у Криму. Найбільш відомі марочні десертні вина торговельної марки «Масандра». У це об'єднання входять 9 виноробних заводів Південного й Південно-східного берега, дегустаційні зали є в Ялті, Масандрі, Гурзуфі, Алупці, Алушті, Солнечногорському, Морському, Веселому, Судаку, Сімферополі. Мережа фірмових магазинів пошиrena в усій Україні. Шампанське «Новий Світ» не менш відоме, а історій легенди навколо його творця, князя Л. С. Голіцина, надзвичайно цікаві. Отож, варто спеціально відправитися в музей «Виноделия Нового Світа».

Аматорам натуральних сухих вин рекомендуємо продукцію заводів «Інкерман» (Севастополь) і «Фонтан» (Бахчисарай). Міцними винами славиться «Діоніс» (Сімферополь), а завод «Коктебель» — своїми унікальними десертними винами й коньяками. Справжнім заповідником кримських аборигенних сортів винограду (наприклад, «Чорний доктор») є «Сонячна долина». Червоні та білі грайливі вина випускає Севастопольський комбінат «Золота балка», а також менш відомі Севастопольський винзавод і фірма «Смарагд» у Джанкої. На кожному із цих підприємств можна зробити екскурсію винними підвалами, а потім взяти участь у дегустації. Існують ще десятки кримських винзаводів зі своєю цікавою продукцією, поки ще мало відомою туристам [8, 9]. Не залежно від сезону, тут цілий рік функціонують близько 17-ти дегустаційних залів. Крім того, існують сезонні дегустаційні зали, що відкриваються з початком туристичного сезону. Отже, Крим не тільки в гірському туризмі, скелелазінні або екстримі служить чудовим відпочинковим регіоном.

Якісні вина надають привабливості будь-якій страві. Вина можна додавати під час приготування страв, їх можна дегустувати, винами можна лікуватися. Отже,

вирішення питання використання вин у готельно-ресторанній галузі є важливим. Безсумнівно, будь-який турист, що побуває на теренах іншої держави, харчуєчись у ресторанах, захоче спробувати вина цієї країни, а в цьому йому має допомогти офіціант, метрдотель, барист, адміністратор, висококваліфікований, досвідчений персонал готелю та ресторану. Тобто, при підготовці даних спеціальностей, необхідно звернути увагу на якісну підготовку професіоналів цієї галузі. Фахівець має знати, що золотих правил у цьому питанні не існує. Класична аксіома — до риби варто подавати біле вино. І дійсно, не можна не погодитися, що до більшості рибних страв краще підходять білі вина, мюскаде — до молюсків, мерло — для камбали у сметанному соусі [7]. Але, наприклад, страва із солонії камбали з рататуєм настільки приправлена різними прянощами, що з нею можна вживати тільки червоне вино. Взагалі, якщо риба з темним м'ясом (лосось, свіжий тунець), то допустиме вживання легкого червоного вина. Можна, звичайно, знайти і що-небудь оригінальне, придумати найнесподіваніші поєдання. Наприклад, кримське біле Шардоне, із яблучними тонами, або червоне вино заводу «Коблево» Фараон із медовими смаковими відтінками, що підкреслити та пом'якшить пряність страви.

Бургундське вино вважається кращим супроводом для дичини, але тут потрібно уточнити: дивлячись, для якої дичини [5]. Ніжна куріпка, наприклад, цілком втратить на тлі важкого Шамбертен, однак м'яке Марго буде, мабуть, до речі. Із кримських вин для страв із дичини краще запропонувати Шардоне, хоча, зазвичай, Шардоне пропонують до сиру, або риби. Якщо дичина є із яскраво вираженим смаком, то доцільно запропонувати червоне вино заводу «Коблево» Мерло із вираженими маковими тонами та помірною терпкістю. З делікатесним паштетом з гусячої печінки (*foie gras*) за класичними канонами варто пити Шато Гриє [8]. Якщо ж порівнювати із винами Криму, то можна запропонувати Трамінер із ніжним ароматом тропічних фруктів та пелюсток рожі. Інша істина говорить: більшість сирів, включаючи сири з білою скоринкою, винятково гармонійно поєднуються з найтоншим бордо (кларетом) [5]. Але це не так. Сири з білою скоринкою цілком змінюють характер тонких червоних вин, які, як не дивно, навіть починають здаватися солодкуватими на смак. За класичними канонами для Кларета навіть Чеддер найчастіше виявляється занадто гострим і різким. Із кримських вин до сирів та десертів варто запропонувати біле столове купажне вино Франческа із м'яким, ніжним ароматом різnotрав'я.

Якщо ж розглядати доцільність використання вина у харчових технологіях, то крім покращання фізико-хімічних характеристик отримуваних страв, таких як вітамінізація, ароматизація страви, підвищення рівня мікроелементів, під час приготування страв, наприклад, з м'яса, продукт одержується більш соковитий, при цьому скорочується термін теплової обробки (на 20–25 %), що сприяє збереженню більшої кількості поживних речовин, вітамінів та мікроелементів. Це пояснюється тим, що у кислому середовищі температура денатурації колагену знижується, а швидкість перетворення його у глютин збільшується. Саме на цій властивості колагену ґрунтуються метод маринування м'яса перед тепловою обробкою, а також додавання під час тушкування та припускання м'яса кислот або продуктів, які містять кислоти.

Під час приготування гарячих страв з додаванням вина необхідно дотримуватися спеціальної технології — потрібно правильно випарювати вино так, щоб зник запах алкоголю, але залишився невловимий присmak, що нагадує про вино. Для цього технологія передбачає підвищення температури дегласурування не вище 80 °C. Проте, якщо страва готується на основі хересу або мадери, їх необхідно випарювати менше, ніж сухі вина, оскільки зникне запах «благородної плісені» та «старого дуба».

На кафедрі харчових технологій та ресторанної справи було проведено дослідження використання вин у якості смакової та ароматичної добавки під час приготування

страв, та розроблено страви з використанням продукції виноробства. Ці страви було запропоновано для введення у меню у кафе-барі «Сателіт», що після апробації та дегустації розроблених страв підтверджено Актом впровадження у виробництво.

Для визначення органолептичної оцінки була проведена дегустація розроблених страв, було опитано 50 респондентів, та виведено наступні бали:

Таблиця 1
Органолептична оцінка розроблених страв

Страва	Контрольний зразок (бали)	Зразок з введенням виноматеріалів (бали)
Кролик, тушкований у соусі	4,8	5,0
Качка в томатному соусі	4,9	5,0
Качка в дині	4,9	5,0
Курка тушкована	4,8	5,0
Курка з ананасом	4,8	5,0
Курча з грибами	4,8	5,0

Отже, можна стверджувати, що введення виноматеріалів у страви значно покращує органолептичні показники страв, скорочує терміни теплової обробки страв та дозволяє вирішити питання перевиробництва вин та виноматеріалів.

Дослідження з фізико-хімічних характеристик розроблених страв проводились у рамках договору про співпрацю у лабораторії НУ «Львівська політехніка» за показниками вмісту: білків, вуглеводів, харчових волокон, органічних кислот, золи, мінеральних речовин, вітамінів. Аналіз хімічного складу контрольних і дослідних зразків дозволяє відмітити, що вміст білків у стравах з введенням виноматеріалів збільшився на 7,5 %. Можна зробити припущення, що фізико-хімічний склад змінився за рахунок зменшення часу теплової обробки страв.

Вміст вуглеводів, які представлені переважно легкозасвоюваними цукрами — фруктозою і глюкозою, збільшився на 6,1 %. За рахунок пектину на 6,1 % збільшився вміст харчових волокон, що є необхідними для організму людини. У виноматеріалах міститься значна кількість вітамінів, яка у порівнянні з традиційною рецептурою, у стравах значно зросла: В-каротину — на 33,3 %, РР — у 118 разів, а вітаміну С — на 25 %. Істотно змінився мінеральний склад дослідних зразків: збільшився вміст заліза — на 75,5 %, магнію — на 37,8 %, кальцію — на 19,1 %, натрію — на 0,6 %, кальцію — на 8 %, фосфору — на 4,5 %.

Отже, з огляду на вищесказане, висококваліфіковані фахівці мають бути обізнані із всіма тонкощами виробництва, використання та характеристиками вітчизняних вин, вміти легко запропонувати будь-яке вино до страв, обраних клієнтом. А якісне обслуговування підвищує не тільки кількість туристів, що відвідують Україну, а й імідж країни в цілому.

Отже, виноробство несе у собі величезний потенціал для економічного розвитку України. З покращанням якісно-кількісних показників продукції виноробства покращується і розвиток такої галузі туристичної індустрії, як винний туризм, що є підвидом кулінарного туризму. Тому дуже важливим чинником у розвитку винного туризму є підготовка висококваліфікованих фахівців із технології харчування. А лікувально-оздоровчі властивості вин приваблюють все більшу кількість споживачів, дають підставу подорожувати не тільки заради пізнання, нових вражень, а й можливості омоложення, оздоровлення, лікування.

Література

1. *Малтабар В. М.* Справочник по виноделию [Текст] : справ. /В. М. Малтабар, Е. М. Шприцман. — М., 1973. — 407 с. — Бібліогр. : С. 213–370. — ISBN 0-89054-088-8.
2. *Козуб Г.* Вина Молдавии. Картая Молдовеняскэ [Текст] / Г. Козуб, Б. Авербух. — Кишинев, 1978. — 208 с. — Бібліогр. : С. 15–30. — ISBN 5-217-00465-7.
3. *Мерджаниан А. А.* Лабораторний практикум по курсу «Технология вина» [Текст] / А. А. Мерджаниан, З. Н. Кишковский. — М., 1984. — 504 с., ил. — ISBN 5-1160263.
4. *Валуйко Г. Г.* Виноградные вина [Текст]. — М. : Пищ. пром., 1978. — 254 с.
5. *Герри Эрз.* Вино. Притворись его знатоком [Текст] / Эрз Герри. — С-Пб. : Амфора, 2000. — 103 с. — Бібліогр. : С. 10–75. — ISBN 5-8301-0204-8.
6. Ангина? Фарингит? Кариес? Полоските рот и горло вином! «Дальневосточный лечебник», № 17, 2007 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vinrouge.ru/>
7. Вино и фрукты способны нейтрализовать действие токсинов в жирной еде «Дальневосточный лечебник», № 17, 2007 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vinrouge.ru/>.
8. *Scallan J, Huxley VH, Korthuis RJ.*, Capillary Fluid Exchange: Regulation, Functions, and Pathology., San Rafael (CA): Morgan & Claypool Life Sciences; 2010. PMID: 21452435
9. Денисов А. Красное вино — победитель гриппа. Выпуск № 46 (485) 12.XI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://2000.net.ua/weekend/dlya-vas/zdorove/64422>
10. Scientists discover Influenza's Achilles heel, Antioxidants. Foodconsumer.org posted 24/11/2009 by Dr. Mercola (ref study FASEB Journal- Ahmed Lazrak, Karen E Iles, Gang Liu, Diana L. Noah, James W and Sadie Matalon- Influenza virus M2 Protein, inhibits epithelial sodium channel by increasing reactive oxygen species.) Источник American Chemical Society- Largest USDA study of Antioxidants www.sciencedaily.com/releases/2004/06040617080908.htm

Майкова С. В., Джурік Н. Р.

ВИНО ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Рассмотрены лечебные свойства вин, их влияние на улучшение пищевой и биологической ценности блюд, целесообразность их введения в туристическую и гостинично-ресторанную отрасль, аргументировано создание и развитие инфраструктуры вин, проаргументовано создание и развитие инфраструктуры винного туризма в Украине.

Ключевые слова: вино, туризм, ресторан, использование вина, питание, технологии питания, оздоровительное и профилактическое питание

Maykova S. V., Dzhuryk N. R.

WINE AS ONE OF THE INSTRUMENTS FOR TOURIST INDUSTRY DEVELOPEMENT

Healthful properties of wines are considered, their influence on the nutrition and biological value of food improvement, expediency of their introduction to tourist and hotel-restaurant industry are given, creation and development of infrastructure of wine tourism in Ukraine is shown.

Key words: wine, tourism, restaurant, use of wine, nutrition, nutrition technologists, health and prophylactic nutrition.

УДК 637.523

Доманова О. В., Шубіна Л. Ю., Дікун Ю. С.

ВПЛИВ ВОДНИХ ЕКСТРАКТІВ КРОПИВИ ТА ХРІНУ НА ВОДОПРОНИКНІСТЬ НАТУРАЛЬНИХ КОВБАСНИХ ОБОЛОНОК

Наведені результати досліджень впливу водних екстрактів кропиви та хріну різної концентрації на водопроникність натуральних ковбасних оболонок. Доведено переваги використання натуральних оболонок з підвищеними бар'єрними властивостями.

Ключові слова: бар'єрні властивості, свинячі черева, натуральна оболонка, водопроникність, водні екстракти кропиви та хріну.

Виробництво м'ясних продуктів високої якості та стабільної безпеки як в усьому світі, так і в нашій країні, є одним з основних напрямків наукової діяльності фахівців м'ясопереробної галузі. Сьогодні вітчизняна промисловість виготовляє кілька сотень ковбасних виробів різних найменувань, асортимент яких постійно розширюється, а обсяги виробництва зростають. Конкуренція на внутрішньому та зовнішньому ринках вимагає не тільки надавати готовому виробу красивий зовнішній вид та розширювати асортимент, а й підвищувати якість за рахунок впровадження новітніх технологій та обладнання, надавати виробу високих функціонально-технологічних властивостей. Важома роль у виробництві ковбасних виробів належить оболонкам, які, згідно з власним нормативним визначенням, мають надавати ковбасним виробам не тільки певну форму, а й виконувати захисні та механічні функції.

Однією з основних захисних властивостей оболонки є її водопроникність. Враховуючи те, що натуральні ковбасні оболонки мають значну водопроникність в порівнянні з іншими (штучними, синтетичними) оболонками, виникає необхідність знизити цей показник за рахунок їх модифікації.

Відомий склад для обробки фабрикату кишок з метою підвищення міцності виробів з кишкової сировини шляхом обробки кишкової сировини складом, що містить луг, воду, суміш триетаноламінових солей алкіл фосфатів на основі вищих жирних спиртів фракції C10–C20, синтанол і воду при їхньому співвідношенні 1:3, триполіфосфат і як луг — кальциновану соду [1]. Недоліками відомого способу у сфері ковбасного виробництва є застосування запропонованого складу, що спрямовано на підвищення якісних характеристик серозної тканини і забезпечує одержання більш однорідної за хімічним складом сировини для виробництва кетгуту, синтанол не є добавкою, що дозволена до застосування в харчовій промисловості, зазначений склад не впливає на проникність підслизового шару кишкового фабрикату і не підвищує міцність підслизового шару кишкового фабрикату, що використовується надалі як оболонка для ковбасних виробів.

Також існує склад для обробки фабрикату кишок для ковбасного виробництва, що представляє собою 0,5–2,0 % водний розчин метилцелюлози. Готовий розчин використовують таким способом: фабрикат кишок (черева свинячі) обробляють 0,5–2,0 % водним розчином метилцелюлози, безпосередньо перед набиванням [2]. Недоліками такого способу є трудомісткість технологічних операцій, а саме формування ковбасних батонів, оскільки після обробки оболонка стає слизькою; на етапах охолодження йде часткове видалення розчину метилцелюлози з структури оболонки. Крім цього, запропонований розчин не є економічно вигідним, оскільки має доволі високу ціну.

Аналізуючи дані науково-технічної літератури, доцільно зазначити, що на сьогодні інформація щодо використання рослинних екстрактів, з метою підвищення бар'єрних властивостей натуральних оболонок, практично відсутня.

Розглянути вплив водних екстрактів кропиви та хріну на водопроникність нату-ральних оболонок. Довести переваги використання натуральних оболонок з підвищеними бар'єрними властивостями.

Ковбасні оболонки мають різну проникність, міцність, еластичність, термостійкість, усадку, зовнішній вигляд, фактуру, колір. Саме характеристики оболонок визна-чають особливості технології формування батонів, специфіку та режими термообробки, терміни зберігання, споживчі показники та споживні властивості ковбасних виробів.

Незважаючи на універсальність натуральних ковбасних оболонок, екологічну чистоту, традиційність, можливість більш повного використання харчового потенціалу тваринної сировини, вони недостатньо використовуються. Причиною цього є прижиттєві дефекти, технологічні пошкодження при обробці кишкової сировини, нестабільність калібрів, санітарно-гігієнічні аспекти виробництва і зберігання, а також високі показники проникності [3]. У результаті виникає необхідність у розробці заходів, що сприяли б появи натуральних оболонок із заданими стабільно високими захисними властивостями.

У світі відомо близько 200 тисяч лікарських рослин. Із них понад 20 тисяч росте на Україні, які, в свою чергу, багаті на певні екстрактивні речовини. Представниками цих лікарських рослин є кропива та хрін.

Хрін відомий своєю високою антимікроносію активністю завдяки наявності фітон-цидів. У корінні хріну містяться ефірне масло — до 0,05 %, вітамін С — 15 мг %, мінеральні солі (калій, кальцій, магній, залізо, мідь, фосфор, сірка). У соку свіжого кореня знаходить лізоцин — речовина антибіотичної дії. У листі рослини кількість вітаміну С складає 85 мг %, присутні каротин, алкалоїди.

Хімічний склад кропиви дуже різноманітний. У зеленому листі міститься аскорбінової кислоти удвічі більше, ніж в плодах чорної смородини. Кількість аскорбінової кислоти в кропиві коливається від 100 до 600 мг %. Кропива містить до 0,2 % вітамінів групи В (B1, B2, пантотенову кислоту), Е, багато α -каротину (до 40 мг % в сухому листі). Вміст каротину в листі кропиви в період цвітіння складає 48 мг % (у перерахунку на абсолютно суху речовину). У листі кропиви дводомної міститься хлорофіл (2–5 %), дубильні речовини (до 2 %), флавоноїди (1,96 %), алкалоїди, камедь, ефірне масло, гліказид — урцитін (0,09 %), білкові речовини (до 20 %), жири (до 7 %), крохмаль (до 10 %), клітковина (35 %), макроелементи (калій, кальцій, магній, залізо), мікроелементи (марганець, мідь, цинк, кобальт, молібден, хром, алюміній, барій, нікель, стронцій) [4].

Проаналізувавши хімічний склад вище зазначених рослин нами було зроблено припущення про можливості обробки натуральних оболонок водними екстрактами цих рослин з метою покращення захисних властивостей ковбасних виробів як на етапах виробництва, так і протягом життєвого циклу товару.

Одним із етапів наших досліджень було визначення впливу водних екстрактів кропиви та хріну на водопроникність натуральної кишкової оболонки. Для цього кишко-вий фабрикат (свинячі черева) обробляли водними розчинами кропиви та хріну різної концентрації та визначали водопроникність згідно ГОСТ 7730-89 [5]. В якості контролю був кишковий фабрикат, що не проходив додаткової обробки (рис. 1).

З рисунку видно, що показник водопроникності, в порівнянні з контрольним зразком, зменшується при обробці свинячих черев водним екстрактом кропиви в 1,5–3,47 рази, в залежності від концентрації. Це зумовлюється наявністю у рослині достатньої кількості дубильних речовин, які проникають у структуру оболонок. Щодо зразка оболонки, який був оброблений водним екстрактом хріну, то водопроникність його в порівнянні з контрольним зразком, навпаки, збільшилась, хоча і спостерігається дина-міка щодо зниження при зміні концентрації.

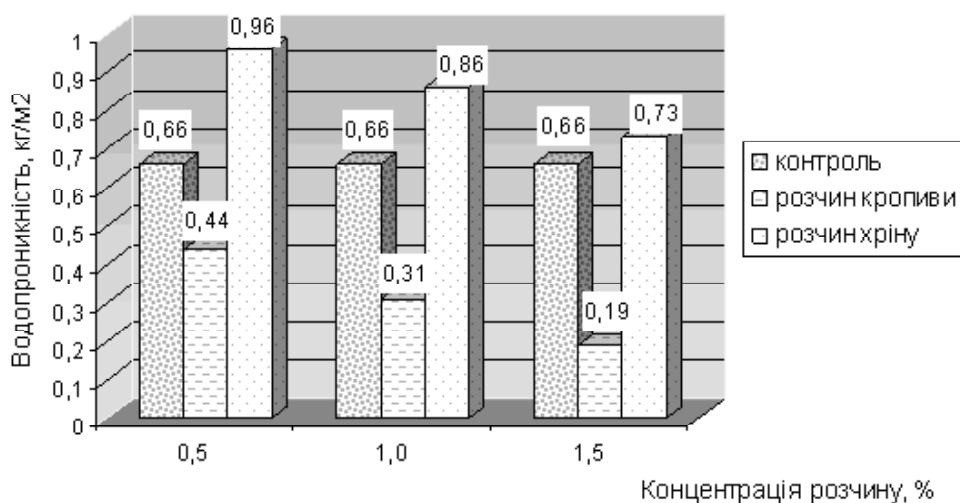


Рис. 1. Вплив водних екстрактів рослин на водопроникність натуральних ковбасних оболонок

Найбільша масова частка використання ковбасних оболонок припадає на натуральні оболонки, які є універсальними щодо їх використання для всіх видів ковбасної продукції, але мають доволі низькі захисні властивості. Однією з яких є значна водопроникність.

У результаті проведеного дослідження нами було обґрунтовано вибір водного екстракту крапиви для обробки кишкового фабрикату, який дає можливість знизити водопроникність, тим самим підвищити бар’єрні властивості натуральних ковбасних оболонок.

Враховуючи ту кількість рослин, що розповсюдженні на території України, нами продовжується пошук природних модифікаторів кишкового фабрикату.

Література

- Пат. 1183040. СССР, МКІ6 A22C17/14. Состав для обробки фабрикату кишок [Текст] / Т. Д. Кирилина, Н. М. Крехов, Л. И. Морозова, М. М. Андрианова, Л. Н. Бондарєва, В. И. Хачянц, Р. М. Вафіна, Л. З. Чернишева: Всесоюзний научно-исследовательский институт мясной промышленности, № 3656353/28-14; заявл. 28.07.1983; опубл. 07.10.1985, Бюл. № 37.
- Пат. 59975 України, МПК 7 A22C17/14, A22C13/00. Склад для обробки фабрикату кишок [Текст] / Л. Ю. Шубіна, В. М. Онищенко, В. С. Крівіч: Харківська державна академія технології та організації харчування, № 2003010033; заявл. 02.01.2003; опубл. 15.09.2003, Бюл. № 9.
- Онищенко В. М. Технологія та товарознавство ковбасних оболонок [Текст] : навч. посіб. / В. М. Онищенко, Л. Ю. Шубіна, М. О. Янчева. — Суми : Університетська книга, 2009. — 224 с.
- Справочник по заготовкам лекарственных растений [Текст] / Д. С. Ивашин, З. Ф. Катина, И. З. Рыбачук. — К. : Урожай, 1986. — 280 с.
- ГОСТ 7730-89. Пленка целлюлозная. Технические условия. — Взамен ГОСТ 7730-74; введ. 01.07.1990 [Текст]. — М. : Изд-во стандартов, 1989. — 26 с.

Доманова Е. В., Шубіна Л. Ю., Дикун Ю. С.

ВЛИЯНИЕ ВОДНЫХ ЭКСТРАКТОВ КРАПИВЫ И ХРЕНА НА ВОДОПРОНИЦАЕМОСТЬ НАТУРАЛЬНЫХ КОЛБАСНЫХ ОБОЛОЧЕК

Наведены результаты исследований влияния водных экстрактов крапивы и хрена разной концентрации на водопроницаемость натуральных колбасных оболочек. Доказаны преимущества использования натуральных оболочек с повышенными барьерными свойствами.

Ключевые слова: барьерные свойства, свиные черева, натуральная оболочка, водопроницаемость, водные экстракты крапивы и хрена.

Domanova H. V., Shubina L. Y., Dikun Y. C.

INFLUENCE OF WATER EXTRACTS OF A NETTLE AND HORSE-RADISH ON WATER PENETRATION OF NATURAL SAUSAGE CASINGS

Results of researches of influence of water extracts of a nettle and horse-radish of different concentration are induced at water penetration of natural sausage casings. Advantages of use of natural covers with the raised barrier properties are proved.

Keywords: barrier properties, pork casings, natural casing, water penetration, water extracts of a nettle and a horse-radish.

УДК 657.471.658.8

Костецький О. М., Костецький О. О.

КОНФІГУРАЦІЯ «ВАЙТЕР» ДЛЯ АВТОМАТИЗОВАНОГО ОБЛІКУ В ГРОМАДСЬКОМУ ХАРЧУВАННІ НА ПЛАТФОРМІ «1С:БУХГАЛТЕРІЯ»

Розроблена конфігурація програми, пристосована для ведення автоматизованого обліку в сфері громадського харчування.

Ключові слова: громадське харчування, комп'ютеризація обліку, калькуляція страв, ціна реалізації, чек офіціанті, планування замовлень, звітність.

Діяльність сучасних закладів громадського харчування характеризується потужним і безперервним потоком різноманітних операцій: постачання сировини і продуктів, постійний контроль за їх цінами і наявністю на складі, виробництво і реалізація страв та товарів, планування придбання сировини для приготування страв та виконання попередніх замовлень, звітність та аналіз діяльності підприємства. Тому стає зрозуміло, що цей доволі складний облік в сфері громадського харчування необхідно автоматизувати.

Для автоматизації обліку в сфері громадського харчування [1,2] застосовують такі відомі конфігурації, як російська програма R-Keeper [3], програма «Фуршет» київської компанії «Альфасофт» [4], програма «1С-Парус: Ресторан+бар+кафе» і «1С-Парус: громадське харчування» на базі «1С:Бухгалтерія 7.7» [5]. Вартість цих програм в межах 5–10 тис. грн. Крім того, вони дорогі в обслуговуванні, складні в експлуатації та вимагають спеціальної підготовки обслуговуючого персоналу. В зв'язку з нестабільністю законодавства, із змінами тарифів і нормативів, ці програми необхідно регулярно обновлювати і редактувати, для чого потрібно залучати кваліфікованих програмістів, що веде до додаткових витрат підприємства.

Хоча сучасний український ринок насичений програмними продуктами для автоматизації обліку в громадському харчуванні вітчизняних та зарубіжних виробників, однак відсутні дешеві та прості в користуванні конфігурації для цієї сфери обліку.

Ефективне вирішення цієї проблеми здійснене шляхом створення нової конфігурації «Вайтер», яка пристосована до специфіки обліку в громадському харчуванні, має простий і зрозумілий інтерфейс, орієнтована на використання звичайної комп'ютерної техніки, зручна в обслуговуванні, легко налаштовується на особливості конкретного підприємства самостійно користувачем без спеціальної підготовки.

До складу конфігурації «Вайтер» входять три взаємозв'язані підпрограми: «Менеджер» — автоматизує калькуляцію страв і розрахунок їх цін; «Офіціант» — з її допомогою формуються замовлення і проводиться виписування рахунків та реалізація страв і продуктів; «Бухгалтер» — автоматизує ведення обліку та одержання звітів.

Ця конфігурація має доволі широкі функціональні можливості: розрахунок планової або робочої калькуляції страв та їх реалізаційних цін; облік товарів, продуктів, страв та сировини на складі; автоматичний розрахунок потреби кількості сировини та продуктів для оформлення попередніх замовлень; автоматичне оформлення банківських та касових операцій (платіжні доручення, банківські виписки, касові ордери); розрахунок заробітної плати з автоматичним оформленням наказу, видаткової і зведені відомості, особових листків та платіжних доручень з оплати податків і внесків у фонди; автоматичне виконання інвентаризації складу на задану дату; формування договорів купівлі-продажу; автоматичне формування акту на списання матеріальних цінностей; автоматичне оформлення документів про внутрішнє переміщення ТМЦ; автоматичне формування та підготовка до друку ряду первинних документів: Калькуляційної карти, Чеку

офіціанта, Списку меню, Рахунку, Накладної, Податково накладної, Акту виконаних робіт, Договору, Платіжного доручення, Накладної на внутрішнє переміщення ТМЦ та ін; автоматичне формування бухгалтерських проведень на основі сформованих первинних документів; можливість редагування і довільної зміни системи бухгалтерських проведень згідно з специфікою і обліковою політикою підприємства та змінами законодавства; формування звітних документів: Обігово-сальдові відомості, Карточки рахунку, Головної книги, Касової книги, Звіту по складу, Розрахунків з постачальниками.

Після запуску програми можна увімкнути вікно (рис. 1) із списком документів, які формуються за допомогою конфігурації «Вайтер».

Найменование	Сокр.	Доступ
Договір	ДОГ	
Договір куп прод	ДОГ КП	
Договір куп єдин под	ДОГ Кі	
ЗАРПЛАТА	Зарпл	
КАЛЬКУЛЯЦІЯ	КАЛК	
МЕНЮ	МЕНЮ	
МШП: списання	МШПли	
Оплата від покупця	ОплПок	
Оплата постачальнику	ОплПри	
ПЛАТИЖКА	Платіж	
ПОВЕРНЕННЯ НА СКЛАД	ПСКЛ	
ПОДАТКОВА НАКЛ	ПНАК	
Послуги: надані	ПослНа	
ПРИБ КАС ОРДЕР	ПКО	
ПРИХІД	Прихід	
РАХУНОК	РАХ	
РЕАЛІЗАЦІЯ	ПРСТР	
СОБІВАРІСТЬ	СобVar	
ТМЦ: прихід	ТМЦпр	

Рис. 1. Список основних документів конфігурації «Вайтер»

Після збереження заповнених документів, конфігурація автоматично формує відповідні бухгалтерські проведення в Журналі операцій.

Відповідно до специфіки обліку в громадському харчуванні, в конфігурації «Вайтер» створено вид субкonto: Продукти, Вид страви, Готові страви, Тип калькуляції.

Для прикладу, розглянемо роботу з документом Калькуляція (рис. 2), який має два режими роботи: Робоча та Планова. Перший режим застосовується для реального виробництва страв, а другий — для формування замовлень. В цьому документі реквізити: «Тип калькуляції», «Назва страви» і «Продукти» вносяться з довідників, а дата, націнка на страву, кількість порцій страви, індекс включення (виключення) страв у список меню заповнюються за допомогою клавіатури. Планова кількість порцій проставляється лише для випадку значення параметра: Тип Калькуляції — Планова.

В табличній частині документа Калькуляція значення Брутто та Нетто записуються на основі даних рецептурних довідників або технологічних карт. Ціна продукту, що вводиться в табличну частину документу Калькуляція, автоматично записується з довідника Продукти, але її можна змінювати.

КАЛЬКУЛЯЦІЯ

Номер	1	Дата	04.02.11	Назва страви	Зразки картопляні	...	
Кал для к-ті	10	Вигот порц	5	Націнка, %	100.00	К-ть план	
						5 Калькуляц Планова ...	
№	Назва продукт	Брутто, г	Нетто, г	Ціна	Сума	План г	Сума план
1	Картопля	2410.00	1810.00	5.00	12.05	1205.00	6.05
2	Яйц	50.00	40.00	10.00	0.50	25.00	0.25
3	Яловиччина	683.60	503.20	35.00	23.93	341.80	11.96
4	Маргарин столовий	16.00	16.00	8.00	0.13	8.00	0.06
5	Борошно пшеничне	124.00	120.00	3.00	0.37	62.00	0.19
6	Перець чор. мел.	2.00	2.00	30.00	0.06	1.00	0.03
7	Петрушка	3.60	2.80	30.00	0.11	1.80	0.05
8	Кулінарний жир	100.00	100.00	20.00	2.00	50.00	1.00
9	Сіль	4.00	4.00	2.00	0.01	2.00	0.00
10	Цибуля ріпчаста	47.60	40.00	12.00	0.57	23.80	0.29
11	Масло вершкове	100.00	100.00	40.00	4.00	50.00	2.00

Залишок, кг 8.55 Собіварт.1 п 4.37 Вихід 1 п, г 273.80 Реалізац.1 п 8.75

Ок | Отменить | Документ | Нов. | Уд. | Загл.

Рис. 2. Діалогова форма документу Калькуляція

Документ Калькуляція автоматично розраховує суму для кожного складника, а для страви — собівартість, вихід в грамах і реалізаційну ціну. Ця оперативна інформація висвітлюється на інформаційній стрічці документа Калькуляція, а також може бути представлена (рис. 3) у вигляді стандартного документа — Калькуляційна карта.

1C:Бухгалтерия для Windows - ПП "Крайня хата" - [КАЛЬКУЛЯЦІЯ]

Операции Действия Отчетность Сервис Окна Помощь

27 Січня 2009 р.

Салат Дари Нептуна

№	Назва продукту	Норма, г	Ціна, грн	Сума, грн
1	Креветки	110	84.00	16.80
2	Морська капуста	90	25.00	2.25
3	Рис	90	11.00	0.99
4	Яйця	120	13.30	1.60
5	Морква	45	2.00	0.14
6	Лимон	70	13.00	1.04
7	Мідії	20	25.00	0.50
8	Кільця кальмара	20	25.00	0.50
9	Оливки	20	23.00	0.46
10	Майонез	90	29.00	2.90
11	Петрушка	5	30.00	0.15
12	Сіль	10	2.00	0.02
13	Перець чорний мелений	10	30.00	0.30
Кількість порцій		7	1	
Собівартість виробу, грн		27.65	3.95	
Націнка, %		50.00		
Реалізаційна ціна, грн		41.48	5.92	
Вихід в готовому вигляді		700.00	100.00	
Калькуляцію склав: Пастернак С.М.				

стр. 1 / 1

Рис. 3. Калькуляційна карта

Документ Калькуляція зберігається в Журналі операцій та автоматично формує проведення, які стосуються списання продуктів із складу на виробництво: Дт 231 — Кт 201 та оприбуткування страв: Дт 261 — Кт 231.

Надходження сировини та продуктів на склад формується за допомогою документа Прихід, який, після збереження, автоматично формує проведення: Дт 201 — Кт 631 — прихід сировини на склад.

Продаж страв оформляється за допомогою документа Реалізація (рис. 4), в якому ставиться дата, а реквізити: прізвище офіціанта, перелік страв, ціна та націнка вибираються з раніше створених довідників. Після вказання кількості проданих страв чи продуктів програма автоматично розраховує їх вартість та загальну суму продажу й формує Чек офіціанта (рис. 5), який зберігається в Журналі операцій та автоматично формує наступні проведення:

N	Найменування	Од.вим.	Кіл-сть	Собівартість	Націнка, %	Ціна	Сума собіва	Сума
1	Горілка Медов	л	1.000	20.0000	20.00	24.00	20.00	24.00
2	Вода мінеральна "Моршин"	л	1.000	5.0000	10.00	5.50	5.00	5.50
3	Феламбе з курячої печінки	пор.	3.000	15.0000	40.00	21.00	45.00	63.00
4	Вареники з грибами	пор.	1.000	18.0000	50.00	27.00	18.00	27.00

Залишок 9 Всього 119.50

Ok | Отменить | Документ | Нов. | Уд. | Зап. |

Рис. 4. Формування реалізації товарів і страв в конфігурації «Вайтер»

ПРОДАЖ СТРАВ

Кафе "Крайня хата"

РАХУНОК № 1
від 17 Березня 2009 р.

Клієнт:

№ п.п.	Назва страви	Порц	Сума
1	Феламбе з курячої печінки	3.000	63.00
	До оплати		63.00

До оплати:

Шістдесят три гривні 00 копійок

Офіціант

Філіпчук В.М.

Рис. 5. Чек офіціанта

Дт 36.1 — Кт 70.2 — продаж страв;
 Дт 90.2- Кт 26.1 — списання собівартості страви;
 Дт 70.2 — Кт 79.1 — фінансовий результат.

В Журналі операцій зберігаються проведення, що створені в ручному режимі та автоматично сформовані збереженими документами, які використовуються для формування звітності за довільно вибраний період часу.

Наприклад, для обліку продуктів на складі (рис. 6) застосовують звіт Обігово-сальдова відомість для рахунку 201.

Оборотно-сальдовая ведомость по счету:20.1							
Обновить Настройка		Ф1	Ф2	Ф3	М	М+	М-
Оборотно-сальдовая ведомость по счету:20.1							
ПРОДУКТИ За Січень 2011р.							
Субкonto		Сальдо на начало периода		Обороты за период		Сальдо на конец периода	
Код	Наименование	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
4	СИРОВИНА ДЛЯ СТРАВ	307.00			43.76	263.24	
	Кол-во	38.400			2.125	36.275	
4:22	Борошно пшеничне	60.00			0.37	59.63	
	Цена: 3.00				0.074	19.926	
	Кол-во	20.000					
4:1	Картопля	50.00			12.05	37.95	
	Цена: 5.00				1.446	8.554	
	Кол-во	10.000					
4:23	Кулешарний яир	20.00			2.00	18.00	
	Цена: 20.00				0.060	0.940	
	Кол-во	1.000					
4:21	Маргарин столовий	4.00			0.13	3.87	
	Цена: 8.00				0.010	0.490	
	Кол-во	0.500					
4:25	Масло вершкове	20.00			4.00	16.00	
	Цена: 40.00				0.060	0.440	
	Кол-во	0.500					

Рис. 6. Звіт про рух та наявність продуктів на складі

Крім того, конфігурація «Вайтер» може вести облік попередніх замовлень на приготування страв та розрахунок потреби продуктів і сировини для його виконання, з врахуванням наявності сировини на складі. Потреба сировини для реалізації замовлення відображається в Обігово-сальдовій відомості для рахунку 209. Для оформлення замовлення використовують документ Реалізація, в якому, після вибору в графі Тип рахунку значення Попереднє замовлення, автоматично розраховується вартість замовлення та формується рахунок, який можна вручити замовнику.

Отже, створено просту в користуванні конфігурацію «Вайтер» з широкими функціональними можливостями для автоматизованого ведення обліку в сфері громадського харчування. Конфігурація може бути використана для будь-яких підприємств громадського харчування.

Література

1. Васьковська М. С. Інформаційні системи обліку [Текст] / М. С. Васьковська. — Хмельницький : ТУП, 2003. — 167 с.
2. Демченко Т. А. Автоматизація бухгалтерського обліку [Текст] / Т. А. Демченко, Н. О. Лисенко, М. Г. Акулов. — Умань : ТОВ «Аналітик», 2003. — 82 с.
3. Автоматизация ресторанов — ресторанная система R-Keeper [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ucs.ru/info150.htm>.
4. Програмний комплекс «Фуршет» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dtkt.com.ua/show/4cid0288.html>.
5. Програмний комплекс «1С-Парус: Громадське харчування» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.abp.in.ua/information/article/autofood>.

6. Максимець О. Б. Застосування інформаційних технологій для автоматизації калькулювання страв, розрахунку їх реалізаційних цін та формування меню // О. Б. Максимець, О. М. Костецький [Текст] : Вісник Львів. інтит. економ. і тур. / М-во освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму; (редкол. І. О. Бочан та ін.). — Львів : ЛІЕТ, 2009. — № 3. — С. 64–49 : іл., табл. — ISBN 978-966-397-116-4.
7. Дмитрів С. Р. Практичне застосування програм 1С:Бухгалтерія 7.7. та 1С:Бухгалтерія 6.0 для ведення обліку на малих підприємствах [Текст] / С. Р. Дмитрів // Вісник ДУ «Львівська політехніка», сер. Комп'ютерна інженерія та інформаційні технології.— Львів, 2001. — № 454. — С. 162–166.

Костецький А. М., Костецький О. А.

**КОНФИГУРАЦИЯ «ВАЙТЕР» ДЛЯ АВТОМАТИЗИРОВАННОГО
УЧЕТА В ОБЩЕСТВЕННОМ ПИТАНИИ НА ПЛАТФОРМЕ
«1С: БУХГАЛТЕРИЯ»**

Разработана конфигурация, приспособленная для ведения автоматизированного учета в сфере общественного питания.

Ключевые слова: общественное питание, компьютеризация учета, калькуляция блюд, цена реализации, чек официанта, планирование заказов, отчетность.

Kosteckiy O. M., Kosteckiy O. O.

**CONFIGURATION «VAYTER» FOR AUTOMATED ACCOUNTING
IN CATERING TO THE PLATFORM «1C: ACCOUNTING»**

Configuration equipped with a package of basic documents that are automatically forming the accounting for and reporting.

Key words: catering, accounting staff, food production, trade, food costing, price realization, check the waiter, planning orders, reporting.

УДК 657.471.658.8

Костецький О. М., Цьона Н. Б.

КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЯ ОБЛІКУ ТРУДОМІСТКИХ ОПЕРАЦІЙ В ГРОМАДСЬКОМУ ХАРЧУВАННІ

Розроблена комп'ютерна програма для автоматизації операцій найбільш складних ділянок обліку в сфері громадського харчування.

Ключові слова: громадське харчування, калькуляція, замовлення страв, облік складу.

Найбільш трудомісткими операціями для закладів громадського харчування є розрахунок калькуляції страв, планування потреби та облік складу сировини, які доцільно комп'ютеризувати.

В роботах [1–4] розглянуто особливості обліку в громадському харчуванні та проблеми їх автоматизації. Запропоновано [5] комп'ютерну програму, яка застосовується для автоматизації калькулювання страв, розрахунку їх реалізаційних цін та формування меню. Однак вона потребує удосконалення, бо в ній не реалізовано автоматизація обліку складу та планування потреби сировини для виробничих потреб.

Для малих і середніх підприємств громадського харчування для обліку господарських операцій економічно не вигідно застосовувати складні й не дешеві комп'ютерні програми. Такого типу підприємства переважно використовують лише часткову комп'ютеризацію найбільш трудомістких операцій. Тому розробка комп'ютерних програм для комп'ютеризації найбільш громіздких операцій обліку є актуальною. Метою даної роботи є удосконалення програми [5] для реалізації часткової комп'ютеризації обліку в сфері громадського харчування.

Створена програма «Кафе-Бар», в якій удосконалено розрахунки калькуляції страв, додатково вмонтовано два програмні модулі для обліку сировини на складі та для планування придбання сировини та вбудовано систему для аналізу ефективності продаж. Всі додані частини програми взаємопов'язані і забезпечують цілісність всієї програми.

Робота з програмою «Кафе-Бар» доволі проста. Після запуску програми автоматично відкривається вікно управління з командними кнопками (рис. 1), за допомогою яких виконуються всі потрібні операції.

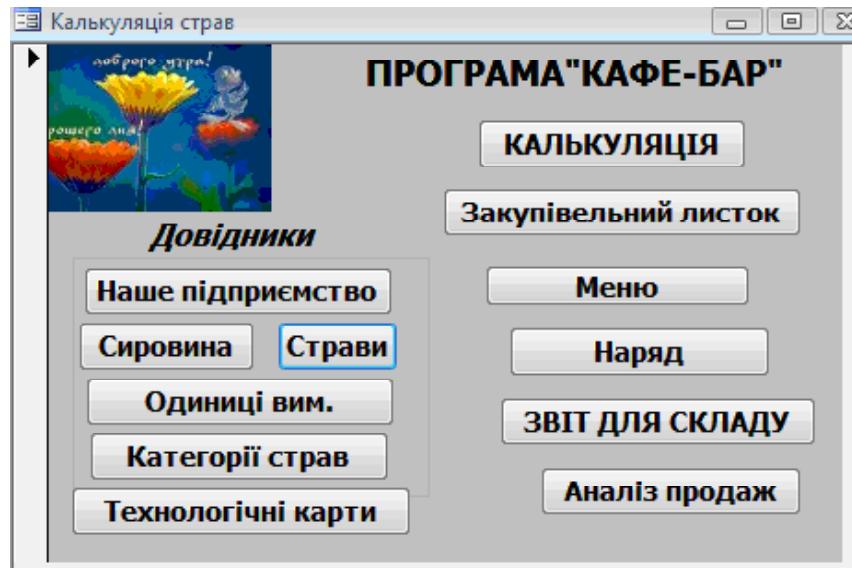


Рис. 1. Вікно управління програмою «Кафе-Бар»

Спочатку натискаємо кнопку «Наше підприємство» і у формі, що відкривається, записуємо реквізити нашого підприємства, які застосовуватимуться для заповнення наступних документів.

Далі натискаємо кнопку «Сировина» і вносимо початкові залишки продуктів, що знаходиться на складі на дату початку ведення обліку (рис. 2).

Список продуктів : форма					
подчиненная форма Продукти					
Код продукту	Продукти	Од. вим.	Наявність	Ціна	
1	Куряча печінка	кг	0,1	15	
2	Полуниця морожена	кг	0	13	
3	Малина морожена	кг	0	15	
4	Виноград	кг	0	12	
5	Вишня морожена	кг	0	14	
6	Кон'як "Вірменський 5"	кг	0	30	
7	Крохмаль картопляний	кг	0	5	
8	Сіль	кг	1	2	
9	Перець чорний мелений	кг	0	30	
10	Олія	кг	0	30	
11	Томати -шеррі (коктейльні)	кг	0	14	
12	Петрушка, кріп, кінза	кг	0	20	
13	Креветки	кг	0,001	84	
14	Морська капуста	кг	0	25	
15	Рис	кг	0,5	11	
16	Яйця	кг	0,06	0,8	
17	Морква	кг	0	2	
18	Пимпн	кг	0	13	
19	Мідії	кг	0	25	
20	Кильця кальмара	кг	0	25	
21	Оливки	кг	0	23	
22	Майонез	кг	0	29	
23	Петрушка	кг	0	30	
24	Кава	кг	1	120	
25	Цукор	кг	0	5	
26	Картопля	кг	0	2	
27	Касоля	кг	0	4	
28	Горох	кг	0		

Калькуляція

Рис. 2. Внесення залишків сировини на складі на дату початку ведення обліку

За допомогою кнопок «Страви», «Категорії страв» відповідно формуюємо довідники з назвами страв та їх категоріями, а кнопкою «Технологічні карти» відчиняється бібліотека технологічних карт (рис.3).

СПИСОК СТРАВ		Код страви:	1
Назва страви:	Фламбे з курячої печінки		
Категорія:	Другі страви	Вихід:	300
Технологія приготування	Ціна: 8,23		
Печінку курячу порізати на стейки завтовшки 1 см. Обсмажити на великому вогні в сковороді по 1 хв. з кожного боку, підсолити, поперчити. Додати у сковороду ягоди, через 3-5 хв. - кон'як, який після нагрівання підплізується. Підтримуючи сковороду, дочекатися вигорання кон'яку. Додати крохмаль на 2-3 хв., для згущення. Перемішати і зняти з вогню. Викласти на тарілку та полити ягідним соусом (тим, що залишилось на сковороді). Прикрасити томатом і зеленню.			
Характеристика готової страви або виробу Зовнішній вигляд: смажена куряча печінка у соусі, яка зберегла форму нарізки, прикрашена томатом і зеленню. Консистенція: куряча печінка, ягоди, овочі -м'які та соковиті. Запах та смак: прiemний - як у смаженого курячого потроху з яскраво вираженим ароматом ягід. Мікробіологічні показники для вказаного виду страви (виробу), які нормуються: МАФАМ КОЕ в 1,0 г. - не більше 1*10000. БГКП в 1,0 г - не допускається. Патогенні мікроорганізми, у т.ч. сальмонелли в 25 г. - не допускаються. Фізико-хімічні показники гоового виробу (страви), які нормуються: лабораторно визначається вага потроху і зміст смажих речовин.			
Нов Зап STOP Автор Інженер-технолог			

Рис. 3. Список страв та технологічні карти

Після завершення цих підготовчих операцій можна приступати до розрахунку калькуляції страв. Після натискання на кнопку «Калькуляція» (рис. 1) відчиняється форма Калькуляція (рис. 4), в якій вмонтовано реквізити Категорія страв, Виготовлено порцій, а також командні кнопки: «Плахта», «Закупівельний листок» та «План», за допомогою яких автоматично формуються відповідні звіти. Форму Калькуляція зручно заповнювати (рис. 4), бо назва і категорія страв та найменування сировини заповнюються автоматично на основі раніше сформованих довідників Страви, Категорія та Продукти.

№	Код продукту:	Продукти:	Брутто:	Нетто:	Ціна	Сума:
1	1	Куряча печінка	154,5	150	15	2,318
2	2	Полуниця морожена	30	21	13	0,390
3	3	Малина морожена	30	22	15	0,450
4	4	Виноград	30	20	12	0,360
5	5	Вишня морожена	30	20	14	0,420
6	6	Кон'як "Вірменський 5"	30	30	30	0,900
7	7	Крохмаль картопляний	3	3	5	0,015
8	8	Сіль	1	1	2	0,002
9	9	Перець чорний мелений	1	1	30	0,030
10	10	Олія	10	10	30	0,300
11	11	Томати -шеррі (коктейльні)	20	20	14	0,280
12	12	Інетрушка, кріп, кінза	1	2	20	0,020

Рис. 4. Робоче вікно форми Калькуляція

Щоб отримати стандартний документ Калькуляція (рис. 5), достатньо натиснути кнопку «Калькуляційна карта» (рис. 4) та вказати код страви. А для розрахунку потреби сировини для виконання замовлень потрібно вказати кількість порцій страви у графі Виготовлено порцій і натиснути на кнопку «Плахта» (рис. 4). Тоді на екрані монітора відображається документ «Список потреби сировини», у якому подано найменування і кількість сировини, що необхідна для виконання замовлення. Цей документ (рис. 6) можна використати як наряд для закупівлі необхідної кількості сировини.

Програма «Кафе-Бар» також автоматично формує документи Список меню, Наряд на приготування страв та Розрахунок доходу від реалізації страв. Для отримання цих документів достатньо натиснути відповідні кнопки на головній формі управління програмою (рис. 1).

Отже, створено програму «Кафе-Бар» для часткової комп’ютери зації обліку в сфері громадського харчування, розширено її функціональні можливості шляхом введення алгоритмів і кодів для обліку складу, калькуляції страв, продажу продукції та планування потреби сировини для виконання попередніх замовлень. Програма «Кафе-

КАЛЬКУЛЯЦІЙНА КАРТКА №
Фламбе з курячої печінки

№ з/п	Назва продуктів	січень 2011 р.		
		Норма Г	Ціна грн/кг	Сума, грн
1	Куряча печінка	154,5	15	2,32
2	Полуниця морожена	30	13	0,39
3	Малина морожена	30	15	0,45
4	Виноград	30	12	0,36
5	Вишня морожена	30	14	0,42
6	Коньянк "Вірменський 5"	30	30	0,90
7	Крохмаль картопляний	3	5	0,02
8	Сіль	1	2	0,00
9	Перець чорний мелений	1	30	0,03
10	Олія	10	30	0,30
11	Томати -шеррі (коктельні)	20	14	0,28
12	Петрушка, кріп, кінза	1	20	0,02
Загальна вартість 1 порції виробу:				5,48
Націнка, %:				50
Продажна ціна 1 пор. страв				8,23
Вихід в готовому вигляді, г для 1 по				300
Завідувач виробництвом				

Рис. 5. Калькуляційна карта

Розрахунок потреби продуктів

станом на 12.03.2011

Код	Продукти	Потреба, кг	Наявність, кг	Надлишок (+) / Недостача (-), кг
8	Сіль	0	1	1
16	Яйця	0	0,06	0,06
29	Мука	0	0	0
50	М'ясо свинне	0	0	0
52	Ковбаса	0	3	3
53	Шинка	0	5	5
19	Мідії	0,1	0	-0,1
43	Горіхи лісові	0,1	0	-0,1
1	Куряча печінка	1,545	0,1	-1,445
2	Полуниця морожена	0,3	0	-0,3
3	Малина морожена	0,3	0	-0,3
4	Виноград	0,3	0	-0,3
5	Вишня морожена	0,3	0	-0,3
6	Коньянк "Вірменський 5"	0,3	0	0,3
7	Крохмаль картопляний	0,03	0	-0,03
8	Сіль	0,01	1	0,99
9	Перець чорний мелений	0,01	0	-0,01
10	Олія	0,1	0	-0,1
11	Томати -шеррі (коктельні)	0,2	0	-0,2

Рис. 6. Розрахунок потреби продуктів для приготування страв

Бар» може бути використана для малих і середніх підприємств громадського харчування для автоматизації найбільш трудомістких операцій обліку.

Література

1. Олійник Н. Ю. Сучасні інформаційні технології У професійній підготовці майбутніх технологів харчування. http://library.wipa.kharkov.ua/library/Left_menu/Zbirnuk.
2. Валентина Семенова. Облік запасів на підприємстві громадського харчування у програмі «1С: Бухгалтерия 7.7 для України». [Електронний ресурс]. Школа бухгалтера № 13, 8.9.2003. — Режим доступу: <http://www.dtkt.com.ua/show/3cid0666.html#top>.
3. Васьковська М. С. Інформаційні системи обліку [Текст] : навч. посіб. / М. С. Васьковська. — Хмельницький : ТУП, 2003. — 167 с.
4. Демченко Т. А. Автоматизація бухгалтерського обліку [Текст] : навч. посіб. / Н. О. Лисенко, М. Г. Акулов. — Умань : ТОВ «Аналітик», 2003. — 82 с.
5. Максимець О. Б., Костецький О. М. Застосування інформаційних технологій для автоматизації калькулювання страв, розрахунку їх реалізаційних цін та формування меню [Текст] / Вісник Львівського економіки і туризму // М-во освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму; (редкол. І. О. Бочан та ін.). — Львів : ЛІЕТ, 2009. — № 3. — С. 64–49 : іл., табл. — ISBN 978-966-397-116-4.

Костецький А. М., Цьона Н. Б.

КОМПЬЮТЕРИЗАЦИЯ УЧЕТА ТРУДОЕМКИХ ОПЕРАЦИЙ В ОБЩЕСТВЕННОМ ПИТАНИИ

Разработана компьютерная программа для автоматизации операций наиболее сложных участков учета в сфере общественного питания.

Ключевые слова: обществоное питание, калькуляция, заказ блюд, блюд, учет склада.

Kosteckiy O. M., Tsона N. B.

ACCOUNTING COMPUTERIZATION LABOR-INTENSIVE OPERATIONS IN CATERING

The program for the partial computerization of most complex plots registered in catering.

Key words: catering, food costing, order meals, accounting warehouse.

Розділ 6.
КРАЕЗНАВСТВО, КУЛЬТУРА І ТУРИЗМ

УДК 477.83 Просвіта «1909/1939»

Берест Р. Я., Вілюра М. О.

**ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» У КУЛИКОВІ
ТА ЙОГО КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ (1909–1939 рр.)**

Зроблено спробу відобразити діяльність товариства «Просвіта» у містечку Куликів на Жовківщині від часу його виникнення до початку Другої світової війни. Показано особливє культурно-освітнє значення діяльності організації, підкреслено основні проблеми існування, складності та шляхи їх реалізації.

Ключові слова: товариство, організація, українці, хата-читальня, історія, мандрівка.

Рідний край! Що може бути милішим на світі за рідну землю? Щира та глибока любов до неї закладається ще з раннього дитинства і проноситься усе свідоме життя. Проте багато сторінок історії рідного краю ще й досі залишаються невідомими. Однією з них є історія діяльності товариства «Просвіта» — громадської української організації, яка в умовах чужоземного австро-угорського панування не тільки ідейно гуртувала українців та сприяла ліквідації неписьменності, але стала вагомим провісником культурно-освітнього відродження українського народу.

Головна управа «Просвіти» або, як її називають, «перша «Просвіта» Галичини» була заснована у Львові 8 грудня 1868 р. [6, с. 2365]. Одним із її засновників та першим головою товариства став відомий галицький суспільно-політичний діяч, талановитий педагог, композитор і журналіст Анатоль (Наталь) Вахнянин [1, с. 101].

Порівняно за короткий період філії «Просвіти» значно поширилися по багатьох повітових містечках Галичини і набули значної популярності. У Статуті товариства за 1870 р. зазначено що воно має «спомагати народну просвіту у напрямах моральнім, матеріальнім і політичнім» [6, с. 2365].

Однією з активних повітових філій стала філія, яка була створена у невеликому містечку Куликіві, що на Жовківщині. Свою діяльність товариство «Просвіта» в Куликіві розпочало із створення хати-читальні, яку було відкрито 19 вересня 1909 р. Так як необхідного приміщення громада містечка не мала, то установчі збори відбулись у хаті місцевого пароха та нотаріуса Івана Раставецького. Скупі архівні відомості свідчать, що до числа ініціаторів, а згодом і активних діячів товариства належали представники місцевої інтелігенції Теодор Дуткевич, Степан Породко, Іван Палюх, Теодор Кубіцький та інші [11, арк. 1].

У той час головну управу «Просвіти» у Львові очолював П. Огоновський [6, с. 2365]. Варто зауважити, що в передвоєнні роки у Галичині відзначався потужний вплив московофільства [9, с. 486–487; 7, с. 483–484], яке різними засобами закликало галицьке українське населення до політичної орієнтації на Велику Росію. Можливо, тому уже в першому листі організатори куликівської читальні просили в матеріального товариства «Просвіти» у Львові надіслати українських книжок для ведення роз'яснювальної та

пропагандистської роботи серед населення. 20 листопада 1909 р. на адресу бібліотекаря хати-читальні у Куликові Теодора Дуткевича було вислано зі Львова 68 книг, надрукованих українською мовою [13, арк. 2–3].

Уже в перші місяці діяльності хату-читальню масово стали відвідувати не тільки жителі Куликова, але й навколоишніх сіл. Відомо, що лише в день св. Покрови байку І. Франка «Лис Микита» було прочитано вголос 8 разів. Тут відбувались публічні читання газет, журналів та книг. На початку ХХ ст. читальня перетворилася у авторитетного та публічного інформатора політичних подій у світі. Особливого значення набула культурно-освітня робота товариства, у якій важливе місце посідали історико-культурні надбання Галичини та її історичне минуле. Значний інтерес викликали залишки Високого та Низького замку у Львові, пічерні монастири в Крехові та Страдчі, залишки княжого літописного города Щекотина, що знаходиться недалеко від Жовкви.

У лютому 1910 р. читальня товариства «Просвіта» в Куликові налічувала 110 членів. Крім цього, в містечку також існували дві московільські читальні — для старших та для молодших осіб, хор та оркестр при них, а також спортивне товариство «Пожарная дружина» [13, с. 16].

На початку 1910 року в Куликові було створено Комітет для будівництва власного будинку читальні «Просвіти». Частину коштів було зібрано як добровільну пожертву серед населення Куликова та навколоишніх сіл. Крім цього, на письмове звернення членів Комітету (М. Білика, Т. Садовського та Т. Дуткевича) вдалося отримати грошову допомогу від головної управи товариства у Львові. Як зазначено у листі, «ми надіємось привести Куликівщину до людськості і пригорнути її назад до нашого народу». Згодом при читальні був організований хор, каса взаємодопомоги, осередок товариства «Сільський господар», а також філія українського спортивного товариства «Сокіл» [13, арк. 7].

У 47 номері випуску галицької газети «Діло» зазначено, що до чергових роковин пам'яті Великого Кобзаря 6 березня 1910 р. активісти хати-читальні куликівської «Просвіти» влаштували в хаті Івана Пелиха шевченківські вечорниці [3, ч. 47].

Після відвідин читальні 3 квітня 1910 р. студент філософії Львівського університету Антін Крушельницький писав, що з Куликова до Львова можна було доїхати поїздом за 1,8 корони. Члени читальні ще раз висловили бажання подивитись діафільм, який вже тут показували через «магічну ліхтарню».

15 березня 1910 р. у приміщенні читальні куликівської «Просвіти» відбулося оголошення та підписання статуту спортивного товариства «Сокіл». Його підписали Михайло Білик, Теодор Кубіцький, Степан та Григорій Породки, Петро Курило, Іван Пілюх, Андрій Лозинський, Михайло та Іван Рудковські, Петро Чорнуха, Михайло Погорілець та Олекса Данилюк [11, арк. 2].

Урочисте відкриття куликівської філії «Сокола» відбулось 8 травня 1910 р. поблизу нового приміщення читальні «Просвіти». Зі Львова на свято прибув представник «Сокола-Батька» Кутеба. Були також запрошені представники «Соколів» з Грибович, Зашкова, Жовкви, Дублян та Малехова [11, арк. 4]. Важливо, що особливе місце серед секцій спортивного товариства зайніяло мандрівництво (туризм) [13, арк. 7–8]. Незабаром було організовано пішу одноденну прогулянку до Львова.

На жаль, серед архівних документів (ЦДІА у Львові та ДАЛО) відсутні дані про подальшу діяльність «Сокола» в Куликові. Не виключено, що товариство «Сокіл» напередодні Першої світової війни було перетворене на більш радикальну організацію «Січ». Відомий історик Ярослав Пастернак згадував у своїй праці про участі куликівських січовиків на вшануванні українських соколів, яке відбулося 2 червня 1912 р. в Жовкві [5, с. 21].

Наприкінці 1910 р. бібліотека читальні налічувала 164 книги та 37 читачів. Тоді із 112 членів хати-читальні було тільки 4 неписьменних, що складало доволі високий відсоток у порівнянні із іншими читальнями Галичини. В лютому 1911 р. керівниками різних секцій товариства були обрані Теодор Садовський, Іван Макарис, Михайло Данилюк, Іван Пелих та Степан Породко. Проте переїзд Івана Раставецького з Куликова у Коломию отримав негативний відбиток на діяльності товариства. Іван Раставецький був не тільки організатором читальні, але й і її меценатом (сам щомісячно 8 корон оплачував за оренду приміщення). На підставі аналізу архівних документів можна зауважити, що місцевий парох був людиною старшою та досвідченою. Він намагався підтримувати нейтралітет стосовно інших читалень, товариств, гуртків та організацій, щоб не провокувати міжетнічні непорозуміння.

Наприкінці 1911 р. куликівська хата-читальні налічувала лише 77 членів. У фондових збірках вона мала 250 книг та передплачувала лише 3 українські газети. В той час в бібліотеці було зареєстровано 30 читачів, які за рік прочитали всього 40 книг. В касі читальні було 220 корон, які призначалися на будівництво власної домівки [12, арк. 30].

У 1912 році загострилися міжнаціональні єврейсько-польсько-російсько-українські протиріччя. Невідомі особи двічі побили вікна бібліотекареві Теодору Дуткевичу. В той же час москофіли відкрито переманювали українську молодь до своїх читалень і товариств шляхом обіцянок, організації танців, вечоринок, вечорниць, фестин та інших молодіжних забав [12, арк. 30].

15 грудня 1912 р. відомий галицький громадський діяч та політик Юліан Чайковський зі Львова прочитав в приміщенні хати-читальні в Куликові для членів «Просвіти» лекцію «Міжнародне становище та українська державна думка», а 31 грудня 1913 р. місцеві аматори поставили на сцені виставу І. Франка «Учитель» [13, с. 33, 37].

Ця вистава була особливо актуальною для українського населення містечка, бо в місцевій школі навчання проводили польською мовою, хоча польських дітей було близько 30, а українських — понад 300. Читальні на той час мала лише 49 членів, а в бібліотеці було 260 книг.

8 березня 1914 р. львівський студент А. Дутчак виступив в приміщенні куликівської читальні з рефератом про життя, діяльність та творчість Тараса Шевченка [13, арк. 80].

В період Першої світової війни (1914–1918) українське культурно-освітнє товариство «Просвіта» та його дочірні організації в Куликові, як і в усій Галичині повністю припинили своє існування. Багато активних членів товариства опинилося в лавах діючих російських та австрійських армій.

Восени 1914 р. в Куликові була відкрита москофільська читальнія, яка переманила до себе значне число читачів [4, с. 86]. В часи російської окупації Галичини на Жовківщині значно активізувало свою діяльність російське товариство ім. Михайла Качковського, яке різними шляхами добивалося зростання своєї чисельності. Однак, невдачі росіян у війні стали основною причиною припинення діяльності зазначеного товариства.

В післявоєнний період поступово відроджується діяльність читальні та філій товариства «Просвіта» в Куликові. Але їм на заваді стояло конкурентне москофільське товариство. 18 червня 1922 року якийсь Мар'ян Глушкевич літературною російською мовою написав до центральної управи товариства ім. М. Качковського у Львові, що кілька днів тому він був у Куликові і мав розмову з Юрієм Потерейком. Той просив, щоб центральний відділ вжив заходів щодо відновлення читальні Качковського в Куликові, яка ще в березні 1910 р. купила тут кам'яний будинок та город. Наглядачем цього будинку у воєнні роки було призначено Панька Климкевича, який і тепер ним опікується. В містечку є чимало членів довоєнного керівництва читальні: Юрій та

Степан Потерейки, Дмитро Мацібох, Дмитро Ступка, Іван Лозинський та Панько Климкевич [10, арк. 4]. Легко зауважити, що багато членів московфільського товариства ще до недавна належали до української «Просвіти».

16 вересня 1923 р. мали відбутись перші збори відновленої московфільської читальні в Куликові. Зі Львова приїхав редактор московфільського часопису «Голос народу» Кузьма Пелехатий, але староство в останній момент заборонило проведення установчих зборів [2, ч. 167]. Адвокат Ю. Струсевич спеціальним питанням від 23 серпня 1924 р. цікавився в управі центрального виділу московфільського товариства чи доцільно відновлювати стару читальню чи краще нову під іншою назвою. Він особисто висловлював думку, щоб провести об'єднання «всех наших людей, из которых, правда незначительная, кучка оторвалась и образовала читальню «Просвіта» ... так как у наших людей теперь биваются поривы соломенным огнем, я убедительно прошу дать мне возможно скоро ответ, чтобы дело продвигалось вперед. С полним почтением...» [10, арк. 6].

Неприємно зараз читати благальні писання струсевичів, копистянських, луциків та інших перебіжчиків, які добровільно відрікалися від рідної материнської мови і на рідній землі послуговувались чужою мовою, пропагували її серед «братьев своїх меньших». Хоча Струсевич цілком мав рацію, коли писав про «пориви солом'яного вогню» у серцях наших людей. Між тим, московфільська читальня таки відновила роботу 9 листопада 1924 року [13, арк. 39].

23 грудня 1923 р. повністю відновило свою роботу товариство «Просвіта». В той час воно налічувало 87 членів. Його діяльністю керували о. Андрій Круцько, Іван Пордко, Михайло Малкуш, Іван Пелех, Михайло Шах та Олекса Карпа. Протягом наступного року аматорський гурток товариства поставив 5 вистав (кожну з них ставив двічі). Читальня передплачувала 6 газет. [13, арк. 38].

Наступного року (1925) члени читальні взяли опіку над могилою вояків Української Галицької Армії в м. Куликові. Театральний аматорський гурток під керівництвом Сильвестра Породка, що налічував 27 осіб, «заробив» для читальні за рік 244 польських злотих (з 325 зл. річного доходу товариства). У 1926 р. замість спортивних товариств «Сокіл» та «Січ» при куликівській «Просвіті» відзначалася діяльність українського спортивного товариства «Луг». У 1928 р. при читальні був створений змішаний хор.

5 червня 1927 р. в Куликові біля місцевої церкви відбулось велике віче, яке організувало Українське Національно-Демократичне Об'єднання. Участь у вічі взяло понад 500 осіб. Щоб недопустити його проведення зі Львова прибули сельробіці на чолі з Кузьмою Пелехатим та московфільська бойківка з Мервич. Віче відкрив парох о. А. Круцько. Але коли делегат від УНДО Володимир Целевич почав критикувати сельробівців за розлам єдиного фронту українських політичних сил, то вони почали кидати в нього каміння та курячі яйця [3, ч. 128].

В листі московфільської читальні з Куликова від 4 березня 1927 р. зазначено, що вона має 159 членів, передплачує газети «Голос народу», «Воля народу», «Наука», а в бібліотеці є 104 книжки. Періодично читальня влаштовувала вистави та вечорниці [10, арк. 5].

В жовтні 1929 року керівник читальні адвокат Захар Копистянський інформував центральний виділ «Общества» у Львові, що читальня в Куликові вирішила заснувати духовний оркестр, але не має відповідних коштів. Для придбання інструментів потрібно 5000 пол. зл., а також ще потрібні видатки на оплату інструкторові. В той час читальня мала тільки 900 зл. Ця допомога негайно була подана і того ж року був створений оркестр із 24 інструментів. Читальня мала 105 членів, які щорічно мали сплачувати по 1 зл. членських внесків [10, арк. 7–8].

17 листопада 1930 р. польська поліція з невідомих причин закрила в Куликові читальню «Просвіти», розпустила «Союз українок» [13, арк. 54]. Ще задовго до того був розпущене товариство «Луг». До кінця 1931 року читальня не працювала, бо поліція забрала увесь наявний інвентар, опломбувала та закрила приміщення. Москвофілів ці репресії не зачепили.

Перші загальні збори членів української «Просвіти» Куликова з метою пошуку шляхів та спроб відродження діяльності товариства відбулись аж 24 січня 1932 р. в хаті Сильвестра Породка [13, арк. 56].

Незабаром після початку сталінських репресій в Україні багато москофілів почали по іншому дивитись на справжню політику свого керівництва. 1 березня 1931 р. до Львова в управу товариства ім. М. Качковського приїхав з Куликова член виділу читальні Василь Ступка. Він жалівся, що 28 лютого в місті були великі збори членів читальні, на які були запрошені гості з Гребінців, Дорошова, Нагірців, Мервич, Могилян. Після богослужіння за померлих членів товариства та невинних жертв Талергофу ніхто з місцевої інтелігенції не прибув до читальні, щоб виступити (ні д-р Дуркот, ні д-р Копистянський ні інші). Куликовським москофілам було соромно перед гостями [10, арк. 11].

Проте 2 листопада 1932 р. куликівський хор виступав у Львові перед делегатами москофільського з'їзду [10, арк. 11].

В лютому 1933 р. керівниками читальні Качковського були обрані З. Копистянський, В. Дзюбало, П. Вільчинський, В. Ступка, Г. Літун, А. Потерейко, Сенько та Микола Породки. Двома хорами (чоловічим і змішаним) керував С. Русевич, а духовним оркестром керував колишній російський військовий капельмейстер Данило Захаров. У той час читальня налічувала 130 членів [10, арк. 14].

За результатами перевірки діяльності читальні 27 березня 1934 року було зазначено, що її керівниками обрані З. Копистянський, Д. Лозинський, М. Дуткевич, О. Воробець, А. Гербовка, А. Потерейко, А. Кудла, В. Дзюбало, С. Дикий, П. Вільчинський, С. Мусій, Н. Породко і інші. Тоді вона вже нараховувала близько 180 членів. Але бібліотека перебувала в жалюгідному стані. Багато книг пропало з читальні в час правління діячів з Сельробу. Але звіт ревізор завершив доволі оптимістично: «Местная читальня проявляет кипучую деятельность в окрестных русских селах, стараясь поддержать русский дух в крестьянах..., местная читальня стала центром для всего округа, из нея бьет ключом русская жизнь на округ». Один з керівників центрального виділу Р. Луцик після перевірки звіту додав: «Читальня одна из самых богатых в крае — членского взноса в Общество не платит. На все указания из центра смотрит с наплевательской точки зрения. Требование снабжения читальни книгами (конечно бесплатного) — нахально!» [10, арк. 15].

8 жовтня 1934 р. у Куликові відбувся «День Русской Культуры». Свято урочистою промовою відкрив голова товариства З. Копистянський. Потім з лемківськими піснями виступали місцеві хори та хорові капели. Оркестр періодично награвав «Марш атамана Платова», «Полтавський бой» та інші російські твори. Іванна Максимович підготувала балетні номери дітей зі свого гуртка. Після концерту до пізньої ночі були танці та забава [10, арк. 15].

А куликівська «Просвіта» в цей час після поліцейських репресій лише відновлювала свою працю. У 1935 р. її роботою керували Михайло Татух, Степан Коновалець, Сильвестр Породко, Михайло Руткевич, Степан Ступка та Михайло Дмитрович. Організація налічувала 102 члени. Державна влада постійно чинила перепони в роботі «Просвіти». Влітку 1935 р. вона не дозволила відкрити дитячий садок для українських дітей [10, арк. 48].

На противагу «Просвіті» в читальні ім. Качковського у 1935 р. відбувались курси «руssкого языка», читались лекції з ліквідації проблем національного питання та актуальності російської історії.

14 липня 1936 р. відбулись збори москофільської читальні в Куликові на яких було близько 250 осіб. Адвокат З. Копистянський бідкався, що читальня не має відповідного приміщення для бібліотеки. «Чтобы мы могли прокинуться духом русской культуры, нам необходимо знание русского языка, с его помощью мы сможем приобщится к русской культуре. Но для этого нужно действительное желание учиться, а не сомненный огонь, каким мы отличаемся. Для этого нужно помещение и поэтому в сем-же году нужно доставить две комнаты сзади зала, а деньги на эту цель должны быть» [10, арк. 27–29].

На початку 1939 р. головою читальні «Просвіта» став місцевий лікар Степан Коно-валець. Вона мала 119 членів, 300 книг в бібліотеці та передплачувала 5 газет [13, арк. 76]. Важливе значення отримали народні фестини, гайки, майви, вечорниці, книжні ярмарки, піші та велосипедні багатоденні мандрівки місцями української національної слави, зокрема, до залишків княжого Звенигорода, Галича, Перемишля, Теребовлі, де в той час відбувались сенсаційні археологічні відкриття. Історичні пам'ятки минулого не тільки піднімали національний дух, але й національну гідність українського народу.

Друга світова війна перервала мирні плани культурно-освітнього розвитку українського населення, які розгортала «Просвіта» і знову на багато років кинула Галичину у вир воєнних подій. Проте значення та досвід діяльності «Просвіти» виявилося надзвичайно потрібними та корисними для розгортання підпільної роботи в часи майбутніх лихоліть.

Література

1. Вахнянин Анатоль // Довідник з історії України. А–Я / За ред. І. Підкови та Р. Шуста. — К., 2001. — С. 101–102.
2. Газета «Голос народу» (Львів). — 1923. — Ч. 167.
3. Газета «Діло» (Львів). — 1910. — Ч. 47; 1927. — Ч. 128.
4. Жовківщина. Історичний нарис. — Жовква–Львів–Балтимор, 1994. — 276 с.
5. Пастернак Я. З минулого Жовкви. — Жовква, 1930. — 48 с.
6. Кравців Б. Просвіта // Енциклопедія Українознавства. Перевидання в Україні. — Львів, 1996. — Т. 6. — С. 2365–2373.
7. Мудрий М. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2002. — Вип. 37. — Ч. 1. — С. 465–500.
8. Середяк А. Просвіта // Довідник з історії України. А–Я / За ред. І. Підкови та Р. Шуста. — К., 2001. — С. 624–626.
9. Турій О. Москвофільство // Довідник з історії України. А–Я / За ред. І. Підкови та Р. Шуста. — К., 2001. — С. 485–487.
10. Центральний Державний Історичний архів України у Львові (далі — ЦДІАУ у Львові), ф. 182, оп. 1, спр. 248, арк. 4, 5, 6, 7, 8, 15, 18, 27–29.
11. ЦДІАУ у Львові, ф. 206, оп. 1, спр. 947, арк. 2, 4.
12. ЦДІАУ у Львові, ф. 248, оп. 1, спр. 3240, арк. 30.
13. ЦДІАУ у Львові, ф. 312, оп. 1, спр. 400, арк. 2–3, 16, 33–37, 39, 54, 56.

Берест Р. Я., Вілюра М. О.

ОБЩЕСТВО «ПРОСВИТА» В КУЛИКОВЕ И ЕГО КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ (1909–1939 РР.)

Сделано попытку отразить деятельность общества «Просвіта» в городке Куликов на Жовковщине от времени его возникновения до начала Второй мировой войны. Показано особенное культурно-просветительское значение деятельности организации, подчеркнуто основные проблемы существования, сложности та пути их реализации.

Ключевые слова: общество, организация, украинцы, хата-читальня, история, путешествие.

Berest R. Ya., Vilura M. O.

THE ASSOCIATION «PROSVITA» IN KYLUKIV AND ITS CULTURE-ADUCATIONALACTIVITY(1909–1939)

It was done the attempt to show the activity of the association «Prosvita» in the town Kylukiv in Zovkva before its eppearing till the beginning of Second World War. Here we want to show the especially culture-educational meaning of the organization activity. We underline the basic problems of being the difficulties and the ways of its realization.

Key words: association, organization, Ukrainians, history, trip, reading house.

УДК 94(477)«085/134»

Козак Г. Ю.

ІСТОРИЧНА РОЛЬ ПРОСВІТИТЕЛІВ КИРИЛА ТА МЕФОДІЯ НА ТЛІ ЦЕРКОВНО-ПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ДВОХ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦЕНТРІВ — КОНСТАНТИНОПОЛЯ ТА РИМУ

Розкрито роль слов'янських просвітителів Кирила та Мефодія в умовах боротьби між Візантією та Римом. З'ясовано історичну місію просвітителів у Київській державі.

Ключові слова: глаголиця, грецька культура, латинська культура, слов'янська культура, писемність, хрещення Русі, Київська держава.

Імена св. Кирила і Мефодія тісно пов'язані зі створенням однієї із слов'янських азбук — глаголиці. Без сумніву, це було найважливішим здобутком всього їхнього життя. Але діяльність св. Кирила і Мефодія відбувалася на тлі гострого церковно-політичного протистояння двох християнських центрів: Константинопольської патріархії з розвинutoю грецькою культурою і папською курією з латинською культурою. Тому виникає об'єктивна потреба з'ясувати історичну роль просвітителів в умовах цього протистояння.

Доцільно зазначити, що про місію Кирила і Мефодія написано близько чотирьох тисяч робіт. Серед дослідників, які зробили вагомий внесок у вивчення цієї проблеми, відзначаємо В. Ламанського, В. Пархоменко, А. Карташева, М. Белея, В. Істріна, С. Шумила, Е. Георгієва. Віддаючи належне дослідженням вітчизняних і зарубіжних вчених, необхідно визнати, що недостатньо уваги приділяється специфіці віровчення слов'янських першовчителів. Відсутні єдині підходи до питання про перебування Кирила і Мефодія в Київській державі за часів Аскольда.

Як відомо, Костянтин (Кирило) був освіченим богословом і філософом, його високо цінував тодішній візантійський імператор Михаїл III (842–867 рр.). Кирилові не раз доручали відповідальні місіонерські подорожі, що мали на меті переконати місцеве населення у перевазі візантійського християнства над усіма іншими релігіями. Зокрема, це і «саарцинська місія» до Сирії, де Костянтин відвідав Багдадський халіфат й провів богословську дискусію з магометанським духовенством [2, с. 206]. Після вступу на патріарший престол в Константинополі Фотія (858 р.), Кирило і його брат-монах Мефодій були направлені з місією до хозар. На думку С. Шумила, це була місія до Київської держави, яка в ті часи перебувала у військово-династичному союзі із хозарами. В. Ламанський, В. Пархоменко, А. Карташев вважають, що цим першим місіонером — єпископом Київським був саме св. Мефодій, який разом із своїм братом св. Кирилом та іншими послідовниками і здійснив хрещення киян та представників деяких інших східнослов'янських племен [8, с. 10].

В одному з грецьких рукописів спочатку помилково суміщаються обставини хрещень 861 та 988 років (тобто за Аскольда і Володимира), але в подальшому чітко описується виключно перше хрещення русичів. На наш погляд, цінним є свідчення, що разом з єпископом до русичів були послані два знаменіті вчені мужі, Кирило й Афанасій, які, «бачучи, що руси не розуміють грецького алфавіту, і побоюючись, аби з-за невміння писати і читати вони невдовзі не відпали від віри, накреслили для них тридцять п'ять літер, що звуться: аз, буки, веди і т. п. І за допомоги яких руси і донині залишаються непохитні в пізнанні християнської віри» [2, с. 202]. Отже, можемо вважати, що київська місія апостолів слов'ян 861–863 рр. таки була.

Житіє св. Кирила свідчить: «І знайшов він там (у Херсонесі), Євангеліє і Псалтир, писані руськими письменами, і чоловіка, розмовлявшого на тому язиці. І, поспілкувавшись із ним, зрозумів він суть мови і, порівнявши її із своєю, виділив голосні та приголосні.

I, здійснивши молитву Богові, невдовзі почав читати й розмовляти. І усі дивувались йому, і славили Бога» [12, с. 116]. Удосконаливши цю мову, «виділивши голосні та приголосні» та поєднавши її із мовою македонською, грецькою, латинською та іншими, Кирило уклав єдину для усіх слов'ян церковнослов'янську абетку. Сьогодні вчені вже не сумніваються, що це була глаголиця. В основі її окремих літер лежали головні християнські символи: хрест (спокута гріхів), трикутник (свята Трійця) та коло (божество) [11, с. 239].

Необхідно зазначити, що діяльність св. Кирила і Мефодія на Русі мала загальнослов'янське значення. За короткий час Кирилу і Мефодію вдалося створити нову церковну організацію, поступово перевести слов'янською мовою богослужіння, здійснити багато перекладів з грецької та латинської мов. Підтвердженням того, що від св. Кирила хрестилися саме давньоруські слов'янські племена, а не хозарські, є той факт, що хозари за своїм віросповіданням були не язичниками, а переважно юдеями, а юдаїзм вже тривалий час був офіційною релігією каганату.

С. Шумило дотримується думки, що початок Києво-Руської Церкви було покладено стараннями саме св. Кирила і Мефодія [14, с. 48-49]. Він посилається на свідчення Фотія про те, що цісар Михаїл III вислав до Києва православного єпископа та священиків і на Русі навіть було засновано окрему Київську Митрополію [11, с. 240]. Про те свідчить розгалужена на Русі мережа християнських храмів, громад з священиками, вірними та єпископами. Київська Церква отримала свого митрополита Михаїла Сиріна, якого Фотій, напевно, призначив на Русь після переїзду Мефодія з Києва до Моравії [7, с. 61].

З цього приводу проф. А. Карташев відзначає: «Святі брати тому й покликані були до Моравії, що в їхніх руках був вже готовий апарат слов'янських перекладів...» [8, с. 14]. Мова йде про продовження вже розпочатої Візантією слов'янської богослужбової місії і лише про прикладення її до нової території та нового народу.

«Князь Моравії, почувши, що здійснив філософ (Костянтин) в крайні хозар, а також маючи піклування про свій народ, відправив до імператора послів з проханням, аби той направив до його народу справжнього вчителя, котрий вказав би їм праву віру, встановлений закон і шлях істини...» [2, с. 207].

Отож, у 863 році солунські брати вирушили до Велико-Моравської держави, яка боролася за незалежність від франкських (германських) князівств. У політичній та військовій сферах великоморавський князь Ростислав досяг значних успіхів, однак церковне життя Великої Моравії й надалі залишалося цілком підпорядкованим франкському єпископату.

Направляючи у Велику Моравію досвідчених першовчitelів, візантійський імператор чітко вказав причину свого вибору: «солуняни спілкуються слов'янською мовою» і укладуть азбуку для слов'ян. Болгарський дослідник Е. Георгієв однак вважає, що слов'яни ще до цього «ослов'янили» грецький алфавіт [12, с. 115].

Джерела свідчать, що становлення слов'янської писемності було нелегким. Розвинута давньогрецька літературна традиція вимагала від тодішніх перекладачів створення такої мовної системи, яка б відповідала достатньо високому рівню термінології, поширеним фразеологізмам. Без цього переклад будь-яких давньоєврейських, грецьких, латинських творів був би неможливий. Завдяки зусиллям братів-місіонерів за порівняно короткий час вдалося забезпечити умови для встановлення слов'янської літургії та утвердження нової мови. Крім цього, Кирило і Мефодій навчали слов'янської грамоти та богослов'я близько 50 учнів, які повинні були стати священиками. Офіційною датою створення слов'янської писемності вважається 863 рік.

Відомо, що надалі св. Кирило та Мефодій разом із учнями вирушили до Риму (не до Константинополя!), де надіялись на висвячення підготовлених ними священиків.

Також вони хотіли одержати офіційне визнання створених ними перекладів основних богослужбових текстів слов'янською мовою. Духовенство Венеції влаштувало дискусії з Кирилом, священики вважали переклади Святого Письма єретичними, бо були переконані, що Бога можна прославляти лише трьома мовами — староєврейською, старогрецькою та латиною. Святий Кирило при цьому зауважив: «Хіба Бог не посилає дощ однаково для усіх? Або ж сонце не світить усім і всюди? Або не усі дихаємо однаково повітрям? Тож як не соромно вам визнавати лише три мови, а решту племен народів вважати сліпими і глухими» [10, с. 12].

Невдовзі Рим офіційно визнав кирило-мефодіївські переклади церковної літератури, що прирівнювало старослов'янську мову у правах із трьома традиційними богослужбовими мовами. За свідченнями «Житія Кирила» [9, с. 108], що належить до православної традиції, Папа Адріан II прийняв слов'янські книги, освятив їх та передав їх у знаменитий римський собор Санта-Марія Маджоре, доручив висвятити підготовлених учнів Кирила та Мефодія. Самого Мефодія Папа висвятив спочатку на єпископа, а згодом надав йому титул архієпископа Паннонського. Із приходом солунських братів до Риму, літургії старослов'янською мовою урочисто відправлялися у найбільших храмах Риму: Апостола Петра, апостола Павла, святого Андрія. Також Папа Адріан II вшанував перенесення мощів єпископа Клементія Римського (були знайдені Кирилом у Херсонесі), заснувавши базиліку св. Клемента. На честь цієї події Кирило склав віршовані гімни, які збереглися до нашого часу («Слово на перенесення мощів преславного Клемента»).

На наш погляд, діяльність св. Кирила і Мефодія проходила у складних умовах. Проте Кирило вміло використовував і боротьбу Риму з Візантією, і вагання болгарського князя Бориса між східною і західною церквою, і ненависть папи Миколая до Фотія, і прагнення Адріана II зміцнити свій хиткий авторитет придбанням останків папи Клемента.

Тривала і важка подорож до Риму, напружена боротьба з непримиреними ворогами слов'янської писемності підірвали здоров'я Костянтина. На початку лютого 869 р. він занедужав, прийняв схіму і нове чернече ім'я Кирило. Коли Кирило помер, то його поховали в базиліці св. Клементія. Його мощі зберігаються тут і понині.

Складною була доля старшого брата Мефодія. Внаслідок протидії з боку німецького духовництва, Мефодій був схоплений баварськими єпископами і кинутий у в'язницю. Потрібно розуміти, що баварське духовництво було незадоволене тим, що деякі слов'янські землі, які раніше входили до Зальцбургського архієпископства, тепер були приєднані до Панно-Моравського. Лише 873 року новий папа Іоан VIII домігся звільнення Мефодія, однак заборонив проводити богослужіння слов'янською мовою. Німецьке духовенство налаштовувало проти Мефодія слов'янську знаті, писало доносі в Рим про єретичні проповіді Мефодія. У 879 році його викликали до Риму, де вимагали в присутності папської курії прочитати «Символ віри». Мефодій був оправданий. Нарешті 880 року Іоан VIII дозволив виконання богослужіння слов'янською мовою. Однак, вже через п'ять років, папа Стефан V відмінив попереднє розпорядження.

Є багато загадкового у смерті Мефодія, зокрема автор «Житія» [9, с. 109] не вказує, в якому місті похоронений Мефодій. На Соборі 1059 року згадувалося, що Мефодій загинув «як безбожний Арій» [9, с. 110]. Як наслідок, після смерті Мефодія у 885 році, його учні і послідовники були вигнані із Моравії, частина їх переселилась в Болгарію, деякі в Хорватію, де протягом кількох століть продовжувалася боротьба за слов'янське богослужіння. В 1248 році папа Інокентій IV все ж призначив слов'янський глаголицький алфавіт, адже хорватські церковні общини визнали верховну владу Риму.

Більшість вчених дотримується думки, що слов'янські першовчителі у своїх поглядах орієнтувалися на раннє християнство. Зовнішньою ознакою цього є вшанування

апостола Павла, який найбільш послідовно відстоював рівноправ'я народів і демократичні церковні традиції. Орієнтація на традиції раннього християнства не могла засуджуватися з католицької чи православної точки зору. Але фактично вона вела до зіткнення двох сторін. Справа в тому, що для раннього християнства непридатною була система ієрархії, яка склалася в Римі чи в Константинополі. Ідея єдиної нероздільної церкви, яка культивувалася в рамках кирило-мефодіївської традиції, пропонувала широку віротерпимість до різних течій всередині християнства.

Можна також припустити, що Кирило мав свій погляд на християнську віру і не поділяв поглядів свого вчителя, патріарха Фотія, зокрема поглядів елітарного характеру на переваги всього «грецького над негрецьким» [9, с. 108]. На думку А. Г. Кузьміна, в діяльності Фотія домінували імперські амбіції чисто світського гатунку. Така позиція не відповідала ідеї рівності народів, про яку Кирило заявив у праці «Проглас до Євангелія»: «Немає ні елліна, ні іudeя, ні обрізання, ні необрізання, варвара, скіфа, раба, вільного, але все і всьому Христос» [9, с. 109]. Вчення апостола Павла Кирило доповнив тезою про необхідність всіх народів мати своє письмо, аби кожен народ міг долучатися до цінностей світової культури.

Кирило та Мефодій, як перші слов'янські просвітителі, були і залишаються символом слов'янської спільноти. У 1980 році Папа римський Іоан-Павло II надав святым Кирилу та Мефодію титули «патронів Європи». Папа Римський Бенедикт XVI звернув увагу на те, що Кирило і Мефодій є класичним прикладом «інкультурації», яка полягає в тому, що «кожен народ, послуговуючись своєю мовою, повинен вкорінити об'явлену благовісť і спасительні істини у власній культурі» [15].

Нині в Україні, Росії, Білорусії та Болгарії щорічно святкуються День слов'янської культури та писемності, а датою його проведення є 24 травня — день вшанування рівноапостольних братів Кирила та Мефодія.

Уряд Болгарії заснував орден «Кирило і Мефодій», встановлено Міжнародну премію імені братів Кирила та Мефодія за значний внесок у галузі староболгаристики та славістики.

Ім'я Кирила та Мефодія у 1845–1847 рр. носила таємна політична організація української інтелігенції — Кирило-Мефодіївське братство. Члени братства боролися за національне самовизначення всіх слов'янських народів, вільний розвиток власних етнічних мов та культур. Головний документ братства — «Книга буття українського народу» — це наскрізь прогресивна європейська програма, що побудована на християнській ідеї любові до близького, забезпечує рівність усіх мов, релігій та культур слов'янських народів.

У травні 2011 року у Римі святкували 1150-ліття віднайдення мощів Клиmentа Римського, що стало нагодою для осмислення важливості духовної спадщини видатних слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія. Це дає підстави вважати досліджені у статті чинники основою розповсюдження Київського християнства, що забезпечило його розквіт в XI–XII століттях.

Література

1. Белей М. Славянские апостолы Кирилл и Мефодий [Текст] // Зеркало недели. — 2004. — 22 мая.
2. Булгаков Макарий. История Русской Церкви [Текст]. — М., 1994. — С. 206.
3. Енциклопедія українознавства. Загальна частина [Текст] : у 3 т. / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. — Перевидання в Україні; репрінт. відтворення вид. 1949 р., Т. 3. — К. : Фірма «Віпол», 1994–1995. — С. 1030. — ISBN 5-7702-05554-7.
4. Істрин В. А. 1100 років слов'янської абетки [Текст] : 2-е вид. — М. : Наука, 1988. — С. 124–130.
5. Греченко В. Історія світової та української культури [Текст] : підруч. для студ. ВНЗ / В. Греченко, І. Чорний, В. Кушнерук, В. Режко. — К. : Літера, 2005. — С. 196–197. — ISBN 966-95287-8-X.

6. Избранные жития святых III–IX вв [Текст]. — М., 1992. [Жизнь и труды преподобных отцов наших Мефодия и Константина, в монашестве Кирилла, учителей славянских]. — С. 373–374.
7. Карташов А. В. Очерки по истории Русской Церкви [Текст]. — М. : Терра, 1993. — Т. 1. — С. 61 , 92.
8. Київська місія апостолів словян: перше хрещення Руси-України та вплив на подальшу долю Східної Європи [Текст]. — Сіверянський літопис, № 1, 2005 р. — С. 10–31.
9. Кузьмин А. Г. Падение Перуна (Становление христианства на Руси) [Текст]. — М., 1988. — С. 108–110.
10. Новицька А. І. Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів - VI культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва [Текст] : матер. Всеукраїнської наук.-практич. конф. — К., 2008.
11. Палонська-Василенко Н. Князь Київський Оскольд і перше хрещення Руси [Текст] // Наша Культура, Вінніпег, Канада, 1952, ч. 8. — С. 239.
12. Пространное житие Кирилла. Цит. по: Родник Златоустинный [Текст] : Памятники болгарской литературы IX–XVIII веков. — М., 1990. — С. 116.
13. Українська Церква між Сходом і Заходом [Текст]. — К. : НАН України, відділення релігієзнавства інституту філософії, 1996. — С. 8–9.
14. Шумило С. Князь Аскольд і християнізація Русі [Текст]. — К., 2010.
15. Шумило С. Киево-Русская миссия свв. Кирилла и Мефодия и Аскольдово крещение Руси (ч.4) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://religions.unian.net/ukr/detail/4012>.

Козак Г. Ю.

ИСТОРИЧЕСКАЯ РОЛЬ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ КИРИЛЛА И МЕФОДИЯ НА ФОНЕ ЦЕРКОВНО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ ДВУХ ХРИСТИАНСКИХ ЦЕНТРОВ — КОНСТАНТИНОПОЛЯ И РИМА

Раскрыто роль славянских просветителей Кирилла и Мефодия в условиях борьбы между Византией и Римом. Выяснено историческую миссию просветителей в Киевском государстве.

Ключевые слова: глаголица, греческая культура, латинская культура, славянская культура, письменность, крещение Руси, Киевское государство.

Kozak H. Yu.

THE HISTORICAL ROLE OF ENLIGHTENERS KYRYK AND METHODIY ON THE CHURCH-POLITICAL CONFRONTATION BETWEEN TWO CHRISTIAN CENTERS — CONSTANTINOPOL' AND ROME

In the article we have shown the role of Slavic enlighteners Kyryk and Methodiy in the conditions of struggle between Vizantiya and Rome. Also it showed the historical missions of enlighteners in Kiyiv state.

Key words: Glagolitic letters, Greek culture, Latin culture, Slavic culture, writing, christening of Russ, Kyiv State.

УДК 271.2-523.6

Берест Р. Я.

ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АРХЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ЛЬВІВЩИНІ

Розглядається великий потенціал і важливе суспільно-наукове значення археологічної науки для вивчення дописемної історії та шляхи формування можливостей розвитку археологічного туризму в територіальних межах Львівщини.

Ключові слова: археологія, історія, археологічні пам'ятки, музеї, установи, туризм.

Серед багатьох наук підвищеним суспільним інтересом користується археологія. Саме вона покликана досліджувати історичне минуле людства, шляхом проведення розкопок відкривати його невідомі сторінки. Археологічна наука стала формуватися лише в другій половині XIX ст. на підставі унікальних відкрить та результатів досліджень. Археологія має потужну джерельну базу та значну перспективу розвитку, адже вона досліджує майже усі періоди історії, що охоплюють хронологічний відрізок від кам'яного віку до новітнього часу (понад 2,5 млн. років). Дуже часто археологічні знахідки є причиною появи сенсаційних відомостей та матеріалів, зростанню до наукової дисципліни уваги не тільки науковців, але й широких кіл громадськості. Зокрема, як свідчать публікації, великий суспільний резонанс у другій половині XIX ст. отримали результати археологічних досліджень у Єгипті в Долині царів, де було виявлено дорогоцінні скарби єгипетських фараонів.

Значну сенсацію наприкінці XIX — початку XX ст. викликало відкриття місця знаходження літописного Галича, який був знищений до тла чужоземними завойовниками. Археологічні знахідки, виявлені на місці княжої столиці стали причиною численних індивідуальних та колективних, піших, велосипедних, кінних та інших «паломницько-туристичних» груп з різних куточків українських земель. Туристи намагалися відвідати та побачити легендарну давньоруську свячиню. Часто учасниками багатолюдних туристичних мандрівок зі Львова до Галича, Звенигорода, Перемишля, Теребовлі, Белза, Холма були відомі галицькі суспільно-політичні діячі (І. Франко, Є. Петрушевич, М. Левицький та ін.) [2, с. 11]. З того часу археологічна наука в Україні та в світі значно удосконалила методику та методологію виконання досліджень. Нагромаджено відомості про кілька тисяч археологічних пам'яток різних періодів історії людства. Значного розвитку також набув сучасний туризм. Не тільки за своїм виховним та національно-патріотичним змістом, але й за формами реалізації та діяльності він належить до перспективних напрямків розвитку світової спільноти і посідає важливе місце в процесі функціонування економіки багатьох розвинутих держав світу. Особливе значення археологічного туризму та його перспектив є очевидними, адже «компетенція» охоплює не тільки історію, а й економіку, політику, культуру, освіту, активно мобілізує усі соціальні верстви суспільств, актуалізує, урізноманітнює та розширює сферу обслуговування, сприяє поліпшенню міжнародних стосунків тощо. В археологічному туризмі знайшла своє логічне переплетення низка провідних наукових дисциплін, а саме — археологія, історія, краєзнавство, антропологія, географія, геологія, зоологія, ботаніка, етнографія, епіграфіка, філологія, релігія, спелеологія, патронімія, топоніміка, гідронімія, геоморфологія та ін.

Археологічний туризм має давню історію. Він зародився ще задовго до офіційного виникнення археологічної науки і розвивався упродовж багатьох віків, набуваючи різних видів, форм та напрямів. Початки археологічного туризму сягають часів ранньої історії найдавніших держав стародавнього Сходу, що припадає на перелом IV–III тис. до

н.е. [1, с. 5]. Зокрема, для цивілізації стародавнього Єгипту інтерес до археологічних пам'яток додинастичного періоду та доби кам'яного віку добре простежується уже в часи Древнього Царства, коли будівельникам величних пірамід, палаців та комунікацій траплялися архаїчні знахідки [7, с. 12–15]).

Нерідко в стародавні часи археологічний туризм переходив цивілізаційні межі. Часто він отримував свій реальний вираз у скарбочукацтві, грабежах, організації та проведенні далеких військових походів, і навіть у війнах, руйнуванні та нищенні історичних пам'яток. В історії міжнародного археологічного туризму добре відомою є експедиція єгипетської цариці періоду Середнього царства Хатшепсут в країну Пунт [5, с. 43–45]. Цікавим інтерпретаційним сюжетом подав свою тривалу мандрівку стародавнім світом «батько історії» Геродот [4]. Не менш рельєфно та колоритно опис історико-археологічних пам'яток Близького Сходу та Європи можна простежити у багатолітній історії хрестових походів середньовічних лицарів, відважних та довготривалих мандрівках мореплавців, що припадають на добу Великих Географічних відкриттів [1, с. 38–47].

Більш цивілізовано та планомірно археологічний туризм став розвиватися із формуванням та розвитком археологічної науки, що загалом у євроазійському масштабі припадає на кінець XVIII–XIX ст. [12, с. 36–64]. Для прикладу також можна навести сенсаційні археологічні відкриття в галузі шумерології, єгиптології, семітології, іудаїки, індустики, китайстики, хеттології, хуритології [6], держав античного та нового світу [13]. Так лише відомості про сенсаційні археологічні відкриття та знахідки на єгипетських землях ще у XVIII ст. сприяли появі у Єгипті не лише численних мандрівників із різних куточків світу (Англії, Франції, Іспанії, Італії, Бельгії, Голандії, Данії, Німеччини, Польщі, Росії, Сполучених Штатів Америки, Канади та інших держав), але й створенню низки закордонних наукових осередків та товариств [5]. Не меншою сенсацією та популярністю у світі наприкінці XIX — початку XX ст. стали археологічні пам'ятки майя, ацтеків, інків, ольмеків, тольтеків, асирійців, вавилонян, персів, лідійців, мідійців, троянців, індійців, парф'янців, китайців, шумерів, аккадців, хетів, іudeїв, ізраїльтян та інших народів.

Подібно до розвитку археологічної науки туризм також мав складні періоди свого розвитку, що залежало від низки чинників. Важливо відмітити, що своєю допитливістю, пошуком розгадки таємниць та пізнання невідомих сторінок історії туристи стимулювали загальний інтерес до археології, сприяли її поступовій еволюції, мимоволі ставали її рекламними агентами та інформативними носіями.

Не стала винятком і Галичина, де знаходиться багато різночасових археологічних пам'яток. Ще в XIX — на початку ХХ ст. унікальні, цінні та рідкісні речові знахідки з галицьких земель стали надбаннями фондових збирок музеїв уstanов Львівського університету, Національного музею, родин Любомирських, Дідушицьких, Оссолінських, а також багатьох інших приватних колекцій Львова [3, с. 298–317].

На даний час археологічні пам'ятки Львівщини складають потужний історико-культурний ресурс України і, особливо, краю, — надзвичайно важливий та необхідний для розвитку археологічного туризму. Вони представлені досі маловідомими підземними комплексами, гrotами, язичницькими капищами, святилищами, вівтарями, стародавніми стоянками, поселеннями, селищами землеробів, скотарів та ремісників, стародавніми майстернями, городищами, замками, замчищами та дворищами, могильниками, курганами та іншими різночасовими пам'ятками.

Слід зауважити, що сучасна археологія, навіть у галузі історичної науки помітно займає відмежоване положення. Потужний потенціал археологічної науки, який нагромаджено більш, ніж за столітній період еволюції ще досі не використовується

належним чином. Переважна більшість виявлених археологічних матеріалів та відомостей опиняється на збереженні у фондових збірках та в архівних сховищах і таким чином стає недоступною широкому загалу. Публікації в региональних археологічних виданнях, у яких частково опубліковано відомості про ті чи інші пам'ятки, зазвичай із-за незначного тиражу залишаються маловідомими. Як показує практика, наукові археологічні конференції здебільшого охоплюють лише незначне число дослідників-археологів, що обмежує поширення та популяризацію археологічних знань, матеріалів та відомостей. Наука своїми здобутками та досягненнями повинна слугувати людству, а не науці!

В археологічному плані Львівщина гідно представляє усі періоди історичного минулого людства. В другій половині ХХ ст. на Львівщині відкрито декілька цікавих та цінних пам'яток, які відносяться до найдавнішого періоду людства — палеоліту. Незважаючи на те, що глибина залягання палеолітичних культурних шарів іноді сягає до 10 м іноді на поверхні ґрунту, де знаходиться пам'ятка можна знайти крем'яні знаряддя, відщепи чи невеликі нуклеуси. Їхня хронологічна межа сягає близько 1 млн. років тому. Так, поблизу с. Бояничі Сокальського району Львівської області відома дослідниця Лариса Крушельницька відкрила пізньопалеолітичну стоянку, де виявила кам'яні та кістяні знаряддя, а також кістки давно вимерлих тварин [10, с. 244]. Подібні палеолітичні знахідки було знайдено поблизу селища Глинняни Золочівського р-ну [14, с. 79], біля с. Звенигород Пустомитівського р-ну, недалеко від с. Нестаничі Радехівського р-ну, на околиці с. Товмач Кам'янко-Бузького р-ну [11, с. 120–132] та в інших місцях.

Окрему групу історичних пам'яток складають пам'ятки доби середнього кам'яного віку — мезоліту. Мезоліт тривав приблизно 10–8 тис. років тому. Чи не найбільшим відкриттям та досягненням тогочасних людей стало винайдення лука та стріл. Люди займалися полюванням тому невеличкі кремнієві наконечники стріл знаходять на полях, в місцях ґрунтових зсувів та обвалів. На Львівщині відкрито та досліджено значну кількість пам'яток зазначеного часу. Лише в недалеких околицях Львова відомо більше десяти мезолітичних стоянок. Так знахідки крем'яних скребачок, вістрів, наконечників стріл та списів, характерних для середнього кам'яного віку зафіксовано на пагорбах поблизу Голоска, наприкінці вулиць Замарстинівської та Шевченка, а також на Кортумовій горі [9, с. 44]. Відомими історичними пам'ятками також є стоянки, які знаходяться біля Великого Любеня, що на Городоччині та Вільшаниці Золочівського р-ну [9, с. 50].

Одним із важливих напрямів археологічного туризму є спелеологічний туризм. Окремі печерні пам'ятки Львівщини слугували житловими спорудами мешканцям середнього кам'яного віку. Під час виконання спелеологічних досліджень залишки архаїчної флори та фауни, невеличкі вироби з кременю та кісток, а також інші характерні ознаки перебування стародавніх людей доби середнього кам'яного віку (мезоліту) зафіксовано в культурних пластах у печерній порожнині на північно-східній околиці Львова поблизу містечка Винники (Чортова скеля) [9, с. 7], а також у Миколаївському (печера Прийма), в Яворівському, Стрийському та інших районах Львівської області [9, с. 7].

Вищий рівень розвитку стародавніх людей засвідчує доба нового кам'яного віку — неоліту, яка на археологічних пам'ятках Львівщини датується VIII–VII тис. років тому. Неоліт ще називають добою відтворюючого виробництва, періодом великих та прогресивних досягнень, а також раціональних винаходів. Більшість культурних шарів неолітичних пам'яток залягає неглибоко від поверхні ґрунту, тому доволі частими є знахідки на поверхневій основі фрагментів ліпного керамічного посуду, свердлених, шліфованих кам'яних та крем'яних сокир, господарських та виробничих знарядь, зернотерок.

Однією із характерних глобальних археологічних культур неоліту є культура лінійно-стрічкової кераміки. Культура отримала значне поширення в масштабі євро-

пейського материка (Словаччина, Чехія, Польща, Румунія, Угорщина та ін.). Її назва походить від способу та виду нанесення орнаменту на зовнішніх стінках ліпних керамічних посудин, що нагадував фрагменти, чи комбінації ліній та стрічок. Здебільшого керамічні посудини мали великі розміри, що було відображенням общинного суспільного устою. Пам'ятки культури лінійно-стрічкової кераміки (поселення та поховання) є поширеними на землях Львівщини. Знахідки фрагментів даної культурної спільноти було виявлено поблизу с. Підберізі Пустомитівського р-ну (ур. Загумінки), на лівому березі р. Маруньки [9, с. 66]. Біля с. Котоване (ур. Запуст) Дрогобицького р-ну на правому березі р. Бистриці було досліджено поселення стрічковиків, яке складалося з кількох великих напівземляних жител. Два з них вдалося детально дослідити. Інше поселення зафіксовано на відстані приблизно 0,5 км на північ від Котованого (ур. Дубина). В с. Корчівка Жидачівського р-ну селище культури лінійно-стрічкової кераміки випадково виявлено на городі поблизу сільської школи, а на околиці села знайдено кам'яну мотику, яка за характерними ознаками виготовлення належала стрічковикам. Ліпний керамічний горщик культури лінійно-стрічкової кераміки випадково було виявлено біля с. Колодниця Стрийського р-ну Львівської обл.

Подальший розвиток стародавнього суспільства знайшов характерне відображення у низці енеолітичних археологічних культур, які ще називають археологічними культурами мідно-кам'яного віку. Хронологічні межі енеоліту Львівщини окреслюються IV–III тис. до н. е. Серед енеолітичних культур певними особливостями виділяються культура лійчастого посуду та культура кулястих амфор. Їх назва походить від особливої форми іх керамічних виробів (горщиків, кухлів, збанків, чашок та ін.), які нагадують форму лійки або округлої кулі. Близьким сучасником зазначених археологічних культур є трипільська культура, яка отримала значне поширення на південних землях.

Проте мусимо зауважити, що археологічні пам'ятки кам'яного та мідного та бронзового віків дуже слабо музеїфіковані в Україні. Останнім часом лише поблизу Києва ведуться роботи на трипільському поселенні, де робиться спроба відтворити вигляд трипільських жител, господарських споруд, виробничих комплексів тощо. Краще питання реставрації та відтворення стародавніх пам'яток поставлено в Польщі, Австрії, Німеччині та інших державах, де під державною опікою на базі результатів археологічних досліджень створюються історичні скансени.

Вимагає критики побутуюча в українській археології ще з XIX століття методика дослідження пам'яток «на знос», яка фактично веде до їх повного руйнування і нерідко зводиться до пасивного збору археологічних відомостей і матеріалів. За звичай, окремі матеріали культури поміщають у фонди, інші — на вітрини музеїв, де вони дають лише фрагментарну уяву. Жодних реконструктивних робіт археологи, як правило, не виконують, що ускладнює сприйняття культури та її трактування.

Дещо краще для археологічного туризму виглядають пам'ятки залізного віку, хронологічні рамки яких окреслюють від I тис. до н. е. приблизно до доби Відродження (XVII ст.). З числа найдавніших пам'яток зазначеного періоду добре відомими є курганні поховання культури шнурової кераміки. Кургани мають різні розміри і характерну округлу в діаметрі та приплюснуту форму. Ймовірно, що їхні розміри залежали від соціального статусу покійника. Особливо багато курганів шнурниковиків знаходиться на території Мостиського, Дрогобицького, Стрийського та інших районів Львівщини. Найкраще вони збереглися у лісових масивах та на землях, які не потрапили в зону обробітку ґрунту.

Поміж пам'яток залізного віку помітне місце посідають археологічні пам'ятки Давньоруської держави. В цьому плані добрий приклад іншим українським містам

подав Київ, де було відтворено Золоті ворота, будівлі Києво-Печерської лаври, фундаменти Десятинної церкви та інших пам'яток, що складають основу історико-культурного туристичного ресурсу столиці.

Серед українських міст чисельністю та цінністю історичних пам'яток виділяється Львів. Не випадково наше місто включено у культурну спадщину ЮНЕСКО. Численні археологічні експонати середньовічного Львова поміщено на вітринах Національного та Львівського історичного музею, археологічних музеїв Львівського національного університету ім. І. Франка та Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, а також Винниківського історико-краєзнавчого музею.

Завдяки виконанню архітектурно-археологічних робіт у Львові вдалося частково відновити оборонні мури Високого замку, захисні укріплення середмістя, реставрувати Порохову вежу, Галицьку браму, костел Івана Хрестителя і інші пам'ятки, значно доповнити історичне минуле та розширити туристичне значення нашого міста.

Унаслідок довготривалих та багатолітніх воєн, чужоземних нападів багато пам'яток втрачено. Місця знаходження окремих з них ще й досі залишаються невідомі. Зокрема, достеменно нікому невідомо де у місті знаходиться Низький замок. Побутують різні гіпотези, які не мають фактологічного підтвердження. Значний інтерес у пошукувців викликають легендарні повідомлення про золоту корону галицького князя Данила, захоронення дружини князя Лева — Констанції та ін.

В Галичині знаходиться багато археологічних пам'яток, проте лише окремі з них можуть слугувати для потреб туристичної індустрії. Так у історико-культурному заповіднику «Княжий Галич» створено музей, реставровано потужні земляні вали та рови, відновлено курганне захоронення, проводяться реставраційні роботи на залишках Успенського собору. Завдяки археологічним дослідженням в Унівській Святоуспенській лаврі було відновлено та музефіковано в'їздну монастиря, споруджену з тесаного та різьблених каменю, доповнену гарматними бійницями і т. д.

На завершення зазначимо, що розбудова нашої незалежної держави вимагає прискіпливого та уважного ставлення до національно-культурної спадщини українського народу і не тільки з метою її збереження, але й гідної пропаганди у світі різними можливостями та засобами серед яких особливе місце належить внутрішньому та міжнародному туризму.

Література

1. Абрамов В. В. История туризму [Текст] / В. В. Абрамов, М. В. Тонкошкур. — Харків, 2010. — 286 с. — ISBN 978-966-8599-68-2.
2. Берест Р. Внесок Івана Франка у розвиток археологічної науки в Галичині [Текст] / Роман Берест // Археологічні дослідження Львівського університету. — Львів, 2006. — Вип. 9. — С. 11–16.
3. Булик Н. З історії археологічних досліджень у Східній Галичині [Текст] // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині / Наталя Булик. — Львів, 2006. — Вип. 10. — С. 298–317. — ISBN 966-02-3997-1.
4. Геродот. История в девяти книгах [Текст] / Геродот // Пер. и примеч. Г. Стратановского. — М., 1993. — 600 с. — ISBN 5-86218-026-5.
5. История Древнего Востока [Текст] // Под ред. В. И. Кузицина. — М. : Высшая школа, 2001. — 465 с. — ISBN 5-06-003438-0.
6. Источниковедение истории Древнего Востока [Текст] // Под ред. В. И. Кузицина. — М. : Высшая школа, 1984. — 392 с.
7. Сокровища пирамид [Текст] // Под ред. Захи Хавасса (Перев. с англ. Т. Лисицynой). — М. : Астрель, 2004. — 400 с. — ISBN 5-17-026148-9.
8. Липин Л., Белов А. Глиняные книги [Текст] / Л. Липин, А. Белов. — Ленінград, 1956. — 350 с.

9. Свєшніков І. К. Довідник з археології. Львівська область [Текст] / І. К. Свєшніков. — К. : Наукова думка, 1976. — 96 с.
10. Крушельницька Л. Работы Западнобугской экспедиции [Текст] / Л. Крушельницька // Археологические открытия 1970 года. — М., 1971. — С. 244.
11. Черниш О. П. Карта палеоліту УРСР [Текст] / О. П. Черниш // Матеріали і дослідження археології Прикарпаття Волині і Закарпаття. — Львів, 1954. — Вип. 1. — С. 93.
12. Childe V. Gordon. The Dawn of European civilization / V. Gordon Childe. — London, 1950. — 467 s.
13. Stingl M. Tajemství indiánských pyramid [Текст] / Stingl M. — Praga : Orbis, 1974. — 247 s.
14. Wiśniowski T. Odkryciu paleolitu z fauną sgeków dyluwialnych pod Glinianami / T. Wiśniowski // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. — Kraków, 1919. — Т. XIV. — S. 72–87.

Берест Р. Я.

ПУТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА НА ЛЬВОВЩИНЕ

Рассматривается большой потенциал и важное общественно-научное значение археологической науки для изучения дописменной истории и пути формирования возможностей развития археологического туризма в территориальных рамках Львовщины.

Ключевые слова: археология, история, археологические пам'ятки, музейні заведення, туризм.

Berest R. Ya.

WAYS AND PROSPECTS OF ARCHAEOLOGICAL TOURISM IN LVIV

The article considers the great potential and important social and scientific significance of archaeological science in studying the prewritten history and ways of creating the opportunities for the archaeological tourism in the territorial boundaries of Lviv region development.

Key words: archeology, history, archaeological sites, museum institutions and tourism.

УДК 338.48-6:2

Бегей О. І.

РЕЛІГІЙНИЙ ТУРИЗМ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Аналізується місце релігійного туризму в структурі туристичної індустрії, тенденції розвитку сучасного релігійного туризму, шляхи покращення його організації в Україні.

Ключові слова: релігійний туризм, паломництво, церква, подорож.

З розширенням мережі туристичних послуг в Україні зростає кількість подорожей з паломницькими чи релігійно-пізнавальними цілями. Ця тенденція є співзвучною існуючій в українській культурі давній традиції паломництва, котре розглядається православ'ям та католицизмом як важливий засіб утвердження релігійних істин в суспільстві. Пам'ятки церковної історії та культури є засобом утвердження національної свідомості, відтворення національної пам'яті, виховання патріотизму, розвитку естетичних і художніх смаків.

Україна має значні можливості на ринку як внутрішнього, так і міжнародного релігійного туризму. У різних регіонах України збереглися історично-культурні пам'ятки християнства, ісламу, юдаїзму, караїзму та інших релігій. Вони є важливими культурними та сакральними осередками для українців, поляків, євреїв, кримських татар, інших етносів і викликають значний інтерес зі сторони не лише віруючих. Як наголошують дослідники, національний туристичний продукт є класичним поєднанням природних і культурно-історичних ресурсів, посиленим етнорелігійною самобутністю регіонів України[4]. Особливо актуальний релігійний туризм для західних областей України, де менше розвинене промислове виробництво і туризм є пріоритетною галуззю економіки. Саме в західних областях збереглася найбільша кількість архітектурних, історичних пам'яток, більшість з яких є культового призначення.

Серед видань, присвячених релігійному туризму варто відзначити російськомовний посібник Н. Христова «Религиозный туризм», монографію македонського дослідника А. Гиревски «Верски туризм». У доробку українських вчених слід виділити навчальний посібник О. Любіцевої та С. Романчука «Паломництво та релігійний туризм». Паломництву до святих місць України на матеріалах Кримського регіону присвячене дисертаційне дослідження Н. Крюкової, філософські аспекти паломницького туризму проаналізував П. Яроцький. Серед монографічних досліджень варто відзначити роботу А. Ковал'чука «Конфесійно-географічна характеристика релігійно-паломницьких об'єктів в Україні», Т. Божук «Релігійні об'єкти в культурному ландшафті та їх використання для потреб туризму (на прикладі міста Львова)», «Методичні аспекти визначення оцінки сакральних об'єктів для потреб туризму».

Водночас необхідно грунтовніше дослідити значення релігійного туризму в контексті соціокультурних трансформацій суспільства, взаємозв'язок паломницького й сучасного масового туризму, основні тенденції розвитку сучасного релігійного туризму. Завданнями статті є дослідження мотивів, що спонукають сучасну людину відправитися в релігійну подорож, простежити місце релігійного туризму в структурі сучасного туризму, традиційні та новітні форми організації релігійного туризму.

Сучасний релігійний туризм структурно складається із декількох складових. По-перше, у ньому виділяють власне релігійні подорожі, або паломництво. Під поняттям паломництво розуміють особливу подорож, пунктом призначення якої є святе місце та вшанування духовного «центру» місцевості: гробниць, ікон, реліквій. Сюди належить також місіонерство — подорожі з метою пропаганди певного віровчення. Другою формою релігійного туризму є екскурсійний туризм релігійної тематики — ознайом-

лення з релігійними пам'ятками, історією релігії, наукові поїздки. Тих мандрівників, які включають у свою подорож відвідування релігійних святынь, богослужіння, називають релігійними туристами.

Соціологічний аналіз зв'язку між туризмом та релігією головним чином зосередився на подібності та відмінності між туризмом та паломництвом. Сучасна туристична індустрія на Заході організована на світському способі життя, однак багато в чому туризм асоціюється з релігією. Туризм та релігія пов'язані між собою через інститут паломництва, з котрого й розвинувся сучасний туризм. Сучасний туризм є прямий спадкоємець середньовічного паломництва. Паломники були першими масовими туристами, у відвідуваннях ними святих місць, колекціях сувенірів втілювався матеріальний вимір їхніх духовних пошуків [10]. Враховуючи історичний зв'язок між туризмом та релігією, деякі соціологи туризму стверджують, що існує і структурна подібність між туризмом і паломництвом. Заслуговує на увагу й погляд, за яким туризм є формою персоніфікованої релігії. Зокрема, Д. МакКенел доводив, що сучасний турист є світським паломником, який з повагою ставиться до різноманітних символів сучасності, втілених у туристичних об'єктах [9].

Водночас туристична практика доводить, що існує значна відмінність між середньовічним паломництвом та сучасним туризмом. Ціль подорожі туриста, як правило, є протилежною, ніж паломника. Паломники та туристи можуть відвідувати одні і ті ж місця, однак з різних причин. Якщо метою паломництва є вшанування релігійних святынь, публічний вияв своєї віри, то пересічний масовий турист зазвичай просто хоче отримати враження від паломництва, і, навіть, коли беруть участь у богослужінні, не мають віри в значення та дієвість їхньої подорожі. Тоді як паломник подорожує до сакрального місця, що символізує Центр його релігії, турист є просто в гостях в Іншого [9]. Туризм і релігія є діаметрально протилежними і у тому, що завданням туризму часто першочерговим є задоволення тілесних потреб, що суперечить релігійним приписам. Відмінність паломника від туриста полягає у тому, що паломник під час мандрівки готовий робити зусилля над собою, морально удосконалюватися, в той час як турист зазвичай просто хоче відпочити, приемно провести час.

Якщо в часи середньовіччя паломницькі подорожі були зумовлені щирою вірою, в сучасну пострелігійну епоху сталися відчутні зміни. Релігійні вірування вже не є такими міцними як раніше, зменшується кількість осіб з чітким релігійним світоглядом та способом життя. Люди все більше стають тільки пасивними спостерігачами тієї чи іншої релігійної концепції. Це, як зауважує Д. С. Лихачов, позначилося і на інших сферах життя сучасної людини, зокрема, і на формах подорожей — «перехід від паломництва до туризму — одна з ознак переходу людства до «комфортабельної» пасивності» [Цит по: 8].

Водночас, поряд із процесами секуляризації, інтерес до релігії, релігійних подорожей не зменшується. Соціологічні дослідження доводять, що потреба в релігійних подорожках у сучасної вірюючої людини і взагалі людини подорожуючої зростає.

За даними Всесвітньої Туристичної Організації 25 % подорожуючих зацікавлені в духовному відпочинку і щорічно біля 330 мільйонів туристів відвідують релігійні об'єкти. Світовий ринок релігійних подорожей становить 18 млрд \$ щорічно [12]. Релігійний туризм традиційно не належить до найприбутковіших видів туризму. Винятком є такі держави, як Ізраїль, Португалія, Ватикан, Саудівська Аравія і т.п., у коріх знаходяться унікальні релігійні об'єкти, що є важливими паломницькими центрами. Зокрема, у Португалії релігійний туризм приносить біля 10 % від прибутків усього туризму. Щорічно близько 35 млн жителів Західної Європи здійснюють палом-

ницьку мандрівку. У паломницьку поїздку щороку відправляються 7 млн або 17 % поляків, з них 1 млн подорожує за кордон [3]. В Україні ж релігійну подорож здійснюють лише 1 % від загальної кількості віруючих, які проживають в Україні. Ці дані свідчать, що релігійні об'єкти недостатньо залишаються в туристичну сферу. Варто також наголосити, що складно отримати точні статистичні дані з релігійного туризму, що зумовлено специфікою його організації.

Важливою причиною зростання інтересу до релігійного туризму поряд із підвищеннем мобільності, освіченості населення є прагнення сучасної людини під час подорожі побачити щось автентичне. Саме релігійні об'єкти асоціюються сьогодні з чимось автентичним, традиційним. Значною мірою інтерес до релігії зумовлений особливістю сучасної поліцентричної культури, що «відкриває доступ до різних центрів, однак не обертається навколо якогось єдиного центру» [1, с. 57]. Традиційні культури оберталися навколо якогось єдиного центру, який відкривав дорогу в небо, будучи вертикалью сходження. В сучасній людини, підкреслюють дослідники, продовжує залишатися могутня психологічна потреба в центрі та просторово-часовій ієархії. Тому зберігає значущість досвід давніх культур, які зверталися до релігії з метою центрування людини, тим самим рятуючи її від повсякденного відчуження та самотності [1, с. 57].

Люди, відправляючись в паломницьку подорож, як правило, висувають менше вимог до рівня обслуговування. Релігійний туризм до певної міри можна назвати формою відпочинку від сучасного споживацького суспільства з його інтенсивним споживанням матеріальних благ та зниженими вимогами до морального стану людини. Як зазначив Бенедикт XVI у посланні до учасників Всесвітнього конгресу, присвяченого питанням пастирського піклування про паломників, що відбувся у вересні 2010 р., «паломництва та релігійний туризм є джерелом духовного багатства». У святих місцях, які, за словами Понтифіка, є місцем зустрічі Бога з людьми, Бенедикт XVI закликав паломників більше молитися у намірах, з якими вони прибули до святынь, а священиків — забезпечити можливість сповіді тих, хто досягнув мети свого паломництва [6].

Розуміючи важливе значення паломництва в духовному житті віруючої людини католицька церква працює над тим, щоб зробити його доступнішим для широких верств населення. Наприклад, договір Ватикану з італійською авіакомпанією «Mistral Air» дав можливість віруючим здійснювати паломницькі подорожі чартерними рейсами, що на 10 % дешевші від комерційних тарифів. Багато молодих релігійних мандрівників хочуть поєднувати віру з розвагами, і церква йде назустріч цій потребі, організовуючи активний релігійний відпочинок. Не заперечує церква віртуальних подорожей, прикладом чого є подорож Івана Павла II у 2000 р. до Святої землі. Внаслідок того, що Саддам Хусейн заборонив йому в'їзд в Ірак, де папа хотів відвідати давнє місто Ур, що відоме як місце народження Авраама, Іван Павло II почав своє паломництво віртуально. Всі пересування папи кожен міг прослідкувати в Інтернеті і, таким чином, взяти в ньому участь [2, с. 108].

За прогнозами туризмологів, в майбутньому люди будуть подорожувати частіше, причому подорожі будуть менш тривалими. Релігійний туризм співзвучний цій тенденції, оскільки подорожі з релігійною метою, як правило, є короткотривалими. Релігійний туризм з його екскурсійною складовою відповідний і тенденції зміщення масового туристичного інтересу від звичайних відпочинкових поїздок до змістовніших, пізнавальніших подорожей. Зростає кількість туристів, котрі хочуть, щоб подорожі не лише приносили задоволення, але й збагачували новими знаннями. Як показують соціологічні дослідження, більшість релігійних мандрівників мають добру освіту — так, у США більше 60 % релігійних туристів закінчили коледж чи університет. Інтерес до релігійних

подорожей є однаково високий серед усіх вікових груп населення [11]. Як вказує президент Всесвітньої асоціації релігійних подорожей К. Райт, якщо раніше ринок релігійних подорожей був представлений традиційними паломницькими та місіонерськими подорожами, протягом останніх десяти років пропозиція на ринку релігійного туризму значно розширилась включаючи різноманітні релігійні події, конференції, морські круїзи, організовані церквами щорічні лижні подорожі і навіть регулярні сафарі, котрі включають зупинки для читання Біблії [11].

Важливою особливістю сучасного релігійного туризму, що відрізняє його від декілька тисячолітньої традиції є те, що змінюється його металітет — з подорожею для бідних він перетворюється в подорожі першого класу. Прикладом може слугувати тур навколо світу вартістю \$ 45 тис., що називається «Великі Релігії», що охоплює найбільші релігійні місця світу. Передбачається, що мандрівники будуть з одного місця до іншого добиратися приватними літаками та проводити вечори в розкішних готелях. Поширеними стали такі подорожі, як морські круїзи з християнськими поп-зірками з можливістю зійти на землю для місійної праці [12]. Релігійний туризм відповідає прагненню сучасної людини поєднувати духовне оздоровлення з фізичним, наприклад з активними заняттями лижами чи пішохідними прогулянками. Дорогі spa-салони в таких країнах як Індія й Таїланд почали пропонувати пов'язані з буддизмом турпакети для мандрівників, котрі прибули за більш прозаїчними послугами, скажімо масажем [12].

Сучасною формою організації релігійного туризму є тематичні парки. Як приклад можна навести спорудження в італійському містечку Сульмона парку віри, що складається з трьох релігійних маршрутів — ранньохристиянського, де туристи зможуть пройти до підземних міст, подібних до тих, у яких жили і збиралися перші християни; монастирського, присвяченого життю бенедиктинських монахів; присвяченого історії інших релігій. Такі релігійні парки співзвучні тематично-туристичним програмам вихідного дня та канікул, здатні зацікавити різноманітні категорії туристів.

Релігійні подорожі можуть бути як самостійним видом туризму, так і доповненням до інших видів туризму, зокрема, сільського. Релігієзнавчі екскурсії враховують потребу пізнатковальних елементів в сільському туризмі, їхніми об'єктами можуть бути як відомі туристичні центри з сакральними пам'ятками та музеїнми комплексами, так і маловідомі храми, печерні монастири, поклонні хрести, каплички, святі джерела. Такий відпочинок сприятиме як фізичному, так і духовному оздоровленню. Як зазначає О. Недавня, «зелений» відпочинок з релігієзнавчими родзинками може стати доступною й улюбленою віддушиною серед буденого виру «марноти марнот», ковтком свіжого повітря та цілющого душевного умиротворення [5]. Україна могла б запозичити досвід деяких європейських країн, у яких є поширені паломницькі маршрути, що пов'язують ряд країн, чому сприяло б запровадження безвізового режиму.

Розвиток релігійного туризму потребує вирішення ряду завдань. Значна частина унікальних пам'яток сакральної спадщини надалі залишається невідомою для туристів або потребує реставрації. Включення їх в інфраструктуру вітчизняного та іноземного туризму дало б можливість отримувати відрахування від екскурсій, котрі хоча б частково покривали вартість реставраційних робіт. Для популяризації знань про релігійні об'єкти необхідно довести до завершення розпочату роботу з їх дорожнього маркування, видавати спеціальну літературу, призначену для потенційних туристів, котра б інформувала про пам'ятки, предмети сакрального вжитку. Важливим є завершення роботи зі створення реєстру туристичних ресурсів, що здійснюються Державною службою туризму і курортів, до якого увійдуть усі історичні, культурні пам'ятки сакрального туризму.

В Україні є багато пам'ток релігійного характеру, що позначилося на специфіці вітчизняного туризму. У багатьох вузах туристичного профілю в Україні запроваджено спецкурси з вивчення релігійного туризму. На нашу думку доцільним було б введення напряму підготовки спеціалістів з релігійного туризму, як це запроваджено, наприклад, у Польщі. На необхідність готовувати штат фахових провідників релігійного туризму, котрі б крім інформації проводили катехизацію, вказує й церква, зазначаючи, що поряд з історичним та мистецьким значенням пам'ятки, більше уваги екскурсоводи повинні приділяти її релігійній суті [3].

Організаторам релігійного туризму варто враховувати, що екскурсійне навантаження на релігійні об'єкти повинно бути меншим, ніж на інші пам'ятки історії та культури. Дослідники зазначають, що екскурсійна група повинна складатися не більш ніж з 10–12 чол., а часовий інтервал між групами повинен бути таким, щоб уникнути візуальних контактів між ними, що дозволить створити відповідний настрій [7].

Вирішення цих та інших завдань допоможе релігійному туризму виконувати його функції духовного оновлення людини, популяризації національної культурної спадщини.

Література

1. Россман В. Мистерия центра: Идентичность и организация социального пространства в современных и традиционных обществах [Текст] / В. Россман // Вопросы философии. — 2008. — № 2. — С. 42–57.
2. Пратыка Д. Киберрелигия: проблема интерпретации [Текст] / Д. Пратыка // Религиоведение. — 2008. — № 4. — С. 104–117.
3. Боровець З. Прочанський рух як метода формування релігійного світогляду [Електронний ресурс] / З. Боровець. — Режим доступу: [www.UGCC.LVIV.UA](http://www.ugcc.lviv.ua).
4. Любіцьва О. Туристичний ринок України: сучасний стан, тенденції, перспективи [Електронний ресурс] / О. Любіцьва. — Режим доступу: [www.KNUKIM.EDU.UA/CONFERENCES.2004](http://www.knukim.edu.ua/conferences.2004).
5. Недавня О. Зелений туризм з релігієзнавчими фішками [Електронний ресурс] / О. Недавня. Режим доступу: [www.RISU.ORG.UA/UA/RELIG_TOURISM/KRAYEZNAVSTVO_DIGEST/36185](http://risu.org.ua/ua/relig_tourism/krayeznavstvo_digest/36185).
6. Релігійний туризм — допомога у євангелізації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.CREDO-UA.ORG/2010/09/33997](http://www.credo-ua.org/2010/09/33997)
7. Сахнова Н. С. та ін. Проблеми використання культових об'єктів для розвитку релігійного туризму в Криму [Електронний ресурс] / Н. С. Сахнова, Г. А. Галух, Н. В. Страчнова. — Режим доступу: [www.Tourlib.COLUMB.NET.UA](http://www.tourlib.columb.net.ua).
8. Федорченко В. Педагогіка туризму [Електронний ресурс] / В. Федорченко, Н. Фоменко, М. Скрипник, Г. Цехмістрова. — Режим доступу: [www.Tourlib.NET/BOOKS_UKR/PEDTUR24.HTM](http://tourlib.net/books_ukr/pedtur24.htm).
9. Cohen E. Contemporary Tourism: Diversity and Change [Електронний ресурс] / E. Cohen. Режим доступу: [www.Books.Google.Com.UA/BOOKS?ID=DZGU...&DG=RELIGIOUS+TOURISM+ARTICLE&SOURCE=BL&OTS=ZCZYKPLFKR&SIG=AXJ-YAD8YMJ720I5ASNR2GIRKMK&HL=RU&EI=7MLS5-1](http://books.google.com.ua/books?id=dZguTW_sJO&pg=PA147&dg=religious+tourism+article&source=bl&ots=ZCZYkPlfKR&sig=axj-YaD8Ymj720i5aSnr2GirKmk&hl=ru&ei=7mlS5-1).
10. Holderness G. Rome: multiversal city. The Material and the Immaterial in Religious Tourism [Електронний ресурс] / G. Holderness. — Режим доступу: [www.Onlinelibrary.Wiley.Com/DI/10.1111/J.19393881.2009.00083/Full](http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.19393881.2009.00083/full).
11. Saltzman D. Faith-based, religious travel strong and growing [Електронний ресурс] / D. Saltzman. — Режим доступу: [www.TravelMarketReport.Com/Leisure?Article=D=4545&LP=1](http://www.Travelmarketreport.Com/leisure?article=D=4545&LP=1).
12. 21 st — Century Religious Travel: Leave the Sackcloth at Home [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.Travel.NYTimes.Com/2007/04/29/Travel/29Religion.html](http://travel.nytimes.com/2007/04/29/travel/29religion.html).

Бегей О. И.

РЕЛИГІОЗНИЙ ТУРИЗМ: СОЦІОЛОГІЧЕСКИЙ АНАЛІЗ

Аналізується місце релігіозного туризма в структуре туристичної індустрії, напрямлення розвиття сучасного релігіозного туризма, предлагаються пути улучшення його організації в Україні.

Ключові слова: релігіозний туризм, паломничество, церковь, путешествие.

Begey O. I.

RELIGIOUS TOURISM: SOCIOLOGICAL ANALYSIS

This article is devoted to the analysis of the state of the religious tourism at the structure of tourism industry, tendencies of development of the modern religious tourism as well as the ways to improve its organization in Ukraine are proposed here.

Key word: religious tourism, Church, pilgrimage, travel.

УДК 908(438.41)

Стоколос-Ворончук О. О., Шкляєва Н. В.

КРАЄЗНАВЧА СПАДЩИНА: МОТИВИ ТАТАРСЬКИХ НАПАДІВ В НАРОДНИХ ТОПОНІМІЧНИХ ПЕРЕКАЗАХ ПІВНІЧНОЇ ВОЛИНІ

У статті розповідається про татарські мотиви в народній топонімічній прозі Північної Волині. Наведено приклади основних мотивів татарських набігів на волинські землі, мотиви оборони та переховування людей від ворогів та ін.

Ключові слова: краєзнавство, Північна Волинь, мотив, волинські села, вороги, татари, полон.

Північна Волинь — дуже давній в історичному плані регіон. Тут відбувалися події Київсько-Руської доби, часи формування Галицько-Волинської держави, Литовсько-Руської доби, події XVIII, XI, XX століть. Волинські села називали люди відповідно до того, який суспільний устрій існував у ту чи іншу епоху розвитку суспільства, які політичні події чи військові конфлікти спричинили появу назви.

Корінні волиняни змушені були захищати свої оселі від ворогів, самотужки вигадуючи для цього найрізноманітніші засоби й методи, що й було підставою для виникнення дивних назв: Несвіч, Печихости, Мстишин.

Волинська земля неодноразово зазнавала нападів завойовників: татар, турків, монголів, поляків, шведів, німців. Тут розгорталися бої. Однак корінне населення не тільки оборонялось, ай знайомилось із чужинцями, з їхніми звичаями, побутом. Топонімічна проза цього регіону подала широку картину життя загарбників у Північній Волині. Вона вивела узагальнений образ «іншої» людини.

Набіги татар на територію Північної Волині займають провідне місце серед мотивів топонімічної прози. Ці ж події знайшли відображення і в історичній літературі. Перш за все у Галицько-Волинському літописі, де повідомляється, що монголо-татари захопили Володимир, Галич та «інших городів багато, що нема їм числа» [1, с. 59]. Користуючись матеріалами цього ж літопису, стикаємося з такими історичними фактами: після відходу татар Данило з Васильком, які перебували на півночі Польщі, повернулися на Волинь. Їх вразили картини татарської навали. Літописець сповіщає, що коли «Данило прибув із братом до Берестя, і не змогли вони обидва вийти на поле через сморід од безлічі вбитих» [1, с. 60, 65]. Люди, яким вдалося уникнути смерті і полону, як зазначають історики, ховались «по містах і пущах, бо ще весною 1242 року татари пустошили коло Владави і по озерах Свіязьке, Пулемецьке, Луки, на схід від Владави. Батий, виводячи орди з Угорщини, послав богатирів Манмана і Балая, щоб знайти Данила, вони й спустошили Північну Волинь» [21; 20]. Підтвердження цим історичним фактам знаходимо і у Галицько-Волинському літописі: «А татари пустошили до города Владави і по озерах, і вернулися, багато лиха натворивши» [1, с. 65]. Монголо-татарська доба залишила кривавий слід в історії волинських сіл: «На місці зараннього села Вичавки раніше був пустыр. Коли на сусіднє село Любиння нападали татари, то людей зігнали в пустыр і почали бити, душити, ніби вичавлювати. Це місце після цього назвали Вичавками. Недалеко від місця була річка Стир і дуже родюча земля, того там почали будувати хати і з часом з'явилось село» (с. Вичавки Демидівського району Рівненської області) [16]. Давні волинські села були розгромлені, розбиті кочівниками у часи нападів: «Село було зовсім розбите під час монголо-татарського нападу. Але люди знали, що ця місцевість дуже вигідна для проживання і заново почали поселятись на березі річки Залужної. Від слова начало і пішла назва Надчиці» (с. Надчиці Млинівського району Рівненської області) [17] Татари палили села, не залишаючи жодного живого місця на згарищі: «Горішнє — в людях називають Гулятин. Його спалили татари. Горішнє — бо горіло. Гулятин — бо голе» (с. Горішнє Горохівського району) [18]. Або ж, із переказу

про походження іншого села дізнаємося, що «Було колесь село над Бугом. Кули пришли татаре, спалели те сило гет чисто. Тилько жар устався на тому місці. З того пушла і назва — Жджери чи Жджари. В нас кажут жар і жер. Бу встали з жару. За савєтив сило назвали Заставне, бу за часив війни тутика й стуяла дванадцята застава. Нею командував Лук'яненко. Звіці й назва» (с. Заставне Іваничівського району) [20].

Люди, стомлені нападами кочівників, ховалися в лісах, хащах і болотах: «Колись наше село називалось Бендюги. Але коли був набіг монголо-татар, то все село було зруйноване. Невеликий гурт людей сковався в очеретах. Тоді казали, що вони сушили свої голови. Звідти і пішла назва села — Сушголова» (с. Сушголова Горохівського району) [13]. Оселившись у лісі, люди змущені були терпіти сусідство диких тварин, лише б втекти від жорстоких та надокучливих ворогів. Постійні дошкуляння вовків не були для населення перешкодою у спорудженні нових будівель. Вовки заважали татарам підступати близько до села: «Колись давно татари напали на село. Жителі села, які залишилися живими, переселились ближче до річки Калинівки. Тут, на лісових галявинах берега, почали будувати собі житло. Це робили для того, щоб захиститись від ворога. Для цього послужила річка і великі ліси. Тоді в них водилося багато вовків. Чуючи людей, вони, голодні, підходили до житла і вили. Звідси й назва - Вовковий» (с. Вовковий Демидівського району Рівненської області) [14].

Татари забирали людей у полон, палили села і хати: «Про то казали дуже давно старі люди, їх вже німа. Було то ше туді, як татари на нас нападали і забирали наших людей у плен. А вуне ше туді так ни називалось. Були футори, туди прийшли тії татари. Вуни палили хати, студоли, хапали людей, худобу. То люди начали тікати у ліс і всилятися там. То були забрані люди — брані. Того й місто те так зачали звати — Брані. То вже теперішні люди говорять Брани» (с. Брани Горохівського району) [15]. Із іншої версії переказу про це ж село дізнаємося, що тут колись була битва: «Люди кажут, що там, де сило нині, то було сраженіс, місто брані» (с. Брани Горохівського району) [7]. Деколи волиняни намагалися уникнути полону ціною власного життя: «Старій люди казали, що татари налапали людей по селях і пригнали сюда. А то зимою було. То тутечки на річці в льоді пробили ополонку і потопили багацько народу. Так і стали називати — Гірка Полонка» (с. Гірка Полонка Луцького району) [8].

Про те, що люди були змущені ховатися від ворогів і рятувати своє життя, дізнаємося із переказу, записаного у селі Несвіч «Це було ще в давнину, за часи монголо-татарської навали. Коли в села набігали татари, люди втікали в болота, де не горіли костри. Люди боялись світити свічки. І, навіть, коли не було нікого, вони боялися запалювати світло. З того часу так і почали називати село Несвіч. Від слів «не світити» (с. Несвіч Луцького району) [9]. Волинські природні умови часто були єдиними помічниками у боротьбі проти татар, оскільки болотяний ландшафт перешкоджає планам загарбників. Із іншої версії про це ж саме село дізнаємося, що «Жили колись на вольних землях вольні люди. Жили в одній одкритій місцевості, але почала крепко часто наскакувати на цих людей татара. А найкрепше дошкуляв хан Чарук, що крепко допікав селу. Коб не покорятись, люди порішили тікати. Далеко тікти не могли, бо забрали бидло і дітлахів, отаборились у хащах, де близько текла річка. Коб не знали, де вони, то порішили, щоб коли стемніс, то скалок не світити, коб не виділи вороги. То почали стоянку звати Несвіч, "не світи"» (с. Несвіч Луцького району) [10].

Місцем порятунку від ворога для населення Північної Волині були не лише непрохідні ліси й болота. Так, із однієї із версій про походження назви села Горохів дізнаємося про те, що «Старі люди говорят, що Горохів пішов від того, що в ті часи, коли бушувало татари, тутай було велике гори і люди хувались за тії горе, щоби живими зостатись» (с. Горохів Горохівського району) [11].

У текстах переказів вказується і на оборону сіл князівськими військами: «То було давно. Кажуть, тута був великий гай. Ше колись, як навала була: монголи чи татари за князя Володимира. То начиналось посля походу на татар. Посля походу там, де посля було наше село, сіли одихати чи на збори пуд велику березу. Там вони сиділи. Од того походить наше село — березовими» (с. Березовичі Володимир-Волинського району) [2]. У іншому переказі розповідається про те, що «В давні часи приходили на наші землі татари. Нападали зненацька. В страшному бої бились князівська дружина і ворогі. Пуволі татари відступали до гори, де сидить бай. Як тут один з воїнів вистрилив у бая. Впав на землю неживий бай. А татари пучали утикати. Ни удин ни минув гибли. Зийшли люди з довколишніх сіл. Пухурунили бая на високу гору. Путомлини йшли з гури люди і побачили диво: в тому місці, де найбільша січа була. Появилось джерельце. Звістка про цілющу воду розійшлася по биригах Чурнугуски. Бувало, питалися в пудурожніх: «Куди йдеш?» Ім відповідали: "Ду криниці, де баова могила, або до Баєва. Ту так і стало сило зватися — Баєвом"» (с. Баїв Луцького району) [3].

Деколи, втративши надію на порятунок, люди змушені були самі боронитись від нападів ворогів: «Ше кулись дуже давно на наші села часто нападали турки і люди, щоб збурунитися від вуругів, брали биків і запалювали їм хвости. Бики туді бігли і дуже кричали. Тоє усе настрахало турків і вуни стали менше нападати. Через те і назвали так сило — Печихвости» (с. Печихвости Горохівського району) [19]. Люди, не маючи зброї, боронились тим, що у них було: «Кулись, як ше нападали татари, то люди не мали як боротися з ними. Брали сокири, граблі, лопати, заступи, але то ніц не помагало. Тоді почали підпалювати бикам хвости і їм дуже боліло. Вогонь пік і бики дуже розлючувались. Їх тоді пускали на татарів і так тоді врятували наше село. Від тих пір наше село називають Печихвостами» (с. Печихвости горохівського району) [4].

Із переказів з татарськими мотивами дізнаємося і про геройчні вчинки простих людей: «Разни люди кажут про село по-різному. Годни кажут, що воно так називається тому, що давнєм-давно, ще за часив монголо-татар. У селі жев годен старей чоловік. І от коле нападале вороге, то старий запалив себе на вогнищі, щоб попередити людей про напасть. От і стало люде казате, що старей загорів» (с. Старий Загорів Локачинського району) [5].

У топонімічних переказах з татарськими мотивами досить часто вказується на те, що татари, які не змогли взяти село через болотисті місця, змушені були «переносити» ціле поселення на іншу місцевість: «Саме старіше село ни Хурохурин звалося, а якось наче. Воно було кулись ни тута. А там-во, за курманами. А кругом були страшні булага. Як прийшли сюда монголи, ни могли вони нияк село взяти. Бо ни було як їм туда приступити по болотах. Тилько зимою, як все пузамерзало, прийшли монголи в село. А начальник їхній, Каракурин на його казали, приказав людям принести село з тих буліт. Туді ни будут вони штири рокі дань платити. І прийшли тоді люди на це місце. А церкву не розбирали, а цілою по льоду сунули. Як пірисунули церкву чи риз було, то дальнє підкладали під низ колоди і так сунули. Та церква аж до німців стояла, крепка така була, без цвяхів була зробляна. Ото як перейшли люди на нове місце жити, стало село Каракурин називатися, за тим монголом. А людям тутешнім якось тяжко Каракурин казати, то і назвали село Хурохурин» (с. Хурохурин Луцького району) [6].

Серед способів номінації топонімічних переказів «татарських» мотивів домінують такі тенденції:

- за належністю до татарської національності (Баїв);
- за предметом чи місцем, що стає засобом порятунку в період татарського нашестя (Печихвости, Несвіч);
- за місцем, де проходила якесь битва чи побоїще (Брани, Вичавки);
- рідше знаходимо вживання антропоформул (Хурохурин);
- за якимось неординарним героїчним вчинком (Старий Загорів).

Література

1. Галицько-Волинський літопис /Упоряд. Р. Федорів [Текст]. —Львів : Червона калина, 1994. — 255с.
2. Записала Л. Бичук в селі Березовичі Володимир-Волинського району від М. Антонюк, 1923 р. н.
3. Записала у 1993 р. Д.М. Кубська в селі Баїв Луцького району від Марії Шевченко, 1921 р.
4. Записала І. Чернецька у 1994 р. у селі Печихости Горохівського району від Ганни Фундурової, 1924 р. н.
5. Записано Т. Романюк в селі Старий Загорів Локачинського району від І.О.Кравець, 1929 р. н.
6. Записав Олександр Климюк у 1995 р. в селі Хорохорин Луцького району від Єфросинії Кравченко, 1922р. н.
7. Записала Т. Черниш в селі Брани Горохівського району від М. Клачук, 1911 р. н.
8. Записав Роман Федонюк у 1995 р. в селі Гірка Полонка Луцького району від Галини Борисюк, 1925 р. н.
9. Записала Л. Чередниченко в селі Несвіч Луцького району від Ганни Ковал'чук, 1929 р.
10. Записала Ю. Васейко в селі Несвіч Луцького району від Ганни Петрович, 1927 р. н.
11. Записала Наталя Джус у 1992 р. в селі Горохів Горохівського району від Олени Харкової, 1914 р. н.
12. Записав І. В. Романюк у 1995 р. в селі Заболотці Іваничівського району.
13. Записала Лілія Собуцька в селі Сушголова Горохівського району від Никифора Корпийка, 1924 р. н.
14. Записали Пограничний Олег і Мороз Сергій в селі Вовковий Демидівського району Рівненської області від Євгена Цимбалюка.
15. Записала Т. Черниш в селі Брани Горохівського району від М. Клачук, 1911 р. н.
16. Записав Дмитро Приступа в селі Вичавки Демидівського району Рівненської області від Ніни Білінчук. 1926 р. н.
17. Записав Сергій Кудрик у 2011 р. в селі Новоукраїнка Млинівського району Рівненської області від Василя Шклярука, 1943 р. н.
18. Записав Роман Вітюк в селі Новосілки Горохівського району від Михайла Шевчука, 1927 р. н.
19. Записала Наталія Клячині в селі Печихости Горохівського району від Євдотії Кипри, 1920 р. н.
20. Записала І. Р. Антощук в селі Заставне Іваничівського району від К.Д. Дмитрук, 1924 р. н.
21. Киричук М. Волинь земля українська: історичний посібник [Текст] / М. Г. Киричук. — Луцьк : Надстір'я, 1995. — 392 с.

Стоколос-Ворончук О. А., Шкляєва Н. В.

КРАЕВЕДЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ: МОТИВЫ ТАТАРСКИХ НАПАДЕНИЙ В НАРОДНЫХ ТОПОНИМИЧЕСКИХ ПЕРЕСКАЗАХ СЕВЕРНОЙ ВОЛЫНИ

В статье рассказывается о татарских мотивах в народной топонимической прозе Южной Волыни. Показаны примеры основных мотивов нападений татар на волынские земли, мотивы защиты от врагов и мотивы преследования и др.

Ключевые слова: Южная Волынь, мотив, волынские деревни, враги, татары, плени.

Stokolos-Voronchuk O. O., Shklyaeva N. V.

ETHNOGRAPHICAL HERITAGE: MOTIVES OF TATAR ATTACKS IN FOLK TOPOONYMIC RETELLINGS OF NORTHERN VOLYN'

The article is about Tatar motives in folk toponymic prose of Northern Volyn'. The examples of basic motives of Tatar attacks on Volyn' region, motives of defence and hiding people from enemies etc.

Key-words: ethnography, Northern Volyn', motive, Volyn' villages, enemies, the Tatars, captivity

УДК 908.398.82(438.42)

Жалко Т. Й., Цимбала О. С.

КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ XIX — ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ВЕСНЯНІ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

У статті основна увага зосереджується на проблемі вивчення весняних календарно-обрядових пісень Західного Полісся російськими та українськими вченими XIX — початку ХХ ст.

Ключові слова: краєзnavчі дослідження, весняні пісні, Західне Полісся, фольклор, вчені.

Зважаючи на добру збереженість багатьох етнографічних явищ та архаїчних елементів духовної культури, регіон Полісся в цілому та його західна частина зокрема починають привертати увагу не лише українських, але й російських та зарубіжних збирачів і дослідників краєзnavчої спадщини. Західне Полісся, за визначенням окремих науковців, виступає одним із найцікавіших в етнокультурному плані країв. Свого часу М. Грушевський наголошував на тому, що увага збирачів і дослідників фольклору повинна бути звернена на регіони Полісся і Карпат, оскільки вони «найбільше консервативні в народній традиції і найменше захоплені змінами життя в останнім століттю» [3, с. 12]. На тому, що в усній поетичній творчості Полісся можна виявити багато давніх культурних пам'яток, зауважував і К. Мошинський у листі до Ф. Колесси, в якому запрошуєвав його взяти участь у зборі та вивченні поліського фольклорного матеріалу [5, с. 56].

Однак територія досліджуваного регіону час від часу потрапляла під негативні впливи. Така ситуація найчастіше пояснюється складними природно-кліматичними умовами та сповільненням соціально-економічним розвитком регіону. Один із перших дослідників теренів Західного Полісся П. Тутковський у «Поліських вікнах» згадує таке: «На галявинах трапляються зрідка злидні сільця, при вигляді яких мимохідъ стискається від жалю серце. Сиротливо туляться під лісом низенькі, похилені і почорнілі від сирості, погано побілені, сяк-так збиті рублені хатинки поліщуків з маленькими вікнами, оточені жалюгідними подвір'ячками, стіни хатинок іноді для захисту від зимових холодів обшити очеретом або соломою, непривітне кладовище з кривими дерев'яними хрестами, на якому буквально — ні билиночки, лежить біля самісінької дороги, інші сільця розмістились у чорному болоті. Із здивуванням запитуєш себе, як можуть жити люди на цих похмурих, підозрілих рясовинах?» [7, с. 84]. Та, незважаючи на це, П. Тутковський більшу частину свого життя присвятив дослідженням поліської природи й культури.

Регіональне вивчення фольклорної традиції найвиразніше виявляється у практиці місцевих збирачів, виданні збірників фольклорних записів поліського регіону, в проведенні регіональних експедицій, групуванні архівних зібрань фольклорних матеріалів, серед яких чільне місце займають і тексти календарно-обрядової поезії із теренів сучасного Західного Полісся. Можна знайти чимало постатей в історії фольклористики, які долу-чилися до справи фіксації та вивчення пісень річного циклу західнополіського регіону. Свого часу значний внесок у цьому плані зробили російські та українські дослідники XIX — поч. ХХ ст.

Ще із XVII ст. збереглася гнівна інвектива Івана Вишенського з осудом волочільного обряду. Позбавлення від усього, що пов'язувало народ із дохристиянськими традиціями, церква рекомендувала в один універсальний спосіб, аналогічний тому, в який відбулося позбавлення від язичницьких ідолів на київських горах: «Волочільное по воскресении з міст і сіл виволокши утопіте; не хочет бо Христос при своем воскресении того сміху и руганя диавольского іміти» [2, с. 62].

На початку XIX ст. збиранням та фіксацією поліського пісенного фольклору займається Михайло Максимович. Щоправда, у своїх «Малороссийских песнях» український дослідник, публікуючи матеріали із теренів Волині, посилається на тексти в записах Зоріана Доленги-Ходаковського.

Із 40-их років XIX ст. у зв'язку з підготовкою Росії до воєнних дій на південно-західному напрямку кордонів імперії російський уряд ініціював створення Російського географічного товариства (РГТ), головною метою якого було з'ясувати, яке за етнічним складом населення проживає уздовж можливої лінії воєнних дій. Єдиним способом отримання достовірної інформації стратегічного значення було вивчення місцевих звичаїв, пісень та інших фольклорних матеріалів. Структурно Товариство складалося із чотирьох комісій: загальної географії, географії Росії, етнографії та статистики. Останній і займався систематичним та цілеспрямованим збиранням фольклорно-етнографічного матеріалу. Офіційно РГТ було відкрито в жовтні 1845 р.

З перших днів існування етнографічно-статистичної комісії були визначені основні завдання, пов'язані зі збиранням та дослідженням фольклорно-етнографічного матеріалу, а вже в 1847 р. була розіслана програма, розроблена М. Надеждіним.

На особливу увагу заслуговує рукописна спадщина Василя Абрамовича, в якій міститься ряд описів окремих населених пунктів Волинського Полісся [12, с. 11] та матеріали, зібрані в 1854 р. у с. Яполоть та усьому Рівненському повіті [1]. Автор поряд із описом зовнішності поліщуків, інтер'єру поліської хати, особливостей домашнього побуту і промислу жителів Полісся та ряду інших характеристик не оминає фіксації календарно-обрядового фольклору досліджуваного регіону. В рукописі В. Абрамович подав записи веснянок, окрім закцентував увагу на оспіуванні Володаря, побутуванні постових пісень «Про Олексія — чоловіка Божого», «Про багача та Лазаря» на теренах Рівненського повіту, частина якого в тодішніх його межах відноситься до сучасного Західного Полісся.

З 1838 р. у 38-и губерніях Росії почали виходити офіційні урядові газети — «Губернські відомості». З'явилося таке видання і в Житомирі — «Волинські губернські ведомості». Окрім офіціозу, питань про державність, народність, правовід'яз, в ній також широко публікувалися регіональні (в тому числі із теренів Полісся) фольклорно-етнографічні розвідники та матеріали. Серед публікацій значилася й стаття А. Перлштейна «Волынское Полесье», яка була однією з перших спроб загальної характеристики регіону, який називаємо сьогодні Західним Поліссям [11]. Цю ж справу підхопило ще одне видання — «Волынские епархиальные ведомости», оскільки церковні справи в Російській імперії завжди йшли ногу в ногу з великороджавними амбіціями.

Та все ж завдяки старанням і невтомному ентузіазму місцевої інтелігенції, як правило з числа вчителів та священиків, закоханих у рідний край, які добре знали всі аспекти народного життя, було багато зроблено для вивчення і фіксації традицій, звичаїв та обрядів поліського регіону.

Новий етап фольклорно-етнографічних досліджень співвідноситься з 1861–1863 роками.

У 1873 р. у Києві створюється Південно-Західний відділ РГТ. Особливе значення мали його етнографічні експедиції. Територією обстеження стали дев'ять губерній та різні національні групи: білоруська, литовська та українська. До останньої включалася і Волинська губернія. Керівництво РГТ було доручено Павлові Чубинському.

Для виконання завдання П. Чубинський залучив науковців, місцевих кореспондентів, багато працював сам. Упродовж 1869–1870 рр. експедиція здійснила три подорожі та зібрала матеріал у такому великому обсязі, якого не вдалося зібрати «ученим товариствам за багато літ» [13, с. 350]. Вивчаючи маршрути експедиції, конкретні місця

запису матеріалів, можна стверджувати, що П. Чубинський обстежив і ряд повітів Волинської губернії, землі яких сьогодні відносяться до фольклорно-етнографічного регіону Західного Полісся — мова йде про записи у тогочасному Ковельському та Луцькому повітах. Завдяки П. Чубинському відразу після закінчення експедиції було розпочато підготовку семитомного видання «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край», яке побачило світ у 1872–1878 роках [15]. У цьому дослідженні значне місце автор відводить календарно-обрядовому фольклорові. Опис народних повір’їв, звичаїв, обрядів та пісень, пов’язаних з порами року та їх святами, зібрані у третьому томі «Праць...» П. Чубинського «Народний щоденник» [15], серед яких знаходимо цілий ряд свідчень, що репрезентують календарну обрядовість Західного Полісся. Останнє представлене у праці такими населеними пунктами, як Мельники, Голоби, Окунин, Велика Глуша Ковельського повіту, Чорторийськ Луцького повіту та ряд інших.

За свідченням П. Чубинського календарно-обрядова поезія Західного Полісся засвідчена у жанрах весняних, купальських та жнивних пісень, колядок та щедрівок, які підсилюють самобутність місцевих звичаїв, свят та обрядів, їх художню значимість.

Велика кількість відомостей про народний календар Західного Полісся (Волинської губернії) зберігається у рукописних матеріалах РГТ. Щоправда, фольклорно-етнографічні матеріали з теренів Волинської губернії тривалий час не систематизувалися, а тому лише частково використовувались науковцями. Упорядкування рукописної спадщини започаткував етнограф В. Майков. Продовжив цю справу Ф. Істомін. З ініціативи останнього було проведено упорядкування джерел за терitorіальним принципом (за губерніями, областями). Значний внесок у складанні опису архіву РГТ зробив Дмитро Зеленін. У 1914–1916 рр. він уперше опублікував «Описание рукописей ученого архива Русского географического общества» [4]. Матеріали 36-ї губернії європейської частини Російської держави були систематизовані в алфавітному порядку. До першого випуску увійшли джерела з Волинської губернії. Похвально, що сам Д. Зеленін не тільки створив об’ємну працю, систематизувавши рукописи, а й подав до них лаконічні інформаційні анотації, прагнучи донести до дослідників найхарактерніші особливості записів. Це видання сприяло широкому доступу до архівних описів, гарантувало введення їх у науковий обіг.

Уже в кінці XIX ст. дослідження регіону Полісся велося в різних напрямках. Це підтверджує поява у 1883 році великої за обсягом, узагальнюючого характеру праці Зінаїди Пенкіної «Полесье. Библиографические материалы по истории, географии, статистике, этнографии и экономическому состоянию Полесья» [9].

У кінці XIX — на початку ХХ ст. відділ етнографії РГТ започаткував періодичне видання «Живая старина», яке виходило в 1890–1916 рр. у Санкт-Петербурзі чотири випуски в рік. Окрім етнографічних, фольклористичних, діалектологічних матеріалів про народи Росії, журнал містив численні публікації із теренів України, окремі з яких визначалися регіональним характером дослідження. Там друкувалися матеріали з Галичини, Закарпаття, Поділля, а також Волині та Полісся.

У кінці XIX ст. — на початку ХХ ст. записи календарно-обрядового фольклору Західного Полісся представлені також у збірниках та фольклорно-етнографічних дослідженнях Лесі Українки, Клиmenta Kvіtki, Олени Пчілки, В’ячеслава Камінського, Філарета Колесси. Справжній поступ уперед у справі наукових студій із теренів Полісся та Волині зробило утворене у 1900 р. в Житомирі, за ініціативи М. Коробки та О. Фотинського «Товариство дослідників Волині».

Важливим етапом у дослідженні та публікації календарно-обрядового фольклору Західного Полісся стали праці Лесі Українки. Леся Українка почала записувати народні пісні та мелодії у с. Колодяжні Ковельського повіту, куди переїхала у 1882 р. родина Косачів. І в подальші роки, зачарована скарбами народної поезії, письменниця віддавала багато сил та енергії збиранню та впорядкуванню фольклорної спадщини поліщуків та волинян.

У Колодяжні Леся Українка підготувала до друку збірку купальських пісень, яка під назвою «Купала на Волині» була опублікована у літературно-науковому часописі «Житте і слово» (1894, кн. III–VI). У зазначеній праці авторка зробила опис народного звичаю та подала сорок дев'ять купальських пісень не лише з теренів Волині (Новоград-Волинський повіт), але й Західного Полісся (Ковельський повіт).

У 90-х роках XIX ст. частину пісень, серед яких траплялися й календарно-обрядові, що походили з Колодяжна, Леся Українка проспівала для запису Миколі Лисенкові. Згодом композитор опублікував їх у «Збірці народних пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого і підстаршого віку у школах народніх» (Київ, 1908 р.). Зокрема, серед записів представлена група рідкісних весняних пісень та хороводів з Колодяжна.

В упорядкуванні та виданні фольклорних матеріалів Лесі Українці багато допомагав Климент Квітка. Ними спільно був підготовлений і надрукований збірник «Дитячі гри, пісні й казки з Ковельщини, Лущини і Звягельщини на Волині» (Київ, 1903) [16, с. 101].

Календарно-обрядова пісенність Західного Полісся представлена також у збірнику «Народних мелодій з голосу Лесі Українки» [10], упорядкованому та виданому Климентом Квіткою вже після смерті поетеси.

Записи пісень річного циклу із північно-західних територій тодішньої Волинської губернії широко представлені у рукописному «Колодяженському фольклорному збірнику» [2]. Рукописний збірник містить 156 пісенних зразків, записаних Лесею Українкою та її сестрою Ольгою Косач-Кривинюк від односельчан. Календарно-обрядовий фольклор представлений двома групами — «Веснянки» та «Жнива».

Вагомий внесок у скарбницю вітчизняної фольклористики початку ХХ ст. внесла і Олена Пчілка (О. П. Косач). Вона запропонувала власну класифікацію зібраного матеріалу і виділила як окрему, цілком самостійну групу — колядки-веснянки [3].

На початку ХХ ст. фіксації та дослідження поезії календарного циклу Волинського Полісся активізувалися. У цьому контексті варто згадати філолога, етнографа та дослідника народної культури В'ячеслава Камінського, який на досліджуваній території з'ясував особливості побутування свята Купала. Впродовж п'ятнадцяти років (1910–1924) вчений здійснював спостереження, власноручно фіксував звичаї, традиції, пісні, переважно у західній частині Волинської губернії.

Зібрані записи, свої міркування та зроблені висновки В. Камінського опублікував у розвідці «Свято Купала на Волинському Поліссі» [6], куди ввійшли матеріали, зібрані в населених пунктах Ковельського, Володимир-Волинського, Луцького, Дубенського, Рівненського, Новоград-Волинського, Овруцького, Житомирського повітів Волинської губернії. Для більш чіткого окреслення ареалу поширення свята у додатку до дослідження В. Камінський подав карту «Свято Купала на Волинському Поліссі».

Показовою у плані фіксації локальних теренових матеріалів залишається рукописна спадщина В. Камінського. Збережена в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України збірка «Етнографічні матеріали, які зібрано на Волинському Поліссі влітку 1910, 1911 та 1913 років під час виконування командировочного доручення Петроградської АН» [14] ще раз засвідчує зацікавлення вченого у вивченні польових джерел окремого регіону.

Чимало фольклорних матеріалів (в тому числі й пісень календарно-обрядового циклу) зібрали під час етнографічної експедиції в 1932 р. територією Полісся український вчений Філарет Колесса разом з польським дослідником Казимиром Мошинським. Зафіксовані пісенні зразки стали основою для дослідження про народну музику Полісся [9].

Отож, регіон Західного Полісся з його звичаями та традиціями здавна привертав увагу українських та російських збирачів і дослідників фольклору. Однак, ґрунтовніше весняний календарно-обрядовий фольклор Західного Полісся в рамках Волинської губернії починає досліджуватись лише в кінці XIX — на початку ХХ ст.

Література

1. Архів Російського географічного товариства [Текст]. — Розряд № VIII. — Од. зб. 16. — Арк. 6, 16.
2. Вишенський I. Вибрані твори [Текст] / I. Вишенський // [упоряд., авт., вст. ст. А. І. Скоць]. — Львів : Каменяр, 1980. — С. 25–103.
3. Грушевський M. Збереження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання / М. Грушевський. — Б. м., б. р. — 13 с.
4. Зеленин Д. Описание рукописей ученого архива Русского географического общества [Текст] / Д. Зеленин. — Вип. 1–3. — Петроград, 1914–1916.
5. З листування Філарета Колесса // Народна творчість та етнографія. — 1971. — № 4. — С. 56–58.
6. Камінський В. Свято Купала на Волинському Поліссі [Текст] / В. Камінський // Етнографічний вісник. — К., 1927. — Ч. 3. — Кн. 5. — С. 11–23.
7. Лазарук В. Вікна. Нариси, статті, есе [Текст] / В. Лазарук. — Луцьк : Гранослов, 1995. — 144 с.
8. Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського [Текст] / [Упор., вст. ст., прим., пер. з пол. С. Грици]. — К. : Музична Україна, 1995. — 432 с.
9. Назаревский Н. А. З. М. Пенкина — первая русская женщина-библиограф [Текст] / Н. А. Назаревский // Советская этнография. — 1961. — № 3.
10. Народні мелодії. З голосу Лесі Українки [Текст] / Записав і упорядив Климент Квітка. — Ч. I–II. — К., 1917–1918. — 223 с.
11. Перлштейн А. Волынское Полесье [Текст] / А. Перлштейн // Волынские губернские ведомости. — 1855. — № 15.
12. Полесье. Материальная культура [Текст] : монографія / В. К. Бондарчик, ... Р. Ф. Кирчів (отв. ред.) и др. — К. : Наук. думка, 1988. — 448 с.
13. Пыпин А. Н. История русской этнографии [Текст] : В 4 т. / А. Н. Пыпин. — Санкт-Петербург, 1891. — Т. III. Этнография малорусская.
14. Рукописний відділ ІМФЕ імені М. Рильського НАН України. — Ф. 1–5. — Од. зб. 381.
15. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, подготовленной Русским Географическим обществом. Юго-Западный отдел : Материалы и исследования, собранные д. чл. — П. П. Чубинский. — Санкт-Петербург, 1872–1878. — Т. 1–7.
16. Українка Леся. Зібрання творів [Текст] : У 12-ти томах / Л. Українка. — К., 1977. — Т. 9. Записи народної творчості. Пісні, записані з голосу Лесі Українки. — 431 с. — С. 101.

Жалко Т. Й., Цымбала О. С.

КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ XIX — ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ВЕСНЯНІ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

В статье основное внимание сосредоточено на проблеме изучения весенних календарно-обрядовых песен Западного Полесья русскими и украинскими учеными XIX — начало XX века.

Ключевые слова: весенние песни, Западное Полесье, фольклор, исследование.

Zhalko T. Y., Tsymbala O. S.

**ETHNOGRAPHIC RESEARCH OF RUSSIAN AND UKRAINIAN
SCIENTISTS OF NINETEENTH — EARLY TWENTIETH CENTURY:
SPRING CALENDAR RITUAL SONGS OF THE WESTERN POLISSYA**

The article focuses on the problem of studying the spring calendar ritual songs of the Western Polissya by Russian and Ukrainian scientists of XIX — early XX century.

Key words: ethnographic research, spring songs, Western Polissya, folklore, scientists.

Розділ 7.
РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ І РЕАБІЛІТАЦІЯ

УДК 338.42

Гнаткович О. Д., Завальницька Н. Б.

**САНАТОРНО-КУРОРТНИЙ КОМПЛЕКС
ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕКРЕАЦІЇ**

У статті розглянуто питання функціонування санаторно-курортного комплексу в Україні та у Львівській області, структурних змін, що зараз відбуваються у галузі. Вказано на негативні чинники, які впливають на стан санаторно-курортної справи. Визначено пріоритетні напрями стратегії розвитку Львівщини у даній сфері діяльності.

Ключові слова: санаторно-курортний комплекс, туризм, рекреація, індустрія, стратегія, пріоритет, туристичний продукт.

Розвиток сфери туризму на сьогодні визнано державою одним із пріоритетних напрямів діяльності. Наявність у державі унікальних рекреаційних і культурно-історичних ресурсів є підґрунтям для розвитку туристично-рекреаційної сфери. Проте розвиток туризму вимагає вивчення сучасного стану туризму та діяльності курортів в Україні для формування стратегій подальшого розвитку індустрії туризму.

Зміни, яких зазнає санаторно-курортна справа в Україні в умовах перспектив інтеграції в Європейське співтовариство, в першу чергу торкнулися організаційно-управлінських зasad: зростаюча комерціалізація діяльності, вихід на ринок санаторно-курортної пропозиції, подальша сегментація даного ринку відповідно до змін попиту обумовили зміну управлінської структури та форм власності (зокрема, розширилась колективна та приватна складові).

У Львівській області санаторно-курортні комплекси стрімко набувають рис світової курортної індустрії, відіграють важливе значення для місцевого господарства і мають позитивну та стала динаміку в своєму розвитку. Зростання у 2010 році активності у сфері санаторно-курортного обслуговування можна пояснити вдало обраною маркетинговою політикою з боку органів місцевої влади та підприємницьких структур. Це свідчить про завершення кризового періоду у галузі і характеризується зростанням обсягу реалізації послуг.

За своєю специфікою санаторно-курортна діяльність стала предметом дослідження багатьох українських вчених: Любіцевої О. О., Павлова В. І., Черчика Л. М., Фоменко Н. В., Артюхової І. В., Казачковської Г. В., Коніщевої Н. Й. Неодноразово проблеми подальшого її розвитку в Україні висвітлювалися у статтях із сучасних економічних та організаційних питань у сфері санаторно-курортної справи. Дослідження щодо вивчення та аналізу природно-рекреаційних ресурсів Закарпатського регіону були здійсненими Долішній М. І., Мацола В. І., Ємець Г. С., Мікловда В. П., Лендел М. А. Проблеми експлуатаційних запасів мінеральних вод Закарпаття досліджував Лобода М. В. Вивчення санаторно-курортних зон та виокремлення їх у основні групи здійснено у працях Кравціва В. С. та Євдокименка В. К.

Україна має великі рекреаційні ресурси, до яких належать географічні об'єкти, що використовуються чи можуть бути використані для відпочинку, туризму, лікування, оздоровлення населення. Але сучасний стан господарювання вітчизняних підприємств санаторно-курортного комплексу характеризується нестійкими тенденціями функціонування, що в основному обумовлюється сезонними коливаннями попиту, недостатнім рівнем якості обслуговування та організаційним консерватизмом процесу управління. Саме це обумовлює актуальність вивчення цього питання з метою розроблення рекомендацій для покращання санаторно-курортної справи в Україні.

В Україні санаторно-курортна справа є одним з найдавніших видів рекреації. Відомі кліматичні курорти Південного узбережжя Криму, бальнеологічні курорти Передкарпаття та Закарпаття, Поділля, Полтавщини, грязьові курорти Криму та Одеської області, що зазнали особливого розвитку у ХХ ст. Перші заклади в Україні, які почали функціонувати, використовуючи мінеральну воду для лікування, виникли у Шклі (1576), Саках (1799), Трускавці (1827), Одесі (1829), БерМінВодах (1862), Моршині (1877); лікувальні властивості грязей — на узбережжі Куяльницького лиману (1833), поблизу Голої Пристані (Гопри) (1895) [7, с. 122].

Система санаторно-курортних закладів розвивалась у межах державної системи охорони здоров'я, її послуги були соціально орієнтованими і достатньо дешевими для громадян (за рахунок фонду соціального страхування та інших джерел фінансування).

Але недостатньо розвинена матеріально-технічна база галузі, її низька пропускна спроможність і застаріле обладнання, навіть при високій кваліфікації персоналу і досконалості методик профілактики та лікування, робила санаторно-курортні заклади важкодоступними для більшості населення. Тому в період розвитку масового туризму в країні (60-80-ті роки ХХ ст.) курорти, особливо кліматичні, заповнювались неорганізованими відпочивальниками, які користувались переважно приватним житлом. Така традиція масової рекреації сформувала в основних курортно-рекреаційних зонах недостатньо розвинений ринок пропозицій послуг готельно-ресторанного сектора.

В ринкових умовах сьогодення санаторно-курортна справа в Україні зазнає структурних змін. За даними Державного комітету статистики в 2009 році санаторно-курортні заклади тривалого перебування за формами власності розподілялися наступним чином: державні — 40 %, колективні — 55 %, приватні — 0,8 %, міжнародних організацій — 4,2 %. [6, с. 321]

Україна має найбільшій найрізноманітніші в Центральній Європі запаси ресурсів для розвитку санаторно-курортного лікування, хоча їх використання не можна назвати ефективним. Недоліки санаторно-курортної справи, які заважають у просуванні на ринок національної санаторно-курортної пропозиції, полягають перш за все у застарілій матеріально-технічній базі, яка не відповідає вимогам часу, недостатності фінансування державних закладів та низькій конкурентоспроможності госпрозрахункових підприємств.

Наслідком такої ситуації є збитковість більш ніж половини санаторно-курортних закладів. Вади процесу перебудови, скорочення кількості підприємств та персоналу, всезростаюча вартість послуг при низькій якості обслуговування обумовили скорочення попиту та зменшення завантаженості підприємств. Завантаженість санаторно-курортних закладів становить близько 40 % (2009 р.). Мережа оздоровчих закладів країни налічує 2,6 тис. підприємств, до якої входять: санаторії (14,9 %), санаторії-профілакторії (11,7 %), пансіонати з лікуванням (2,1 %), бальнеологічні та грязьові лікарні (0,2 %), курортні поліклініки (0,1 %), будинки, пансіонати та бази відпочинку (70,5 %), дитячі санаторні та оздоровчі заклади (2,2 % від загальної кількості санаторно-курортних установ) (рис. 1.).

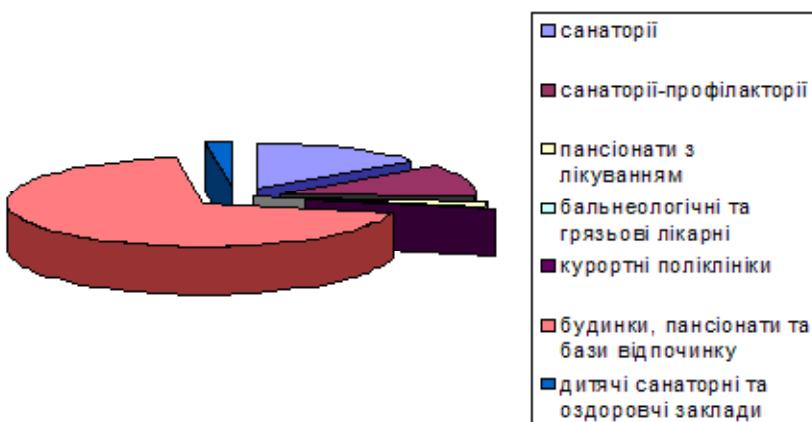


Рис. 1. Структура санаторно-курортного фонду України, 2009 р. [7, с. 12]

Більшість оздоровчих закладів становлять різноманітні заклади відпочинку переважно сезонної дії, розраховані на тривалий відпочинок впродовж відпустки, але за кількістю оздоровлених (34 %) вони поступаються санаторіям (39 %), які працюють цілорічно [6, с. 232].

Враховуючи наявну ситуацію на ринку санаторно-курортних послуг, у Львівській області, яка входить до п'ятірки найпривабливішими та найпопулярнішими туристично-рекреаційних регіонів України, сформована «Програма розвитку туризму та рекреації у Львівській області на 2011–2013 роки».

На Львівщину туристів і гостей приваблюють понад 4000 пам'яток історії та культури, значна частина яких (понад 2000) зосереджена у Львові — місті світової культурної спадщини ЮНЕСКО, а також у містах Жовкві, Белзі, Бібрці, Золочеві, Жидачеві, Самборі, Дрогобичі.

У Львівщині значне місце займають природно-рекреаційні та лікувально-оздоровчі ресурси, які мають лікувальні мінеральні води (7 типів), лікувальні грязі, озокерит, на базі яких розвиваються відомі в Україні та за кордоном курорти — м. Трускавець, смт. Східниця, м. Моршин, смт. Немирів, смт. Великий Любінь, смт. Шкло [5, с. 82].

Чемпіонат з футболу ЄВРО–2012 є чудовою нагодою представити Львівщину світові. Це добрий трамплін для активізування туристично-рекреаційної галузі й, особливо, її інфраструктури та сфери послуг, оскільки передбачається, що потік туристів значно зросте після чемпіонату. Тому всі заходи та напрями роботи Програми нероздільно пов'язані з підготовчим процесом до ЄВРО–2012. За прогнозом Всесвітньої туристичної організації, до 2020 року Україна може ввійти в першу двадцятку країн з найпопулярнішими напрямами туризму. Законом України «Про туризм» у нашій державі туризм визнано як одну з найперспективніших галузей і проголошено пріоритетним напрямом соціально-економічного та культурного розвитку.

Проте, на перешкоді в області може стати незадовільний стан об'єктів санаторно-курортних комплексів, пам'яток спадщини, доріг, недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази в галузі туризму, низька якість та недостатній асортимент туристичних послуг, недостатність організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки з боку держави суб'єктів туристичної діяльності, які здійснюють організацію прийому туристів в області, незабезпечення професійними кадрами в галузі туризму та санаторно-курортного лікування.

Отож, із вищесказаного, бачимо, що розвиток санаторно-курортної справи у Львівській області та в Україні потребує підтримки, узгодженого розвитку в межах всієї індустрії

туризму країни. Курортно-лікувальний туризм є одним з пріоритетних напрямків розвитку внутрішнього та іноземного туризму в країні, одним з найбільш сталих видових туристичних ринків. Наявні та потенційні запаси лікувальних ресурсів, з огляду на їх якісні та кількісні характеристики, можуть бути основою створення інноваційного туристського продукту. Але існуюча матеріально-технічна база потребує значних капіталовкладень у розвиток та реконструкцію діючих курортів, у розвідку та облаштування нових курортів. Повинні сприяти інвестиційні проекти, розраховані не тільки на зарубіжного, а й на вітчизняного інвестора. Потребують пильної уваги питання забудови курортів, розробка генеральних планів їх розвитку, економічне та фінансове забезпечення функціонування, процеси приватизації. Як записано в Програмі «...якісний ексклюзивний туристичний продукт, створений на території з унікальним ресурсним потенціалом під туристичним брендом Львівщини, який би викликав у споживача певні позитивні емоції, виведе регіон на якісно новий рівень як в Україні, так і за її межами» [10].

Література

1. Гаврилишин І. П. Туризм України: проблеми і перспективи [Текст] / І. П. Гаврилишин. — К : вид-во Урожай, 2004. — 132 с.
2. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму [Текст] / В. К. Євдокименко. — Чернівці : Прут, 2006. — 187 с.
3. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні [Текст] / В. Ф. Кифяк. — Чернівці, Книги-ХХІ, 2003. — 300 с.
4. Статистичний щорічник Львівської області за 2010 рік [Текст]. — Частина 1. — Львів : Львівське обласне управління статистики, 2011. — 369 с.
5. Статистичний щорічник України за 2010 рік [Текст] / Держкомстат України. — К. : Техніка, 2011. — 567 с.
6. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні [Текст] : навч. посіб. / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. — К. : Вища школа, 2007. — 195 с., бібліогр. : С. 191–193. — ISBN 966 -823-3.
7. Цибух В. І. Стан і перспективи розвитку туризму в Україні [Текст] : туристично-краснавчі дослідження / В. І. Цибух. — К. : Мета, 2009. — 230 с.

Гнаткович О. Д., Завальницкая Н. Б.

САНАТОРНО-КУРОРТНЫЙ КОМПЛЕКС КАК СОСТАВНАЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ РЕКРЕАЦИИ

В статье рассмотрены вопросы функционирования санаторно-курортного комплекса в Украине и во Львовской области, структурных изменений, которые сейчас происходят в отрасли. Указано на негативные факторы, влияющие на состояние санаторно-курортного дела. Определены приоритетные направления стратегии развития Львовщины в данной сфере деятельности.

Ключевые слова: санаторно-курортный комплекс, туризм, рекреация, индустрия, стратегия, приоритет, туристический продукт.

Hnatkovych O. D., Zavalnycka N. B.

SANATORIUM-RESORT COMPLEX AS PART OF TERRITORIAL RECREATION

The article discusses the functioning spa complex in Ukraine and in Lviv region, structural changes that are happening now in the industry. Specified the negative factors that affect the state of spa business. The priorities in the strategy development of Lviv region in this field.

Key words: resort complex, tourism, recreation, industry, strategy, priority tourism product.

УДК 338.432.5 : 796.5

Бомба М. Я.

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРОТУРИЗМУ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

У статті висвітлюється стан та перспективи розвитку агротуризму в Західних областях України.

Ключові слова: сільський туризм, агротуризм, Західні області України.

Туристичні подорожі у сільській місцевості набувають щораз все більшої популярності, адже вони завжди обіцяють нові враження, позитивні емоції, активний відпочинок. Поза всяким сумнівом, Західний регіон є благодатним краєм для розвитку багатьох видів туризму, відпочинку або оздоровлення, де ще можна пройти пішохідними маршрутами заповідними територіями, мінімально порушеними діяльністю людини, або ж, на противагу, скористатися послугами сучасних туристичних комплексів, санаторно-курортних закладів, агроосель, розташованих у мальовничих куточках природи.

Як свідчать дослідження низки вчених, перспективним видом туристичного бізнесу в цьому регіоні країни матиме сільський туризм. Зважаючи на певні відмінності у трактуванні даного виду діяльності, уточнимо, що він включає всі види туризму, які відбуваються в сільському середовищі і використовують його цінності: сільський спосіб життя, природні ландшафти, культуру, архітектуру тощо [1, 2, 5]. Дане уточнення доречне, оскільки в сучасній редакції Закону України «Про туризм» серед різних видів туризму згадуються екологічний (зелений) та сільський, однак не дається їх визначення.

Чільне місце в розвитку сільського туризму займає агротуризм. Він включає туристичну діяльність, яка проводиться на сільських теренах, використовує вільні будинки і господарські будівлі селян, продукцію та послуги їх власників. Серед найважливіших характеристик агротуристичного продукту є: привабливість місцевості та господарства; якість послуг та рівень розвитку інфраструктури; транспортна доступність та комунікації.

З огляду на наведені аргументи, метою роботи було дослідити стан, стримуючі чинники та перспективи розвитку агротуризму на теренах Західного регіону України.

Спектр послуг туристичної діяльності у сільській місцевості може бути доволі широким, і використовується в Україні ще недостатньо [3]:

ТУРИЗМ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ	
АГРОТУРИЗМ З ОБСЛУГОВУВАННЯМ	СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ БЕЗ ОБСЛУГОВУВАННЯ
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Проживання з сніданком (неповний пансіон типу <i>B&B</i>); ➤ Повний пансіон в селянському господарстві; ➤ Групове проживання з колективними заходами; ➤ Готель в сільському стилі; ➤ Відпочинковий комплекс; ➤ Обслуговування організованих заходів; ➤ Спеціальні вишколи та тренінги; ➤ Індивідуальне комплексне обслуговування. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Кемпінги та наметові поля; ➤ Кемпінги для туристичних трейлерів та житлових будиночків «на колесах»; ➤ Стодоли та шалаши ➤ Місце відпочинку з гастрономічним об'єктом; ➤ Поселення в житлових будинках села; ➤ Надання житлового будинку (споруди) в тимчасове використання (<i>time share</i>).

В цьому контексті, агротуризм є найдешевшим видом цивілізованого туризму, а отже — найдоступнішим для міських жителів з відносно невисокими доходами. Інші види сільського туризму, де використовується спеціалізована інфраструктура передбачаютьвищий рівень комфортності, ширший асортимент послуг, а тому є дорожчими.

У країнах європейської спільноти відпочинок на селі займає четверте місце серед видів туристичної діяльності і охоплює близько 15 % усіх туристів. Дедалі більше людей, втомившись від відпочинку в переповнених галасливих місцевостях, обирає для проведення відпустки сільську місцевість. Саме там можна близько контактувати з природою, знайтитишу і спокій, чисте повітря [4, 6].

Остаточно агротуризм, як вид діяльності, сформувався в Західній Європі на базі фермерських господарств у 70-х роках минулого століття, хоча елементи сільського туризму розвивалися в окремих регіонах з кінця XIX століття. На відміну від інших видів туризму, він може розвиватися паралельно з основною для фермерів — сільсько-господарською діяльністю, даючи можливість отримувати значні додаткові доходи. Сьогодні агротуристичні послуги в Німеччині надають близько 20 тисяч господарств, приймаючи щороку близько 23,8 млн. туристів. Кожен десятий фермер займається агротуризмом у Франції й Австрії, де здійснюється державна фінансова підтримка його розвитку [2].

Стрімкого розвитку набув агротуризм у Польщі. Цьому сприяла наявність великої кількості індивідуальних господарств, які в умовах економічної кризи почали активно шукати інші види заробітку. Вбачаючи в розвитку агротуризму можливість одержати додаткові доходи сільськими господарями без великомасштабних інвестиційних витрат, виникнення додаткового ринку збути продуктів харчування, створення додаткових робочих місць, організацію відпочинку для зарубіжних туристів, суттєву підтримку цьому виду діяльності надає Міністерство сільського господарства і продовольства Польщі, інші державні й неурядові організації [6].

Серед головніших чинників, які зумовили бурхливий розвиток агротуризму в країнах Європи є [3]:

- вирівнювання економічного розвитку та перерозподіл грошових потоків;
- альтернатива промисловому та сільськогосподарському розвитку;
- залучення інвестицій та покращання привабливості регіонів;
- мультиплікаційний ефект економічного розвитку;
- динаміка та багатогалузевий ефект розвитку.

Як уже зазначалось, швидко зростає увага розвитку агротуризму і на теренах України. Узагальнення різних джерел дозволяє авторам відмітити, що в Україні функціонує близько 200 сільських садіб, які надають туристичні послуги, і можуть бути віднесені до агротуристичних господарств. Причому, 95 % їх знаходиться в Карпатському регіоні та в Криму [4, 5].

Отже, серед найперспективніших регіонів для розвитку сільського туризму є саме Західна Україна. Це обумовлюється наступними обставинами [2]:

- природні чинники — наявність екологічно чистих територій з високим рівнем заліснення, високою часткою в структурі сільськогосподарських угідь сінокосів і пасовищ;
- поширення інших видів туризму в гірських районах, наявність відомих далеко за межами України курортів, що створює сприятливий для розвитку сільського туризму імідж регіону;
- наявність у сільській місцевості пам'яток історико-архітектурного характеру, збереженість культурних традицій і народних промислів, велика питома вага невеликих сільських поселень;

— прикордонне розташування регіону дозволяє переймати досвід Польщі, в якій сільський туризм (насамперед, агротуризм) відзначається високим рівнем розвитку, залучати до відпочинку зарубіжних туристів.

Окрім цього, цей регіон характеризується відносно низьким рівнем розвитку промислового виробництва, що спонукає фермерів розвивати органічне землеробство — як важливий чинник оздоровлення широких верств населення.

Основні чинники, що визначають рівень розвитку сільського туризму (агротуризму) представлені нами на рис. 1.



Рис. 1. Чинники розвитку сільського туризму (агротуризму)

Агротуризм, на противагу спеціалізованим туристичним закладам, характеризується тим, що пропонує затишне і домашнє помешкання в маленькому масштабі. Господарі (власники агроосель) можуть пропонувати гостям одну або кілька кімнат з необхідним мінімумом комфорту, або ж окремий будиночок. Останній варіант вважається найбільш зручним як для господарів, так і для туристів.

Дослідження показують, що на території багатьох потенційно привабливих для розвитку агротуризму сільрад, є сім'ї, які вже сьогодні готові приймати агротуристів, пропонуючи їм обслуговування з порівняно невисоким рівнем сервісу. Така агротуристична діяльність може бути зорієнтована насамперед на обслуговування туристів з України — міс'ких жителів регіону, для яких принципове значення має вартість відпочинку. Цей варіант не потребує від господарів значних витрат, хоча й не забезпечує їм значних доходів. Надання агротуристам послуг при цьому не вимагатиме від господарів значних затрат часу, а отже не відволікатиме їх від інших видів діяльності, в тому числі від сільськогосподарського виробництва. Одночасно, власники агротуристичних господарств повинні враховувати необхідність здійснення інших видів діяльності, у тому числі сільськогосподарського виробництва.

Облаштування кімнат для агротуристів з підвищеною комфортністю вимагає певних капітальних витрат. Вони повинні узгоджуватися з очікуваними доходами. Наші розрахунки показали, що економічний ефект буде доволі відчутним, якщо кімната буде зайнята туристами не менше 50 днів у рік. Такий рівень заповнення туристами оселі може бути досягнутий у популярних для відпочинку місцевостях в гірських районах та у рекреаційно-курортних зонах [2].

Виділення для агротуристичного бізнесу кількох кімнат чи цілого будинку з організацією високого рівня комфорктності можливе лише в зоні, яка користується

достатньо високою популярністю у відпочиваючих. Реалізація відповідних проектів потребує значних затрат на рекламну діяльність, належної кваліфікації осіб, що обслуговуватимуть агротуристів.

Крім того, їм доводиться вирішувати низку проблем, пов'язаних з несприятливими чинниками розвитку агротуризму локального значення. До них необхідно віднести наступні: психологічне неприйняття частиною населення агротуризму як форми бізнесу; непристосованість будинків і садиб для рекреаційних функцій; звуження через відсутність належного досвіду і часу сервісних послуг для проживання і харчування; відсутність механізмів популяризації і реклами.

Проблема неприйняття агротуризму частиною населення проявляється у відсутності належної підтримки зі сторони сільської громади. Території окремих сільських (селищних) рад доцільно розглядати базовими елементами розвитку агротуризму, оскільки ставлення до даного виду бізнесу органів місцевої влади, їх готовність сприяти розвитку відповідної інфраструктури матиме вирішальне значення. Спільні зусилля місцевих органів влади і сільських громад повинні бути спрямовані на формування привабливого туристичного іміджу території. Вони повинні забезпечувати належні санітарно-гігієнічні стандарти, утримувати привабливі об'єкти (пам'ятки історії, культури, архітектури), підтримувати народні традиції, ремесла, які можуть зацікавити туристів.

Окрім названих вище чинників локального характеру, які стримують розвиток агротуризму, потрібно назвати й проблеми макрорівня:

- відсутність практики такого виду бізнесу в Україні, цілісної програми його розвитку;
- невизначеність правової бази стосовно засад розвитку агротуризму;
- недостатність методичної, організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки суб'єктів підприємництва туристичної галузі з боку держави;
- повільний темп зростання обсягів інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму й агротуризму;
- відсутність відповідних об'єктів для розвитку туристичної діяльності в сільській місцевості;
- невідповідність більшості туристичних закладів міжнародним стандартам;
- недосконалість туристичної інфраструктури, неефективність використання рекреаційних ресурсів;
- відсутність інноваційних проектів і наукових досліджень з питань розвитку сільського туризму;
- недостатність державної підтримки й комплексного підходу до рекламиування національного туристичного продукту на внутрішньому й міжнародному ринках туристичних послуг;
- відсутність у сільській місцевості туристично-інформаційних центрів;
- слабкі фінансові можливості селян для започаткування агротуристичної діяльності;
- обмеження асортименту вироблюваної продукції селянськими господарствами;
- недостатня забезпеченість туристичної галузі висококваліфікованими спеціалістами, які надаватимуть дорадчі послуги в агрооселях;
- відсутність навчальних програм у ВНЗ III–IV рівня акредитації щодо підготовки фахівців за спеціальністю «Агротуризм».

Останнє вимагає включення у навчальні програми з підготовки фахівців для сфери агротуризму таких дисциплін, як рільництво, овочівництво, садівництво, квітникарство, тваринництво, бджільництво, рибництво та ін.

Для вирішення проблем локального і загального характеру необхідно консолідувати зусилля всіх зацікавлених сторін — підприємців, господарів, державних органів

відповідного рівня, заручитися підтримкою вчених. Необхідно розробляти програми розвитку сільського туризму для району, області, які б передбачали системний характер його підтримки. При розробці програм варто використовувати закордонний досвід.

В обласних і районних управліннях агропромислового розвитку, де сільський туризм має свої перспективи, доцільно утворити відділи, які стали б державними центрами з організації сільського туризму на локальному рівні. Через такі відділи розподілятимуться кошти з держбюджету, виділені на підтримку агротуризму, організовуватиметься система підготовки кадрів у державних навчальних закладах, координуватиметься співпраця з дорадчими службами, які на сьогодні в основному, створюються за ініціативи підтримки державних органів, здійснююватимуться замовлення на наукові дослідження.

Результатом такої попередньої науково-дослідної роботи повинно бути створення інформаційних банків даних, а далі — спеціалізованих центрів туристичної інформації. Відомо, що створення подібних центрів у туристично привабливих населених пунктах стимулює активізацію туристсько-експкурсійної діяльності, підприємницького руху загалом. У перспективі туристсько-інформаційні центри повинні стати елементами системи управління сферою туризму у сільській місцевості.

Розвиток туристичної діяльності в окремих територіальних одиницях, в тому числі різних видів сільського туризму, прямо залежить від поінформованості потенційних споживачів. Для прийняття остаточного рішення турист повинен отримати цілий інформаційний пакет: про розміщення туристичного господарства, можливість сполучення з місцем відпочинку, додаткові послуги, інші доступні та варті уваги об'єкти, фото, які представляють переваги даної території [1].

Активізація туристичного бізнесу у сільській місцевості вимагає, передусім, організаційних зусиль і знань з психології, історії, фінансових відносин тощо. Уникнути помилок у цій справі можна за рахунок співпраці господарів з дорадчо-консультаційними службами, науковцями. Важливі знання і навички можна отримати під час навчань, тренінгів.

Отже, необхідна державна підтримка розвитку такого виду підприємницької діяльності на селі, а також системна робота з формування в свідомості громадян України філософії здорового способу життя, уявлень про туризм як сфери людської діяльності, в якій реалізуються європейські та інтеграційні цінності, стандарти людського буття людини.

Література

1. Бомба М. Я. Комплексний підхід у дослідженні туристичного потенціалу територіальних одиниць та шляхи активізації туристичного бізнесу в регіоні [Текст] : Вісник Львівського інституту економіки і туризму / М-во освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму; (редкол. : І. О. Бочан та ін.). — Львів : Апріорі, 2008. — № 3. — С. 70–76. — ISBN 978-966-8256-87-5.
2. Бомба М. Я., Яців І. Б., Біттер О. А. Сільський туризм: стан та перспективи розвитку [Текст] : зб. наук. праць / Туристично-краснавчі ресурси. — Київ, 2007. — Вип. 7. — С. 190–197.
3. Губені Ю. Е. Європейський досвід та теоретичні засади розвитку агротуризму [Текст] : Вісник Львівського інституту економіки і туризму / М-во освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму; (редкол. : І. О. Бочан та ін.). — Львів : Апріорі, 2007. — № 2. — С. 50–57. — ISBN 978-966-8256-87-5.
4. Кудла Н. Значення інформації в розвитку агротуристичної діяльності [Текст] : Вісник Львівського державного аграрного університету : Економіка АПК / М-во агрополітики України, Львів. держ. ароуніверситет; (редкол. : Снітинський В. В. та ін.). — Львів : вид-во ЛДАУ, 2005. — № 12. — С. 114–120. — ISBN 966-7404-75-3.
5. Липчук В. В., Липчук Н. В. Оцінка придатності сільських територій для розвитку агротуризму [Текст] : Вісник Львівського інституту економіки і туризму / М-во освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму; (редкол. : І. О. Бочан та ін.). — Львів : Апріорі, 2008. — № 3. — С. 195–197. — ISBN 978-966-8256-87-5.

6. Маєвський Я. Агротуризм [Текст] : порадник для сільського господаря / Пер. з польс. Н. Кудли. — Львів : ПП «Астра-Друк-Сервіс», 2005. — 80 с. — ISBN 966-7407-70-5.

Бомба М. Я.

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ АГРОТУРИЗМА В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются состояние и перспективы развития агротуризма в Западных областях Украины.

Ключевые слова: сельский туризм, агротуризм, Западные области Украины.

Bomba M. Ya.

WAYS OF PROVIDING THE AGRO TOURISM DEVELOPMENT IN WESTERN REGIONS OF UKRAINE

The state and prospects of agro tourism development in Western regions of Ukraine are shown.

Key words: rural tourism, agro tourism, Western regions of Ukraine.

УДК 379.851

Безручко Л. С.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Проаналізовано особливості розташування агроосель у Львівській області, досліджено основні проблеми розвитку сільського зеленого туризму на рівні області та подано рекомендації щодо оптимізації функціонування цього виду туризму.

Ключові слова: сільський зелений туризм, агрооселя, адміністративний район.

Сільський зелений туризм, як один із найперспективніших видів туристичної діяльності, сьогодні інтенсивно розвивається на території України. Не стала винятком у цьому процесі і Львівська область, як важлива складова Карпатського рекреаційного регіону, що відзначається значним потенціалом для розвитку цього виду туризму.Хоча на сьогодні сільський туризм у досліджуваній області розвивається хаотично, що пов'язано із рядом проблем: відсутність державної підтримки сільського туризму; застарілість та зношеність інфраструктури; тінізація агротуристичного бізнесу, що спричинена значними податковими стягненнями та труднощами отримання ліцензій; відмінність у природних передумовах різних районів та ін. Тому на сьогодні важливо проаналізувати сучасний розвиток сільського зеленого туризму в області та подати рекомендації щодо оптимізації цієї діяльності.

В останні роки дослідження розвитку сільського зеленого туризму присвячено ряд публікацій, зокрема, особливу увагу цьому виду господарської діяльності приділяють: Ю. Зінько, В. Васильєв, Н. Васильєва, Рутинський та ін. [3; 1; 4]. На жаль, у цих дослідженнях мало уваги звертається на територію Львівської області, що, в першу чергу, пов'язане із відсутністю повного переліку агроосель. Тому потрібно провести облік існуючих агроосель Львівщини (на основі даних Львівської ОДА та рекламних видань), дослідити проблеми їх функціонування та подати рекомендації щодо оптимізації сільського зеленого туризму у межах області.

Мета дослідження — проаналізувати сучасний стан сільського зеленого туризму на території Львівської області та подати рекомендації щодо оптимізації цього виду туризму у межах досліджуваного об'єкту.

У зв'язку із відмінностями природних, економічних та соціальних ресурсів на території Львівської області, розвиток сільського зеленого туризму має свою специфіку. Зокрема, в першу чергу, вона проявляється в черговості виникнення цього господарства в різних районах, що сприяє нерівномірному розподілу агроосель в усій Львівщині.

Різноманітність природних умов створює відмінність у специфіці надання туристичних послуг та сезонності функціонування осель. Зокрема, організатори сільського туризму у Карпатській частині області в основному орієнтуються на активні види туризму (гірськолижний, кінний) і основний наплив туристів спостерігається взимку, в той час як рівнинна територія області в основному може забезпечувати пасивні види туризму (пізнавальний), які проводяться переважно у теплі пори року. Варто зауважити і те, що сільський зелений туризм доволі широко розвивався у минулому на території карпатської частини Львівщини, що сприяло початковій агротуристичній освоєності саме гірських районів Львівщини.

Важливо згадати і те, що сільський зелений туризм на території області вже пройшов два перших етапи свого розвитку і зараз починає функціонувати як приватний бізнес.

Окрім цього, територія області має ряд як соціально-економічних, так і природно-географічних передумов для розвитку сільського туризму. Серед них доцільно відмітити

наступні: використання природоохоронних територій (НПП «Сколівські Бескиди», Надсянський РЛП) для екологічного та пізнавального туризму, які сприяють розвиткові сільського туризму у населених пунктах, розміщених в об'єктах ПЗФ; добра збереженість в селах цікавих для відпочиваючих історико-культурних ресурсів; відродження сільського туризму і перетворення його в один із найбільш перспективних видів відпочинку; створення громадських організацій, які сприяють розвиткові агротуристичного господарювання; зацікавлення органів місцевої влади; широке розповсюдження сільського туризму на рекреаційно освоєних територіях тощо.

На сьогодні немає точних даних про агрооселі, адже значна частина їх власників відкривають свій бізнес в тіні. Це приводить до не контролюваності розвитку сільського туризму, що має ряд негативних наслідків. Зокрема, відсутня повна база даних про агрооселі в органах державної влади і тому дані про ці суб'єкти господарювання ми брали із друкованих видань, рекламних сайтів в мережі Інтернет, а також з матеріалів Спілки сприяння сільському зеленому туризму в Львівській області.

Загалом на території області функціонує близько 300 агроосель (за даними Спілки сприяння сільському зеленому туризму — 235). У переліку Управління розвитком туризму і курортів Львівської обласної адміністрації зареєстровано тільки 83 агрооселі [7].

Недоліком функціонування сільського зеленого туризму також є те, що ці об'єкти часто називають себе сільськими садибами тільки тому, що знаходяться на території сільської ради. Хоча дуже часто вони функціонують як міні-готелі, а не як суб'єкти сільського зеленого туризму.

Кількість агросадиб та динаміка їх появи у розподілі за адміністративними районами показана у табл. 1.

Таблиця 1
Розподіл агроосель Львівщини за адміністративними районами (на основі [3; 5; 6; 7])

Назва району	Кількість агросадиб		
	2000 р.	2008 р.	2010 р.
Бродівський	8	7	7
Буський	—	3	3
Городоцький	—	1	1
Дрогобицький	—	8	9
Жидачівський	—	—	—
Жовківський	9	8	8
Золочівський	—	3	3
Кам'янко-Бузький	—	—	—
Миколаївський	—	5	6
Мостиський	—	—	—
Перемишлянський	—	3	2
Пустомитівський	—	3	3
Радехівський	—	—	—
Самбірський	—	6	6
Сколівський	125	156	156
Сокальський	—	—	—
Старосамбірський	7	14	15
Стрийський	8	5	5
Турківський	—	28	29
Яворівський	—	—	—
Разом	157	250	253

У таблиці подана не уточнена кількість агроосель області, адже значна їх частина є незареєстрована і не рекламиється, що унеможливлює точний підрахунок об'єктів

сільського зеленого туризму. Хоча отримані результати дають можливість простежити динаміку розвитку сільського туризму у різних районах області. Доцільно відмітити суттєве зростання кількості агроосель від 2000 до 2008 рр., за даними Ю. В. Зінька та інших, припусті агроосель в рік становить 20–30 % [4], хоча після економічної кризи у 2008 році практично не відмічається розбудова мережі агроосель. Щодо аналізу розвитку в розрізі районів, то найбільш освоєними, з точки зору сільського зеленого туризму, є гірські райони (Сколівський — 156, Турківський — 29, Старосамбірський — 15), що пов’язане із значною рекреаційною освоєністю Карпат. На жаль, є райони, у яких відсутні агрооселі (Жидачівський, Радехівський, Кам’янка-Бузький та інші).

Цінова політика у таких садибах теж різна, зокрема, за даними Інтернет сторінки «Карпати інфо», яка рекламиє 174 сільських садиб і на даний час є однією із найбільших рекламних видань в області, ціни на проживання коливаються від 50 до 250 грн. за добу [6]. Варто відмітити, що ціни від 2008 року до сьогодні не змінились. Ці ціни є помірними і розраховані на велику кількість відпочиваючих. Крім цього, така цінова політика дозволяє залучати до відпочинку і туристів, які планували зупинятись у готелях, але, зважаючи на ціну, віддали перевагу сільській оселі.

Важливим досягненням у розвитку сільського зеленого туризму в області є постійне збільшення асортименту наданих послуг. Зокрема, якщо у період зародження цього виду діяльності господарі агроосель пропонували тільки нічліг і харчування, то на сьогодні асортимент їх послуг суттєво зрос. Практично усі агрооселі обладнані паркінгом, пропонується трансфер, а також є пункти прокату туристичного інвентарю, лазні, організовуються екскурсії, подорожі на конях. Важливо відмітити і наявність таких послуг, як догляд за дітьми та домашніми тваринами, що спрощує умови перебування туристів у агрооселі. На жаль, різноманітність додаткових послуг теж відрізняється у різних районах, зокрема, найбільше таких послуг надається у Сколівському, Дрогобицькому та Турківському районах, що пов’язане як з тривалим розвитком сільського зеленого туризму, так із можливістю організації різних видів відпочинку. Okрім цього, Дрогобицький район має свою специфіку розвитку сільського зеленого туризму, адже він забезпечує житлом людей, які приїжджають лікуватись з допомогою бальнеологічних ресурсів. Щодо агроосель рівнинних районів області, то кількість додаткових послуг у них є значно нижчою, ніж у гірських районах, тому важливо розширювати перелік пропонованих додаткових послуг у агросадибах рівнинної частини Львівщини.

Доцільно відзначити, що значна частина сільського житлового фонду, який розміщений неподалік м. Львова, буде використовуватись як заклади для розміщення гостей футбольного чемпіонату «ЄВРО–2012», що може дати поштовх для розбудови мережі агроосель у Пустомитівському, Городоцькому, Кам’янка-Бузькому та інших центральних районах області.

Серед основних проблем розвитку сільського зеленого туризму на території Львівської області варто відзначити наступні: відсутність законодавства у галузі сільського зеленого туризму; недостатня співпраця органів державної влади та господарів агроосель; висока тінізація агротуристичного бізнесу; недосконала податкова та ліцензійна політика; нерівномірний розподіл агроосель на Львівщині; застарілість та зношеність соціально-економічної інфраструктури області; відсутність стимулювання інвестування у агротуристичну галузь.

Основні проблеми розвитку сільського зеленого туризму в області мають загальнодержавний характер, хоча є ряд і специфічних проблем, пов’язаних як з матеріально-технічною базою, так і з природними особливостями різних районів області.

Основою для вирішення загальнодержавних проблем, пов'язаних із розвитком сільського зеленого туризму, повинне бути прийняття Закону України «Про сільський зелений туризм».

На обласному ж рівні важливо затвердити «Програму розвитку сільського зеленого туризму у Львівській області», у якій чітко повинні визначитись основні проблеми цієї сфери і шляхи їх вирішення, питання про фінансування та ін. Основні завдання цієї програми показані на рис. 1.



Рис. 1. Завдання Обласної програми розвитку сільського зеленого туризму

Для вирішення цих завдань потрібно здійснити наступні кроки:

- інвентаризація та аналіз роботи існуючих сільських туристичних садиб потребує створення повного каталогу таких об'єктів з внесенням усієї інформації про послуги, які тут надаються;
- державна підтримка агропасників повинна полягати як у законодавчо-правовому плані, так і у виділенні фінансів, кредитуванні власної справи, формуванні привілеїв для легального бізнесу тощо;
- визначення допустимих рекреаційних навантажень на екосистеми району. Згідно із стратегією сталого розвитку туризму, основним завданням розвитку туризму на будь-якій території є спричинення мінімального впливу на природні комплекси, розташовані у її межах. У рамках цього завдання потрібно проводити постійний аналіз стану довкілля у агротуристичних районах, вивчати зміни природних компонентів під впливом відпочиваючих. Адже, як показав досвід, під час зниження природної цінності території, знижується і туристична привабливість рекреаційного регіону;
- використання нового вітчизняного та зарубіжного досвіду. Слабо розвинутим районам (Золочівському, Бузькому, Бродівському, Жидачівському) потрібно переймати досвід розвитку сільського туризму добре розвинутих у туристичному плані районів

(Сколівського, Турківського, Дрогобицького та ні.), при цьому повинні враховуватись і особливості цього району. Зарубіжний досвід організації агротуризму є цікавим для усіх без винятку районів Львівщини. Зокрема, цікавим є досвід Республіки Польща, Франції, Італії, США;

— створення сприятливого клімату для залучення інвестицій. На сьогодні інвестиційні кошти для розвитку сільського зеленого туризму залучаються тільки в гірські райони, що пов’язано із доброю їх рекреаційною освоєністю та розвитком тут гірських видів відпочинку. Хоча сьогодні кількість цих інвестицій зменшилась, у зв’язку із незрозумілістю сучасної української політики закордонними інвесторами. Потрібно розробити інвестиційні проекти для розвитку сільського туризму у рівнинних районах, які за нашими дослідженнями мають також значний потенціал для цього виду господарювання;

— ліквідація наслідків господарської діяльності в зонах рекреаційного освоєння. Часто на території сільських населених пунктів залишаються закинуті об’єкти господарської діяльності, які знижують естетичну вартість поселення. Тому такі об’єкти потрібно або реконструювати у заклади обслуговування туристів, або знесті;

— удосконалення ціноутворення та податкової політики в агротуристичній сфері. На сьогодні механізми ціноутворення розвинені погано, немає заохочувальних заходів, наприклад, демпінгу [2];

— розробка економічних механізмів ефективного функціонування сільського зеленого туризму — важлива складова діяльності цієї сфери. На сучасному етапі розвитку агротуризму у районах потрібно вдосконалити як існуючі механізми, так і запропонувати новітні;

— дослідження та інвентаризація агротуристичних ресурсів. Агротуристичні ресурси є основою передумовою розвитку цієї сфери у будь-якому районі, тому каталог таких ресурсів повинен постійно поновлюватись.

Отже, проведені дослідження вказують на суттєві відмінності у розвитку сільського зеленого туризму у Львівській області. Зокрема, гірські райони Львівщини відзначаються значними досягненнями у цій сфері, тоді як у рівнинній території цей вид туризму тільки зароджується. На сьогодні функціонування сільського туризму в області зустрічається з певними проблемами, які носять як соціально-економічний, так і природничо-географічний характер. Тому у подальшому доцільно здійснити ряд наукових досліджень та практичних дій для подолання проблем, пов’язаних із розвитком сільського зеленого туризму в області.

Література

1. Васильєва Н. В. Розвиток сільського зеленого туризму в Україні [Текст] : наук. вісник Національного аграрного університету / Н. В. Васильєва. — К., 2008. — Вип. 124. — С. 24–31.
2. Введення приватної оселі у сферу сільського туризму [Текст] : інформ. вісник Львівської обласної адміністрації. — Львів, 2008. — 20 с.
3. Маркетингові дослідження сільського туризму в Карпатському регіоні [Текст] : наук. вісник Національного аграрного університету / [Ю. В. Зінько, П. А. Горішевський, М. А. Петришин та ін.]. — К., 2008. — Вип. 124. — С. 32–40.
4. Рутинський М. Й. Сільський туризм [Текст] : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько ; М-во освіти і науки України. ЛНУ ім. І. Я. Франка. — К. : Знання, 2006. — 272с. — Бібліогр. : С. 264–271. — ISBN 966-346-145-4.
5. Офіційний сайт спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Пошук садиб: Львівська область [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www.URL:http://www.greentour.com.ua/ukrainian/1/3](http://www.greentour.com.ua/ukrainian/1/3).
6. Пошук проживання: Львівська область, приватний сектор [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www.URL:http://www.karpaty.info/ua/recreation/residence](http://www.karpaty.info/ua/recreation/residence).

7. Сайт Управління туризму ЛОДА. Агрооселі [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://www.lviv-land.com.ua/vidpochynok/ahrooseli>.

Безручко Л. С.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА ВО ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Проанализированы особенности расположения агрожилиц во Львовской области, исследованы основные проблемы развития сельского зеленого туризма на уровне области и поданы рекомендации относительно оптимизации функционирования этого вида туризма.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, агрожилице, административный район.

Bezruchko L. S.

FEATURES OF DEVELOPMENT OF RURAL GREEN TOURISM IN LVIV REGION

The features of the agronomic houses in Lviv region location are analyzed, basic problems of rural tourism at regional level are studied and recommendations for optimizing the operation of this kind of tourism are provided.

Key words: rural green tourism, agronomic houses, administrative region.

Розділ 8.

ІНФРАСТРУКТУРА ТУРІНДУСТРІЇ ТА ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЇ

УДК 338.48.44 (1-22).

Бочан І. О., Цимбалюк М. Ф.

СІЛЬСЬКІ ТУРИСТИЧНІ ПОСЛУГИ: ВИМОГИ ДО НІХ ТА ТЕХНОЛОГІЯ НАДАННЯ

В статті аналізуються фактори розвитку сільського туризму, контингент домогосподарств на селі та обґрунтовується необхідність навчання власників тих осель, які хочуть займатись новою для них сферою діяльності. Для цієї мети пропонуються нові підходи до формування послуги в сільському туризмі, змістовності та інформативності її і подається примірний план з наданням такої послуги. Вважається, що підбірка за таким методичним підходом всіх послуг може бути представлена або у вигляді рекомендацій, або у вигляді навчального посібника «Технологія послуг у сільському туризмі». Формується висновок, що така розробка може бути використана у навчальних цілях для студентів, для задоволення потреб з навчання власників гостинних осель, цікавості туристів та в дорадчій службі в загальній сільськогосподарській дорадчій діяльності у вигляді підручника «Туристичне дорадництво у сільському туризмі».

Ключові слова: сільський туризм, передумови розвитку, диверсифікація, контингент домогосподарств, вимоги до послуги, зразок формування послуги.

В останні роки соціально-економічна ситуація на селі, зокрема добробут та занятість населення, на нашу думку, ще не в повній мірі відповідають сьогоденню. Це зумовлено тим, що в селі основним джерелом рівня добробуту є ефективне сільськогосподарське виробництво, що є запорукою розвитку села.

Варто зазначити, що сільське господарство, особливо високо технологічне в окремих підприємствах та мало ефективне у західних областях України, не може задовольнити робочими місцями працездатне населення як в карпатських районах, так і в гірських. Виходячи з цього, на порядку дня в цих областях стоїть питання диверсифікації діяльності на селі з метою підвищення занятості та створення робочих місць, щоб на цій основі підвищити добробут населення.

В зв'язку з цим, багато вчених відзначають важливу актуальність розвитку сільського туризму на селі, як форми підприємницької діяльності, особливо в рекреаційних зонах, де можна забезпечити рекреацію та туристичну релаксацію організму, зокрема у Карпатському регіоні [1, 2]. В цих роботах автори туристичні послуги, зокрема додаткові, лише називають, а не розкривають їх змісту та технології надання, що не сприяє створенню якісного сільського туристичного продукту [1–3]. В останніх роботах це питання досліджувалось в агротуризмі, але в організаційно-економічному напрямку [3, 8, 9].

Диверсифікація — це процес розширення номенклатури продукції як у формі асортименту товару і послуг та можливого навіть виходу за межі основного виробництва, так і входження в нові галузі і сфери діяльності [4, с. 155].

В літературі виділяються різні напрямки диверсифікації на селі, це не лише виробництво сільськогосподарської продукції — це її переробка, що значно збільшує занятість населення, це надомний бізнес, що проявляється в останні роки (наприклад твої корми,

а я відгодовую тобі тварин), сервісний бізнес. Але є й окремі наукові дослідження з розвитку сільського туризму, який може проявлятись у вигляді сільського, зеленого та екологічного.

Аналіз літературних даних показує, що розвиток сільського туризму у різних його варіантах залежить від наступних чинників: попиту споживачів на такий продукт; передумов розвитку інфраструктури господарства, людських ресурсів, привабливості природного середовища, макроекономічних умов, сприятливих сільськогосподарських структур виробництва, регіональних інфраструктур, низького рівня урбанізації території, підтримки органів місцевого самоврядування та наявності надлишкового житлового фонду) [9, с. 357)]; специфічних передумов (клімату, ландшафту, можливостей водної рекреації, специфіки сільськогосподарського виробництва, існуючих традицій та спадщин, наявності пам'яток історично-архітектурного характеру, збереженості місцевих промислів, наявності не задіяних людських ресурсів та житлового фонду, прикордонне розміщення [8, с. 54, 55]; технології надання послуг, яка б відповідала чинному законодавству та створювала привабливість сільського туристичного продукту. Останнє, на нашу думку, має особливе значення.

Спостереження та аналіз показують, що в домогосподарствах сільської місцевості, особливо у західних областях України, виявлено тенденція до збільшення чоловічого населення (багато жінок виїхало за кордон на заробітки), старіння села (виїхала молодь в пошуках роботи і залишилась переважна більшість жінок пенсійного віку, які мають більшу тривалість життя, ніж чоловіки) та щорічне збільшення домогосподарств без працюючого населення в межах 0,5 % (5,7). В зв'язку з цим, ми поставили собі за мету започаткувати дослідження із змісту сільських послуг та технології їх надання, обґрунтuvати важливість змістовності та інформативності додаткових послуг в сільському туризмі.

Матеріально-технічна база сільських осель у Львівській області в окремих домогосподарствах відповідає вимогам до прийняття гостей, оскільки мають всі побутові вигоди. Таких будинків в районах області є 20–30 % всієї кількості [7, с. 190]. Але наявний контингент села для прийняття гостей потребує знань з нетрадиційної для нього діяльності, якою є надання послуг із сільського туризму.

В загальному потрібно зазначити, що сільському населенню притаманна робота в полі, на фермі. Йому з покоління в покоління передається досвід і уміння, самостійно впродовж життя формуються специфічні навики. Питання надання туристичних послуг в селі є новою сферою діяльності. Сама сільська родина, її гостинність, сільський простір, свобода руху, спілкування з природою, привітність селян можуть бути природною атракцією. Але цього замало, потрібно вміло надати змістовну додаткову послугу в повному обсязі, якісну та безпечну. Цьому може сприяти навчання населення, яке вирішило займатись цим видом діяльності та дорадництво в сільському туризмі в системі сільськогосподарського дорадництва.

Перш за все, туристичні послуги повинні відповідати певним стандартам. Крім цього, на кожну послугу повинно подаватись релаксаційне значення, а сама вона повинна бути змістовою, включати певні елементи досягнень науки та передового досвіду та бути безпечною для туристів у сільській місцевості, тобто вони можуть бути представлени специалістами з туризму власникам осель як рекомендації для запровадження.

Всі наявні навчальні посібники для студентів носять академічний характер [6] і використати матеріал їх для створення і надання додаткових послуг туристам неможливо. В них лише виокремлюються окремі додаткові туристичні послуги, а технологічно не забезпечені. Цього споживачу з міста замало. Він хоче знати про цю послугу все: належну інформацію з цінності її для організму, технологію надання, відповідність сьогоденню наукових досягнень та безпеку її при споживанні.

На нашу думку, тут потрібен інший підхід. Візьмемо, для прикладу надання послуг із збирання грибів в лісі, як додаткову послугу сільського туристичного продукту. Ми переконані, що така послуга повинна мати певну інформацію, яка була б потрібна не лише самому господарю у вигляді настільної книги чи рекомендації, але слугувала б також туристу для підтвердження ефекту релаксації.

Враховуючи вищесказане, ми вважаємо, що послуга із збирання грибів технологічно повинна бути викладена в такому розрізі:

- релаксаційне значення лісу;
- лісові гриби їх види та характеристики;
- строки збирання грибів;
- техніка збирання грибів;
- первинна обробка грибів;
- орієнтування в лісі;
- технологія заготівлі грибів.

Ось в такому розрізі повинні представлятись споживачам всі туристичні послуги, а інформація в них за вище сказаним планом виступає як рекомендація, що може бути використана самостійно як господарями оселі, так і туристами.

Представлення всіх туристичних послуг на селі за таким планом та оформлення їх за певними методичними вимогами дасть можливість подати їх у вигляді підручника для студентів «Технологія надання послуг в сільському туризмі» або у вигляді посібника «Туристичне дорадництво на сільських територіях». Такі посібники були б цікавими також власникам гостинних садиб, які надають послуги із сільського туризму, та любителям сільського відпочинку..

Отже, враховуючи наявний на селі контингент жителів, що хочуть займатись туристичною діяльністю, їх малу обізнаність в новій для них сфері надання туристичних послуг, потрібно до формування таких послуг підходити із вимогами змістовності їх, мати сучасну інформацію про них, подавати у вигляді рекомендацій. Збірка всіх послуг за таким планом і за методичними вимогами може бути основою для підготовки потрібного посібника «Технологія послуг у сільському туризмі» та в сільськогосподарському дорадництві у вигляді настільної книги «Туристичне дорадництво із сільського туризму». Все це разом слугуватиме підвищенню якості сільського туристичного продукту та привабливості сільського відпочинку.

Література

1. Кудла Н. Основи сільського туризму: науково-теоретичний аспект [Текст] / Н. Кудла. — Дрогобич, 2006. — 62 с.
2. Липчук Н. В. Шанси і барери розвитку агротуризму. [Текст] : зб. наук. статей / Н. В. Липчук // М-во осв. і наук. України, ЛІЕТ ; (ред. кол. І. О. Бочан та ін.). — Львів : Сполом, 2005. — Вип.1. — 275 с. : іл., табл., форм. — ISBS 966-665-359-1.
3. Липчук В. Особливості маркетингової діяльності в агротуризмі [Текст] : зб. наук. статей / В. Липчук, В. Котлінський // М-во осв. і наук. України, ЛІЕТ ; (ред. кол. І. О. Бочан та ін.). — Львів : Сполом, 2005. — Вип. 1. — 275 с. : іл., табл., форм. — ISBS 966-665-359-1.
4. Економічна енциклопедія : у 3 т. / Відп. ред. С. В. Мочерний. — Т. 2 (Ж–К). — К. : Академія, 2003. — 848 с. — ISBN 885-600.
5. Регіони України [Текст] : стат. збірн. — Ч. 1. — К. : Держкомстат України, 2007. — 348 с.
6. Рутинський М. Й. Сільський туризм [Текст] : навч. посібн. / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько. — К. : Знання, 2006. — 271 с. — ISBN 966-346-145-4.
7. Статистичний збірник Львівської області за 2009 рік [Текст] : стат. збірн. — Ч. 1. — Львів : ГУС, 2008. — 366 с.

8. Шимечко Г. І. Агротуризм як напрям підприємництва: теорія і практика [Текст] : навч. посіб. / Г. І. Шимечко, Г. В. Черевко. — Львів : Ліга-Порес, 2009. — 205 с. — ISBN 978-966-397-126-7.
9. Czerewko G. Rola agroturystuki w zrownowazonum rozwoju obszarow wiejskich [Tekst] / G.Cztrewo, V. Hladiu // Roczniki naukowe Stowarzyszenia Ekonomistow Rolnictwa i Agrobiznesy. — Warszawa ; Poznan ; Zamocz, 2000. — N/11, z. 2. — S. 16–21.

Бочан І. О., Цымбалюк Н. Ф.

СЕЛЬСЬКИЕ ТУРИСТИЧЕСКИЕ УСЛУГИ: ТРЕБОВАНИЯ К НИМ И ТЕХНОЛОГИЯ ИХ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ

В статье анализируются факторы развития сельского туризма, контингент домохозяйств в селе и обосновуется необходимость проведение учебы собственников тех сельских домов, которые извили желание заниматься новой для них деятельностью — представлять туристические услуги. С этой целью предлагаются новые подходы к формированию услуг в сельском туризме, их содержательность и информативность и предлагается примерный план ее. Набор туристических услуг по предложенному плану может послужить рекомендациями или учебником для студентов «Технология услуг в сельском туризме» или настольной книгой «Туристические советы в сельском туризме» для всех желающих заниматься этой сферой деятельности.

Ключевые слова: сельский туризм, условия развития, дифференциация, контингент домохозяйств, требования к услугам, пример содержание услуги.

Bochan I. O., Tsymbalyuk M. F.

RURAL TRAVEL SERVICES: REQUIREMENTS FOR THEM AND TECHNOLOGY OF CONCESSION

The article analyzes the factors of development of rural tourism, contingent households in villages and justifies the need for training for those house owners who want to engage themselves for new industries. For this purpose, new approaches to services in rural tourism, content and its information are offered content and exemplary plan to provide such services is given. It is believed that selection for such methodical approach to all services can be provided either in the form of recommendations or as a textbook «Technology of services in rural tourism». It is concluded that such a development can be used with the learning objectives for students, with learning needs of houses owners, curious tourists and extension services in the general agricultural advisory activities as a textbook «Tour counselling in rural tourism».

Key words: rural tourism, the prerequisites of development, diversification, contingent of the households, the requirements for services, example of services forming.

УДК 338.48(477.83)

Бордун О. Ю., Котик Л. І.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАНСПОРТНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В статті розглянуто особливості розвитку транспортно-туристичного комплексу Львівської області. Звернуто увагу на перебіг трансформаційних процесів та виокремлено перспективні напрямки подальшого його розвитку в контексті впровадження засад геологістики.

Ключові слова: трансформація господарського комплексу, транспортна інфраструктура, туристична індустрія, геологістика.

На початку ХХІ ст. Львівська область активно інтегрується в європейський простір, реалізуючи принцип Європейського Союзу: «Від Союзу країн до Союзу регіонів» [12]. Сприяють цьому як географічні (розташування в центрально-східній частині європейського континенту, безпосереднє сусідство із державою-членом Європейського Союзу — Польщею), так і політичні (підписання Указу президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» № 929/2011 від 27.09.2011 р.) передумови. Глибинна інтеграція передбачає трансформацію господарства регіону у контексті побудови конкурентоздатної ринкової економіки. Трансформаційні зміни торкаються транспортно-туристичного комплексу Львівської області, який згідно із «Стратегією розвитку регіону до 2015 р.» [9] є одним із пріоритетних, що зумовлює актуальність його усестороннього дослідження.

Теорію трансформаційних процесів на регіональному рівні розробляють економісти: В. Захарченко [3], С. Єрохін [4]; проблеми трансформації господарського комплексу регіону аналізують суспільно-географи Г. Балабанов, О. Гладкий [10], М. Мальська [6], О. Шаблій [13]. Григорович М., Коценко К., Пелих В. досліджують геопросторові особливості транспортної інфраструктури на регіональному та всеукраїнському рівнях, а туризмознавці Александрова А. та Біржаков М. — проблеми транспортного забезпечення туризму. Проблеми геологістики розроблені у працях І. Смирнова [8] та Г. Михайліченко [7].

Метою даного дослідження є аналіз трансформації транспортно-туристичного комплексу Львівської області, як одного із пріоритетних комплексів господарства регіону у руслі здійснення євроінтеграційних процесів.

Під трансформацією транспортно-туристичного комплексу розуміють зміну, перетворення виду й форми усталених у середині комплексу суспільно-виробничих відносин. Враховуючи змістовні зв'язки, які формуються між складовими комплексу у процесі здійснення трансформаційних перетворень, а також спираючись на теоретичні напрацювання із теорії трансформації господарського комплексу [3, 4, 11, 13] можна виокремити чотири типи трансформації транспортно-туристичного комплексу: структурну, функціональну, організаційну, управлінську [5]. Зокрема, структурну трансформацію можна розглядати у секторальному і територіальному розрізах.

У секторному розрізі вона проявляється через: зміну елементів господарського комплексу, зміну потужностей та обсягів надання послуг, зміну зайнятості населення за галузями комплексу, зміну галузевої структури комплексу в цілому.

У територіальному розрізі результатом прояву трансформаційних процесів в транспортно-туристичному комплексі є: зміна сформованої територіальної структури, виокремлення депресивних, периферійних територій та полюсів росту, формування підприємницьких мереж, кластерів, територій пріоритетного розвитку тощо.

Результатом здійснення функціональної трансформації є перепрофілювання, диверсифікація, переспеціалізація, ринкова профілізація, формування вертикальних ринкових структур.

Організаційна трансформація проявляється в адаптації до ринкових умов, зміні форм організації господарства: спеціалізації, інтеграції, концентрації тощо, монополізації, перехід до «гнучкого виробництва» і т. д.

Впровадження управлінської трансформації транспортно-туристичного комплексу передбачає перехід на бізнес-планування, введення логістичних схем у діяльність та утворення маркетингових систем, перехід до стратегічного планування, становлення корпоративного управління та створення, для прикладу, місцевих (муніципальних) корпорацій та логістичних центрів.

Станом на 1 січня 2011 рому на території регіону діяло понад 4150 суб'єктів господарювання, які були залучені у сегменті надання готельних, туристичних та транспортних послуг населенню, що складає 6,8 % загальнообласного показника кількості суб'єктів господарювання. Переважна більшість з них (62 %) функціонували як юридичні особи. В територіальному розрізі вони сконцентровувалися у м. Львові (42 % від кількості суб'єктів господарювання даного профілю) та районних центрах.

Зміни відбулися у сфері готельного господарства комплексу. За період 2005–2010 рр. на території регіону у 2,3 рази зросла кількість готельних закладів (з 209 до 474) та в 1,9 рази їх місткість (з 6089 до 11748 місць). Позитивом є велика активність малого бізнесу у трансформації готельного господарства: у власності фізичних осіб-підприємців перебувало в 2010 р. 66,5 % готельних закладів регіону [2]. У територіальному розрізі найбільший їх приріст відбувся у м. Львові (з 5 до 47 одиниць) та Сколівському районі (з 40 до 82). Якщо в обласному центрі серед фізичних осіб-підприємців переважало заснування хостелів в центральній частині міста, то в гірських районах (Сколівському, Стрийському) — мотелів, молодіжних турбаз. Наприклад, полюсом росту на території Сколівського району став туристичний комплекс «Плей» (с. Плав’є, с. Орява), Стрийського району — с. Розгірче. Паралельно в когорті готельних закладів підприємств-юридичних осіб розпочалося формування підприємницьких мереж. Наприклад, готель «Дністер» увійшов до складу першої української мережі «Прем’єр Готель», яка об’єднала 6 готелів.

За останні десять років суттєвих змін зазнала й територіальна структура готельного комплексу: збільшилась кількість готельних пунктів (населених пунктів, де зосереджено хоча б один заклад готельного типу); частина територіальних утворень із рівня готельного пункту перейшла на рівень готельного центру (населений пункт, в якому є два і більше повноцінних закладів готельного типу — с. Плав’є, с. Розгірче); ускладнилась внутрішня структура готельних вузлів (відкриття готелів «Опера», «Леополіс», «Цитадель» у м. Львові); були закладені основи формування готельних територіальних мережевих утворень вздовж автомобільних трас загальнодержавного значення, наприклад, Львів–Київ.

У 2010 році готельні заклади Львівської області отримали 270,5 млн. грн. доходу від надання послуг з проживання та 59,1 млн грн доходу від надання додаткових послуг, що було в 12,8 рази та 11,8 рази більше від показників 2000 р. [2, с. 27]. Санаторно-курортні заклади одержали 19 млн. amer. дол. прибутку від оздоровлення іноземців. За сприяння туристичних фірм упродовж 2010 року область відвідало 41,7 тис. громадян України та 9,9 тис. іноземних громадян з 39 країн світу (у 2009 році відповідно 41,6 та 9,3 тис.). Також на 12,5 % збільшилась кількість громадян інших країн, які приїжджають лікуватись у санаторно-курортних закладах Львівщини (1448 осіб у 2010 році проти 1287 у 2009 році). Туристичні агентства та бюро подорожей реалізували послуг в 2010 р. на 72197,7 тис. грн. Надзвичайно швидкими темпами зростає кількість туристів у

самому м. Львові, які самостійно організовують собі туристичну програму. За даними моніторингу управління культури і туризму при Львівській облдержадміністрації, який щороку проводиться у літній туристичний сезон, у Львові щоденно перебуває близько 3 тис. іноземних туристів, у вихідні — до 5–6 тис., з яких 60 % є громадянами Польщі [2, с. 5]. Трансформація туристичних потоків у межах області представлена на рис. 1.

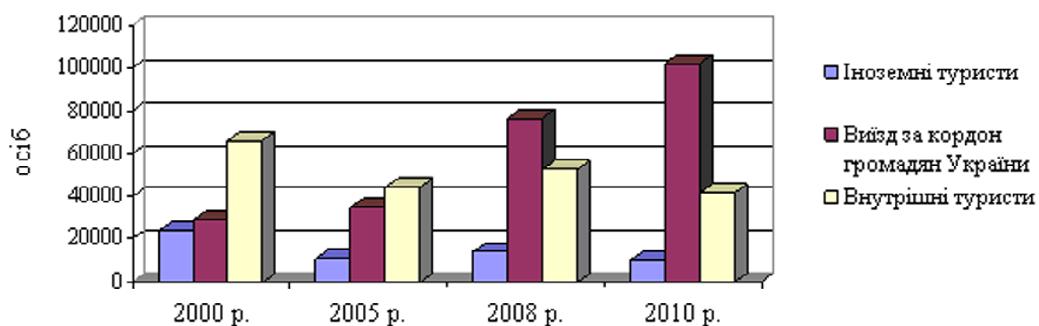


Рис. 1. Туристичні потоки у Львівській області [2, с. 20]

Зміни відбулися на території Львівської області й у наданні транспортних послуг у туризмі (табл. 1.).

Таблиця 1
Порівняльні показники роботи різних видів транспорту по Львівській області

Види транспорту	Довжина доріг, км	Перевезення пасажирів, тис. ос.	Пасажиро-оборот, %	Пасажиро-оборот, тис. ос.
Залізничний	1279,7	29438,2	9,2	2161
Автомобільний	8373,7	213561,0	67,1	3866
Авіаційний	—	2,7	0,1	6,5
Електоро-транспорт	117,3	75479,5	23,6	496
Всього	9770,7	318481,4	100	6530

Інфраструктура автомобільного транспорту за кількісними показниками переважає всі види транспорту — довжина усіх автомобільних доріг Львівської області становить 8373 км, відповідно до того найвищими є і показники його діяльності: у 2010 році на автомобільний транспорт припадало 67,1 % пасажирських перевезень області (52,1 % у 2000 р.) (рис. 2.) [10].

Щільність автомобільних доріг загального користування є вища, ніж в середньому по Україні — 375 км на тис. км². Завдяки своєму вигідному транспортно-географічному

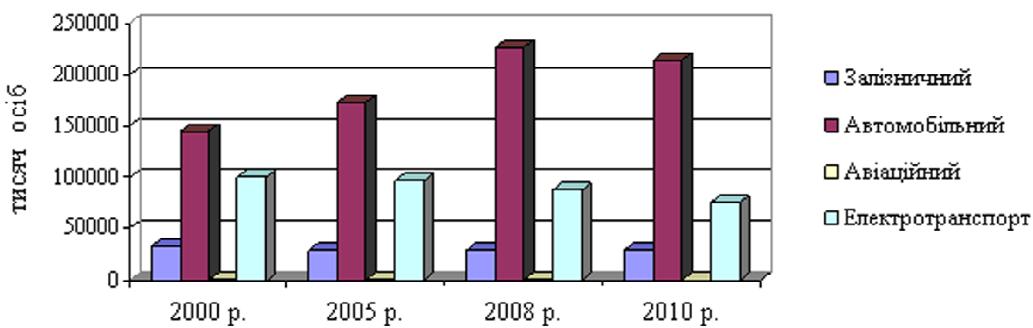


Рис. 2. Перевезення пасажирів за видами транспорту у Львівській області [10, с. 28]

положенню на перетині шляхів з півночі на південь і з заходу на схід, автомобільна інфраструктура Львівської області складається з двох магістральних автострад категорії «М», що відповідають цим напрямкам. Перша автострада М-14 проходить територією Білорусі, України і Молдови. Друга магістральна автострада М-17 відповідає широтному напрямку і тягнеться від Києва через міста Львівщини до ППП Ужгород і ППП Чоп. Автостради міждержавного значення категорії «А» з'єднують великі міста та найважливіші пункти пропуску через державний кордон. Так, автострада А-260 прямує на Раву-Руську, А-267 — на Краковець, А-262 — на Ужгород, А-264 — на Дякове, А-269 на Порубне. Решта доріг мають внутрішньодержавне значення і не кодуються спеціальними знаками. Трансформаційні зміни у функціонуванні автомобільного транспорту області пов'язані з модернізацією існуючої інфраструктури (автомагістраль Київ—Чоп), будівництвом та введенням в експлуатацію концесійної автомагістралі Краківець—Львів, будівництвом переходоплюючих розв'язок та автопарковок на території «Великого Львова» [9]. Здійснення цих заходів сприятиме інтенсифікації пасажиропотоків, а відповідно збільшить обсяг туристичних потоків у межах області та економічну віддачу від них.

Трансформацій зазнає залізничний транспорт Львівської області: у 2010 році його послугами скористалися 9,2 % пасажирів, що на 2,5 % менше від показника 2000 року, але на 0,4 % більше від показника 2008 року. Суттєві зменшення відбулися в сегменті приміського сполучення (у 2009 р. індекс обсягу відправлених пасажирів «Львівською залізницею» склав 81,3 % до 2000 р.), тоді як у прямому сполученні навпаки, відбувся зрост (121,1 % до 2000 р.) [10, с. 29]. Останньому сприяє відкриття швидкісного залізничного сполучення між Львовом та Києвом.

Повітряний вид комунікації є найновішим досягненням сучасної техніки і хоча його роль в загальному обсязі вантажних і пасажирських перевезень є дуже незначною, проте він поза конкуренцією серед інших видів транспорту щодо швидкості доставки туристів на великі відстані. За останні роки реформування економіки нашої країни обсяг пасажирських перевезень з аеропорту «Львів» зменшується за рахунок внутрішніх та міждержавних перевезень при зростанні міжнародних перевезень. В майбутньому частка авіаційних перевезень буде зростати за рахунок часткового заміщення традиційних видів комунікації (залізничний, автомобільний транспорт) для доставки термінових вантажів та ділових туристів.

З Львівського летовища здійснюють регулярні рейси чотири авіакомпанії: авіакомпанія Львівського авіапідприємства, Авіалінії України, Міжнародні авіалінії України і польська авіакомпанія LOT. З 11 липня минулого року авіакомпанія «Візз Ейр Україна» розпочала рейси зі Львова до Дортмунда та Лондона (Лутон). Авіакомпанія Карпаєр, використовуючи авіа-узол у румунському місті Тімішвара, з'єднує Львів із більшістю італійських міст, німецькими містами Дюссельдорф, Мюнхен, Дрезден, Венецією та грецькими Афінами, а з минулого року — із Салоніками. У березні німецький авіаперевізник Lufthansa — один з провідних у Європі — відкрив щоденні рейси зі Львова до Мюнхена. Мюнхен, в свою чергу, є вузловим аеропортом авіакомпанії і може забезпечити транзит пасажирів зі всього світу. Загалом на сьогодні зі Львова відбувається 45 міжнародних рейсів. В рамках підготовки Львова до УЄФА ЄВРО-2012 ТМ міжнародний аеропорт «Львів» готується за кількома напрямками: реконструкція злітної смуги; будівництво нового терміналу; будівництво тимчасового терміналу; реконструкція діючого пасажирського терміналу.

Складність трансформаційних перетворень транспортно-туристичного комплексу Львівської області, затребуваність регіону у туристичних потоках та прагнення інтегруватися у європейський економічний та в т. ч. туристичний простір, зумовили доцільність

створення на території області геологістичних центрів, які б надавали послуги туристам в переміщенні, оптимізували туристичні потоки, сприяли раціональному використанню наявної транспортної інфраструктури. На базі Львівської міської ради уже відкритий консультаційний центр для туристів: можна отримали інформацію про туристичні аtrakції краю, туристичні фірми та центри, які працюють у кожному регіоні області. Проте доцільним є формування приватних геологістичних структур на зразок тих, що вже створені у сегменті вантажних перевезень області: «Міст-експрес» (логістичне підприємство з центром у м. Львів, 38, філіями по території України, представництвами на території Німеччини, Росії, США, Італії, Греції). Такі геологістичні центри доцільно створювати в туристичних (Львів, Славське, Трускавець, Моршин, Сколе, Жовква) та транспортних (Стрий, Мостиська, Краківець) вузлах області.

За роки незалежності відбулася структурна, функціональна, організаційна та управлінська трансформація транспортно-туристичного комплексу Львівської області. Підтвердженням цього є зміни у структурі та напрямку туристичних потоків, функціонуванні готельного господарства й транспорту. Найсуттєвіші трансформаційні зміни відбулися в сегменті інфраструктури транспортного комплексу. На сьогодні актуальними є формування геологістичних центрів, які будуть оптимізувати туристичні потоки в області. Проблеми створення та функціонування останніх є предметом подальших наукових розвідок та досліджень.

Література

1. *Бордун О. Ю.* Транспортна інфраструктура західноукраїнського прикордоння: економіко-географічне дослідження [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 / О. Ю. Бордун. — Львів, 2003. — 20 с.
2. Готельне господарство та туризм у Львівській області [Текст] : стат. збірник / Відп. ред. М. П. Пинда. — Львів : Гол. упр. статист. у Львів. обл., 2011. — 109 с.
3. *Захарченко В. І.* Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України / В. І. Захарченко. — Вінниця : Гіпаніс, 2004. — 547 с.
4. *Єрохін С. А.* Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) [Текст] : наук. моногр. / С. А. Єрохін. — К. : Світ Знань, 2002. — 528 с.
5. *Котик Л. І.* Підходи до типізації трансформації господарського комплексу регіону / Л. І. Котик // Регіон-2011: стратегія оптимального розвитку [Текст] : матер. конф. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. — С. 184–187.
6. *Мальська М. П.* Просторові системи послуг (теорія, методологія, практика) [Текст] : монографія / М. П. Мальська. — К. : Знання, 2009. — 363 с.
7. *Михайліченко Г. І.* Логістика в туризмі [Текст] : опорний конспект лекцій / Г. І. Михайліченко. — К. : ЦПНМВ КНТЕУ, 2009. — 104.
8. *Смирнов І. Г.* Логістика: просторово-територіальний вимір [Текст] : монографія / І. Г. Смирнов. — К. : ВГЛ Обрій, 2004. — 335 с.
9. Стратегія розвитку Львівської області до 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.loda.gov.ua/ua/priorities/strategy>
10. Транспорт і зв'язок Львівської області [Текст] : стат. збірник / Відп. ред. М. П. Пинда. — Львів : Гол. упр. статист. у Львів. обл., 2011. — 96 с.
11. Трансформаційна структура господарства України: регіональний аспект [Текст] / За ред. Г. В. Балабанова, В. П. Нагірної, О. М. Нижник. — К. : Міленіум, 2003. — 404 с.
12. Указ президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» № 929/2011 від 27.09.2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=615%2F98>
13. *Шаблій О. І.* Сучасна географія: теорія, історія, українознавчі студії [Текст] / О. І. Шаблій. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. — 744 с.

Бордун О. Ю., Котык Л. И.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАНСПОРТНО ТУРИСТИЧЕСКОГО
КОМПЛЕКСУ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОИНТЕГРАЦІЇ**

В статье раскрыто особенности развития транспортно-туристического комплекса Львовской области. Обращено внимание на ход трансформационных процессов и выделено перспективные направления его последующего развития в контексте внедрения основ геологистики.

Ключевые слова: трансформация хозяйственного комплекса, транспортная инфраструктура, туристическая индустрия, геологистика.

Bordun O. Yu., Kotyk L. I.

**TRANSFORMATION OF TRANSPORT AND TOURIST COMPLEX
OF LVIV REGION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION**

Features of development the transport and tourist complex of Lviv region are considered in the article. Attention is focused to transformation processes and promising directions of its further development in the context of implementing the principles of geologistics are mentioned.

Key words: transformation of economic complex, transport infrastructure, tourist industry, geologistics.

УДК338.488.2:640.412(79/092)

Білоцерківська Т. М.

**ЗНАЧЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ЗАСОБІВ РОЗМІЩЕННЯ
ДЛЯ ОБСЛУГОВУВАННЯ ТУРИСТІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
ЧЕМПІОНАТУ ЄВРО–2012**

Розглядаються альтернативні варіанти розміщення вболівальників під час проведення ЄВРО–2012 в Україні, іхня економічно вигідність як для масового вболівальника, так і для нашої держави, визначаються види альтернативного розміщення та вимоги УЄФА до них.

Ключові слова: кондомініуми, апартаменти, хостелі, вузівські гуртожитки, молодіжні та військові табори, мобільне (тимчасове) житло, майданчики для туристичних таборів.

У 2012 році відбудеться чотирнадцятий європейський чемпіонат національних збірних команд, який вже котрий рік поспіль проводиться під патронатом УЄФА. Україна та Польща — це ті країни, в яких пройдуть фінальні етапи змагань. Відбірний раунд пройшли 16 команд, які і візьмуть участь у змаганні. Це останній чемпіонат, в якому у фінальній частині приймуть участь 16 команд. Починаючи з ЄВРО–2016, кількість команд збільшить до 24. Майже місяць буде тривати цей чемпіонат. За цей період планується провести 31 матч, в тому числі у Львові має бути проведено 3 матчі з 16-ти, що відбудуться в Україні. 2 грудня 2011 року в Національному палаці культури та мистецтв України в м. Києві пройде церемонія жеребкування фінальної частини чемпіонату ЄВРО–2012.

Як наголосив у своєму звіті про підготовку Львова до ЄВРО–2012 Андрій Садовий: «Загалом буде продано 1,497 мільйонів квитків та очікується понад 1 мільйон туристів. Очікується, що це буде найбільший ЄВРО чемпіонат за кількістю глядачів на стадіонах — на 20 % більше глядачів, ніж під час ЄВРО–2008. Прямі трансляції матчів дивитимуться 7,9 млрд. глядачів. Якщо припустити (за методологією УЄФА), що кількість вболівальників, які прийдуть до Львова, втрічі перевищить кількість місць на стадіоні, то сумарно до Львова прибуде не менше ніж 100 000 вболівальників, 30 000 з яких перебуватимуть безпосередньо на стадіоні» [3]. З огляду на це, на сьогодні надзвичайно актуальною є проблема розміщення звичайних вболівальників у приймаючих містах.

Проблеми забезпечення альтернативним житлом звичайних вболівальників чемпіонату з футболу ЄВРО–2012 широко обговорюється як на самому високому рівні так і в засобах масової інформації. Наприклад, на круглому столі, організованому Інформаційним центром «Україна–2012» спільно з Всеукраїнською молодіжною туристичною асоціацією, присвяченому засобам розміщення та онлайн-бронюванню, учасники підняли цілу низку актуальних питань, зокрема присвяченим альтернативному розміщенню. У зустрічі взяли участь заступник Міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту Ростислав Карандеев, начальник відділу з питань розміщення і готельної інфраструктури Держслужби туризму і курортів Ігор Митяй, представники Координаційного Бюрої з підготовки та проведення ЄВРО–2012 в Україні, профільного парламентського комітету, а також туристичні організації. Віце-прем'єр-міністр — Міністр інфраструктури України Борис Колесніков особисто контролює стан підготовки засобів розміщення до ЄВРО–2012 у приймаючих містах.

У даній статті ми ставимо собі за мету дослідити стан підготовки альтернативних засобів розміщення в Україні та визначити значення цих засобів для обслуговування туристів під час проведення чемпіонату ЄВРО–2012.

Проведення ЄВРО–2012 дуже важливе як для розвитку туристичної індустрії Україні вцілому, так і для готельного господарства зокрема, адже воно є надзвичайно важливою складовою індустрії туризму, одним із високоприбуткових видів підприємницької

діяльності. Як відомо, частка готельних послуг у структурі загальних витрат туристів під час подорожі становить від 30 до 50 % загальних витrat.

УЄФА ставить дуже високі вимоги до якісної та кількісної підготовки готельної інфраструктури як в Україні так і в Польщі. Як зазначено в аналітичній записці до Секретаріату Президента України 4.08.2009, в процесі підготовки до проведення ЄВРО–2012 необхідно в короткий термін вирішити проблеми, пов’язані з незадовільним станом розвитку туристичної та готельної інфраструктури, нестачею готелів та інших засобів розміщення туристів, нагальною потребою у підготовці кваліфікованих кадрів, формуванням реєстру та мереж альтернативних засобів розміщення туристів [4].

Дуже високі формальні вимоги УЄФА також до достатньої кількості готелів певного класу для потреб організаторів, так і до альтернативних засобів розміщення для приймання звичайних вболівальників.

Очікується, що на ЄВРО–2012 в Україну має приїхати приблизно 30 000 офіційних осіб та, як мінімум, 600 000 звичайних вболівальників. Більшість вболівальників будуть неорганізовані, приїдуть як індивідуальні туристи [1]. Як правило, такі туристи не хочуть мешкати в готелях, адже готель забирає собі значну частину коштів своїх гостей. Цей засіб розміщення пропонує туристам велику кількість додаткових послуг, від яких складно відмовитись: харчування, побутове та транспортне обслуговування, організацію дозвілля. А у більшості звичайних вболівальників, які приїдуть до нас в Україну, не така вже й велика «кишеня».

Тому, так звані, альтернативні варіанти розміщення економічно вигідні як для масового вболівальника, так і для нашої держави. Туристи, які заощадять кошти на проживанні, все одно залишать їх в Україні. Вони будуть відвідувати інші міста, купляти сувенірну продукцію, харчуватися у різних закладах ресторанного господарства, відвідувати різноманітні культурно-розважальні заходи в приймаючих містах. Відповідно, вітчизняні підприємства транспорту, торгівлі, ресторанного господарства, культури та мистецтва також візьмуть участь в обслуговуванні туристів і отримають додатковий дохід, стимул для подальшого розвитку, що, в свою чергу, збагатить казну нашої держави.

Саме для неорганізованих груп вболівальників можна запропонувати альтернативні варіанти розміщення.

Альтернативне розміщення стосується засобів розміщення, які традиційно не відносяться до варіантів готельного розміщення, але при цьому, за необхідності, можуть забезпечити необхідний стандарт перебування туристів (рис. 1).



Рис. 1. Альтернативні варіанти розміщення за формальними вимогами УЄФА

Кондомініуми та апартаменти. Це можуть бути умебльовані житлові приміщення з відповідним обслуговуванням, власниками або орендарями яких є приватні особи, але з можливістю колективного технічно-експлуатаційного обслуговування, розміщені, бажано, в одній будівлі чи групі будинків, розташованих поруч один від одного. Ці помеш-

кання можуть надаватися у вигляді окремих односпальних номерів, або як спільні житлові зони з багатьма окремими спальними. Як правило, такі помешкання повинні мати кухні, а кожна спальня в них — окрім ванну кімнату. На період проведення Чемпіонату в них мають надаватися послуги реєстрації прибуття та вибууття, послуги консьєржа , прибирання та зміни постільної білизни два рази на тиждень, а також послуги прання.

Вузівські гуртожитки:

— кімнати на одного мешканця готельного типу. Цей вид житла має бути високого класу, бажано у нових гуртожитках. Кожна кімната у такому житлі повинна мати спальню на одну людину та окрім ванну кімнату. Додатково має бути обслуговування готельного типу, що передбачатиме реєстрацію прибуття та вибууття, а також послуги консьєржа. Повинно забезпечуватися прибирання та зміна постільної білизни два рази на тиждень, мешканці повинні мати доступ до послуг пральні. Мають забезпечуватися послуги ресторанного господарства (ідальні) з наданням сніданків, прохолодних напоїв та закусок за подовженим графіком роботи протягом дня. Має забезпечуватися доступ до зон посадки та висадки з автобусів, мережі громадського транспорту та стоянок для автотранспорту;

— гуртожиток звичайного типу. Такий вид помешкань має відповідати усім стандартам, визначеним для «кімнат на одного мешканця готельного типу», за виключенням того, що в ньому можуть пропонуватися кімнати на двох або більше гостей з ванними кімнатами загального користування.

Молодіжні та військові табори. Пропонування цих видів альтернативного розміщення дозволяється за умови їхньої відповідності надзвичайно високим стандартам. Такі помешкання можуть включати в себе загальні спальні кімнати та ванні кімнати загального користування, а також послуги ресторанного господарства (ідальні). Обслуговування таких місць проживання також може потребувати відповідних служб експлуатаційного та технічного забезпечення.

Мобільне (тимчасове житло). У випадку відсутності значної кількості номерів у готелях 3 — зіркової категорії, доцільним може бути будування тимчасового житла. Для цього мають бути укладені угоди з підрядниками, здатними побудувати такі тимчасові помешкання, забезпечити їхню експлуатаційну та технічну підтримку, а потім, після завершення Чемпіонату, розібрati їх.

Майданчики для туристичних таборів. Цей вид організації проживання може виявитися доцільним, особливо якщо йдеться про розміщення вболівальників. Майданчики повинні відповідати високим стандартам та мати доступ до транспортної мережі й місцевих джерел інформації, аби мешканці таборів могли знайти можливість харчування та отримання інших необхідних послуг. Очікується, що відповідна група експлуатації туристичних таборів буде належним чином екіпирована , щоб забезпечити усі належні послуги.

Крім того до альтернативного розміщення УЄФА висуває загальні вимоги, а саме: альтернативне розміщення повинне відповідати високим стандартам якості: окрім проживання, ці об'єкти мають забезпечувати можливості відповідного користування громадським транспортом, стоянками для автотранспорту (якщо можливо), послуг харчування та регулярними послугами з прибирання.

Частково задоволити попит на місця розміщення під час проведення ЄВРО 2012 могли б малі готелі, апартаменти та хостели, вартість проживання у яких значно нижча. Проте мережа хостелів в Україні розвинена недостатньо, за даними Всеукраїнської молодіжної хостел — асоціації функціонує лише 27 хостелів (в Європі офіційно зареєстровано 18 тис хостелів, з них 4,5 тисяч об'єднані єдиною системою бронювання),

близько 2,5–3 тисяч готельних підприємств малих форм (малих та міні-готелів, апартаментів), проте значна частина цього сегменту готельного господарства є «сирою», тобто офіційно не обліковується як засоби розміщення [2].

Що стосується нашого міста, то планувалося, що майже шість тисяч вболівальників, які приїдуть до Львова на ЄВРО–2012, житимуть у студентських гуртожитках, так званих, альтернативних засобах розміщення. Міністерство освіти обіцяло допомогти львівським ВНЗ — виділити 92 мільйони гривень, щоб привести гуртожитки до звичних для європейців стандартів, адже більшість з них потребує не косметичного, а катіпального ремонту чи повної реконструкції, щоб повністю відповісти вимогам УЄФА до альтернативних засобів розміщення. Наразі, ці плани не реалізовані.

За даними Нацагентства з підготовки України до ЄВРО (Укревроінфрапроект), офіційний туроператор УЄФА компанія TUI Travel станом на 4 березня 2011 року законтрактувала у Львові 5290 ліжко-місць для розміщення вболівальників єврочемпіонату. Причому 4607 місць зарезервовано в гуртожитках навчальних закладів Львова — Львівської комерційної академії (930 ліжко-місць), Львівського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України (165), Львівського інституту економіки та туризму (30), Екологічного коледжу Львівського національного аграрного університету (51). Окрім цього, 2862 ліжко-місць зарезервовано в гуртожитках студенського містечка ЛНУ «Львівська Політехніка», ще 64 місця зарезервовані в кімнатах відпочинку цього університету, а також 505 місць законтрактовані TUI Travel в гуртожитку № 4 «Львівської Політехніки», але за умови реконструкції цього засобу розміщення, згідно з Державною цільовою програмою підготовки України до чемпіонату [5].

Що стосується альтернативного розміщення для туристів, які приїдуть до нашого міста своїм автотранспортом (автомобілями з трейлерами, або кемперами), то місто виділить території, які будуть облаштовані відповідним чином — там будуть душові кабіни, елементарні послуги. Крім того, поблизу нового стадіону буде побудований один з найбільших кемпінгів у Європі.

Ще одна пропозиція альтернативного розміщення вболівальників у м. Львові — тимчасове проживання у залізничних вагонах .

Разом з фізично — здоровими вболівальниками, без сумніву, на футбольний чемпіонат ЄВРО–2012 в Україну приїдуть також туристи із особливими потребами з інших країн світу, адже вони є дуже мобільними на відміну від українських. Тому в готелях та альтернативних засобах розміщення необхідно передбачити обладнання і пристрой, що враховують потреби цих груп туристів.

Отже, можна зробити висновок, що проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу згідно вимог УЄФА передбачає комплексну підготовку спортивної, транспортної та готельної інфраструктури і, зокрема, альтернативних засобів розміщення. Адже відсутність розвиненої та офіційно облікованої мережі альтернативних засобів розміщення економічного класу (хостелів, малих та міні-готелів, апартаментів тощо) буде великою перешкодою в розміщенні 60 0000 звичайних вболівальників, які планують відвідати Україну під час проведення Чемпіонату ЄВРО–2012.

Література

1. Мотора А. Завдання держави: Готельне господарство має вийти з тіні до ЄВРО–2012 [Електронний ресурс] : матеріали круглого столу, організованого Інформаційним центром «Україна–2012» спільно зі Всеукраїнською молодіжною туристичною асоціацією: 22.09.2010 / Анфіса Мотора УКРІНФОРМ, 2009. — Режим доступу : http://www.sport.ukrinform.ua/interview/31390/?PAGEN_1=3.

2. Мотора А. Україна має вирішити питання «бюджетного» житла для вболівальників ЄВРО-2012 [Електронний ресурс] : матеріали круглого столу, організованого Інформаційним центром «Україна-2012» спільно зі Всеукраїнською молодіжною туристичною асоціацією: 17.12.2009 / Апфіса Мотора-УКРІНФОРМ, 2009. — Режим доступу : <http://euro2012.ukrinform.ua/news/193/38602>.

3. Садовий А. Звіт про підготовку Львова до ЄВРО-2012 [Електронний ресурс] : доповідь. міський голова Львова : 23.10.2008 / Андрій Садовий. — Львів, 2008. — Режим доступу : <http://leopolisnews.net/news/items/37.html>.

4. Стан і проблеми розвитку готельного господарства України в контексті підготувки до ЄВРО-2012 [Електронний ресурс] : Аналітична записка до Секретаріату Президента України: 04.08.2009. — Київ, 2009. — Режим доступу : <http://www.niss.lviv.ua/analytics>.

5. Дані Національного агентства з підготовки України до ЄВРО (Укревроінфрапроект) [Електронний ресурс]: Інформаційний центр «Україна-2012». — Режим доступу : <http://aren.y.lviv.ua/ukraine-2012/ukraine2012/44-2010-11-15-08-50-02/675-u-lvovi-5-3-tysach-misc-dlya-vbolivaknykiv.html>.

Билоцерківська Т. Н.

ЗНАЧЕНИЕ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ СРЕДСТВ РАЗМЕЩЕНИЯ ДЛЯ ОБСЛУЖИВАНИЯ ТУРИСТОВ ВО ВРЕМЯ ПРОВЕДЕНИЯ ЧЕМПИОНАТА ЕВРО-2012

Рассматриваются альтернативные варианты размещения болельщиков во время проведения ЕВРО-2012 в Украине, их экономическая выгода как для массового болельщика, так и для нашего государства, определяются виды альтернативного размещения и требования УЕФА к ним.

Ключевые слова: кондоминимумы, апартаменты, хостелы, вузовские общежития, молодежные и военные лагеря, мобильное (временное) жилище, площадки для туристических лагерей.

Bilotserkiv's'ka T. M.

THE IMPORTANCE OF ALTERNATIVE MEANS OF TOURISTS ACCOMODATION DURING THE CHAMPIONSHIP EURO-2012

The article analyses the alternative variants of fans accomodation during EURO-2012 in Ukraine, their economic benefits both for mass fans and our country; defines the types of alternative accomodation and UEFA requirements to them.

Key words: condominiums, apartments, hostels, dormitories, youth and military camps, mobile (temporary) accomodation, grounds for tourist camps.

УДК 338.48:504.062

Дячук О. І.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЯХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Висвітлено особливості розвитку екологічного туризму на територіях природно-заповідного фонду. Описано основні проблеми і перспективи Рівненської області у сфері розвитку екологічного туризму.

Ключові слова: екологічний туризм, природно-заповідний фонд, охорона природи, рекреаційний потенціал.

Важливою тенденцією розвитку туристичної сфери є зростання популярності екологічного туризму, який на сучасному етапі, за даними Міжнародної організації екотуризму (TIES), охоплює близько 20 % світового туристичного ринку і характеризується найбільш швидкими річними темпами зростання — від 10 до 30 %. Доходи від екологічного туризму складають близько 10 % доходів від міжнародного туризму.

Особливостям розвитку екологічного туризму в цілому та на природоохоронних територіях зокрема присвячено роботи багатьох вітчизняних та іноземних науковців, серед яких Буйволов Ю. А., Басанець Л. П. [1], Гетьман В. І. [2], Дмитрук О. Ю. [3], Мозгова О. С. [5], Савчин Л. [6]. Проте, не зважаючи на широкий спектр досліджень, що охоплюють як теоретичні підходи щодо сутності та принципів екологічного туризму так і практичні особливості його розвитку на конкретних територіях, багато питань залишаються відкритими.

Дослідження перспектив розвитку регіонального екологічного туризму полягає в обґрунтуванні можливостей використання рекреаційно-туристичного потенціалу природно-заповідного фонду Рівненської області для розширення екологічного туризму.

Початком формування концепції екологічного туризму вважають 80-ті роки ХХ століття, проте саме поняття до сьогодні залишається дискусійним. Більшість науковців трактують його як вид туризму, орієнтований на використання переважно природних туристичних ресурсів, що передбачає наявність екологічно-освітньої (пізнання природи, отримання екологічних знань) та природоохоронної (відповідна поведінка, що мінімізує збиток оточенню, спрямування отриманих доходів на захист навколошнього середовища) складових [3].

Екологічний туризм найчастіше розглядається як подорожі в місця з відносно незайманою природою з метою її пізнання за умов дотримання екологічної рівноваги та збереження навколошнього середовища. Це передбачає наявність доволі жорстких правил поведінки, що мінімізують негативний вплив туризму на природні комплекси, дотримання яких є принциповою умовою його розвитку.

Саме завдяки цьому екологічний туризм можна розглядати як практично єдину форму розвитку туризму в межах природоохоронних територій, які мають надзвичайно важливе значення для розвитку рекреаційно-туристичної сфери. Адже ці території, по-перше, охоплюють живописні, цікаві з пізновальної точки зору ландшафти, зі сприятливими екологічними умовами, а по-друге, володіють певною інфраструктурою і підготовленим персоналом, системою обслуговування туристичних груп, відпрацьованою системою туристичних маршрутів, досвідом організації просвітницької роботи.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд» одним з видів використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду є їх використання в оздоровчих та інших рекреаційних цілях за умови дотримання природоохоронного режиму. Рекреаційно-туристичну діяльність можуть здійснювати цілий ряд об'єктів

ПЗФ, в тому числі біосферні заповідники, національні природні та регіональні ландшафтні парки [2, с. 48]. Розвиток масового туризму в межах цих територій неприпустимий, проте обмежена ретельно регламентована рекреаційно-туристична діяльність є невід'ємною складовою функціонування природоохоронних територій.

В цьому плані природно-заповідний фонд України необхідно розглядати як потенційну базу екологічного туризму. Ігнорування цих ресурсів є економічно невигідним, це будуть свідомо втрачені кошти, платежі до державного та місцевого бюджетів, робочі місця, можливості розвитку регіону загалом [6, с. 286].

Національні парки у всьому світі є одним із найважливіших об'єктів туризму, що приносять до бюджету великі прибутки. Під природні парки виділяються значні території з метою залучення екотуристів, а з ними і капіталу. Так, екологічний туризм служить головним джерелом доходів до бюджету Кенії та Коста-Рики (щорічний дохід складає відповідно 450 та 650 млн. дол.), у ПАР він посідає друге місце після видобутку діамантів, на Алясці — друге після видобутку нафти. Уряд Канади за рахунок податків у сфері екотуризму отримує дохід у розмірі 1,7 млрд. дол. (при тому, що на програму збереження дикої природи виділяється 330 млн. дол.). Подорожі до природоохоронних територій США приносять щорічний сукупний дохід 14,2 млрд.дол. і забезпечують 300 тис. робочих місць [5, с. 92]. Тому, створення природоохоронних об'єктів варто розглядати не як припинення в їхніх межах усіх форм природокористування, а в першу чергу, як можливість організації нових рекреаційних центрів і переорієнтації економіки регіону на розвиток рекреаційно-туристичної сфери. При цьому, якщо порівняти економічну ефективність сільськогосподарського і промислового виробництва та рекреаційно-туристичну сферу, то перевагу без сумніву матиме остання. Зокрема, прибутки від використання оздоровчо-рекреаційного потенціалу лісу можуть набагато перевищити ті, які надходять з лісопереробної промисловості [6, с. 283]. Крім того, за оцінками, використання в США національного парку під сільськогосподарські угіддя принесло б прибуток 0,8 дол. На 1 га, тоді як прибуток від екотуризму — близько 40 дол. на 1 га [5, с. 93].

Потужний потенціал у цій сфері має Рівненська область, яка належить до регіонів України із найвищим ступенем заповідання територій, що складає 9,0 % від площи області (в Україні площа природоохоронних територій становить близько 4 %). До природно-заповідного фонду Рівненщини станом на 1.01.2010 р. віднесено 306 територій та об'єктів загальною площею 181,2 тис.га, в тому числі 27 об'єктів загальнодержавного значення площею 64,9 тис.га та 279 об'єктів місцевого значення площею 116,3 тис. га (табл. 1.) [4].

Державне управління охорони навколошнього природного середовища постійно веде роботу щодо розширення мережі природного заповідного фонду Рівненської області як основи збереження унікальних ландшафтів, більш широкого використання її рекреаційного потенціалу, здійснення науково-освітньої та еколого-просвітницької діяльності. На території області розташований Рівненський природний заповідник (найбільший за площею в Україні — 42289 га), регіональні ландшафтні парки «Прип'ять-Стохід», «Дермансько-Мостівський», «Надслучанський». У 2009 р. створений перший в області національний природний парк «Дермансько-Острозький» («Перлина Волино-Поділля»), розпочато роботу зі створення національного природного парку «Нобельський». Ці території мають естетичне, рекреаційне та екологічне значення, що пов'язано з високою залісненістю та придатністю лісів для оздоровлення населення.

Передбачається, що створення парків сприятиме, з одного боку, збереженню їх рекреаційного потенціалу, традиційного господарювання, унікальних природних комплексів та історико-культурних пам'яток, а з іншого — організації рекреаційно-туристичної діяльності та соціально-економічному розвитку регіону. Адже, якщо розглядати екологіч-

Таблиця 1
Природно заповідний фонд Рівненської області

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ					
	загальнодержавного значення		місцевого значення		разом	
	кількість	площа, га	кількість	площа, га	кількість	площа, га
Природні заповідники	1	42289	—	—	1	42289
Національні природні парки	1	5448,3	—	—	—	5448,3
Регіональні ландшафтні парки	—	—	3	58708	3	58708
Заказники, у тому числі:	13	16720	112	53904,3	125	70624,3
ландшафтні	1	905	10	2201,2	11	3106,2
лісові	1	110	16	2142,8	17	2252,8
ботанічні	8	12301	38	32466	46	44767
загальнозоологічні	1	100	6	7037	7	7137
орнітологічні	—	—	9	1556,3	9	1556,3
ентомологічні	—	—	16	344	16	344
іхтіологічні	—	—	2	3255	2	3255
гідрологічні	2	3304	11	2442	13	5746
загальногеологічні	—	—	4	2460	4	2460
Пам'ятки природи, у т. ч.:	8	420,2	56	394,3	64	814,5
комплексні	1	91	13	114,5	14	205,5
ботанічні	4	243,2	29	220,8	33	464
зоологічні	1	13	—	—	1	13
гідрологічні	2	73	12	56,2	14	129,2
геологічні	—	—	2	2,8	2	2,8
Заповідні урочища	—	—	96	3188,2	96	3188,2
Дендрологічні парки	1	29,5	—	—	1	29,5
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	2	39	12	128	14	167
Зоологічні парки	1	11,6	—	—	1	11,6
РАЗОМ	27	64957,6	279	116322,8	306	181280,4

ний туризм з економічної точки зору, то він, як вид туристичної діяльності, створює і продає свій турпродукт, приносячи прибуток, який, з одного боку, відіграє важливу роль в охороні природного середовища, так як стає додатковим джерелом фінансування природно-заповідних територій в умовах недостатнього державного фінансування і повинен спрямовуватись на збереження їх природної спадщини і біологічної різноманітності. Зокрема, в Росії доходи від екологічного туризму національних парків складають близько 20 % загальної кількості власних засобів, а від еколого-просвітницької діяльності і надання туристичних послуг заповідниками — близько 40 % [1, 41]. З іншого боку, організація туризму сприяє вирішенню соціальних та економічних проблем регіону через збільшення фінансових надходжень у місцеві бюджети, створення нових робочих місць, застачення інвестицій для розвитку туристичної інфраструктури навколошніх територій (будівництва доріг, готельних комплексів, об'єктів обслуговування туристів) і для проведення заходів зі збереженням навколошнього середовища.

Таким чином, раціональна організація екологічного туризму на природоохоронних територіях надасть значну користь для місцевої та національної економіки, сприятиме збалансованому природокористуванню, поліпшенню стану навколошнього середовища і здоров'я людини. Але разом з тим, при неналежному плануванні, управлінні та контролі екологічний туризм може принести значно більше шкоди, ніж масовий, оскільки зачіпає легко вразливі природні комплекси, а також відкриває «масам» споживачів унікальні

раніше невідомі райони, сприяючи їх забудові, забрудненню, збільшенню навантаження на туристичні стежки. Щоб запобігти цьому при організації екологічного туризму на територіях природно-заповідного фонду, необхідним є створення відповідної інфраструктури, спрямованої, насамперед, на збереження природного середовища, а не на забезпечення комфорtnого відпочинку на природі. Тобто, рекреаційна функція екотуристичної інфраструктури має підпорядковуватися природоохоронній: екологічні стежки та стоянки обладнуються, в першу чергу, для того, щоб керувати переміщенням груп туристів, обладнання кострищ і заготівля дров на стоянках потрібні насамперед для того, щоб туристи не палили вогнищ, де заманеться, і не вирубували дерев [3, с. 23].

Крім того, поєднати природоохоронну та рекреаційно-туристичну діяльність у межах природно-заповідних територій дозволить розширення зон туристичної діяльності на прилеглих територіях та залучення місцевих жителів периферійних зон до реалізації відпочиваючим та туристам послуг з їх розміщення і харчування продуктами домашнього господарства. Таким чином, відбувається збереження центральних, абсолютно недоторканих зон територій природно-заповідного фонду при розвитку сприятливих для довкілля видів туризму. Такий взаємозв'язок екологічного туризму з сільським, що здійснюється на природно-заповідних територіях при спільній діяльності сільських господарів та адміністрацій установ ПЗФ, приносить значний природоохоронний та соціально-економічний ефект, і дає змогу останнім зосередитись на виконанні функції зі спеціалізованого обслуговування туристів (природознавчі екскурсійні послуги, екологічні семінари та конференції), організації мережі екологічних стежок та маршрутів, підтримки їх в належному стані, проведення масових природоохоронних заходів, контролю за рекреаційним навантаженням на природні комплекси.

Подібні методи організації екотуристичного обслуговування давно використовуються у всіх цивілізованих країнах. Наприклад, в Польщі на приватний сектор припадає більше 80 % послуг з проживання туристів, у межах Карпатського НПП функціонують близько 80 агроосель, які забезпечують екотуристів якісними послугами з розміщення і харчування. У Рівненській області у 2009 році послуги сільського зеленого туризму надавали 80 агросадиб, де відпочило понад 3,5 тис. туристів.

Разом з тим, сучасний стан екологічного туризму в Рівненській області, яка має унікальний потенціал, не відповідає її можливостям і у своєму розвитку відстає від загальносвітових тенденцій. Це означає як втрачену економічну вигоду, так і не використані можливості у сфері природоохоронної діяльності.

Причинами цього є, з одного боку, відсутність кваліфікованих фахівців у галузі екологічного туризму, спроможних узяти на себе організацію і проведення екологічних турів, розробку суспільно орієнтованого інформаційного менеджменту та PR-екотуризму для залучення потенційних туристів до відвідування хоча б тих територій, що мають у своєму розпорядженні певну інфраструктуру для їх розміщення та обслуговування. А з іншого боку, до цього варто додати і фактор психологічної непідготовленості населення, відсутності попиту на екологічний туризм. У нас ще мало свідомих екотуристів, готових витратити кошти на спілкування з природою, спостереження за нею та її захист. Тому, важливе значення має робота, яка ведеться в напрямку формування у населення екологічної культури, підвищення екологічної свідомості, популяризації територій та об'єктів природно-заповідного фонду (постійна екологічно-освітня та інформаційно-видавнича діяльність Рівненського природного заповідника, вихід видання «Природно-заповідний фонд Рівненської області»).

Для повноцінного розвитку екологічного туризму та максимального залучення територій природно-заповідного фонду в Рівненській області необхідно провести доволі грунтовну роботу щодо його планування і організації. Необхідно: здійснити розмежування функцій

охорони природи і відпочинку між територіями, що призначенні для рекреації, та заповідними ділянками; запровадити суворі правила дотримання природоохоронного законодавства в рекреаційних зонах та санкції за їх порушення; досягти раціонального розподілу в просторі і часі рекреаційних навантажень шляхом визначення чисельності туристичних груп, частоти відвідувань конкретних місць, регламентації форм і видів туристичних занять.

Таким чином, екотуризм дозволяє зробити природу головним джерелом доходів регіону, підвищити рівень і якість життя населення, не виснажуючи ресурсів і не руйнуючи навколошне середовище. Раціонально організована екотуристична діяльність сприятиме регулюванню антропогенного навантаження на природні екосистеми як об'єкти екологічного туризму і буде ефективною в екологічному і соціально-економічному аспектах.

Література

1. Буйволов Ю. А. Экологический туризм в национальных парках и заповедниках России: тенденции развития и проблемы управления [Текст] / Ю. А. Буйволов, Л. П. Басанец // Экологическое планирование и управление. — 2007. — № 4. — С. 39–45.
2. Гетьман В. І. Екотуризм на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду [Текст] / В. І. Гетьман // Український географічний журнал. — 2007. — № 4. — С. 48–51.
3. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу [Текст]: навч. посіб. / О. Ю. Дмитрук. — К. : Альтерпрес, 2004. — 192 с.
4. Доповідь про стан навколошнього природного середовища в Рівненській області у 2009 р. [Електронний ресурс] / Ред. Колодич П. Д., Державне управління охорони навколошнього природного середовища в Рівненській області. — Режим доступу : http://www.ecorivne.gov.ua/tmp/dopovid_2009.pdf.
5. Мозговая О. С. Инструменты управления развитием экологического туризма в регионах мира [Текст] / О. С. Мозговая // Белорусский журнал международного права и международных отношений. — 2004. — № 2. — С. 90–95.
6. Савчин Л. Розвиток рекреації на основі національних та регіональних ландшафтних парків: екологіко-економічне обґрунтування [Текст] / Л. Савчин // Вісник Львівського університету. Серія географічна. — 2004. — Вип. 30. — С. 282–287.

Дячук О. І.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА НА ТЕРРИТОРИЯХ ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНОГО ФОНДА РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТИ

Освещены особенности развития экологического туризма на территориях природно-заповедного фонда. Очерчено основные проблемы и перспективы Ровенской области в сфере развития экологического туризма.

Ключевые слова: экологический туризм, природно-заповедный фонд, охрана природы, рекреационный потенциал.

Dyachuk O. I.

PROSPECTS OF ECOTOURISM DEVELOPMENT IN THE AREAS OF NATURAL RESERVED FUND OF THE RIVNE REGION

The peculiarities of ecotourism development in the areas of natural reserved fund have been specified. Basic problems and prospects of the Rivne region in the sphere of ecological tourism development have been outlined.

Keywords: ecotourism, natural reserved fund, nature protection, recreational potential.

УДК 351.84-056.266

Сусол Н. Я.

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ ДЛЯ ОБСЛУГОВУВАННЯ НЕПОВНОСПРАВНИХ У ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

В статті досліджено питання щодо умов доступності послуг харчування неповносправним в Україні. Відповідно до положень нормативних документів, визначено загальні вимоги до послуг закладів ресторанного господарства, що забезпечують можливість обслуговування людей з особливими потребами в процесі реалізації продукції та організації дозвілля.

Ключові слова: обслуговування, неповносправні, заклади ресторанного господарства, послуги харчування.

На фоні розвитку суспільних відносин спостерігаємо загальне усвідомлення прав людини. Разом з цим, зростає увага до інвалідів, як до повноправних членів суспільства, шляхом їх залучення у всі галузі суспільного життя, в тому числі і до відпочинку.

Саме назріла потреба створення відповідних умов, що зрівнюють можливості неповносправних із можливостями інших громадян визначає актуальність питань щодо визначення основних засад забезпечення умов для обслуговування неповносправних у закладах ресторанного господарства. Цей шлях передбачає усунення фізичних і соціальних бар’єрів, які перешкоджають доступу інвалідів до отримання послуг харчування та організації дозвілля.

Аналіз сучасних наукових видань підтверджив актуальність теми та наявність окремих досліджень в яких пропоновані рекомендації активного відпочинку, вимоги до гідів та супроводжуючих неповносправних у місця обслуговування [1, 2]. Також проведено дослідження з питань надання окремих видів соціальних послуг людям з особливими потребами та входження осіб даної категорії у громадські організації [3, 4, 5]. Названі праці авторів дозволяють констатувати необхідність проведення досліджень з питань умов доступності послуг харчування неповносправним в Україні для реалізації їх можливості отримувати належні послуги відпочинку та дозвілля.

Створення цивілізованої системи відносин між усіма членами суспільства та неповносправними також входить в один із пунктів підготовки України до проведення чемпіонату ЄВРО–2012.

Тому метою даного дослідження є визначення основних умов, які створять можливість надавати послуги ресторанного господарства неповносправним та обслуговувати людей з особливими вадами в процесі реалізації продукції на організації дозвілля.

Виходячи із чинних стандартизованих вимог до послуг ресторанного господарства [6], доцільно відзначити ті положення, які передбачають надання послуг різним контингентам, включаючи і соціальну групу — неповносправних. Послуги ресторанного господарства, орієнтовані для неповносправних, повинні відповідати:

- соціальній адресності — передбачає створення спеціального підходу до надання послуг орієнтованих на потреби неповносправних (фізичні можливості, купівельну спроможність);
- доступності — забезпечення умов для переміщення неповносправних в підприємствах ресторанного господарства, добровільного вибору послух, їх отримання чи відмови від надання;
- інформативності — достовірне інформування про надання послуг, що сигналізуватиме про готовність закладу обслуговувати неповносправних;
- безпеки та екологічності — умови повинні бути безпечними для життя і здоров'я, забезпечувати збереження їх майна;

- комфортності та естетичності — враховувати фізичні та фізіологічні можливості різних типів неповносправності;
- комплексності — пропозиція номенклатури послуг харчування та дозвілля відповідає типу та спеціалізації підприємства ресторанного господарства.

Формуючи концепцію обслуговування будь-яких споживачів, необхідно враховувати критерії, які характеризують даний контингент, створюють умови, відповідні потребам в плані фізіологічних і вікових потреб, фізичних можливостей, купівельної спроможності. Тому першочерговими діями у досягненні поставлених цілей є визначення специфіки обслуговування неповносправних та формування стандартних підходів до надання послуг ресторанного господарства непосновосправним споживачам. Складність створення умов для обслуговування людей з обмеженими можливостями у значній мірі залежить від типів неповносправності та їх особливостей. Достатнього напрацьовувати спеціальні інструкції з обслуговування, враховуючи особливості таких груп неповносправних:

- люди з вадами опорно-рухового апарату;
- люди з вадами зору;
- люди з вадами слуху;
- люди з психічними захворюваннями;
- люди з розумовою відсталістю.

Кінцева ціль системи заходів повинна забезпечувати максимально можливі умови доступності послуг, толерантність та гуманність в процесі обслуговування неповносправних осіб, що в свою чергу забезпечить комфортність та відсутність бар'єрів.

Загалом у світі питаннями цього плану піклуються десятки років, і в ряді країн вже діють стандарти обслуговування людей з особливими потребами. В Україні на законодавчому рівні частково передбачено створення умов обслуговування неповносправних [7, 8, 9, 10], однак їх адаптація в реалії життя є дуже мізерною. Бажаних результатів можемо досягти шляхом адаптації світової практики до наших обставин. Адже закордонні стандарти насправді не такі вже й далекі від тих, які потрібні нам. І хоча сама робота займе не один десяток років, але початок може бути зроблений уже зараз, коли наше суспільство звертається до загальносвітових принципів у ставленні до людей з особливими потребами. Їхнє право на повноцінне та гідне життя так само справедливе, як і всіх інших людей.

У результаті поглиблого вивчення цих питань, вважаємо що основними зasadами забезпечення умов обслуговування неповносправних у закладах ресторанного господарства є доступність і спеціалізоване обслуговування. При цьому забезпечення доступності включає розуміння того, що людина має усі потрібні умови щодо свого комфортного перебування. Іншими словами, це повне забезпечення різними пристосуваннями, дбайливе ставлення під час обслуговування неповносправних.

Керуючись положеннями будівельних норм України, нормативних актів [6, 8], технології обслуговування специфічних контингентів, визначимо необхідні та доцільні умови для обслуговування неповносправних у закладах ресторанного господарства:

- територія, на якій знаходиться заклад ресторанного господарства має бути придатною і пристосованою для пересування особи на візку;
- якщо на території закладу передбачені паркувальні майданчики для машин, необхідно, щоб 2–3 або більше паркувальних місць були передбачені для неповносправних осіб, враховуючи межі паркувальних місць для міні венів;
- паркувальні місця для неповносправних повинні мати відповідні позначення, щоб неповносправна особа без особливих труднощів змогла побачити їхнє місце розташування. Це запобігатиме паркуванню інших машин у місцях, призначених для неповносправних;

- біля паркувального місця має бути достатньо місця для маневрування візком. В'їзд і виїзд має бути окреслений контрастними орієнтирами і розташовані на безпечній відстані від центральної дороги та як найближче до входу у приміщення;
- увесь шлях, враховуючи шлях з паркувального місця, має бути рівним та гладким, без зайвих дизайнерських перешкод;
- головний вхід у підприємство ресторанного господарства має бути облаштований відповідним пандусом, якщо там передбачені сходи. Пандус має мати відповідний нахил, враховуючи будівельні норми, рівну та гладку поверхню з захисними бордюрами по краях (щоб уникнути перекидання візка), а також повинен бути облаштований поручнями з двох сторін пандуса;
- вхід у приміщення закладу харчування має бути достатньо широким враховуючи всі типи візків;
- якщо місця у ресторані або кафе не відповідають потребам осіб на візках, то в такому випадку кілька окремих місць мають бути пристосовані до цих потреб. Ці місця не повинні знаходитися у спеціально відведеному приміщенні, оскільки може викликати у неповносправної особи відчуття дискримінації стосовно інших осіб;
- необхідно, щоб у приміщенні було достатньо місця для пересування на візку: між столиками, до барної стійки, до туалетних кімнат. Це дозволить уникнути незручностей особам на візку, персоналу з обслуговування та іншим відвідувачам;
- туалетні кімнати мають бути пристосованими до потреб неповносправних на візках. Все це має враховувати достатньо місця для пересування, відповідно обладнаний спеціальними підручними засобами;
- персонал з обслуговування має бути психологічно підготовлений до спілкування з неповносправними, а також обізнаний з специфікою їх обслуговування;
- враховуючи різноманітні складності травм та захворювань людей, необхідно, щоб персонал з обслуговування приділяв достатньо уваги, для прикладу: підходив до столика, де сидить особа на візку і пропонував зробити замовлення, або надати їй ту чи іншу інформацію, яку вона з тих чи інших причин, не може одержати самостійно;
- під час обслуговування незрячих забезпечувати їх інформованість (чітко та доступно надавати інформацію про асортимент продукції, її вартість), при можливості видавати меню закладу шрифтом Брайля;
- виконуючи обслуговування незрячих, офіціанті мають коментувати усі свої дії: що подано, які зміни на столі відбулися, при можливості — подати предмети у руки;

Вище наведенні умови лише частково окреслюють необхідні заходи у забезпечені доступності послуг закладів ресторанного господарства неповносправним. Та реалізація навіть частини вказаних умов дозволить продемонструвати нашу спроможність інтегрувати у світову спільноту. В подальшому доцільно розробляти методики та інструкції з обслуговування неповносправних відповідно до типу та ступеня особливих можливостей.

Сьогодні ми, як члени гуманного суспільства, не можемо байдуже спостерігати за прагненням неповносправних до повноцінного активного життя. Тому потрібно об'єднуватись у своїх намірах та діях щодо створення можливостей у покращенні умов, за яких неповносправні матимуть можливості, як і всі інші члени суспільного життя.

Література

1. Сварник М. Посібник з активного відпочинку та туризму для неповносправних [Електронний ресурс] / Я. Грибалський, Ю. Войтюк, Є. Свєт, Т. Ревіна, А. Любімов, та ін.— Львів : Товариство «Зелений хрест». — 151 с. — Режим доступу : <http://www.ges.org.ua/publish/avt Ukr.pdf>.
2. Волошинський О. Теорія і практика організації активного відпочинку та туризму для неповносправних осіб [Текст] : навч. посіб / О. Волошинський І. Горбацьо, А. Мацелюх, М. Сварник. — Л. : ТОВ «Простір М», 2009. — 128 с.

3. Базиленко А. К. Ми–вони: до питання інтеграції осіб з функціональними обмеженнями здоров'я. Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства [Текст] : збірн. наук. праць. — Випуск 16. — Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. — С. 631–635.
4. Васильченко С. Бібліотечно-інформаційне обслуговування людей з обмеженими можливостями [Текст] / С. Васильченко, Н. Солонська, О. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісн. — 2002. — № 1. — С. 37–41.
5. Щербан Р. М. Інформаційне обслуговування людей з обмеженими можливостями [Електронний ресурс] / Р. М. Щербан. — Режим доступу: <http://libr.rv.ua/index.php?name=Pages&op=page&pid=25>.
6. Услуги общественного питания. Общие требования: ГОСТ 30523 - 97. — [Чинний в Україні від 1998-07-01]. — Минск : Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 1997. — 9 с. (Межгосударственный стандарт).
7. Україна. Закон. «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»: від 21 березня 1991 року № 875-ХІІ // Відомості Верховної Ради. — 1991 р. — № 21.
8. Будинки і споруди. Громадські будинки та споруди. Основні положення: ДБН В.2.2- 9- 99. — [Чинний в Україні від 04.08.1999.]. — Наказом Держбуду України № 187 введений в дію 3 01.01.2000 р.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 р. № 784 «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 роки «Безбар’єрна Україна».
10. Резолюція Генеральnoї Асамблей ООН № 48/96 Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів(витяги) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=995_306.

Сусол Н. Я.

ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСЛОВИЙ ДЛЯ ОБСЛУЖИВАНИЯ НЕПОВНОСПРАВНЫХ В ЗАВЕДЕНИЯХ РЕСТОРАННОГО ХОЗЯЙСТВА

В статье исследовано вопрос относительно условий доступности услуг питания неповно-правным в Украине. В соответствии с нормативными положениями в отрасли определено общие требования к услугам заведений ресторанных хозяйств, которые обеспечивают возможность обслуживания людей с особыми потребностями в процессе реализации продукции и организации досуга.

Ключевые слова: обслуживание, неповносправные, заведения ресторанных хозяйств, услуги питания.

Susol N. Ya.

DEFINITION OF THE BASIC PRINCIPLES TO ENSURE THE CONDITIONS FOR THE SERVICE OF DISABLED IN RESTAURANT INDUSTRY ESTABLISHMENTS

The article explores the question of affordability conditions of the restaurant industry establishments for the disabled in Ukraine. Under the principles of regulations common requirements for services that provide the opportunity to serve people with disabilities in the process of products implementation and leisure organization are defined.

Key words: service, disabled, restaurant industry establishments, catering services.

УДК 502:207.676.034.81.628.492.498

*Грабовська О. С., Грабовський С. С., Шах А. Є.***МІСТО МАЙБУТНЬОГО АБО ЛЬВІВ — БЕЗ СМІТТЕЗВАЛИЩА**

У статті йдеться про ситуацію з забрудненням навколошнього середовища, вплив людського розуму на біосферу, можливості розумового управління соціосферними процесами та прогресивний розвиток на перспективу. Даються пропозиції щодо утилізації промислових відходів, зокрема на Львівському міському та обласних сміттезвалищах, підрахунку потенційних запасів енергетичного біогазу.

Ключові слова: навколошнє середовище, біосфера, соціосфера, сміттезвалище, біогаз, відходи, парниковий ефект

«Поки маємо час, усім робімо добро...»
(Послання Св. Апостола Павла до Гал. 6.10)

Науково-технічний прогрес характеризується не тільки видатними досягненнями у найрізноманітніших сферах діяльності людини, а й виникненням цілого ряду проблем у зв'язку із забрудненням навколошнього середовища. Сьогодні людський розум і керовані ним праця за потужностями і потенційними можливостями перевишили всі інші біотичні та абіотичні чинники. Людство стало організатором планетної надсистеми — соціосфери, роль пам'яті і регулятора якої належить інтегральному інтелектові [2]. Через недосконалість регуляторних механізмів, їх функціонування на засадах застарілих біологізаторських концепцій структурної підпорядкованості людського суспільства біосфері і можливостями розумового управління соціосферними процесами виникли істотні диспропорції, які проявляються численними соціально-економічними, екологічними, демографічними, політичними та іншими кризами. Подальше їх поглиблення може завершитися великими катастрофами, руйнівними як для самого людства і сфери його суспільно-виробничої діяльності, так і для біосфери — природного середовища виникнення людини, без якого вона, як жива істота, неспроможна існувати.

Перед всеєвітнім людством постає якісно нове, грандіозне завдання: виробити способи подолання згаданих диспропорцій і забезпечити собі нормальні умови існування і прогресивний розвиток на близьчу і далеку перспективу. На вирішення цих та інших проблем мусить бути мобілізований весь глобальний інтелект, всі сили і кошти. Планета Земля, її біосфера обмежені в просторі і за запасами природних ресурсів. Людство на Землі стало єдиним, цілісним структурно-функціональним блоком соціосфери [3, 5]. За таких умов безконтрольний, хаотичний, стихійний розвиток соціосферних процесів є згубним для людства. Розумне управління цими процесами стало об'єктивною реальністю і природною необхідністю. Без нього існування соціосфери і сталий суспільний розвиток неможливі.

Нині вітчизняна галузьова наука перебуває у жалюгідному стані. Брак фінансування ставить наші науково-дослідні інститути на межу виживання, за якою — загроза повної втрати Україною інтелектуального лідерства в багатьох напрямах перспективних технологій. Проте розробки українських науковців цілком здатні допомогти розв'язати нагальні господарські проблеми як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівнях. Під керівництвом нині покійного академіка В. Забігайла галицькі геохіміки вже давно розробили проекти, які дають можливість домогтися енергетичної незалежності України, вирішити болючі екологічні питання.

Раціональне управління відходами — завдання не тільки кожного району, області, але й держави в цілому. Основна маса відходів поступає на складування на полігони і тому виникає необхідність у зменшенні їх кількості.

Склад та якість відходів оцінити досить важко. Використовуючи дані служб, що експлуатують звалища, фірм, що вивозять сміття, Інституту геології та геохімії горючих копалин Національної Академії Наук України, які проводили обстеження звалищ ще на початку 90-х років, можна стверджувати, що найбільше в смітті міститься паперу — 40–60 %. Тривалим обліком та дослідженням сміття у нашому регіоні ніхто не займався, а без цього неможливо ефективно управляти відходами.

Проблему утилізації побутових відходів, простіше кажучи, сміття, у Львові розглядають уже не один рік, але переважно лише у плані перенесення міського сміттезвалища із села Великі Грибовичі в менш людне місце. Проте виявляється, що незважаючи на всі екологічні біди від цього сміттезвалища, припиняти його експлуатацію недоцільно, як насамперед — для жителів прилеглих сіл.

Як показують розрахунки НВФ ТзОВ «Сенс» спільно з Інститутом геології та геохімії горючих копалин НАН України (м. Львів), з однієї тонни побутових відходів можна отримати 150–200 метрів кубічних біогазу, що утворюється внаслідок так званого анаеробного розкладу органічної частини сміття. Такий газ наполовину складається з метану, яким ми й користуємося у побуті. Теоретично із львівського сміттезвалища площею 40 га, на якому за 35 років заскладовано приблизно 40 млн. тонн сміття, можна вилучити та використати орієнтовно 0,9 млрд. метрів кубічних біогазу, що еквівалентно теплу 270 млн. метрів кубічних природного газу [1].

Використовуючи сучасні технології стає можливим зменшити масу сміття на захоронення в санітарних засипках, продовжити термін експлуатації полігону, а значить і заощадити значні кошти. Відомо, що облаштування 1 га контрольного полігону за сучасними технологіями з дренажем фільтрату та дегазацією масиву обходиться міським адміністраціям на Заході приблизно в 1 млн. доларів, а то й більше, з огляду на проблематичність вибору відповідної території та через заперечення населення, яке при будівництві нових полігонів вимагає для себе різних пільг, тощо.

Основним методом захоронення сміття (твердих побутових відходів) в Україні й надалі залишається його складування на звалищах, у ґрунтових засипках [4]. На сьогодні в Україні існує близько 2000 звалищ сміття, основна частина яких організована більш, ніж 30 років тому без дотримання вимог захисту навколошнього середовища та з порушенням чинних санітарних та технологічних вимог [2–4].

Тільки у Львівській області налічується близько 50 сміттезвалищ, термін експлуатації яких вичерпаний. Львівське міське сміттезвалище потребує негайної консервації, сміттезвалище міста Дрогобич вимагає екологічного окультурення. За сучасною технологією до усіх існуючих сміттезвалищ ставляться певні вимоги, що передбачають не тільки мінімізацію впливу «старих» сміттезвалищ на довкілля, зменшення «парникового ефекту», а й отримання із звалищ сміття енергоносіїв, наприклад, енергетичного біогазу з теплотою згоряння до 20 МДж/м³ [3].

У 1991–1993 роках НВФ ТзОВ «Сенс» спільно з Інститутом геології та геохімії горючих копалин НАН України (м. Львів) на замовлення Львівського міськвиконкому та ДАЕК «Львівзахіднерго» виконали практичні роботи з дослідження міського сміттезвалища на предмет виявлення біогазу. Із шести пробурених у той час свердловин на площі 1,6 га ще до тепер виходить газ, який ніким не утилізується.

З однієї тонни твердих побутових відходів можна отримувати 150–200 метрів кубічних біогазу, що утворюється сам по собі в масиві сміттезвалища внаслідок анаеробного розкладу органічної частини сміття. На 40–60 % такий газ складається з метану (CH_4), решта — вуглекислий газ (CO_2) з незначними домішками інших газів.

Теплота згоряння біогазу складає 15–20 МДж/м³, тобто 1 метр кубічний біогазу еквівалентний за теплом 0,5 літрів мазуту, 0,3 метрів кубічних природного газу [2, 3].

Вивчення досвіду рекультивації сміттезвалища з використанням біогазу в країнах Західної Європи та в Америці, проведені попередні роботи на Львівському сміттезвалищі, дають підставу стверджувати: біогаз із звалищ сміття є додатковим джерелом енергії і, крім того, його контролюваній видобуток є також кардинальним екологічним заходом. Згодом із звалища можна буде отримувати біогаз та електроенергію на мобільних газоелектростанціях контейнерного типу. На Заході існує поняття «вічного моніторингу», при якому щонайменше протягом 50-ти років за закритими полігонами побутових відходів ретельно слідкують різні санітарно-гігієнічні служби. З ростом екологічної свідомості населення такі заходи, очевидно, будуть обов'язковими і для України. Нині просто закрити Львівське сміттезвалище означало б не ліквідувати наявні проблеми, а залишити їх мешканцям навколоїшніх сіл. Натомість хотілося би, щоб сьогодні вони «любіювали» не закриття полігона, а домагалися відповіді на питання «хто буде рекультивувати звалище та відповісти за екологію після його закриття» [3].

Техніко-економічне обґрунтування пропозицій львівських фахівців знайшло підтримку в обласній та міській радах, пройшло рецензування у восьми компетентних організаціях. Але перешкодою для початку робіт є, як завжди, відсутність фінансування.

Необхідне будівництво біогаз-заводу для повної відновної переробки міських відходів та рекультивації міських сміттезвалищ.

Оскільки Львів розташований на вододілі Балтійського та Чорноморського басейнів, міські сміттезвалища становлять пряму екологічну небезпеку центральноєвропейського масштабу. Львів, як центр Західної України, відіграє особливу роль у налагодженні тісних стосунків між Україною та Європейським товариством у формуванні стабільного європейського вектора розвитку України. Львів — одне з небагатьох міст сходу Центральної Європи, яке має загальноєвропейське культурне та історичне значення, а також тенденцію розвитку в найбільшій бізнесові і туристичні центри. Ось чому наше рідне місто Львів мусить бути відмінно-показове і в екологічному аспекті. Необхідно провести екологічний моніторинг і паспортизацію існуючих сміттезвалищ області, оцінити шкідливість їх впливу на довкілля та підрахувати потенційні запаси енергетичного біогазу, який утворюється в масиві твердих побутових відходів внаслідок розкладу органіки. Виявити потенційні полігони твердих побутових відходів у Львівській області для енергетичного використання.

Література

1. Галущак І. Біогаз із сміття: зиск обопільний [Текст] // За вільну Україну. — 28 лютого 2001 р. — С. 5.
2. Голубець М. А. Місто як екологічна і соціальна система [Текст] // Вісник АН УРСР. — 1989. — № 12. — С. 47–58.
3. Голубець М. Від біосфери до соціосфери [Текст]. — Львів : Поллі. — 1997. — 256 с.
4. Поверхнево активні речовини у навколоишньому середовищі та методи їх визначення [Текст] / О. С. Грабовська, С. С. Грабовський, О. Р. Длябога та ін. // Методичні рекомендації. — Львів, 2000. — 28 с.
5. Кучерявий В. П. Екологія [Текст]. — Львів : Світ, 2001. — 500 с.

Грабовская О. С., Грабовский С. С., Шах А. Е.

ГОРОД БУДУЩЕГО ИЛИ ЛЬВОВ — БЕЗ МУСОРОХРАНИЛИЩА

В статье идет речь о ситуации с загрязнением окружающей среды, влияние человеческого ума на биосферу, возможности умственного управления социосферными процессами и прогрессивное развитие на перспективу. Даются предложения относительно утилизации промышленных отходов, в частности на Львовском городском и областных мусорохранилищах, подсчету потенциальных запасов энергетического биогаза.

Ключевые слова: окружающая среда, биосфера, социосфера, мусорохранилище, биогаз, отходы, парниковый эффект

Grabovska O. S., Grabovskyy S. S., Shakh A. Ye.

CITY OF FUTURE OR LVIV — WITHOUT DUST-HOLE

The article describes the situation of environmental pollution, influence of human mind on the biosphere, possibilities of mental management of social-sphere processes and the progressive development for the future prospects. The proposals concerning utilization of industrial waste in the Lviv city dump and in the regional dumps, calculation of potential reserves of energetic biogas are presented.

Keywords: environment, biosphere, biogas, wastes.

Розділ 9.
АУДИТОРІЯ

УДК: 338.48-6:37

Гуляк О. Б.

**ІНТУЇТИВНЕ ПІЗНАННЯ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОГО
СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТА ТУРИСТИЧНОГО ПРОФІЛЮ**

Обґрунтовується необхідність розвитку вмінь інтуїтивного пізнання, які оптимізують процес професійного становлення студентів туристичного профілю.

Ключові слова: інтуїтивне пізнання, інтуїція, чуттєвий і раціональний шляхи пізнання.

Економічні виклики сьогодення, політичні, суспільні кризи, що часто є результатом непізнаних нових можливостей, зумовлюють особливі вимоги, нові стандарти щодо освітньої підготовки фахівця туристичної сфери.

У структурі його професійної підготовки поряд з необхідністю формування професійної, комунікативної, соціокультурної компетенцій все більше уваги акцентується на актуальності розвитку вмінь інтуїтивного пізнання об'єктивної дійсності. Саме інтуїтивне чи духовне пізнання реальності, на думку окремих психологів, педагогів (Онищенко В. [13], Савчин М. [15], Киричук О., Карпенко З [10], Бех І. Д. [4]) уможливлює розв'язання проблеми цілісності людини, забезпечує виховання гармонійної конкурентоспроможної особистості за умов суперечливого глобалізованого світу.

Туризм, як сфера людського спілкування та послуг, має сьогодні потребу в працівниках, які можуть успішно функціонувати на туристичному ринку, що зазнає періодичних змін, здатні до постійного оновлення і поглиблення знань, володіють навиками інноваційного мислення, як такої духовно-пізнавальної діяльності, що виходить за межі раціонального і чуттєвого в людині та спрямована на духовне пізнання світу.

Саме тому порушується проблема інтуїтивного пізнання у системі формування особистості студента, його професійного становлення як фахівця туристичної сфери. Актуалізація необхідності розвитку такої форми духовного пізнання у структурі особистості студента туристичного профілю, на наш погляд, додає наукової новизни досліджуваному питанню.

Чуттєвий і раціональний шляхи пізнання, за твердженням сучасних філософів, психологів, педагогів, (Казначеєв В. [9], Кримський С. [11], Карпенко З. С. [10], Киричук О. В. [10], Яркіна Т. [18]), недостатні для глибокого проникнення у сутність людської істоти у єдності її духовної, психічної і фізичної граней, цілісного сприйняття об'єктивної реальності. Цю прогалину у пізнанні може заповнити інтуїція, як особлива форма духовного пізнання, що передбачає досягнення стану інсайту, осяяння істиною.

Сьогодні все частіше вчені розглядають людину як біоенергетичну систему, що знаходиться у енергоінформаційній взаємодії з навколошнім світом, з одного боку, і як космопланетарний феномен, космічну одиницю, яка є носієм вселенських знань, що зберігаються у її духовній пам'яті, — з іншого. За твердженням ученого Б. Плющева, «людина — складна копія Всесвіту, який породив її. З нею пов'язане поле інформації, яке несе свідомість, чия розмірність є близькою до розмірності космічних процесів...» [14].

Подібного погляду дотримується відомий американський учений С. Гроф, який вважає, що в трансперсональній галузі психіки людини зберігається пам'ять про її зв'язки з Всесвітом — «у кожній людині міститься інформація про весь світ чи про все життя, людина потенційно здатна контактувати з кожною із частин цього багатоманітного буття і є, в певному сенсі, цілісною, космічною структурою» [8, с. 31]. Видатний український учений О. Бердник також переконаний, що «...в дусі людини є все» [3, с. 70], тобто всі необхідні знання і необмежені духовні можливості.

Потужний потенціал людської інтуїції ряд учених пояснюють її божественним походженням. Як наголошував російський релігійний філософ М. Лосський у своїй монографії «Обґрунтування інтуїтивізму» (1906 р.), «Бог і людська свідомість не відділені одне від одного непрохідною прірвою, є можливими хоча б окремі хвилини повного злиття людської істоти з Богом, хвилини духовного піднесення, коли людина відчуває і переживає Бога так само безпосередньо, як і власне "Я"» [12, с. 100].

Що таке інтуїція з точки зору сучасної науки? У «Філософському енциклопедичному словнику» інтуїція (від лат. *уважно дивлюся*) трактується як здатність осягнення істини шляхом її прямого споглядання без обґрунтування за допомогою доказів [17, с. 216].

В «Українському педагогічному словнику» інтуїція розглядається як процес безпосереднього одержання знання за допомогою цілісного охоплення проблемної ситуації без дискурсивного виведення й доведення [7, с. 149].

Отже, інтуїція — це прийом безпосереднього відображення дійсності, при якому висновок ґрунтуються, головним чином, на здогаді, чутті, раптовому осяненні тощо. До сфери інтуїції вчені відносять такі феномени, як миттєве віднайдення оптимального розв'язання завдання, що тривалий час не піддавалося логічним зусиллям; майже підсвідоме, але своєчасне уникнення людиною небезпеки; розпізнавання поведінки окремих людей; вірне передбачення майбутнього розвитку подій тощо.

Як правило, у більшості людей інтуїція має підсвідомий характер, лише у людини високодуховної процес інтуїтивного пізнання може відбуватися на свідомому рівні. Залежно від рівня розвитку духовності і свідомості людини виділяють такі види інтуїції: інтуїція-передбачення (мимовільна), професійно-спрямована (довільна) і пророча.

Інтуїція-передбачення притаманна кожній людині від народження: кожен може «побачити», відчути, передбачити події у майбутньому на основі ледь помітних ознак. За екстремальних умов ця вроджена і часто непробуджена здатність людини активізується і людина розвиває уміння отримувати інформацію-попередження стосовно себе, своїх рідних, близьких у формі передчуття, передбачення, видінь, відповідних зовнішніх знаків.

Професійно-спрямована інтуїція (довільна) пов'язана із певною сферою діяльності людини (науковою, творчою, художньою тощо). Залежно від роду діяльності і свого духовного рівня людина вступає в енергоінформаційну взаємодію з предметом дослідження, «зливався», «з'єднується» з ним у єдине ціле, що й уможливлює відповідні наукові, творчі відкриття, винаходи, розпізнавання істини.

Пророча інтуїція характерна для високодуховних особистостей, які можуть свідомо «підключатися» і «читувати» інформацію з енергоінформаційного поля будь-яких предметів, явищ як земного плану дійсності, так і духовного світу незалежно від своєї професійної діяльності. Чим вищим є духовний потенціал людини, тим з вищими рівнями такого інформаційного поля вона може взаємодіяти.

Високо оцінюючи роль інтуїції у безпосередньому цілісному сприйнятті картини світу, в розумінні іншої людини, аналізі ситуації чи проблеми, багато зарубіжних і вітчизняних учених акцентують на недостатності абсолютизації логічного мислення і необхідності поєднання як логічних, так і інтуїтивних принципів пізнання. Американський

педагог Дж. Брунер, аналізуючи інтуїтивне мислення, констатував, що основна його характеристика — розгорнуте сприйняття усієї проблеми загалом [5].

Багато учених сьогодні приходять до висновку, що «практично усі великі наукові ідеї і теорії з'явилися не в результаті суврої розумової і практичної діяльності людей, а, як правило, шляхом інтуїції, осяння, одкровення з неба чи видіння, тобто добуті з глибин підсвідомості» [16, с. 28].

Так, видатний сучасний педагог Ш. Амонашвілі, автор відомої праці «Роздуми про гуманну педагогіку», констатує, що єдиним лише розумом дитина зможе тільки усвідомити і засвоїти знання, а якщо ще й серцем — тоді усі двері пізнання будуть розкриті перед нею навстіж, і знання стануть для неї засобом благотворних змін та перетворень [1].

Швейцарський учений-соціальний педагог Д. Еггенбергер у своєму дисертаційному дослідженні «Основи і аспекти педагогичної теорії інтуїції» розглядає інтуїцію як один із базових принципів виховної роботи і соціально-педагогічної діяльності. На його думку, майбутня соціально-педагогічна теорія інтуїції повинна виходити із визнання рівноцінності як логічних, так і інтуїтивних принципів пізнання. Її головним завданням стануть питання як розвивати інтуїцію і як навчати користуватись нею [18, с. 46–47].

Які ж існують умови, методи розвитку інтуїції?

Як свідчить аналіз літератури з проблеми дослідження, необхідною умовою інтуїтивного пізнання є відповідний духовний рівень людини: чим вища духовність людини, тим яскравіше виражена її здатність до інтуїтивного пізнання. Важливою є також готовність людини до такої форми духовного пізнання, що уможливлює гармонію, співзвучність з об'єктом, який вивчається. До засобів, що сприяють розвитку інтуїції, дослідники відносять класичну музику, літературу, поезію, іноземні мови, мистецтво.

Отже, раціональний та інтуїтивний шляхи — це різні аспекти єдиного процесу пізнання; якщо інтелект можна умовно розглядати як земне начало в людині, то інтуїція — це духовне передшоджерело, принцип і водночас форма духовного пізнання. Раціональний та інтуїтивний способи мислення, як різні аспекти пізнавального процесу, взаємодоповнюють, взаємозбагачують, взаємопояснюють один одного. Якщо інтуїція передує в процесі пізнання, а її завданням є творчі відкриття, винаходи, розуміння істинної сутності речей і явищ, то науковий метод допомагає інтуїції осмислити нові ідеї, пояснити їх на логічному рівні, «адаптувати» до нашої реальності.

Виясненням природи механізмів людської інтуїції займається біоенергетика, яка досліджує дистантні взаємодії біосистем (включаючи людський мозок і організм у цілому), їх взаємні впливи на основі інформаційно-енергетичних потоків. У рамках біоенергетичної концепції людина — це біоенергетична система, яка перебуває у постійних енергоінформаційних взаємозв'язках зі всім навколоишнім світом. Енергоінформаційна взаємодія — основа життя, а людина — творча субстанція, своєрідна енергоінформаційна одиниця Всесвіту, яка енергоінформаційно пов'язана з усім простором.

Енергоінформаційність людської природи і навколоишнього світу часто породжують справжні виклики для молодої людини, особливо, якщо вона є духовно незрілою і не має адекватних знань про сутність людської природи. Формування гармонійної особистості з необхідністю передбачає врахування триедності людської істоти, її цілісності в єдинні духу, душі і тіла. Постійне вдосконалення усіх аспектів людської особистості забезпечує її повногранний і гармонійний розвиток, причому фізичне самовдосконалення вважається необхідною складовою духовного розвитку молодої людини.

Все більше представників сучасної психолого-педагогічної науки взаємопов'язують фізичне оздоровлення та вдосконалення з духовним розвитком людини. За словами Канта, «розвиток тіла є однією з умов, одним із засобів розвитку душі» [2, с. 185]. На думку

сучасного вітчизняного вченого О. Вишневського, людський організм має три рівні структури: ментально-духовну, психічну і матеріально-фізичну. Вони складають цілісну систему, що прагне до чистоти, гармонії та рівноваги. Таким чином, на морально-духовному рівні людина володіє інструментарієм впливу на зміцнення власного здоров'я. Їй належить свідомим зусиллям, власною волею зосередитись на розвитку духовних чеснот душі [6, с. 166].

Подібного погляду притримується американський учений, лікар Дж. Вітулкас, який вважає, що «здоров'я — це свобода від болю у фізичному тілі, стан благополуччя; свобода від пристрасті та негативу на емоційному рівні, що виражається динамічним станом безтурботності й незворушності; свобода від egoїзму в ментальній сфері, що призводить до повного єднання з істиною. Здорова людина поєднує в собі риси любові, мудрості, правди, творчості» [6, с. 173].

Виховання і самовиховання душі людини — її розуму, волі та почуттів є основоположним принципом формування інноваційного мислення сучасної молодої людини. Це складова фахової компетенції та професійної спроможності працівника туристичної сфери.

Отже, в кожній людині від народження закладена природою можливість інтуїтивного самопізнання та пізнання світу, так звана духовна пам'ять, що забезпечує шлях інтуїції. Ріст духовності молодої людини посилює її інтуїтивні можливості. Духовне самовдосконалення є шляхом особистості зсередини назовні, від особистого життя до життя спільноти. Духовне вдосконалення у сенсі внесення у душу молодих людей любові, милосердя, поваги до іншої людини, долання хаотичних пристрастей є закладанням міцних основ для їх професійного росту, запорукою їх майбутнього процвітання.

Література

1. Амонашвілі Ш. О. Размышления о гуманной педагогике [Текст] / Ш. О. Амонашвили. — М. : Изд. Дом Шалвы Амонашвили, 1996. — 496 с.
2. Бендасюк С. П. Педагогічні погляди Канта [Текст] / С. П. Бендасюк // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 3. — С. 185.
3. Бердник О. Песнь Надземная [Текст] / О. Бердник. — К. : Софія, 1996. — 272 с.
4. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості [Текст] / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 1. — С. 124—125.
5. Брунер Дж. Процесс обучения [Текст] / Дж. Брунер. — М. : АПН РСФСР, 1962. — 82 с.
6. Вишневський О. І. Теоретичні основи педагогіки. Курс лекцій [Текст] / О. І. Вишневський, О. М. Кобрій, М. М. Чепіль; За ред. О. І. Вишневського. — Дрогобич : Відродження, 2001. — 268 с.
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник [Текст] / С. Гончаренко. — К : Либідь, 1997. — 375 с.
8. Гроф С. Приключения в самопознании [Текст] / С. Гроф. — М. : АН СССР, 1991. — 77 с.
9. Казначеев В. П. Феномен человека: комплекс социоприродных свойств [Текст] / В. П. Казначеев, Е. А. Спирин // Вопр. филос. — 1988. — № 7. — С. 29—37.
10. Киричук О. В., Карпенко З. С. Рівні суб'єктності та індикатори духовності людини [Текст] / О. В. Киричук, З. С. Карпенко // Педагогіка і психологія. — 1995. — № 4—5. - С. 3-12.
11. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации [Текст] / С. Б. Крымский // Вопр. филос. — 1992. — № 2. — С. 21—29.
12. Лосский Н. О. Избранное [Текст] / Н. О. Лосский. — М. : Правда, 1991. — 622 с.
13. Онищенко В. Д. Філософія духа і духовного пізнання: Християнсько-філософська ноологія [Текст] / В. Д. Онищенко. — Львів : Логос, 1998. — 338 с.
14. Попов Л. М. Границы духовности [Текст] / Л. М. Попов // Педагогика. — 1996. — № 1. — С. 40—44.
15. Савчин М. В. Духовний потенціал людини [Текст] / М. В. Савчин. — Івано-Франківськ : Вид-во «Плей» Прикарпат. ун-ту, 2001. — 203 с.
16. Тихоплав В. Ю., Тихоплав Т. С. Физика веры [Текст] / В. Ю. Тихоплав, Т. С. Тихоплав. — С-Пб : ИД «ВЕСЬ», 2001. — 256 с.

-
17. Философский энциклопедический словарь [Текст]. — М. : Советская Энциклопедия, 1983. — 840 с.
18. Яркина Т. Ф. Проблемы духовного мира человека на пороге ноосферной эпохи [Текст] / Т. Ф. Яркина // Педагогика. — 1996. — № 2. — С. 40–47.

Гуляк О. Б.

ИНТУИТИВНОЕ ПОЗНАНИЕ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ТУРИСТИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

Обосновывается необходимость развития умений интуитивного познания, которое оптимизирует процесс профессионального становления студентов туристического профиля.

Ключевые слова: интуитивное познание, интуиция, чувственный и рациональный пути познания.

Hulyak O. B.

INTUITIVE KNOWLEDGE IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL FORMATION OF TOURISM STUDENTS

The article deals with substantiating the need for the development of intuitive cognition skills, which speed up the professional formation of tourism students.

Key words: intuitive cognition, intuition, sensitive and rational ways of cognition.

УДК 004

Bitemer M. B.

РОЛЬ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

В статті описано місце і роль комп'ютерних інформаційних технологій у сучасному інформаційному суспільстві. На конкретних прикладах вказано позитивні і негативні сторони інтенсифікації інформаційної взаємодії в різних сферах людської діяльності.

Ключові слова: інформаційний простір, інформаційні технології, інформаційні системи, телекомунікації, комп'ютерні мережі, Інтернет, електронна комерція, електронне урядування.

Однією з визначальних рис сучасної епохи є поступовий перехід людства до інформаційного суспільства (information society), що характеризується значною інтенсифікацією інформаційних процесів, зростанням матеріальних затрат на збереження, пересилання та обробку величезних обсягів даних, перетворенням їх на товар, часто дуже високої вартості.

Інформація стає стратегічним засобом, що дає можливість забезпечити конкурентну перевагу. Сьогодні переважна більшість спеціалістів виділяє її як четвертий фактор виробництва, поряд із фінансовими, матеріальними і трудовими ресурсами.

В сучасній літературі багато уваги приділяється опису різноманітних аспектів функціонування інформаційного суспільства [1, 4, 5, 6]. На жаль, при цьому мало уваги приділяється загальним питанням автоматизації інформаційної взаємодії в суспільстві.

В даній статті здійснюється аналіз впливу сучасних комп'ютерних технологій на інформаційну взаємодію суб'єктів сучасного суспільства.

Саме високі темпи модернізації комп'ютерних технологій є основною рушійною силою випереджаючого розвитку інформаційної сфери в наш час. Наприклад, якщо кілька десятків років тому передача інформації йшла зі швидкістю дві сторінки за секунду, то в сучасних мережах швидкість передачі — невелика публічна бібліотека за секунду.

Американець Дон Тапскотт у свій час сказав: «Якби автомобільна техніка розвивалася, так як мікропроцесорна, автомобілі сьогодні мчали б зі швидкістю 20 000 км на годину, а коштували б два долари!» [1].

Важливим революційним кроком у розвитку людства став запуск штучного супутника Землі, який сприяв створенню нового інформаційного оточення всієї планети. Мережа Інтернет ліквідувала кордони, наблизила людей один до одного, до світових джерел інформації, багаторазово збільшила можливості здійснення комунікацій.

Результати досліджень Міністерства торгівлі США показали, що, якщо радіо потрібно було 30 років, щоб досягти аудиторії в 50 мільйонів осіб, телебаченню — 13 років, то Інтернету — лише 4 роки.

Поява світової інформаційної мережі спричинила до лавиноподібного зростання міжнародних спілкувань у різних сферах людського життя: бізнесі, освіті, культурі тощо. За прикладом Інтернет створюються спеціалізовані глобальні інформаційні системи, такі як товариство міжнародних міжбанківських фінансових телекомунікацій SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) [2].

Сучасні інформаційні і телекомунікаційні технології стають одним з найбільш прибуткових та швидко зростаючих секторів економіки. Збільшується доля інформаційних комунікацій, продуктів та послуг у валовому внутрішньому продукті держави.

Особливістю інформаційного суспільства є також поява і розвиток нових бізнес моделей, які базуються на передових досягненнях інформаційних технологій, наприклад, різні форми електронної комерції.

Саме швидкість зміни бізнес-моделей і продуктів є чи найважливішим фактором в сучасній ринковій конкуренції. Часто вона виявляється більш важливою, ніж розробка нової продукції. У цьому напрямку нова інформаційна технологія стає основною провідною силою і визначає розвиток бізнесу. Вона дозволяє навіть маленьким компаніям стати великими гравцями на міжнародному ринку. Інформаційні й комунікаційні технології мають вирішальний вплив практично на всі аспекти нашого життя.

Технологічне інформаційне середовище руйнує сталу ієрархію управління, створюючи на її місці більш гнучкі вільні структури. Автоматизовані інформаційні системи і нові технології дають можливість оптимізувати і раціоналізувати управлінські функції, відкривають нові можливості побудови збалансованого суспільства, вдосконалюючи всі сфери його життя і діяльності.

Впровадження інформаційних систем здійснює зворотній вплив і на структуру підприємства, і на організацію його управління (перерозподіл функцій і обов'язків, формування іншої політики і культури виробництва, характеру праці, виникнення потреби в навчанні).

В наш час характерними є:

- помітна тенденція до глобалізації компаній, при якій охоплюються все більше часових поясів;
- зростаюча вимогливість клієнтів (цілодобове обслуговування банкоматами та через Інтернет-магазини);
- необхідність надання актуальної, своєчасної інформації для організації ефективного управління;
- скорочення термінів планування (до 3–5 місяців) у зв'язку із потребою забезпечення належної гнучкості виробництва, врахування усіх змін, що відбуваються.

Інформаційні технології широко застосовуються у сфері відпочинку та розваг. Застосування електронних систем в бібліотеках, музеях, відео-, фільмотеках, створення для будь-яких груп населення інтелектуальних відеоігор відкриває якісно нові форми творчого розвитку людини, збереження багатств вітчизняної та світової культури.

На сьогоднішній день в індустрії туризму формування турпродукту передбачає використання глобальних розподільних систем GDS (Global Distribution System), що забезпечують швидке і зручне бронювання квитків на транспорті, резервування місць в готелях, прокат автомобілів, обмін валюти, замовлення квитків на розважальні й спортивні програми [3].

Наука відіграє центральну роль у розвитку інформаційного суспільства. Багато складових елементів інформаційного суспільства є результатом наукових і технічних досягнень, що стали можливими завдяки спільному використанню результатів досліджень. Так, наприклад, сучасні ґрід-технології дозволяють вирішувати не тільки конкретні прикладні задачі, а й пропонують сервісні послуги: пошук необхідних ресурсів, збір інформації про стан ресурсів, зберігання і доставку даних [4].

В державному секторі функціонують галузеві інформаційні комплекси, такі як автоматизована інформаційна система «Податки», автоматизовані системи підготовки і супроводження бюджетного процесу, система міжбанківських електронних платежів Національного банку України, відповідні геоінформаційні системи тощо.

Інформаційні технології роблять простішими, ефективнішими і доступнішими до громадянства структури держави, її функції. Вони позбавляють громадян необхідності делегувати значну кількість своїх повноважень державним інституціям.

Яскравим прикладом вищесказаного є такий засіб спілкування громадян та організацій з органами влади різних рівнів, як «електронний уряд», що є основною формою провадження електронної демократії в системі інформаційної взаємодії суспільства. Під

електронною демократією розуміється така форма організації суспільства, за якої громадяни та бізнес залучаються до процесу державного управління та державотворення, а також до місцевого самоуправління за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій.

Електронна демократія є інструментом для захисту людиною та громадянином своїх інтересів і визначення форм співробітництва з державою за допомогою технологій електронного урядування. Вона повинна забезпечувати можливість кожної людини та громадяніна через інформаційно-комунікаційні технології брати участь у формуванні та реалізації державної і місцевої політики.

Електронне урядування (е-урядування) — це форма організації державного управління, за якої відбувається активна взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою та з інформаційним суспільством, людиною, бізнесом за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Нова епоха разом з перевагами приносить і нові проблеми. Загальнодоступність інформації в інформаційному суспільстві породжує небезпеку, з одного боку, посягання на інтелектуальну власність людини, а з другого — насильного нав'язування людині непотрібної інформації зовні (спаму). Спам є значною, зростаючою проблемою для користувачів комп'ютерних мереж і в цілому для Інтернету.

Досягнення у сфері сучасних інформаційних технологій та обчислювальної техніки сприяють також появі нових схем відмивання «брудних» грошових потоків, посилюють взаємопроникнення фінансових шахрайств у національні економіки.

Можливість концентрації засобів масової інформації в руках невеликої групи власників породжує загрозу маніпуляції громадською думкою стосовно тих чи інших суспільно значущих подій, а також руйнації моральних зasad суспільства шляхом нав'язування йому чужих цінностей.

Наприкінці ХХ ст. у розвинених країнах виникла інформаційно-фінансова олігархія, яка сьогодні контролює понад 90 % інформаційних і фінансових потоків світової економіки. Використовуючи власні засоби інформації потужні фінансово-політичні групи здійснюють трансформацію фінансового капіталу в політичній сфері й навпаки.

У зв'язку з інтенсифікацією та глобалізацією інформаційних технологій суспільні проблеми і протиріччя часто відображаються у вигляді інформаційно-психологічних операцій чи воєн [6].

Негативним аспектом інформаційного суспільства можна вважати надмірне захоплення користувачів віртуальними новаціями комп'ютерних систем. Люди часто відходять від реального життя, живого спілкування, замінюючи його комп'ютерними іграми, віртуальним світом Інтернету. Люди перестають бути творцями, перетворюючись на пасивних споживачів.

На Україні масовий споживач в існуючих економічних умовах ще не зовсім готовий до сприйняття нових засобів і не бачить можливостей їх застосування для вирішення його конкретних життєво важливих проблем. У зв'язку з цим, найсучасніші технічні і програмні засоби не можуть ефективно використовуватись широкими верствами населення і фактично задовольняють вимоги порівняно вузьких соціальних груп.

Основними напрямами державної політики у сфері інформатизації є:

- створення національних систем і мереж телекомунікацій;
 - інформатизація стратегічних напрямів розвитку економіки, безпеки та соціальної сфери держави;
 - створення нормативно-правової бази інформатизації, включаючи систему захисту авторських прав і особистої інформації;
 - розроблення національних стандартів у галузі інформатизації;
-

- формування комп’ютерної мережі освіти, науки та культури як частини всесвітньої інформаційної мережі;
- сприяння виробництву і освоєнню виробів сучасної обчислювальної техніки і телекомунікацій;
- створення системи інформаційно-телекомунікаційного забезпечення міждержавного співробітництва у сфері торгівлі, охорони здоров’я, боротьби з міжнародною злочинністю, гідрометеорології.

Стратегія і головні принципи діяльності української держави в галузі інформатизації викладені в Національній програмі інформатизації, також в Законах України: «Про Національну програму інформатизації», «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», «Про доступ до публічної інформації», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах»; «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», «Про телекомунікації» та інших законодавчих та нормативних актах.

Процес входження України до єдиного інформаційно-економічного простору з країнами Євросоюзу значною мірою залежить від поширення електронної комерції, ухвалення законів про юридичне визнання електронних документів та створення національного електронного каталогу товарів і послуг.

Позитивним прикладом можна вважати створення та функціонування загальноодержавної інформаційної мережі з питань європейського права, забезпечення вільного доступу до неї учасників процесу адаптації, що є вимогою Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України 18 березня 2004 р. [7].

Елементом такої мережі є створення спеціального Інтернет-порталу та електронної системи документації Європейського Союзу, перекладеної українською мовою, що містить понад 1800 актів законодавства ЄС загальним обсягом приблизно 30 тис. стор., і складається з таких розділів:

- законодавство Європейського Союзу, перекладене на українську мову;
- законодавство України, перекладене на англійську мову (Legislation of Ukraine translated into English);
- експертні висновки;
- порівняльний аналіз.

Одним з основних завдань сучасного суспільства є забезпечення справедливого (рівноправного) доступу до продуктів світових інформаційних технологій як розвинутим країнам, так і країнам, що розвиваються.

Література

1. Малиновський Б. Відоме і невідоме в історії інформаційних технологій в Україні [Текст]. — К. : Видавничий дім «Академперіодика», 2001. — 214 с.
2. Товариство міжнародних міжбанківських фінансових телекомунікацій SWIFT [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.swift.com>.
3. Комп’ютерна система бронювання турпослуг «Amadeus» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.amadeus.net>.
4. Системы Grid-вычислений — перспектива для научных исследований [Текст] / А. Е. Дороженко, О. В. Алистратов, Ю. М. Тырчак, А. П. Розенблат, К. А. Рухлис // Проблеми програмування. — 2005. — № 1. — С. 14–38.
5. Копанєва В. Архівування науково-інформаційних ресурсів Інтернет : основні концептуальні положення [Текст] / В. Копанєва // Бібліотечний вісник. — 2005. — № 2. — С. 14–19.
6. Павленко Р. М. Потреба самозахисту // Український тиждень. — 2011. — № 10.

7. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Viter M. B.

РОЛЬ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

В статье описано место и роль компьютерных информационных технологий в современном информационном обществе. На конкретных примерах указано положительные и отрицательные стороны интенсификации информационного взаимодействия в различных сферах человеческой деятельности.

Ключевые слова: информационное пространство, информационные технологии, информационные системы, телекоммуникации, компьютерные сети, Интернет, электронная коммерция, электронное управление.

Viter M. B.

THE ROLE OF COMPUTER TECHNOLOGY IN INFORMATION SPACE OF MODERN SOCIETY

The article describes the place and role of computer information technologies in the modern information society. Positive and negative aspects of intensification of information interaction in various spheres of human activity have been specified basing on particular examples.

Keywords: information space, information technology, information systems, telecommunications, computer networks, Internet, e-commerce, e-governance.

УДК 336.221

Пурденко О. А.

ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

У статті проведено детальний аналіз сплати податку на додану вартість до бюджету підприємствами електроенергетики за ряд років. Визначено найбільш актуальні проблемами у сфері використання податку на додану вартість підприємствами електроенергетики та запропоновано організаційно-економічні передумови оптимального оподаткування електроенергетики податком на додану вартість з урахуванням норм Податкового кодексу України.

Ключові слова: електрична енергія, електроенергетична галузь, податок на додану вартість, ставка податку, об'єкт оподаткування, Податковий кодекс України.

Податок на додану вартість (ПДВ) домінує серед непрямих податків, що надходять до бюджету. Тобто це податок, який виконує яскраво виражену фіскальну функцію. Водночас, ПДВ спровокає значний вплив на фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання та на їхній фінансовий стан.

Необхідно звернути увагу, що варіант обчислення ПДВ, який застосовується в Україні, допускає оподаткування перенесеної вартості, а також подвійне оподаткування. Це зумовлено тим, що ставки ПДВ установлюються на оподаткований оборот, який включає вартість матеріальних витрат (перенесену вартість), а також попередньо включені у вартість товарів (робіт, послуг) податки.

На сьогоднішній день, науковців, які досліджують питання раціонального оподаткування та економічного розвитку галузі електроенергетики, умовно можна розділити на дві групи: з одного боку, це дослідники суті оподаткування, а з іншого — дослідники економічних проблем електроенергетики.

Існує значна кількість наукових досліджень присвячених оподаткуванню в Україні (В. Андрушченка, З. Варналія, С. Гриневича, С. Дриги, Ю. Іванова, І. Луніної, П. Мельника, Н. Ривак, А. Соколовської, В. Тропініної, Г. Філюка, С. Юрія та інших), також проблемам галузі електроенергетики присвячені праці О. Хоміцької, А. Корнєєва, В. Кальченка, А. Єрхова. Однак економічна наука певною мірою відхиляється від дослідження питань впливу оподаткування податком на додану вартість підприємств електроенергетики.

Найбільш актуальними проблемами у сфері використання податку на додану вартість підприємствами електроенергетики є: недостатня урегульованість законодавчої бази; обмеження платоспроможні потреби споживачів; подвійне оподаткування; істотний вплив на загальний рівень цін; високі адміністративні витрати на організацію процесу нарахування й утримання податку. Але на сучасному етапі зазначені проблеми для стратегічної галузі країни — електроенергетики, є недостатньо дослідженім. Тому, наше завдання полягає в тому, аби певною мірою заповнити дану прогалину.

Метою даної статті є проведення детального аналізу сплати податку на додану вартість підприємствами електроенергетики за КВЕД 40.1 «Виробництво та розподілення електроенергії» за ряд років на підставі даних фінансової звітності (Форма № 2) [9]. Проведений аналіз надасть можливість узагальнити певні висновки стосовно оподаткування підприємств електроенергетики податком на додану вартість з урахуванням впроваджених нових норм Податкового кодексу України.

Загальновизнано, що об'єктом оподаткування ПДВ є додана вартість, тобто вартість, створена на конкретному етапі руху товару. По суті, додана вартість наближається за своїм обсягом до зновуствореної вартості — до частини національного доходу, виробленої в цій господарській одиниці. Оподаткування саме доданої вартості дає змогу обчислити

всі ті податки, які цей суб'єкт господарювання сплатив під час купівлі товару, оплати робіт чи послуг. Поняття доданої вартості в теоретичному плані ґрунтуються на вченні про суб'єктивну вартість, яке не визнає різниці між матеріальними і нематеріальними благами, між продуктивною і непродуктивною працею, оперуючи загальними поняттями корисності та споживчої вартості. З огляду на це, показник доданої вартості є простий і зручний — це різниця між вартістю реалізованої продукції та витратами на її виготовлення [2].

Розвиток систем непрямого оподаткування в формі запровадження податків на споживання чи вдосконалення існуючих спостерігається в більшості країн світу. Зокрема, в країнах ЄС ставки ПДВ складають: найвищі — у Данії, Швеції, Фінляндії — 25%; найнижчі — Люксембург, Кіпр — 15%. Середня ставка ПДВ по ЄС — 19,5%.

Деякі країни знаходяться на початковому етапі створення систем ПДВ чи валового податку з продажу (GST). Яскраво вираженою є дана тенденція в Тихоазійському регіоні з планами впровадження ПДВ в Малайзії і Лаосі та розвитку до 2010 року уніфікованого GST в Індії. Країни Близького Сходу теж демонструють впевнений рух в напрямку формування ПДВ систем впродовж найближчих п'яти років. Таким чином, світова карта ПДВ чи GST поступово заповнюється [8].

Частка податку на додану вартість, сплаченої підприємствами електроенергетичної галузі також є значною, про що свідчить аналіз статистичних даних, наведений у табл. 1–3. У табл. 1. відображені базисні темпи приросту сплати податку на додану.

Таблиця 1
Базисні темпи приросту сплати податку на додану вартість підприємств електроенергетичної галузі України (2005–2009 pp.), %

Показник	2006	2007	2008	2009
Автономна республіка Крим	25,9	66,2	112,9	134,5
Вінницька область	22,3	50,4	100,0	114,0
Волинська область	24,5	58,6	99,8	116,8
Дніпропетровська область	33,0	58,6	80,4	83,9
Донецька область	42,2	78,1	143,8	168,5
Житомирська область	20,8	45,4	93,1	114,0
Закарпатська область	16,7	43,7	77,0	90,5
Запорізька область	32,2	73,4	115,3	98,0
Івано-Франківська область	-11,7	39,8	38,3	10,0
Київська область	38,8	61,0	126,2	167,0
Кіровоградська область	8,5	27,8	71,1	87,2
Луганська область	31,9	45,2	79,8	109,9
Львівська область	24,2	45,1	97,2	94,3
Миколаївська область	2,4	36,8	81,9	97,3
Одеська область	22,2	54,8	104,1	133,6
Полтавська область	11,9	35,8	72,6	129,4
Рівненська область	22,3	33,2	32,1	34,6
Сумська область	-5,4	36,5	73,7	98,9
Тернопільська область	18,9	50,2	98,9	126,8
Харківська область	30,2	61,3	107,0	126,7
Херсонська область	21,0	48,8	91,2	121,1
Хмельницька область	21,5	51,1	108,0	107,7
Черкаська область	22,1	106,9	209,6	318,6
Чернівецька область	25,0	147,1	117,3	147,1
Чернігівська область	28,6	51,5	100,9	118,4
місто Київ	19,8	46,8	88,6	94,3
місто Севастополь	11,7	36,2	105,3	150,5
Всього	24,5	53,6	97,2	106,8

Джерело: Дані надані Інформаційно-аналітичним агентством ДП Держ. ком. статистики України.

Ланцюгові темпи приросту сплати податку на додану вартість підприємствами електроенергетичної галузі наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Ланцюгові темпи приросту сплати податку на додану вартість підприємств електроенергетичної галузі України (2005–2009 рр.), %

Показник	2006	2007	2008	2009
АР Крим	25,9	32,0	28,1	10,1
Вінницька область	22,3	23,0	33,0	7,0
Волинська область	24,5	27,4	26,0	8,5
Дніпропетровська область	33,0	19,3	13,8	2,0
Донецька область	42,2	25,2	36,9	10,1
Житомирська область	20,8	20,4	32,8	10,8
Закарпатська область	16,7	23,1	23,2	7,6
Запорізька область	32,2	31,2	24,2	-8,1
Івано-Франківська область	-11,7	58,3	-1,1	-20,5
Київська область	38,8	16,0	40,5	18,0
Кіровоградська область	8,5	17,7	33,9	9,4
Луганська область	31,9	10,0	23,8	16,7
Львівська область	24,2	16,9	35,8	-1,4
Миколаївська область	2,4	33,6	33,0	8,5
Одеська область	22,2	26,7	31,8	14,5
Полтавська область	11,9	21,4	27,0	32,9
Рівненська область	22,3	9,0	-0,9	2,0
Сумська область	-5,4	44,3	27,3	14,5
Тернопільська область	18,9	26,4	32,4	14,0
Харківська область	30,2	23,9	28,3	9,5
Херсонська область	21,0	23,0	28,5	15,6
Хмельницька область	21,5	24,4	37,6	-0,2
Черкаська область	22,1	69,4	49,6	35,2
Чернівецька область	25,0	97,6	-12,1	13,7
Чернігівська область	28,6	17,9	32,6	8,7
місто Київ	19,8	22,6	28,5	3,0
місто Севастополь	11,7	21,9	50,7	22,1
Всього	24,5	23,4	28,4	4,9

Джерело: Дані надані Інформаційно-аналітичним агентством ДП Держ.ком. статистики України.

Проведені розрахунки темпів приросту надають можливість зробити такі висновки. У цілому по Україні відбувалося постійне зростання обсягів сплати податку на додану вартість великих підприємств виду діяльності «Виробництво та розподілення електроенергії» в порівнянні з 2005 р. А саме, у 2006 р. обсяги сплати ПДВ зросли на 24,5 %, у 2007 р. — на 53,6 %, у 2008 р. — на 97,2 %, у 2009 р. — на 106,8 %. Кожного року, починаючи з 2006 р., вони зростали відповідно на 24,5 %, 23,4, 28,4 та на 4,9 % у 2009 р. У середньому на 20,3 % за рік.

Найбільше обсяги сплати ПДВ у 2009 р. порівняно з 2005 р. зросли у Черкаській області (на 318,6 %), Донецькій (на 168,5 %), Київській (на 167,0 %), у м. Севастополь (на 150,5 %) та АР Крим (на 134,5 %). Найменше зростання спостерігалося у Рівненській області (на 34,6 %) та у Івано-Франківській (на 10,0 %).

Інформація щодо структури сплати ПДВ підприємствами електроенергетичної галузі наведена у табл. 3.

Згідно з даними табл. 3, найбільшу питому вагу у 2009 р. мали: м. Київ — 48,9 %, Донецька область — 13,0 %, Дніпропетровська — 6,5 %, Запорізька — 6,0 %, Львівська — 4,8 %. Якщо розглянути дані за 2005 рік, найбільшу питому вагу мали: м. Київ — 52,0 %, Донецька область — 10,0 %, Дніпропетровська — 7,3 %, Запорізька — 6,2 %,

Таблиця 3

Питома вага областей України в загальному обсязі сплати податку на додану вартість у 2005–2009 рр. (розраховано за формою 2 «Звіт про фінансові результати»), %

Показник	2005	2006	2007	2008	2009
Автономна республіка Крим	1,3	1,4	1,4	1,4	1,5
Вінницька область	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Волинська область	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Дніпропетровська область	7,3	7,8	7,5	6,6	6,5
Донецька область	10,0	11,4	11,6	12,4	13,0
Житомирська область	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Закарпатська область	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Запорізька область	6,2	6,6	7,0	6,8	6,0
Івано-Франківська область	0,8	0,6	0,8	0,6	0,5
Київська область	2,2	2,5	2,4	2,6	2,9
Кіровоградська область	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5
Луганська область	2,3	2,4	2,2	2,1	2,3
Львівська область	5,1	5,1	4,8	5,1	4,8
Миколаївська область	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7
Одеська область	1,4	1,4	1,4	1,4	1,6
Полтавська область	1,2	1,1	1,1	1,1	1,4
Рівненська область	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4
Сумська область	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6
Тернопільська область	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Харківська область	2,6	2,7	2,7	2,7	2,8
Херсонська область	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7
Хмельницька область	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Черкаська область	0,6	0,6	0,8	0,9	1,1
Чернівецька область	0,3	0,3	0,5	0,3	0,3
Чернігівська область	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
місто Київ	52,0	50,1	49,7	49,8	48,9
місто Севастополь	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: Дані надані Інформаційно-аналітичним агентством ДП Держ.ком. статистики України.

Львівська — 5,1 %. За період з 2005 по 2009 рік відбулося зменшення питомої ваги Києва на 3,1 в. п., збільшення питомої ваги Донецької області на 3 в. п. В цілому можна сказати, що структура обсягів сплати ПДВ не зазнала значних змін.

У Податковий кодекс внесено ряд коректив та доповнень порівняно із діючою законодавчою базою, що стосуються процесу оподаткування. Проте, механізм справляння податку на додану вартість не зазнав значних змін. Особливостями обчислення ПДВ до Податкового кодексу є:

- загальна ставка ПДВ знижується до 17 %, починаючи з 1 січня 2014 року. Теперішня ставка податку — 20 % — буде діяти протягом 2011–2013 рр.;
- суми ПДВ, сплачені при придбанні легкового автомобіля, можуть бути віднесені до складу податкового кредиту;
- операції з постачання відходів, брухту металів, зернових культур (за деякими винятками) звільняються від ПДВ;
- юридичні, консалтингові, аудиторські, також деякі інші послуги не є об'єктом ПДВ;
- передбачено механізм «автоматичного» відшкодування ПДВ з державного бюджету.

Для підприємств електроенергетичної галузі щодо оподаткування ПДВ будуть актуальними зміни щодо зменшення розміру податкової ставки та «автоматичного» відшкодування ПДВ з державного бюджету.

Проте, потрібно пам'ятати, що від зниження ставок непрямих податків найбільшою мірою виграють виробники, а не споживачі. Лише на конкурентних ринках зниження ставок ПДВ призведе до зменшення ціни товарів та послуг. Натомість, в багатьох секторах економіки зменшення ставок ПДВ сприятиме зростанню рентабельності підприємств, які будуть залишати у своєму розпорядженні кошти, що раніше йшли на сплату ПДВ. Позитивним моментом таких змін є зменшення вхідного порога для входження нових підприємств на ринок, оскільки вища рентабельність дозволить новим підприємствам інвестувати більші обсяги коштів у розширення виробництва. Це, у свою чергу, має призвести до розвитку конкурентного середовища на ринках товарів та послуг [7, с. 167].

Крім того, наближення податкового та фінансового обліку, передбачене Податковим кодексом має певні недоліки у частині оподаткування ПДВ. Відповідно до Податкового кодексу датою виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів (послуг) щодо ПДВ вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що стала раніше:

- дата зарахування коштів від покупця (замовника) на банківський рахунок платника податку як оплата товарів (послуг), що підлягають постачанню, а в разі постачання товарів (послуг) за готівку — дата оприбуткування коштів у касі платника податку, а в разі відсутності такої — дата інкасації готівки у банківській установі, що обслуговує платника податку;

- дата відвантаження товарів, а у випадку експорту товарів — дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформленна відповідно до вимог митного законодавства, а для послуг — дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку.

Наведені положення свідчать про недостатність Податкового кодексу в аспекті регулювання оподаткування ПДВ, адже виходить, що ПДВ і податок на прибуток розраховуються за різними принципами, хоча вони частково стосуються одного і того ж економічного показника — прибутку. Оскільки, додана вартість — це прибуток + заробітна плата, а тому оподаткування їх за різними подіями — нонсенс.

З березня 2011 року підприємства України перейшли на автоматичне відшкодування ПДВ. Автоматичний порядок відшкодування ПДВ, передбачений Податковим кодексом, значно спрощує процедуру і скорочує її терміни. Щоб отримати відшкодування ПДВ, платник податків не може знаходитися в судових процедурах банкрутства, відомості про нього в Єдиному державному реєстрі юридичних і фізичних осіб підприємців мають бути достовірними і повними. У розрахунку беруть участь тільки показники, задекларовані платником самостійно в його податковій звітності і є в базах даних ДПС України. Визначення відповідності платника податків вказаним критеріям проводиться в автоматизованому режимі протягом 15 календарних днів після терміну подачі звітності. За результатами податкова служба формує два переліки платників податків: невідповідні критеріям і ті, що мають право на автоматичне бюджетне відшкодування ПДВ, і які не відповідають критеріям і не мають права на таке відшкодування [10].

Особливістю непрямих податків є те, що вони складають систему податків на споживання, об'єктом оподаткування яких є не особи, майно чи доходи, а різноманітні предмети споживання. В Україні, як і в цілому у світі непрямі податки займають дедалі вагомішу частку у системах оподаткування — розвиваються різні форми непрямих податків, варіюють їх ставки. Податкова політика уряду України щодо непрямих податків повинна бути спрямована на зменшення частки ухилянь від сплати непрямих податків з одночасним зменшенням адміністративного тягарю їх справляння.

Отже, у сфері застосування податку на додану вартість для підприємств електроенергетичної галузі існують певні проблеми щодо його адміністрування та від-

шкодування. Найбільш актуальними проблемами у сфері використання податку на додану вартість є: недостатня урегульованість законодавчої бази; обмеження платоспроможної потреби споживачів; подвійне оподаткування; істотний вплив на загальний рівень цін; високі адміністративні витрати на організацію процесу нарахування й утримання податку. Вирішення поставлених проблем можливе шляхом: встановлення диференційованих ставок податку на додану вартість; зменшення виручки на суму всіх матеріальних витрат, включаючи амортизаційні витрати при визначені доданої вартості; спрощення механізму справлення податку на додану вартість.

Література

1. Податковий Кодекс України // Голос України № 229–230 (4979–4980), 4 грудня 2010.
2. Гринкевич С. С. Податок на додану вартість у контексті непрямого оподаткування [Текст] / С. С. Гринкевич, Г. В. Севастьянова, М. М. Голубка // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.12. — С. 178–186.
3. Груба Г. І. Державне управління стратегічним розвитком електроенергетики [Текст] : дис... канд. екон. наук: 25.00.02 / Григорій Іванович Груба. — Харків, 2005. — 214 с.
4. Груба Г. І. Концептуальні підходи щодо розвитку механізму державного управління стратегічним розвитком електроенергетики України / Г. І. Губа // Актуальні проблеми державного управління [Текст] : Збірник наукових праць. — Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2005. — № 2 (24) : У 2-х ч. — Ч. 1. — С. 128–134.
5. Єрхов А. Г. Экономика скандинавских стран : рыночные реформы в электроэнергетике [Текст] : монография / А. Г. Єрхов. — Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2008. — 340 с.
6. Мельник П. В. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи [Текст] : монографія. — К. : Знання України, 2008. — 675 с.
7. Паньків В. М. Вдосконалення діючої системи оподаткування в Україні [Текст] / В. М. Паньків, О. М. Саранчук // Інноваційна економіка. — 2008. — № 3. — С. 166–170.
8. Ривак Н. О. Розвиток системи непрямого оподаткування в економіці країн світу / Н.О. Ривак // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Eir/2008_4/166-170.pdf.
9. Дані форми № 2 по підприємствам електроенергетики [Електронний ресурс] / Інформаційно-аналітичного агентства (Держаналітінформ) ДП Держ.ком. статистики України. — Режим доступу: [electro.xls \(71 КБ\)](http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Eir/2008_4/166-170.pdf).
10. Відшкодування ПДВ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/DG110008.html.

Пурденко А. А.

НАЛОГ НА ДОБАВЛЕННУЮ СТОИМОСТЬ В СИСТЕМЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКИ

В статье проведен детальный анализ уплаты налога на добавленную стоимость в бюджет предприятиями электроэнергетики за ряд лет. Определены наиболее актуальные проблемы в сфере использования налога на добавленную стоимость предприятиями электроэнергетики и предложены организационно-экономические предпосылки оптимального налогообложения электроэнергетики налогом на добавленную стоимость с учетом норм Налогового кодекса Украины.

Ключевые слова: электрическая энергия, электроэнергетическая отрасль, налог на добавленную стоимость, ставка налога, объект налогообложения, Налоговый кодекс Украины.

Purdenko O. A.

VALUE-ADDED TAX IN THE SYSTEM OF TAXATION THE ENTERPRISES OF ENERGETICS

The detailed analysis of payment the value-added tax in the budget for a number of years by enterprises of energetics is carried out in the article. The most actual problems in the sphere of the use of value-added tax by enterprises of energetics are defined and organizational and economic pre-conditions of optimal taxation of electric energy by value-added tax taking into account the norms of the Internal Revenue Code of Ukraine are offered.

Key words: electrical energy, electric-power engineering, value-added tax, tax rate, object of taxation, Internal Revenue Code of Ukraine.

УДК 332.24.012.32

Мирончак З. П., Андрушко Р. П., Лиса О. В.

МІСЦЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ В УМОВАХ АВТОМАТИЗОВАНОЇ ОБРОБКИ ОБЛІКОВИХ ДАНИХ

Висвітлено роль комп'ютерної форми в бухгалтерському обліку як інструменту узагальнення інформації при обробці даних первинних документів виробничо-господарської діяльності підприємств.

Ключові слова: бухгалтерський облік, комп'ютерна форма, документування

Система бухгалтерського обліку — це своєрідний механізм підготовки та відображення інформації про майнове та фінансове становище підприємства. Завдяки цій інформації внутрішні та зовнішні її користувачі мають уявлення про реальний стан справ на підприємстві.

Методична база ведення бухгалтерського обліку складається з використання первинних облікових документів, інвентаризації, оцінки, калькулювання, організації обліку (управлінського, бухгалтерського та податкового), виконання розрахунків та проведені, контролю, підготовки звітності.

Для складання і правильного ведення бухгалтерського обліку на сільськогосподарських підприємствах необхідною умовою є виявлення, збір та реєстрація фактів господарської діяльності, що фіксуються за допомогою документів. Документ є носієм всієї необхідної інформації, і від його якості залежить достовірність всіх фінансових показників та правильність оформлення фінансової роботи [5, с. 17–20]. На сучасному етапі процеси реформування бухгалтерського обліку в Україні, зміни його парадигми, та швидкого розвитку комп'ютерних технологій ставлять перед обліком нові вимоги, такі як, підвищення якості інформації, її оперативності, доступності, достовірності для забезпечення прийняття оптимальних управлінських рішень.

Як відомо документування є первинним процесом у системі облікового перетворення інформації, а документ — носієм цієї інформації, а бухгалтерський документ — письмове свідоцтво певної форми та змісту, яке містить відомості про господарську операцію і є доказом її здійснення.

Одним із основних факторів, що визначає можливість і якість виконання завдань інформаційного забезпечення управління є форма обліку, яку використовують на підприємстві. На сучасному етапі процеси реформування бухгалтерського обліку в Україні, швидкий розвиток комп'ютерних технологій та засобів комунікації ставлять перед обліком нові вимоги, такі як, підвищення якості інформації, її оперативності, доступності, достовірності для забезпечення прийняття оптимальних управлінських рішень. Тому на підприємствах все частіше використовують комп'ютерну форму бухгалтерського обліку.

Питанням комп'ютерної форми обліку присвятили свої праці Ф. Ф. Бутинець, М. С. Білуха, В. С. Завгородній, М. Ф. Огійчук, В. Ф. Палій, Я. В. Соколов, А. М. Кузьминський, С. І. Волков, В. В. Муравський, М. П. Павлюковець та ін.

Визначення ролі й місця документообігу в системі повністю автоматизованого збору, реєстрації, обробки та передавання первинної інформації.

Обліковий процес як технологічна сукупність складається з трьох етапів: первинного, поточного та підсумкового [4, с. 37–39]. Кожний етап створюється з таких основних об'єктів організації облікового процесу, як облікові номенклатури, носії облікової інформації (форми первинних документів), технологія облікового процесу, забезпечення облікового процесу носіями інформації, технічними засобами.

В обліковій теорії гострі дискусії на рахунок процесу документування не ведуться. Значна частина авторів вважають, що облік починається з документування, процесу

створення документа й відображення в ньому первинної інформації. Проте в умовах повністю автоматизованого обліку як системи збору, реєстрації, передавання та обробки інформації без участі людини потребують уточнення питання щодо суті й ролі в обліку документа та документування як облікового прийому [3, с. 362–364]. На практиці, досить поширеним є явище затримки первинної інформації до моменту її обробки на персональному комп’ютері. Основною причиною є те, що:

- документи оформляються впродовж тривалого часу;
- юридично оформити їх дуже складно;
- для передачі на їх обробку використовуються застарілі способи.

Вирішити ці проблеми можна за допомогою впровадження повної автоматизованої системи обліку. При застосуванні автоматизованої форми обліку змінилося традиційне значення поняття реєстру бухгалтерського обліку. При використанні паперових форм обліку процесу узагальнення і групування даних відбувався під час їх відображення у реєстрі. Тому реєстр бухгалтерського обліку — це є засіб для фіксації, систематизації, узагальнення, накопичення і відображення облікової інформації. При комп’ютерній формі обліку процес представлення узагальнення інформації є окремий процес не пов’язаний з її фіксацією, а є результатом вибору та групування інформації за критеріями заданими користувачем.

Основою комп’ютерної форми обліку, як і будь-якої іншої, є дані первинних документів, які у міру здійснення господарських операцій вводяться в базу даних бухгалтерської програми. При цьому введення даних у комп’ютер може здійснюватися або з первинних документів, що складаються в підрозділах підприємства і передаються в бухгалтерію, або шляхом безпосереднього введення інформації в комп’ютер працівниками у підрозділах [1, с. 28–31].

Після обробки первинної інформації на комп’ютері системою обліку формується інформація, аналогічна тій, яка міститься у звичайних облікових реєстрах синтетичного й аналітичного обліку. При цьому нові способи обробки інформації не вносять корінних змін до методології бухгалтерського обліку. Змінюється лише технологія обробки інформації. Елементи методу бухгалтерського обліку, залишаючись тими ж по своїй суті, лише трансформуються, погодившись з умовами автоматизованої обробки облікової інформації.

При повністю автоматизованому первинному обліку збір облікової інформації відбувається у місці її виникнення. Після цього її передають інформаційним потоком до бухгалтерії, де відбувається реєстрація, обробка та передавання інформації без участі людини рис 1.

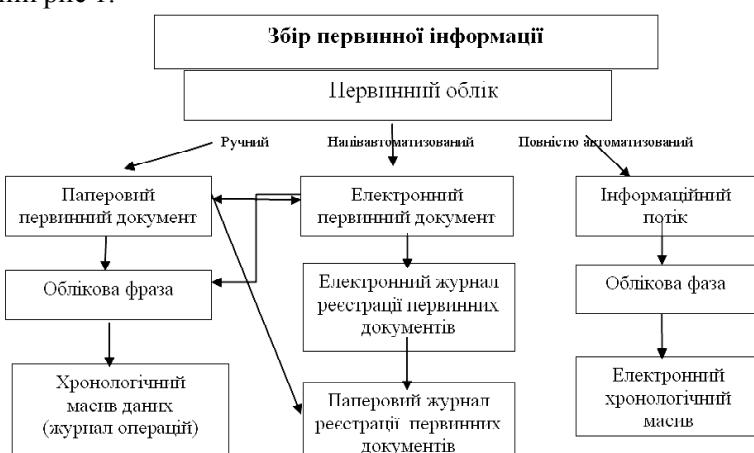


Рис. 1. Послідовність реєстрації операцій при ручному, напівавтоматизованому та повністю автоматизованому первинному обліку [2, с. 48–49]

В умовах нормального функціонування системи працівникам немає потреби втрутатися в інформаційний процес на будь-якому з його етапів через відображення проміжних даних у вигляді документа.

Отже, комп'ютерна форма обліку забезпечує своєчасне і повне отримання економічних показників для управління діяльністю підприємства, підвищуючи продуктивність праці облікових працівників при обробці первинних даних, скорочуючи кількість помилок при реєстрації і узагальненні облікових даних, забезпечуючи мінімізацію витрат на ведення обліку.

Повна автоматизація збору, реєстрації, передавання та обробки інформації вносить значні зміни в організацію фінансового та первинного обліку. Дані зміни полягають у тому, що в ланцюзі перетворення первинної інформації відсутня робота людини і як наслідок не потрібний документ (паперовий та електронний) саме як засіб передавання інформації від одного працівника до іншого, які зайняті обліком.

Комп'ютерна форма обліку забезпечуємо своєчасне і повне отримання економічних показників для управління діяльністю підприємства, підвищуючи продуктивність праці облікових працівників при обробці первинних даних, скорочуватимемо кількість помилок при реєстрації і узагальненні облікових даних, забезпечуючи мінімізацію витрат на ведення обліку.

Література

1. Білуха М. Т. Бухгалтерський облік в інформаційних системах управління [Текст] : зб. наук. пр. / М. Т. Білуха, Т. В. Микитенко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Створення інтелектуальної системи обліку для економіки України». — Тернопіль. — 2007. — С. 28–31. — ISBN 978-966-8533-92-1.
2. Муравський В. В. Документування в умовах повної автоматизації обліку [Текст] : зб. наук. пр. / В. В. Муравський // Бухгалтерський облік і аудит. — 2008. — № 5. — С. 48–52. — ISBN 978-966-8533-92-1.
3. Павлюковець М. П. Місце комп'ютеризованої форми в обліковій теорії [Текст] : зб. наук. пр. / М. П. Павлюковець // № 17, том 2. — 2009. — С. 362–364. — ISBN 978-966-8533-92-1.
4. Сопко В. В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу [Текст] : підруч. / В. В. Сопко, В. П. Загородній. — Київ : 2004. — 412 с. — ISBN 978-966-8533-92-1.
5. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік; оподаткування і звітність [Текст] : підруч. — 3-те вид. допов. і перероб. / Н. М. Ткаченко. — Київ : Алерта, 2008. — 926 с. — ISBN 978-966-8533-92-1.

Мырончак З. П., Андрушко Р. П., Лиса О. В.

МЕСТО ДОКУМЕНТИРОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ ОБРАБОТКИ УЧЕТНЫХ ДАННЫХ

Освещена роль компьютерной формы в бухгалтерском учете как инструмента обобщения информации при обработке данных первичных документов производственно-хозяйственной деятельности предприятий.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, компьютерная форма, документирования.

Myronchak Z. P., Andrushko R. P., Lusa O. V.

DOCUMENTING LOCATION IN AN AUTOMATED ACCOUNTING INFORMATION

Highlight the role of computer forms in accounting as a tool for consolidating information in data processing of primary documents of industrial and economic activities of enterprises.

Key words: accounting, computer form, documentation.

УДК 614.445 (477.83)

Лотоцька-Дудик У. Б.

СУЧАСНИЙ СТАН ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА ЯКІСТЬ ПИТНОЇ ВОДИ ЛЬВІВЩИНИ

Проаналізовано забезпеченість Львівської області водними ресурсами, охарактеризовано водопостачання населених пунктів регіону, проведено порівняльний аналіз якості питної води централізованого та децентралізованого водопостачання за санітарно-хімічними та бактеріологічними показниками за період 2008–2010 рр.

Ключові слова: централізоване та децентралізоване водопостачання, якість питної води.

Людство вперше за багато тисяч років свого існування зіштовхнулося із зовсім новою, несподіваною й неусвідомленою повною мірою проблемою дефіциту прісної води. Запаси прісної води на планеті становлять майже 3 % всіх світових водних ресурсів, причому більша частина її законсервована в пакових льодах Арктики й Антарктиди. Від абсолютноного дефіциту води в цей час потерпає понад 40 країн світу: Близького Сходу, Африки, Індокитаю й Австралії. П'ята частина населення Європи й Америки п'є забруднену воду, що не відповідає міжнародним стандартам. За офіційним даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 80 % захворювань на земній кулі пов'язано зі споживанням неякісної питної води [5].

Тривожна ситуація склалася й в Україні, де прісноводні ресурси, як відомо, обмежені. Найсерйозніші побоювання викликають якісні зміни природних і питних вод, невідповідність їх санітарно-гігієнічним і екологічним вимогам, недосконалість технології очищення побутових, промислових і зливних стічних вод і, як результат, негативний вплив патогенних мікроорганізмів і токсичних домішок, зокрема й мікродомішок, на екосистему та в остаточному підсумку на якість питної води й здоров'я людини [5].

Особливістю питного водопостачання в Україні є те, що воно на 70 % ґрунтуються на використанні поверхневих вод і лише на 30 % — підземних вод, тоді як у країнах Європи цей показник сягає 90 %. У водойми без очищення надходить близько 35 % стічних вод, а з невідповідним санітарним нормам очищенням — 39 %. Дуже низьким залишається рівень забезпеченості сільського населення гарантованим водопостачанням. Тільки 23 % сільських населених пунктів мають централізовані системи водопостачання.

Специфіка проблеми забезпечення населення України питною водою полягає не в дефіциті водних ресурсів, а в їх забрудненні та деградації. Недостатня ефективність водоочисних споруд у поєднанні з антропогенним забрудненням природних водних об'єктів — джерел питного водопостачання — призводить до високого рівня захворюваності кишковими інфекціями, гепатитом, а також сприяє підвищенню ступеня ризику впливу канцерогенних чинників на організм людини.

Ефективність вирішення проблеми забезпечення належної якості питної води не тільки безпосередньо впливає на стан здоров'я населення, але й визначає рівень екологічної безпеки в державі.

Метою статті є проаналізувати та оцінити стан водозабезпечення населених пунктів Львівщини, якість питної води централізованих та децентралізованих систем водопостачання.

Львівська область входить до Карпатського економічного району України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області), територія якої складає 21,8 тис. км² або 3,6% від всієї території України. Чисельність населення області станом на 2010 р. становила 2579,9 тис. чоловік або 5,5 % від чисельності населення України. Щільність населення в області сягає 124 осіб на 1 км², що в 1,5 рази вище за середню величину в Україні (82 особи на 1 км²) [4, с. 16–31]. За цим показником Львівська область поступається лише Донецькій області (185 осіб на 1 км²).

Природна забезпеченість водними ресурсами Львівщини є середньою в Україні і становить на 1 км² території 226 тис. м³/рік, що в перерахунку на 1 мешканця складає 1,82 тис. м³/рік. У межах Карпат в середньому на площа 1 км припадає 1 км річок. На Передкарпатській височині густота річкової сітки зменшується, але річки стають більш повноводними.

В області нараховується понад 8950 річок, потічків і струмків загальною протяжністю 16343 км. Річки області належать до басейнів Чорного (Дністер, Стир) і Балтійського (Західний Буг, Сян) морів. Найбільша кількість річок нараховується в басейні р. Дністер (5838), р. Західний Буг (3213) і незначна кількість — в басейнах р. Сян [3, с. 34–38].

Поверхневі води на даний час належать до числа забруднених природних ресурсів. На екологічний стан поверхневих вод Львівської області впливають різноманітні фактори, які тісно взаємопов'язані, а саме: забруднення ґрунтів, атмосфери, зміна ландшафтної структури та техногенне перевантаження території, неефективна робота каналізаційно-очисних споруд, недотримання вимог до організації та експлуатації прибережних захисних смуг і водоохоронних зон, насамперед в населених пунктах, забруднення і засмічення річок побутовими та промисловими відходами, трелювання лісу по потоках у гірській місцевості тощо. Так, за даними Львівського обласного виробничого управління Львівської області у 2009 році у водні об'єкти області було скинуто 232,6 млн. м³ стічних вод, у 2010 році — 229 млн. м³.

Централізованим господарсько-питним водопостачанням у Львівській області забезпечені всі 44 міста, 24 (із 34) селища міського типу та 16 % сіл з охопленням до 20 % сільського населення. Загальна протяжність комунальних водогонів складає понад 2790 км, у тому числі у Львові — 1648 км.

Питне водопостачання здійснюється за рахунок підземних вод (понад 95 % водозабезпечення населених пунктів) і біля 5 % — з поверхневих 806 водогонів, 11 з яких — з відкритих водоймищ. Із загальної кількості водозaborів — 82 комунальні (в т. ч. 9 з відкритих водоймищ), 551 відомчі (в т. ч. 2 з відкритих водоймищ), 173 — сільських.

Експлуатаційні запаси прісних підземних вод із 23 розвіданих родовищ становлять 1284,7 тис. м³/добу. Хімічний склад та мінералізація води в опробуваних водоносних горизонтах відповідає вимогам ДСТУ 4808:2007 [2]: води прісні, гідрокарбонатно-сульфатні, кальцієві з мінералізацією 0,4–2,3 г/дм³, pH 7,4–8,1. Прісні води в північній частині області належать до верхньокрейдових, девонських і неогенових відкладів, в центральній — переважно до неогенових відкладів, в південній — до неогенових четвертинних відкладів. Львівські водозaborи західної групи, що експлуатують верхньокрейдовий і нижньобаденський водоносні горизонти, мають дещо підвищений вміст природного стронцію, тому необхідним є попереднє очищення води.

Господарсько-питне водопостачання за рахунок поверхневих вод, в основному, здійснюється в Карпатських гірських районах, де на поверхню виходять багаточислені гірські джерела і струмки з високоякісними прісними водами. Децентралізоване водопостачання (колодязі) є характерним в переважній більшості у сільських населених пунктів.

У роботі було проаналізовано якість питної води за санітарно-гігієнічними та бактеріологічними показниками за період 2008–2010 років. Щорічний контроль за якістю питної води вододжерел централізованого водопостачання включає відбір та дослідження понад 1200 проб на відповідність санітарно-хімічним та бактеріологічним показникам. У табл. 1 представлені дані щодо якості питної води централізованих та децентралізованих джерел водопостачання за санітарно-хімічними показниками.

Приведені в табл. 1 дані свідчать про те, що в середньому в області якість питної води централізованих та децентралізованих джерел водопостачання протягом 2008–

Таблиця 1

**Якість питної води за санітарно-гігієнічними показниками
в окремих районах Львівської області в середньому за 2008–2010 pp.
(% проб, які не відповідають нормативам) [1, с. 20–24]**

Райони	Централізовані джерела			Децентралізовані джерела		
	Досліджено проб	З них не відповідають нормативам		Досліджено проб	З них не відповідають нормативам	
		абс.	%		абс.	%
Бродівський	101	0	0	67	0	0
Буський	89	14	15,7	291	16	5,5
Городоцький	49	0	0	136	8	5,9
Дрогобицький	61	6	9,8	161	1	0,6
Жидачівський	87	49	56,3	192	34	17,7
Жовківський	163	14	8,6	50	1	2,0
Золочівський	222	14	6,3	87	2	2,3
Кам.Бузький	141	5	3,5	207	22	10,6
Миколаївський	246	26	10,6	315	15	4,8
Мостиський	50	3	6,0	270	8	3,0
Перемишлянський	156	0	0	127	9	7,1
Пустомитівський	170	14	8,2	375	46	12,3
Радехівський	269	19	7,1	57	7	12,3
Самбірський	46	10	21,7	84	14	16,7
Сколівський	17	0	0	214	17	7,9
Сокальський	264	10	3,8	147	5	3,4
Ст.Самбірський	213	1	0,5	459	27	5,9
Стрийський	267	4	1,5	311	2	0,6
Турківський	22	0	0	481	10	2,1
Яворівський	232	4	1,7	154	44	28,6
По області	2865	193	6,7	4185	288	6,9

2010 pp. була на одному рівні. Невідповідність якості питної води нормативним вимогам на санітарно-гігієнічні показники в джерелах централізованого водопостачання складала 7,6 %, а в децентралізованих джерелах — 7,2 %. Разом з тим, в різних районах показники якості води відрізняються між собою.

Вода централізованих джерел водопостачання найбільш хімічно забрудненою у порівнянні з середнім рівнем в області була в Буському (в 2,7 рази), Дрогобицькому (на 48 %), Миколаївському (на 61 %), Самбірському (в 3 рази) та особливо в Жидачівському (в 8,6 разів) районах.

Питна вода децентралізованих джерел водопостачання у порівнянні з середнім рівнем по області найбільш забрудненою була в Жидачівському (в 2,6 рази), Кам.Бузькому (на 55 %), Пустомитівському (на 85 %), Радехівському (на 78 %), Самбірському (в 2,4 рази) та особливо в Яворівському (в 4,5 рази) районах.

Характеристика бактеріального забруднення питної води в різних районах Львівської області представлена в табл. 2.

Із таблиці видно, що в середньому в області забруднення води централізованих джерел водопостачання мікробіологічними чинниками було невисоким з невідповідністю

Таблиця 2

**Якість питної води за мікробіологічними показниками
в окремих районах Львівської області, в середньому за 2008–2010 рр.
(% проб, які не відповідають нормативам) [1, с. 25–26]**

Райони	Централізовані джерела			Децентралізовані джерела		
	Досліджено проб	З них не відповідають нормативам		Досліджено проб	З них не відповідають нормативам	
		абс.	%		абс.	%
Бродівський	246	4	1,6	101	14	13,9
Буський	166	10	6,0	300	74	24,7
Городоцький	40	2	5,0	108	17	10,1
Дрогобицький	76	4	5,3	177	19	10,7
Жидачівський	73	5	6,8	228	67	29,4
Жовківський	183	6	3,3	47	5	10,6
Золочівський	488	22	4,5	75	13	17,3
Кам. Бузький	292	15	5,1	242	61	25,2
Миколаївський	266	11	4,1	339	95	28,0
Мостиський	49	7	14,3	294	9	3,1
Перемишлянський	130	0	0	162	32	19,7
Пустомитовський	181	7	3,9	433	59	13,6
Радехівський	213	6	2,8	57	6	10,5
Самбірський	32	12	37,5	70	28	40,0
Сколівський	54	13	24,1	220	58	26,4
Сокальський	370	10	2,7	163	0	0
Ст. Самбірський	210	11	5,2	876	87	9,9
Стрийський	332	4	1,2	349	7	2,0
Турківський	29	2	6,9	534	34	6,4
Яворівський	388	7	1,8	163	53	32,5
По області	3818	158	4,1	4998	738	14,8

нормативам в 4 %. Однак, в багатьох районах області цей показник був значно вищим і переважав його: в Буському — на 46 %, Жидачівському — на 66 %, Мостиському — в 3,5 рази, Турківському — на 68 %, в Сколівському — в 5,9 рази, а Самбірському — в 9,1 рази.

Що стосується води децентралізованих джерел водопостачання, то протягом трьох років спостереження її бактеріальний рівень забруднення був у середньому в області відносно забрудненим з невідповідністю нормативам в 14,8 %. А це значить, що майже в кожній 7-ї пробі вода не відповідала нормативам. В багатьох районах області цей рівень бактеріального забруднення води був ще вищим: в Буському — в 1,7 рази, Жидачівському — в 2 рази, Кам. Бузькому — в 1,7 рази, Миколаївському — в 1,9 рази, Перемишлянському — в 1,3 рази, Сколівському — в 1,8 рази, Яворівському — в 2,2 рази, а Самбірському районі — в 2,7 рази.

Таким чином, в багатьох районах області питна вода із різних джерел водопостачання за санітарно-хімічними та мікробіологічними показниками у порівнянні з середніми показниками в області, є доволі забрудненою, що може бути однією із причин її несприятливого впливу на здоров'я населення. Особливу стурбованість викликає забрудненість питної води хімічними та бактеріологічними чинниками децентралізованих джерел водопостачання, якими, за даними опитування, користується майже 75 % сільського населення.

Дані офіційної статистики та результати спеціальних епідеміологічних досліджень свідчать про погіршення за останні 5–7 років показників здоров'я населення України. Усе це визначає необхідність удосконалення методології впливу водного фактора на здоров'я населення, першочергова роль у реалізації якої належить виявленню та оцінці демографічних показників і показників інфекційної, паразитарної та неінфекційної захворюваності населення, пов'язаних із природним складом, біологічним і хімічним забрудненням води.

Література

1. Аналіз санітарно-епідеміологічної ситуації у Львівській області та показники діяльності держсанепідемслужби за 2005–2010 роки [Текст]. — Львів, 2010. — 86 с.
2. ДСТУ 4808:2007 «Джерела централізованого питного водопостачання. Гігієнічні та екологічні вимоги щодо якості води і правила вибирання» [Текст]. — Введ. вперше від 01.01.09. — К. : МОЗ України, 2009. — 43 с.
3. Статистичний збірник «Довкілля Львівщини» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.stat.lviv.ua Головне управління статистики у Львівській області. — Львів, 2010. — 56 с.
4. Статистичний довідник «Екологія Львівщини» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ecology.lviv.ua: Державне управління охорони навколошнього природного середовища в Львівській області. — Львів, 2010. — 85 с.
5. Мешкова-Клименко Н. Я. Централізоване питне водопостачання: історія, сучасний стан, перспективи розвитку [Текст] / Хімія води і проблеми питного водопостачання // Світогляд. — 2009. — № 4. — С. 66–69.

Лотоцкая-Дудык У. Б.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ВОДОСНАБЖЕНИЯ И КАЧЕСТВО ПИТЬЕВОЙ ВОДЫ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье проанализировано обеспеченность водными ресурсами Львовской области, охарактеризовано водоснабжение населенных пунктов региона, проведено сравнительный анализ качества питьевой воды централизованного и децентрализованного водоснабжения за санитарно-химическими и бактериологическими показателями за период 2008–2010 годов.

Ключевые слова: централизованное и децентрализованное водоснабжение, качество питьевой воды.

Lototska-Dudyk U. B.

MORDERN STATE OF WATER-SUPPLY AND QUALITY OF DRINKING WATER OF LVIV REGION

In the article the provision by water resources of the Lviv region is analysed, the water-supply of the settlements of region is described, the comparative analysis of quality of drinking water of the centralized and decentralized water-supply on sanitar-and-chemical and bacteriological indexes for period of 2008–2010 years is conducted.

Keywords: centralized and decentralized water-supply, quality of drinking-water.

УДК 330.83

Лацук І. П.

ФОРМУВАННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті відображені еволюційний шлях формування суспільно-політичних поглядів Лесі Українки - від народницько-соціалістичних до революційно-демократичних, полум'яного борця за визволення поневоленого краю. Акцентується увага на історичному значенні її ідейно-художньої спадщини.

Ключові слова: утопічний, інтернаціональний, соціалістичний, прогресивний, демократичний, революційний.

Є люди, котрим волею долі наречено бути провідниками духовності свого народу, феноменом стійкості і мужності в нестримному бажанні боротьби й самопожертви в ім'я волі та незалежності. До таких людей належить Леся українка. Леся Українка — яскраве національне явище. Взяте у народу ім'я Українка, Леся пронесла високо і сама стала символом того, що називають національною елітою.

Творчість Лесі Українки, як і творчість кожного геніального письменника, має свою посланницьку місію для українського народу. Щоб зрозуміти справжню силу її генія, треба зупинитися на формуванні та еволюції світогляду поетеси.

У формуванні суспільно-політичних і літературних поглядів Лесі Українки впливове значення мала близькість її до життя народних мас, визвольний рух і широка обізнаність письменниці з передовою суспільною і філософською думкою. Леся Українка вважала своїм учителем Т. Шевченка. Письменниця наголошувала також на великому значенні, яке мала для неї дружба і співробітництво з такими передовими людьми її часу, як І. Франко, П. Грабовський, М. Коцюбинський, Ю. Федькович, В. Стефаник, О. Кобилянська, М. Драгоманов.

Час, коли жила і виступала в літературі Леся Українка, припадає на кінець XIX ст. Це був період сентиментально-демократичного народолюбства, забарвленим утопічними ідеями соціалістичного «краю» на землі. Ці погляди панували тоді і в українській літературі. Ідея самостійної України здавалася тодішнім сучасникам безгрунтовною.

Поети бачили страждання людей, але лили над ними лише слези співчуття. Ті писання І. Франко недаремно називав «слабким квілінням» [5, с. 46]. Звільнитися від сентиментального вболівання над горем народу і від мрійливих надій на рай земний допомогла Лесі Українці тогодчасна українська дійсність. Поетеса усвідомила, що становище в Україні під гнобленням російського самодержавства було страшніше Дантового пекла. Леся Українка бачила, що народ її втратив національну свідомість і сліпо служить своїм ворогам. «Темна безпросвітня ніч стоїть над розтерзаним краєм... Скрізь із хаосу і тьми виринають голод, злідні, жах несвітський усім морозить душу...», — писала Леся Українка [5, с. 47]. Леся Українка уже не знаходить більше сил «сидіти осторонь і споглядати», а стає на шлях боротьби. Відтоді більше не згадує вона про слези. «Бо сором сліз, що лілються від безсилия... І — що слези там, де навіть крові мало»... Повстанем, бо душа повстане!», — кидає гасло Леся Українка [5, с. 47].

Леся Українка безпощадно картала зрадництво рідного краю. Найогидніший образ зрадника і найглибше розуміння зради вона подає в образі класично-символічного Юди Іскаріота. Вона безкомпромісно засуджує усяку зраду рідного краю. З рішучістю вона зриває маску з тих проявів зради, які криються в уголовстві поневоленого народу перед пануючим, у соціалістично-утопічних ілюзіях про інтернаціональний рай на землі.

У творі «Оргія» постає проблема служіння поневоленої нації панівній. За словами критиків, цей твір не втратить актуальності, доки існуватиме у світі неволя, хоч у будь-якій формі [5, с. 48]. У драматичній поемі «Оргія» Леся Українка з мистецьким хистом змальовує стосунки між нацією панівною і поневоленою в час, коли про збройну боротьбу вже нема й мови, і лише окремі патріоти намагаються втримати дух своєї нації з допомогою мистецтва. Писменниця глибоко змальовала у своїх творах різні способи поневолення, коли одні поневолювачі просто нищать культуру і цінності підкорених, інші привчають рабів любити своїх переможців — панів, добре ставитися до них і тим самим денационалізують поневолених, бо «хто любить, той уподобатись може до любого і душою і тілом» [5, с. 48]. Зраду інтересів власного народу вбачає поетеса в усякому соціалістично-інтернаціоналістському уголовстві з чужинцями-переможцями, бо те визволення, яке обіцяють у майбутньому, не є справжнім визволенням. У творах «В катакомбах», «На руїнах» писменниця яскраво змальовує соціалістичний інтернаціонал, який на її думку, не є справжнім визволенням для народів, бо і там будуть нації-пани і нації-раби. А провідники панівної нації ніколи не зможуть знайти спільної мови з провідниками поневоленої нації» [5, с. 49].

Треба було мати справді геніальну інтуїцію і надзвичайний розум, щоб дійти таких висновків. За це віще передбачення сім'я української поетеси заплатила дорогою ціною. Лесину матір у 1929 р. хотіли заарештувати, але застали прикутою хворобою до ліжка, а через рік вона померла. Чоловіка Лесі Клементія Квітку заарештовали 1934 р. і відправлений на три роки до Караганди без права повернення в Україну. Решту життя він провів під Москвою, де і помер. Сестра Ізидора заарештована 1937 р. у виправно-трудових таборах на півночі рубала ліс і лише 1939 р. на вимогу сестри Ольги її справу переглянули, Ізидора повернулась до Києва, а її чоловік загинув у сталінських таборах. Панівна компартійна інквізіція зробила свою чорну справу [3].

Розуміючи важливість організаційної боротьби проповідництва і влади, Леся Українка на одне із перших місць ставила питання творення вільної держави і керівництва нею. Поетеса гостро засуджує тих «лицарів», які хочуть мати владу і послух не за справжні заслуги перед своїм народом, а за привілеї, дані ласкою ворога [5, с. 49].

Визволившись від солодкових ідей народницько-соціалістичних поглядів, Леся Українка дійшла від рабського пошуку співчуття у поглядах людей до звеличення цілком протилежних ідей — віданої любові до рідного краю, безкомпромісної боротьби.

Своїми геніальними майстерними творами Леся Українка залишила глибокий слід у літературі. «Від часу Шевченкового: «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте», — наголошував І. Франко, — Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як з уст цієї слабосилої хворої дівчини. Читаючи м'які та рознервовані писання сучасних українців — мужчин і порівнюючи їх з тими бадьорими, сильними та сміливими, притім такими простими словами Лесі Українки, мимоволі думаєш, що ця хвора слабосила дівчина трохи чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну» [5, с. 50].

Леся Українка поєднувала в собі хист геніальної поетеси і визначного мислителя. Вона глибоко вірила в історичний прогрес, у творчі сили людей, у можливість здійснення високого українського ідеалу. Художня спадщина і громадська діяльність Лесі Українки посідають значне місце в історії української суспільної думки. Полум'яна захисниця інтересів власного народу, Леся Українка завжди прагнула йти в ногу з передовими силами сучасності, намагаючись дати відповідь на найпекучіші й злободенні питання суспільного життя. Її пристрасне художнє слово, сила думки і дії були спрямовані на здійснення високої мети. Леся Українка випередила своє покоління і в своїх поезіях створила нову людину. Вона принесла велику жертву нації. Такої жертовності вона вимагала і від своїх героїв.

Поетеса била на сполох серед глухих, показувала дорогу сліпим. «Не ми уб'єм, то нас вони уб'ють; Ми мусимо боротись», — писала вона [1, с. 234].

Мужність, відвага, геройзм, сумління, справедливість, обов'язок, чесність, самопожертва в ім'я прогресивної справи — такими є найважливіші етичні категорії, що характеризують творчість великої української письменниці.

Доля дарувала їй лише 42 роки. За цей короткий час вона встигла залишити після себе великий творчий доробок. Її ідейно-художня спадщина знайшла своє відображення у 12-ти томах радянського видання. В Україні і за межами нашої держави славетний письменниці встановлено чимало пам'ятників та пам'ятних знаків, її іменем названо вулиці, вищі навчальні заклади і театри, а образ (до речі на тлі Луцького замку) увічнено на 200-гривневій купюрі.

Це і було підставою для високої оцінки художньої творчості і громадської діяльності славетної дочки українського народу. Її ідейно-художня спадщина набула міжнародного значення, про що свідчать діячі культури різних країн і народів. Так, Максим Горький у бесіді з українськими письменниками зазначав: «Шевченко, Франко, Леся Українка —... поети величезного таланту і невичерпної творчої енергії... Люди з великим людським серцем і розумом, з геройчною силою духу. У них є чому повчитися не тільки українцям» [2, с. 285].

Література

1. Україна в творчості Лесі Українки [Текст] // Збірник наукових праць Канадського НТШ. — Торонто, 1993. — Т. 33.
2. Історія філософії на Україні [Текст]. — У 3 т. — Т. 2. // В. М. Нічик, В. С. Горський, М. В. Попович, Б. О. Лобовик, В. О. Зоц. — Київ : Наукова думка, 1987. — 399 с.
3. Газ. Кур'єр смолоскипу [Текст]. — 1996. — № 2.
4. Микола Зеров. Твори [Текст] : В 2 т. — К. : Дніпро, 1990.
5. Таран С. Політизація армії в Росії та Україні [Текст] // Розбудова держави. — 1994. — № 2.
6. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. [Текст] : У 3 кн. — Книга I. — К. : Рось, 1994.

Лащук І. П.

ФОРМИРОВАНИЕ И ЭВОЛЮЦИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ ЛЕСИ УКРАИНКИ

В статье отражено эволюционный путь формирования общественно-политических взглядов Леси Украинки — от народническо-социалистических до революционно-демократических, пламенного борца за освобождение порабощенного края. Акцентируется внимание на историческом значении ее идеально-художественного наследия.

Ключевые слова: утопический, интернациональный, социалистический, прогрессивный, демократический, революционный.

Lashchyk I. P.

FORMATION AND EVOLUTION OF LESIA UKRAINKA'S SOCIALAND POLITICAL VIEWS

The article shows the evolutionary path of Lesya Ukrainka's social and political views formation — from populist socialist to revolutionary democratic, fierce fighter for the liberation of enslaved land. The historical meaning of her ideological and artistic heritage is focused.

Key words: utopian, international, socialist, progressive, democratic, revolutionary.

УДК 37.091.4:338.48-6:37

Матвіїв-Лозинська Ю. О.

ПРОБЛЕМА ПОЗААУДИТОРНОЇ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ТУРИСТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті проаналізовано особливості виховання майбутніх фахівців та можливості позааудиторної діяльності у вищих навчальних закладах туристичної сфери. Виявлено умови ефективної організації виховної роботи в позааудиторній діяльності, зокрема її професійне спрямування, формування професійної культури та здатності до міжкультурного спілкування у полікультурному середовищі, мотивації інтересу до професійних та загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: виховання, позааудиторна діяльність, вищий навчальний заклад, фахівець.

На сучасному етапі розвитку України як багатонаціональної держави виховання повинно забезпечувати інтеграцію молоді в світову культуру та систему загальнолюдських цінностей. Виховну роботу в навчальних закладах необхідно організовувати відповідно до положень Концепції національної системи виховання, яка є запорукою цілісного формування особистості, коли виховується «гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна й національно свідома людина, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими, фізичними і духовними якостями, родинними та патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативою» [6, с. 55]. Виховна діяльність у вищому навчальному закладі успішно інтегрується в навчальний процес, національну та світову культуру. Особлива роль у вищих навчальних закладах належить вихованню професійної культури, яка пов'язана з майбутньою професійною діяльністю студентів.

Туризм, як одне з важливих соціально-економічних явищ сучасності, що підпорядковане дії об'єктивних законів розвитку людського суспільства, «розвиваючись у діалектичній єдності всіх своїх складових, формує власний соціальний простір, у межах якого виують взаємодії й конкуренції, узгодженості й суперечності, конфлікти та консенсуси туристського життя, історія якого сягає вглиб століть» [7, с. 15]. Зайнявши одну з ключових позицій в економічній та суспільних науках, туризм став індикатором економічного розвитку і міжнародного взаєморозуміння для забезпечення миру, доброчуття, поваги і дотримання прав людини незалежно від раси, статті, мови і релігії.

Відповідно до положень Кодексу туриста, Хартії туризму, Глобального етичного кодексу туризму, визначаються обов'язки та правила поведінки туриста. Зокрема, зазначається, що турист має право на відпочинок та проведення вільного часу у гармонії з умовами, особливостями та традиціями регіонів і країн, які він відвідує, дотримуючись законів, звичаїв та традицій цих країн.

На сучасному етапі виховна робота у вищих навчальних закладах показала, що вона не має системного характеру. Особливо це стосується позааудиторної виховної роботи, яка недостатньо пов'язана з навчальним процесом і побудована переважно на окремих, разових заходах та епізодичній взаємодії колективів вищих навчальних закладів із соціальними інститутами і характеризується низькою активністю студентського самоврядування та недостатнім організаційно-педагогічним забезпеченням [2].

Проблемі виховання студентів у вищих навчальних закладах присвячено значну кількість наукових праць (І. Бех, С. Гончаренко, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, О. Абдулліна, І. Авдеєва, Ю. Бабанський, О. Вишневський, В. Жук, С. Карпенчук, О. Кондратюк, А. Галеєва, В. Федорченко, Н. Яремчук, Т. Петракова, Т. Осипова та ін.). Незважаючи на вагомі результати у даній галузі, виховання майбутніх фахівців туристичної галузі у вищому навчальному закладі, а також організація виховної позааудиторної роботи та

шляхи забезпечення її ефективності не були предметом спеціального педагогічного дослідження, що і зумовило вибір теми пропонованої статті.

Мета статті — виявити особливості виховання майбутніх фахівців та ролі виховних можливостей позааудиторної діяльності у вищих навчальних закладах туристичної сфери.

Виховання студентської молоді відіграє не менш важливу роль і у становленні фахівця, ніж його професійна підготовка. Недостатній рівень культури, формальне ставлення до професійних обов'язків, відсутність моральних установок здатні суттєво знизити якість професійної діяльності фахівця. Найбільшою мірою це стосується професій, фахівці яких постійно працюють з людьми, зокрема сфери туризму.

Загальна мета туризму визначається як: збагачення особистості моральними, етичними цінностями; поповнення та закріplення знань з культурології; оздоровлення, розвиток адаптивних можливостей організму тощо. Тому вихованість працівників сфери туризму є не лише показником культури особистості, але й запорукою успішної професійної діяльності фахівця.

Особливості виховання майбутнього фахівця з туризму полягають в розвитку його професійних умінь та навиків на основі вивченого та застосування на практиці. Характерними рисами, якими повинен володіти майбутній фахівець туристичної галузі, є комунікативність, професійна культура, толерантність, знання рідного краю, вільне володіння іноземними мовами, повага до інших національностей та формування практичного досвіду на основі цінностей різних культур.

Основні напрями та зміст діяльності вищого навчального закладу туристичного профілю, як виховної системи, визначені у роботі «Педагогіка туризму» (В. Федорченко, Н. Фоменко) [7, с. 59–60]: вивчення особистості студентів, визначення початкового рівня за різними критеріями професійно-педагогічної спрямованості майбутнього фахівця; виховання активної громадянської позиції, почуття громадянина Батьківщини, відповідальність за її долю, підростаюче покоління, професійну гідність; виховання інтелектуальної культури, формування вмінь і навичок культури розумової праці, інтересу до різних наукових цінностей, літератури, мистецтва як до особливо важливих цінностей духовного порядку, виховання потреби до самоосвіти; моральне виховання, формування духовної культури, цивілізованого, гуманного ставлення до людей, гуманітарний розвиток, формування екологічної та економічної культури; виховання національної самосвідомості, почуття гордості та поваги до національної історії, культури, традицій та звичаїв українського народу, повага та терпиме ставлення до людей іншої національності, які живуть в Україні, інших національних почуттів, культури та звичаїв, виховання майбутніх фахівців туризму як носіїв гуманних взаємин між людьми різних національностей, етнічних груп; формування політичної та правової культури; виховання естетичної культури майбутнього фахівця туризму в усіх формах її прояву; розвиток студентського самоврядування в організації виховної роботи в групах, різного роду гуртках, студентському гуртожитку; науково-педагогічна та методична підготовка молодих викладачів, кураторів до виховної роботи зі студентами; забезпечення зв'язку щодо цілей і завдань виховної системи, надання науково-педагогічної та методичної допомоги викладачам та іншим навчально-виховним закладам в організації їхньої виховної роботи.

Не підлягає сумніву, що суттєво впливає на результативність загального виховного процесу позааудиторна робота у вищих навчальних закладах, яка здійснюється за властивими для неї формами.

У науково-педагогічній літературі широко висвітлені такі поняття як «індивідуальна», «групова», та «масова» форми позааудиторної роботи. Всі ці форми використовуються у позааудиторній діяльності студентів вищих навчальних закладів.

А. Макаренко стверджував, що ефективність того чи іншого одиничного виховного впливу полягає безпосередньо не в ньому самому, бо ефективність — це продукт системних якостей. Тому продуктивність виховного заходу базується на включені його в систему заходів [5].

Вивчення організації позааудиторної діяльності студентів показало, що в багатьох з них використовуються форми роботи, які передбачають цикл, систему взаємопов'язаних позааудиторних заходів і розкривають відповідну тему чи напрям виховання студентів. Так, клубна форма роботи дозволяє спланувати систему знань, цикл логічно пов'язаних виховних заходів виховання студентів на трудових традиціях українського народу, виховувати у них психологічну і практичну готовність до праці за обраною професією [3]. У позааудиторній діяльності студентів вищого навчального закладу системними організаційно-педагогічними формами доцільно визначити клуб, лекторій, гурток тощо, які передбачають систему логічно пов'язаних позааудиторних заходів відповідної тематики (естетичне, правове, економічне виховання тощо). До системних організаційно-педагогічних форм позааудиторної діяльності студентів вищого навчального закладу відносяться студентські об'єднання (виробничі, суспільно-політичні, аматорські, екологічні, художньо-естетичні, правові). Значне місце мають займати студентські клуби, як самодіяльні об'єднання, які створюються за інтересами та бажаннями студентів, мають чітку мету, завдання, свої органи управління, відповідну організаційну структуру, статут, девіз.

Забезпечення гармонійного розвитку особистості майбутнього фахівця туризму неможливе без реалізації комплексного підходу організації позааудиторної діяльності студентів, зокрема, формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу; стимулювання потреби у набутті знань і професійної майстерності; виховання професійної культури на основі полікультурних, історичних, географічних та спеціальних професійних знань; формування професійної відповідальності; екологічне виховання майбутніх фахівців сфери туризму; формування умінь діалогічного та міжкультурного спілкування тощо. Доцільно, щоб позааудиторна виховна діяльність не обмежувалася загальновиховними заходами, а була тісно пов'язана з майбутньою професією.

Як зазначає В. Жук, для реалізації комплексного підходу до організації позааудиторного виховання доцільно організувати роботу 8–10-ти студентських клубів, які охоплюють практично усі напрями виховання. Зрозуміло, що засідання всіх клубів не може відбуватися одночасно, проте, кожен із них має мати постійне приміщення. Такої наявності спеціальних приміщень для роботи клубів не передбачено навіть у найновіших проектах комплексів ВНЗ. Отже, за нинішніх умов, доцільно повніше використовувати для роботи клубів навчальні кабінети, лабораторії, аудиторії тощо [3]. Заняття студентських клубів можна проводити у формі масових або групових заходів. Для першого варіанту потрібне велике приміщення, для другого — достатньо навчального кабінету. Режим роботи студентських клубів визначається розкладом позааудиторних заходів. Членами клубів з основних напрямів виховання в ідеальному варіанті мають бути усі студенти. Звідси випливає суперечність принципам добровільності та комплексного підходу, а також зайнятості студентів у позанавчальний час.

Робота студентських клубів не може обмежуватися стінами вищого навчального закладу. Саме через клуб життя студентів має тісно пов'язуватися з соціальним середовищем. Клуби мають опиратися на зв'язки з підприємствами-замовниками, загальноосвітніми школами, закладами культури, творчими організаціями, товариствами тощо. При цьому їх робота має будуватися не на епізодичних заходах, а на добре продуманій і спланованій системі спільних заходів з різними соціальними інститутами.

Викладене вище дало змогу виокремити особливості позааудиторної виховної роботи студентів вищих навчальних закладів туристичного профілю. Однією з найважливіших умов організації такої роботи є професійне спрямування виховної позааудиторної діяльності. Для майбутніх фахівців сфери туризму доцільно у позааудиторній діяльності планувати низку виховних справ, які тісно пов'язані з окремими аспектами майбутньої професійної діяльності: краєзнавчі студії, екскурсії, організація туристичних клубів за інтересами.

Визначальну роль у професійній діяльності фахівців з туризму займає спілкування. Основна функція спілкування у туристському вихованні полягає в обміні результатами пізнавальної діяльності між індивідуумами; спілкування має детермінований вплив на перцептивні, mnemonicі, розумові, атенційні характеристики особистості. Okрім того, спілкування взаємопов'язане з емоціями, що відіграють роль регуляторів людського спілкування. Позитивні емоції підвищують здатність до запам'ятовування і відтворення. Емоційно насичені, багаті на аксіологічні образи, туристсько-експкурсійні маршрути формують особистість, розвивають її психічні процеси та поведінку [7]. Полікультурне середовище, в якому перебуває турист, оптимізує не лише психічні процеси, а й процеси розвитку особистості та соціальні відносини. Воно передбачає регулювання різноманітних стосунків серед учасників туристської діяльності, тому що за характером власного існування вони мають суб'єктивний характер (визначають діяльність організаторів туризму і різноманітну діяльність суб'єктів туристської діяльності; відображають внутрішню сутність і сенс їхньої діяльності; визначають соціальну і прикладну спрямованість виховного процесу та діяльність організаторів туризму; зумовлюють характер і особливості різноманітної діяльності суб'єктів туризму; визначають взаємозалежність і природовідповідність всіх компонентів процесу виховання взагалі).

Виховні заходи повинні сприяти формуванню вмінь і навичок культури праці, мотивації інтересу до професійних та загальнолюдських цінностей. Культурологічний підхід у вихованні майбутніх фахівців з туризму займає особливе місце. Виховання національної самосвідомості, почуття гордості та поваги до національної історії, культури, традицій та звичаїв українського народу повинні органічно поєднуватися з повагою та толерантним ставленням до людей іншої національності, особливо в процесі міжнародної туристичної діяльності.

Таким чином, визначення змісту, методів і форм виховної позааудиторної діяльності у підготовці майбутніх фахівців сфери туризму передбачає цілісність процесу виховання в туризм і взаємозалежність його компонентів. Туристське виховання керується виховною метою як реалізацією принципів та закономірностей виховання. Умовами ефективної організації виховної роботи в позааудиторній діяльності є її професійне спрямування, формування професійної культури та здатності до міжкультурного спілкування у полікультурному середовищі, мотивації інтересу до професійних та загальнолюдських цінностей.

До подальших напрямів дослідження відносимо розв'язання проблеми науково-педагогічної та методичної підготовки викладачів та кураторів груп до позааудиторної виховної роботи зі студентами з урахуванням особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму.

Література

1. Виховна робота в закладах освіти України // Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій з питань організації виховної роботи / МОН України, ІСДО. — К. : ІСДО, 1995. — 136 с.
2. Галеєва А. П. Організаційно-педагогічні умови виховної діяльності у вищому аграрному навчальному закладі [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / А. П. Галеєва ; керівник роботи П. Г. Лузан ; Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І. Франка. — Дрогобич, 2009. — 19 с.
3. Жук В. П. Навчально-виховна робота у професійно-технічних навчальних закладах / В. П. Жук. — Львів : Сполом, 2004. — 48 с.

4. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання [Текст] : навч. посіб. / С. Г. Карпенчук . — К. : Вища школа, 1997. — 304 с.
5. Макаренко А. С. Сочинени [Текст] : У 7 т. — Т. 5. : Педагогика індивідуального діяння. Лекція 3 / А. С. Макаренко / Гл. ред. І. А. Каиров. — М. : Ізд-во АПН РСФСР, 1957. — 224 с.
6. Осипова Т. Ю. Виховна робота зі студентською молоддю [Текст] : навч. посіб. / Т. Ю. Осипова, І. О. Бартенєва, О. О. Біла та ін. ; за заг. ред. Т. Ю. Осипової. — Одеса : Фенікс, 2006. — 288 с.
7. Федорченко В. К. Педагогіка туризму [Текст] : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко. — К. : Слово, 2004. — 296 с.

Матвіїв-Лозинська Ю. А.

ПРОБЛЕМА ВНЕАУДИТОРНОЙ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

У статье проанализированы особенности воспитания будущих специалистов и возможности внеаудиторной деятельности у высших научных учреждениях туристической сферы. Выражены условия эффективной организации воспитательной работы у внеаудиторной деятельности, в том числе её профессиональное направление, формирование профессиональной культуры и способности к общению между культурами у поликультурной среде, мотивации интереса к профессиональным и общечеловеческим ценностям и т. п.

Ключевые слова: воспитание, внеаудиторная деятельность, высшее учебное заведение, профессионал.

Matviyiv-Lozynska Y. O.

PROBLEM OF EXTRACURRICULUM EDUCATIONAL ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS OF TOURIST SPHERE

The article analyzes peculiarities of future specialists education and possibility of extra curriculum activities in higher educational establishments of tourist sphere. The conditions of effective organization of educational work in extra curriculum activities were revealed in particular its professional approach, forming of professional culture and ability to intercultural communication in polycultural environment, motivation of interest to professional and common to mankind values etc.

Key-words: education, extra curriculum activities, higher educational establishment, specialist.

УДК:81'37'42

Філь О. М.

ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ

Статтю присвячено ономасіологічному аспекту запозиченої лексики. Розглядається зміст слова, показано зв’язок поняття, звукового комплексу зі значенням слова, встановлення знакової співвіднесеності. Розкривається роль мовця у процесі засвоєння іншомовних слів, показано єдність логіко-мисленневої бази, що забезпечує розуміння між носіями різних мов. Розглянуто зв’язок мовної та концептуальної картин світу, місце запозиченої лексики у структурі етнічної картини світу.

Ключові слова: запозичення, іншомовні слова, запозичена лексема, мовець, мовна картина світу.

Науковий інтерес дослідників до запозиченої лексики зародився у позаминулому столітті, хоча проблема функціонування іншомовних слів у мовах існувала й раніше. Наприкінці XIX — поч. XX ст. найбільш плідно проблематикою запозичень займались німецькі лінгвісти (Г. Пауль, Е. Ріхтер), залишивши, зокрема, після себе терміни *Lehnwörter* (запозичені слова) та *Fremdwörter* (іншомовні слова), які у подальших дослідженнях не розмежовувались.

У ХХ ст. географія досліджень запозиченої лексики значно розширилась. Серед українських, наприклад, мовознавців, перш за все доцільно згадати Івана Огієнка. Пізніше дослідженнями запозичень займались відомі українські мовознавці Ю. Жлуктенко, С. Семчинський, Л. Щерба, В. Виноградов, а також А. Іваницька, В. Сімонок, В. Чемес, О. Саакян. Із російських дослідників — Є. Верещагін, В. Розенцевйт, І. Крисін, Б. Серебренников, О. Реформатський, Ю. Апресян, Д. Шмельов та ін. Важливо пригадати і внесок у розробку цього питання відомих польських мовознавців — А. Брюкнера, Т. Лера-Славінського, С. Урбаньчика, С. Шобера, сучасних польських дослідників Я. Мъодка, М. Шимчака, Й. Токарського, В. Дорошевського, Т. Смулкової та ін.

XXI століття висуває нові підходи до досліджень запозиченої лексики. Останні кілька десятиліть (починаючи із середини ХХ ст.) актуальним стало розглядати мову (слово) з антропоцентричної точки зору: людина у мові і мова у людині (етносі) за В. Гумбольдтом і О. Потебнею, з’явився інтерес до етнокультурних феноменів, що започаткував етносемантику (В. Гуденаф, А. Вежбицька), розвинулась когнітивна лінгвістика, спрямована на презентацію структури знань і ментальних моделей, одним з об’єктів досліджень якої стали мовні картини світу (Г. Колшанський, Б. Серебренников, Ю. Караполов). Okрім того, актуальним стало розглядати мову (слово) не лише як засіб обміну надбаннями культури, науки або як найкращий спосіб порозумітись, але і як засіб впливу на свідомість окремої людини, групи людей, суспільства в цілому. Тобто на перший план висунулися прагматичні (у тому числі аксіологічні) аспекти мови і слова (Г. Почепцов, Т. Космеда).

Розгляд вище зазначених питань із точки зору запозиченої лексики дає можливість поглибити сутність попередніх досліджень, уявивши на розгляд такі аспекти як зв’язок запозиченої лексики і свідомості мовців, запозичена лексика у мовній картині світу, прагматичне навантаження запозичених лексем, ономасіологічний та онтологічний аспекти запозиченої лексики.

Дослідження ономасіологічного аспекту іншомовної лексики розкриває зв’язок поняття та звукового комплексу зі значенням слова, показує встановлення знакової співвіднесеності, що забезпечує успішне (неуспішне) засвоєння іншомовних слів мовцями, зокрема, у процесі вивчення іноземної мови — це зумовило актуальність запропонованої статті на даному етапі дослідження.

Незаперечним є факт, що близькою до навколошнього світу є лексика у її номінтивному аспекті, тобто слова, які називають поняття людини про зовнішній світ та про внутрішній її стан. У лексичних одиницях, що розглядаються з ономасіологічної точки зору, зберігаються певні знання про дійсність, достатні для того, щоб ідентифікувати позначені словами реальні чи ідеальні об'єкти. У комплекс знань про предмет чи явище входять основні їх властивості: колір, смак, запах, характер поверхні тощо. Таким чином, слово починається з поняття, яке є певним видом знання про даний предмет і без якого є немислимим називання предмета. До того ж слова, що складають мову, є звуковими комплексами. Створюючи мову (слово), людина, перш за все, створює звуковий комплекс і співвідносить його з навколошнім світом, встановлюючи так звану знакову співвіднесеність [1, с. 74]. У самих сполученнях звуків, що називають один і той самий об'єкт у різних мовах (наприклад, українське слово берег, литовське krant, німецьке Ufer, іспанське costra, татарське яр, польське brzeg тощо) немає нічого такого, що було б органічно пов'язане із зазначенням об'єктом, з поняттям про нього, тобто не забезпечується процес відображення у мисленні мовців, які не знають певної мови або значення слова. Лише знакова співвіднесеність забезпечує цей процес.

Вище описане явище стосується також запозичених лексем, звучання, і написання яких на початковому етапі входження в мову не забезпечує процесу відображення, а відповідно, розуміння того, що вони означають. Таким чином запозичені лексеми збагачують іншу мову новими значеннями. Наприклад, новозапозичені слова флеш-моб, мобер, сейл будуть переважно невідомими для мовців, і лише контекст зможе допомогти зрозуміти їх значення: «Цими днями відбудеться міжнародний фестиваль флеш-мобів [...] І хоч флеш-моб — це несподівана поява у попередньо домовленому місці та годині незнайомих людей, у моберів, учасників фестивалю, буде можливість здружитися» [2]. Заголовок статті «Усі на сейли» стає зрозумілим із її тексту: «Так хочеться придбати якісний товар за півціни. Та що насправді криється за привабливим словом знишка» [3]. Подальша доля цих запозичень залежить, на нашу думку, від їх популяризації у ЗМІ, що пришвидшить їх розуміння, спричинить частіше вживання мовцями. Подібний шлях пройшли цілій ряд ще донедавна незрозумілих іншомовних слів, як наприклад, шопінг [4, с. 218]. Сьогодні ж про асиміляцію цього слова в українській мові свідчить велика кількість походних: шопінгоманія, шопоманія, шопоголік. Все частіше вживаються теракт, боді-арт, дрес-код, ноу-хау, екстреміст. Деякі інші (екзорцист, пленер, перформанс, перфекціоніст) ще не є настільки поширеними серед мовців, хоча у ЗМІ вживаються доволі часто.

Таким чином, під час вивчення іншої мови, як і під час засвоєння окремих чужих слів, мовець повинен встановити знакову співвіднесеність. Це може відбуватися опосередковано, тобто за допомогою відповідного слова рідної мови, що позначає подібне чи те саме явище, значення якого відомі мовцю, за допомогою різноманітних словників (словників запозичених слів, тлумачних, синонімічних, фразеологічних), засобів масової інформації. Безпосередня знакова співвіднесеність встановлюється під час знайомства з позначуваним об'єктом або явищем і одночасному сприйнятті його назви (щось на зразок засвоєння мови дитиною, допомогою того, хто навчає).

Важливо, що значення виникає та існує лише в суспільнстві носіїв мови, а також виявляє себе у свідомості і мовленнєвій діяльності окремих мовців. Поза суспільною свідомістю, за словами А. Мельничука, значення як відношення знака до позначуваного, не існує [5].

Велику роль у творенні словникового складу мови відіграє індивідуальна практика словотворення і слововживання. Зрозуміло, що епізодично вжите іншомовне слово не завжди входить до основного лексичного фонду мови. Лише за умови частого вживання

певної лексеми та підтримки широкого кола мовців, ЗМІ слово може стати загальновживаним, тим більше, якщо явище чи факт ним позначуваний, є соціально значущим.

В основі різного роду мовних контактів, у тому числі при запозиченні слів, лежить явище двомовності. Запозичені лексеми з'являються не лише у мовленні білінгвів, але й монолінгвів, які, зазвичай, не приймають використовувану лексему за запозичення, а вважають її елементом рідномовної системи. Наприклад, слова *vaza* з нім. *Vase*, майстер з нім. *Meister*, ангел з лат. *angelus*, ексклюзив з англ. *exclusive* тощо сьогодні більшість українських мовців не вважають запозиченнями. Це явище характерне для того етапу запозичання, коли елемент чужої мовної системи настільки асимілюється фонетично, граматично і семантично, що його чужерідність зникає, і він більше не сприймається як запозичення. Відомий той факт, що вивчення будь-якої іноземної мови, оволодіння нею і використання не призводить до жодних змін картини світу у свідомості комунікатів. Білінгви і мультилінгви також не мають жодних зрушень у своїй свідомості відносно тієї чи іншої картини, яка їм уявляється залежно від мови, якою вони на даний момент спілкуються. Світ залишається єдиним, незалежно від вживання конкретних мов у процесі спілкування індивідуумів і народів. Єдність логіко-мисленневої бази забезпечує розуміння між людьми, незважаючи на мову, якою вони спілкуються.

Дослідження Дж. Брудера, зокрема, довели, що оволодіння мовою (вивчення мови) не створює перешкод у вигляді особливого світу кожної мови. Його висновок наступний: залежно від певних умов середовища розвиток пізнавальних процесів може бути більш високим, більш раннім або більш тривалим. Зовсім виключається, очевидно, можливість того, щоб різні культури породжували цілком різні і невідповідні типи мислення [6, с. 355].

Таким чином, мовна картина світу є відображенням загальної картини світу за допомогою мислення. У концептуальному апараті людини фіксуються знання про навколоїншій світ, що закріплюються у мові. Так звана своєрідність позначуваних явищ дійсності у різних мовних системах виявляється в існуванні культурно-маркованої лексики, національно-спеціфічних концептів, що позначають реалії, характерні лише для певної культури. Наприклад, значення гуцулізмів ватра, ліжник (виріб з овечої шерсті), валило (пристрій, на якому виготовляється ліжник), банушу (страва з грибами), медовуха можуть бути незнайомими не лише для носіїв інших мов, а й для носіїв однієї мови, що проживають у різних регіонах. Такі лексеми потребують пояснення, і лише за умови встановлення знакової співвіднесеності (тобто розуміння) труднощі у їх сприйнятті зникають. Те саме стосується і запозичених лексем: лише повністю асимільоване запозичене слово пристосовується до законів мови, у яку воно прийшло, а відтак входить до структури мови-реципієнта, не порушуючи її цілісності. Повністю асимільовані запозичені елементи не викликають зрушень ні у свідомості, ні у мовленні індивідуумів. Носіям мови-реципієнта відомі їх значення і звукові форми, а у мисленні мовців вони закріплюються у вигляді концептів. Цілком асимільовані запозичення фонетично, орфографічно, граматично і семантично змінюються у відповідності до законів мови, до якої «прийшли».

Таким чином, на основі мови формується абстрактно-узагальнюючий спосіб відображення світу, формується та трансформується мовна картина світу. Мова є своєрідною теоретико-пізнавальною системою, що існує як вторинний ідеальний світ, кінцевою метою якої залишається пізнання початкової онтології або того ж таки світу. Окрім того, мова є універсальним засобом перетворення знань, що допомагає людяні визначити у своєму практичному досвіді, у процесі праці нові властивості і зв'язки між предметами та назвати останні своїм іменем. Запозичені слова також можуть стати складовими етнічної мовної картини світу. За глибиною їх асиміляції у мові корінного етносу вони більшою чи меншою мірою можуть впливати на стан етнічної мовної системи взагалі (творячи синонімічні, омонімічні ряди), і на етнічну мовну картину світу зокрема.

Література

1. Серебренников Б. Роль человеческого фактора в языке [Текст] : монографія / Б. Серебренников ; ред. и предисл. Кондрашов Н. А. — М., 1987. — 248 с.
2. Експрес [Текст] : газета / ТзОВ «Експрес медіа груп». — 1994. — 28–30 липня 2006 р. — 8 друк. арк.
3. Експрес [Текст] : газета / ТзОВ «Експрес медіа груп». — 1994. — 3–10 серпня 2006 р. — 8 друк. арк.
4. Романюк-Філь О. Запозичена лексика: інформативна сутність і прагматичне навантаження [Текст] : зб. наук. пр. / Слов'янський вісник. — Рівне, РДГУ. — Вип. 9. — 2004.
5. Мельничук А. Рецензия на книгу «Панфилов В. З.: Философские проблемы языкоznания. Гносеологические аспекты» [Текст] / А. Мельничук. — Вопросы языкоznания. — 1978. — № 4.
6. Дж. С. Брунер. Психология познания. За пределами непосредственной информации [Текст] : моногр. / Дж. С. Брунер. — М. : Прогресс. — 1977. — 387 с.

Філь Е. Н.

ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ЗАИМСТВОВАННОЙ ЛЕКСИКИ

Статья посвящается ономасиологическому аспекту заимствованной лексики. Рассматривается смысл слова, показана связь понятия, звукового комплекса со значением слова, установление знакового соотношения. Раскрывается роль носителя языка в процессе усвоения иноязычной лексики, единство логико-мыслительной базы, обеспечивающей понимание между носителями разных языков. Показана связь языковой и концептуальной картин мира, место заимствованных слов в структуре этнической картины мира.

Ключевые слова: заимствование, иноязычные слова, заимствованная лексема, говорящий, языковая картина мира.

Fil O. N.

ONOMASIOLOGICAL ASPECT OF THE BORROWING VOCABULARY

The article is devoted to the onomasiological aspect of the borrowing vocabulary. The author examines the content of a word, shows the logical connection of the notion of the sound complex with the meaning of the word, the establishment of the correlation symbols. It is discovered the role of a speaker in the process of learning of the foreign words, the unity of the logical mentality basis which secures the understanding between the native speakers of different languages. The relation of the language and conceptual pictures of the world, the place of the borrowing vocabulary in the structure of the ethnic picture of the world is exhibited.

Keywords: borrowing, foreign words, borrowed lexeme, speaker, verbal picture of the world.

УДК 532.135;532

Білецький Е. В.

ГІДРАВЛІКА ТА ТЕПЛОВІДДАЧА В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОЇ ТЕЧІЇ РІДИНИ В ТРУБІ

В статті розглядається методологічний підхід до моделювання переходного режиму течії рідини. Наведена модель дозволяє обчислювати гіdraulічні опори, зміни тиску вздовж осі каналу, а також визначити коефіцієнти тепловіддачі.

Ключові слова: ламінарний режим, турбулентний режим, гіdraulічні опори, переходний режим, ділянка стабілізації

Теплообмін відіграє дуже важливу роль у процесах харчової технології. Існує багато наукової літератури, яка присвячена проблемі теплообміну [1–4]. В інженерній практиці найважливішим є вміння обчислювати коефіцієнти тепловіддачі і визначати щільність теплового потоку з 1m^2 площині поверхні стінки. Теплообмін між стінкою і рідинною під час течії рідини в ламінарному і турбулентному режимах достатньо вивчений. З літературних джерел відомо, що коефіцієнт тепловіддачі рідини в умовах турбулентності набагато більший, ніж в ламінарних умовах [1, 2]. Тому теплообмін намагаються здійснювати в умовах турбулентності. Виняток становлять високов'язкі рідини, що рухаються в стоксовому або ламінарному режимі, їхній розгин до турбулентного стану вимагає занадто великої витрати енергії. Рух теплоносіїв здійснюється завжди в турбулентному режимі, якщо їх в'язкість дорівнює в'язкості води (приблизно $10^{-3}\text{ Pa}\cdot\text{s}$). Однак існують теплоносії, в'язкість яких перевершує в'язкість води в 10–100 разів. Перекачування таких теплоносіїв трубопроводами і через сорочки теплових апаратів приводить до великої витрати енергії, якщо ставиться завдання забезпечити турбулентний режим руху. Для того, щоб витрати енергії на перекачування залишалися в необхідних межах, такі теплоносії повинні рухатися в ламінарному режимі або в переходному режимі. Властивості ламінарного і турбулентного режимів вивчені доволі повно, а властивості переходного режиму — дуже мало. З проведеного аналізу літературних джерел можна зробити висновок, що немає чіткого опису переходу гідродинамічного характеру [7, 8]. Є візуальний опис явища переходу, суть якого зводиться до того, що в умовах переходу ділянка течії розбивається на декілька ділянок з ламінарним і турбулентним режимами течії [7, 8]. Обсяг цих ділянок з однаковим режимом змінюються в залежності від числа Рейнольдса. На межі проміжку зміни числа Рейнольдса, за якими настає ламінарна або турбулентна течія, відповідні ділянки зникають або займають увесь обсяг течії. Ці загальні властивості переходної течії дозволяють, не вдаючись у детальний механізм переходу, сформулювати дуже просту модель такої течії, визначити гіdraulічні опори і побудувати коефіцієнти тепловіддачі.

Метою цієї роботи є обчислення гіdraulічних і теплових опорів при течії і теплообміні зі стіною рідини, що тече в переходному режимі. При побудові гіdraulічної моделі можна використати такі припущення:

- всередині кожної з ділянок течія вважається такою, як на відповідній межі ділянки переходу за числом Рейнольдса;
- окрім ділянки течії чергаються, тобто вся течія представляє собою послідовність ламінарних і турбулентних течій.

Довжини ламінарних і турбулентних окремих ділянок течії в трубі різні і залежать від числа Рейнольдса. У ламінарному і турбулентному режимах течії в трубі або каналі будь-який початковий профіль швидкості при просуванні вздовж осі труби або каналу перетворюється на стабілізований профіль. Для ламінарної течії стабілізований профіль —

це профіль Пуазейля [9]. Для турбулентної течії стабілізований профіль — це універсальний логарифмічний профіль [9]. Шлях, який проходить початковий профіль до того місця в трубі або каналі, за яким він стає стабілізованим, називається шляхом стабілізації, а його довжина залежить від числа Рейнольдса [1, 2]. Після стабілізації профіль швидкості течії в трубі або каналі не змінюється до тих пір, поки не зміниться геометрія ділянки течії і напрямок течії. У перехідному режимі єдиний стабілізований профіль швидкості не встановлюється. Замість цього відбувається періодична зміна профілю швидкості в кожній з ділянок течії. На вході в кожну окрему ділянку, ламінарну чи турбулентну, профіль швидкості змінюється відповідно до правила стабілізації, властивому цій ділянці. Сформований в кінці окремої ділянки профіль є початковим для наступної ділянки, після проходження якої профіль швидкості повинен збігатися з профілем початку попередньої ділянки. Така умова періодичності є умовою стабілізації. Якщо від цієї умовою відмовитися, то одержимо нестабілізовану течію. Отже, у перехідному режимі нестабілізований профіль швидкості прагне до періодично змінюючого профілю. Трете припущення моделі перехідної течії полягає в тому, що замість уявлень про приганичний гідродинамічний шар і ядро течії використовується уявлення про еволюцію профілю швидкості за допомогою середнього множника в перетині труби або каналу. Це означає, що якщо на кінцях ділянки течії задані два різні профілі швидкості, то профіль швидкості будь-якого перетину всередині ділянки течії являє собою суперпозицію обох профілів, з ваговими множниками, які залежать від числа Рейнольдса (рис. 1).

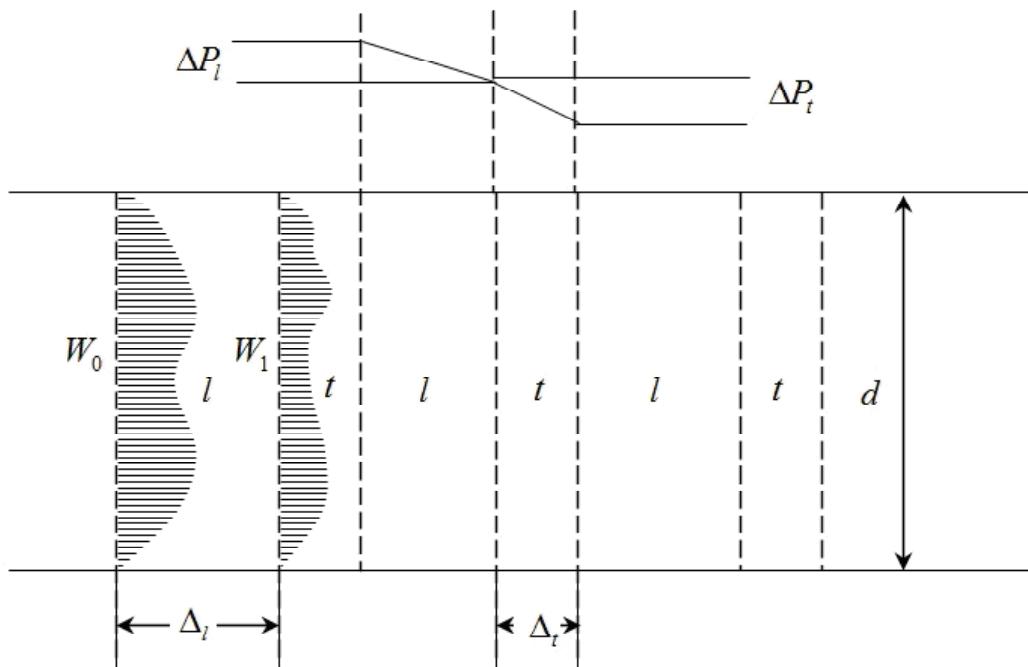


Рис. 1. Перехідний режим течії

Якщо через v_0 і v_1 позначити профілі швидкості на кінцях ламінарної ділянки, то v_0 переходить в v_1 , а v_1 в турбулентній ділянці переходить в v_0 . Правила переходу, зважаючи на сказане вище, мають такий вигляд:

$$v_1 = v_0 \exp^{-\Delta l / L_l} + w_l^\infty \cdot \left(1 - e^{-\Delta l / L_l} \right),$$

$$v_0 = v_1 e^{-\Delta t / L_t} + w_t^\infty \cdot \left(1 - e^{-\Delta t / L_t} \right), \quad (1)$$

де w_t^∞ і w_t^∞ — стабілізовані профілі швидкості в ламінарному і турбулентному режимах течії, m/c ;

Δt і L_t — довжини ламінарної та турбулентної ділянок відповідно, m ;

L_l і L_t — довжини стабілізації ламінарної і турбулентної течій у трубі або каналі, відповідно, m .

У формулах (1) профілі v_0 і v_1 невідомі; довжини Δt і L_t — невідомі параметри; довжини L_l і L_t — відомі параметри, що залежать від числа Рейнольдса та поперечного розміру труби або каналу таким чином [1, 2]:

$$L_l \approx 0,1 \cdot d \cdot Re \quad L_t \approx 0,1 \cdot d \cdot Re^{1/4} \quad Re = \frac{\rho \dot{v}}{\mu d}, \quad (2)$$

де Re — число Рейнольдса, b/p ;

d — поперечний розмір труби або каналу, m ;

ρ — густина речовини, kg/m^3 ;

μ — в'язкість речовини молекулярна, $Pa \cdot s$;

\dot{v} — об'ємні витрати течії в трубі або каналі, m^3/s . Рішення рівняння (1) відносно v_0 і v_1 приводить до таких результатів:

$$v_0 = \frac{v_l^\infty \exp^{-\Delta t / L_t} \cdot \left(1 - \exp^{-\Delta t / L_l} \right) + v_t^\infty \cdot \left(1 - \exp^{-\Delta t / L_t} \right)}{1 - \exp^{-\Delta t / L_l - \Delta t / L_t}}$$

$$v_1 = \frac{v_l^\infty \cdot \left(1 - \exp^{-\Delta t / L_l} \right) + v_t^\infty \cdot \exp^{-\Delta t / L_t} \cdot \left(1 - \exp^{-\Delta t / L_t} \right)}{1 - \exp^{-\Delta t / L_l - \Delta t / L_t}} \quad (3)$$

Для того, щоб обчислити довжину стабілізації перехідної течії, необхідно знати число (кількість) ламінарних і турбулентних ділянок. Для цього потрібно задати вхідний профіль швидкості v_H і зафіксувати першу ділянку. Вона може бути як ламінарною, так і турбулентною. Крім того, результат буде залежати від того, парна чи непарна кількість усіх ділянок складає канал. Однак, якщо довжини ламінарної і турбулентної ділянок Δt і L_t набагато менші довжини труби, то довжина стабілізації не буде дуже залежати від вибору парності ділянок. Якщо позначити в формулі (1) експоненту для ламінарної ділянки через α , а турбулентність — через β , то профілі швидкості на межах ділянок пов'язані між собою співвідношеннями, подібним (1):

$$v_i \alpha + w_l^\infty (1 - \beta) = w_{i+1} \quad i = 0, 1, 2, \dots, N \quad (4)$$

$$v_{i+1} \beta + w_t^\infty (1 - \alpha) = w_{i+2}$$

Розглядаючи випадок ламінарного початку та парну кількість ділянок для профілю швидкості з номером N , одержуємо таке вираження:

$$v_N = v_H (\alpha\beta)^K + v_l^\infty (1-\alpha) \beta \times \frac{1-(\alpha\beta)^K}{1-\alpha\beta} + v_t^\infty (1-\beta) \cdot \frac{1-(\alpha\beta)^K}{1-\alpha\beta} \quad (5)$$

Якщо ввести відхилення профілю швидкості v_N від стабілізованого v_0 або v_l , то для $N = 2K$ для числа K одержуємо таке вираження:

$$K = \frac{l_u \epsilon}{l_u \alpha \beta} \quad \epsilon = \frac{1}{d} \int_0^d dy (v_N - v_0)^2 \quad \epsilon = \frac{1}{d} \int_0^d dy (v_n - v_l)^2. \quad (6)$$

Довжина стабілізації виражається через число K як $K \cdot (\Delta l + \Delta t)$. На кожній з ділянок діє різниця тисків так, що сума цих різниць дорівнює повній різниці тисків на кінцях каналу. З умов сталості витрат в каналі можна встановити зв'язок між різницями тисків у ламінарній і турбулентній ділянках та загальною різницею тисків. Цей зв'язок має нелінійний характер, його визначення потребує рішення нелінійного рівняння, в окремій статті.

Для перехідної течії зберігаються значення коефіцієнтів опору тертя і місцевих опорів. Стандартне визначення коефіцієнта опору тертя, що прийняте в гіdraulіці, дозволяє для коефіцієнта опору тертя λ_m отримати таке вираження:

$$\lambda_m = \frac{\lambda_l^* l \cdot \left\langle w_a^2 / (w_l^\infty)^2 \right\rangle \cdot \Delta l + \lambda_t^* \cdot \left\langle w_t^2 / (w_t^\infty)^2 \right\rangle \cdot \Delta t}{\Delta l + \Delta t}, \quad (7)$$

де вирази в кутових дужках означають середні значення відношень величин, що наведені у формулі (1) і величин w_l^∞ і w_t^∞ , які, в свою чергу, мають такий вид:

$$w_l^\infty = \frac{1}{2\mu} y(d-y) \frac{\Delta P_l}{\Delta l} \quad w_t^\infty = \left(\frac{d \Delta P_t}{2\chi^2 \rho \Delta t} \right)^{1/2} \ln \left[\frac{y}{v} \left(\frac{d \cdot \Delta P_t}{2\rho \Delta t} \right)^{1/2} \right]. \quad (8)$$

Величини λ_l^* і λ_t^* є коефіцієнтами опору тертя в ламінарному і турбулентному режимах для чисел Рейнольдса зі значенням $Re = Re^*$ переходу від ламінарного режиму до перехідного і зі значенням $Re = Re^{**}$ переходу від перехідного режиму до турбулентного:

$$\lambda_l^* \sim const / Re^*, \quad \lambda_t^* \sim 0.31 / Re^{**1/4}. \quad const \sim 32 \div 64. \quad (9)$$

Величини ΔP_l та ΔP_t визначаються за повною різницею тиску $P_K - P_H$. Про ці обчислення було сказано вище. Для визначення місцевих опорів доцільно взяти до уваги ту обставину, що ці опори можуть бути протяжними і зосередженими. Прикладами протяжних опорів є дифузори, конфузори, повороти. Прикладами зосереджених опорів є звуження, розширення. Якщо перехідна течія містить протяжний місцевий опір, то його вираження через місцеві опори ламінарного і турбулентного режимів має наступне вираження:

$$\zeta = \frac{\zeta_l^* \left\langle w_0^2 / (w_l^\infty)^2 \right\rangle \Delta l + \zeta^{**} \cdot \left\langle w_t^2 / (w_t^\infty)^2 \right\rangle \Delta t}{\Delta l + \Delta t} \quad \zeta^* \equiv \zeta^*(Re^*), \quad \zeta^{**} \equiv \zeta^{**}(Re^{**}). \quad (10)$$

Якщо перехідна течія доляє зосереджений місцевий опір, то вираження для місцевого опору схоже на вираження (10) за тим винятком, що замість ΔL та Δt потрібно використовувати значення τ_l і τ_t , що є часом, за який ламінарна або турбулентна ділянки проходять відповідний місцевий опір. Ці часи чисельно рівні довжинам ділянок, які поділені на середню швидкість проходження через опір (середня швидкість на всіх ділянках однакова). У цьому випадку місцевий опір дорівнюватиме:

$$\zeta = \frac{\zeta_l^* \cdot \left\langle w_0^2 / (w_l^\infty)^2 \right\rangle \tau_l + \zeta_t^{**} \left\langle w_l^2 / (w_t^\infty)^2 \right\rangle \tau_t}{\tau_l + \tau_t}; \quad \tau_l = \frac{\Delta l}{\langle w_l \rangle}; \quad \tau_t = \frac{\Delta t}{\langle w_t \rangle}; \quad \langle w_l \rangle = \langle w_t \rangle. \quad (11)$$

Завдяки останній рівності вираження для ζ зосередженого опору перетворюється у вираження для ζ розподіленого опору. Тобто, в наближенні середньої швидкості течії, ці формули співпадають. Якщо визначати час проходження місцевого опору не за середньою швидкістю, а інакше, наприклад, за максимальною або середньоквадратичною швидкістю, то формули (10) та (11) співпадати не будуть.

Закінчуючи опис гіdraulіки, необхідно відзначити, що в усі формулі входять довжини ділянок ΔL та Δt , які повинні задовольняти таким граничним умовам:

$$\begin{aligned} \Delta l(\text{Re} \rightarrow \text{Re}^*) &\rightarrow \infty, & \Delta l(\text{Re} \rightarrow \text{Re}^{**}) &\rightarrow 0; \\ \Delta t(\text{Re} \rightarrow \text{Re}^*) &\rightarrow 0; & \Delta t(\text{Re} \rightarrow \text{Re}^{**}) &\rightarrow \infty. \end{aligned} \quad (12)$$

Крім властивостей (12) варто взяти до уваги й інші особливості ламінарного і турбулентного рухів. Турбулентний рух має велике число ступенів свободи [9,10]. Це число пропорційне кубу відношення масштабу перетину труби або каналу d . Найменший масштаб турбулентності має порядок товщини в'язкого пристінкового підшару. Оскільки ламінарну течію можна уявляти собі як таку, в якої увесь поперечний переріз труби зайнято в'язким підшаром, тому ламінарні течії необхідно приписати число ступенів свободи, що дорівнює одиниці. Відомо, що число ступенів свободи турбулентної течії пропорційне числу Рейнольдса. Це ж відноситься і до перехідної течії. Для течії в трубі або каналі, у яких чергується ламінарний і турбулентний режим, враховуючи, що останній має число Рейнольдса $\text{Re} = \text{Re}^{**}$, справедливе таке співвідношення:

$$N_{nep} = \frac{N_t \Delta_t + N_l \Delta_l}{\Delta t + \Delta l}, \quad N_e \approx 1, \quad (13)$$

де N_{nep} — число ступенів свободи перехідної течії, δ/p ;

N_t — число ступенів свободи турбулентної течії, δ/p . Враховуючи пропорційність чисел Re і ступенів свободи N_t для числа Re виходить таке вираження:

$$\text{Re} = \frac{\text{Re}^{**} \cdot \Delta t + \text{Re}^* \Delta l}{\Delta t + \Delta l}, \quad (14)$$

яке, очевидно, задовольняє умовам (12). Якщо запропонувати, що величина Δl залежить від числа Re таким чином:

$$\Delta l \sim d \cdot \frac{(\text{Re}^{**} - \text{Re})^a}{(\text{Re} - \text{Re}^*)^b}, \quad (15)$$

то з (14) випливає, що для Δt справедливе наступне вираження:

$$\Delta t \sim d \cdot \frac{(\text{Re} - \text{Re}^*)^{1-b}}{(\text{Re}^{**} - \text{Re})^{1-a}}, \quad (16)$$

в якому a і b — параметри, які підлягають визначенню з експерименту. Отже, модель перехідної течії в трубі або каналі є трьох параметричною: один параметр — безрозмірний коефіцієнт пропорційності, загальний для виражень (15) і (16) і два параметри a і b .

Опис гіdraulіки перехідної течії варто доповнити описом теплообміну між стінкою труби або каналу. Тепловіддача визначається коефіцієнтом тепловіддачі, що залежить від чисел Re та Pr . Як при ламінарному і турбулентному режимах, так і в перехідному, тепловіддача від стінки залежить від зміни швидкості течії поблизу стінки. Оскільки тепловий приганичний шар при великих значеннях числа тонший, ніж гідродинамічний, при ламінарній тепловіддачі значення має тільки перша похідна зі зміни швидкості рідини у стінки. Оскільки ламінарна тепловіддача визначається відносною швидкістю стінки і рідини, так і профіль температури біля стінки залежить від відстані до стінки [9,10]. При розрахунку коефіцієнта тепловіддачі вважається, що профіль швидкості в трубі або каналі вже стабілізовано (профіль Пуазейля). У перехідній течії на ламінарній ділянці (так само як і на турбулентній) профіль, який вважається стабілізованим, має залежність від поздовжньої координати x вздовж осі труби або каналу і визначається пузейлевським та універсальним логарифмічним профілями. При обчисленні коефіцієнта тепловіддачі рівняння переносу температури біля стінки в наближенні теплового приганичного шару має такий вид:

$$v_x \frac{\partial T}{\partial x} + v_y \frac{\partial T}{\partial y} = \chi \frac{\partial^2 T}{\partial y^2}, \quad \chi \equiv \frac{\lambda}{\rho c_p}, \quad (17)$$

де v_x та v_y — поздовжня і поперечна швидкості течії в трубі або каналі, відповідно, м/с;

T — температура рідини, 0K ;

λ — коефіцієнт тепlopровідності, Вт/м 0C ;

C_p — теплоємність рідини, Дж/кг К. Вважаючи течію в ламінарній ділянці чисто поздовжньою, рівняння (17) можна розв'язати, якщо задати вид компоненти швидкості $v_x(y)$. У відповідності з формулою (1) для профілів Пуазейля та універсального логарифмічного профілю, необхідно використовувати такі вирази:

$$v_l^\infty \approx \frac{v_{\max}^l}{d} y, \quad v_t^\infty \approx v^* \ln \frac{v^* y}{kv}, \quad \rho v^{*2} = \tau_{CT}, \quad (18)$$

де v_{\max}^l — максимальне значення швидкості пузейлевської течії в трубі або каналі, м/с;

τ_{CT} — напруга тертя на стінці в стабілізованій турбулентній течії, Па;

k — постійна Прандтля [9,10]. Вираження для турбулентного профілю швидкості має такий вид:

$$v_t^\infty \approx \frac{r \cdot (v^*)^2}{v} y, \quad (19)$$

де r — експериментальна постійна, б/р.

Якщо товщина теплового приграницого шару менша товщини в'язкого підшару турбулентного стабілізованого профілю, то варто використовувати для рівняння (17) в якості $v_x(y)$ суму такого виду:

$$v_x(y) = \frac{v_{\max}^l}{d} y \cdot \phi(x) + \frac{r(v^*)^2}{\nu} y \cdot \phi(x). \quad (20)$$

Якщо товщина теплового приграницого шару більша товщини в'язкого підшару турбулентного стабілізованого профілю, то доцільно використовувати логарифмічний профіль, у якому функцію логарифма апроксимують степеневим вираженням, як це прийнято в інженерній практиці. З урахуванням цього зауваження для $v_x(y)$ отримуємо таке вираження:

$$v_x(y) = \frac{v_{\max}^l y}{d} \cdot \phi(x) + v^* \cdot m (v^* y / kv)^n \phi(x), \quad (21)$$

де m і n — постійні, б/р. Функції $\phi(x)$ і $\phi(x)$ можуть бути розраховані за допомогою формул (1) і (3). Опускаючи ряд простих перетворень для $\phi(x)$ і $\phi(x)$, можна прийти до таких виразів:

$$\phi(x) = 1 - \alpha(x) \cdot \frac{1-\beta}{1-\alpha\beta}; \quad \phi(x) = \alpha(x) \cdot \frac{1-\beta}{1-\alpha\beta}, \quad \alpha(x) = \exp^{-x/L_t}. \quad (22)$$

На турбулентній ділянці течії вид швидкості $v_x(y)$ збігається з видом (21), а функції $\phi(x)$ і $\phi(x)$ приймають такий вид:

$$\phi(x) = \beta(x) \cdot \frac{1-\alpha}{1-\alpha\beta}, \quad \phi(x) = 1 - \beta(x) \cdot \frac{(1-\alpha)}{1-\alpha\beta}, \quad \beta(x) = \exp^{-x/L_t}. \quad (23)$$

Рівняння (17) доцільно розв'язувати для ламінарної ділянки з компонентою швидкості v_x виду (20) або (та) (21). Рішення рівняння (17) з профілем v_x виду (21) на сьогоднішній день невідоме, тому, взявши до уваги, що в (21) показник ступеня n значно менший одиниці для випадку, коли тепловий приграниций шар набагато товщий в'язкого підшару турбулентного приграницого шару, замінимо степеневу залежність лінійною в межах теплового приграницого шару: $y^n \approx \delta^{n-1}$. У цьому випадку рівняння (17) розв'язується за допомогою автомодельної змінної [11]. Опускаючи нескладні перетворення і використовуючи визначення теплового приграницого шару δ через щільність \dot{q} теплового потоку такого виду $j = -\lambda dT/dy$, для величини $\delta(x)$ отримуємо такий вираз:

$$\delta(x) = \frac{3}{2} \left(\frac{\chi}{\nu} \right)^{1/3} \cdot \left\{ \nu \int_0^x \frac{dx}{f(x)} \right\}^{1/3}, \quad (24)$$

$f(x) \equiv \frac{v_{\max}^l}{d} \beta(x) \cdot \frac{1-\alpha}{1-\alpha\beta} + \frac{rv^{*2}}{\nu} \cdot \left[1 - \beta(x) \frac{1-\alpha}{1-\alpha\beta} \right]$, якщо тепловий приграниций шар тонший, ніж в'язкий підшар,

$f(x) \equiv \frac{v^l_{\max}}{d} \beta(x) \cdot \frac{1-\alpha}{1-\alpha\beta} + m \left(\frac{v^*}{kv} \right)^n \delta^{n-1} \cdot \left[1 - \beta(x) \frac{1-\alpha}{1-\alpha\beta} \right]$, якщо тепловий приграницний шар товще, ніж в'язкий підшар.

Вираз (24) являє собою доволі складну функцію від числа Re в силу того, що в $f(x)$ входить це число через величини Δl , Δt , L_l , L_t .

На жаль, рішення аналогічної задачі для турбулентної ділянки перехідної течії представляє значні труднощі, тому буде опубліковано окремо.

Підводячи підсумки варто зазначити, що в цій роботі зроблено спробу на інженерному рівні розробити модель перехідної течії, яка заснована на загальних уявленнях про стабілізацію вхідних профілів швидкості течії в трубах та каналах. Модель містить цілий ряд характеристик течії, і всі вони виражаються через два параметри — довжини ламінарної та турбулентної ділянок перемежованої течії. Для цих двох довжин сформульована гіпотеза про їх зв'язок з числом Рейнольдса. Представлена модель дозволяє обчислювати гідравлічні опори, зміни тиску вздовж осі труби або каналу, а також обчислити в явному вигляді коефіцієнти теплоіндукції на ламінарних ділянках перехідної течії.

Література

1. Кутателадзе С. С. Теплопередача и гидравлическое сопротивление [Текст] / С. С. Кутателадзе. — М. : Энергоатомиздат, 1990. — 367 с.
2. Кутателадзе С. С. Анализ подобия в теплофизике [Текст] / С. С. Кутателадзе. — Новосибирск : Наука. Сиб. отд., 1982. — 280 с.
3. Кутателадзе С. С. Основы теории теплообмена [Текст] / С. С. Кутателадзе. — М. : Атомиздат, 1979. — 415 с.
4. Франк-Каменецкий Д. А. Диффузия и теплопередача в химической кинетике [Текст] / Д. А. Франк-Каменецкий. — М. : Наука, 1967. — 491 с.
5. Гупало Ю. П. Массообмен реагирующих частиц с потоком [Текст] / А. Д. Полянин, Ю. С. Рязанцев. — М. : Наука. ГРФМЛ, 1985. — 336 с.
6. Дильтман В. В. Методы модельных уравнений и аналогий [Текст] / В. В. Дильтман, А. Д. Полянин. — М. : Химия, 1988. — 304 с.
7. Турбулентность. Принципы и применения [Текст] / Под. ред. У. Фроста, Т. Моулдена. — М. : Мир, 1980. — 535 с.
8. Рейнольдс А. Дж. Турбулентные течения в инженерных приложениях [Текст] / А. Дж. Рейнольдс. — М. : Энергия, 1979. — 408 с.
9. Ландау Л. Д., Лифшиц Е. М. Теоретическая физика. Гидродинамика [Текст] / Л. Д. Ландау, Е. М. Лифшиц. — М. : Наука, ГРФМЛ, 1988. — 736 с.
10. Климонтович Ю. Л. Турбулентность и структура хаоса [Текст] / Ю. Л. Климонтович. — М. : Наука, ГРФМЛ, 1990. — 320 с.
11. Полянин А. Д. Справочник по линейным уравнениям математической физики [Текст]. — М. : Наука, 2001. — 576 с.

Белецкий Э. В.

ГИДРАВЛИКА И ТЕПЛООТДАЧА В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДНОГО ТЕЧЕНИЯ ЖИДКОСТИ В ТРУБЕ

В статье рассматривается методологический подход к моделированию переходного режима течения жидкости. Приведенная модель позволяет вычислять гидравлические сопротивления, изменения давления вдоль оси канала, а также определить коэффициенты теплоотдачи.

Ключевые слова: ламинарный режим, турбулентный режим, гидравлические сопротивления, переходной режим, участок стабилизации.

Biletskyy Y. V.

HYDRAULICS AND HEAT TRANSFER IN TRANSITIONAL FLUID FLOW IN PIPES

The methodological approach to modeling transitional fluid flow has been highlighted in the article. The provided pattern permits to calculate hydraulic resistance, pressure changes in channel axis as well as define heat transfer coefficients.

Keywords: laminar regime, turbulent regime, hydraulic resistance, transitional mode, stabilization area.

Розділ 10.
ПОДІЇ. ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

Мураєвська С. В.

**ЗАСІДАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ КОМІСІЇ ЗІ СФЕРИ
ОБСЛУГОВУВАННЯ У ЛЬВІВСЬКУМУ ІНСТИТУТУ ЕКОНОМІКИ
І ТУРИЗМУ (12–14 ВЕРЕСНЯ 2011 Р.)**

12–14 вересня 2011 р. у Львівському інституті економіки і туризму відбулося робоче засідання Науково-методичної комісії зі сфери обслуговування (1401) та підкомісії товарознавства і торговельного підприємництва Науково-методичної комісії з економіки та підприємництва. Більше 80 провідних фахівців згаданих сфер підготовки фахівців зібралися у вузькопрофільному вищому навчальному закладі, який займається підготовкою спеціалістів для туристичної галузі, з метою обговорення актуальних проблем.

Робота НМК була організована за принципом окремої діяльності трьох підкомісій. Підкомісія з туризму (140103), роботою якої керував її голова ректор ЛІЕТ І. О. Бочан та завідувач кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету Т. І. Ткаченко, винесла на обговорення такі питання, як основні положення освітньо-кваліфікаційної характеристики підготовки «Бакалавра» за напрямом «Туризм» та пріоритети у питанні формування складової ГСВО України за напрямом «Туризм».

Натомість учасники підкомісії з готельно-ресторанної справи (140101) на чолі із заступником голови підкомісії доцентом кафедри технології і організації ресторанного господарства КНТЕУ І. Ю. Антонюком дискутували стосовно вимог до навчально-наукових лабораторій (кабінетів) для підготовки фахівців з напряму «Готельно-ресторанна справа» відповідно до галузевих стандартів вищої освіти, тематики та структури дипломних магістерських проектів зі спеціальністю «Готельно-ресторанна справа», «Курортна справа» освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр». Обговорювалися також методичні матеріали, необхідні для ефективної організації навчального процесу і рекомендації до їх видання.

Найбільшою за кількістю учасників була підкомісія товарознавства і торговельного підприємництва (030510) Науково-методичної комісії з економіки та підприємництва (0305). Її робота паралельно із засіданням груп НМК зі сфери обслуговування є символічною з огляду на ту обставину, що товарознавство і торговельне підприємництво входить до комплексу спеціальностей, які утворюють замкнене коло з забезпечення персоналом туристичної галузі, прикладом чого є структура Львівського інституту економіки і туризму. Засідання цієї підкомісії очолювала Н. В. Притульська, проректор з науково-педагогічної та методичної роботи, завідувач кафедри товарознавства та експертизи харчових продуктів КНТЕУ. Серед питань, які були на порядку денному — розробка освітньо-кваліфікаційної характеристики напряму підготовки «Товарознавство» та «Торговельне підприємництво» ОКР «Бакалавр», «Магістр», концептуальні засади підготовки магістрів зі спеціальністю «Організація оптової та роздрібної торгівлі», концепція державного іспиту з базової освіти за новими галузевими стандартами вищої освіти та ін.

Курували робоче засідання всіх підкомісій представники президії -ректор Кіївського національного торговельно-економічного університету, д-р екон. наук, проф. А. А. Мазаракі, ректор Львівського інституту економіки і туризму, д. е. н., професор І. О. Бочан, декан факультету ресторанно-готельного та туристичного бізнесу КНТЕУ, д. т. н., професор М. І. Пересічний. Під їхнім головуванням було проведено підсумкове засідання усіх підкомісій.

Господарі заходу — адміністрація ЛІЕТ — запропонували цікаву і насичену програму, пов’язану із форматом засідання. Зокрема, у вигляді дерева фаху представлено специфіку підготовки спеціалістів у інституті, яке ілюструвало процес пошуку оптимальної моделі навчання студентів упродовж порівняно невеликого періоду існування інституту. Згадана концепція викликала неабияке зацікавлення у гостей, адже, хто як не вони, визнані на державному рівні професіонали своєї справи, можуть дати належну оцінку здобуткам адміністрації та викладачів ЛІЕТ.

Всі підкомісії плідно попрацювали під час проведення засідань. Також було визначено зміст завдань для кожного учасника щодо вирішення нагальних науково-методичних проблем галузі. Обговоренню такого «домашнього завдання» буде присвячено наступне засідання НМК, яке відбудеться через кілька місяців.

Цимбала О. С.

ОСЕРЕДОК КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ СУЧАСНОГО ЛЬВОВА (про Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького)

Туристична привабливість сучасного Львова формується з комплексу різноманітних чинників: багатої історико-архітектурної спадщини, цікавих фестивальних дійств, унікальних закладів харчування, гостинних засобів розміщення, збережених традицій та неповторного львівського шарму. Для багатьох туристів Львів асоціюється з активним розвитком національного культурно-мистецького простору та діяльністю багатьох талановитих митців минулого і сучасності. Відтак, бажання ознайомитися з надбанням українського мистецтва, зазвичай, приводить туристів до львівських музеїв, галерей, виставкових центрів. Одним із таких потужних туристичних осередків мистецького життя міста можна справедливо назвати Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького [1]. Свого часу, ініціатор його створення митрополит греко-католицької церкви Андрей Шептицький, опікун і меценат українського мистецтва, визначив місію музею як центр розвитку української культури [2]. Спершу, у лютому 1905 р. було сформовано «Церковний музей» на базі особистої колекції митрополита [8, с. 1–3]. Роботи з організації та комплектування музеїв зборок очолив відомий історик, славіст і мистецтвознавець Іларіон Свенціцький, який у майбутньому став довголітнім директором музею [4]. Як приватна фундація митрополита музей проіснував до 13 грудня 1913 р., коли урочистим актом його зібрання було передано в дар українському народові. Сьогодні музей має величезну мистецьку спадщину, найкращі твори якої представлені у постійних експозиціях: «Давнє українське мистецтво», «Мистецтво XIX — початку ХХ століття», «Українське мистецтво ХХ століття» та «Народне мистецтво».

Звичайно, предметом особливої гордості є найбільша в Україні колекція середньовічного українського сакрального мистецтва XII–XVIII ст.: ікони, скульптури, рукописи і стародруки, декоративна різьба, металопластика та гаптовані церковні тканини. Унікальною є і мистецька спадщина класиків української образотворчості XIX — поч. ХХ ст., а саме Кирила Устияновича, Теофіла Копистинського, Сергія Васильківського, Антіна Манастирського, Івана Труша, Олени Кульчицької; також твори митців, чиї імена були надовго викреслені з духовної скарбниці українського народу, — Миколи Бойчука, Модеста Сосенка, Лева Гела, Петра Холодного та ін. У структурі музею працюють музей-філії, експозиції яких розташовані в оселях і творчих майстернях митців. Серед них: Художньо-меморіальний музей Олекси Новаківського, Художньо-меморіальний музей Олени Кульчицької, Художньо-меморіальний музей Івана Труша та Художньо-меморіальний музей Леопольда Левицького [1].

Окрім постійних експозицій у музеї часто відбуваються тимчасові виставки, сформовані як з фондів музею, так і з приватних мистецьких колекцій. Один із таких виставкових проектів об'єднав два потужні мистецькі осередки Львова — Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького та Львівський Національний Академічний театр опери та балету ім. Соломії Крушельницької. 15 лютого 2012 р. у музеї було відкрито виставку творів художників-декораторів Львівської опери під промовистою назвою — «Художник і театр» [5]. Крізь призму музеїної виставки митцям вдалося привідкрити театральну завісу і, таким чином, продемонструвати творчий процес підготовки художніх атрибутів для театральних постановок. На виставці представлено ескізи та елементи

сценографії, театральні костюми, вироби з художнього скла, театральні афіші авторства митців театру — Тадея Риндзака, Михайла Риндзака, Оксани Зінченко, Богдана Лужецького, Віктора Курила, Юрія Ямаша, Андрія Курила та ін.

Основний акцент виставки — творчість видатних сучасних українських стенографів, заслужених художників України, братів Тадея та Михайла Риндзаків. На відкритті виставки народний художник України Любомир Медвід відзначив, що завдяки Риндзакам театр не зрадив добрій традиції і продовжив справу, яку розпочав український театральний художник Євген Лисик, творчістю якого захоплювалися не лише в Україні, але й у світі [6]. (Нагадаємо, що виставка робіт Євгена Лисика відбулася у серпні 2010 р. на базі музею, та представила творчий доробок мистця за 1960–1990-ті рр., зокрема його живописні, графічні роботи, а також ескізи декорацій до театральних постановок. Виставку доповнювали документальні світлини, як ілюстрація життєвого та творчого шляху майстра. Загалом, Євген Лисик створив сценографії до 76-ти вистав, постановки яких відбулися на театральних сценах Львова, Києва, Донецька, Мінська (Білорусь), Санкт-Петербурга, Свердловська (Росія), Варшави (Польща), Скоп’є (Македонія), Анкари (Туреччина)) [3]. Брати Риндзаки, продовжуючи творчу школу свого вчителя, створили сценографії до більше як шістдесяти театральних постановок, зокрема до відомих опер «Наталка Полтавка», «Богдан Хмельницький», «Запорожець за Дунаєм», «Кармен», «Трубадур», «Данило Галицький», «Корневільські дзвони», «Князь Ігор», «Іоланта», «Ріголетто», «Тарас Бульба», «Украдене щастя», «Богема», «Карміна Бурана», «Аїда», «Ярослав Мудрий», «Набукко», «Бал маскарад», «Травіата», «Гайдамаки», «Мойсей», балетів «Копелія», «Даремна обережність», «Пер Гюнт», «Лебедине озеро», «Лісова пісня», «Лілея», «Раймонда», «Маленький принц», «Дон Кіхот», «Баядерка» та ін. Як результат — музейний хол митці перетворили на театральну сцену, облаштовану декораціями до опери «Орфей і Еврідіка», а один із виставкових залів став ілюстрацією до опери «Мойсей». Чимало з представлених ескізів сценографій відвідувачами одночасно сприймаються і як невідемні атрибути знаменитих театральних постановок, і як самостійні художні твори [7].

Підсумовуючи, варто зазначити, що Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького справедливо вважається одним із найкращих і найбагатших за цінністю колекцій музеєм України. Підтримуючи давні традиції, закладені ще за часів митрополита Андрея Шептицького та Іларіона Свенціцького, музей зберігає національні традиції, підтримує культурно-мистецькі проекти та виступає ініціатором багатьох виставкових проектів, що розширяють знання про давнє та сучасне мистецтво України. Відтак, музей зайняв специфічну нішу у культурному середовищі Львова, що робить його унікальним туристичним ресурсом на мапі нашого міста.

Література

1. Батіг М. Білі сторінки в історії Національного музею у Львові [Текст] // Літопис Національного музею у Львові. — 2000. — № 1 (6). — С. 5–29.
2. Волошин Л. Митрополит Андрей Шептицький — опікун і меценат українського мистецтва [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.christusimperat.org/uk/node/22593>.
3. Дудко Н. Євген Лисик: від «Медеї» до «Вія» [Електронний ресурс] // Ратуша. — 15 вересня 2010. — Режим доступу: <http://ratusha.lviv.ua/index.php?dn=news&to=art&id=508>.
4. Іларіон Свенціцький — творець Національного музею у Львові [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mankurty.com/sven/?page_id=59.
5. Піддахом Національного музею у Львові — театральна фантасмагорія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zirk.ua/ua/news/2012/02/16/334289>.

6. Тунік-Чорна Ю. Тадей Риндзак: «Не люблю літнього сезону, коли театр зчинений» [Електронний ресурс] // Високий замок. — 10 жовтня 2011. — Режим доступу: <http://www.wz.lviv.ua/articles/99094>.
7. Чечель Л. У Львівському національному музеї імені Андрея Шептицького відкрито унікальну виставку «Художники і театр» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uaculture.com/Visual/Lists/Reportages/DispFormTrue.aspx?ID=8>.
8. Шептицький А. Мої спомини про предмет музейних збірок [Текст] // Двадцятип'ятиріччя Національного музею у Львові / За ред. І. Свенціцького. — Л., 1930. — С. 1–3.

Стоколос-Ворончук О. О.

РЕЦЕНЗІЯ

(Рецензія на книгу: Берест Р. Середньовічні монастири Галичини: житло і побут [Текст] : монографія. — Львів, 2011. — 332 с., іл., табл. — ISBN 971-617-607-040-5)

Епохи Середньовіччя вважають однією з найменш досліджених періодів української духовної культури. В писемній літературі висвітлення впливу церкви на культурне й суспільне життя довгий час вважалося забороненою темою. Адже, саме монастири ставали центрами формування освіти, науки і політики нашої країни. Сфокусувати виокреслену проблему в межах чернечої історії і, зокрема, особливостях чернечого житла і побуту — усе це вимагало від автора монографії «Середньовічні монастири Галичини (житло і побут)» — не лише наукової об'єктивності, але й методологічної вправності.

Монографія Романа Береста — перше, як в українській так і в зарубіжній історіографії, комплексне дослідження життя та побуту представників чернецтва. Робота складається зі вступу, семи розділів, висновків та списку використаних джерел. Додатки наповнені ілюстративним матеріалом, словником, географічним покажчиком та порівняльними таблицями.

У першому розділі подано джерельну базу та історіографію даної проблеми. У ній використано літописні відомості, архівні матеріали, історіографічні, топонімічні та археологічні дослідження (серед яких — власні результати роботи автора).

У другому розділі розглядаються методи виконання дисертаційного дослідження. Автор застосовує спеціально — історичні методи (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, ретроспективний), та загальнонаукові (логічний, синтетичний, аналітичний, моделювання). Цікавою є спроба встановлення спільніх та відмінних рис мирських жителів з чернечими келіями.

У третьому розділі заакцентовано увагу на вивченні жителів чернецтва. На результатах власних археологічних досліджень автор намагався встановити певні риси побуту одноосібних та общинних жителів аناхоретів.

Четвертий розділ присвячений вивченню окремій групі пам'яток, а саме — побуту в протомонастирях. Вивчаючи певні зразки цієї групи, автор констатує той факт, що вони (дані пам'ятки) ще не були сформовані у монастири.

Печерні монастири та їх окремі архівні писемні відомості були розглянуті у п'ятому розділі. Особлива увага зосереджена на таких відомих середньовічних пам'ятках чернецтва, як монастир у Крехові, Страдчі, Розгірчі, Бакоті.

Спробу порівняння особливостей чернечих та мирських жителів середньовіччя висвітлено у шостому розділі. Інтригуючим є те, як автор скрупульозно автор досліджує особливості житла в Унівському монастирі, в монастирях Галича, Підкаменя та Підгородиці.

Сьомий розділ присвячено вивченю наземних жителів, які набували ознак теперішнього розуміння келій.

Результати проведеного дослідження узагальнено у висновках.

Монографічне дослідження Береста Р. Я. виконане на високому науковому рівні, актуальному, логічно структуроване. У роботі систематизовано унікальний археологічний матеріал з історії вивчення середньовічного чернецтва Галичини, що є перспективним для подальших наукових студій.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

<i>Андрушко Руслана Петрівна</i>	к. е. н., доцент, Львівський національний аграрний університет
<i>Анісімович-Шевчук Ольга Зенонівна</i>	к. політ. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Бегей Оксана Ігорівна</i>	к. і. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Безручко Любомир Степанович</i>	к. геогр. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Берест Роман Ярославович</i>	д. і. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Білецький Едуард Володимирович</i>	к. т. н., доцент, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету
<i>Білоцерківська Тетяна Миколаївна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Біль Мар'яна Михайлівна</i>	канд. наук з держ. упр., Інститут регіональних досліджень НАН України
<i>Бомба Мирослав Ярославович</i>	д. с.-г. н., професор, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Бордун Ореста Юріївна</i>	к. геогр. н., Львівський національний університет ім. І. Франка
<i>Бочан Ігор Омелянович</i>	ректор Львівського інституту економіки і туризму, д. е. н., професор, Заслужений працівник освіти України, Академік академії вищої освіти України
<i>Бурак Євгенія Ільківна</i>	зав. лабораторії, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Височин Ірина Володимирівна</i>	к. е. н., Київський національний торговельно-економічний університет
<i>Вілюра Марта Олегівна</i>	ст. гр. МГГТ-10, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Вітер Михайло Богданович</i>	к. фіз.-мат. н., Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення Міністерства фінансів України
<i>Гальків Любов Іванівна</i>	к. е. н., доцент, Львівської комерційної академії
<i>Герасименко Віктор Григорович</i>	к. е. н., доцент, Одеський державний економічний університет
<i>Гнаткович Оксана Дмитрівна</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму

<i>Грабовська Олександра Степанівна</i>	викладач, Інститут біології тварин УААН
<i>Грабовський Степан Степанович</i>	викладач, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького
<i>Гринькевич Ольга Степанівна</i>	к. е. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Гуляк Оксана Богданівна</i>	к. п. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Гуцак Олена Миколаївна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Джсурик Надія Роман-Йосипівна</i>	к. т. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Дікун Юлія Сергіївна</i>	магістрант, Харківський торговельно-економічний інститут Київського Національного торговельно-економічного університету
<i>Доманова Олена Володимирівна</i>	викладач, Харківський торговельно-економічний інститут Київського Національного торговельно-економічного університету
<i>Дячук Ольга Ігорівна</i>	викладач, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне
<i>Жалко Тетяна Йосипівна</i>	к. філол. н., доцент, Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»
<i>Жолинська Галина Мирославівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Завальницька Надія Богданівна</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Задорожний Іван Михайлович</i>	к. т. н., професор, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Зарічанська Свгенія Вікторівна</i>	викладач, Донецький національний технічний університет
<i>Захарчин Роман Миронович</i>	доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Заяць Наталія Олегівна</i>	к. е. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Зінько Юрій Володимирович</i>	науковий співробітник Лабораторії інженерно-географічних, природоохоронних і туристичних досліджень, Львівський національний університет ім. І. Франка
<i>Івашків Лариса Ярославівна</i>	к. б. н., Львівський інститут економіки і туризму

<i>Караван Юрій Володимирович</i>	к. ф.-м. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Кінаш Ірина Петрівна</i>	к. е. н., доцент, Приватний вищий навчальний заклад «Галицька Академія»
<i>Клим Надія Михайлівна</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Козак Галина Юрівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Козій Ірина Ярославівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Колінсько Наталія Іванівна</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Коркуна Н. М.</i>	аспірант, Львівський національний університет ім. І. Франка
<i>Костецький Олексій Михайлович</i>	к. фіз.-мат. н., доцент, Львівський національний аграрний університет
<i>Костецький Олег Олексійович</i>	завідувач лабораторією, Львівський національний аграрний університет
<i>Котик Любов Іванівна</i>	викладач, Львівський національний університет ім. І. Франка
<i>Крап Наталія Павлівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Крюк Тетяна Владленівна</i>	к. х. н., доцент, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського
<i>Кудла Назарій Євгенович</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Лащук Іван Петрович</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Лиса Ольга Володимирівна</i>	к. т. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Лозинський Роман Мар'янович</i>	д. геогр. н., доцент, Львівський національний університет ім. І. Франка
<i>Лотоцька-Дудик Уляна Богданівна</i>	к. мед. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Луців Наталія Василівна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Майкова Світлана Віталіївна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Максимець Олександра Богданівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Максимець Юрій Васильович</i>	к. е. н., Львівський національний університет ім. І.Франка

<i>Мальська Марта Пилипівна</i>	к. е. н., доцент, Львівський національний університет ім. І. Франка
<i>Матвіїв-Лозинська Юлія Олександрівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Микитів Наталія Савелівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Мирончак Зоряна Петрівна</i>	к. е. н., Львівський національний аграрний університет
<i>Муравська Світлана Василівна</i>	к. і. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Павлишин Маріанна Львівна</i>	к. т. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Пікула Любов Федорівна</i>	к. т. н., доцент, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського
<i>Погребняк Людмила Володимирівна</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Подвірна Христина Євгенівна</i>	к. геогр. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Пурденко Олена Анатоліївна</i>	аспірант, Національний університет державної податкової служби України, головний державний податковий ревізор — інспектор I рангу Спеціалізованої державної податкової інспекції м. Києва по роботі з великими платниками податків
<i>Сливка Наталія Богданівна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Стоколос-Ворончук Оксана Олександрівна</i>	к. фіол. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Сусол Наталія Ярославівна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Теплицька Галина Йосифівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Турчин Ірина Миронівна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Філь Олена Миколаївна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Фоміна Марина Валеріївна</i>	д. е. н., професор, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського
<i>Цегелик Григорій Григорович</i>	д.ф.-м.н., професор, Львівський національний університет ім. І. Франка
<i>Цимбала Ольга Стефанівна</i>	викладач, завідувач Навчального музею культури, освіти і еволюції туризму, Львівський інститут економіки і туризму

<i>Цимбалюк Віктор Миколайович</i>	к. с.-г. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Цимбалюк Микола Федотович</i>	к. с.-г. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Цьона Наталія Борисівна</i>	викладач, Львівський національний аграрний університет
<i>Шах Андрій Євгенович</i>	к. б. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Шевчук Оксана Михайлівна</i>	інженер Лабораторії інженерно-географічних, природоохоронних і туристичних досліджень, Львівський національний університет ім. І. Франка
<i>Шибанова Алла Миколаївна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Шкляєва Наталія Володимирівна</i>	к. фіол. н., доцент, Луцький національний технічний університет
<i>Шубіна Лідія Юріївна</i>	к. т. н., доцент, Харківський торговельно-економічний інститут Київського Національного торговельно-економічного університету
<i>Юзик Людмила Олександрівна</i>	к. е. н., доцент, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського

ВІСНИК

**Львівського інституту
економіки і туризму**

Головний редактор: *Бочан І. О.*

Літературний редактор *Завальницька Н. Б.*

Комп'ютерне верстання та дизайн обкладинки: *Василишин Т. М.*

Вісник Львівського інституту економіки і туризму внесено
до Переліку наукових фахових видань
згідно постанови президії ВАК України
від 10 березня 2010 р. № 1-05/2

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 12765-1649Р

Підписано до друку 19.03.12. Формат 70x100/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс Нью Роман».
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 26,44.
Наклад 300. Замовлення № 09-03/12.

Львівський інститут економіки і туризму
79007, м. Львів, вул. Менцинського, 8
Тел.: 8(032)72-68-80, 8(032)294-95-78,
тел./факс: 8(032)72-20-94,
e-mail: lebk@org.lviv.net
nviddil@i.ua

Друк ТзОВ «Компанія «Манускрипт»»
79008, м. Львів, вул. Руська 16/3
Тел./факс. (032) 261-51-00